Smithsonian
Institution
Libraries

Gift of

FREDERICK M. BAYER

NATUURLYKE HISTORIE
OF
UITVOERIGE BESCHRYVING
DER
DIEREN, PLANTEN
EN
MINERAALEN,
Volgens het SAMENSTEL van den Heer
LINNÆUS.
Met naauwkeurige Afbeeldingen.

TWEEDE DEELS, TWAALFDE STUK.
DE BOLPLANTEN.

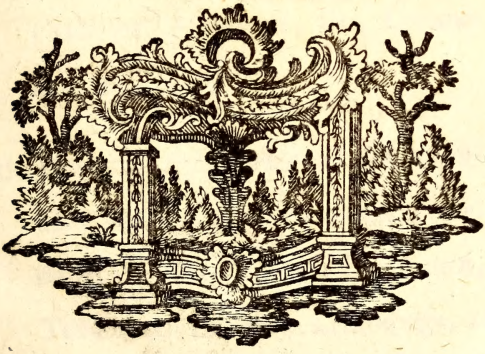

TE AMSTERDAM,
By de ERVEN VAN *F. HOUTTUYN.*
MDCCLXXX.

QW
83
H68
1761
d.2 stuk 12
SCDIC8

INHOUD VAN DIT STUK.

VYFDE AFDEELING.

DE BOLPLANTEN.

I. HOOFDST. *De Eigenschappen der* BOLPLANTEN *in 't algemeen en die der* Bloembollen *in 't byzonder; als ook de hoedanigheid der* Lelieachtige *Bloemen.* Bladz. 1

II. HOOFDST. *Beschryving van de* DRIEMANNIGE LELIE- OF BOLPLANTEN, *dat is, die drie Meeldraadjes hebben; gelyk de Geslagten van* Crocus, Ixia, Gladiolus, Antholyza, Iris, Commelina, *enz.* —— 8

III. HOOFDST. *Beschryving van de* ZESMANNIGE BOLPLANTEN, *tot welken de* Narcissen, Leliën, Tulpen, Hyacinthen, Tuberoozen *en andere Lelieachtige, zo*

in als uitheemsche; *gelyk de verscheide Soorten van* Affodillen, Ajuin, Look; *de* Amaryllisfen *of* Lelie- *en* Tros-Narcisfen, Hæmanthus, Crinum *en veele andere*, *zo Kaapse als Oostindische Bloemen*, *van ongemeene fraaiheid*, *behooren*. Bladz. 117

IV. HOOFDST. *Beschryving der* MANWYVIGE LELIEACHTIGE *of* BOLPLANTEN; *der genen*, *naamelyk*, *wier Bloemen de Meeldraadjes of* op den Styl *zittende*, of *op eenigerley manier* daar mede vereenigd *hebben*; *als daar zyn*, *de verschillende Geslagten van* Standelkruid *en dergelyken*. —— 453

V. HOOFDST. *Beschryving van eenige* LELIEACHTIGE *of* BOLPLANTEN, *welke tot de voorgaande niet behooren*, *naamelyk het* Water-Lisch *of* Zwaanenbloemen, *enz*. —— 554

AAN-

AANWYZING DER PLAATEN,

en der Bladzyden,

alwaar de Figuuren aangehaald of beschreeven worden.

PLAAT LXXVII. Afbeelding van DRIEMANNIGE LELIE- of BOLPLANTEN. . . *tegenover* Bladz. 17

Fig. 1. *Ixia Corymbosa.* (Getuilde) Zie *bl.* 18.
a. De Bloem vergroot.
— 2. *Ixia Scillaris.* (Hyacinthige) *bl.* 25.
b. De Bloem vergroot.
3. *Ixia Grandiflora* (Grootbloemige) *bl.* 29.

PLAAT LXXVIII. Afbeelding van DRIEMANNIGE LELIE- of BOLPLANTEN. — — — 33

Fig. 1. *Ixia Secunda.* (Eenzydige) *bl.* 33.
— 2. *Ixia Tubulosa.* (Pypbloemige) *bl.* 36.
— 3. *Ixia abbreviata.* (Kortstylige) *bl.* 41.
— 4. *Ixia Campanulata.* (Klokbloemige) *bl.* 42.

PLAAT LXXIX. Afbeelding van DRIEMANNIGE LELIE- OF BOLPLANTEN. — — 49

Fig. 1. *Gladiolus recurvus.* (Omgekromde) . *bl.* 49.
— 2. *Gladiolus Liliaceus.* (Lelieachtige) *bl.* 55.
— 3. *Antholyza Caryophyllacea.* (Anjelierige. . *bl.* 63.

PLAAT LXXX. Afbeelding van DRIEMANNIGE LELIE- OF BOLPLANTEN. . — — 91

Fig. 1. *Vieusseuxia Aristata* (Gebaarde.) *bl.* 92.
— 2. *Phalangium Spicatum* (Geaaird.) *bl.* 115.
a De Bloem aanmerkelyk vergroot.
— 3 *Anthericum Bulbine.* . *bl.* 353.
Een Bloemblaadje met het Meeldraadje.

PLAAT LXXXI. Afbeelding van ZESMANNIGE LELIE- OF BOLPLANTEN. *tegenover* Bladz. 129

Fig. 1. *Fabricia Stellata*; (Gesternde.) *bl.* 129.
Deeze en alle de voorgaande zyn Kaapse Plantgewassen.
— 2. *Crini Asiaticl Flos*: de Bloem van de Bolzaadige Haak-Lelie. . *bl.* 155.
— 3. *Crinum angustifolium* (Smalbladige.) . *bl.* 165.
Waar van de Bloem vergroot by A is afgebeeld.
Deeze beiden zyn van 't Eiland Java in Oostindie.

PLAAT LXXXII. Afbeelding van ZESMANNIGE LELIE- OF BOLPLANTEN. . ——— ——— 181

Fig. 1. *Amaryllis dubia* (Twyfelagtige) van de Kaap der Goede Hope. *bl.* 181.
— 2. *Lilium Japonicum* (Japansche Lely-Bloem.) . *bl.* 245.
— 3. *Ornithogalum dubium* (Twyfelachtig Vogelmelk) van de Kaap. *bl.* 309.

PLAAT

PLAAT LXXXIII. Afbeelding van ZESMANNIGE LELIE- OF BOLPLANTEN. . *tegenover* Bladz. 335

Fig. 1. *Asphodelus Comosus.* (Bladerkroonige Affodil,) Een nieuwlings by my uit Kaapse Bollen gebloeid hebbende Plant, dus van my genaamd en omstandig beschreeven. *bl.* 336, enz.

PLAAT LXXXIV. Afbeelding van ZESMANNIGE LELIE- OF BOLPLANTEN. . —— —— 371

Fig. 1. *Hyacinthus viridis* (Groene Hyacinth) van de Kaap. *bl.* 372.

— 2. *Aletris Japonica.* Een aartig Japansch Kruid. *bl.* 413.

PLAAT LXXXV. Afbeelding van ZESMANNIGE LELIE- OF BOLPLANTEN. . —— —— 423

Fig. 1. Bloemen van de *Massonia*, eene nieuwlings door den Heer THUNBERG, dus genoemde Kaapse Plant, uit de *Hortus Medicus* alhier, Letter *b*, *c*. . *bl.* 424.

— 2. Het *Melanthium Spicatum* van den Hoogleeraar D. VAN ROYEN, door LINNÆUS SPARRMANNIA getyteld, tot de Tweehuizigen of Veelwyvigen behoorende. *bl.* 430.

De Bloem van deeze Vrouwelyke Plant, ziet men eens in middellyn vergroot by *d*, en die der Mannelyke of Tweeslagtige

by

by *a*, vyfmaal in Afmeetingen grooter.

— 3. Een Plantje, dat driemannig is of drie Meeldraadjes heeft, by my uit Kaapse Bolletjes gebloeid hebbende, en *Houttuynia* door my geheten *bl.* 448.

De Bloem van 't zelve is by *e* vergroot.

PLAAT LXXXVI. Afbeelding van MANWYVIGE LELIE OF BOLPLANTEN. — — 455

Fig. 1. *Orchis bicornis* (Tweehoornig Standelkruid. *bl.* 455.

— 2. *Orchis Cornuta* (Gehoornd Standelkruid.) *bl.* 456.

— 3. *Satyrium Capense* (Kaaps Zakjes-Bloem.) *bl.* 502

Deeze drie zyn allen van de Kaap gebragt, en de Bloemen vindt men by *a*, *b*, *c*, met aanmerkelyke vergrooting, afgebeeld.

REGNUM VEGETABILE.

HET

RYK DER PLANTEN.

VYFDE KLASSE.

LILIA.

LELIE-ACHTIGE

OF

BOLPLANTEN.

BESCHRYVING
DER
PLANTEN.

VYFDE AFDEELING.
DE BOLPLANTEN.

I. HOOFDSTUK.

De Eigenschappen der BOLPLANTEN *in 't algemeen en die der* Bloembollen *in 't byzonder; als ook de hoedanigheid der* Lelieachtige *Bloemen.*

Volgens myne Natuurlyke Methode maaken de BOLPLANTEN de Vyfde Afdeeling uit. Deeze schikking rust op de voorstelling van den Heer LINNÆUS, door wien de *Leliën, met Bolwortelen*, als Hovelingen worden aangemerkt in het Ryk der Planten, pronkende met heerlyke Staatie-Kleederen, enz (*). Koning SALOMO was in alle zyne heerlykheid niet zo prag-

(*) Zie 't II. DEELS, I. STUK van deeze *Natuurlyke Historie*, bladz. 236, 239.

V. Afdeel. I. Hoofdstuk.

pragtig opgetooid als de Leliën des Velds (*). De Bolplanten, in 't algemeen: gelyk de Leliën, Tulpen, Hyacinthen, Narciſſen en anderen, maaken, inderdaad, het voornaamſte Sieraad der Bloemhoven uit.

De Bolwortel.

Men onderſcheidtze, door haaren *Bolachtigen Wortel*, van de andere Kruiden. Deeze is, volgens de ſchrandere aanmerking van onzen Ridder, de Winterwooning van het jonge Kruid, dat daar in voor uiterlyke belediging of kwetzing beſchermd blyft, even als in de Spruit of Knop van andere Planten. Gemeenlyk zit de Bol beneden aan de Steng, gelyk de Knop of Spruit om hoog. Hy is by ſommigen uit veele op elkander leggende Schubben ſamengeſteld, gelyk in de Leliën; by anderen uit een vaste of vleezige zelfſtandigheid beſtaande, gelyk in de Tulpen; maar dikwils in een menigte bekleedzels ſplytbaar, gelyk in de Hyacinthen, doch inzonderheid in de Uijens, Prey en dergelyken.

Dit zyn de eigentlyke Bolwortelen, of Bollen, zogenaamd; by welken LINNÆUS ook zodanigen gevoegd heeft, die uit een reeks van ſamengeſchakelde Plaatjes of Schubben beſtaan: gelyk dit plaats heeft in de *Orobanche*, *Martynia* en *Adoxa*, welke Kruiden, als niets hebbende datze tot deeze Afdeeling betrekken zou, zo wel als het *Tandwortel*, deswegen dus

(*) MATTH. VI. vs. 28, 29.

DSI

dus genaamd; reeds beſchreeven zyn. Ik breng hier, veeleer, ook de zodanigen t'huis, wier Wortel knobbelig is en de Bloem Lelieachtig, gelyk de *Iris*, *Asphodelus* en anderen; zo wel als ſommigen, die alleenlyk Vezelige Wortels hebben, wanneer de Bloem dezelven hier toe ſchynt te betrekken; gelyk de vermaarde TOURNEFORT ook de zodanigen tot zyne Klasſe van *Lelieachtige Planten* heeft gerekend te behooren. V. AFDEEL. I. HOOFD. STUK.

Eene eigenſchap, welke de Planten van deeze myne Afdeeling allermeest verbindt, is dat zy door het opſchieten uit den Wortel van byna alle de reeds beſchreevene verſchillen. 't Is iedereen bekend, dat de Hyacinthen, Tulpen, Crocusjes, enz. uit den Bol een ſpitſe Scheut maaken, die zig allengs verheffende de Stengel of Bloemſteel wordt. Andere Planten geeven twee Zaadblaadjes uit, welke zig aanſtonds van één ſpreiden, gelyk men dit duidelyk in de Erwten, Boonen en andere Haauwgewasſen ziet. Ik heb daar van voorheen omſtandig geſproken, en het verſchil tusſchen de Zaadblaadjes en Zaadkwabben aangetoond (*). De onderſcheiding der Planten, in dit opzigt, is van zo veel gewigt, dat daar op het geheele Kruidkundige Samenſtel van den beroemden Hoogleer A. VAN ROYEN rust (†). Ook heeft onze Ridder daar van den grondſlag gemaakt zyner Enkelde Zaadblaadjes of Scheuten.

(*) Zie II. DEELS, I. STUK, bladz. 114-120.
(†) Zie 't zelfde, bladz. 199, 200.

V. Afdeel. I. Hoofdstuk.

zyner *Natuurlyke Methode*, welke ik grootendeels, in deeze myne beschryving der Planten volgens zyn zo beroemd Samenstel der Kruidkunde, gevolgd heb (*).

Die enkelde Zaadblaadjes nu, uit hoofde van welken deeze Planten *Monocotyledones* geheten worden, hebben alleenlyk plaats in de *Palmæ*, *Lilia* en *Gramina* van gedagten Leidsen Hoogleeraar, volgens wiens Samenstel tot nog toe ook de Planten in onze Amsterdamse Kruidtuin geschikt zyn. De Grasplanten onderscheiden zig van zelf, en behooren baarblykelyk tot onze volgende Afdeeling. De Palmboomen heb ik reeds in den aanvang deezes Werks, als een uitmuntend en geheel byzonder slag van Gewassen, dat zelfs den voorrang van de andere Boomen verdient, voorgesteld. Maar tot dezelven hadt gezegde Hoogleeraar Planten, zeer weinig naar dezelven gelykende, alleenlyk om dat zy ook zekere Bloem- of Vrugtscheede (*Spatha*) hebben, of wel slegts wegens de manier van groeijing, t'huis gebragt. Dus betrok zyn Ed. daar toe niet alleen de Pisang of Banannen en de veelerley Gember- of dergelyke Planten, maar ook de verschillende Geslagten van Kalfsvoet, Speerwortel, Slangekruid en anderen reeds beschreeven; buiten en behalve de Driemannigen, *Iris*, *Gladiolus*, *Sisyrinchium*, *Ixia*, *Xyris* en negen Geslagten van Planten, tot de

(*) Zie II. Deels I. Stuk, bladz. 235, enz.

de Manwyvigen behoorende, waar van de *Orchis* en dergelyken de voornaamsten zyn. Deeze laatsten heb ik, benevens nog eenige weinigen, die naverwant scheenen te zyn met onze Afdeeling, hier t'huis gebragt. V. AFDEEL. I. HOOFD-STUK.

De Lyst is voorheen gegeven (*): en uit dezelve blykt, dat van my hier zullen beschreeven worden byna alle de genen, welke in de zeven Natuurlyke Rangen van *Orchideæ*, *Ensatæ*, *Tripetalodeæ*, *Denudatæ*, *Spathaceæ*, *Coronariæ* en *Liliaceæ*, door den Ridder vervat waren (†). Ook komen 'er de meeste *Lilia* in, van den Heer VAN ROYEN, en byna alle die der Klasse van Lelieachtige Planten by TOURNEFORT. Des myne Afdeeling, in deezen, aan de benaaming taamelyk voldoet.

Ik moet alleenlyk nog iets zeggen, ten opzigt van de Wortelen en Bloemen. Bolplanten heeten de meesten, wegens den Bol, die, als gezegd is, het jonge Plantje, Scheutje of Kiempje insluit. Dewyl men in de Erwten en Boonen niet alleen, maar ook in allerley Zaaden, het toekomstig Gewas reeds in 't klein, of als in miniatuur, en in de Knoppen der Boomen zelfs de Bloemen, ja de Meelknopjes door 't Mikroskoop ontdekt (‡); zo is 't niet te verwonderen, De Bloembollen.

(*) Zie 't voorg. XI. STUK, bladz. 422.

(†) Zie II. D. I. STUK, bladz. 177-179.

(‡) Vid. *Observ. Microscopiques* du Baron DE GLEICHEN. Neur. 1770, Fol. Sect. VI. du Germe & pag. 12. Tab. IX, X, XI, XII.

V. AFDEEL. I. HOOFDSTUK.

ren, dat men van ouds reeds in de Bollen een schets vernomen hebbe van de Bloemplant, daar in verholen. De ontwikkeling van dat Kiempje vereischt vogtigheid, welke de Bol in 't eerst, doorgaans, genoeg in zig besluit, om eene Scheut te maaken; gelyk men dit 's Winters in de Tulp- en Hyacinthen-Bollen en anderen waarneemt. Ja sommigen, gelyk de Colchicums, maaken buiten den Grond zelfs Bloem; doch anderen hebben daar toe het behulp der Wortelen noodig, die in eenigen zeer dun, kort en Vezelachtig, in anderen dik, lang en sappig zyn. Van dit laatste geeven de Hyacinthen ons een voorbeeld; waar uit tevens blykt, dat die Wortels zekerlyk inslurpende Werktuigen zyn, gelyk de Wortels van andere Planten (*).

De Bloembollen, voor 't overige, zyn van veelerley figuur. Men vindtze byna Klootrond, gelyk in de Hyacinthen; van boven, zo wel als van onderen platachtig, gelyk in de Imperiaal of Keizers-Kroonen; langwerpig en van boven spits, gelyk in de Tulpen en anderen. Sommigen bestaan als uit twee Bolletjes boven elkander, gelyk in de Crocussen, of uit twee halfronde, wederzyds, waar tusschen de Stengel uitschiet, gelyk in de zogenaamde Kievits-Eijeren. Ook vindt men 'er, die naar een Hondstand gelyken, in de Plant van dien naam.

Meestal

(*) Zie myn I. DEELS, I. STUK van deeze *Natuurlyke Historie*, bladz. 19.

Meestal zynze met een byzonder Vlies, van verschillende Kleur, paarsch, roodachtig of geel, en ook wel graauw, bekleed; doch somtyds naakt, als in de Leliën, enz.

V. AFDEEL. I. HOOFDSTUK.

De Bloem deezer Planten is, in 't algemeen, *Lelieachtig*, dat is, zo TOURNEFORT dezelve beschryft, „of uit zes, zelden drie Bloemblaadjes bestaande, of zesdeelig ingesneeden. „Haar is eigen, dat de Stamper of Kelk „overgaa tot een Vrugt of Zaadhuisje, altoos „in drie hokjes of Celletjes verdeeld. Zodanig „zyn de Bloemen der Tulpen, Hyacinthen, „Affodillen, enz. die Lelieachtig genoemd „worden, niet alleen, om dat het grootste deel „derzelven eenigermaate naar de Leliën gelykt, maar ook om dat zy altoos een driehokkige Vrugt, gelyk de Leliën, agterlaaten (*)."

Lelieachtige Bloem.

Myne Afdeeling begrypt vooreerst de zodanigen uit de Klasse der *Driemannigen*, waar van *negen* Geslagten: ten tweeden uit de Klasse der *Zesmannigen*, waar van de meeste en meer dan *dertig* Geslagten: ten derden, behalve het Standelkruid en dergelyken, uit de Manwyvigen van de Twintigste, nog drie uit andere Klassen en dus *elf*: 't welk voor deeze Afdeeling, in 't geheel, met de bykomende en ingevoegde, by de *zestig* Geslagten maakt, die ik nu gaa beschryven.

II. HOOFD-

(*) TOURNF. *Inst. Rei Herb.* p. 343.

II. HOOFDSTUK.

Beschryving van de DRIEMANNIGE LELIE OF BOLPLANTEN, *dat is, die drie Meeldraadjes hebben; gelyk de Geslagten van* Crocus, Ixia, Gladiolus, Antholyza, Iris, Commelina, *enz.*

Ik zal myn hoofd weinig breeken, om de benaamingen van deeze Bloemplanten te verduitschen. Men kent dezelven, meestal, in 't algemeen, door geheel Europa, 't zy zonder of met eenige verandering van Tongval, by de Latynsche of Grieksche Kruidkenners naamen; gelyk in 't byzonder blykt in het hier eerst voorkomende Geslagt; naamelyk

CROCUS.

De Kenmerken zyn, een Bloem, die zig als zesbladig voordoet, doch alleenlyk een Trechtertje is, in zes deelen gesneeden, opgeregt gaapende. Het Vrugtbeginzel, daar beneden, in een eenbladig Scheedje vervat, heeft een Styl, zo lang als de drie Meeldraadjes, en deeze Styl verdeelt zig in drie lange omgeboogene Stempels.

Tot

V. AFDEEL. II. HOOFDSTUK. I. *Crocus Sativus.* Tamme.

Tot deeze bepaaling behoort dat Plantje, welk de gewoone *Saffraan* uitlevert. Hetzelve maakt de eenigste Soort uit, waar toe de zogenaamde *Crocusjes* onzer Bloemtuinen als Verscheidenheden zyn t'huis gebragt (1). Men onderscheidtze by den naam van *Herfst-Crocus*, om dat de andere Voorjaars-Bloemen zyn, en geeft 'er den bynaam aan, als een Plant zynde, die geteeld wordt, niet alleen in de Zuidelyke deelen van Vrankryk, in Griekenland en Italie, maar ook in Switzerland, in Oostenryk en zelfs in Groot Brittannie. De Ridder stelt haare Natuurlyke Groeiplaats in Thracie, op Rotsen in Portugal en de Pyreneen. Daar, immers, groeit een *Wilde* of *Berg-Crocus*, die de Bloem van de Tamme, doch bleeker heeft, zo CLUSIUS aantekent.

Men plant de Saffraan by geheele Akkeren uit jonge Bolletjes voort, niet uit Zaad, zo RAY aanmerkt: des de bynaam, van C. BAUHINUS ontleend, weinig strookt. Evenwel kan zulks goed gemaakt worden, dewyl men die

(1) *Crocus* Spathâ univalvi Radicali, Corollæ Tubo longisſimo. *Syſt. Nat.* XII. Gen. 55. *Veg.* XIII. p. 75. Crocus Flore Fructui impoſito, Tubo longisſimo. R. *Lugdb.* 41. *H. Upſ.* 15. *Mat. Med.* 27. *H. Cliff.* 18. α. Crocus Autumnalis ſativus. MORIS. *Hiſt.* II. p. 335. S. 4. T. 2. f. 1. Crocus ſativus. C. B. *Pin.* 65. DOD. *Pempt.* 213. LOB. *Ic.* 137. β. Crocus Vernus latifolius. I-XI. & I-VI. C. B. *Pin.* 65, 66. DOD. *Pempt.* 214, 255. LOB. *Ic.* 139, 140.

V. AFDEEL. II. HOOFDSTUK.

die Bolletjes, als zaaijende, op de Akkers of in de Tuinen ſtrooit of plant (*). Om 't vierde Jaar, zegt TABERNEMONT, graaft men in 't Voorjaar de Wortels uit, en vindt dan by ieder vyf of zes jonge Bolletjes, die men in de Schaduw droogt en tegen den Herfst weder in de Aarde ſteekt. Men achtte de Saffraan, die by Weenen in Ooſtenryk geteeld wordt, niet minder dan de gene, die in Italie groeide, volgens MATTHIOLUS; doch de gene, die wy gebruiken, komt hedendaags uit Vrankryk, alwaar zy meest valt omſtreeks Lyons, als ook in Languedok en Provence. Niettemin wordt zy in Engeland ook uitmuntende geteeld, en zo menigvuldig, dat zeker Diſtrikt, in 't Graafſchap Esſex, deswegen den naam van *Saffron-Walden*, dat is Saffraanwoud, voert. Hier dient dit Gewas, als 't ware, tot bereiding van het Aardryk voor Koorn: want de Grond is 'er zo vrugtbaar, dat dezelve, na een driejaarigen teelt van Saffraan, agttien of twintig Jaaren lang, zonder Mesten, zeer goede Gerst voortbrengt (†).

De Winkel-Saffraan.

Volgens de beſchryving van den grooten Kruidkenner RAY, heeft de Saffraan een Bolworteltje, van grootte als een Hazel- of Walnoot, met een gryzen of Aſchgraauwen Bast van buiten bekleed

(*) Seritur Radicis Bulbo. PLIN. Seritur autem depoſitis Radicum Bulbis RAY.

(†) Zie de Beſchryving van Groot-Brittannie: *Tegenw. Staat*: II. D. bl. 17.

bekleed en van onderen gehaaird met veele Vezelen De Bladen, vyf of agt in getal, zyn van een Handbreed tot een Span lang, zeer fmal en geftreept. Daar tusfchen fchiet in de Herfst een kort Stengetje, met ééne Bloem, die als uit zes roodachtig paarfch blaauwe Blaadjes beftaat, in wier midden zig zes Draadjes vertoonen; drie regtopftaande met geele Meelknopjes, de drie overigen een weinig langer dan de Bloemblaadjes, zo datze buiten de geflootene Bloem reeds een weinig uitfteeken en als dezelve open is ter zyden uit hangen. Deeze laatften zyn van boven breeder dan om laag, met byna onzigtbaare Tandjes op zyde, Oranje- of Vuurkleurig uit den geelen rood, en maaken ingezameld, een weinig gedroogd zynde, de Saffraan der Winkelen uit.

V. AFDEEL. II. HOOFD-STUK.

Deeze Drogery, wier fterk afverwende geele Kleur, Geur en Smaak, ten overvloede bekend is, bezwaart, in groote veelheid gebruikt zynde, het Hoofd en doet flaapen, doch by weinig tevens in een trekzel van Thee genomen, wekt zy de Geeften op, en doet dikwils de Hoofdpyn of bedwelmdheid overgaan. De Ouden plagten veel gebruik te maaken van Saffraanwater en Saffraanwyn, laatende de Saffraan zelf in openbaare byeenkomften ftrooijen, tot verfrisfchinge. Men achtze in de Geneeskunde Zweetdryvende, Hartfterkende, Windbreekende en tegen verfcheide, zo Borst- als Hoofdkwaalen, dienftig. Haare Pynftillende kragt is dikwils

V. AFDEEL. II. HOOFDSTUK. dikwils waargenomen, en ten dien einde wordt zy, zo wel als tot rypmaaking van Gezwellen, onder Pappen gemengd, of op zig zelve, met Wyn of Water, tegen de Pynen der Kraamvrouwen, op het Lyf gelegd: terwyl zy tevens den Brand verzagt en de inwendige Rotting wederſtaat. Men heeftze ook, ter bevorderinge van den arbeid in een moeielyke Kraam, met gewenſcht gevolg ingegeven. In de Geelzugt is zy van ſommigen gepreezen en, om de Kinderpokjes te doen uitzetten, wordt zy dikwils van het Gemeen gebruikt.

De Tuin-Crocusſen. By verſcheide Steden in Switzerland teelt men de Saffraan ook, volgens den vermaarden HALLER, die aanmerkt, dat zy de Bloem veel grooter dan de gewoone Crocusſen, en den Styl veel langer gehoornd heeft, ook veel aangenaamer zynde van Reuk. Deeze, die een voornaam Sieraad van onze Bloemtuinen, in 't vroege Voorjaar, uitleveren, komen, in 't wilde, op verſcheide plaatſen van Europa voor. By Kadix, in Spanje vondt CLUSIUS dezelven op lugtige Heuvels in January en February bloeijende. De Heer HALLER hadtze op de Switzerſche Gebergten, daar men zelden zo vroeg reist, in verſcheide Togten niet gevonden, tot dat zy hem voorkwamen in een ſpongieuze geelachtige Grond, van welke maar weinige Dagen te vooren de Sneeuw was afgeſmolten. De Kleur was gemeenlyk wit, van boven en van onderen Violet, doch buiten-

dien

dien waren 'er ontelbaare Verscheidenheden, wat kleiner van Bloem dan in de Crocusfen onzer Tuinen, welken hy allen, op 't voorbeeld van onzen Ridder, samenvoegde (*). De Geele, met groenachtige Streepjes, wordt ook op de Alpen gevonden, en van deeze tekent BAUHINUS zes, van die met andere Bloemen elf Verscheidenheden aan, naamelyk

V. AFDEEL. II. HOOFDSTUK.

Crocusfen die niet geel zyn.

1. Met een paarsch bonte Bloem, gemeenlyk zes-, doch ook somtyds agtbladig.
2. Met een groote paarsche Bloem.
3. Met een witte Bloem, die paarschachtige Aderen of zelfs de punten paarschachtig heeft of zwarte Streepen.
4. Met wit bonte Bloemen.
5. Met Bloemen die uit den paarschen Violet zyn, op verscheide manieren gemengeld, somtyds met blaauw of ook met een weinig geel.
6. Met gevulde of dubbelde Bloemen.
7. Met meer dan ééne Bloem op ieder Steeltje, en wel paarsch-Violet met witte of wit met blaauwachtige Streepen.
8. Met kleinere wit bonte Bloemen.
9. Met kleinere paarschachtige Bloemen.
10. Met Aschgraauwachtige Bloemen.
11. Met Colombyne dubbelde Bloemen.

Cro-

(*) Omnes quotquot sunt Helvetiæ cives, in Alpibus lectos Crocos, in unum unio *Vernum latifolium.* Auctorem habeo, quem ubique maximi facio, LINNÆUM. *It. Helvet.* II. p. 254.

V. AFDEEL. II. HOOFDSTUK.

Crocusſen die geelachtig zyn.

1. Met geheel geele Bloemen, hooger of bleeker, en ook dubbeld.
2. Met Goud - geele.
3. Met bleek geele Bloemen.
4. Met geel bonte.
5. Met Goud - geele geſtraalde of geſtreepte, en
6. Met dubbelde geel bonte Bloemen.

Behalven de gewoone *Crocus* heeft de Heer N. L. BURMANNUS, onder de Kaapſe Planten, opgetekend die, welke door den Heer MILLER is afgebeeld, onder den naam van *Bulbocodium*, hebbende geele of Violette Bloemen; als ook een *Driebloemige Crocus*. Deeze heeft de Bloemen eens zo klein als de gewoone en doorgaans drie op een Steeltje; de Bladen Haairachtig dun: de Bloemen zyn ook geel of Violet (†). De eerstgemelde is door LINNÆUS tot de tweede Soort van Ixia betrokken.

IXIA.

Welk Geſlagt de Wortels geheel van eene Vleezige zelfſtandigheid en Bolachtig, doch veelal niet zo regelmaatig rond, dikwils naar Aardappeltjes gelykende, en ook wel Schubbig heeft, in de meeste Planten, hier toe behoorende, welke van Kaapſe afkomst zyn.

De

(†) *Prodr. Fl. Capenſis.* p. 2.

De Kenmerken, die hetzelve onderscheiden, zyn een zesbladige, gaapende Bloem met gelyke Blaadjes; waar in, behalve de drie Meeldraadjes, drie byna opgeregt uitgebreide Stempels vervat zyn.

V. AFDEEL. II. HOOFD-STUK.

Hier van komen de volgende Soorten, thans in deeze orde geplaatst, voor.

(1) Ixia *met de Steng eenbloemig, ongebladerd, zeer kort.*

I. *Ixia Rosea.* Roosachtige.

Deeze, welke door den Leidsen Hoogleeraar D. VAN ROYEN, is waargenomen, zou naast overeenkomstig schynen met de Afbeelding en beschryving van den schranderen MILLER, door wien gezegd wordt, dat het Bloemsteeltje naakt is. Dus kan dezelve dan niet tot de bepaling der volgende Soort, waar zy ook t'huis gebragt is, behooren. MILLER merkt te regt aan, dat zy van de Crocussen verschille. De Stempels zyn als in de volgende. Mooglyk heeft de Roozekleurigheid der Bloemen aanleiding gegeven tot den bynaam. Uit Zaad van de Kaap was zy in Engeland gesprooten.

(2) Ixia *met een zeer korte eenbloemige Steng, hoekige Stengbladen en zesdubbelde Stempels.*

II. *Bulbocodium.* Europische.

Som-

(1) *Ixia* Scapo unifloro aphyllo brevissimo. *Syst. Nat.* XII. Gen. 56. *Veg.* XIII. p. 75. Bulbocodium. MILL. *Ic.* 160. T. 240.

(2) *Ixia* Scapo unifloro brevissimo, Fol. angulatis Caulinis,

V. AFDEEL. II. HOOFDSTUK.

Sommigen hebben dit Plantje, dat op de Gebergten der Zuidelyke deelen van Europa groeit, onder de Crocusjes geteld; gelyk het by CLUSIUS voorkomt met den naam van *Smalbladige Voorjaars-Crocus*. By den Heer A. VAN ROYEN was het de tweede Soort van dat Geslagt, en werdt door het korte Bloempypje onderscheiden. BAUHINUS noemde het, met COLUMNA, *Sisyrinchium*, dat smalbladig is en kleiner, met een groote bonte Bloem. TOURNEFORT eindelyk, heeft 'er den naam aan gegeven van *Bulbocodium*, dien de Ridder hier tot een bynaam gebruikt.

Het is, volgens dien Kruidkenner, een Plantje met Grasachtige Bladen en een groote witte, Lelieachtige Bloem, in zessen gedeeld en aan den bodem geel, wier Stamper een langwerpige Vrugt wordt (†), in drie hokjes verdeeld, die ieder een rond Zaadje bevatten. COLUMNA beschryft het dus.

„ Wy

nis, Stigmatibus sextuplicibus. Bulbocodium Pedunculis nudis unifloris, Fol. Subul. longissimis. MILL. *Ic.* 240. Crocus Spatha diphylla &c. *Sp. Plant.* I. p. 36. Crocus Flore Fructui imposito, Tubo brevi. ROYEN *Lugdb.* 41. Crocus Vernus angustifolius quartus. CLUS. *Hist.* I. p. 208. Crocus Vernus minor tertius. *Hisp.* p. 261. Sisyrinchium minus angustifolium, Fl. majore variegato. C. B. *Pin.* 41. Sisyr. Asprensium. COL. *Ecphr.* II. p. 5. T. 7. f. 1. Bulbocodium Crocifolium &c. TOURN. *Cor.* 50.

(†) Dus is 't dan Hemelsbreedte van Millers *Bulbocodium*, 't welk het Vrugtbeginzel zo blykbaar onder de Bloem heeft, verschillende.

Fig. 1.
Fig. 2.
Fig. 3.
a
b
G. Philips. del. et sculpsit

PL

„ Wy hebben deeze Soort, die met de „ minſte laauwheid der Lugt uitſpruit, in de „ Maand January bloeijende gevonden in 't „ Kaſteel *Aspra*, weleer *Casperies* genaamd, „ in 't Sabineeſche. Uit een Bolletje, dat vry „ groot is, ſchiet zy vier Blaadjes die geſleufd „ zyn, maar byna Biezig ſmal. De Bloem, „ als die der Saffraan in figuur en reuk, en „ groot naar het Plantje gerekend, is nogthans „ kleiner dan der gewoone Crocus, wit, ſom„ tyds met paarſche punten en altoos aan den „ bodem geel. Drie Meeldraadjes zitten 'er „ in, met dikke langwerpige geele Knopjes en „ eenen witachtigen Styl in 't midden die zig „ boven in zes langwerpige Slippen verdeelt. „ Ook is de Bloem veranderlyk van Kleur." LINNÆUS zegt dat het Kaffige Scheedjes heeft, van langte byna als de Bloem, welke blaauw is met een geelen bodem. V. AFDEEL. II. HOOFDSTUK.

(3) Ixia *met de Steng eenbloemig, de Bladen Degenvormig en de Scheede rappig.* III. *Ixia uniflora.* Eenbloemige.

Deeze en de volgende zyn Afrikaanſch of van de Kaap der Goede Hope afkomſtig. Een geſtreept geſcheurd Bloemſcheedje hadt dezelve en de Bloem was Violet met een zeer kort Pypje. Gedagte Hoogleeraar, D. VAN ROYEN, heeft

(3) *Ixia* Scapo unifloro, Fol. Enſiformibus Spathâ lacerâ. *Mant.* 27. Ixia Fol. Gladiatis glabris, Caule unifloro. MILL. *Dict.* 158. T. 237. f. 1.

V. AFDEEL. II. HOOFDSTUK. heeft dezelve aan den Ridder opgegeven. Zy is ook door MILLER afgebeeld, die aanmerkt, dat de Bladen vyf of zes Duim, de Bloemsteelen vier Duim lang waren. Ik heb een *Eenbloemige*, die de Bloemsteel rond en dun, byna even zo lang als de Bladen heeft, welke Grasachtig smal zyn, tien Duimen lang; de Bloemen geel van Kleur: dus van deeze drie verschillende.

IV. *Ixia Corymbosa.* Getuilde. (4) Ixia *met getuilde gesteelde Bloemen en een tweesnydigen Bloemsteel.*

PLAAT LXXVII. *Fig.* I. Volgens den Ridder is dit een Plantje van een Handbreed hoog, dat de Bloemen blaauw, getuild, met tweekleppige Kelken heeft. Zy wordt beschreeven, als de Stengel een half Voet hoog hebbende, plat, tweesnydende, om laag met een Vliezige Scheede, in 't midden een of twee Degenvormige Blaadjes, die opstaan en geribd zyn, met den eenen rand omvattende, korter dan de Steng. Het Tuiltje, aan 't end, uit meest tweebloemige Steeltjes bestaande. De Bloemen hebben haar eigene, Eyronde, tweebladige, overblyvende Scheedjes, en zy zyn blaauw. De Heer N. L. BURMANNUS merkt aan, dat in deeze Soort aanmerkelyke Verscheidenheden voorkomen, die men voornaamelyk van de medesoorten onderscheiden kan, door onregelmaatige, tweeklep-
pi-

(4) *Ixia* Flor. Corymbosis pedunculatis, Caule ancipiti. *Am. Acad.* IV. p. 300. BURM. *Fl. Cap. Prodr.*

pige Scheedjes, welke ongelyk zyn, en de Bloem, zegt zyn Ed., is in allen paarschachtig. V. AFDEEL. II. HOOFDSTUK.

Met de voorgaande beschryving komt genoeg dat Kaapsche Plantje; uit myne Verzameling, overeen, 't welk hier nevens in *Fig.* 1, PLAAT LXXVII. is afgebeeld. Ik voeg 'er by, dat het Bolletje met verscheide Rokken is bekleed; dat de Meeldraadjes langwerpige Meelknopjes hebben en dat de Styl korter is, stomp, driedeelig of met drie Stempels. Ik vind de Kelkswyze Scheedeblaadjes niet ongelyk. 't Geopende Blommetje vergroot, by *a*, wyst duidelyk de deelen der Vrugtmaakinge aan.

(5) Ixia *met hoofdjes - Bloemen en rappige Bloemscheeden.* V. *Ixia Africana.* Afrikaansche.

De oudst bekende is deeze van dit Geslagt, als zynde allereerst en eenig, door den beroemden Ridder, onder den naam van *Ixia* in de Cliffortse Tuin voorgesteld en dus beschreeven. De Wortel is Vleezig, langwerpig, met Vezelen. Wortelbladen heeft zy menigvuldig, Liniaal - Degenvormig, een Span lang, glad: veele enkelde Stengetjes van een Voet: Bladen aan de-

(5) *Ixia* Flor. Capitatis, Spathis laceris. Ixia. *H. Cliff.* 490. R. *Lugdb.* 20. Ixia Foliis &c. Flor ac Fructu Pappo convolutis. BURM. *Afr.* 191. T. 70. f. 2. Gram. Eriophorum Afric. Capite Lanato PLUK. *Mant.* 98. *Alm.* 179. T. 299. f. 5. BURM. *Fl. Cap. Prodr.* p. 1.

V. AFDEEL. II. HOOFDSTUK.

dezelven overhoeks, weinig in getal, naar de Wortelbladen gelykende, omvattende, wier scherpte naar de Stengel ziet, en de bovenste Bladscheeden zyn aan den rand grys, haairig, rappig, geevende eenzaame Bloemsteeltjes uit, met Bloemen, in rappige gryze Hoofdjes vergaard.

Onder anderen zou hier het *Afrikaanse Wollegras met gewolde Hoofdjes*, van PLUKENET, volgens hem, te betrekken zyn; doch dit verschilt, in de Afbeelding, grootelyks van die, welke de oude Heer BURMANNUS, onder de Afrikaanse Planten, gegeven heeft van dit Plantje, waar toe ook de andere onvolkomene van PLUKENET, onder den naam van *klein Ethiopisch Sisynrichium*, dat niet Takkig is, met geplooide en geribde gladde Bladen, door zyn Ed. is betrokken (*). Zyn Ed. merkte aan, dat tusschen de Schubben der Bloemhoofdjes, die met Wol gevuld zyn, veele zesbladige Roosachtige Bloempjes voortkomen, de Blaadjes plat, langwerpig en gelyk hebbende, blaauw van Kleur, die verwelkende zig samenvoegen, en een Eyrond driekantig Zaadhuisje bevatten, dat driehokkig is, met een enkeld rondachtig Zaad in ieder hokje.

(6) Ixia

(*) Sisynrichium Æthiop. &c. PLUK. *Alm.* 347. T. 315. Fig. 7. Niet T. 15. f. 7.]

(6) Ixia *met Degenvormige Bladen, een gegaffelde Bloempluim en gesteelde Bloemen.* V. AFDEEL. II. HOOFDSTUK. VI. *Ixia Chinensis.* Chineesche.

Uit Oostindie komt deeze, die in China als een byzonder sieraad der Bloemhoven nagehouden wordt. Zy heeft, gelyk de anderen, een Bolwortel die overblyft en jaarlyks deeze Bloemen uitlevert, welke van de fraaysten zyn in dit Geslagt. De Afbeelding van EHRET, door den vermaarden TREW uitgegeven, toont, met haare Kleuren, zulks aan. Ook wordt deeze Bloemplant, als iets raars, in de Europisehe Kruidtuinen gekoesterd, en in 't Fransch genoemd *la Bermudienne*, naar den Latynschen naam *Bermudiana*, welke door TOURNEFORT aan een Geslagt gegeven was, wegens een Plant van de Bermudische Eilanden, die 'er in gestalte eenigszins naar gelykt.

De schrandere Tekenaar EHRET hadt de Afbeelding overgezonden onder den naam van *Afrikaansch Sisyrinchium* met Iris-Bladen; doch dit was in twee opzigten mis; alzo zy tot het Sisyrinchium niet behoort en geenszins afkomstig

(6) *Ixia* Fol. Ensiformibus, Paniculâ dichotomâ, Flor. pedunculatis. *Syst. Nat. Veg* XIII. Ixia Fol. Ensiform. Flor. remotis. *H. Ups.* 16. *Sp. Plant.* 52. *Sp.* 9. GOUAN *Monsp.* 25. TREW. *Ehret.* 23. T. 52. Bermudiana Radice Carnosâ, Flor. maculatis &c. *Act. Petrop.* XI. p. 308. T. 7. Bermudiana Irid. Fol. majori, Flore Croceo eleganter punctato. KRAUS. *Hort.* 25. T. 25. Balemcanda Schularmani. *H. Mal.* XI. p. 73. T. 37.

V. AFDEEL. II. HOOFDSTUK.

ftig is uit Afrika. Aan de Kust van Malabar fchynt zy zeer veel grooter dan by ons te vallen, wordende de hoogte aldaar op eens Mans langte gerekend. De Bladen omvatten de Steng en hebben een aanmerkelyke breedte: zy zyn met veel Ribben overlangs voorzien en loopen puntig uit. De Bloemen komen fomtyds geeler, fomtyds rooder voor en van aanmerkelyke grootte; altoos met donker roode of Bloedkleurige Stippen en Vlakken getekend. De Styl, die een driedeeligen Stempel heeft, wykt van de Meeldraadjes af. De Vrugt is een driekantig, driehokkig Zaadje, dat in ieder holligheid verfcheide glinfterend zwarte rondachtige Zaadjes bevat.

VII. *Ixia Bulbifera.* Boldraagende.

(7) Ixia *met Liniaale Bladen, in de Oxelen Boldraagende, overhoekfe Bloemen en zydelingfe Meeldraadjes.*

Door de byzonderheid, van Bolletjes in de Oxelen te draagen, munt deeze uit. welke, gelyk de volgende, aan de Kaap der Goede Hope huisvest. Zy heeft Grasachtige of fmal Degenvormige Bladen die opftaan, met een verhevene zydftreep. De Stengel is een Voet lang, rond, met twee of drie Bladen overhoeks, welke ieder, in de holte aan de Stengel, een klein Bolletje bevatten. Aan den top derzelve

(7) *Ixia* Fol. Linearibus, Axillis Bulbiferis &c. *Am. Acad.* IV. p. 302. MILL. *Ic.* 158. T. 236. f. 2.

zelve komen twee of drie Bloemen, overhoeks, ver van elkander, ongesteeld, in enkelde, tweebladige, rappige Scheedjes vervat. De Bloem is Klokvormig bleek met een geelen bodem, in zesſen gedeeld, en voorts met de deelen der Vrugtmaaking als in de andere Soorten. De Wortelbolletjes zyn zo rond en effen niet, als in de eerſte.

V. Afdeel. II. Hoofdstuk.

(8) Ixia *met Liniaale Bladen en eene bogtige veelbloemige Bloemtros.*

VIII. *Ixia flexuosa.* Bogtige.

De Bloemen van deeze zyn witachtig, aan den bodem geel, van buiten Violetachtig, zeer veel in getal en dus te ſamen als een Tros uitmaakende. De Bladen zyn glad. Het Bloemſtengetje, een Voet lang, is rond, van Bloem tot Bloem een weinig geboogen, en dikwils ook een Takje uitgeevende. Dit ſtrookt zeer weinig met de aangehaalde van MILLER, die daar niets van meldt. De Hoogleeraar N. L. BURMANNUS acht het eene Verſcheidenheid te zyn van de *Geboogene Ixia* van den Heer DE LA ROCHE, die de Bloemſteng, daar de Aair begint, dikwils tot eenen byna regten hoek, of in den winkelhaak, gelyk men 't noemt,

(8) *Ixia* Fol. Linearibus, Racemo flexuoſo multifloro. Ixia Foliis Linearibus, Flor. ſpicatis ſesſilibus. MILL. *Ic.* 156. f. 2? BURM. *Fl. Cap. Prodr.* 1.

V. AFDEEL. II. HOOFDSTUK. IX. *Ixia polystachia.* Veel-Aairige.

noemt, omgeboogen heeft en van de *Witte*, welke ik nergens aangetekend vind (*).

(9) Ixia *met Liniaale Bladen, die verscheide Aairen aan de Steng heeft.*

De Bloemen van deeze zyn wit, zegt de Ridder, met Violette Meeldraadjes en Stampers. Tusſchen den driedeeligen Styl regtenzig de Meeldraadjes op, als of dezelven binnen de Stempels waren. De Bladen zyn ſmal en glad. Behalve de endelingſe Aairen komen verſcheide anderen, overhoeks, aan het Stengetje voor.

De Heer BURMANNUS merkt aan, dat de Stengel in deeze Soort drie Voeten lang is, draagende dikwils de Bloemen over ééne zyde, wit en violet, wier Blaadjes aan den bodem een zwartachtig paarſche Vlak hebben.

Volgens LINNÆUS zyn de Bloemblaadjes wit en met Stippen beſprengd. BERGIUS, die ze *Opſtaande* of *Opgeregte* noemt, zegt, dat

(*) *Quæ inflexæ Rochi diss. et Albæ varietas videtur*, zegt zyn Ed. Een *Ixia alba* vind ik nergens beſchreeven: maar zouden daar toe ook één of meer der *Sifyrrichia* van COMMELYN; *Hort.* I. *Fig.* 42, 43, 44, behooren kunnen, die aanmerkt, dat derzelver Bolletjes eetbaar en een verſnapering zyn voor de Hottentotten, 't welk van de Bolletjes der Ixiaas in 't algemeen gezegd wordt.

(9) *Ixia* Fol. Linearibus, Scapo Spicis pluribus. Ixia Tubis Florum Capillaribus erectis, Spathis duplo longioribus. BERG. *Cap.* 5. Ixia Fol. Lineari-Lanceolatis, Flor. Alaribus et terminalibus. MILL. *Ic.* 155. f. 2. BURM. *Fl. Cap. Prodr.*

dat zy de Stengel een Voet of hooger en Takkig heeft, van onderen met Bladen bekleed, de Takjes naakt: de Bladen een Span lang, smal, geribd, glad, aan 't end spits, by paaren geplaatst, de binnensten de Stengel digt omvattende. De Bloem-Aairen zyn Draadachtig, met het Steeltje wat bogtig, veel in getal, gevat in tweekleppige, stomp-Eyronde, Vliezige, blyvende Kelken of Scheedjes, die het Vrugtbeginzel bekleeden. De Bloem is eenbladig, Trechterachtig, met een Cylindrisch, Draadachtig dun, groen Pypje, aan den rand in zessen gedeeld, met stompe Slippen, langer dan het Pypje, Sneeuwwit. Drie Elsvormige Meeldraadjes, aan den Mond van 't Pypje ingeplant, half zo lang als de Bloem, hebben langwerpige, opstaande, witachtige, Knopjes. Het Vrugtbeginzel, dat Klootrond is, heeft een Draadachtigen Styl, met drie Elsvormige Stempels, blaauw van Kleur, van langte als de Meeldraadjes en zig als buiten dezelven vertoonende.

V. AFDEEL. II. HOOFD-STUK.

(10) Ixia *met Degenvormige gestreepte Bladen en een zeer lange Aair.*

X. *Ixia Scillaris.* Hyacinthige.

Van deeze vind ik aangetekend, dat het Bolletje van den Wortel nederwaards Schubbig bekleed is, en dat zy de Bloemen blaauw of

PLAAT LXXVII. *Fig.* 2.

(10) *Ixia* Fol. Ensiformibus striatis, Spicâ elongatâ. *Syst. Nat.* XII, XIII.

V. AFDEEL. II. HOOFDSTUK. of Violet heeft, gelykende naar die van de zogenaamde Gesternde Hyacinth (*), gemeenlyk blaauw van Kleur, in onze Bloemtuinen bekend. Zy zyn overhoeks geplaatst en van elkander afstandig, hebbende geele Meelknopjes.

Zeer duidelyk schynt tot deeze Soort dat Exemplaar te behooren, waar van de Afbeelding, in *Fig.* 2, op PLAAT LXXVII, gegeven wordt. Het heeft by my meer dan een Voet langte. De Steng is byna rond en Takkig, met smalle geribde Bladen en lange Aairen, welken boven uit Bloemen, onder uit driehokkige veelzaadige Vrugtjes bestaan. De Bloemscheedjes of Kelkjes zyn hier ook tweekleppig maar ongelyk, het eene Klepje doorgaans met twee, het andere met drie of meer lange spitse punten. Deeze Scheedjes zyn Vliezig doorschynende, bleek; maar de Ribben, die de punten maaken, blaauw. Bleek paarschachtig schynt de Kleur der Bloemen geweest te zyn, die, klein en zesbladig, by *b* aanmerkelyk vergroot zyn getekend, waar door de geele Tongachtige Meelknopjes met haar dunne Draadjes aan den voet der Bloemblaadjes ingeplant en de kortere Styl, die drie dunne omgekromde Stempels heeft, zig vertoonen.

(11)

(*) Hyacinthus Stellaris. C. B. *Pin.* 46. Ornithogalum cœruleum Byzantinum. TOURNF. *Inst.* 380. Scilla amœna. LINN. *Syst. Nat. Veg.* XIII. p. 271.

(11) Ixia *met Degenvormige Bladen en overhoekse Bloemen, die aan den Voet donker zyn.* V. AFDEEL. II. HOOFDSTUK. XI. *Ixia maculata.* Gevlakte.

Een yle Aair met ongesteelde Bloemen, wier Blaadjes byna Lancetvormig zyn, van binnen aan den bodem zwartachtig, de Meeldraaddraadjes en Stampers geel; onderscheidt deeze, die in gestalte naar de Boldraagende gelykt. Zy komt met Bloemen van verschillende Kleur en grootte voor, die aan korte, Vliezige, gebaarde Scheedjes kenbaar zyn, volgens den Heer BURMANNUS. Het is een fierlyk Bloemgewas. Ik heb het droog met geele, groene en blaauwachtige Bloemen.

(12) Ixia *met Degenvormige Bladen en overhoekse Bloemen, wier Blaadjes aan den Voet Glazig gevensterd zyn.* XII. *Crocata.* Saffraankleurig.

De Ridder heeft, zo wel als de schrandere MILLERUS, een Afbeelding gegeven, en eene omstandige beschryving daar by gevoegd van deeze niet minder aanzienlyke Plant, wier Bloemen, zo zyn Ed. aanmerkt, nog geslooten zynde

(11) *Ixia* Fol. Ensiformibus, Flor. alternis, Petalis basi obscuris. *Sp. Plant.* 1664. Ixia Fol. Gladioli glabris, Flor. globosis terminalibus. MILL. *Ic.* T. 156. f. 1. Sisyrinchium majus African. Flore luteo, maculâ notato. OLDENL. *Afric.* 32.

(12) *Ixia* Fol. Ensiform. Flor. alternis Petalis basi hyalinis, fenestratis. LINN. *Fasc.* 13. T. 7. Ixia planifolia, Caule multifloro. MILL. *Ic.* 160. T. 239. f. 2. Ixia Milleri. BERG. *Cap.* 8. Ixia Iridifolia. ROCH. *Diss.* p. 24.

V. AFDEEL. II. HOOFDSTUK.

zynde byna een Lantaarntje gelyken, en uitgebreid met eene Saffraankleur praalen. MILLER zegt, dat zy van eene hoog Oranje of Goudkleur zyn, zo sterk dat 'er het Oog, in de Zonneschyn, op schemert. Jammer is 't, dat zy niet meer dan twee Dagen duuren, sluitende zig ook by 't ondergaan van de Zon. Het Bolletje, dat platachtig rond is, legt tusschen een Vezelig Opperhuidje, 't welk 'er niet aan gehecht is, dan daar het Worteltjes uitgeeft. Zodanige Bolletjes heb ik van de Kaap ontvangen gehad, door hunne platheid eenigszins naar de Braaknooten gelykende. Hier uit komen van zes tot agt Wortelbladen, die overendstaan, Degenvormig, geribd, zeer glad en spits. Het bovenste is klein en ros van Kleur, de Stengel omvattende, die de langte van een Voet heeft, rond en regt, aan 't end met agt Bloemen getrost, welke voor 't bloeijen een weinig knikken, niet grooter dan der Narcissen. Dikwils komen aan ieder Stengel twee Aairen voor. Ieder Bloem heeft een Kelkscheedje van twee Lancetvormige Blaadjes, die aan 't end driepuntig zyn, met bruine Ribbetjes geaderd, naauwlyks langer dan het Pypje, 't welk geel is, zo wel als de gevensterde of half doorzigtige Bloem, voorgemeld. De Meeldraadjes, met hunne Knopjes, hebben een derde der uitgestrektheid van de Bloem, en zyn wit, zo wel als de Stamper, die eens zo lang is, en drie omgekromde Stempels heeft, aan de bovenzy-

de

de ruig; maar het Stuifmeel maaktze geel. De Hoogleeraar BURMANNUS heeft de Bloemen van deeze Soort, in eene Verscheidenheid, dikwils witachtig waargenomen, naar Klokjes gelykende, met samengetrokkene Nagels, aan de Glazige Vlakken kenbaar.

V. AFDEEL. II. HOOFDSTUK.

Zyn Ed. voegt by dit Geslagt, zo uit de keurige Verhandeling van den Geneefschen Doktor DE LA ROCHE (*), als uit eigen Waarneeming, verscheide nieuwe Soorten van Ixiaas, welken LINNÆUS niet heeft gezien gehad, hier nog te beschryven.

(13) Ixia *met de Stengel geheel enkeld, de Bladen Lancetvormig Liniaal, de Bloemen tweezydig.*

XIII. *Ixia Grandiflora.* Grootbloemige. PLAAT LXXVII. *Fig.* 3.

Zodanig eene is deze *Grootbloemige*, niet minder fraay dan de naastvoorgaande, als uit myne Exemplaaren van dezelve blykt. Hier van heeft de schrandere MILLER een Afbeelding, welke gemelde Doktor niet hadt gezien en daar komen Verscheidenheden van voor, die, zo onze Hoogleeraar aanmerkt, kenbaar zyn aan de rappige doorschynende Bloemscheedjes, met Franje gerand. Ik geef daar van de Af-

(*) *Dissert. Inauguralis*, sistens descriptiones Plant. aliquot novarum: D. DE LA ROCHE Genevensis. *Lugd. Bat.* 1766.

(13) *Ixia* Caule simplicissimo, Fol. Lanceolato - Linearibus, Flor. distichis. ROCHE *Diss.* p. 23. MILL. *Ic.* T. 237. N. 1. BURM. *Fl. Cap. Prodr.*

V. AFDEEL II. HOOFDSTUK.

Afbeelding in *Fig.* 3, op PLAAT LXXVII; waar uit niet alleen de ongemeene fierlykheid van deeze Ixia, maar ook haar verschil van de anderen blykt. De Bladen, allen uit den Wortel voortkomende, zyn Lancetvormig Liniaal, korter dan de Stengel, die omtrent de langte van een Voet heeft, zynde by ieder Bloem zeer sterk geboogen. De Bloemscheedjes of Kelken zyn hier ook tweekleppig, op zyde rappig en met zeer lange punten, bruin bont van Kleur, gebaard, doorschynende; van langte byna als het Bloempypje. De Bloemen, donker Violet of paarschachtig van Kleur, zyn groot, in zessen regelmaatig gedeeld, met een kort dun Pypje, dat voor Voet verstrekt. Haar rand bestaat uit Slippen, die naar 't end verbreeden en aldaar Spatelvormig uitloopen, gelyk blykt in de geopende Bloem; waar ook de Styl en Meeldraadjes, hier in de natuurlyke grootte, zeer zigtbaar zyn. Men ziet hoe de Meelknopjes, Liniaal, byna de langte hebben van de Draadjes, waar zy op rusten, terwyl de Styl ruim zo lang is en in drie smalle Stempels gedeeld, staande op zyn Vrugtbeginzel in 't gezegde Scheedje (*).

(14)

(*) Gedagte Plaat levert dus, zo ten opzigt van de grootte en figuur der Bloemen, als de Kelken en Teeldeelen, een aanmerkelyk verschil der Ixiaas uit, 't welk in de volgende nog nader blyken zal. Van de Grootbloemige heb ik met bonte, als ook met geele Bloemen. Ik heb van de *Crocata maculata*, *polystachia*, ook wel fraaije Exemplaaren; doch die zyn elders afgebeeld.

(14) Ixia *met de Stengel gepluimd, het Bloempypje zeer lang en Boogswys' omgekromd.* V. AFDEEL. II. HOOFDSTUK. XIV. *Ixia Paniculata.* Gepluimde.

Deeze is door gedagten Heer DE LA ROCHE in Afbeelding gebragt en beschreeven. Zyn Ed. merkt aan, dat dezelve de Steng twee of drie Voeten lang, rond en regt heeft, van boven Pluimachtig bezet met Bloemen, die Trechterachtig en zeer lang van Pypje zyn, geel van Kleur, in zesfen als gewoonlyk gedeeld, doch eenbladig, vervat in tweekleppige Vliezige Scheedjes, kort zynde en van boven rappig. De Meelknopjes heeft dezelve langwerpig, den Stempel in drieën gedeeld en agterom geboogen. Ik heb, zo 't my voorkomt, deeze.

(15) Ixia *met een veel-Aairige Stengel, de Aairen overhoeks, digt aan dezelve, en gesteelde Vrugtbeginzels binnen de Scheedjes.* XV. *Thyrsiflora.* Trosbloemige.

Meest onderscheidt zig deeze, doordien de Bloemen digt gepluimd zyn, en dus een Tros maaken van meer dan een Voet langte. De Steng is van boven bogtig en aan de Oxels der Takjes komen gebaarde Scheedjes voor. De Bloemen, digt geaaird, zyn schoon blaauw van Kleur, in zes Eyronde Slippen verdeeld, vlak met een kort Pypje. De Meeldraadjes zyn kort,

(14) *Ixia* Caule Paniculato, Tubo Floris longissimo, arcuato. ROCH. *Diss.* p. 26. T. 1. BURM. *Fl. Cap. Prodr.* 1.

(15) *Ixia* Caule Polystachyo, Spicis alternis, Cauli approximatis &c. ROCH. *Diss.* p. 20. BURM. *Prodr.* 1.

V. AFDEEL. II. HOOFDSTUK. kort, met langwerpige Meelknopjes en van langte als de Stamper: het Zaadhuisje driekantig, driehokkig, veelzaadig, gelyk in de meeste anderen.

XVI. *Ixia imbricata.* Geschubde. (16) Ixia, *die het Bolletje Schubbig bekleed heeft, de Stengel opgeregt Takkig, het buitenste Kelkscheedje zo lang ais 't Bloempypje.*

Meest wegens de Wortels, wier Bol gedekt of bekleed is met op elkander leggende Schubben, die vlakke Slippen hebben, voert deeze den bynaam. De Stengel is Takkig, een Span hoog, met Scheedachtige smalle Bladen, half zo lang. Losse Aairen, aan 't end der Takjes, hebben Bloemen, die van binnen geelachtig, van buiten ten deele rood zyn. De Bloemscheedjes zyn Eyrond, tweekleppig, zo lang als 't Pypje, gespitst, aan den rand gekleurd: de Vrugtmaakende deelen als gewoonlyk.

XVII. *Quadrangularis.* Vierhoekige. (17) Ixia, *die het Bolletje geschubd heeft, met de buitenste Schubben grootst, de Stengel enkeld en korter dan de Sleuvig vierhoekige Bladen.*

Deeze

(16) *Ixia* Bulbo Squamis imbricatis tecto, Caule erecto Ramoso &c. ROCH. *Diss.* p. 17. BURM. *Prodr.* 1.

(17) *Ixia* Bulbo Squamato, Squamis exterioribus maximis &c. ROCH. *Diss.* p. 16. BUBM. *Prodr.* 1.

Fig. 1.
Fig. 2.
Fig. 3.
Fig. 4.

Fig. 1.
ig. 2.
Fig. 3.

Deeze heeft, gelyk de Crocusfen, twee Bolletjes boven elkander, fchubbig bekleed, gelyk de Stengel, door de Scheeden der Bladen; draagende weinige los geaairde blaauwe Bloemen. V. AFDEEL. II. HOOFDSTUK.

(18) Ixia *met een opgeregte Takkige Stengel, die de Bloemen over ééne zyde heeft en breede Vliezige Stempels.* XVIII. *Ixia Secunda,* Eenzydige. PLAAT LXXVIII. *Fig.* 1.

Een klein Schubbig Bolletje, dat van onderen uitgehold is, heeft deeze, met het Stengetje een Span lang, van Bloem tot Bloem zeer Boogswyze omgekromd. De Bladen zyn korter dan de Stengel; de Bloemen eenzydig op een ry geplaatst, zyn aan den Keel paarfchachtig, aan den rand hoogblaauw. Het Bloempypje is byna zo lang als de Blaadjes; het Bloemfcheedje tweekleppig, met het eene Klepje veel kleiner, fpits: de Stamper langer dan de Meeldraadjes, in drieën gedeeld, met Vliezige Slippen, die breed, aan den rand gekarteld zyn en met zeer kleine geele Knobbeltjes bedekt.

In alle opzigten komt het Takje, dat ik van de Kaap ontvangen heb, in *Fig.* 1, op PLAAT LXXVIII. afgebeeld, met deeze befchryving zo naauwkeurig overeen, dat ik het niet dan voor deeze Soort kan houden. Het eenigfte is, dat de Stempels of verdeelingen van den Styl

(18) *Ixia* Caule Ramofo erecto, Floribus fecundis, Stigmatibus latis Membranaceis. ROCH. *Diff.* 17. BURM. *Prodr.* 1. BERG. *Cap.* 6.

V. AFDEEL. II. HOOFDSTUK. Styl niet zo Vliezig zyn; hier zo wel als de Meelknopjes en de binnen holte der Bloem, met geelachtig Stuifmeel beſtrooid.

XIX. *Ixia Fabricii.* Van Fabricius.

(19) Ixia *met een gegaffelde, tweeſnydige, getande Stengel.*

Naar den Kruidminnenden FABRICIUS, van wien hy deeze ontvangen hadt, heeft gedagte Heer dezelve getyteld. De Stengel verdeelt zig by den Wortel reeds, en heeft Scheedachtige Bladen, die Liniaal - Lancetvormig zyn. De Bloemen, Aairswys' groeiende, Violetachtig van Kleur, doch ook wit of geel, komen geaaird aan 't end der Takken voort. Het Pypje is viermaal zo lang als de Bloem en dun; het Scheedje tweekleppig en op de rug met een breeden getanden zoom voorzien: de Stempel driedeelig met omgekrulde Slippen.

XX. *Bulbocodioides.* Schubbige.

(20) Ixia *die de Stengel korter dan de Bladen en de Takken eenbloemig heeft.*

Het Bolletje van deeze is met eenige Klokachtige Schubben, op eene zonderlinge manier, bekleed, die van onderen als gehaaird zyn: de Stengel drie of vier Duimen lang, een Tak uitgeevende, met eenige Liniaale Wortelbladen

(19) *Ixia* Caule dichotomo ancipiti dentato. ROCH. *Diſſ.* 18. BURM. *Prodr.* 1.

(20) *Ixia* Caule Foliis breviore, Ramis unifloris. ROCH. *Diſſ.* 19. BURM. *Prodr.* 1.

den en aan 't end groote geele Bloemen. Een Kegelachtig Pypje heeft de Bloem en Lancetvormige Blaadjes: de Scheedjes egaal tweekleppig, enz. V. AFDEEL. II. HOOFDSTUK.

(21) Ixia *die de Steng eenbloemig heeft en langer dan de Lancetvormig Liniaale Bladen.* XXI. *Ixia monanthos.* Eenzaame.

Deeze, die de Stengel een Span lang, met een enkele geele Bloem, de Blaadjes in 't midden zwart gevlakt heeft, zal waarschynlyk tot onze Derde Soort, de Eenbloemige naamelyk, behooren.

(22) Ixia *met een opgeregte geheel enkele Stengel en Degenvormige Bladen.* XXII. *Latifolia.* Breedbladige.

De Stengel is een Voet en daar boven lang, eenigermaate plat, met Scheedachtige Bladen byna geheel bekleed en heeft geaairde blaauwachtig paarsche Bloemen aan den top.

(23) Ixia *met de Meeldraadjes samengegroeid, de Stengel Takkig en de Bladen Degenvormig.* XXIII. *Monadelphia.* Enkelbroederige.

Een

(21) *Ixia* Caule unifloro, Fol. Lanceolato-Linearibus longiore. ROCH. *Diss.* 21. BURM. *Prodr.* 1.

(22) *Ixia* Caule erecto simplicissimo, Foliis Ensiformibus. ROCH. *Diss.* 22. BURM. *Prodr.* 1.

(23) *Ixia* Filamentis Staminum coalitis, Caule Ramoso, Foliis Ensiformibus. ROCH. *Diss.* 22. BURM. *Prodr.* 1.

V. AFDEEL. II. HOOFDSTUK.

Een Stengel van een Voet hoog heeft deeze, die eenige Takjes uitgeeft, langer zynde dan de Bladen. Zeer dunne rappige Scheedjes komen aan de Mikjes voor. De Bloemen zyn los geaaird, uit den blaauwen paarschachtig; de Bloemscheedjes gekleurd: de Bloemen hebben een Draadachtig Pypje en lange Pylswyze Meelknopjes.

XXIV. *Ixia Flabellifolia.* Waaijerbladige.

(24) Ixia *met Waaijerachtige Bladen, het Pypje der Bloem eens zo lang als de Kelkscheedjes.*

Deeze heeft een styve Stengel van een Voet, twee of drie Takjes uitgeevende en zeven Wortelbladen min of meer, die Waaijerachtig uitgespreid zyn, smal Degenvormig. De Bloemen, die eenzydige Aairen uitmaaken, zyn witachtig blaauw, hebbende een lang dun Pypje.

De volgende nieuwe Soorten zyn 'er door den Hoogleeraar N. L. BURMANNUS bygevoegd.

XXV. *Tubulosa.* Pypachtige.

(25) Ixia *met aangedrukte Lancetvormige Bloemscheedjes en Draadachtige Bloempypjes.*

PLAAT LXXVIII. *Fig.* 2.

Van deeze, zegt zyn Ed., komen twee Verscheidenheden voor; de eene met Bladen als

(24) *Ixia* Foliis Flabelliformibus &c. ROCH. *Diss.* 24. BURM. *Prodr.* 1.

(25) *Ixia* Spathis appressis Lanceolatis, Tubis Florum Filiformibus. BURM. *Prodr.* 1.

als Biezen, de andere met breeder Bladen. De Bloemen geaaird, gevlerkt, na de ontluiking eenzydig, zyn in de eerste witachtig en teder; in de andere rosachtig met roode Vlakken. In beiden zyn de Bloempypjes drie Duimen lang en Draadachtig dun. V. AFDEEL. II. HOOFDSTUK.

De lange aangedrukte Bloemscheedjes onderscheiden inzonderheid deeze Soort: ten minste, indien ik dat Plantje van myne Verzameling, in *Fig.* 2. afgebeeld, daar voor houden mag. Hetzelve heeft de Bloempypjes twee of drie Duimen lang en zeer dun, de Blaadjes of verdeelingen teder en bleek van Kleur: de Meelknopjes lang en dik: den Styl langer, dunner en in drie smalle Stempels verdeeld. De Bloemen komen eenzydig voor en de Bladen zyn Biesachtig.

Hier van verschilt de *Langbloemige*, door den Heer BERGIUS dus bepaald.

(26) Ixia *met veele Aairen, hebbende de Pypjes der Bloemen Draadachtig dun, zeer lang en knikkende.* XXVI. *Ixia longiflora.* Langbloemige.

Deeze, van Kaapse Bolletjes in Holland gekweekt, was zyn Ed. van hier door Doctor KALLSTROEM aangebragt. Zy hadt de Stengel vier of vyf Span hoog, van dikte als een Rog-

(26) *Ixia* polystachia, Tubis Corollarum Filiformibus longissimis nutantibus. BERG. *Cap.* 7. Sisyrinchium Africanum Ramosum &c. HERM. *Afr.* 21.

V. AFDEEL. II. HOOFDSTUK.

Rogge-Halm, opgeregt, met afstandige Bloemtakjes. De Bladen, smal Degenvormig en spits, drie Span lang, waren overlangs streepig geribd, glad, sluitende de binnensten digt om de Stengel, als een Scheede. De Bloemen geel van Kleur, maakten veele Aairen uit, met het Steeltje bogtig. Zy hadden een Pypje van twee Duimen langte en zeer korte Bloemscheedjes, tweekleppig als gewoonlyk, Vliezig, spits, byna egaal van punt: de Meelknopjes smal Pylvormig; de Stempels eenigermaate Wigachtig: alles korter dan de rand der Bloem.

XXVII. *Ixia spicata.* Geaairde.

(27) Ixia *met Degenvormige Bladen en eene enkelde eenzydige Aair.*

Deeze onderscheidt de Heer BURMANNUS van de Eenzydige voorgemeld. Zy heeft zegt hy de Aairen naakt, aan den top met zeven kleine Bloempjes over ééne zyde; de Scheedjes kort tweekleppig stomp, met Eyronde geribde Blaadjes: de Bloempypjes eens zo lang als de Scheedjes; den rand onregelmaatig verdeeld en Violetkleurig.

XXVIII. *Triticea.* Tarwgraanige.

(28) Ixia *met Elsvormige Scheedachtige Bladen, op elkander leggende Bloemscheedjes als Tarwe-Graantjes en de Bloemen digt aan elkander.*

In

(27) *Ixia* Foliis Ensiformibus, Spicâ simplici secundâ. BURM. *Prodr.* I.

(28) *Ixia* Foliis Vaginantibus Subulatis, Spathis imbricatis Triticeis, Floribus approximatis. BURM. *Prodr.* I.

In Gestalte en roskleurigheid komt deeze overeen met de zogenaamde Afrikaanse, hier voor; maar heeft een Stengel van twee Voeten; de Bloemen groeijen Aairswyze en zyn Pypachtig, gevat in twaalf overhoekse Scheedjes, van gezegde figuur. V. AFDEEL. II. HOOFD-STUK.

(29) Ixia *met ovaale platte geribde Bladen; de Bladsteeleu Scheedig; een tweekleppige Pyramidaale Bloemscheede.* XXIX. *Ixia Pygmaea.* Naantjes.

In 't Jaar 1760, zegt onze Hoogleeraar, bloeide deeze, een Plantje van een Handbreed hoog, met zes overhoekse, zeer gladde, langwerpig ovaale Bladen, vyfribbig; de Bladsteelen Vliezig, gerand met witte Haairtjes; de Stengel zydelings, enkeld, aan den top driebloemig: de Bloem zeer groot en geel met paarschachtige Nagelen.

(30) Ixia *met twee samengegroeide Ovaale Wortelbladen, de Stengel aan den top omgeboogen.* XXX. *Ovata.* Eyronde.

Een Plantje, maakt deeze, van anderhalve Handbreed, hebbende een langwerpig Blaadje by

(29) *Ixia* Foliis ovalibus planis Nervosis, Petiolis Vaginantibus, Spathâ bivalvi pyramidali. BURM. *Prodr.* I. β. PLUK. *Phyt.* T. 424. f. 8.

(30) *Ixia* Fol. Radicalibus binis Ovalibus connatis, Scapo in summitate inflexo. BURM. *Prodr.* I.

V. AFDEEL. II. HOOFDSTUK.

by de verdeeling van de Stengel, die van Bloem tot Bloem zig ombuigt en als gegaffeld schynt, met de Bloemen aan den top overhoeks, wit en Violet.

XXXI. *Ixia Undulata.* Gegolfde.

(31) Ixia *met Lancetvormig Liniaale gegolfde Bladen en een driebloemige Stengel.*

Dit is ook, volgens zyn Ed., een Plantje van anderhalve Handbreed, met een Pypig geelachtig Bloempje en Liniaale Plaatjes, of Slippen denk ik.

XXXII. *Caryophyllaea.* Anjelierachtige.

(32) Ixia *met Degenvormige platte Bladen en Pypige Bloemen.*

In 't Jaar 1754 hadt zodanig eene hier gebloeid, met een zeer korte gebladerde neergeboogene Stengel en witachtige Bloemen, geel gevlakt.

XXXIII. *Arcuata.* Boogbladige.

(33) Ixia *met een gebladerde Stengel, platte geboogene gespitste Bladen, en Pypachtige Bloemen.*

Een zonderling beloop der onderste Bladen heeft in deeze plaats, die, zo wel als de Stengel, anderhalf Handbreed lang, zig Boogswyze

(31) *Ixia* Fol. Lanceolato-Linearibus Undulatis, Scapo trifloro. BURM. *Prodr.* 1.

(32) *Ixia* Fol. Ensiformibus planis, Floribus tubulosis. BURM. *Prodr.* 1.

(33) *Ixia* Scapo foliaceo, Fol. planis inflexis acuminatis, Flor. Tubulosis. BURM. *Prodr.* 2.

ge zodanig omkrommen, dat zy met de tip- pen dikwils de bovenste Bloemen aanraaken, die paarschachtig zyn van Kleur, hebbende groote Pypige Bloemscheeden. V. AFDEEL. II. HOOFD-STUK.

(34) Ixia *met een gegaffeld Trosachtig Kroontje.* XXXIV. *Ixia Umbellata.* Kroontjes-Ixia.

Zeer byzonder is, onder de Ixiaas, deeze Soort, geheel met eene witte Wolligheid bekleed. Zy heeft een samengedrukte Stengel, met Lancetvormige omvattende Bladen overhoeks; een Kroontje aan den top, welks algemeen Omwindzel zesbladig is en kort, geevende zes of meer Steeltjes uit, aan 't end in tweeën gedeeld en zeer ruig. De Bloem bestaat uit zes Ovaale Blaadjes, paarsch van Kleur, van buiten Haairig, van binnen glad. Drie Meeldraadjes met geele Meelknopjes heeftze; een ruig Vrugtbeginzel en een driehoekigen Stempel.

Met zo veele Soorten is thans dit Geslagt vermeerderd, waar by ik nog de volgende uit myne Verzameling, die zo 't my voorkomt tot geene der voorigen behooren, voegen zal.

(35) Ixia *die getroste Bloemen heeft, met zeer korte Stylen.* XXXV. *Abbreviata.* Kortstylige.

De kortheid van den Styl onderscheidt deeze van PLAAT LXXVIII. *Fig.* 3.

(34) *Ixia* Umbellâ bifidâ Racemosâ. BURM. *Prodr.* 2.

(35) *Ixia* Floribus Racemosis, Pistillo brevissimo. HOUTT.

V. AFDEEL. II. HOOFDSTUK. van de meeste anderen. Haar Bladen zyn Liniaal-Lancetvormig, bekleedende om laag de Stengel, die een Voet lang is, rond en dun, op 't end een Trosje hebbende van zes Zwavelgeele Bloemen, taamelyk groot. Zy komen voort uit Vliezige doorschynende tweekleppige Scheedjes, wier kortste of kleinste Lip twee lange punten heeft. Dunne Steeltjes van een half Duim langte, draagen deeze Bloemen, die byna een Duim lang zyn, bestaande uit zes ovaalachtige, fyn geaderde Blaadjes. De Meelknopjes, taamelyk dik, langer dan de Draadjes, Liniaal of overal even breed, komen uit den Stoel der Bloem, die wat blaauwachtig is, voort; naby den oirsprong der drie Stempels; welke langwerpig, dik en omgekromd, naauwlyks eenigen Styl hebben, zittende op den bodem van de Bloem. Ik hebze ook die blaauw zyn van Kleur.

XXXVI. *Ixia Campanulata.* Klokbloemige.

(36) Ixia *met getroste Bloemen, die Klokvormig zyn, en Grasachtige Bladen.*

PLAAT LXXVIII. *Fig.* 4.

De figuur der Bloemen, welke naar die der Klokjes gelyken, onderscheidt deeze zo zeer van de voorgaande niet, als de langte van den Styl, waar van de lange dunne Stempels boven de Meelknopjes zig verheffen. De Bladen zyn Gras-

(36) *Ixia* Floribus Racemosis, Campaniformibus, Fol. Gramineis. HOUTT.

Grasachtig Liniaal, en dus veel ſmaller dan in de laatſte Soort. De Bloemen kleiner, met korter Steeltjes, zyn ook zesbladig en komen voort uit korter Vliezige Scheedjes, met veele punten. De langwerpige Meelknopjes zyn ook langer dan de ros geele Meeldraadjes. De Kleur der Bloemen is Purperachtig donker Violet (*).

V. AFDEEL. II. HOOFD-STUK.

Tot zo veele Soorten is reeds dit Geſlagt uitgebreid; waar by misſchien nog anderen zullen komen. Hier zyn ondertusſchen de voornaamſte byzonderheden van deeze Kaapſe Bol- en Bloemplantjes, wat de figuur der Bloemen en Bloemſcheedjes aangaat, in Plaat vertoond: des wy overgaan tot de

GLADIOLUS.

De Planten van dit Geſlagt, by ſommigen *Zwaardekruid* genaamd, wegens de figuur der Bladen (†), onderſcheiden zig door eene Bloem van

(*) Dat deeze of de voorgaande, geenszins tot de *Maculata* of *Bulboſa*, aan welke zy door de Klokvormige figuur der Bloemen naast komen, behooren kunnen, is uit het gemelde blykbaar. Immers de Bloemen zyn niet gevlakt en de Stengel geenszins Boldraagende.

(†) Het behoort deswegen tot den Natuurlyken Rang der *Enſata* (I. D. II. STUK, bladz. 178.) welke men *Zwaard-* of *Degenbladige* kan noemen, naar dat de Bladen breeder of ſmaller zyn. Hier toe behooren de meeſten van dit en de volgende Geſlagten, zo wel als van 't voorgaande. De *Iris* of Liſch is eigentlyk Zwaardbladig.

V. AFDEEL. II. HOOFDSTUK. van eene Smoelachtige figuur, welke eenbladig is, en in zesfen gedeeld, gelyk in veelen van 't voorgaande, en opstygende Meeldraadjes heeft.

Het bevat de volgende, ook veelal Kaapsche, altemaal overblyvende Plantgewassen.

I. *Gladiolus communis.* Gemeene.

(1) Gladiolus *met Degenvormige Bladen en afstandige Bloemen.*

In de Zuidelyke deelen van Europa, byzonderlyk in Languedok en Provence, groeit deeze alom in de Koornlanden, aan de Wegen en op de Velden. Men noemtze in 't Fransch *Glayeul*, naar den Latynschen naam *Gladiolus*, van *Gladius*, een Zwaard, Degen of Rapier, afkomstig, in 't Engelsch *Cornflag*. Uit een Bolachtigen Vleezigen Wortel, die als dubbeld is, komt een regtopstaande Stengel van een Voet tot een Elle en langer, bekleed met Degenvormige Bladen, lang, plat en spits, en doorgaans aan de eene, somtyds aan beide zyden bezet met eene Aair van Bloemen op een aanmerkelyken afstand van elkander. 't Gewas verschilt in hoogte, als ook in de Kleur der Bloemen,

(1) *Gladiolus* Fol. Ensiformibus Floribus distantibus. *Syst. Nat.* XII. Gen. 57. *Veg.* XIII. p. 76. Gladiolus Fol. Ensiformibus. *H. Cliff.* 20. *Ups.* 16. R. *Lugdb.* 19. *β.* Glad. Flor. uno versu dispositis major et procerior. C. B. *Pin.* 41. *γ.* Glad. utrinque floridus. *Ibid.* Gladiolus Narbonensis. LOB. *Ic.* 98. Gladiolus. DOD. *Pempt.* 209.

men, die meest paarſchachtig doch ook wit voorkomen of incarnaat, zo LOBEL meldt. Het plant zig voort door zydelingſe Bolletjes, die ſlymig zyn en niet onaangenaam van Smaak, wordende zeer dienſtig geacht om harde Gezwellen te vermurwen en te doen verſlaan. V. AFDEEL. II. HOOFD-STUK.

De Bloemen beſtaan, in deeze Soort, uit eene gewelfde boven-Lip, Geutswyze geplooid, en als den Stamper met de Meeldraadjes omvattende: terwyl de onder-Lip, nederhangende, zig in vyven uitſpreidt: dat dus als een gaapende Bek of Smoel van eenig Dier vertoont.

(2) Gladiolus *met Degenvormige Bladen en op elkander leggende Bloemen.* II. *Gladiolus imbricatus.* Opleggende.

In de naaſte deelen van Rusland, zegt LINNÆUS, komt deeze voor, die kleine Bloempjes heeft, eenzydig, op elkander leggende en dus digt geaaird.

(3) Gladiolus *met Degenvormige Bladen en de zydelingſe Bloemblaadjes zeer breed.* III. *Alatus.* Gevleugelde.

Dee-

(2) *Gladiolus* Fol. Enſiformibus, Floribus imbricatis. *Syſt. Nat.*

(3) *Gladiolus* Fol. Enſiformibus, Petalis lateralibus latisſimis. *Am. Acad.* VI. Afr. N. 2. Siſyrinchium Viperatum. PLUK. *Phyt.* T. 224. f. 8.

V. AFDEEL. II. HOOFDSTUK.

Deeze, gelyk alle de volgende, een Kaapsch Gewas, heeft de Bloemen als gevleugeld. Zeer onvolkomen is de Afbeelding van PLUKENET en het schynt my toe, dat die van BREYN, welke de Heer BURMANNUS *Galeatus* noemt, veel nader kome (*). Deze hadt de drie bovenste Slippen Menie-rood, de ondersten, welke zeer smal waren, geelachtig groen, met roode tippen. De by SEBA voorkomende, van de zelfde figuur, verschilde wat in Kleur. De Helm echter, of gewelfde boven-Lip, is in deeze Soort, volgens de beschryving, smal en Zeissenachtig; de Vleugels, van de zelfde langte, zyn Ruitvormig en de drie onderste Slippen Eyrond, van gelyke grootte. Het heeft de Stengel een Span lang, dikachtig, tusschen de Bloemen bogtig: de Bladen Degenvormig, gestreept, niet spits, en by de Bloemen korter, Vleugelachtig geschikt.

IV. *Gladiolus Plicatus.* Geplooide.

(4) Gladiolus *met Degenvormige geplooide Pluizige Bladen, een zydelingse Stengel, de Bloemen regelmaatig.*

De Bloemen van deeze zyn wel niet Smoelach-

(*) BREYN *Prodr.* p. 25. T. 12. f. 2. SEB. *Kabinet* I. T. 7. f. 3.

(4) *Gladiolus* Fol. Ensiformibus plicatis villosis, Scapo laterali, Corollis regularibus. Ixia plicata. *Am. Acad.* IV. p. 300. Ixia Fol. Gladiolatis hirsutis, Floribus spicatis terminalibus. MILL. *Ic.* 155. f. 1. Sisyrinchium latifolium. BREYN. *Prodr.* III. p. 22. T. 9. f. 2. BURM. *Prodr.* 2.

achtig, doch ook niet volkomen gelyk van rand: des BREYN dezelve genoemd hadt, *Breedbladig Sisyrinchium, met uitgebreide naauwlyks mismaakte Bloemen.* Hierom betrektze de Ridder, met reden, thans tot dit Geslagt en zondertze af van de Ixiaas, wier Bloemrand egaal is. De gestalte scheen ze ook nader tot de Gladioli te betrekken. Zy heeft een gerokten Bolwortel; Bladen als gezegd is, en een Stengel, die somtyds enkeld, somtyds getakt voorkomt, met groote Trechterachtige Bloemen, in myne Exemplaaren Violet, blaauw of wit van Kleur. De dikke driebladige Bloemscheeden, hier Blikjes genaamd door den Ridder, waar van de twee binnenste korter dan het buitenste, 't welk een Duim en daar over lang is, onderscheiden deeze Plant genoegzaam.

V. AFDEEL. II. HOOFDSTUK.

(5) Gladiolus *met gekruist-Liniaale Bladen en Klokvormige Bloemen.*

V. *Gladiolus tristis.* Droevige.

Een fraaije Kaapse Plant, die zig zeer vermenigvuldigt door haare ronde Wortel-Bolletjes, en onderscheidt door haare zeer smalle Biesachtige Bladen, welke, overdwars gesneeden,

(5) *Gladiolus* Fol. Lineari-cruciatis, Corollis Campanulatis. Gladiolus Fol. Lin. sulcatis, Flor. alternis, Petalis angustioribus. MILL. *Ic.* 157. T. 235. f. 1. Lilio-Gladiolus bifolius et biflorus, Fol. quadrangulis. TREW. *Ehret.* T. 39. Glad. &c. supremâ laciniâ brevissimâ, BREYN *Prodr.* III. T. 7. f. 1. BURM. *Prodr.* 2.

V. AFDEEL. II. HOOFD-STUK.

den, een kruisje vertoonen. Twee Bladen hadt maar die, welke, nu dertig Jaar geleeden, in de Koninglyke Tuin te Chelsea bloeide, toen door EHRET afgebeeld, en twee Bloemen, ieder gevat in een tweekleppige Scheede. Men heeft waargenomen, dat deeze Plant ook wel met meer Bloemen voorkomt en dan met Degenvormige Bladen, zo de Ridder aantekent. De Bloem, zegt zyn Ed., is droevig van Kleur, Klokvormig, maar heeft de Zomering volstrekt van de Gladiolussen. Volgens BREYN is de bovenste Slip de kortste. TREW tekent aan, dat de Bloem onregelmaatig is verdeeld, met de boven-Lip breedst (*), de onderste allerkleinst. De Kleur schynt, volgens de Afbeelding, uit den geelen witachtig, met paarsche Streepen en Tippen, en dus niet zeer *droevig* geweest te zyn. In die van BREYN was de Kleur donker en de onderste Slip zeer lang.

De Vrugtmaakende deelen bestonden dus: Drie Meeldraadjes, dik, gegroeid aan de kanten van 't Bloempypje, met opstaande. lange tweehokkige Knopjes, die een weinig buiten den Keel uitsteeken. Een enkelde Styl met een drievoudigen bladerigen Stempel en een langwerpig Vrugtbeginzel, waar van een drieklep-pig

(*) *Segmentum Supremum maximum* staat 'er op de Plaat; *latissimum* in de Text: men ziet dat het één kan samengaan met het andere. De Bovenlip kan breedst en grootst en tevens allerkortst te zyn.

Fig. 1.
Fig. 2.
Fig. 3.

PLAAT

pig Zaadhuisje komt, hebbende aan ieder Klepje twee ryën Zaadjes, die langwerpig, plat en gevleugeld waren (*). V. AFDEEL. II. HOOFDSTUK.

(6) Gladiolus *met Degenvormige Bladen, en byna gelyke, Lancetvormige, gegolfde Bloemblaadjes.* VI. *Gladiolus undulatus.* Gegolfde.

(7) Gladiolus *met Degenvormige Bladen, en byna gelyke, Lancetvormige, omgekromde Bloemblaadjes.* VII. *Recurvus.* Omgekromde. PLAAT LXXIX. *Fig.* 1.

Zeer weinig verschillen deeze beiden, als hebbende Lelieachtige Bloemen, byna gelyk verdeeld, in smalle Slippen, met een dunner Pypje en gegolfd in de eerste, minder spits in de andere en aan de enden wat omgekromd. De Bloemen zyn in een tweebladig Scheedje gevat, dat het binnenste Klepje kleiner heeft. De laatste schynt dezelven eenzydig, de andere wederzyds geschikt te hebben. De Gestalte heeft met de Europische veel overeenkomst, gelyk blykt uit de Afbeelding van een zodanig Exemplaar, dat ik van de Kaap ontvangen heb, hier nevens, in *Fig.* 1, op PLAAT LXXIX;

(*) TREW *Ehret* als boven, p. 10, 11.

(6) *Gladiolus* Fol. Ensiformibus, Petalis subæqualibus Lanceolatis undulatis. *Mant.* 27.

(7) *Gladiolus* Fol. Ensiform. Pet. subæq. Lanc. recurvatis. *Mant.* 28. Glad. Fol. Lin sulcatis, Flor. uno versu dispositis, Tubo Floris longiore. MILL. *Ic.* 157. T. 235. f. 2.

V. AFDEEL. II. HOOFDSTUK.

LXXIX; 't welk echter de Bloemen aanmerkelyk verschillende van dat van MILLER heeft, en paarsch van Kleur. Ook is dat laatste vervolgens tot een andere Soort betrokken.

VIII. *Gladiolus Spicatus.* Geaairde.

(8) Gladiolus *met Liniaale Bladen, een geheel enkelde Stengel en geaairde Bloemen.*

IX. *Alopecuroides.* Vossenstaartige.

(9) Gladiolus *met Liniaale Bladen en eene Schubachtig gevlerkte Aair.*

Deeze komen malkander ook vry naa. De laatste heeft de Stengel een Voet lang, rond, met Scheeden van tweesnydende, geribde, spits uitloopende Bladen: terwyl de end-Aair bestaat uit Eyronde op elkander leggende tweekleppige Scheedjes met zeer kleine Bloempjes, naauwlyks grooter dan die van Weegbree, zegt de Ridder.

X. *Angustus.* Smalle.

(10) Gladiolus *met Liniaale Bladen en afstandige Bloemen, wier Pypjes langer dan de Rand zyn.*

Dee-

(8) *Gladiolus* Fol. Linearibus, Caule simplicissimo, Flor. spicatis. R. *Lugdb.* 19.

(9) *Gladiolus* Fol. Linearibus, Spicâ distichâ imbricatâ. *Am. Acad.* IV. p. 301. BURM. *Prodr.* 2.

(10) *Gladiolus* Fol. Linearibus, Flor. distantibus, Corollarum Tubo Limbis longiore. MILL. *Ic.* 142. f. 2. BURM. *Prodr.* 2. Glad. Caule simplicissimo &c. R. *Lugdb.* 19. Glad. Fol. Linearibus. *H. Cliff.* 20. T. 6.

Deeze heeft de Bloempypjes uitermaate lang, zo wel in myn Exemplaar, dat dezelven, buiten de Bloem, van meer dan drie Duimen heeft, als in de Plant, welke door den Ridder uit de Cliffortſe Tuin in Afbeelding is gebragt. De Stengel heeft maar één of anderhalf Voet hoogte en geeft byna alle de Bladen uit, die Grasachtig ſmal, aan 't begin byna Draadachtig, langer dan de Stengel en ſterk geribd zyn. De Bloemen, aan de eene kant geplaatst, zyn Vleeſchkleurig, en hebben zeer ſpitſe Slippen, de drie onderſten met eene aartige paarſche Vlak, welke zig als een Piek vertoont, getekend. Somtyds, evenwel, zyn de Bloemen geelachtig en de gedagte Vlak Bloedkleurig. De Bloemen zyn altemaal opwaards gekeerd en de Wortel is een rond Bolletje. Door de Tweeſnydige Stengel verſchilt het van den Gladiolus met ſmalle Grasachtige Bladen, welke BAUHINUS hadt beſchreeven; zo LINNÆUS aanmerkt.

V. AFDEEL. II. HOOFDSTUK.

(11) Gladiolus *met een Takkige Stengel en Liniaale Bladen.*

XI. *Gladiolus Ramoſus.* Takkige.

Tot deeze wordt, door den Heer BURMANNUS, de zelfde Plant van MILLER betrokken, die door den Heer LINNÆUS tot de Omgekromde was t'huis gebragt. Ik beken, dat

(11) *Gladiolus* Caule Ramoſo, Fol. Linearibus. R. *Lugdb.* 19. MILL. *Ic.* 235. f. 2. BURM. *Prodr.* 2.

V. AFDEEL. II. HOOFDSTUK. dat menze by MILLER eenigszins Takkig vindt.

XII. *Gladiolus Capitatus.* Hoofdige. (12) Gladiolus *met een Takkige Stengel, gesteelde Hoofdjes en een knobbeligen Wortel.*

Deeze laatste is een zeer groote Plant met blaauwe Bloemen, zegt de Ridder.

By deeze door den Heer LINNÆUS opgegevene Soorten, zal ik voegen die, welken de Heer BURMANNUS, zo uit de gedagte Verhandeling van den Heer DE LA ROCHE, als anders, onder de Kaapse Planten geboekstaafd heeft, naamelyk.

XIII. *Permeabilis.* Gespleetene. (13) Gladiolus *met een Takkige Stengel, de Bloemen eenzydig op elkander leggende: de Bladen vierhoekig Elsvormig.*

Dat de Bloemen van deeze den Keel niet geslooten, maar als gespleeten hebben, geeft 'er den bynaam aan. De Stengel, uit een Bolletje, dat van onderen plat is, gesprooten, is anderhalf Voet lang en rond, met zyd-Takjes en Scheedachtige Bladen. De Bloemen waren bleek Violet met eenige mengeling van paarsch en geel, niet groot. Een spee-

(12) *Gladiolus* Caule Ramoso, Capit. pedunculatis, Radice tuberosâ. LINN *Sp.* 53. BURM. *Prodr.* 2.

(13) *Gladiolus* Caule Ramoso, Floribus imbricatis secundis, Foliis Subulato-quadrangulis. ROCH. *Diss.* p. 27. T. 2. BURM. *Prodr.* 2.

ſpeeling, van drie tot zes Meeldraadjes, heeft gedagte Heer in deeze waargenomen. V. AFDEEL. II. HOOFD-STUK.

(14) Gladiolus *met een Takkige Stengel, Liniaale Bladen en gevlerkte Aairen.* XIV. *Gladiolus involutus*, Ingewondene.

Deeze heeft den bynaam daar van, dat de zydelingſe Slippen van de Bloem den geheelen Keel, die hier, zo wel als in de voorige, wyd uit gezet is, zo de Heer DE LA ROCHE zegt, omwinden. Dit vind ik echter, in zyne Afbeelding, niet duidelyk vertoond. De Bloemen waren Roozekleurig, aan de zyd-Slippen van de Onderlip paarſch. Zy maaken twee gevlerkte Aairen uit, op een ronde Stengel van anderhalf Voet hoogte, met ſmalle Bladen. De Meeldraadjes zyn Pylachtig geknopt en de Styl heeft omgekromde Stempels. Hier ſpeelt ook de Natuur, zegt hy, dikwils in 't getal der Meeldraadjes, Stempelen en verdeelingen van de Bloem. De Zaaden hebben in deeze twee Soorten, gelyk in de Droevige, zo de Heer DE LA ROCHE aanmerkt, een breeden Vliezigen Zoom, terwyl dezelven in de Europiſche en anderen rond zyn en ongerand.

(15) Gladiolus *met een geheel enkelde Stengel, de* XV. *Carneus.* Vleeſchkleurige.

(14) *Gladiolus* Caule Ramoſo, Foliis Linearibus, Spicis diſtichis. ROCH. *Diſſ.* p. 28. T. 3. BURM. *Prodr.* 2.

(15) *Gladiolus* Caule ſimplicisſimo, Petalis ſuperioribus di-

V. AFDEEL. II. HOOFDSTUK.

de bovenste Bloemblaadjes afwykende, de Bladen Degenvormig.

Dat deeze naar de enkele Kleur der Bloemen gebynaamd zy, is zonderling. Ik zou ze liever spreidende (*Divergens*) genoemd hebben, wegens die hoedanigheid der Bloemslippen, waar door de Bloem zig Lelleachtig, doch niettemin grynzende (*ringens*) vertoont. Ook is de figuur der Meelknopjes en Meeldraadjes, die Zeisenvormig gekromd zyn, byzonder. In twee gespitste Blikjes, het eene wel de helft grooter dan het andere, zyn de Bloemen gevat. De Bladen heeft deeze Soort wat breeder en geribd; het Zaadhuisje, gelyk de voorige, veelzaadig.

XVI. *Gladiolus Corymbosus.* Getuilde.

(16) Gladiolus *met Degenvormige Bladen, overhoekse Bloemscheeden en éénzydige Bloemen.*

XVII. *Pyramidalis.* Pieramiedaale.

(17) Gladiolus *met Lancetvormige geribde Bladen en ongesteelde op elkander leggende Bloemen; het Pypje dun, van langte als het Bloemscheedje.*

(18)

divergentibus &c. ROCH. *Diss.* p. 30 T. 4. BURM. *Prodr.* 2.

(16) *Gladiolus* Fol. Ensiformibus, Spathis alternis, Flor. secundis BURM. *Prodr.* 2.

(17) *Gladiolus* Fol. Lanceolatis Nervosis, Flor. sessilibus imbricatis &c. BURM. *Prodr.* 2.

(18) Gladiolus *met Degenvormige Bladen, die gescheurd zyn, en eenzydige Bloemen, met een Draadachtig zeer lang Pypje.* V. AFDEEL. II. HOOFDSTUK. XVIII. *Gladiolus laceratus.* Gescheurde.

(19) Gladiolus *met Rolronde geribde zeer gladde Bladen en eene gevlerkte Bloem-Aair.* XIX. *Tubulosus.* Pypachtige.

Deeze heeft gezegde Hoogleeraar als byzondere Soorten voorgesteld, meldende van de laatste, dat dezelve, in manier van bloeijen, met de Vossenstaartige overeenkomt, maar de Bladen om laag Scheedig heeft, daar de Bloemstengel door een Spleetje uitgaat, voorts tot boven toe Cylinderachtig samengegroeid zynde, van binnen hol, aan den top met een Doornig puntje geslooten. Dit maakt een aanmerkelyke byzonderheid uit in deeze Soort (*).

Tot geen van alle de gemelden schynt my dat Kaapsch Exemplaar te behooren, waar van ik de Afbeelding in *Fig.* 2. op PLAAT LXXIX heb voorgesteld. Ik noem hetzelve *Lelieachtig,* XX. *Liliaceus.* Lelieachtige. PL. LXXIX. *Fig.* 2.

(18) *Gladiolus* Fol. Ensiformibus laceris, Flor. secundis, Tubo Filiformi longissimo. BURM. *Prodr.* 2.

(19) *Gladiolus* Fol. Cylindr. Nervosis glaberrimis, Flor. Spicâ distichâ. BURM. *Prodr* 2.

(*) Twee anderen, *Villosus* naamelyk BREYN *Prodr.* T. 8. f. 2. en *Junceus.* PLUK. *Phyt.* T. 187. f. 2; zyn door zyn Ed wel gemeld, maar niet bepaald noch beschreeven.

V. AFDEEL II HOOFDSTUK.

tig, om dat de Bloem, die geel is, zeer veel gelykt naar een Lelie; doch zy heeft tevens het Kenmerk der Gladiolussen, naamelyk, dat één van de vyf Slippen korter en breeder is dan de anderen. De Styl is knodsachtig in drieën geknopt, en byna van gelyke langte als de Meelknopjes, die met denzelven in de Keel zitten. De Bloemen komen overhoeks uit zeer lange breede spitse Scheedebladen voort; aan de Stengel, die rond is en van onderen bezet met zeer lange smalle, geheel Biesachtige, overlangs Geutswyze geplooide Bladen: waar door deeze van de laatstgemelde van LA ROCHE veel verschilt.

ANTHOLYZA.

Door Pypachtige, onregelmaatig verdeelde, omgekromde Bloemen, onderscheidt dit Geslagt zig inzonderheid van de voorigen. Het heeft doorgaans de boven-Lip veel smaller en langer dan de ondersten, Geutachtig; de Meeldraadjes en Stamper insluitende, doch de kromte van het Bloempypje en daar door neergeboogene Bloemen maaken hetzelve meest kenbaar. Ook zit het Vrugtbeginzel niet binnen maar onder de Bloem.

Daar komen de volgende, allen Afrikaansche of Kaapse Soorten, in voor, naamelyk

(1) An-

(1) Antholyza *met de Lippen der Bloem wyd uitgespreid en den Keel samengedrukt.* V. AFDEEL. II. HOOFD-STUK.

Zeer duidelyk openbaart zig het gezegde in de Bloem van deeze Soort, die ten uiterste mismaakt is, en dit byzonders heeft, dat één van de drie Meeldraadjes zig buiten het gedagte Geutje, om laag, bevindt. Zy zyn zeer zigtbaar door hunne zwarte Pyltjes, die de Meelknopjes uitmaaken en waar van de twee anderen den Styl, die langer is en drie omgekromde dunne Stempels heeft, omvatten. De Kleur der Bloemen is over haaren Keel en Slippen, eerst geel, dan van binnen en buiten rood, met geele punten. Zy zitten op kleine Takjes Vleugelswyze aan de Stengel, die van een Voet of meer, en langer is dan de smalle Lancetvormige Bladen, ruighaairig en hoogpurperkleur.

I. *Antholyza ringens.* Grynzende.

(2) Antholyza *met Vlinderachtige Bloemen, die de twee uitwendige Kwabben der Lip breeder en opstygende hebben.*

II. *Cunonia.* Cunoosche.

Met

(1) *Antholyza* Corollæ labiis divaricatis, Fauce compressâ. *Syst. Nat.* XII. Gen 58. *Veg.* XIII. p. 77. Gladiolo Æthiopico similis Planta angustifolia. COMM. *Hort.* I. T. 41. RUDB. *Elys.* II. p. 237. f. 15. Gladiolus floridus &c. BREYN *Prodr.* T. 8. f. 1. BURM. *Prodr.* 1.

(2) *Antholyza* Corollis subpapilionaceis, Labii Lobis duobus externis latioribus adscendentibus. MILL. *Ic.* 113. Cunonia Flor. sessilibus Spathis maximis. BUTTN. *Cun.* 211. T. 1.

V. AFDEEL. II. HOOFDSTUK.

Met den naam van *Cunonia*, naar den Liefhebber van Kruiden CUNO, in wiens Tuin deze Plant eerst gebloeid heeft, was dezelve door den geleerden BUTTNER gedoopt. CUNO zelf hadtze, wegens haare fchoonroode Kleur, als de fchaamte in de nadering tot den Koning haaren Gemaal affchetzende, op eenen Poeetifchen trant *Esther* getyteld. Iedereen ziet, hoe ongeigen en ver gezogt dit zy. Hy zegt, dat dezelve hem uit Perfie was toegekomen; doch (of hy in deezen ook misleid ware) men heeftze naderhand van de Kaap der Goede Hope gekreegen.

De Wortel is knobbelig, met een bruinen Rok bekleed, van binnen Vleezig, bleek geel. De Wortelbladen zyn ftyf en fpits, geftreept, fmal Lancetvormig. Dezelve fchiet een Stengel van een Elle of meer hoogte, Vierkachtig bezet met Bloemen, die in Scheeden vervat zyn, doch een aanmerkelyke langte hebben. Tusfchen twee gelyke Eyronde, opftygende, Vleugels, loopt de boven-Lip uit, die Lepelachtig is, en den Styl, als ook de Meeldraadjes, wier Pylvormige Knopjes nederwaards uitpuilen, bevat. De onder-Lip of Kiel is zeer kort, klein, driedeelig en bultig, als een Honigbakje onder de Bloem famengeplooid. Het Zaadhuisje maakt een langwerpige Knop, met gewiekte Zaaden. De Wortel geeft, aan alle zyden, Draadachtige Vezelen uit, welke aan 't end Bolletjes draagen, zegt LINNÆUS.

(3)

(3) Antholyza *met omgekromde Bloemen, welke beurtlings twee Kwabben van de vyfdeelige Lip uitgebreid, grooter en Lancetvormig hebben.* V. AFDEEL. II. HOOFDSTUK. III. *Antholyza Æthiopica.* Ethiopische.

Van de Kaap der Goede Hope overgebragt bloeide deeze te Parys reeds in den jaare 1633, in de Tuin van den Heer MORIN. De Wortel is knobbelig, platachtig rond, met veele Rokken bekleed, van binnen bruin. De Bladen zyn breed, als die van Lisch en de Stengel draagt de Bloemen wederzyds, Vlerkachtig, van eene schoone hoogroode Kleur, met Geel gemengd. Zy zyn Pypig en hebben een zeer groote Lancetvormige boven-Lip, de onder-Lip in vyven gedeeld met korte Lancetvormige Kwabben, beurtlings drie zeer kort; 't welk de Bloem zeer ongelyk maakt. De Scheedeblaadjes zyn ook roodachtig.

(4) Antholyza *met Trechterachtige Bloemen en Degenvormige Bladen.* IV. *Meriana.* Meriane.

Al-

(3) *Antholyza* Coroll. incurvatis, Labii quinquepartiti Lobis duobus alternis patulis majoribus Lanceolatis. Gladiolus Æthiopicus Flore coccineo. CORN. *Canad.* 79. T. 79. MORIS. *Hist.* II. p. 421. S. 4. T. 23. f. 1. RUDB. *Elys.* II. p. 236. f. 14. Hyacinthus Afric. Fol. Colchici, Flor. coccineis. PLUK. *Phyt.* T. 195. f. 2.

(4) *Antholyza* Flor. Infundibuliformibus, Fol. Linearibus. Meriana Flore rubello. TREW. *Ehret.* T. 40. Watsonia. MILL. *Ic.* T. 276.

V. AFDEEL. II. HOOFD-STUK.

Alleenlyk ter eere van Maria Sibylla MERIAN, die de Natuurlyke Historie, zo ten opzigt van Planten als van Insekten, veel bevorderd heeft, was deeze *Meriana* getyteld door den vermaarden TREW. Deez' heeft daar van een schoone Afbeelding aan 't licht gegeven, welke de schrandere EHRET maakte naar eene Plant, die uit Zaad van de Kaap in de Koninglyke Tuin van Chelsea geteeld, aldaar de eerste maal in den jaare 1750 gebloeid heeft. MILLER gafze den naam van *Watsonia*, naar zynen Vriend, den geleerden WATSON, en rekende meer regt te hebben tot die benaaming, oordeelende tevens, dat de Plant niet tot dit Geslagt behooren kan, aan het welke, zegt hy, LINNÆUS *maar één Meeldraadje* toeschryft (*). Waar hy dit van daan hebbe, begryp ik niet. 't Is blykbaar dat zyn Ed. 'er drie aan geeve, gelyk deeze heeft.

De Bol en Bladen gelyken naar die van den Gladiolus. De Stengel is stevig en getakt, geevende wederzyds veele Bloemen uit, welke eenbladig, Pypachtig zyn; nederwaards omgebogen, een weinig verwydende naar den Mond, die regelmaatig in zessen is verdeeld, met stompe Slippen. De bovenste niettemin verheft zig een weinig en bedekt als 't ware den Styl en de Meeldraadjes, 't welk de Plant tot dit Geslagt betrekt. By ieder Bloem is een dubbeld Scheede-

(*) Zie zyn *Dictionary*, Ed. 1760. p. 198.

deblaadje. De Kleur der Bloemen is rood, de gedaante als van de Polyanthes, de Zomering van den Gladiolus, zegt de Ridder.

V. AFDEEL. II. HOOFD-STUK.

(5) Antholyza *met Trechterachtige Bloemen en Liniaale Bladen.*

V. *Antholyza Merianella.*

Deeze, naar de voorgaande eenigszins gelykende, heeft ook een Bolachtigen Wortel. De Stengel is anderhalf Voet lang, rond, effen. De Bladen zyn Degenvormig, gestreept, ruigachtig, Scheedig, drie of vier overhoeks geplaatst, buiten de Scheeden kort. Drie Bloemen komen overhoeks, eenzydig, ongesteeld, aan de Stengel, gevat in twee Lancetvormige Scheedeblaadjes. De Bloem is Trompetachtig, met een kromme paarschachtige Pyp, langer dan het Mondstuk, welks Zoom in zessen gelyk verdeeld is, met Eyronde spitsachtige Slippen, die geel zyn. De Meeldraadjes zyn opstygende, van langte als de Bloem, en hebben Liniaale opleggende Knopjes. De Styl, met zyne drie Stempels, zyn Draadachtig dun: de Bloemen bleeker rood dan in de voorgaande.

Merianella.

Deeze Plant verschilt, zo de Ridder aanmerkt, van de Meriana in gestalte, doch bepaa-

(5) *Antholyza* Cor. Infundibuliformibus, Foliis Linearibus. Watsonia humilis, Fol. Lineari-Ensiformibus, Tubo Floris longissimo. MILL. *Ic.* 198. T. 297. f. 2.

V. AFDEEL II. HOOFDSTUK. paalingen, omze van de Gladioli en Ixiæ af te zonderen, zegt hy, komen 'er niet in voor. Evenwel kon menze niet nader dan tot dit Geslagt betrekken, waar toe zyn Ed. ook de volgende t'huis gebragt heeft.

VI. *Antholyza Maura.* Moorsche. (6) Antholyza *met Trechterachtige Bloemen, die van buiten Wollig zyn.*

Deeze groeit, zegt hy aan de Boschachtige zyden der Bergen by de Kaap, in Mey bloeijende. De Stengel is twee Voeten hoog, tweesnydende, met de Scheeden der Bladen gedekt, die Degenvormig, smal, gestreept, de bovensten langer dan de Stengel, digt en Scheedachtig in elkander steeken. De Aair bestaat uit rappige, Lancetvormige Bloemscheedjes, dikwils twee Bloemen bevattende. Zy gelyken naar die van de Meriane, doch zyn geel, met een zwarten Hals of Keel, van buiten aan de Slippen Wollig, met drie opstaande witte Meeldraadjes, en den Styl een Stempel hebbende die zeer flaauw in drieën is gedeeld.

De volgende Soorten zyn door den Heer N. L. BURMANNUS, onder de Kaapse Planten, by dit Geslagt gevoegd: naamelyk

(7)

(6) *Antholyza* Flor. Infund. extus tomentosis. *Syst. Nat.* XIII. *Mant.* 175.

(7) Antholyza *met afgeboogene Meeldraadjes, omgeslagen Vleugels en Liniaale vierhoekige Bladen.*

V. AFDEEL. II. HOOFDSTUK. VII. *Antholyza Quadrangularis.* Vierhoekige.

In 't jaar 1760 hadt deeze by zyn Ed. gebloeid, hebbende zeer lange Bladen, een Stengel van twee Ellen, en langwerpige tweekleppige Bloemscheeden.

(8) Antholyza *met opstygende Meeldraadjes, omgewonden Bloemen en Lancetvormige geribde Bladen.*

VIII. *Revoluta.* Omgewondene.

In October van 't jaar 1757 hadt deeze gebloeid, met een ronde Stengel van anderhalf Voet lang en paarsche Bloemen.

(9) Antholyza *met Degenvormige Bladen en Pypachtige gelyke Bloemen, de twee bovenste Plaatjes opstygende.*

IX. *Caryophyllacea.* Anjelierige.

In April des jaars 1760. bloeide deeze, die, zo de Hoogleeraar aanmerkt, veel overeenkomst met de Cunonia heeft, dan dat de Scheedjes en Bloemen dunner, Anjelierachtig en niet zo rood zyn, de Bladen yler. Zy hadt de Stengel drie Voeten lang. PL. LXXIX. *Fig.* 3.

Schoon

(7) *Antholyza* Staminibus declinatis, Alis revolutis, Fol. Linearibus tetragonis. BURM. *Prodr.* I.

(8) *Antholyza* Stamin. adscend. Corollis revolutis, Fol. Lanceolatis Nervosis. BURM. *Prodr.* I.

(9) *Antholyza* Fol. Ensiformibus, Floribus tubulosis æqualibus, Laminis duabus super. adscendentibus. BURM. *Prodr.* I.

V. AFDEEL. II. HOOFDSTUK. Schoon de Kenmerken overeenkomen, durf ik, wegens deeze korte beſchryving, met geen volkomen zekerheid myne Plant, in *Fig.* 3, op PLAAT LXXIX, afgebeeld, waar van ik meer dan één Exemplaar van de Kaap ontvangen heb, hier t'huis brengen. Ik zal ze echter den zelfden naam geeven, en merken aan, dat de Bladen, gelyk men hier ziet, zeer breed, byna Lancetvormig en ſterk geribd zyn; de Bloemen met een lang bogtig Pypje, roodachtig of byna wit van Kleur. Zy bevatten een Styl met drie Knodsachtige punten of Stempels, zynde een weinig langer dan de Meelknopjes. Oogſchynlyk komen deeze Bloemen ieder uit een dubbeld Bloemſcheedje voort, en hebben de twee bovenſte Slippen opſtaande of opſtygende, als in de bepaaling wordt gezegd.

X. *Antholyza Alethroides.* Hyacinthige.

(10) Antholyza *met neergeboogene eenbladige naauwlyks getande Bloemen, waar binnen de Teeldeelen beſlooten zyn, en Degenvormige Bladen.*

Deeze wordt door zyn Ed. beſchreeven, als hebbende platte Bladen van een Voet lang; een Stengel van twee Voeten, geheel enkeld en zeer glad; met overhoekſe Bloemſcheedjes, die tweekleppig zyn en overend ſtaan, de Stengel inſlui-

(10) *Antholyza* Corollis declinatis, monopetalis, vix dentatis, Genitalia includentibus, Fol. Enſiformibus. BURM. *Prodr.* 1.

ſluitende by ieder Bloem. De Bloemen zyn Pypachtig als die van de Alethris, neergebogen, geſtreept en paarſch, met gelyke Meeldraadjes, van binnen aan de Pyp gegroeid, en een Draadachtigen Styl, welks end of Stempel een weinig buiten de Bloem uitſteekt. Ik bezit een Exemplaar van deeze Soort in myne Herbarius van Kaapſe Planten.

V. AFDEEL. II. HOOFDSTUK.

IRIS. Liſch.

Een zesdeelige Bloem, met de Bladen beurtlings omgebogen, en Stempels die naar Bloemblaadjes gelyken, maakt eene zeer duidelyke onderſcheiding van dit bekende Geſlagt van Planten (*).

Het bevat veele, meest Europiſche Soorten, welke door den Heer LINNÆUS in zodanigen, die de Honigbakjes der omgeboogene Bloemblaadjes gebaard en in zodanigen, die dezelven ongebaard of glad hebben, onderſcheiden worden.

A. Gebaarde of ruige.

(1) Iris *met gebaarde Bloemen, die de Stengel*

I. *Iris Suſiana.* Levantſche.

(*) De Bloem is eigentlyk niet *eenbladig*, hoewel zy dus genoemd was door den vermaarden TOURNEFORT, maar beſtaat uit zes Bladen, die in een Pypje, dat op het Vrugtbeginzel zit, zyn ingeplant; zo de Heer LINNÆUS, *in Horto Cliffortiano*, aanmerkt, of met hunne Nagels ſamengegroeid. *Gen. Plant.*

(1) *Iris* Corolla barbata, Caule Foliis longiore unifloro. *Syſt.*

V. AFDEEL. II. HOOFDSTUK.

gel langer dan de Bladen en eenbloemig heeft.

In Klein Asie legt de Provincie *Susiana*, behoorende tot het Ottomannische Gebied, van waar deeze Iris eerst in de Tuinen te Konstantinopolen gebragt en van daar, nu twee Eeuwen geleeden, te Weenen gekomen zynde, verder door Europa is verspreid. Het is echter tot heden geen gemeene Plant, wordende niet dan by de Liefhebbers van Kruiden gevonden. Onder haare mede-Soorten munt zy uit, niet zo zeer door de hoogte van de Stengel, waar in sommigen haar overtreffen, maar door de grootte van de Bloem. Dezelve bestaat, oogschynlyk, uit negen Bladen, waar van de drie ondersten, naar de Aarde omgeboogen, dik zyn en ruig gebaard, meestendeels bleek zwart met eenige paarsche Streepen, doch in 't midden met een donkerer Vlak, als van zwart Fluweel. Op dezelven leggen drie kleinere, als Gewelfjes paarschachtig van Kleur, zynde Bladerige Stempels, welke de Meeldraadjes, die Priemvormig zyn, bedekken; terwyl de drie bovenste opstaande, ieder een Handpalm groot, zeer dun en fraay

Syst. Nat. XII. Gen. 59. *Veg.* XIII. p. 78. *H. Cliff.* 18. R. *Lugdb.* 17. Iris Susiana Flore maximo ex albo nigricante. C. B. *Pin.* 31. *Theatr.* 579. MORIS. *Hist.* II. p. 351. S. 4. T. 6. f. 6. Iris latifolia major. CLUS. *Hist.* I. p. 217. Iris Chalcedonica variegata. LOB. *Ic.* 67.

fraay geaderd, door een konstig Netwerk in 't wit en zwart, de Bloem uitermaate versieren en naar de Pluimagie van sommige Faisanten doen gelyken. Men vindt 'er een fraaije Afbeelding van, in 't Werk van KNORR, over de Planten (*). V. AFDEEL. II. HOOFDSTUK.

Men noemtze ook *Iris van Pharao*, of Zwarte, ja zelfs Cretische, zegt CLUSIUS, en LOBEL heeftze onder den naam van *Bonte Iris van Chalcedonie* voorgesteld. De Wortel is groot en knobbelig, doch anders naar dien der andere Soorten gelykende en de Bladen zyn ook niet veel daar van verschillende. Het Zaadhuisje komt met dat der overigen byna overeen. LOBEL hadt zodanig eene Iris-Bloem gezien met dwarse en scheeve Plekken, die vaal, Aschgraauw en roodachtig waren.

(2) Iris *met geb, Bloemen, de Stengel hooger dan de Bladen, byna tweebloemig, de Bloemen ongesteeld.* II. *Iris Florentina.* Florentynse.

Deeze, wier Natuurlyke Groeiplaats in de Zuidelyke deelen van Europa, en byzonderlyk in de Krain, door den Ridder gesteld was, is

(*) KNORR *Thesaurus Rei Herbariæ Hortensisque.* Neur. 1770. Vol. I. p. 142. Tab. L 6.

(2) *Iris* Coroll. barbat. Caule Fol. altiore subbifloro, Flor. sessilibus. MILL. *Ic.* 154. Iris alba Florentina. C. B. *Pin.* 31. β. Iris alba Germanica, C. B. *Pin.* 31. Iris Flore albo. RAJ. *Hist.* 1180. Iris nostras vulg. candidis Floribus. LOB. *Ic.* 59. KNORR *Thes.* I. Tab. L 7.

V. AFDEEL. II. HOOFDSTUK.

is nogthans door Doktor SCOPOLI aldaar niet waargenomen. MILLER zegt, dat de Zaaden uit Karniolie in Engeland gebragt waren door den Bisſchop van Osſory, die dezelve aldaar natuurlyk vondt groeijen. Zy is wel wit van Bloem, doch met een geele ruigte gebaard. Zy verſchilt naauwlyks van de volgende Soort, dan dat zy de Bloemen meest twee op een Stengel heeft, geheelbladig, met de randen der onderſten aan den voet omgeboogen, de bovenſten meer opſtaande, gelyk ook de Stempelblaadjes, die weinig gekarteld zyn.

„ Van de Illyriſche of liever Florentynſche „ Iris vond ik, zegt CAMERARIUS, eens in „ 't vroege Voorjaar, op myn Reis door 't Na- „ pelſche, een Heuvel vol by de Stad Privernum. By ons [te Neuremburg] kan zy zwaare „ Winters niet wel verdraagen en moet byzon- „ der bewaard worden voor de ſmeltende „ Sneeuw". „ Zy verſchilt daar in van de Duit- „ ſche witte, zegt C. BAUHINUS, dat der- „ zelver Wortel, even als die van de gemeene „ blaauwe, rimpelig droogt, doch van deeze „ niet, welke ook kleiner is. In onze Winkels „ vindt men een Illyriſche, van Venetie ge- „ bragt, welke rosachtig is, minder fraay, doch „ aangenaamer van Reuk."

De Wortel der Florentynſche Iris komt in veele ſamengeſtelde of Winkelmiddelen der Apotheeken, byzonderlyk in het Niespoeder, gemeenlyk Groene Snuif genaamd, waar hy

een

een Geur aan geeft. Hy is van een bitterachtige, Kruiderige, fcherpe Smaak; doch maakt Wyn of Bier, waar hy op gezet wordt, aangenaam. Men gebruikt hem inwendig tot een Borstmiddel, om de uitwerping der Fluimen te bevorderen in zwaare Hoest, Verkouwdheden en Longe-Kwaalen. Van den verfchen Wortel is het Sap purgeerende; het Poeijer van den droogen zet het natuurlyk Water af, en geeft daar een Violen-Reuk aan. Uitwendig komt hy, als Wondzuiverende, by de Heelkundigen in aanmerking.

V. AFDEEL. II. HOOFD-STUK.

(3) Iris *met geb. Bloemen; de Stengel hooger dan de Bladen, veelbloemig; de onderfte Bloemen gefteeld.*

III. *Iris Germanica.* Duitfche.

In Duitfchland komt deeze, op Bergachtige plaatfen, voor, en groeit ook in Languedok en Provence aan de kanten der Akkeren en Wyngaarden. Men vindtze by ons, en in de Noordelyke deelen van Europa, dikwils in de Hoven. De Franfchen noemenze *Flambe* of *Glayeul*, de Engelfchen *Flower de Luce*, de Duitfchers *Gilgen*, dat met het Italiaanfche *Gi-*

(3) *Iris* Cor. Barb. Caule Fol. altiore multifloro &c. *Mat. Med.* 24. *H. Cliff.* 18. *Ups.* 16. R. *Lugdb.* 17. GOUAN *Monsp.* 25. KRAM. *Auftr.* 12. Iris vulg. Germanica f. fylveftris. C. B. *Pin.* 30. Iris noftras vulgaris. LOB. *Ic.* 59. Iris fylveftris. TAB. *Ic.* 648.

V. AFDEEL. II. HOOFDSTUK.

Giglio overeenſtemt. „ De Ouden hebbenze „ in 't Griekſch *Iris* geheten, om dat de Kleur „ zweemt naar die van den Regenboog, maar „ tegenwoordig wordtze van alle Natiën *Lelie* „ genoemd, zegt LOBEL. De gedaante im„ mers, wanneer menze op zyde beſchouwt, „ ſtrookt vry veel met die van de Leliën in „ 't Koninglyk Wapen van Vrankryk, en meer „ dan de figuur der gewoone Bloemen van „ dien naam."

Uit éene Stoel geeft dit Gewas veele Bladen, die weezentlyk Zwaardachtig zyn, ſomtyds langer dan een Elle, om laag meer dan twee Duimen breed, elkander Scheedswyze omvattende, dik en ſtevig, glad en in een punt uitloopende. Hier tusſchen komen dikke ronde Stengels voort, anderhalf maal zo lang, met eenige Bladen, aan 't end Takkig, en aldaar verſcheide Bloemen uitgeevende, die groot zyn. Dezelven ſpreiden zig als in negen Bladen uit, waar van de drie onderſten omgeboogen, van binnen ruig, een Vinger lang, paarſch of Violet zyn, met witte Aderen. De Haairigheid is geelachtig, gedekt met een kleiner ſmaller Stempel-Blaadje, aan 't end geſpleeten, 't welk groenachtig of bleek blaauw is van Kleur. De drie bovenſte Bladen, Lepelswys' hol, en naar elkander toegeboogen, maaken een Soort van Bol, die paarſchachtig is, ſomtyds met witte Streepen. Het Hemelſchblaauw en Purper regeert in deeze ſchoone Bloemen zodanig, dat

menze,

menze, deswegen, gemeenlyk blaauwe of paarsche Iris, of by de Tuinieren *Irias* noemt. Onder de Bloem, wier Bladen tot een Pypje samenloopen, zit het Vrugtbeginzel, dat een langwerpig zeshoekig Zaadhuisje wordt, van binnen in drie Hokjes verdeeld, en langwerpig ronde Zaaden bevat. V. AFDEEL. II. HOOFDSTUK.

De Wortels van deeze Plant, in onderscheiding van die der voorige gemeenlyk *Inlandsche* genaamd, zitten knobbelig met knoopen aan elkander, zynde van buiten donker ros, van binnen wit en zwaar van Reuk. Deeze worden ook in de Geneeskunde gebruikt en het Sap derzelven, inzonderheid, is tegen de Waterzugt aangepreezen; doch de ongemeene scherpheid, die den Mond en Keel verscheide Uuren als verschroeid houdt, maakt het raadzaamer uitwendig, tot Wondzuivering en tot het wegneemen van Vlakken der Huid. Door kooken wordt het zagter en de gedroogde Wortel kan veilig, als een openend Bloedzuiverend Middel, worden ingegeven. De Bloemen leveren door weeking en rotting, met Kalk 'er by gedaan, een schoone groene Verw uit.

(4) Iris *met geb. Bloemen; de Stengel hooger dan* IV. *Iris Sambucina.* Vlierachtige.

(4) *Iris* Cor. Barb. Caule Fol. altiore multifloro &c. Iris latifolia Germanica Sambuci odore. C. B. *Pin.* 31. Iris major latifolia octava. CLUS. *Hist.* I. p. 219.

V. AFDEEL. II. HOOFDSTUK.

dan de Bladen, veelbloemig; de neergeboogene Bloemblaadjes vlak, de opstaande uitgerand.

Wegens den Vlier-Reuk is deeze afgezonderd, die buiten 't gemelde naauwlyks van de gewoone Duitsche Iris verschilt. Zy groeit in de Zuidelyke deelen van Europa. De neergeboogene Bloemblaadjes zyn donkerer Violet, de opstaande bleeker blaauw: de Stempel-Blaadjes Zaagtandig spits met een blaauwachtigen Kiel.

V. *Iris Squalens.* Vuilkleurige.

(5) Iris *met geb. Bloemen; de Stengel hooger dan de Bladen, veelbloemig; de neergeboogene Bloemblaadjes omgeplooid, de opstaande uitgerand.*

Naar de Duitsche gelykt ook deeze, maar behalve het gemelde zyn de Bloemen donkerer Violet met geelachtig witte, in 't midden blaauwachtige Aderen: de opstaande Bloemblaadjes, gelyk ook de Stempels, vuil geel en zeer uitgerand.

VI. *Aphylla.* Ongebladerde.

(6) Iris *met geb. Bloemen; do Stengel naakt, van langte als de Bladen en veelbloemig.*

De

(5) *Iris* Cor. Barb. Caule Fol. altiore multifloro &c. Iris Folio lato rugoso, Pet. repandis ex purpureo sordido pallido & luteo variis &c. BOERH. *Lugdb.* II. p. 125.

(6) *Iris* Cor. Barb. Scapo nudo, longitudine Foliorum, multi-

De ongebladerde Stengel onderſcheidt deeze, die, zo wel als de volgenden, in de openbaare Kruidhoven voorkomt. V. AFDEEL. II. HOOFD-STUK.

(7) Iris *met geb. Bloemen; de Stengel eenigermaate gebladerd, veelbloemig, van langte als de Bladen.* VII. *Iris variegata.* Bonte.

(8) Iris *met geb. Bloemen; de Stengel korter dan de Bladen en driebloemig.* VIII. *Biflora.* Tweebloemige.

Van deeze fraaije Bloemplanten, heeft de eerſte haare Groeiplaats in Hongarie, de andere op Rotſen in Portugal, zegt LINNÆUS. Hy beſchryft de laatſte, als hebbende een ronde Steng; de Bladen uitwaards Zeisſenachtig; het Vrugtbeginzel langwerpig rond, met drie Streepen uitgegroefd; de Bloemen Violet, niet uitgerand; de opſtaande Bloemblaadjes wit gebaard, met Takkige witte Streepen. Tweemaal bloeit zy in 't Jaar, waar van de naam, niet van 't ge-

tifloro. R. *Lugdb.* 17. Iris latifolia Caule aphyllo. C. B. *Pin.* 32.

(7) *Iris* Cor. Barb. Caule ſubfolioſo, longitudine Foliorum, multifloro. R. *Lugdb.* 17. *Ups.* 16. *H. Cliff.* 19. Iris latifol. Pannonica, Col. multiplici. C. B. *Pin.* 31. Iris lutea variegata. LOB. *Hiſt.* 34. EHRET. *Pict.* T. 10. f. 3. JACQ. *Auſtr.* T. 5.

(8) *Iris* Cor. Barb. Caule Foliis breviore trifloro. *H. Ups.* 17. *H. Cliff.* 19. R. *Lugdb.* 17. Iris latifolia biflora. Besl. EYST. *Vern.* 114. Chamæiris major ſaturate purpurea biflora. C. B. *Pin.* 33.

V. AFDEEL. II. HOOFDSTUK.

getal der Bloemen, welk dikwils drie of vier is op éénen Steel.

Aanmerkelyk is 't, dat in alle Bosſchige Landſtreeken aan de Westzyde van de Wolga, in Rusland, deeze Tweebloemige Iris algemeen zy; terwyl de Laage, die volgt, niet voorkomt dan aan de Oostzyde van die Rivier, alwaar de Tweebloemige niet gevonden wordt, zo de Hoogleeraar PALLAS waargenomen heeft (*).

IX. *Iris pumila.* Laage.

(9) Iris *met geb. Bloemen; de Stengel korter dan de Bladen, eenbloemig.*

Met veele veranderingen van Kleuren komt deeze laage eenbloemige Iris voor, die haare Groeiplaats heeft op bloote Heuvelen, zo wel in Opper- als in Neder-Ooſtenryk. CLUSIUS heeft daar van de volgende Verſcheidenheden aangetekend. De grootſte hadt Bladen van omtrent een Voet, Bloemen van een Span hoog, blaauw-

(*) *Reisen.* I. Theill. p. 171.

(9) *Iris* Cor. Barb. Caule Fol. breviore unifloro. JACQ. *Auſtr.* T. 1. Iris Cor. Barb. Foliis Caulem uniflorum ſuperantibus. *H. Cliff.* 19. R. *Lugdb.* 17. GOUAN *Monsp.* 26. Chamæiris minor Flore purpureo. C. B. *Pin.* 33. Chamæiris latifolia minor, 1, 2. CLUS. *Hiſt.* I. p. 225. *Pann.* 250. LOB. *Ic.* 64, 65. β. Chamæ-Iris minor Fl. purpuro-cœruleo. γ. ——— Fl. rubello. δ ——— Flore pallido et albo. ε. Fl. variegato. ζ. Iris anguſtifolia maritima minor. η. Chamæ-Iris Fl. luteo et pallido. θ. ſaxatilis Gallica. C. B. *Pin.* 33, 34.

blaauwachtig paarſch, met eenige witte Streepen: een andere was kleiner, doch weinig verſchillende van Bloemen, welke, zo wel in deeze als in de grootſte, met of zonder Reuk voorkwamen. Een derde hadt de Bloemen blaauw en welriekende: een vierde bleek of witachtig met eenige paarſche Streepen. Een vyfde eindelyk, met de drie laatſten in kleinte overeenkomende, hadt de Bloemen hier en daar zwart, met witte Tongetjes; maar in allen was de ruigte onder dezelven geel en daar boven paarſchachtig, zynde de Bladerige Stempels, die de Meeldraadjes in deeze Bloemen dekken, tweedeelig, met twee opſtaande Vinnen, en de Bladen, zo wel van de paarſche, als van de witte en van de bonte, by den Wortel gemeenlyk paarſchachtig.

V. AFDEEL. II. HOOFDSTUK.

Nog meer Verſcheidenheden teelt men van deeze aartige Bloemplantjes in de Tuinen. In de Zuidelyke deelen van Vrankryk, Languedok en Provençe, vindt menze ook op de Bergen, Heuvels en in de Spleeten der Rotſen, veranderende zelfs daar in, dat de Stengel hooger of langer dan de Bladen, of met dezelven egaal valle; gelyk de Heer GERARD opgemerkt heeft. Ja ſommigen hebben byna in 't geheel geen Stengel; te weeten die, welke LOBEL afbeeldt, zynde de Bloemen maar een Handbreed hoog (*). Voorts hebben zy de Bladen bree-

(*) Perpuſilla ſaxatilis Iris latifolia, acaulis ferme. LOB. *Ic.* 64. Kruidb. p. 90.

V. AFDEEL. II. HOOFD-STUK. breeder of smaller: het Zaadhuisje is ronder en kleiner, zo wel als 't Zaad, dan in de gewoone of groote Iris.

B. Ongebaarde, dat is, de neergeboogene Bloemblaadjes zonder ruigte.

X. *Iris Pseud-Acorus.* Geel Lisch. (10) Iris *met ongebaarde Bloemen, de binnenste Blaadjes kleiner dan de Stempels; de Bladen Degenvormig.*

Men noemt deeze, waar van de Wortel dikwils, door onkunde, voor den echten gebruikt is, *Valsche Kalmus*, in 't Hoogduitsch *Wasserschwertel* of *Water-Leliën*, 't welk de Groeiplaats aanduidt. Door geheel Europa, naamelyk, van de Zuidelykste tot de Noordelyke deelen, groeit dit Gewas aan de kanten van allerley loopende en staande Wateren, in Meiren en Moerassen. In Rusland is het zo wel t'huis als in Switzerland; in Sweeden zo wel als in Languedok en Provence (*). By ons komt het

(10) *Iris* Cor. imberbibus; Petalis interioribus Stigmate minoribus, Fol. Ensiformibus. *H. Cliff.* 19. GORT. *Belg.* 11. R. *Lugdb.* 18. N. 7. OED. *Dan.* 494. *Fl. Suec.* 33, 37. GOUAN *Monsp.* 26. GER. *Prov.* 145. Iris palustris lutea. s. Acorus adulterinus. C. B. *Pin.* 34 *Theatr.* 634. Acorum falsum. CAM. *Epit.* 6. Pseudo-Iris. DOD. *Pempt.* 248. LOB. *Ic.* 58. KNORR. *Thes.* I. Tab. L 8.

(*) In Paludibus & Stagnis ubique. GORT. *Ingr.* 6. In omnibus Fossis aquosis Helvetiæ. HALL. *Helv. inchoat.* II. 129. Habitat in udis, fluviis, paludosis passim. *Fl. Suec.* 37. Mons-

het op Kleijige, Zandige, hooge en laage Gronden, aan de kanten van allerley Wateren, dikwils by en onder den echten Kalmus voor.

V. AFDEEL. II. HOOFD-STUK.

Men noemt het in Nederland *Geel Lisch* en ook wel *Pinkſterbloemen*, wier gemeenheid en gebruik tot opſiering, onder 't Landvolk, misſchien aanleiding gegeven heeft tot die benaaming. Het heeft de Bladen langer en ſmaller, ook geeler groen dan die der Irisſen, iets hooger dan de Steng, die Bladerig is, opſchietende tot drie Voeten hoogte. Aan 't end komen weinige Bloemen, met haar tweeën vervat in een driebladige Scheede. Zy zyn fraay geel, met zwartachtige ſtreepen in de omgeboogen Blaadjes, die voor 't overige met hunne randen de Meeldraadjes omvatten. De opſtaande Bloemblaadjes zyn zeer klein en ovaal; de Stempelblaadjes in drieën geſpleeten. De Vrugt is lang Eyrond, met drie bulten uitpuilende.

De Wortel van dit Gewas maakt een ronden, langen, Rolronden Knobbel, van onderen Vezelig, van binnen rood. Deeze wordt onder de Winkelmiddelen geteld, doch is ſamentrekkende en ſcherp, zodanig, dat men met het Sap daar van de Kiespyn heeft doen bedaaren. Hy komt, onder den naam van *Acorus*

Monspelii ubique in Aquis. GOUAN 26. Provenit in Fosſis Paludibus, Stagnis. GER. *Prov.* 145. Habitat in Fosſis circa Labacium et alibi, non rara. SCOP. *Carn.* p. 231.

V. AFDEEL. II. HOOFD-STUK.

rus nostras, *Acorus falsus* of *Palustris*, in een Electuarie, dat 'er den naam van voert, doch zou verkeerdelyk voor den Kalmus gebruikt worden, ontbeerende, zo wel als 't Kruid, deszelfs zo aanmerkelyken Geur. Men heeft in Sweeden bevonden, dat het Vee, al het andere verteerd zynde, dit Kruid laat staan. In Schotland dient het Aftrekzel der Wortelen, in plaats van Galnooten, om Inkt te maaken. De Bloemen die uitermaate scherp zyn, leveren een zeer goede geele Kleur uit.

XI. *Iris fœtidissima.* Zeer Stinkende.

(11) Iris *met ongeb. Bloemen, de binnenste Blaadjes zeer uitgebreid; de Stengel éénhoekig; de Bladen Degenvormig.*

Wegens den byzonderen Stank, die in de Bladen, wanneer menze wryft of behandelt, plaats heeft, wordt deeze *Weegluizenkruid* genoemd of *Stinkende Lisch*, in 't Fransch *Glayeul puant*. De Groeiplaats is niet zo algemeen. Men vindtze niettemin in Languedok en Provence, omstreeks Parys, als ook in Engeland, daar het overvloedig staat in vogte Beemden en omtrent de Zeeduinen, zegt LOBEL. RAY hadt het 'er ook, doch zeldzaam, aan de Zeedy-

(11) *Iris* Cor. imberb. Petalis interioribus patentissimis &c. *H. Cliff.* 19. R. *Lugdb.* 18. N. 8. GORT. *Belg.* 11. GOUAN *Monsp.* 26. Gladiolus fœtidus. C. B. *Pin* 30. Spathula fœtida. s. Xyris. J. B. *Hist.* II. p. 731. DOD. *Pempt.* 247.

dyken groeijende gevonden, en zegt, dat men het 'er *Stinking Gladdon* of *Gladwyn* noemt. Hier te Lande komt deeze Stinkende Lisch aan de Vaart tusschen Haarlem en Leiden, en misschien ook elders, voor. V. AFDEEL. II. HOOFDSTUK.

Zy onderscheidt zig, niet zo zeer door het Gewas, dat de Bladen donkerer heeft, als wel door de Kleur der Bloemen, die vuil paarschachtig zyn en platter, leelyk van Reuk; in July en Augustus te vinden. Deeze splyten zig als in drie Spatelswyze deelen, waar van mooglyk de benaaming, *Spathula fœtida*, afkomstig is. De Grieken gaven het den naam van *Xyris* en schreeven aanmerkelyke kragten aan de Wortels toe, die Knobbelachtig in elkander verward zyn en Plaggen maaken; maar in jonge Planten naar de Bollen van Knoflook gelyken.

(12) Iris *met ongeb. Bloemen, driehoekige Zaadhuisjes, een ronde Stengel en Liniaale Bladen.* XII. *Iris Sibirica.* Siberische.

In de Velden van Oostenryk, Switzerland en Siberie, komt deeze voor, die gelyk de volgende dorre of rappige Bloemscheeden heeft. De

(12) *Iris* Cor. imberb. Germ. trigonis, Caule tereti, Fol. Linearibus. JACQ. *Austr.* T. 3. *H. Cliff.* 19. *Ups.* 17. R. *Lugdb.* 78. HALL. *Helv.* 280. GMEL. *Sib.* I. p. 28. Iris Pratensia angustifolia non fœtida altior. C. B. *Pin.* 32. *Theatr.* 597. Iris angustif. secunda. CLUS. *Hist.* I. p. 227. PANN. *Ic.* p. 253.

V. AFDEEL. II. HOOFDSTUK.

Stengel is hooger dan de Bladen: de binnenſte Bloemblaadjes ſtaan overend: het Zaadhuisje is niet op de hoeken geſleufd of gaapende, gelyk in de voorgaande, maar alleenlyk driekantig Eyrond.

De kundige HALLER vondt deeze in Duitſchland, boven Jena, overvloedig, maar in Switzerland zeldzaam. Wel drie Voeten was zy hoog en hadt blaauwe Bloemen. Van het Vee werdt zy niet gegeten en hadt, gedroogd zynde, geen den minſten Reuk. By CLUSIUS vindt menze afgebeeld, en door BAUHINUS na-getekend.

In Siberie is dit een zeer gemeene Plant, zegt GMELIN, wier Bloem, by de Ingezetenen, haar *Haanekop* deedt noemen. De Bloedzuiverende kragt des Wortels deedtze aanmerken als een uitmuntend Middel, tot geneezing van de Venus-Ziekte. Van het Afkookzel nam de Patient, in een Badſtoove, alle morgens een of twee Bierglazen in; daar hy van braakte of afging. Zo hy te ſterk purgeerde nam hy minder, anders meer. Na het gebruik van eenige Weeken hieldt het purgeeren op. Dan werdt het hem, nog agt Dagen lang, op een Bed van friſche Kliſſen-Bladeren leggende, die men dagelyks ververſchte, en daar mede toegedekt, op de zelfde manier ingegeven, en hier door werdt hy van die Kwaal verlost.

V. AFDEEL. II. HOOFDSTUK. XIII.

(13) Iris *met ongeb. Bloemen, byna driekantige Zaadhuisjes, een ronde bogtige Steng en Degenvormige Bladen.*

Iris. versicolor. Bontbloemige.

De ſchrandere EHRET vondt deeze Bontbloemige zo fraay, dat hy dezelve met haare Kleuren in Tekening bragt. Zy heeft haare afkomst uit Noord - Amerika, groeijende in Virginie en Penſylvanie. De geleerde DILLENIUS merkt aan, dat zy van de voorgaande weinig verſchille, dan door de breedte der Bladen en dat de Bloemen Reukeloos zyn. Dezelven beſtaan, zegt hy, gelyk die der anderen, zo men de Stempels mede rekent, uit negen Bladen, waar van de drie buitenſten breeder en omgeboogen, uit den Violetten, geelen en witten, bont; de drie middelſten ſmaller en korter, overend ſtaande, geheel Violet; de drie anderen, die voor Styl verſtrekken, uit den Violetten paarſchachtig zyn, en tusſchen de binnenſten geplaatst.

Van één of anderhalf Elle was de hoogte van dit Gewas. Een ander, naar 't zelve gelykende, hadt de Stempel-Blaadjes op de kanten Zaagtandig en niet inwaards omgeboogen: de Kleur der Bloemen was zo gemengeld niet en de-

(13) *Iris* Cor. imberb. Germin. ſubtrigonis. Caule tereti flexuoſo &c. Iris Americana verſicolor. DILL. *Elth.* T. 155. f. 187, 188. Iris latifolia Virginiana &c. EHRET. *Pict.* T. 6. f. 2.

V. AFDEEL. II. HOOFDSTUK. dezelven hadden een flaauwen doch aangenaamen Reuk. Men zeide, dat dit by de Amerikaanen in veel gebruik was tot geneezing der Venuskwaalen; zo hy meende wegens des Wortels purgeerende kragt.

XIV. *Iris Virginica.* Virginische.

(14) Iris *met ongeb. Bloemen, driekantige Zaadhuisjes en een tweesnydende Steng.*

In Virginie groeit deeze, op Waterige plaatsen, die ook smalbladig is en de Bloemen uit den bleekblaauwen en zwarten bont heeft, met kruipende Wortelen. Zy purgeert, volgens CLAYTON, uitmuntende.

Jaarlyks wordt van de Kaap, zegt de Heer N. L. BURMANNUS, een Iris overgebragt, met ongebaarde Bloemen en zeer lange Liniaale Bladen.

XV. *Martinicensis.* Marteniekse.

(15) Iris *met ongeb. Bloemen, driekantige Zaadhuisjes, de Blaadjes aan den Voet met Klierige holletjes voorzien.*

Op 't Eiland Martenique vondt de Heer JACQUIN deeze, welke een Steng van twee Voeten hadt, met Bladen, maar die van de Chineesche Ixia gelykende, aan den voet omringd. Een

(14) *Iris* Cor. imberb. Germin. trigonis, Caule ancipiti. GRON. *Virg.* 11.

(15) *Iris* Cor. imberb. Germ. trigonis, Petalis Basi foveolis Glandulosis. JACQ. *Amer. Hist.* 7. T. 7. Xiphion Flore e luteo nigricante. PLUM. *Spec.* 3. *Ic.* 260. T. 261. f. 1.

Een dubbelde Bloemſcheede, aan den top, gaf eenige geele Bloemen uit, in maakzel, zo hy opmerkt, grootelyks van die der andere Soorten verſchillende. Volgens de Afbeelding, inderdaad, ſchynen dezelven my veel nader te komen aan die van 't Geſlagt van *Vieusſeuxia*, 't welk ik ſtraks zal voorſtellen. V. AFDEEL. II. HOOFD-STUK.

(16) Iris *met ongeb. Bloemen, zeshoekige Zaadhuisjes, een ronde Stengel en byna Liniaale Bladen.* XVI. *Iris ſpuria* Baſterde.

In de Velden van Duitſchland en Hongarie groeit deeze Smalbladige Iris, met ſtinkende Bladen. CLUSIUS hadt dezelve, zo 't ſchynt, ook in Spanje waargenomen; doch de verſcheidenheid der Planten van dit Geſlagt is, zo hy aanmerkt, zo groot, dat hem telkens nieuwe voorkwamen. LINNÆUS betrekt 'er toe, die te Michelfeld niet ver van Baſel groeide, met Bladen van twee Ellen hoogte volgens J. BAUHINUS: maar deeze acht de Heer HALLER te behooren tot de Siberiſche, voorgemeld.

(17) Iris *met ongeb. Bloemen, zeshoekige Zaadhuis-* XVII. *Ochroleuca.* Bleekgeele.

(16) *Iris* Cor. imberb. Germinibus ſexangularibus, Caule tereti, Fol. ſublinearibus. JACQ. *Auſtr.* T. 4. *H. Cliff.* 19. *Ups.* 17. R. *Lugdb.* 16. Iris Pratenſis anguſtifolia Fol. fœtido. C. B. *Pin.* 32. Iris anguſtifolia prima. CLUS. *Hiſt.* I. p. 228.

(17) *Iris* Cor. imberb. Germin. ſexangularibus, Caule ſubtereti, Fol. Enſiformibus ſtriatis. *Mant.* 175. TREW. *Ehret.* T. 100.

V. AFDEEL. II. HOOFDSTUK.

huisjes, een byna ronde Stengel en Degenvormige gestreepte Bladen.

Uit de Levant hadt men deeze in de Akademie-Tuin te Upsal, met een Stengel van een Voet en driebloemige Scheeden. De omgeboogene Blaadjes der Bloemen waren aan den voet breeder met donkere Aderen en geel gezoomd met witte randjes: de opstaande, van langte als de anderen, Sneeuwwit, aan den voet geelachtig geaderd: de Stempels wit, bedekkende Okergeele Meelknopjes. Aanmerkelyk scheen zy dus van de Basterde te verschillen.

XVIII. *Iris Graminea.* Grasachtige.

(18) Iris *met ongeb. Bloemen; zeshoekige Zaadhuisjes, een tweesnydende Stengel en Liniaale Bladen.*

De Bloemen van deeze, die in Oostenryk aan den voet der Bergen, als ook in Karniolie groeit, hebben den Reuk van Pruimen of Abrikoozen, volgens de Waarneeming van den grooten CLUSIUS. Zy is, zo hy aanmerkt, zeer klein, vallende somtyds minder dan een Voet hoog. Men vindtze in de openbaare Kruidhoven. De Steng is zeer plat, tweebladig, voor het bloeijen hurkende. Dus beschryft Doktor SCOPOLI deeze Soort. De

(18) *Iris* Cor. imberb. Germin. sexangularibus, Caule ancipiti, Fol. Linearibus. JACQ. *Austr.* T. 2. *H. Cliff.* 19. *Ups.* 17. R. *Lugdb.* 18. Iris angustifol. Prunum redolens, minor. C. B. *Pin.* 33. Iris angustif. tertia. CLUS. *Hist.* I. p. 230. SCOP. *Carn.* p. 232.

De Steng is ſamengedrukt, tweebloemig, een half Voet lang. De Bladen zyn langer en Grasachtig; de Bloemen geſteeld; met de binnenſte Blaadjes byna opſtaande, van figuur als eens Herders Schopje, Violet, korter dan de Stempels; de buitenſte geſleufd, tot aan 't midden geel, beneden de tip ſamengedrukt, voorts verbreed tot een holrond ovaal lighaam, wit van bodem, met blaauwe takkige Streepen. De Stempels wyd gemikt, tweedeelig, met violette tippen, die opwaards gekeerd zyn, ſomtyds roodachtig. Het Vrugtbeginzel glad, zeshoekig langwerpig. Eyronde Zaaden, meer dan dertig in één hokje. V. AFDEEL. II. HOOFD-STUK.

(19) Iris *met ongeb. Bloemen; de Stengel eenbloemig, korter dan de Bladen; de Wortel Vezelig.* XIX. *Iris Verna.* Voorjaarſe.

In Virginie groeit deeze, die eene blaauwachtig paarſche Bloem heeft, aangenaam van Reuk. Men vindtze 'er ook met witte of met Violet en Goudkleurige Bloemen, waar van een Syroop wordt gemaakt, van aart en kleur als die van Violen.

(20) Iris *met ongeb. Bloemen en vierhoekige Bladen.* XX. *Tuberoſa.* Knobbelige.

(19) *Iris* Cor. imberb. Caule unifloro Fol. breviore, Rad. Fibroſâ. GRON. *Virg.* 10. Iris Virg. pumila ſ. Chamæiris verna anguſtifolia &c PLUK. *Alm.* 198. T. 196. f. 6.

(20) *Iris* Cor. imberb. Fol. tetragonis. *Mat. Med.* 26. *H. Cliff.*

Van

V. AFDEEL. II. HOOFDSTUK.

Van sommigen wordt deeze, volgens MATTHIOLUS, voor de Plant gehouden, die den *Hermodactylus*-Wortel der Apotheeken uitlevert; doch anderen achten zulks, met LOBEL, ongegrond, en meenen dat die van een Soort van *Colchicum* afkomstig zy. TOURNEFORT, hoewel deeze Iris onder dien naam voorstellende, hieldt zig uit de Bladen en Vrugten van de Plant, door hem dikwils in Klein Asie gevonden, verzekerd, dat zy het *Colchicum met den gedroogde Wortel wit*, van C. BAUHINUS ware (*). De Bloem, nogthans, van den Hermodactylus scheen hy toen niet gezien te hebben, en hy zeid' vervolgens, dat dezelve naar die der Irissen gelykt, maar dat de Wortel knobbelig en als gevingerd is. Weinig schynt dit met de Wortels, welke men in de Winkels heeft, te strooken.

Deeze Iris, in Arabie en de Levant groeiende, heeft lange smalle Bladen, die hoekig zyn en als met Sleuven, hebbende de Stengel op den top een Bloem, welke groenachtig is van Kleur. De drie middelste Blaadjes zyn Elsvormig en zeer klein, de Stempelblaadjes tot over 't midden in tweeën gedeeld: zo dat dezel-

Cliff. 20. R. *Lugdb.* 18. Iris tuberosa Fol. angulofo. C. B. *Pin.* 40. MORIS. *Hist.* II. p. 348. S. 4. T. 5. f. 1. Hermodactylus Fol. quadrang. TOURNF. *Cor.* 50. Iris tuberosa Belgarum &c. LOB. *Ic.* 98. DOD. *Pempt.* 249.

(*) TOURNF. *de la Mat. Med.* Tom. I. p. 168.

zelve, in veele opzigten, aanmerkelyk verfchilt van de voorgaande Soorten, V. Afdeel. II. Hoofdstuk.

(21) Iris *met ongeb. Bloemen, twee by elkander; de Bladen Elsvormig gesleufd, korter dan de Stengel.* XXI. *Iris Xiphium.* Bolwortelige.

Deeze Soort onderfcheidt zig door een Bolwortel, die uit verfcheide Schilfers beftaat, gelyk de Hyacinthen-Bollen. Om die reden hadt TOURNEFORT de Planten van deezen aart afgezonderd in één ander Geflagt onder den naam van *Xiphion*, 't welk de Griekfche naam is der Gladiolusfen. Zy hebben inderdaad ook Degenvormige Bladen, gelyk die, en zouden derhalven, met even veel regt, den naam van *Zwaardlelie* voeren mogen. By de Ouden fchynen zy onder de Leliën geteld te zyn.

Men vindt by TOURNEFORT de Afbeelding van den Wortel, als ook van de Bloem, welke de opftaande Bladen veel fmaller en de neergeboogene regter, of byna horizontaal uitgeftrekt heeft, maar anders op de zelfde manier gedekt door de Stempelblaadjes, als in de gewoone

(26) *Iris* Cor. imberb. Flor. binis, Fol. fubulato-carinatis, Caule brevioribus. *H. Ups.* 17. Iris Fol. margine conniventibus. *H. Cliff.* 20. Iris Caulescens &c. R. *Lugdb.* 18. Iris Bulbofa latifolia, Caule donata. C. B. *Pin.* 38. *β.* Iris bulbofa cœruleo-violacea. C. B. *Pin.* 40. Iris bulbofa. DOD. *Pemt.* 211.

V. AFDEEL. II. HOOFDSTUK.

woone Irisſen. Dezelve komt van veelerley zeer bevallige Kleuren, blaauw, Violet, paarſch, wit en geel, onder elkander gemengeld voor, gelyk men dit by WEINMANN, op twee Plaaten, zeer fraay uitgedrukt vindt (*). Aldaar is 'er ééne vertoond met volbladige of dubbelde Bloemen, die Hemelſchblaauw zyn geel getongd: maakende deeze, met veele anderen, ook eene byzondere Liefhebbery van Flora uit.

XXII. *Iris Perſica.* Perſiaanſche.

(22) Iris *met ongeb. Bloemen, welke de binnenſte Blaadjes zeer kort en wyd uitgebreid heeft.*

Gelyk de voorgaande veelal *Spaanſche Bol-Iris*, wegens haare afkomst, getyteld wordt, zo voert deeze, om de zelfde reden, den naam van *Perſiaanſche.* Het is een zeer aartig Voorjaars Bloempje, meest van de andere verſchillende door de laagte van de Stengel, die veel korter dan de Bladen is; welke even zo gefleufd zyn, met hunne kanten de Stengel omvattende. Men ziëtze dikwils in de Voortyd op de Bloemmarkt en vindtze ook by WEINMANN in Plaat vertoond (†). Dit

(*) Kruidb. Pl. N. 609, 610.

(22) *Iris* Coroll. imb. Petalis interioribus brevisſimis patentisſimis. Iris Bulboſa præcox minus odora, Perſica, variegata. MOR. *Hiſt.* II. p. 357. Iris acaulis Fol. margine connieventibus. R. *Lugdb.* 18. Iris Perſica Martia. RUDB. *Elys.* II. p. 10 f. 9. Xiphion Perſicum præcox Flore variegato. TOURNF. *Inſt.* 363.

(†) Plaat N. 609. Lett. *b.*

Dit Blommetje, dat enkeld of by drie, vier en vyven te gelyk, in 't laatst van February tot in 't voorst van Maart, tusfchen de Bladen uit den Wortel fchiet, is aangenaam van Reuk. Het verfchilt van de anderen daar in, dat de middelblaadjes niet overend ftaan. De Kleur is over 't geheel uit den blaauwen witachtig en niet aanzienlyk, maar de Lippen der onderfte Blaadjes van de Bloem verrukken het Gezigt door eene hoog paarfche of donker Violette Kleur, als van Fluweel, in welke een Saffraankleurige Streep afsteekt, met blaauwe en paarfche Stipjes gefprenkeld. In plaats van middelblaadjes komen boven aan de Steng, onder de Bloem, drie kleine Krulblaadjes voor. Op dezelve volgt een Zaadhuisje met drie hokjes, in Juny aanrypende. V. AFDEEL. II. HOOFD-STUK.

(23) Iris *met ongeb. Bloemen, gefleufde Bladen en twee Wortel-Bolletjes, het één op 't andere.* XXIII. *Iris Sifyrinchium.* Tweebollige.

TOURNEFORT hadt deeze, onder den naam van *Sifyrinchium*, tot een Geflagt gemaakt, 't welk hy van de Iris en Xiphion afzonderde, door twee Bolworteltjes boven elkander te hebben, gelyk de Crocusfen enz. De bovenfte dee-

(23) *Iris* Cor. imberb. Fol. Canaliculatis, Bulbis geminis fuperimpofitis. Sifyrinchium majus, medium et minus. C. B. *Pin.* 40, 41. TOURNF. *Inft.* 365. CLUS. *Hift.* I. p. 216. *Pann.* 279. *Ic.* 281. DOD. *Pempt.* 210. LOB. *Ic.* 97.

V. AFDEEL. II. HOOFDSTUK.

deezer Wortelen, die wit en zoet van Smaak is, wordt in Spanje en Portugal, alwaar dit Gewas zyne Groeiplaats heeft, veel van de Kinderen opgezogt en met graagte gegeten: weshalve zy de grootste Soort *Nozelhas*, dat is Nootjes, noemen. De onderste Bol, welke vergaat, is zwart en voos.

Men vindt het driederley, ten opzigt van de grootte. De grootste heeft Bladen byna als van het Look of der gewoone Hyacinthen, groen en meestal op den Grond leggende, met een ronde Stengel van een Span hoog, die gestreept en stevig is, uit veele Scheedachtige Omwindzels vier of vyf Bloemen voortbrengende, welke agter elkander open gaan. Dezelve bestaan, gelyk in de Irissen, uit negen Blaadjes, drie nederwaards, drie eenigermaate opwaards gestrekt, doch de drie Stempelblaadjes, boven aan den Styl, staan hier opwaards, met hunne dubbelde punten. Voorts is de geheele Bloem fraay in 't aanzien, blaauw van Kleur en welriekende, doch verdwynt zeer spoedig en wordt gevolgd van Vliezige Scheedjes, bevattende een klein, rond, rosachtig Zaad.

De twee anderen zyn in alle opzigten kleiner, byzonderlyk de laatste, *Lirio* genaamd by de Portugeezen. Men vindt sommig, dat de Bloemblaadjes paarsch of Violet heeft, met een geele Vlak. Het schynt die eetbaare Bolplant te zyn, by de Grieken *Sisynrichion* genaamd, en by PLINIUS *Sisyrinchium*; dat van een Varkens-

Snuit

Fig. 2.
Fig. 1.
Fig. 3.
a
b

PLAAT I

Snuit afleidelyk zou zyn, zo sommigen willen. FORSKAOHL vondt het overvloedig in de Velden by de Pieramieden van Egypte, en merkt het aan als een zeer schoone Bloem (*). V. AFDEEL. II. HOOFDSTUK.

Ik laat hier volgen het Geslagt van

VIEUSSEUXIA.

Dat van den meergemelden Doktor DE LA ROCHE is ingesteld, en benoemd ter eere van zyn Geneefschen Medeburger, den Heer VIEUSSEUX, een uitmuntend Kruidkenner, zynen goeden Vrind. Het komt, zegt zyn Ed. in gestalte de Irissen naast by, doch verschilt 'er van, doordien de Meeldraadjes tot een Cylinder vereenigd zyn, de Bloemblaadjes meer verschillende en naauwlyks met de Nagels samengegroeid (†).

Drie Soorten, altemaal Kaapse, zyn door zyn Ed. daar van opgegeven, naamelyk

(1) Vieusseuxia *met één Wortelblad, van langte als de Stengel.* I. *Vieusseuxia spiralis.* Spiraale.

De Wortel van deeze is een Rolrond Bolle-

(*) Plurimæ dignitatis Flos. *Flor. Ægypt. Arab.* p. 12.

(†) Ik zou zyne Lyst der Kenmerken hier ingevoegd hebben, doch, dewyl dezelven naauwlyks iets anders zeggen, heb ik zulks nagelaten.

(1) *Vieusseuxia* Folio Radicali unico, Caulis longitudine, ROCH. *Diss.* p. 31. T. 5. BURM. *Prodr.* 2.

V. AFDEEL. II. HOOFDSTUK.

letje, met gespitste Scheedachtige Omwindzels bekleed en Kranswyze begroeid met Afzetzels of jonge Bolletjes. De Stengel, onder uit den Wortel voortkomende, een Voet lang, is regt rond, glad, in Leedjes verdeeld. Behalve het gezegde Wortelblad, komen aan de Leden der Steng gestrekte Scheedeblaadjes. Op 't end groeijen gesteelde geelachtige Bloemen, met donkerer Nagels en met paarsche Stipjes getygerd. Ieder Bloem heeft een tweekleppige Scheede. Zy bestaat uit drie grootere buiten-Blaadjes, welke zig rondachtig uitbreiden, en drie binnen-Blaadjes, van langte als derzelver Nagels, gesleufd Wigvormig, aan den tip drie-deelig met de middelste Slip langer en *Spiraal* gedraaid. De drie Meeldraadjes maaken een hollen Cylinder, waar binnen de Styl is beslooten, die drie Stempels heeft, met Bladerachtige, in tweeën gedeelde Slippen; waar tusschen zig de lange Meelknopjes inlaaten. Het Vrugtbeginzel of Zaadhuisje is langwerpig, driehokkig, driekleppig.

II. *Vieusseuxia Aristata.* Gebaarde.

(2) Vieusseuxia *met één Wortelblad, dat tweemaal zo lang is als de Stengel.*

PL. LXXX. *Fig.* 1.

Deeze, aan zyn Ed. door den beroemden Hoogleeraar D. VAN ROYEN medegedeeld, was

(2) *Vieusseuxia* Folio Radicali unico, Caule duplo longiore. ROCH. *Diss.* p. 33. BURM. *Prodr.* 2.

was grooter, naamelyk de Steng by de twee Voeten hoog hebbende en het Wortelblad, van langte als gemeld is, Grasachtig, geftreept, gekield; terwyl by ieder Leedje de Stengel naauw omvattende Scheedebladen heeft, menigvuldiger aan den top, die twee Bloemen uitgeeven. Deeze, tweemaal zo groot als in de voorgaande Soort en zeer wit, hadden aan 't begin der Nagelen, die paarfch en met een dikke Wolligheid *gebaard* waren, een dubbelen Kring, van binnen geel, van buiten paarfchachtig geftippeld. De binnenfte Bloemblaadjes hadden de middelfte tippen hier niet fpiraal maar regt. Voorts waren de deelen der Vrugtmaaking eveneens.

V. AFDEEL. II. HOOFDSTUK.

Het hier nevens, in *Fig.* 1, op Pl. LXXX, afgebeelde Gewas, behoort zekerlyk tot dit Geflagt, en wat de Bladen betreft tot deeze Soort; maar de Bloem is niet grooter dan in myn Exemplaar van de voorgaande. Dezelve is, ten opzigt van haare deelen, met alle moogelyke naauwkeurigheid voorgefteld. Aan de Nagels is zy zekerlyk gebaard en heeft aldaar aanmerkelyke paarfche Vlakken, naar binnen geel. Voorts vertoonen zig zeer duidelyk de drie kortere Bloemblaadjes met de middelfte punt langer en regt. In 't midden zyn de opftaande Stempels, aan 't end gegaffeld, waar onder de Scheede der Meeldraadjes; zittende de Styl verborgen op het Vrugtbeginzel, dat zig onder de Bloem bevindt.

(3

V. AFDEEL. II. HOOFDSTUK. III. *Vieusseuxia fugax.* Verdwynende.

(3) Vieusseuxia *met een enkel Blad, dat de Stengel Scheedswyze insluit en zeer lang is.*

Deeze, door den Boom- en Bloemkweeker VAN HAZEN, in de optelling der Planten van zyn Tuin, in Plaat gebragt, heeft een platachtig samengedrukten Bol boven den Moederbol groeijende. De Stengel is rond, maar vier of vyf Duimen lang en opgeregt, met één Scheedeblad bekleed, dat driemaal zo lang is, Liniaal en slap. Uit dit Blad komt een Takkig Bloemstengetje voort, met geele Blommetjes, in drie Uuren *verdwynende*; waar van verscheidene agter elkander uit ieder verdeeling ontluiken. De Bloempjes, elk in een tweekleppig Scheedje gevat, zyn zesbladig, met de drie buitenste Blaadjes Eyrond en neergeboogen; de drie binnensten stomp Lancetvormig uitgebreid; allen met een Vliezigen rand verbreed aan de Nagels, in welken een gebaarde overlangse Streep het Honigbakje maakt. De Meeldraadjes, onder ook samengegroeid, hebben langwerpige Meelknopjes. De Styl heeft den Stempel insgelyks in drie opstaande Blaadjes verdeeld, die aan de tip gegaffeld en omgeboogen zyn. Het Zaadhuisje komt met dat der anderen overeen.

M o-

(3) *Vieusseuxia* Folio singulari Scapum vaginante longissimo. ROCH. *Diss.* p. 33. BURM. *Prodr.* 2. Iris imberbis Caule multifloro &c. HAZEN, *Catal. Arb. & Plant.* &c. p. 67.

MORÆA.

V. AFDEEL. II. HOOFD-STUK.

Deeze Geslagtnaam is door den schranderen MILLER ingesteld ter eere van den Schildknaap ROBERT MORE, een Kruidkundig Heer in Engeland. De Kenmerken, die hetzelve van het Geslagt der Irisfen onderscheiden, zyn, een zesbladige Bloem, met de drie binnenste Blaadjes uitgebreid. Anders komt het daar mede overeen. De drie volgende Kaapsche Soorten zyn 'er, volgens den Heer LINNÆUS, in vervat.

(1) Moræa *met gesleufde Bladen.*

I. *Moræa vegeta.* Groeizaame.

Van deeze heeft MILLER twee Afbeeldingen, de eene met kleiner, de andere met grooter Bloemen. De eerste beschryft hy, als een Plant met een Bolachtig Worteltje, gelyk de Crocus, dat jaarlyks vernieuwd wordt. De Stengel, van onderen paarsch, wordt omtrent een Voet hoog, en is voorzien met smalle platte Bladen, welke haar Sleufswyze omvatten, meer langte hebbende dan de Stengel, doch slap zynde en donker groen. De Bloemen, aan den top, komen by paaren voort uit een twee-

(1) *Moræa* Fol. Canaliculatis. *Syst. Nat.* XII. Gen. 60. *Veg.* XIII. p. 79. *α.* Moræa Spathâ biflorâ, Caule planifolio, Flor. minoribus. MILL. *Ic.* 159. T. 238. f. 1. *β.* Moræa Spathâ biflorâ, Flor. majoribus. MILL. *Ic.* 159. T. 238. f. 2.

V. AFDEEL. II. HOOFD-STUK. tweekleppig Scheedje. Zy hebben ieder een Steeltje met een Vrugtbeginzel, waar op de Bloem zit, die zesbladig is of tot den bodem in zesſen gedeeld. Deeze Blaadjes zyn van figuur als een Piek-yzer, beurtlings één ſmaller, één breeder, gelyk gewoon is in de Lelieachtige Bloemen. Zy ſpreiden zig vlak uit en gelyken dus te ſamen niet kwaalyk naar de Bloemen der Nigelle of Juffertjes in 't Haair. Ook is de Kleur bleek blaauw, met een geele Vlak by 't midden, alwaar drie kleine Blaadjes overend ſtaan, omringende het Vrugtbeginzel en den Styl, die met drie dikke gegaffelde Stempels is gekroond, allen blaauw van Kleur. Het Eyronde Zaadhuisje bevat in drie hokjes veele rondachtige Zaaden.

Die met groote Bloemen heeft dezelven enkeld in een Scheedje, een weinig grooter, bleek paarſch en eveneens gevlakt, maar de Stengel is tot onderen groen.

II. *Moræa Juncea.* Biesbladige. (2) Moræa *met Elsvormige Bladen.*

Deeze, zo wel als de voorgaande, bloeit byna jaarlyks by ons, zegt de Heer N. L. BURMANNUS, met Bloemen van éénen Dag, die eene byzondere Violette Kleur hebben.

II. *Iridioides.* Liſchachtige. (3) Moræa *met Degenvormige Bladen.*

Dee-

(2) *Moræa* Fol. Subulatis. BURM. *Fl. Cap. Prodr.* 2.

(3) *Moræa* Fol. Enſiformibus. *Mant.* 28. Moræa Spathâ uni-

Deeze Plant groeit ook natuurlyk aan de Kaap der Goede Hope, zegt MILLER, van waar de Zaaden, onder den naam van *Witte Water-Lely*, overgebragt waren, die in de Tuin van Chelsea opgekomen zyn, alwaar de Plant gebloeid heeft. Hy geeft 'er de Afbeelding van, waar uit blykt, dat dezelve wel veel gelykt naar de voorgaande, doch tevens nader aan de Irissen komt, verschillende daar van alleen, door de geheel uitgebreide Bloem, zegt LINNÆUS, die daar toe ook betrekt, een Levantsche Laage altyd groene Iris, door den geleerden TILLIUS in de Toskaansche Hortus te Pisa waargenomen. V. AFDEEL. II. HOOFDSTUK.

Deeze heeft Vezelachtige Wortelen, zo wel als die. Hy hadtze by Konstantinopolen gevonden en merkt aan, dat zy van de Smalbladige Iris, die een Abrikoozen-Reuk heeft, van BAUHINUS, weinig verschille, hebbende Grasachtige spitse styve Bladen en reukelooze Bloemen, geel en blaauw gemengeld. Derzelver gedaante schynt van die der Kaapse van den Heer MILLER iets af te wyken, hoewel het Gewas anders taamelyk daar mede strookt.

Tot deeze Soort behoort, wat het Loof aangaat, veel nader dan tot de voorigen, die *Moræa*, welke, uit het Kruidboek van BUCHODZ, on-

uniflorâ Fol. Gladiatis, Radice fibrosâ. MILL. *Ic.* 159. T. 239. f. 1. Iris Orientalis pumila sempervirens &c. TILL. *Pis.* 89. T. 33.

V. AFDEEL. II. HOOFDSTUK. onlangs te Neurenburg, onder den naam der eerste Soort, is aan 't licht gegeven. Zy was aldaar Moræa met Elsvormige Bladen, *Iris d'Afrique*, dat is Afrikaansche Iris, genoemd (*).

WACHENDORFIA.

Ter vereeringe des naams van den geleerden WACHENDORF, die, nu ruim dertig Jaar geleerden, een Lyst der Planten van den Utrechtsen Akademie-Tuin, op eenen Griekschen trant geschikt, aan 't licht gaf, strekt dit Geslagt.

Het heeft een zesbladige ongelyke Bloem, beneden het Vrugtbeginzel, dat een driehokkig Zaadhuisje wordt. Hier is de Styl Draadachtig, neergeboogen, met eenen enkelden Stempel, waar door het inzonderheid van de voorgaanden verschilt, bevattende de drie volgende Kaapse Soorten.

I. *Wachendorfia Thyrsiflora* Aairbloemige.

(1) Wachendorfia *met een enkelde Bloemsteng.*

't Is nu ruim twintig Jaar geleeden, dat deeze Plant, op de Buitenplaats van wylen den beroem-

(*) Moræa vegeta. *Eclogæ Botanicæ*, Norimb. 1778. Manip. I. Tab. 4.

(1) *Wachendorfia* Scapo simplici. *Syst. Nat.* XII. Gen. 61. *Veg.* XIII. p. 80. Wachendorfia Fol. Lanceolatis quinquenerviis, canaliculato-plicatis, Flor. in Thyrsum collectis. BURM. *Monogr.* Tab. 1, 2. *Nov. Act. Acad. Nat. Cur.* I. Obs. 50. T. 2. f. 1. BURM. *Prodr.* 2.

roemde Hoogleeraar J. BURMANNUS, allereerst hier te Lande haar Bloem vertoonde. Zyn Ed. bevondt dezelve volmaakt overeenkomstig met eene Bloemsteng daar van, gedroogd in 't Kruidboek van OLDENLAND voorkomende en dus voor veele Jaaren reeds aan de Kaap gevonden. Hy dagt, dat de Plant aldaar op Moerassige plaatsen groeide; dewyl zy zeer begeerig was naar Water, verdraagende tevens een ongemeen sterke Hitte en broeijende Lugt. Uit Zaad was dezelve door zyn Ed. geteeld, en bevindt zig sedert, als een overblyvend Gewas, in de Kruidtuin deezer Stad.

V. AFDEEL. II. HOOFD-STUK.

Uit een knobbeligen Wortel als van Riet, die bruinrood is en veele Vezelen uitgeeft; verspreidt zy wyd en zyd haare Scheuten. De Bladen zyn Lancetvormig, vyfribbig, als een Waaijer geplooid, glad, blygroen, elkander Geutswyze omvattende, de grootsten twee Voeten lang en drie Vingeren breed. Een Rietachtige Stengel, van vier Voeten hoogte, met kleiner smaller Bladen, Scheedswyze, overhoeks bekleed, Haairig en met roode Vlakken getekend, draagt aan den top een Aairige Tros van Bloemen, welke de langte van een Voet heeft. Dezelve bestaat overlangs uit Bloemtuiltjes, ieder in een Scheedeblaadje gevat en gemeenlyk uit zeven Bloemen samengesteld, waar van slegts één te gelyk een Dag ontlooken is. Zy heeft een geele Bloem van zes Blaadjes, die ongelyk geplaatst zyn, en waar van somtyds één ont-

V. AFDEEL. II. HOOFDSTUK.

ontbreekt, als wanneer dezelve twee Stylen heeft. De eerst uitkomende Bloemen zyn veel grooter dan de volgende. De Vrugt is een driehokkig Zaadhuisje, met verflenfte en verdroogde Bloemblaadjes omringd, die als voor Kelk verftrekken: want het Vrugtbeginzel zit binnen de Bloem. Het bevat drie Eyronde Zaaden, aan een langwerpigen Stoel gehecht, uit den paarfchen zwartachtig en ruig (*).

II. *Wachendorfia paniculata.* Pluimbloemige.

(2) Wachendorfia *met een veel-Aairige Bloemfteng.*

Deeze Soort heeft Degenvormige Bladen, welke drieribbig zyn en eene Takkig verdeelde of gepluimde Bloem-Aair, volgens gemelden Hoogleeraar, die de Afbeelding daar van, onder andere uitheemfche Planten, door den Groot Agtbaaren Burgermeester WITSEN of den Groo-

(*) Deeze Bloemplant, eenige Jaaren daar na, ook in de Koninglyke Tuin van zyne Allerchristelykfte Majefteit, te Trianon, gebloeid hebbende, is daar van de Afbeelding, met de befchryving van den Heer BURMANNUS, volgens de Verh. der Keizerlyke Akademie, waar aan zyn Ed. die medegedeeld hadt, aan 't licht gegeven: welke men, in 't jaar 1771, te Gera nagedrukt heeft, en deeze Druk is door my gebruikt.

(2) *Wachendorfia* Scapo polyftachyo. Wach. Fol. Enfiformibus trinerviis, Flor. paniculatis. BURM. *Monogr.* Tab. 3. *Nov. Act. Ac. Nat. Cur.* I. Obs. 51. T. 2. Sifyrinchium Ramofum Æthiopicum. BREYN *Cent.* 85. T. 37. Asphodelus latifolius, Flor. patulis flavescentibus &c. BREYN. *Prodr.* T. 9. f. 1. BURM. *Prodr.* 3. Erythrobulbus Hellebori albi plicatis foliis. PLUK. *Mant.* 70.

Grooten BOERHAAVE, vervaardigd, vondt. De Bloesfem gelykt veel naar die der voorgaande Soort, inzonderheid daar in, dat de verwelkende Bloemen, gefloten, zig als een Zwaantje of Gansje vertoonen. Voor 't overige is tot nog toe niets meer, aangaande deeze Soort, noch iets zekers van derzelver Vaderland of afkomst bekend geworden. De Ridder verbeeldde zig, dat het *Takkig Ethiopisch Sisyrinchium* van BREYN, nu ruim honderd Jaar geleeden uit Kaapse Bollen gekweekt, hier toe behoorde. Hy betrekt 'er ook toe, den *Breedbladigen Kaapsen Asphodelus* met geelachtige Bloemen, van binnen rood gevlakt, door den jongen BREYNIUS uitgegeven; welke even de zelfde Plant schynt te zyn als het gedagte Sisyrinchium. De roodheid van den Bolachtigen Wortel onderscheidtze van de meeste anderen.

V. AFDEEL. II. HOOFDSTUK.

(3) Wachendorfia *met een tweedeelig Trosachtig Kroontje.*

III. *Wachendorfia Umbellata.* Kroondraagende.

Onder den naam van *Dilatris* hadt de Heer BERGIUS hier van een nieuw Geslagt gemaakt, doch de Heer LINNÆUS oordeelde, dat deeze Plant mooglyk wel tot het tegenwoor-

(3) *Wachendorfia* Umbellâ bifidâ Racemosâ. *Mant.* 320. Ixia hirsuta. *Mant.* 27, 511. Dilatris. BERG. *Cap.* 9. T. 3. f. 5.

V. AFDEEL. II. HOOFD-STUK.

woordige behooren kon, als hebbende een Bloem zonder Pypje, een enkelen Stempel en een Vezeligen Wortel. De zynen hadden alleenlyk gelyke Meeldraadjes, terwyl BERGIUS één Meeldraadje veel grooter dan de andere waargenomen, doch de Vrugt niet gezien hadt. LINNÆUS heeft 'er de volgende beschryving van gegeven.

De geheele Plant is grys en zeer Pluizig, de Bloemen van binnen alleenlyk uitgezonderd: de Wortel Vezelig: de Wortelbladen als van den Cyperus, glad, opgeregt, gestrekt, met één of twee Lancetvormige korte Stengbladen. Zy heeft een getopt, regelmaatig Kroontje, met een algemeen zesbladig Lancetvormig kort Omwindzel, en ongevaar zes gesteelde tweedeelige Straalen; ieder twee Trosjes uitmaakende, van overhoekse opstygende gesteelde Bloemen. Deeze zyn van binnen gladachtig, donker paarsch, samengevoegd uit ovaale Blaadjes, zonder Pypje. Zy hebben drie Meeldraadjes van langte als de Blaadjes, met geele egaale Meelknopjes. De Stempel is eenvoudig of enkeld, driehoekig; de Vrugt beneden, ook Pluizig.

Uit dit alles schynt deeze Plant van die van BERGIUS aanmerkelyk te verschillen. De Heer N. L. BURMANNUS spreekt van een *Corymbosa* of Getuilde, die mooglyk tot deeze Soort behooren zal.

COM-

COMMELINA.

V. AFDEEL. II. HOOFDSTUK.

Pater PLUMIER heeft deezen Geslagtnaam ingesteld, ter eere van de COMMELYNS, voornaame Kruidkenners in Nederland, door welken de Kruidkunde niet weinig is bevorderd. Veele zeldzaame Planten, van den Amsterdamsſen Stads Tuin, zyn door hun aan 't licht gebragt.

De Planten van deezen naam hebben eene zeer zonderlinge Bloem, niet zo zeer, om dat van de zes Blaadjes, waar dezelve uit bestaat, twee of drie zeer veel grooter dan de anderen zyn, maar wegens drie Kruiswyze Lighaamen, op eigen Draadjes tusſchen de Meeldraadjes geplaatst, welke voor Honigbakjes verstrekken. Voorts zyn de Bloemen gevat in een Hartvormig Omwindzel, dat naar een Schulp gelykt, waar zy in 't bloeijen uitkomen, maar daarna zig weder in 't zelve verbergen, als 't ware om de Vrugt te beſchutten.

Men telt 'er vier Soorten van, die twee Bloemblaadjes grooter, en vyf, welken 'er drie grooter dan de anderen hebben; allen uitheemſche Planten.

A. Tweebladige, met twee Bloemblaadjes grooter.

(1) Commelina *met ongelyke Bloemen; de Bladen*

I. *Commelina communis.* Gemeene.

(1) *Commelina* Coroll. inæqualibus; Foliis ovato - Lanceolatis

V. AFDEEL. II. HOOFDSTUK.

Bladen Eyrond-Lancetvormig spits; een kruipende gladde Steng.

Deeze Amerikaansche is een Jaarlyks Gewas, dat uit een Vezeligen Wortel leggende Stengetjes, van een en twee Voeten of langer, verspreidt, die een weinig hoekig rond zyn, en uit de Knietjes Wortel schieten. De Bladen, die overhoeks groeijen, omvatten de Steng eerst Scheedswyze en verbreeden zig dan als die van het Zeepkruid, zynde overlangs geribd en eenigermaate glad. Uit de Oxels der bovenste Bladen komen dunne ronde Steeltjes, die uitloopen in een samengedrukt Kasje, 't welk agtervolgelyk Bloempjes uitgeeft, die schoon blaauw zyn. Deeze bestaan uit twee grootere, opstaande, gekleurde Blaadjes, eerst hol, dan vlak, eindelyk omgeboogen, somtyds boven uitgerand en als Hartvormig, en een kleiner hol doorschynend witachtig, nederwaards gestrekt; terwyl de drie anderen een Soort van Kelkje maaken, dat de eerstgemelden omvat.

Tot deeze Soort behoort, waarschynlyk, de Japansche Plant genaamd *Koo-seki*, welke KAEMPFER in Afbeelding gebragt heeft, en wier

latis acutis; Caule repente glabro. *Syst. Nat.* XII. Gen. 62. *Veg.* XIII. p. 80. Comm. Fol. ovato-Lanceolatis &c. *H. Cliff.* 21. R. *Lugdb.* 38. GRON. *Virg.* 130. Comm. Procumb. annua Saponariae folio. DILL. *Elth.* 93. T. 78. f. 89. Comm. Graminea latifolia, Flore coeruleo. PLUM. *Gen.* 48. T. 38. BOERH. *Lugdb.* I. p. 237.

wier Hemelſchblaauwe Bloemen men, zo hy aanmerkt, aldaar tot bereiding van een Ultramaryn-Verwe gebruikt (*). Onder de Oostindiſche Planten, naamelyk, wordt ook deeze herwaards gebragt (†). V. AFDEEL. II. HOOFDSTUK.

(2) Commelina *met ongelyke Bloemen, Lancetvormige gladde Bladen en een leggende Steng.* II. *Commelina Africana.* Kaapſe.

De Steng van deeze is, met myn Exemplaar, dat ik van de Kaap ontvangen heb, overeenkomſtig, eenigermaate plat, gegaffeld, geſtreept, aan de Gewrichten bezet met Vliezige Scheedjes, ſluitende in de uitgebreide Bladſteelen, welke de Steng Scheedswyze omvatten, en op de kanten eenige Haairtjes hebben. De Bladen zyn Lancetvormig, ſpits, groen en glad, twee Duimen lang, overhoeks geplaatſt, overlangs geel geribd. De Bloemen, uit de Oxels voortkomende, op eigen Steeltjes, hebben een Hartvormig Omwindzel, dat zig ſluit en opent, als gezegd is, en dikwils wederom een ander Bloemſteeltje uitgeeft. De Bloemen hebben de drie

(*) KAEMPF. *Jap.* T. p. 888.
(†) BURM. *Fl. Ind.* p. 16.

(2) *Commelina* Cor. inæq. Fol. Lanceol. glabris, Caule procumbente. Commel. Rad. perenni &c. WACHEND. *Ultr.* 323. Commelina procumbens Flore luteo. R. *Lugdb.* 538. HALL. *Gott.* 66. FABR. *Helmſt.* 18. BERG. *Cap.* 10.

V. AFDEEL. II. HOOFDSTUK. drie onderste Blaadjes Kelkswyze geplaatst, bevattende zo wel de twee grootere, als de deelen der VrugtmaakIng en de zonderlinge Honigbakjes, voorgemeld. Zy zyn geel van Kleur. 't Gewas komt in eenige Europische Kruidhoven voor, en is door den Leidsen Hovenier MEERBURG onlangs met Kleuren in Plaat gebragt (*).

III. *Commelina Benghalensis.* Bengaalse.

(3) Commelina *met ongelyke Bloemen, Eyronde stompe Bladen en eene kruipende Steng.*

Tot deeze Bengaalse is niet ten onregte door den Heer N. L. BURMANNUS t'huis gebragt het *Arundinelle*-Kruid van RUMPHIUS, dat Hemelsblaauwe Bloempjes heeft. Dit is een klein Plantje, in groeijing naar Riet, in Loof naar het Muur gelykende, 't welk een zeer lekker Moes uitlevert; inzonderheid, wanneer het in Melk van Klappus-Nooten gekookt wordt, doch tevens sterk afzettende en gevaarlyk voor zwangere Vrouwen. Men noemt het 'er *Sajor Bulu*, dat is Rietmoes en dit werdt beter geacht dan het *Sajor Bajang* of Witte Maijer, voorgemeld (†).

(4) Com-

(*) *Afbeeld. van zeldz. Gewassen.* Leid. 1775. Tab. IV.

(3) *Commelina* Cor. inæq. Fol. Ovatis obtusis, Caule repente Ephemerum Benghalense serpens, Folio subrotundo brevi, Phalangoides. PLUK. *Alm.* 130. T. 27. f. 3. Ephemerum Indicum dipetalum. HERM. *Par.* 156. *β.* Arundinella. RUMPH. *Amb.* VI. p. 23. T. 9. f. 2.

(†) Zie II. D. XI. STUK, bladz. 255.

(4) Commelina *met ongelyke Bloemen, Eyrond-Lancetvormige Bladen en een opgeregte, eenigermaate ruige, zeer eenvoudige Steng.* V. AFDEEL. II. HOOFDSTUK. IV.

Commelina erecta. Opſtaande.

Deeze Soort heeft Stengen van anderhalf of twee Voeten hoogte, regtopſtaande, by ieder Knietje een dergelyk Blad hebbende als het voorgaande, die met Scheedjes de Steng omvatten, doch ſpitſer zyn aan 't end. Voorts geeven zy dergelyke Steeltjes en Bloempjes uit, die met de deelen der Vrugtmaaking door DILLENIUS afgebeeld zyn, zo wel als de ronde Zaadhuisjes. Het groeit in Virginie, doch is volgens den Heer BURMANNUS, ook van de Kaap gekomen.

B. Driebladige, dat is met drie grootere Bloemblaadjes.

(5) Commelina *met byna gelyke Bloemen, Lancetvormige eenigermaate geſteelde Bladen, die aan den Keel gebaard zyn en opgeregte Stengen.* V.

Virginica. Virginiſche.

Dee-

(4) *Commelina* Cor. inæq. Fol. Ovato-Lanceolatis, Caule erecto, ſubhirſuto ſimpliciſſimo. *H. Ups.* 18. Comm. Fol. Ovato-Lanceolatis &c. *H. Cliff.* 495. GRON. *Virg.* 11. R. *Lugdb.* 38. Commelina erecta ampliore ſubcœruleo Flore. DILL. *Elth.* 94. p. 77. T. 88.

(5) *Commelina* Cor. ſubæq. Fol. Lanceolatis ſubpetiolatis ore barbatis &c. Ephemerum Phalangoides majus Virginianum erectum. PLUK. *Alm.* 135. T. 174. f. 4.

V. AFDEEL. II. HOOFDSTUK.

Deeze Virginische heeft opgeregte, enkelde, effene Stengen van twee Voeten hoogte; de Bladen eenigermaate gesteeld, Lancetvormig, aan de bovenzyde agterwaards ruuw, met ribbige ruigachtige Scheedjes, aan den mond gebaard met rosse Haairtjes. De endelingse Omwindzels zyn byna Hartvormig; de Bloemen blaauw, met Hartvormige Blaadjes, het onderste korter en een Voetje hebbende.

VI. *Commelina Tuberosa.* Knobbelige.

(6) Commelina *met gelyke Bloemen en ongesteelde Bladen, die Eyrond-Lancetvormig en eenigermaate kanthaairig zyn.*

De Wortels, uit veele Knobbels samengevoegd, gelyk in 't Kruid dat men gemeenlyk Hemelsleutels noemt of Smeerwortel (*); onderscheiden niet alleen deeze Soort, maar ook de Bloemen, welke drie egaale Bloemblaadjes hebben, grooter dan de drie overigen; weshalve dezelven veel naar die van 't *Ephemerum* van TOURNEFORT, nu Tradescantia genaamd (†), gelyken. De Stengetjes zyn omtrent een Voet hoog, volgens meergemelden DILLENIUS, de Bladen ruuw en overlangs dieper

(6) *Commelina* Cor. æqual. Foliis sessilibus, Ovato-Lanceolatis, subciliatis. *H. Ups.* 18. *H. Cliff.* 21. R. *Lugdb.* 38. Commelina Radice Anacampserotidis. DILL. *Elth.* 94. T. 79. f. 90. Commelina Paludosa latifolia. BURM. *Zeyl.* 69. T. 20. f. 2.

(*) Zie II. D. VIII. STUK, bladz. 642.

(†) 't Zelfde, bladz. 329.

dieper geaderd of gestreept dan in de anderen. De Ceylonse *Moeras Commelina*, die breedbladig is, van den Heer J. BURMANNUS, wordt hier, schoon glad zynde, t'huis gebragt door den jongen Heer. Dezelve, met Runderen-Melk gekookt, zette het Water af, volgens de aanmerking van HERMANNUS. V. AFDEEL. II. HOOFDSTUK.

Niet alleen de *Bengaalsche*, somtyds Geele tweebladige, somtyds blaauwe driebladige Bloemen hebbende, maar ook deeze *Knobbelige*, vondt de Heer FORSKAOHL by Hadie in Arabie, alwaar zy *Vaalan* genoemd werdt. De Bloem was driebladig blaauw: de Steng gegaffeld, zwak, kruipende in een Waterige Grond. Het Landvolk gebruikte 'er de gekneusde Bladen, naar 't zeggen was, om, op een Wond gelegd, daar een Doorntje was ingekomen, hetzelve uit te dryven. Die Bladen waren Lymerig, eenigzins kanthaairig en zeer vlak (*).

(7) Commelina *die gelyke Bloemen heeft, met verdikte Steeltjes; de Bladen Lancetvormig, met ruime Scheeden, die aan den rand ruig zyn en dubbelde Blikjes.* VII. *Commelina Zanonia.* Doorbladige.

Deeze, in de Fransche Volkplantingen by de Li-

(*) *Flor. Ægypt. Arab.* p. 12.

(7) *Commelina* Cor. æq. Pedunc. incrassatis, Fol. Lanceolatis &c. Zanonia Graminea Perfoliata. PLUM. *Gen.* 38. Periclymenum rectum Herbaceam Gentianæ folio. SLOAN. *Jam.* 115. *Hist.* I. p. 243. T. 347. f. 1.

V. AFDEEL. II. HOOFDSTUK.

Linie in Zuid-Amerika, door PLUMIER gevonden, werdt van hem *Zanonia* genoemd, die Grasachtig is en doorbladig. Onder de Planten van Jamaika is door SLOANE een dergelyk Gewas opgetekend, dat hy *regt Kruidig Periclymenum*, met Gentiaan-Bladen, noemt. De Scheeden der Bladen zyn zeer breed en van de Steng afstandig; aan den rand ruig. De Bloemen hebben twee Lancetvormige gepaarde Blikjes.

VIII. *Commelina nudiflora.* Naaktbloemige.

(8) Commelina *met gelyke Bloemen, die Haairdunne Steeltjes hebben; tweemannig, zonder Omwindzel; de Bladen Liniaal.*

De gelykheid van gestalte betrekt hier dit zeer kleine Plantje, by Madras aan de Kust van Koromandel gevonden, 't welk ongemeen smalle Blaadjes heeft en de Bloempjes tweemannig, zonder Omwindzel.

De Heer KÖNIG nam deeze, die op drooge Grasvelden groeit, naauwkeurig waar. Zy hadt een ruuwachtig Stengetje van een Span, ten deele opgeregt, met Liniaale spitse Bladen en twee Bloemsteeltjes aan 't end, die, van twee tot zes, knikkende gesteelde Bloemen hebben. Hy schryft 'er een Kelk aan toe, van spitse, en drie Eyronde Bloemblaadjes, met drie Draad-

(8) *Commelina* Cor. æq. Pedunc. Capillaribus; Fol. Linearibus, Involucro nullo; Flor. diandris. *Fl. Zeyl.* 31. Ephemerum Phalangoides Maderaspatense minimum, Fol. perangustis, perfoliatum. PLUK. *Alm.* 135. T. 27. f. 4. BURM. *Fl. Ind.* p. 17.

Draadjes, welke ieder een driehoekig Honigbakje draagen: zynde het getal der Meeldraadjes niet meer dan twee.

V. AFDEEL. II. HOOFDSTUK. IX. *Vaginata.* Scheedige.

(9) Commelina *met gelyke Bloemen, die tweemannig zyn, en een Scheedachtig Omwindzel hebben; de Bladen Liniaal.*

In Oostindie was ook deeze door dien Heer gevonden, wier Bloemen in tegendeel met een zeer groot Omwindzel voorzien zyn. Zy hebben drie gelyke Eyronde Bloemblaadjes, maar twee Meeldraadjes met geele Knopjes, en een Elsvormigen krommen Styl, gelyk in de meeste Soorten van dit Geslagt. Vier Draadjes zyn 'er, half zo lang als de Meeldraadjes, met smalle Honigbakjes. De Kelk hadt Lancetvormige spitse, aan de tippen gekleurde Blaadjes. 't Is insgelyks een jaarlyks Zaay-Plantje.

Door den Heer N. L. BURMANNUS zyn, onder de Oostindische Planten, nog eenige nieuwe Commelinaas voorgesteld en afgebeeld (*). Zyn Ed. heeft een *Naaktstengige* met Grasachtige Wortelbladen en blaauwe Bloemen: een *Vlinderachtige*, wier Bladen naar die van Huislook gelyken, op Koromandel waarge-

(9) *Commelina* Cor. æq. Fol. Linearibus. Flor. diandris involucro Vaginatis. *Mant.* 177.

(*) Commelina *nudicaulis*, *Papilionacea*, *diffusa*, *Nervosa*. *Fl. Ind.* p. 17, 18. Tab. 8. f. 1: Tab. 7. f. 1, 2, 3.

V. AFDEEL. II. HOOFDSTUK.

genomen zynde, zo wel als de twee volgende; een *Verspreide* naamelyk en *Geribde* met ovaale Bladen; de Bloemen in beiden met Hartvormige Omwindzels. Voorts heeft zyn Ed. ook de *Gekamde*, welke door den Ridder thans uitgemonsterd is, als hier behoorende, in Afbeelding gebragt (*). Zyn Ed. beschryft die, als een Waterplantje, op Ceylon en Malabar voorkomende, dat ongesteelde sappige, spits Eyronde Blaadjes heeft en de Omwindzels Aairswyze op elkander leggende; zo dat die met elkander een Kammetje maaken. De Bloemen kwamen, in alle deeze, driebladig voor, doch in de gedroogde Exemplaaren niet zeer duidelyk. Het zyn altemaal kleine Plantjes die, uitgenomen de Naaktstengige, Worteltjes schieten uit de knoopjes van hunne leggende Stengetjes.

CALLISIA.

Een driebladige Kelk en drie Bloemblaadjes: dubbelde Meelknopjes en een tweehokkig Zaadhuisje, onderscheiden dit Geslagt, 't welk naar 't voorgaande veel gelykt, doch geen Honigbakjes heeft, zegt de Ridder.

De

(*) Commelina *Cristata*. *Sp. Plant.* I. p. 62. *Sp.* 10. Comm. Cor. æqualibus involucris spicatim imbricatis. *Fl. Zeyl.* 32. Ephemerum Zeyl. procumbens inflatum. HERM. *Par.* 148. RAJ. *Hist.* 566. BURM. *Fl. Ind.* p. 18. T. 7. f. 4.

De eenigste Soort (1), in de Westindiën door den Heer JACQUIN, en wel op 't Eiland Martenique, in vogtige Velden, onder de Commelinaas groeiende, waargenomen. Zyn Ed. noemde ze, wegens de tederheid der Bloemen, *Hapalanthus* en merkt aan, dat het een kruipend groen Kruidje is, uit de Knoopjes van zyne Rankjes Wortel schietende. Het heeft Eyronde, gespitste, vette, gladde, taamelyk dikke Blaadjes, van onderen Scheedachtig, aan den rand paarsch, overhoeks aan de Stengetjes zittende, doch aan 't end tropswyze roosjes maakende. De Bloempjes zyn klein, teder, ongesteeld, groenachtig, en komen doorgaans drie te gelyk uit ieder Oxel der onderste Bladen voort. De Bloemblaadjes zyn Lancetvormig; de Meeldraadjes loopen uit in twee rondachtige Knopjes. Het Vrugtbeginzel is langwerpig met een langen Styl, die aan 't end een Kwastje heeft. Het Vrugtje bevat, in ieder holligheid, twee rondachtige Zaadjes.

V. AFDEEL. II. HOOFD-STUK. I. *Callisia repens.* Kruipende.

Tot dit zelfde Geslagt acht zyn Ed., buiten twyfel, dat Plantje te behooren, 't welk de schrandere LOEFLING in Zuid-Amerika vondt, en *Callisia* noemde. LINNÆUS betrekt het tot deeze zelfde Soort.

PHA-

(1) Callisia. *Syst. Nat.* XII. Gen. 63. *Veg.* XIII. p. 80. LOEFL. *Itin.* 305, 392. Hapalanthus repens. JACQ. *Amer. Hist.* 11. T. 11.

V. AFDEEL. II. HOOFDSTUK.

PHALANGIUM.

Dit Geslagt, welks Kenmerken moeten zyn, een zesbladige Bloem, waar onder het Vrugtbeginzel, en een driehokkige Vrugt; heeft de Hoogleeraar N. L. BURMANNUS; terwyl de andere Kruiden, onder dien naam oudtyds bekend, by den Ridder, wegens de zesmannigheid, in 't Geslagt van *Anthericum* geplaatst zyn, hier, onder de Driemannigen, ingevoegd en geeft daar van drie Kaapse Soorten op; als

I. *Phalangium ramosum.* Takkig.

(1) Phalangium *met Takkige Bloemstengels.*

Deeze is, onder den bynaam van *Takkig*, door zyn Ed. aldus beschreeven. Een klein Kogelrond Bolletje geeft Scheedjes uit van drie Duim langte, waar uit Lancetvormige Bladen, welke driemaal zo lang zyn, voortkomen. Een Stengel van anderhalf Voet, heeft in 't midden Bloemtakjes, met eenzaame byna driebloemige Steeltjes. Een Eyrond tweekleppig Scheedje verstrekt voor Kelk. De Bloem heeft zes Eyronde uitgebreide Blaadjes, aan de tippen Elsvormig: drie Meeldraadjes, in de Nagels ingeplant; met langwerpige Meelknopjes. Het Vrugtbeginzel, onder de Bloem, heeft een Draadachtigen Styl, langer dan de Meeldraadjes, met een driedeeligen Stempel, en de Vrugt is

(1) *Phalangium* Scapis Ramosis. Mihi. MILL. *Ic.* 56. PLUK. T. 187. f. 3. BURM. *Fl. Ind.* p. 3.

is een Hartvormig driehokkig Zaadhuisje, met veele zeer kleine Zaadjes. V. AFDEEL. II. HOOFD-STUK.

Dit strookt in 't geheel niet met de aangehaalde Afbeelding van MILLER, welke een *Asphodelus* voorstelt, met de Bloemen eenbladig, in zessen gesneeden en het Vrugtbeginzel boven, dat is binnen de Bloem. Ook heeft die van PLUKENET de Bloem vyfbladig en deeze zelfde is aangehaald op de volgende Soort, waar van de Heer BURMANNUS geen Afbeelding of beschryving geeft, dan alleenlyk den Bynaam *obsoletum*, dat is flets van Kleur, hoedanig PLUKENET gezegd hadt de Bloemen der voorgemelde te zyn (*).

(2) Phalangium *met geaairde Bloemstengels.* II. *Phalangium Spicatum.*

Of het Gewas, dat ik in *Fig.* 2, op PLAAT LXXX. vertoon, ook het *Phalangium Spicatum* zy, blykt my niet duidelyk. 't Is zeker dat de Bladen veel van die by PLUKENET verschillen, als zynde Grasachtig, ongemeen smal en dun, de Stengel niettemin omvattende en overhoeks geplaatst. Het maakt, gelyk men hier ziet, een lange Aair, van byna ongesteelde blaauwachtige Bloempjes, ieder gevat in een Vliezig Scheedje, dat twee punten heeft, overhoeks PL. LXXX. Fig. 2.

(*) Gladiolus Phalangoides *Æthiopicum* (forte Sisyrinchii genus) Flore pentapetalo, obsoleti coloris, *ex Codice Bentingiano.* Almag. p. 170.

(2) *Phalangium* Scapis Spicatis. Mihi.

V. AFDEEL. II. HOOFDSTUK.

hoeks aan de Stengel zittende. Ieder Bloempje heeft zes gesteelde Blaadjes, aan 't end stomp; terwyl daar binnen maar drie Meeldraadjes zyn vervat, met groote, gevorkte Meelknopjes. Men ziet dit duidelyk in het vergroote Bloempje by *a*, alwaar tevens zig de Styl vertoont, die byna op een derde der langte in drieën is verdeeld; doch zodanig, dat ieder verdeeling wederom in twee Stempels eindigt, die met Stuifmeel bedaauwd zyn. Dit is een aanmerkelyke byzonderheid, welke misschien aanleiding zou kunnen geeven, om hier van een nieuw Geslagt te maaken. Tot de *Cyanella* kan het, volgens de daar van door den Hoogleeraar D. VAN ROYEN opgegevene bepaalingen, hoewel zes Stempels hebbende, niet behooren.

De Plant, in *Fig.* 3, op de zelfde Plaat vertoond, had ik gemeend ook tot dit Geslagt betrekkelyk te zyn; dewyl zig in ééne Bloem maar drie Meeldraadjes vertoonden; doch by nader onderzoek bevind ik, dat 'er zes zyn, elk voortkomende uit een Nagel van een Bloemblaadje als by *b*; des dezelve vervolgens tot het *Anthericum* zal worden t'huis gebragt.

III. HOOFD-

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

III. HOOFDSTUK.

Beschryving van de ZESMANNIGE BOLPLANTEN, *tot welken de* Narcissen, Leliën, Tulpen, Hyacinthen, Tuberoozen *en andere Lelieachtige, zo in als uitheemsche; gelyk de verscheide Soorten van* Affodillen, Ajuin, Look; *de* Amaryllissen *of* Lelie- *en* Tros-Narcissen, Hæmanthus, Crinum *en veele andere, zo Kaapse als Oostindische Bloemen, van ongemeene fraaiheid, behooren.*

Veele Geslagten der Zesde Klasse, die naamelyk Bloemen hebben met zes Meeldraadjes, komen in deeze Afdeeling; welke de voornaamste Schoonheden van Flora bevat. Het eerste voert den naam van

HÆMANTHUS.

't Welk een zesbladig veelbloemig Omwindzel heeft; een zesdeelige Bloem, boven het Vrugtbeginzel, en een driehokkig Zaadhuisje.

Hier in zyn begreepen de vier volgende Afrikaansche Soorten.

(1) Hæmanthus *met Tongachtige platte gladde Bladen.* I. *Hæmanthus coccineus.* Hoogroode.

Een

(1) *Hæmanthus* Fol. Linguiformibus planis lævibus. *Syst. Nat.*

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

Een zeldzaame Plant, die, door haare Tongachtige, breede, dikke Bladen, naar sommige Soorten van Aloë gelykt, maakt deeze uit. De afkomst is van de Kaap der Goede Hope; hoewel sommigen het voor een Indisch Gewas hebben gehouden. Dus werdt het van MORISON Hoogroode *Indische Lelie*, van anderen *Indische Narcis* of *Lelie-Narcis* met een Draadige Bloem, *Scogliofo* of *Squaliofo* der Italiaanen geheten; dat op den Schubbigen Wortel ziet (*). BODÆUS VAN STAPEL, een Amsterdamsch Geneesheer, die in den jaare 1636 stierf, noemde ze *Tulp van de Kaap der Goede Hope* (†).

Dus blykt, dat dit Gewas reeds meer dan anderhalve Eeuw in ons Wereldsdeel bekend zy geweest. Het bloeide 'er, misschien allereerst, in de Hof van den Spaanschen Staats-Raad en Gouverneur van 't Nieuwe Kasteel te Napels, den Heer DE GORDUBA, zo COLUMNA, die het naar deeze Bloem in Afbeelding bragt, aantekent (‡). Dit moet reeds vroe-

Nat. XII. Gen. 396. *Veg.* XIII. Gen. 400 p. 261. *H. Cliff.* 127. R. *Lugdb.* 42. Hæm. Fol. obtusis, basi truncatis. COMM. *Hort.* II. p. 127. T. 64. Narcissus Ind. puniceus. FERR. *Cult.* 137. Narc. Ind. Serpentarius. HERN. *Mex.* 885. T. 899.

(*) Lilio-Narcissus, Indicus cruentus, Stamineus, Squaliofo Italis. BARR. *Ic.* 1041. Obs. 792.

(†) Tulipa ex Promontorio Bonæ Spei. STAP. in THEOPHR.

(‡) COMMELYN zegt, dat het geweest is in de Hof van den Prins CÆSIUS: doch ik vind het zodanig, als ik hier schryf.

vroeger dan in 't jaar 1628 geweest zyn. Omtrent die zelfde Jaaren heeft het ook gebloeid in de Hof van den Kardinaal BARBERINI te Rome, gelyk FERRARIUS heeft aangetekend. In 't laatste Jaar der voorgaande Eeuw, heeft het ook hier, in de Hortus Medicus deezer Stad, gebloeid, en is door den gedagten Hoogleeraar COMMELYN volkomen in Afbeelding gebragt en beschreeven. V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

Zeer zeldzaam bloeit deeze Soort van Hæmanthus. Zy geeft uit een Bolwortel, van meer dan twee Vuisten groot, die uit veele op elkander leggende Schubben bestaat, twee dikke platte *Bladen*, meer dan een Hand breed en een Voet lang. Deeze verschynen wanneer de Stengel bloeit, die anderhalven Voet lang is en twee Vingeren dik, platachtig rond, witachtig of bleek groen, doch met paarsche Vlakken, byna als de Stengel van 't Kalfsvoet of Slangekruid, getekend. Op den top heeft dezelve een Knop, die open gaande een Kelk maakt van zes of meer Bladen, naar een Tulp gelykende, welke wederzyds Bloedrood zyn. Hier van heeft de vermaarde HERMANNUS den naam ontleend, dien TOURNEFORT ook gebruikt heeft, door onzen Ridder aangenomen

schryf. COLUMNA zegt alleen, dat hy ze aan 't licht gebragt heeft of geplaatst onder de Mexikaansche Planten: *Excell. Principe Cæsio annuente*, en verder, dat zy in een Pot gebloeid had by den gezegden Spaanschen Heer.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

men (*). Binnen dat Omwindzel zyn vervat meer dan dertig Bloemen, ook rood, in zesfen gedeeld, met zes witte Meeldraadjes en geele Knopjes. Ieder Bloem zit op een driekantig Vrugtbeginzel, dat het gezegde Zaadhuisje wordt, van grootte als een Olyf, zo COLUMNA waargenomen heeft. In de Herfst is de Bloeityd deezer Planten in ons Wereldsdeel.

II. *Hæmanthus Ciliaris.* Kanthaairige.

(2) Hæmanthus *met Tongachtige kanthaairige Bladen.*

Zeer verfchillende is deeze Soort, door haaren langwerpigen Bol niet alleen, die ook groot is en Bladen als de voorgaande, maar fmaller heeft, op de kanten zeer fyn gehaaird en als met druppeltjes gefprenkeld. Het fchynt de ronde Afrikaanfche Lelie, met flaauw Granaatkleurige kleinere Bloemen, by HERMANNUS dus genaamd, te zyn.

(3)

(*) *Hæmanthus*, immers, betekent Bloedbloem; gelyk COLUMNA zegt, dat die Bloembladen Bloedkleurig rood zyn, (*Colore Sanguineo rubente*); FERRARIUS noemt ze *Narcisfus Indicus Puniceus*; dat is van een Granaatappelige of geelachtig roode Kleur. De Ridder heeft tot bynaam het woord *Coccineus*, dat Scharlakenverwig of Hoogrood betekent, gebruikt. Waarfchynlyk zal de Kleur naar het Klimaat wel wat verfchillen.

(2) *Hæmanthus* Fol. Linguiformibus Ciliatis. Lilium Afric. Sphæricum Flor. obfolete puniceis minoribus. HERM. *Lugdb.* 375. Bulbus oblongus Æthiopicus, Fol. Guttatis &c. BREYN *Cent.* T. 39.

V. AFDEEL. II. HOOFDSTUK. III. *Hæmanthus Puniceus.* Granaatkleurige.

(3) Hæmanthus *met Lancetvormig Eyronde, gegolfde, opſtaande Bladen.*

Veel gemeenzaamer is de Bloem van deeze, die haar afkomst niet van de Kaap heeft, maar van de Guineeſche Kust. Men vindtze onder den naam van *Standelkruid uit Guinée*, door SWERTIUS en anderen, in Plaat gebragt en beſchreeven. BOERHAAVE hadtze *Dracunculoides* getyteld. 't Schynt dat de figuur van den Wortel, de Bladen en Steel, aanleiding daar toe gegeven hebben; zo wel als om ze by de Hyacinthen te vergelyken; dat SEBA doet. Hy noemtze *Afrikaanſch Gewas*, meest naar de Hyacinth gelykende, Knobbel- en bolachtig van Wortel met een zeer ſierlyk geſpikkelden Steel, en zeer breede Bladen, als die van Colchicum; zynde de Bloemen hoogrood, zesdeelig en veel by een vergaderd. Het bekleedzel, merkt DILLENIUS aan, in deeze Soort niet te beantwoorden aan den naam van dit Geſlagt, als groen zynde van Kleur. Het heeft, nogthans, veel paarſchachtigs, en de roodheid der Bloempjes

(3) *Hæmanthus* Fol. Lanceolato - Ovatis undulatis erectis. *H. Cliff.* 127. *H. Ups.* 88. R. *Lugdb.* 42. Hæmanth. Colchici ſoliis, Perianthio Herbaceo. DILL. *Elth.* 167. T. 140. f. 2. TREW. *Ehret.* T. 44. Hyacintho affinis Africana Caule maculato. SEB. *Mus.* I. p. 20. T. 12. f. 1, 2, 3. Satyrium e Guinea. SWERT. *Flor.* I. p. 62. f. 3. MORIS. *Hist.* III. p. 491. S. 12. T. 12. f. 11. RUDB. *Elys.* II. p. 210. f. 3. Dracunculoides. BOERH. *Lugdb.* II. p. 266.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

pjes, daar in vervat, vergoedt rykelyk dit gebrek; doch zy zyn Oranje of geelachtig rood.

De Stengel komt niet uit het midden der Bladen, maar aan de zyde van derzelver Steelen, uit den Wortel voort (*). Zy is groen en ten deele van onderen af, of geheel, met bruine Vlakken getekend. De hoogte is een Span of byna een Voet, gelyk ook die van den gemeenen Steel der Bladen, welke rond is, de Bloemstengel aan de eene zyde plat. De Wortel bestaat uit twee Bollen boven elkander, waar van de onderste grootst en de bovenste met verscheide jonge Bolletjes omgeven. In de figuur der Bloempjes schynt, volgens de Afbeeldingen, een aanmerkelyk verschil plaats te hebben; als zynde het Pypje korter of langer, de verdeelingen breeder, smaller, meer of minder uitgebreid: ook de Meeldraadles langer of korter. De Vrugten zyn roode sappige Besfen, die op Steeltjes staan, komende meest éénzaadig voor; doch men vindt 'er blyken in, van de twee andere Zaadhokjes. Gedroogd, en in Papier bewaard, heeft men deeze Besfen zien Wortel schieten en jonge Bolletjes maaken; 't welk zelden gebeurt met drooge Zaaden.

(4)

(*) BOERHAAVE zegt wel, *ex medio Tubere, inter Folia, emergit Caulis*: maar het blykt, dat hy door de Bladen hier de Bladsteelen of Stengels der Bladen meene, bezyden of tusschen welken de Bloemsteng uitschiet.

(4) Hæmanthus *met Liniaale gekielde Bladen.*

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK. IV. *Hæmanthus carinatus* Gekielde.

Geen nadere befchryving vind ik van deeze, die volgens MILLER aan de Kaap der Goede Hope groeit.

De Heer FORSKAÖHL vondt in Arabie een *Hæmanthus*, welken hy *coccineus* noemt; doch deeze fchynt zeer van de eerfte Soort te verfchillen. De Stengel beftondt, volgens zyne befchryving, uit geflootene Bladfcheeden, welke wit waren, met Violette vlakjes. De Bladen, anderhalve Span lang, waren langwerpig ovaal, effenrandig, geribd, groen, met den Kiel ook Violet gefprenkeld. De Bloemfcheede was maar getand (*). Tusfchen de Bloemfteeltjes zaten lange Borftelhaairen. De Wortel was knobbelig of Bolrond, niet eetbaar.

GALANTHUS. Wittertje.

Behalve de drie grootfte en buitenfte, welke holrond zyn, heeft de Bloem, in dit Geflagt, een Honigbakje, dat uit drie kleine uitgerande Bloemblaadjes beftaat en een eenvoudigen of niet verdeelden Stempel.

De eenigfte Soort (1) maakt een klein en zeer

(4) *Hæmanthus* Fol. Linearibus carinatis. MILL. *Dict.*

(*) Spatha nonnifi dentata. *Flor. Ægypt. Arab.* p. 75.

(1) Galanthus, *Syft. Nat.* XII. Gen. 397. *Veg.* XIII. Gen. 401. p. 261. *H. Cliff.* 134. *Ups.* 73. R. *Lugdb.* 35. Leu-

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

zeer bekend Kruidje, dat men hier te Lande *Naakte Wyfjes* of *Juffertjes in 't Hembd*, of ook *Zomer-Zotjes*, noemt. Het is hier byna genaturalizeerd, verſpreidende zig wyd en zyd door zyne Bolworteltjes, die 's Winters den Vorst verduuren, doch heeft zyne afkomst uit vogtige Valeijen in Italie, Switzerland en Oostenryk. Het is een klein teder Plantje, met Grasachtige Zeegroene Bladen, die Scheedachtig het Stengeltje omvatten, dat een half Voet hoog opſchiet of laager blyft naar den Grond. Aan den top heeft het een hangend Bloempje, dat zig Melkwit vertoont, waar van de benaamingen ontleend zyn. Het zweemt naar de Narcisſen, wegens het Honigbakje, uit de drie binnenſte Bloemblaadjes beſtaande, dat van de drie buitenſte grootere holle Blaadjes omringd wordt. TOURNEFORT heeft de figuur der Bloem zeer fraay in Plaat gebragt, en getoond, hoe dezelve op een rondachtig Vrugtbeginzel zit, dat in een groot driehokkig Zaadhuisje overgaat (*). Hy hadt het nogthans, met de volgende, in één Geſlagt betrokken.

LEU-

Leucoium bulboſum trifolium minus. C. B. *Pin.* 56. Leucoium bulboſum triphyllon. DOD. *Pempt.* 230. Leuco-Narciſſo-Lirion minimum. LOB. *Ic.* 123. Narciſſo-Leucoium trifolium minus. TOURNF. *Inſt.* 387. Erangelia. RENEALM. *Sp.* 97. T. 96.

(*) Tab. 208. Lett. B.

LEUCOJUM. Tydeloos. — V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

De Witheid der Bloemen was een dergelyke reden, om hier den Griekschen naam, die gemeenlyk aan de Violieren, thans *Cheiranthus* genaamd (*), gegeven wordt, te gebruiken.

't Geslagt onderscheidt zig door een Klokvormige, zesdeelige, aan de tippen verdikte Bloem en heeft ook een enkelden Stempel. De drie volgende zyn 'er in vervat.

(1) Tydeloos *met een eenbloemige Scheede en een geknodsten Styl.* — I. *Leucojum Vernum.* Voorjaarse.

Op dergelyke Velden en plaatsen als het voorgaande, komt dit voor, dat men *Witte Tydeloozen* noemt, in 't Voorjaar bloeijende. Hier is het in de Bloemtuinen niet ongemeen. Uit een Vleezigen, ronden, witten Bolwortel, geeft het taamelyk breede donker groene Bladen; niettemin Grasachtig, maar stomp aan 't end, van agteren rond. Het Stengeltje bereikt zelden een Voet hoogte en draagt gemeenlyk maar éène Bloem,

(*) Zie II. D. IX. Stuk, bladz. 694.

(1) *Leucojum* Spathâ unifiorâ, stylo clavato. *Syst. Nat.* XII. Gen. 398. *Veg.* XIII. Gen. 402. p. 261. Leucojum. *H. Cliff.* 135. *H. Ups.* 74. R. *Lugdb.* 35. Leucoium Bulbosum vulgare. C. B. *Pin.* 55. RUDB. *Elys.* II. p. 95. f. 1. Leucoion Bulbosum hexaphyllon. DOD. *Pempt.* 230. Leuco-Narcisso-Lirion paucioribus floribus. LOB. *Ic.* 123. Narcisso-Leucoium vulgare. TOURNF. *Inst.* 387.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

Bloem, die in een naauwe Vliezige Scheede vervat is en knikt of nederhelt. Zy bestaat uit zes Eyrond - Lancetvormige, gestreepte, witte Blaadjes, de buitenste grootst, aan 't end dikker en geelachtig groen. Zy maaken met elkander een Klokje, zittende op het Eyronde Vrugtbeginzel, dat een Peerachtige Vrugt wordt, met drie holligheden, verscheide ronde Zaaden bevattende.

II. *Leucojum æstivum.* Zomerse.

(2) Tydeloos *met eene veelbloemige Scheede en een geknodsten Styl.*

Een naar 't end verdikten Styl heeft deeze zo wel als de voorgaande, doch onderscheidt zig door de veelbloemigheid. Men zou dit, echter, als een Verscheidenheid kunnen aanmerken: terwyl de tyd der bloeijing zo verschillende is, dat eenigen het Vroege, anderen laate Tyloozen noemen. LOBEL zegt, dat deeze, met zes of zeven Bloemen op een Stengeltje, veel in Languedok, aan de Rivieren, op vogtige plaatsen voorkomen. De Heer GOUAN maakt 'er gewag van, doch vermengtze met de volgende en zegt niettemin, dat zy in 't vroege Voor-

(2) *Leucojum* Spathâ multiflorâ, Stylo clavato. Leucoium Bulbosum majus f. multiflorum. C. B. *Pin.* 55. Leucoion Bulbosum polyanthemum. DOD. *Pempt.* 230. Leuco-Narcisso-Lirion Pratense vernum. LOB. *Ic.* 122. Leucojum Bulb. serotinum majus. CLUS. *Hist.* I. p. 170. Polyanthemum. REN. *Spec.* 99. T. 100.

Voorjaar bloeit, wordende deswegen *Perce-Neige* genoemd van de Ingezetenen (*). V. AFDEEL. III. HOOFD-TUK.

(3) Tydeloos *met eene veelbloemige Scheede en een Draadachtigen Styl.* III. *Leucojum autumnale.* Herfstse.

In Portugal, zo de Ridder aantekent, vondt LOEFLING deeze, die door CLUSIUS by Badajoz in Spanje, aan de Grenzen van dat Ryk, waargenomen was. Deez' zegt, dat het de Bloem heeft als een Schelletje gefatsoeneerd; maar volgens LOEFLING is dezelve Pypachtig, niet Klokvormig. De Bladen hadt hy niet gezien. Volgens CLUSIUS zyn dezelven Haairachtig dun en groen, komende eerst na 't opengaan der Bloemen uit den Grond. Twee of drie Bloempjes draagt dit Kruid op 't hoogste, die ook neerhangen en Melkwit zyn van Kleur.

TULBAGIA.

Dit Geslagt is door LINNÆUS benoemd, naar wylen den Wel Edelen Heer TULBAG, ge-

(*) Hy gebruikt de bepaaling van de volgende Soort, en haalt niettemin TOURNEFORT aan, die deeze bedoelt. Zie GOUAN *Monsp.*

(3) *Leucojum* Spathâ multiflorâ, Stylo Filiformi. LOEFL. *Itin.* 136. Leucoium Bulbosum Autumnale. C. B. *Pin.* 56. L. Bulb. Aut. tenuifolium. CLUS. *Hist.* I. p. 170. —— minimum. DOD. *Pempt.* 230. LOB. *Ic.* 124. Tricophyllum. REN. *Sp.* 191. T. 100.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

gewezen Gouverneur van de Kaap der Goede Hope, door wien een menigte Kaapse Zaaden, Bollen en gedroogde Planten, aan de Heeren BURMANNUS alhier, ten dienste van den Hortus Medicus bezorgd zyn.

De byzondere Kenmerken bestaan in een Trechterachtige Bloem, met den rand zesdeelig, en een Honigbakje den Mond kroonende, met drie gespleeten Blaadjes, van grootte als de zoom. Het Vrugtbeginzel zit binnen de Bloem.

I. *Tulbagia Capensis.* Kaapse.

De eenigste Soort (1), hier van tot nog toe bekend, voert den bynaam naar haare afkomst. De Wortel is Bolachtig, met veele dikke Vezelen. Uit dezelve komen veele smalle gladde Grasachtige Wortelbladen voort. De Stengel, die eens zo lang is, draagt in een Scheede van vyf tot zeven Bloemen, welke gesteeld en paarsch zyn, veel gelykende naar die der gewoone enkelde Hyacinthen. Anders komt de Gestalte, zo de Ridder aanmerkt, veel met die der Naakte Wyfjes of Jonquilles overeen. Ik erken het geen van beiden. Elders wordt gezegd, dat de Bloem groen zy en het Honigbakje donker paarsch. De Heer JACQUIN heeft deeze Plant in Afbeelding gebragt. Uit een gedroogd Exemplaar, my door den beroemden Hoogleeraar D. VAN ROYEN

(1) Tulbagia. *Syst. Nat. Veg.* XIII. Gen. 1300. p. 262. JACQ. *Hort.* T. 114. *Mant.* 223.

PLAAT LXXXI.

PLAAT LXXXI

ROIJEN medegedeeld, blykt, dat de Zaadhuisjes driehokkig, driekleppig, en, zo 't schynt, veelzaadig zyn. V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

Hier zal ik een Geslagt laaten volgen, dat de meergemelde Sweedsche Heer, Doktor THUNBERG, door zyn Ed. aan de Kaap gevonden zynde, genoemd heeft

FABRICIA.

Ter eere, zekerlyk, van den vermaarden Heer FABRICIUS, Lyfarts van den Hertog van Brunswyk Luneburg en Hoogleeraar, door wien de Planten van den Helmstadsen Akademie-Tuin in Optelling gebragt en de zeldzaamste beschreeven zyn.

De bepaaling der Kenmerken, door zyn Weled., nog niet gezien hebbende, deel ik slegts de Afbeelding mede van die Soort, welke hy *Stellata* noemt. Een schoon Exemplaar daar van, 't welk ik van de Kaap heb ontvangen, toont dat het een Bolachtigen Wortel met veele dunne Vezelen heeft, waar uit Bladen voortkomen, veel naar die der Narcissen gelykende, doch niet lang, uit wier midden een dunne Stengel, van ongevaar een Voet langte, met één Blad, op 't end één enkele Bloem hebbende, als in *Fig.* 1, op PLAAT LXXXI, hier nevens. Deeze bestaat uit zes Lancetvormige Bloemblaadjes, welke paarschachtig, doch aan de Nagels byna zwart zyn. Zy rusten op een I. *Fabricia Stellata*. Gesternde. Pl. LXXXI. *Fig.* 1.

V. AFDEEL III. HOOFDSTUK.

een Vrugtbeginzel, dat in eene verdikking van de Stengel bestaat, gelyk in de Crocusfen en eenige Narcisfen, naar welken de Bloem eenigermaate gelykt, doch zy heeft zulk een Honigbakje niet als in de laatsten. De Meeldraadjes komen uit den Stoel voort en zyn zeer kort, maar hebben uitermaate lange, dikke, Liniaale Meelknopjes, zes in getal, omringende den Styl, die niet driedeelig is en waar boven zy uitsteeken. Men kan hier van uit de Afbeelding oordeelen.

NARCISSUS. Narcis.

Een zeer bekend Geslagt, dat zynen naam, volgens de Ouden, van eenen Jongeling Narcisfus, of van eene verdooving, welke het aan de Zenuwen toebragt, zou hebben. Hoe 't zy, die naam is in 't algemeen gewettigd, hoewel men de Bloemen, daar toe behoorende, ook *Tyloozen* of *Paas-Leliën*, in 't Engelsch *Daffodils*, in 't Fransch *Jonquiljes*, noemt.

Zes gelyke Bloemblaadjes (*), met een Trechterachtig eenbladig Honigbakje, waar binnen de Meeldraadjes vervat zyn, strekt voor byzondere Kenmerken van dit Geslagt, dat de veertien volgende Soorten behelst.

(1)

(*) TOURNEFORT en anderen hadden wel de Bloem *eenbladig* genoemd; doch zy bestaat, volgens den Ridder, uit zes Blaadjes, die aan 't Honigbakje, dat het middelstuk is, gehecht zyn.

(1) Narcis *met eenbloemige Stengels; het Honigbakje Raderachtig, zeer kort, en rappig gekarteld.*

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK. I. *Narcisfus Poëticus.* Witte.

Buiten de Hyacinthen en Tulpen zal men naauwlyks een Geflagt vinden, dat zo veele Verfcheidenheden heeft. Zelfs van deeze, die wit is, met een klein paarfch kransje in 't midden, dat men te regt een Honigbakje noemt, maakt PARKINSON vier Soorten; eene vroege, naamelyk, een laate, een zeer groote en een gefternde. Daar komen ook wel Witte voor, die van binnen een geel Bakje hebben, doch deeze behooren tot de volgende.

De *Poëtifche*, dus genaamd om dat zy naast met de befchryving van OVIDIUS ftrookt, is zeer gemeen in Languedok, Provence en andere Zuidelyke deelen van Europa. De Groote en Gefternde, voorgemeld, hadt men uit de Oofterfche Landen bekomen. LOBEL merkt aan, dat 's Voorjaars de Velden by Montpellier ongemeen verfierd worden door deeze witte Bloemen, „ die in 't midden, zegt hy, een „ gefronfelden ring hebben, uit den Saffraan„ geelen

(1) *Narcisfus* Spathâ uniflorâ, Nectario rotato brevisfimo fcariofo crenulato. *Syft. Nat.* XII. Gen. 399. *Veg.* XIII. p. 262. *H. Ups.* 74. Narc. Fol. Enfiformibus &c. *H. Cliff.* 134. R. *Lugdb.* 35. Narcisf. alb. circulo purpureo. C. B. *Pin.* 48. Narcisfus medio purpureus. DOD. *Pempt.* 223. Narcisfus Poëticus &c. LOB. *Ic.* 112. *β.* multiplex. C. B. *Pin.*

I 2

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

„ geelen naar 't purper trekkende. Het is de „ Narcis van DIOSCORIDES, die een zeer „ zoeten en regt tot Slaap verwekkende Reuk „ heeft, naar dien der Plompen iets of wat „ gelykende."

De Bloem komt eenzaam voort, uit een Vliezig Blaasje op 't end der Stengel, die kaal is, eenigszins platachtig en gestreept. Zy heeft een byzonder Steeltje, met een rond Knopje, 't welk het Vrugtbeginzel is, dat een Zaadhuisje wordt, driehokkig, driekleppig en veelzaadig. De Bladen gelyken naar die der anderen Narcissen zowel als de Bol, welke byna rond is, gelyk de Hyacinthen-Bollen, en uit Rokken bestaat, doch geelachtig rood van Kleur, gelyk die der Tulpen.

II. *Narcisfus Pseudo-Narcisfus.* Geele.

(2) Narcis *met eenbloemige Stengels; het Honigbakje Klokvormig opgeregt en gekruld, zo lang als de Eyronde Bloemblaadjes.*

Van deeze, die in de Bosschen van Vrankryk, Engeland, Spanje en Italie, zo de Ridder aanmerkt, natuurlyk groeit, komen ook aanmerkelyke Verscheidenheden voor. De gemeen-

(2) *Narcisfus* Spathâ uniflorâ, Nectario Campanulato erecto crispo &c. Narc. Fol. Ensiformibus &c. *H. Cliff.* 134. R. *Lugdb.* 35. N. 3. GOUAN *Monsp.* 164. Narcisf. fylv. pallid. Cal. luteo. β. multiplex. γ. duplici f. triplici Tubo Aureo C. B. *Pin.* 54. Narc. luteus fylvestris et multiplex. DOD. *Pempt.* 227. f. 1, 2, 3. LOB. *Ic.* 117.

meenſten hebben de Bloembladen bleek en het Honigbakje hoog geel: doch men vindt 'er die hetzelve Goudkleurig hebben en de Bloem geel. Voorts komen ook deeze Narcisſen met dubbelde, dat is gevulde Bloemen, en met zodanigen voor, waar twee of drie Honigbakjes in elkander ſteeken, of die het Honigbakje, dat hier een zeer grooten Kelk in 't midden van de Bloem maakt, alleen gevuld hebben met een ſoort van Bloemblaadjes. V. AFDEEL. III. HOOFD-STUK.

In Engeland zyn deeze Narcisſen zeer gemeen, wordende op de Groenmarkten te Londen by groote hoopen te koop gebragt. Het Vrouwvolk is 'er zeer mede gediend en noemtze *Primroſe peerlesſ*, dat is Weergalooze Sleutelbloemen of Voorjaars-Roozen. In Duitſchland noemt menze *Mertſzblumen*, dat is Maarts-Bloemen, by ons *Geele Tydeloozen*. Hier ontbreeken zy op de Bloemmarkt, als 't in de tyd is, ook niet, gelyk men weet, en vermaaken, zo door de Kleur als door den Reuk. „ De Boſchachtige Beemden in geheel Enge„ land en Nederland, zyn 'er vol af, zegt „ LOBEL; maar in de Landen die Zuidwaards „ leggen, gelyk in Languedok, Gasconje en „ Spanje, groeijen zy niet dan op hooge Ge„ bergten, zynde zonder reuk of kragt en bloei„ jende in Mey of Juny." Mooglyk heeft menze daarom *Basterd - Narcisſen* getyteld. Dit zal zekerlyk een andere Soort en misſchien de naastvolgende zyn, die 'er zeer weinig van ver-

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK. verschilt. DODONÉUS zegt, dat men de Wilde geele Narcissen, als in February of Maart bloeijende, by ons *Sporckelbloemen*, dat is Sprockelbloemen, noemt. Men heeftze omtrent Zwoll, in Overysfel, waargenomen. De Wortels zyn van eene Walging- of Braakverwekkende hoedanigheid, als men ze raauw eet, maar gekookt kunnen zy tot een Purgeerdrank dienen.

III. *Narcisfus Bicolor.* Tweekleurige. (3) Narcis *met eenbloemige Stengels; het Honigbakje Klokvormig, met een uitgebreiden gekrulden rand, van langte als de Bloemblaadjes.*

In de Zuidelyke deelen van Europa vindt men, volgens den Ridder, deeze, die naar de voorgaande zeer gelykt, maar witte Bloembladen heeft en het Honigbakje hoog geel, grooter, met den rand uitgebreid, gegolfd, gekarteld. Ik verstaa niet, hoe het dan de Groote *geheel geele* Narcis kan zyn van BAUHINUS, die volgens TOURNEFORT de Groote *Spaansche Basterd-Narcis* is van CLUSIUS, welke de Bloembladen, zo wel als den Kelk daar binnen, geel heeft, zo RAY getuigt. Het zelfde hadt plaats

(3) *Narcisfus* Spathâ uniflorâ, Nectario Campanulato &c. Narcisfus albus Calyce flavo alter. C. B. *Pin.* 52. Narcisfus major, totus luteus, Calyce prælongo. C. B. *Pin.* 52. RUDB. *Elys.* 2. p. 71. f. 9.

plaats in 't *Spaansche Bulbocodium*, ook tot deeze Soort behoorende (*). V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

(4) Narcis *met eenbloemige Stengels, een stomp Kegelvormig opgeregt, gekruld, zesdeelig Honigbakje, van langte als de Lancetvormige Bloembladen.* IV. *Narcissus minor.* Kleine.

Meer verschilt deeze, die in allen deele driemaal kleiner is, zo LINNÆUS zegt, dan de tweede Soort. Zy heeft de Stengels naauwlyks gestreept; de Scheede groenachtig; de Bloem meer knikkende; de Bloemblaadjes aan den voet van elkander afgezonderd, Lancetvormig, regt; niet scheef of Eyrond. De rand van 't Honigbakje is niettemin ook zesdeelig, gegolfd, gekruld. De Groeiplaats stelt hy in Spanje.

(5) Narcis *met eenbloemige Stengels; het Honig-* V. *Moschatus.* Welriekende.

(*) Bulbocodium Hispanicum. J. BAUH. *Hist. Plant.* II. p. 594.

(4) *Narcissus* Spathâ uniflorâ, Nectario obconico erecto crispo sexfido &c. Narcissus parvus totus luteus. C. B. *Pin.* 53. RUDB. *Elys.* II. p. 72. f. 11. Narc. sylv. pallidus minimus. BARR. *Ic.* 976. Pseudo-Narcissus minor Hisp. latifolius. CLUS. *Hist.* I. p. 165. Bulbocodium minus. J. B. *Hist.* II. p. 597.

(5) *Narcissus* Spathâ uniflorâ, Nectario Cylindrico, truncato subrepando &c. Narcissus totus albus, nutante Flore, longâ tubâ. BARR. *Ic.* 945, 946, 954, 953, 921, 922. Narc. albus Calyce flavo, Muscari odore. C. B. *Pin.* 52. RUDB. *Elys.* II. p. 69. f. 6. & 73. f. 15, 16. Narc. flavus tubo rotundo. RUDB. *Elys.* II. p. 68. f. 3, 4.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

nighbakje Rolrond, geknot, eenigermaate uitgegulpt, zo lang als de langwerpige Bloembladen.

Deeze Welriekende Narcis, ook uit Spanje afkomstig, onderscheidt zig meer door de figuur van haar Klokvormig Honigbakje dan door de Kleur. Gemeenlyk is zy geheel wit, maar heeft ook somtyds het middelstuk geel en men vindt ze zelfs met geheel geele Bloemen. De Reuk trekt naar Moskeljaat.

VI. *Narcissus triandrus.* Driemannig.

(6) Narcis *met byna eenbloemige Stengels; het Honigbakje Klokvormig, gekarteld, half zo lang als de Bloembladen en drie Meeldraadjes.*

De voorgaande Soorten hebben taamelyk breede, aan 't end puntige Bladen, van eene blaauwachtige of Zeegroene Kleur; maar deeze heeft dezelven half zo breed en gesleufd. Anders komt zy met dezelven in grootte nagenoeg overeen. De Bloem is geheel Sneeuwwit, met langwerpig Eyronde Bladen en drie Meeldraadjes in plaats van zes, welke echter daar in ook somtyds waargenomen zyn. Zy zitten, gelyk by de anderen, in het Honigbakje en hebben geele Meelknopjes.

(7) Nar-

(6) *Narcissus* Spathâ subuniflorâ, Nectario Campanulato, crenato &c. Narcisf. Juncifolius, albo Flore reflexo. CLUS. *App. alt.* Narc. alb. oblongo Calyce. RUDB. *Elys.* II. p. 72. f. 12.

(7) Narcis *met byna tweebloemige Stengels; het Honigbakje Klokvormig driedeelig uitgerand, driemaal zo kort als de Bloemblaadjes.* V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK. VI. *Narcissus Orientalis.* Levantsse.

De kortheid van het Honigbakje onderscheidt inzonderheid deeze, die wederom breedbladig is, geheel wit van Kleur met het Honigbakje geel of Saffraankleurig en in drieën gedeeld. Zy was, volgens CLUSIUS, uit de Levant afkomstig.

(8) Narcis *met byna veelbloemige Stengels; het Honigbakje Klokvormig, byna driedeelig, effenrandig, half zo lang als de Bloemblaadjes.* VII. *Trilobus.* Driekwabbige.

In de Zuidelyke deelen van Europa groeit deeze, die naar de Jonquiljes gelykt, door de smalheid der Bladen, maar een Rolrond Honigbakje heeft, meer dan half zo lang als de Bloemblaadjes, flaauw driekwabbig.

(9)

(7) *Narcissus* Spathâ subbiflorâ, Nectario Campanulato trifido &c. *Mant.* 62. Narc. niveus Calyce flavo &c. RUDB. *Elys.* II. p. 52. f. 2. *β.* Narc. Orient. Cal. rotundo Aureo-luteo. RUDB. *Elys.* II. p. 54. f. 5. *γ.* Narc. albus major odoratus. RUDB. *Elys.* II. p. 50. f. 1. Narc. latifolius major alter. CLUS. *Hist.* I. p. 155.

(8) *Narcissus* Spathâ submultiflorâ, Nectario Campanulato subtrifido integerrimo &c. Narc. angustifolius pallidus, Calyce flavo. C. B. *Pin.* 51. RUDB. *Elys.* II. p. 61. f. 3.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

IX. *Narcissus Odorus.* Ruikende.

(9) Narcis *met byna tweebloemige Stengels; het Honigbakje Klokvormig zesdeelig effen, half zo lang als de Bloemblaadjes; de Bladen half Rolrond.*

Deeze, die de zelfde Groeiplaats heeft, komt met enkelde Bloemen op de Stengels of met veele Bloemen voor. Zy zyn geel en driemaal zo groot als van de Tazetta, die volgt.

X. *Calathinus.* Korfachtige.

(10) Narcis *met veelbloemige Stengels; het Honigbakje Klokvormig byna zo lang als de Bloemblaadjes; de Bladen plat.*

Naar de voorgaande en volgende gelykt deeze, die op de zelfde plaatsen voorkomt, zeer, doch heeft de Bloemblaadjes veel grooter en spitser.

XI. *Tazetta.* Bekerige.

(11) Narcis *met veelbloemige Seengels; het Honig-*

(9) *Narcissus* Spathâ subbiflorâ, Nect. Campan. sexfido lævi, dimidio Petalis breviore &c. *Am. Acad.* IV. p. 311. Narcissus polyanthos Flore minore stellato toto luteo. RUDB. *Elys.* II. p. 60. f. 7.

(10) *Narcissus* Spathâ multiflorâ, Nectario Campan. æquante Petala, Fol. planis. Narc. angustifol. flavus magno Caule. C. B. *Pin.* 51. RUDB. *Elys.* II. p. 60. f. 5. Narcissus angustifolius prior. CLUS. *Hist.* I. p. 158.

(11) *Narcissus* Spathâ multiflorâ, Nectario plicato truncato, triplo breviore Petalis, Fol. planis. Narcisf. Fol. Ensiformibus &c. *H. Cliff.* 134. Narc. medio-luteus copioso flore, odore gravi. RUDB. *Elys.* II. p. 57. f. 11. Narc. luteus polyanthos Lusitanicus. C. B. *Pin.* 50. Narc. latifol. Fl. prorsus albo, 1 & 2. CLUS. *Hist.* I. p. 155. PANN. *Ic.* p. 248.

nigbakje Klokvormig, geplooid, geknot, driemaal zo kort als de Bloemblaadjes: de Bladen plat. V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

Het Honigbakje vertoont zig als een Bekertje in deeze Narcisſen, die de Velden in Spanje, Portugal en de Zuidelyke deelen van Vrankryk, even als by ons de Paardebloemen, verſieren. Men noemtze in Languedok, *Pisſauliech* onder 't Gemeen, 't welk veel naar den ſchimpnaam dier Bloemen zweemt *. In Provence, zegt LOBEL, worden van de Bloemen Kransjes gemaakt, die men daar noemt *Donas*; doch zy zyn het Gras zeer ſchadelyk. Hy hadtze in Nederland gezonden uit Languedok, in 't jaar 1561, onder den naam van Narcisſen of *Spaanſche Jenette*. Veel vindt menze in Spanje aan de Zeekust, daar zy vroeg in 't Voorjaar bloeijen volgens CLUSIUS.

* Zie II. D. X. St. bl. 388.

Gemeen zyn deeze Narcisſen in de Bloemhoven van Europa, die 'er ſomtyds voorkomen met tien of twaalf Bloemen op een Stengel, gemeenlyk *Tros-Narcisſen* genaamd, doch grootelyks verſchillende in getal, in grootte en kleur der Bloemen. Men vindtze geheel wit, ook geheel geel; doch meest witachtig met een Citroen-geel of Oranjekleurig Kelkje in 't midden; dat wel altoos veel kleiner dan de Bloem is, doch in grootte verſchilt. In de Bloemistery van D. VOORHELM te Haarlem zyn meer dan honderdley Tros-Narcisſen op naam te be-

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

bekomen. FORSKAOHL vondt eene Narcis, die hy *Tazetta* bynoemt, in de Tuinen van Egypte, met ſpiraal gedraaide Bladen. THUNBERG heeft een Tazetta uit Japan overgezonden met ſtompe Bladen en drie Bloemen op de Stengel.

XII. *Narcisſus Bulbocodium.* Gioorkelkige.

(12) Narcis *met éénbloemige Stengels; het Honigbakje Tolachtig en grooter dan de Bloemblaadjes; de Teeldeelen neergeboogen.*

Tusſchen Lisſabon en Madrit kwam deeze den onvermoeiden CLUSIUS voor, die veel kleiner is dan de andere Narcisſen, groeijende naauwlyks een half Voet hoog, en veel zeldzaamer in de Europiſche Tuinen. Zy heeft niet alleen Biesachtig Loof, maar zelfs de Bloemblaadjes zyn uitermaate ſmal en ſpits, korter dan het Honigbakje, 't welk Tolachtig, niet Trechtervormig gelyk in de anderen, is, zo de Ridder aanmerkt. Ook buigen zig de Meeldraadjes en Stamper in hetzelve nederwaards. De Ingezetenen van Spanje noemden-ze

(12) *Narcisſus* Spathâ uniflorâ, Nectario turbinato, Petalis majore, Genitalibus declinatis. Narc. Fol. Subulatis &c. *H. Cliff.* 134. R. *Lugdb.* 35. Narc. mont. alter, Flore ſimbriato. Narc. mont. Juncifolius Calyce Aureo. C. B. *Pin.* 53. RUDB. *Elys.* II. p. 75. f. 5, 7. Pſeudo-Narcisſus Juncifolius ſecundus, flavo Flore. CLUS. *Hiſt.* I. p. 166. Narcisſus montanus Juncifolius minimus alter Flore luteo. LOB. *Ic.* 118.

ze *Campanilla*. J. BAUHINUS heeftze fmalbladig *Bulbocodium* getyteld. V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

De Bolletjes van deeze Narcisfen, welke de grootte van Hazelnooten hebben, zyn allereerst in Nederland gebragt door een Pelgrim uit het Gebergte van Biskaije, zo LOBEL aanmerkt, die het Plantje uit Potten van zekere Dame, genaamd Maria de Brimeu, in Brabant, hadt laaten aftekenen. Zy hebben fraaije geele Bloemen, die aan den rand of gaaf of gekarteld zyn, wit of geel van Kleur, kleiner of grooter; de Bloemblaadjes fomtyds agterwaards geboogen, en de Bladen of omgekromd of overendftaande.

(13) Narcis *met éénbloemige Stengels; het Honigbakje zesdeelig en zeer kort; de Bladen Elsvormig.* XIII. *Narcisfus ferotinus.* Laatbloemige.

Deeze kleine Herfst-Narcisjes kwamen den fchranderen LOEFLING, als eene der voornaamfte zeldzaamheden van Spanje, in November bloeijend voor. By Badajoz, zegt hy, begonnen zy zig te vertoonen, en maakten alle Velden, door Eftremadura, in dat Jaargetyde, toen hy 'er door reisde, gantfch wit, vervullende

(13) *Narcisfus* Sphathâ uniflorâ, Nectario fexpartito brevisfimo, Fol. Subulatis. LOEFL. *Itin.* 19. Narc. albus Autumn. minimus. C. B. *Pin.* 51. RUDB. *Elys.* II. p. 64. f. 8. Narcisfus ferotinus. CLUS. *Hift.* I. p. 155. Narc. Autumnalis minor. CLUS. *Hisp.* 251. T. 252. Narc. Autumn. parvus. DOD. *Pempt.* 228. LOB. *Ic.* 122.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

lende de Lugt met een aangenaamen Geur. CLUSIUS schryft, dat zy zonder Bladen in 't laatst van Oktober, in Granada, aan de Rivier Guadiana bloeien. Het Plantje, zegt hy, heeft maar een Duim hoogte en een gesternd Bloempje, dat wit is, met een klein geel Kelkje. Het is bitter van Smaak gelyk meest alle andere Narcissen.

XIV. *Narcissus Jonquilla.* Jonquilje.

(14) Narcis *met veelbloemige Stengels, het Honigbakje Klokvormig kort en Elsvormige Bladen.*

Deeze, in 't Fransch genaamd *Jonquille*, dat is Jonquilje, heeft haare Groeiplaats in verscheide deelen van Spanje, in Languedok en Provence, als ook in Italie en de Levant. Zy onderscheidt zig door de Biesachtige Bladen, (die rond, aan 't end spits en geheel donker groen zyn,) inzonderheid van de Tazetta, welke ook een kort Klokvormig Honigbakje heeft. Men heeft 'er een kleine van en een groote, doch bovendien komen ook een menigte Verscheidenheden voor in de Kleur der Bloemen van deeze Soort, zynde de gemeensten fraay Zwavelgeel en aangenaam van Reuk.

Dus

(14) *Narcissus* Spathâ multiflorâ, Nectar. Campanulato brevi, Fol. Subulatis. *H. Cliff.* 134. *R. Lugdb.* 35. GOUAN *Monsp.* 164. Narcissus Juncifolius luteus major et minor. C. B. *Pin.* 51. CLUS. *Hist.* I. p. 159. DOD. *Pempt.* 226. Narc. luteus Afr. præcox, an Bulb. Vomitorius. LOB. *Ic.* 120.

Dus bevat thans het Geslagt der Narcissen, volgens den Heer LINNÆUS, veertien Soorten; terwyl zyn Ed., in de beschryving van den Cliffortsen Tuin, maar vyf van dezelven kende. BOERHAAVE, zegt hy daar, telt 'er zeven-en-veertig; RAY vyftig; BESLERIUS negen-en-dertig; BARRELIER zes-en-zestig; TOURNEFORT bykans honderd; de Haarlemse Hoveniers nog meer, en jaarlyks komen 'er, door kweeking, nieuwe voort. Zyn Ed. hieldt die slegts voor Verscheidenheden, als in den beginne niet geschapen. Drie-en-negentig Soorten van Narcissen waren aan MUNTING kenbaar geworden; doch onder welken verscheidene, tot de volgende Geslagten behoorende, zyn begreepen: gelyk tot dat van

V. AFDEEL. III. HOOFD-STUK.

PANCRATIUM. Tros-Narcis.

Een Bloem die zesbladig is, met een twaalfdeelig Honigbakje, en de Meeldraadjes op hetzelve ingeplant heeft, onderscheidt dit Geslagt, het welk veelal getroste, doch ook eenbloemigen, altemaal wit van Kleur, bevat, als volgt.

(1) Tros-Narcis *met de Stengel eenbloemig, en omgeboogene Bloembladen.*

I. *Pancratium Zeylanicum.* Ceylonse.

(1) *Pancratium* Spathâ uniflorâ, Petalis reflexis. *Syst. Nat.* XII. Gen. 400. *Veg.* XIII. Gen. 404. p. 263. *Fl. Zeyl.* 126.

Dee-

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

Deeze, die in verscheide deelen van Indie, zo wel op Java, als op Ceylon en aan de Kust van Malabar groeit, werdt aldaar *Indische Lelie* genoemd wegens de Bladeren, hoewel de Bloemen zeer weinig naar Leliën gelyken, zo RUMPHIUS aanmerkt. Zy zyn, uit den Hortus Medicus alhier, door den beroemden COMMELYN zeer fraay in Afbeelding gebragt. De Plant heeft een grooten ronden Bolwortel, byna als die der Narcisfen. 't Geheele Jaar door heeft zy in Indie Bladen, byna als der Witte Leliën, maar in November schiet zy somtyds Stengels van een Span hoog, waar van ieder maar éénen dag bloeit. De Bloem is glanzig of Zilver-wit en aangenaam of sterk van Reuk (*). Zy spreidt zig byna een Handbreed uit, met haare zes punten, van smalle omgekromde Bladen, uit wier midden een soort van Kelk of Beker ryst, die in twaalven gedeeld is en tusschen de punten de Meeldraadjes uitgeeft, welke vry lang zyn, met geele Meel-

126. Narcissus Zeylanicus Flore albo hexagono odorato. HERM. *Lugdb.* 691. T. 693. COMM. *Hort.* I. p. 75. T. 38. RUDB. *Elys.* II. p. 179. f. 7. Lilium Indicum. RUMPH. *Amb.* VI. p. 161. T. 70. f. 2. Catulli-pola. *Hort. Mal.* XI. p. 79. T. 40.

(*) Oogschynlyk bedoelt de vermaarde HERMANS dit, met *Florem odoratissimum*, gelyk hy van de Ceylonsche, aldaar *Lunala* heetende, zegt. Immers COMMELYN vertaalt dit eigenste, *zeer lieflyk van Reuk.* Van de Javaansche verhaalt RUMPHIUS, dat dezelve flaauw en eenigszins vuil of vunzig ruikt.

Meelknopjes. Uit het midden komt de Styl, zittende op een Vrugtbeginzel, onder de Bloem, dat een driekantig driehokkig Zaadhuisje wordt, met veele Zaadjes. V. AFDEEL. III. HOOFD-STUK.

Op Java valt dit Kruid ook met geele Bloemen, zegt RUMPHIUS, en hy merkt aan, dat zodanig de Wortels bekwaamer heeft om de de Honden te vergeeven, wanneer men dezelven, aan ſtukken geſneeden, onder hunne Kost mengt. De Tanden zouden 'er hun, dat zonderling is, door uitvallen, gelyk ook door die van 't witte; zo dat zy van Honger moeſten ſterven. Men noemde 'er het Kruid, deswegen, *Hondendood*; doch de Bladen werden gemengd onder eene verkoelende Zalve.

(2) Tros-Narcis *met de Stengel tweebloemig.* II. *Pancratium Mexicanum.* Mexikaanſche.

Deeze, uit Mexiko of Nieuw Spanje afkomſtig, wordt alleenlyk door de tweebloemigheid onderſcheiden. DILLENIUS beſchryft dezelve omſtandig, en zegt dat de Bladen van zyne Plant een Span lang waren en één of anderhalf Duim breed, glad, bleek groen, De Stengel van hoogte als in de voorgaande, was aan 't boven-end gegaffeld, en droeg twee Bloemen, van figuur nagenoeg als de gemelde, doch reukeloos.

(3) Tros-

(2) *Pancratium* Spathâ biflorâ. *H. Cliff.* 333. R. *Lugdb.* 34. Pancrat. Mexican. Flore gemello candido. DILL. *Elth.* 299. T. 222. f. 289.

V. AFDEEL. III. HOOFD-STUK. III. *Pancratium Caribæum.* Karibische.

(3) Tros-Narcis *met de Stengel veelbloemig; de Bladen Lancetvormig.*

Deeze noemt men *Witte Leliën* in de Westindische Eilanden. Zy overtreft de voorigen zeer in grootte, als de Bladen twee Voeten lang hebbende en vier Vingers in 't midden breed, aan 't end spits, bly-groen. De Bloem-Stengel, boven de Bladen uitsteekende, plat; draagt op den top een Kroon van meer dan tien Bloemen, die van gestalte als der voorgaanden, mede wit en welriekende zyn. De Bol, zegt COMMELYN, is meer dan een Vuist groot, rond, en eenigszins roodachtig van buiten. Het zou die zyn, welke TOURNEFORT voorstelt onder den naam ven Amerikaansche Witte Tros-Narcis, met den Reuk van Balsem van Peru.

Hier schynt my die Plant te kunnen volgen, welke de Heer JACQUIN in de Westindiën vondt en afbeeldt. Hy noemze „ *Oever-Pancratium*, met een veelbloemige Stengel, die „ tweesnydig plat is; de Slippen der Bloem „ half zo lang als de Steel; de Bladen Degen„ vor-

(3) *Pancratium* Spathâ multiflorâ, Fol. Lanceolatis. *H. Cliff.* 133. BROWN. *Jam.* 194. N. 1. Narcisfus Americanus, Flore multiplici albo hexagono odorato. COMM. *Hort.* II. p. 173. T. 87. Narcisfus totus albus latifolius polyanthos major odoratus. SLOAN. *Jam.* 115. *Hist.* I. p. 244. MART. *Cent.* 27. T. 27.

„ vormig (*)." Uit de beſchryving, immers blykt, dat zyne bepaaling dus te verſtaan zy; wier duiſterheid, misſchien, LINNÆUS ze niet heeft doen aanhaalen.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

De Wortel, zegt hy, is een Bol van grootte als een Vuist: de Bladen zyn drie of vier Voeten lang, naauwlyks anderhalf Duim breed, by den Grond elkander omvattende: de Stengel twee Voeten lang, zeer plat, glanzig groen, draagende tien Bloemen meer of min. De Steel of het Pypje deezer Bloemen is agt Duimen lang, bleek groen; de rand in zes Slippen van drie Duimen langte, die zeer ſmal en uitgebreid zyn, verdeeld. Het Honigbakje, een Duim hoog, is ook wit en aan den rand een weinig uitgegulpt, beplant met groene Meeldraadjes, van twee Duimen langte, die Oranjekleurige Knopjes hebben. De Bloemen zyn zeer aangenaam en Kruiderig van Reuk. Overvloedig groeiden zy op den Zandigen Zee-Oever van 't Eiland Tierra Bomba, by Karthagena.

(4) Tros-Narcis *met de Stengel veelbloemig, de Bloembladen plat; de Bladen Tongachtig.*

IV. *Pancratium maritimum.* Zeekandſe.

Dee-

(*) Pancratium (*Littorale*), Spathâ multiflorâ; Scapo compreſſo ancipiti; Corollæ laciniis Tubo duplo brevioribus; Fol. Enſiformibus. JACQ. *Amer. Hiſt.* p. 99. T. 179. f. 94.

(4) *Pancratium* Spathâ multiflorâ, Petalis planis, Fol. Lingulatis. MILL. *Dict.* T. 197. Narcisſus maritimus. C. B. *Pin.* 54. Lilio - Narcisſus albus maritimus minor. MORIS. *Hiſt.*

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK. Deeze groeit aan de Zeekust van Spanje en Languedok, van Valence tot beneden Montpellier, overvloedig. CLUSIUS vondt ze 'er in Mey bloeijende, in July en Auguftus met ryp Zaad, en hadt veel moeite om den Bol uit het Zand te haalen, die 'er zeer diep was ingeworteld. GOUAN zegt, dat zy op 't end van Auguftus bloeit, en dat menze noemt *Narcisfe de Mer*, 't welk *Zee-Narcis* betekent. CLUSIUS hadtze *Hemerocallis Valentina* getyteld, om dat ze van een vermaard Kruidkenner, te Valence, *Hemerocallis* genoemd was. Myn Leermeefter RONDELETIUS, zegt hy, noemde de Plant *Scilla*, en de Aptekers te Montpellier maakten 'er de Squille-Koekjes van, voor de Theriaak. Naderhand werdt zy *Pancratium* met Lelie-Bloemen geheten: welke naam, derhalve, niet van LOBEL afkomftig, maar van anderen reeds toegepast is op dit Kruid en door DILLENIUS aangemerkt als een Geflagtnaam, dien onze Ridder overgenomen heeft.

De Plant, zegt CLUSIUS, heeft vyf of zes, langwerpige breede Bladen, naar die der Narcisfen gelykende, maar platter, fteviger en eenigermaate Afchgraauw van Kleur. De Steng is fomtyds een Elle hoog, ongebladerd, en

Hift. II. p. 365. S. 4. T. 10. f. 28. Hemerecallis Valentina. CLUS. *Hift.* I. p. 167. *Hisp.* p. 287. T. 288. Pancratium. LOB. *Ic.* 168, 169. Narcisfus marinus. DOD. *Pempt.* 229.

en geeft aan 't end, uit een dun Vliesje, vyf, zes en somtyds meer Bloemen, die geheel wit zyn, hebbende den Reuk van Leliën. De enden der Bloembladen echter, zo wel als het middelkelkje, zyn wat groenachtig. Het Zaadhuisje bestaat uit een hoekige Haauw, welke een platachtig, Spongieus, zwart Zaad inhoudt. De Wortel is wit en Lymerig, met een zwartachtige Schil bekleed. De Visschers en 't Zeevolk hebben denzelven somtyds voor Ajuin of Knoflook met Zout en Brood gegeten, zegt LOBEL; maar, hoe hongerig zy waren, moesten zy daar van walgen. Aan de Kust van Spanje heeft het somtyds geelachtige; aan die van Italie vindt men 't ook met roode of paarsche Bloemen, welken men aldaar *Giglio marino*, dat is Zee-Leliën, tytelt. Zy worden somtyds *Amores mios* genoemd van de Spanjaarden.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

Zie hier, hoe onze Ridder, thans, de Vrugtmaakende deelen opgeeft, van deeze Soort. „ De Bloembladen Lancetvormig, van onde- „ ren met een groene Streep; de drie buitensten „ aan de punt inwaards haakig. Het Honigbakje „ met tweedeelige hoeken die gespitst zyn, „ van langte als de Meeldraadjes en gemikt „ tot de breedte der Bloembladen. De Vrugt- „ beginzels, in 't midden van de Kroon, onge- „ steeld. De Styl nederwaards, de Meel- „ draadjes omgeboogen."

Pancratium declinatum. Hukkende.

In de Tuinen op 't Eiland Martenique werdt een

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

een zonderlinge Soort van dit Geslagt geteeld (*), misschien van Caijenne derwaards gebragt zynde, zegt de Heer JACQUIN. Zyn Ed. vondt dezelve byna altoos met de Stengel op den Grond leggende, die zeer plat was en tweesnydig, anderhalf Duim breed, groen, en twaalf Bloemen, meer of min, aan 't end hebbende. Zy hadt de langte van de Bladen, die Tongachtig, wederzyds spits waren, effenrandig, glanzig, opstaande, drie Voeten lang en drie of vier Duimen breed. De Bloemen, byna een half Voet groot, wit van Kleur, hadden een aangenaamen Reuk. Haare Slippen waren iets langer dan het Pypje of Steeltje; het Honigbakje een Duim hoog; de Meeldraadjes van langte als de Bloem.

V. *Pancratium Carolinianum.* Karolinische.

(5) Tros-Narcis *met de Stengel veelbloemig, de Bladen Liniaal, de Meeldraadjes van langte als het Honigbakje.*

Op Jamaika en in Karolina groeit deeze, die door den beroemden CATESBY in Afbeelding is gebragt.

(6) Tros-

(*) Pancratium (*declinatum*) Spathâ multiflorâ; Scapo compresso ancipiti; Corollæ Laciniis Tubum subexcedentibus; Foliis Lingulatis. JACQ. *Amer. Hist.* p. 99.

(5) *Pancratium* Spatha multiflora, Fol. Linearibus, Staminibus Nectarii longitudine. Lilio Narcissus polyanthos Flore albo. CATESB. *Car.* III. p. 5. T. 5.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

(6) Tros-Narcis *met de Stengel veelbloemig, de Bladen Degenvormig, de Meeldraadjes langer dan het Honigbakje.*

VI. *Pancratium Illyricum.* Illyrische.

Uit de Afbeelding welke SEBA gegeven heeft van deeze *Illyrische Tros Narcis*, zou men haast te twyfelen, of dezelve wel tot dit Geslagt behoorde: alzo de Meeldraadjes, als uit het midden der Bloem voortkomende, vertoond zyn; doch de schoone Afbeelding van TREW toont te duidelyker, dat dezelven ingeplant zyn op den rand van 't Honigbakje, gelyk in de anderen. De Bloemen zyn groot, wit en welriekende; verschillende door de Bladen byna alleen van de Karibische, voorgemeld en van het Oever-Pancratium van den Heer JACQUIN door de kleinte; alzo 't Gewas niet meer grootte dan de Naakte Wyfjes (*Galanthus*) heeft.

(7) Tros-Narcis *met de Stengel veelbloemig, de Bladen Eyrond, geribd, gesteeld.*

VII. *Amboinensis.* De Ambonse.

De

(6) *Pancratium* Spathâ multiflorâ, Fol. Ensiformibus, Stam. Nectario longioribus. R. *Lugdb.* 34. Pancrat. Fol. Ensiformibus &c. TREW. *Ehret.* T. 27. Narcissus Illyricus Liliaceus. C. B. *Pin.* 55. SEB. *Thes.* I. P. 17. T. 8. f. 1. Lilio-Narcissus Hemerocallidis facie. BESL. *Eyst. Vern.* III. T. 16. f. 1.

(7) *Pancratium* Spathâ multiflorâ, Fol. ovatis, Nervosis petiolatis. Narc. Amboin. Fol. latiss. subrotundo, Flor. Niveis inodoris. COMM. *Hort.* I. p. 77. T. 39. RUDB. *Elys.* II. p. 238. f. 17. β. Pancratium Fol. ovatis &c. TREW. *Ehet.*

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

De *Ambonsche Narcis*, met zeer breede rondachtige Bladen en Sneeuwwitte reukelooze Bloemen, van COMMELYN uit den Amsterdamsen Hortus in Plaat gebragt, heeft de Meeldraadjes korter dan de Bloem; terwyl die in de Afbeelding van EHRET langer zyn, zegt LINNÆUS (*): ook hadt deeze een zeer sterken aangenaamen, de andere in 't geheel geen Reuk: weshalve MILLER ze van een gescheiden heeft. De Bloemstengel der eerstgemelde was anderhalven Voet lang, zynde uit een Bol, van Batavia gezonden, voortgekomen. In beiden zyn de Bladen Eyrond, geribd, gesteeld, en dus grootelyks van die der andere Soorten verschillende.

Hoe de *Wilde Ajuin* van RUMPHIUS hier t'huis gebragt kan worden, verstaa ik niet; ten ware het Gewas door kweeking in de Tuinen veel veranderen mogte. De Bloemen, immers, hebben, volgens hem, maar de grootte van die der Affodillen en verschillen buitendien zeer van die der andere Afbeelding. 't Is waar, de Bladen gelyken veel, zo wel als de Bollen, welken men niet Lookachtig, maar walging en braaken verwekkende bevonden heeft, gelyk die der Narcisfen.

Ten opzigt van dit Geslagt moet men, in 't al-

Ehret. T. 28. Cepa sylvestris. RUMPH. *Amb.* VI. p. 160. T. 70. f. 1. BURM. *Fl. Ind.* p. 80.

(*) Uit de Afbeelding is dit zo blykbaar niet.

algemeen, opmerken; dat de Bloemen, van meest alle Soorten, wit zyn en welriekende; blyvende de Bolwortels gelyk de anderen over; doch zy vereifchen, tot uitbroeijing, een aanmerkelyke hitte. Die ongemeene kragt tot Geneezing of Pynftilling, welke de naam *Pancratium* fchynt aan te duiden, wordt in geene Soort gevonden.

V. AFDEEL. III. HOOFD-STUK.

CRINUM. Haak-Lelie.

Den Griekfchen naam der Leliën heeft de Ridder, in een Latynfch gewaad, niet oneigen toegepast op dit Geflagt, welks Bloemen Lelieachtig en Trechtervormig, doch eenbladig zyn, in zesfen gedeeld, met de Slippen omgeboogen, beurtlings haakig. Het Vrugtbeginzel zit in het Pypje van de Bloem gedekt. De Meeldraadjes komen by den rand van 't Pypje voort, en ftaan van elkander af. De Vrugt is driehokkig met veele Zaaden.

Hier in zyn vervat de vyf volgende uitheemfche Soorten.

(1) Haak-Lelie *met Eyrond-Lancetvormige*

I. *Crinum latifolium* Breedbladige.

(1) *Crinum* Foliis ovato-Lanceolatis, acuminatis, fesfilibus planis. *Syst. Nat.* XII. Gen. 401. *Veg.* XIII. Gen. 405. p. 263. Lilio-Narcisfus Indicus maximus. RAJ. *Hist.* III. p. 553. Sjovanna-pale-tali. *Hort. Mal.* XI. p. 77. T. 39. RUDB. *Elys.* 2. p. 91. f. 12. BURM. *Fl. Ind.* p. 81.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

ge Bladen, die gespitst, ongesteeld en plat zyn.

Op Zandige plaatsen in Oostindie, ook aan de Oevers der Wateren, groeit deeze, die *Zeer groote Indische Lelie-Narcis* by RAY getyteld wordt, in navolging van COMMELYN. 't Is een Plant van drie Voeten hoogte, die uit een witten Bolwortel Lelieachtige Bladen uitgeeft, drie of vier Duimen breed, allengs versmallende naar de punt, dik en plat, doch met kleine puntjes of tandjes aan den rand en overlangs gestreept. De Stengel is hol en heeft op 't end vyf of zes Bloemen, elk op zyn eigen Steeltje, eenbladig, wit, vier of vyf Duimen (*) lang, van een flaauwen doch aangenaamen Reuk. De Meeldraadjes, zo wel als de Styl, zyn paarschachtig rood; de Meelknopjes Draadachtig dun, Liniaal, opleggende, half zo lang als het Draadje of de Bloem. De Vrugt, ryp wordende rond, bevat in een spongieuse zelfstandigheid eenige Zaaden. De Wortel schynt van dergelyke hoedanigheid te zyn als de Lelie-Bollen; wordende tot verzagting der Aambeijen en tot rypmaaking der Gezwellen gebruikt.

(2) Haak-

(*) In een Exemplaar, dat ik daar van uit Oostindie ontvangen heb, zyn de Bloemsteelen met Leedjes en vier Duimen, de Bloemen maar twee Duimen lang: zo dat die langte waarschynlyk op het geheele Bloemhoofd zal zien 't Kan ook zyn, dat zy aan de Kust van Malabar grooter vallen.

(2) Haak-Lelie *met gekielde Bladen, en Bol-draagende Vrugten.*

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK. II. *Crinum Asiaticum.* Bolzaadige. Pl. LXXXI. Fig. 2.

Deeze Soort, op dergelyke plaatsen in Oost-indie voorkomende, geeft, volgens HERMANNUS, „ uit een langwerpige witachtige „ Wollige Bol, Narcisachtige breede gladde, „ gekielde, bogtige Bladen, waar tusschen „ een naakte ronde Stengel opschiet, twee „ Handpalmen hoog, die aan den top ge-„ kroond is met van zes tot negen Bloemen; „ meer of minder naar den Ouderdom der „ Plant of de gunstigheid van den Grond en „ het Klimaat. Deeze maaken samen een „ Kroontje, en komen allen teffens uit een „ tweedeelige Vliezige Scheede. Ieder Bloem „ bestaat uit zes witte smalle lange Bloem-„ blaadjes, in wier midden een Styl uitsteekt, „ met zes witte Meeldraadjes, die uitloopen „ in geelachtige Meelknopjes, draaijende als „ een Wervel. Als deeze afgevallen zyn, vol-„ gen 'er in driekantige driehokkige Huisjes, „ bruine hoekige Zaaden, welke zig tot Bol-„ letjes vergrooten en uitspruiten. Dergelyke „ Bol-

(2) *Crinum* Fol. Carinatis. *Fl. Zeyl.* 127. MILL. *Dict.* T. 110. OBS. *It.* 94. Lilium Zeylanicum bulbiferum et Umbelliferum. HERM. *Lugdb.* 682. T. 683. RUDB. *Elys.* II. p. 182. f. 10. Radix Toxicaria. ROMPH. *Amb.* VI. p. 155. T. 69. BURM. *Fl. Ind.* p. 81. Amaryllis Bulbisperma. BURM. *Prodr.* p. 9. Belutta pola-Taly. *H. Mal.* XI. p. 75. T. 38. RUDB. *Elys.* II. T. 90.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

„ Bolachtige Zaaden worden in de rondbloe„ mige Leliën, in sommige Sisynrichia en an„ dere zesbladige Bolplanten van Indie en A„ frika, waargenomen."

De Spatwortel.

Het zelfde merkt RUMPHIUS op, ten aanzien der Zaaden van de Plant, die hy *Spatwortel* noemt, in 't Maleitsch *Bacong*, onder welken naam my de Bloemen en het Blad van deeze overgezonden zyn, zo wel als van de voorgaande. De Indiaanen hebben zekere Pyltjes, omtrent een Voet lang, aan 't end met een vergiftigd puntje, welken men *Spatten* noemt, om dat zy die uit zeker Instrument of holle Pyp blaazen. 't Vergift, dat zy van den voorheen beschreeven Vergiftboom neemen, versch zynde, moet de gekwetste sterven; 't welk ons, in het vegten met de Makassaaren, veel Volks heeft doen verliezen, eer men ontdekte, dat braaken tot een Geneesmiddel strekte. Dus nam men in 't eerst, als het gereedste, Menschen-Drek; doch naderhand den Wortel van dit Kruid of wel deszelfs dikke Vezelen, welke zy lang kaauwden en dan het Kaauwzel op de Wond leiden. Door het geweldig braaken, dat hier op volgde, met sterk zweeten gepaard, werdt het Venyn, welks werking men ras aan eene draaijing in 't hoofd en duizeligheid bespeurde, uitgedreeven. Hierom heeft men deeze Plant Spatwortel geheten; hoewel ook de Styl, die, als zulk een Pyltje zonder Spits, in 't midden van de Bloem uitsteekt

ſteekt, eenige aanleiding mogt geeven tot die benaaming. V. AFDEEL. III. HOOFD-STUK.

Volgens de beſchryving komt my dit Gewas in allen deele veel grooter voor, dan het gedagte Ceylonſche; als hebbende de Bloemſteng wel een Elle hoog; de Bladen veel langer, Bloemblaadjes van een half Voet, en de Vrugten van grootte als Karſtengen. Ook komen de Bladen voort uit een Stam van anderhalve of twee Voeten lang, van dikte als eens Menſchen Been, uit op elkander leggende Scheeden der Bladeren gemaakt. Dit was de Strandſoort: eene Land-Spatwortel hadt de Stam der Bladen, die een Vadem lang waren, wel een Elle hoog, en maakte dus een ontzaglyke Plant, met Bolwortels van verbaazende grootte, Vezels hebbende als Slangen.

Zodanig valt dit Gewas op Ternate, daar men nog een Bergſoort vindt, die in alle opzigten veel kleiner is, zo RUMPHIUS getuigt. Bezwaarlyk is het, deeze Planten naauwkeurig te onderſcheiden. Ook zou de vraag zyn, of de *Bolzaadige Amaryllis* van den Heer N. L. BURMANNUS, uit den Hortus Medicus alhier beſchreeven en aldaar zig thans nog bevindende, met regt door den Heer LINNÆUS betrokken zy tot deeze Soort; te meer, daar dezelve uit Afrika haare afkomst heeft. Evenwel is 't zeker, dat die, volgens de Kenmerken van den Ridder, nader komt aan dit Geſlagt.

Een

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

Een frisſche Bloem daar van, in *Fig.* 2, op myne Plaat LXXXI, in Afmeetingen van drie op twee gebragt, heeft meer dan een half Voet langte. Het Pypje, groen van Kleur, dat oogſchynlyk voor Steel verſtrekt, is ongevaar drie Duimen lang, zo wel als de Bloem, en de Styl, die van het Vrugtbeginzel tot buiten de Bloem uitloopt, by de zeven Duimen. Van de zes Bloembladen zyn de drie buitenſten, beurtlings de anderen omvangende, ſmaller en hebben ieder aan 't end een klein Haakje: de drie binnenſten ieder een Duim op 't breedſte. De Meeldraadjes zyn ingeplant en vast aangehecht in den voet van ieder Bloemblad, loopende van daar oogſchynlyk voort langs de wanden van het Pypje en daar in verdwynende. Dus zyn zy van elkander afſtandig. De Meelknopjes leggen dwars op 't end en vertoonen zig als Balkjes. De Stempel is naauwlyks driedeelig, geknopt; de Bloem eenbladig. Zie hier hoe verder de Heer N. L. BURMANNUS deeze Plant beſchryve.

„ De Wortel een Klootrond - Kegelvormige „ digte Bol. De Steng uit Scheedachtige Bladen beſtaande. De Wortelbladen uit het „ omwindzel van den Bol, toeluikende, eenigermaate Vleezig en zeer glad, met evenwydige Ribben geſtreept, aan 't begin drie „ Duimen breed, vyf Voeten lang. Van de „ toeluikende Bladen wordt gevormd een opſtaande ſamengedrukte Steng, twee Voeten „ lang.

„ lang. Uit de zyde van den Bol ſchiet regt- „ op een Stengel van drie Voeten, die zeer glad „ is, met Vlakken uit den groenen paarſch- „ achtig. Een tweekleppige, Lancetvormige, „ verwelkende Scheede maakt den Kelk. Uit „ één middelpunt, aan 't end, komen agt Bloe- „ men met geſteelde voetjes, waar van vier „ vrugtbaar, paarſchachtig, met de kanten „ der Bloembladen uit den witten."

V. Afdeel. III. Hoofd-stuk.

Voorts is zyn Ed. beſchryving nagenoeg met myne Waarneeming overeenkomſtig: gelyk ook dat de Meeldraadjes neergeboogen zyn: en het Vrugtbeginzel beneden: waaromtrent zyn Ed. aanmerkt, dat hetzelve een Vliezige Zak wordt, waar in een Bolletje, van een half Duim groot, aanrypt, dat na verloop van een Maand of daaromtrent uitſchoot: in welk opzigt deeze Plant van alle tot nog toe bekende Planten verſchillen zou, 't welk tegen 't voorgemelde gezegde van HERMANNUS ſchynt te ſtryden.

(3) Haak-Lelie *met ruuw-getande Bladen en eene platachtige Bloemſtengel.* Of-

III. *Crinum Zeylanicum.* Ceylonſche.

(3) *Crinum* Fol. ſcabro-dentatis, Scapo compresſiusculo. Amaryllis Zeylanica. *Sp. Plant.* 421. Amaryll. Spatha multiflorâ, Coroll. Camp. æqualibus, Scapo tereti ancipiti. MILL. *Dict.* Lilio-Narcisſus Africanus, Scillæ foliis &c. EHRET. *Pict.* 5. f. 2. TREW. *Ehret.* T. 13. Lilio-Narcisſus Zeyl. latifolius, flore niveo externe lineâ purpureâ ſtriato. COMM. *Hort.* I. p. 73. T. 37. RUDB. *Elys.* II. p. 181. f. 9. Tulipa Javana. RUMPH. *Amb.* V. p. 306. T. 105.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

Offschoon de Bloemen zesbladig zyn, is deeze thans hier t'huis gebragt, die bevoorens in 't Geslagt van Amaryllis was geplaatst. t'Is een Oostindische Plant, welke ook in Afrika valt; zynde uit den Hortus alhier, door COMMELYN, onder den naam van *Ceylonsche*, en door TREW, uit de Afbeeldingen van EHRET in Engeland gemaakt, onder dien van *Afrikaansche Lelie - Narcis*, uitgegeven. De *Javaansche Tulp*, van RUMPHIUS, zal zekerlyk de zelfde Plant zyn. Hy merkt aan, dat dezelve veel naar den gemelden Spatwortel gelyke, doch smaller is van Blad. Uit een Wortel als een Tulpbol, grooter dan een Vuist, walgelyk van Reuk, komt een Struik van een half Voet hoogte, die zig uitbreidt in zes of agt Zwaardachtige Bladen, by de drie Voeten lang en een Handbreed, Geutswys' van boven, van onderen gekield, Zeegroen van Kleur. De Bloemstengel, bezyden den Struik, is drie Voeten hoog, een Duim dik, platachtig rond, op den top een Spatelachtige Scheede hebbende, waar uit van agt tot twaalf Bloemen, agter elkander, voortkomen. Deeze gelyken, in figuur, naar de witte Leliën, hellende een weinig over zyde. Zy bestaan uit zes Bladen, die ieder vier Duimen lang en een Duim breed zyn, overlangs met een middel - rib, welken van buiten rood is, van binnen paarsch, voor 't overige wit. De Reuk was geil - zoet en sommigen niet aangenaam.

Door

Door RUMPHIUS wordt aangemerkt, dat de Meeldraadjes niet los in 't midden van de Bloem ftaan, maar ieder als uit den fchoot van zyn Blad voortkomen. Dit ftemt overeen met de Waarneeming van den beroemden TREW, waar uit blykt, dat de oogfchynlyke Steelen der Bloemen holle Pypjes zyn, zittende op de Vrugtbeginzels, die op den bodem der Scheede zig bevinden, en dat dus de Bloem voor éénbladig kan gerekend worden, even als tot dit Geflagt behoort. Offchoon nu het overige van de Kenmerken niet volmaakt overeenkome, fcheen zy echter naast hier te pasfen. De befchryving van deeze Soort, door den Ridder zelf, luidt aldus. „ De Geftalte als der vol- V. AFDEEL. III. HOOFD-STUK.
„ gende. Bladen als van de Winkel-Scilla,
„ Vleezig, aan den rand ruuw door kleine
„ Tandjes. Een tweekleppige Bloemfcheede,
„ met eenige lappen daar binnen. Ongefteelde
„ Vrugtbeginzels. Het Pypje van de Bloem
„ eenkleurig met de Stengel, rosachtig. De
„ Zoom wit, van Lancetvormige Bloembla-
„ den, die omgekromd zyn en van onderen
„ rood gekield. De Meeldraadjes en Styl
„ Bloedkleurig (*).

(4)

(*) Dit laatfte ftrookt geenszins met de Afbeelding van TREW, wat de Meeldraadjes betreft, die wit zyn met geele Knopjes, en zal waarfchynlyk alleen op den Styl zien. Zyne Afbeelding heeft de Teeldeelen een weinig neergebogen, even als die van RUMPHIUS, doch die van COM-

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK. IV. *Crinum Americanum.* Amerikaansche.

(4) Haak - Lelie *met de tippen der Bloemen inwaards Haakig.*

Deeze Amerikaansche, in de Openbaare Tuinen hier te Lande zig bevindende, wordt onderscheiden door de puntjes als weerhaaken aan 't end aller Bladen, door COMMELYN afgebeeld, welken de Ridder getuigt, zo menigmaal hy de Plant zag bloeijen, daar aan vernomen te hebben. Die Hoogleeraar maakte 'er evenwel geen gewag van, zo min als de geleerde DILLENIUS in zyne zo omstandige beschryving en uitvoerige Afbeelding zulks doet.

COMMELYN beschryft een Groote en een Kleine Lelie-Affodil, beiden tot deeze Soort betrokken. Dikke Wortels, naar die der Affodillen eenigszins gelykende, hangen in de Groote aan eenen Stoel, die een ronde Struik uitgeeft, van een Arm dik, uit den witten geelachtig, spongieus, oneffen en rokkig wegens de overblyfzels der Bladen, die uit den top

MELYN niet. 't Was hierom dat dezelve tot de tweede Soort van Amaryllis (*in Horto Cliffort.*) *Genitalibus declinatis* betrokken werdt: doch dit betekent geenszins *Afwykende voortteelzels of afzettingen*, gelyk men het verkeerdelyk vertaald heeft.

(4) *Crinum* Coroll. apicibus introrsum unguiculatis. Crinum. *H. Cliff.* 127. *Ups.* 76. R. *Lugdb.* 37. Lilio-Asphodelus Amer. sempervirens maximus polyanthos albus. COMM. *Rar.* 14. DILL. *Elth.* 194. T. 160. f. 595. β. Lilio-Aspod. Amer. sempervirens minor. COMM. *Rar.* 15. T. 15.

top tropswys voortkomen, meer dan drie Voeten lang. Zy verbreeden zig, van een twee Duims voetstuk, tot vyf Duimen, en loopen spits uit, zynde van boven een weinig Geutachtig hol, aan de rug met een verheven Kiel. In 't midden van den Zomer komt uit deeze trop Bladen een Stengel van drie Voeten hoogte, die boven een Tros draagt van witachtige Bloemen, in zesfen gedeeld, met een Pypachtigen Voet, zes Meeldraadjes uitgeevende, met dwarse opleggende geele Meelknopjes.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

De Kleine van COMMELYN hadt dergelyke Wortels, maar de Struik was viermaal dunner en laager: de Bladen waren driemaal smaller en maar twee Voeten lang. By derzelver Voet schoot een dergelyke Stengel uit, doorgaans vier Pypachtige witte zesdeelige Bloemen voortbrengende. Aan de Slippen van deeze, die gelyk de Krul-Leliën omgekromd zyn, heeft hy de gezegde Weerhaakjes in Plaat vertoond: aan die der Groote zyn zy naauwlyks te vinden.

In grootte komt die van DILLENIUS deeze laatste nader, als de Bladen maar twee Voeten, de Stengel anderhalf Voet lang hebbende en de Bladen een Hand breed. Ook heeft hy de uitschieting der Stengel ter zyde waargenomen en dat de Meeldraadjes uit den voet der Slippen voortkomen: de Styl, die enkeld is, aan de punt van 't Vrugtbeginzel onder in

L 2 het

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

het Pypje zittende. De Bloemen, zegt hy, gaan na malkander open; zy zyn eerst geelachtig, vervolgens wit, en hebben een flaauwen, niet onaangenaamen Reuk.

V. *Crinum Africanum.* Afrikaanse.

(5) Haak-Lelie *met byna Lancetvormige platte Bladen en stompe Bloemen.*

By verscheiden Autheuren is deeze Soort in Afbeelding gebragt (*). Men noemtze *Afrikaansche Tuberoos, met blaauwe Bloemen.* BREYN hadt dezelve in de Tuin van den Ed. Heer van BEVERNINGK, nu juist een Eeuw geleeden, zien bloeijen en gaf 'er deeze beschryving van.

,, Zy heeft een Bolwortel, met dikke en ,, lange Vezels van onderen begroeid. De ,, Bladen zyn groen, langwerpig, als tusschen ,, die der Hyacinthen en Indische Lelie-Narcis van Ferrarius gemiddeld. De Stengel is ,, rond, naakt, van anderhalven Voet of daar ,, boven, niet dik. Op den top groeijen tien ,, of elf Bloemen, meer of min, van grootte ,, en

(5) *Crinum* Fol. sublanceolatis planis &c. Polyanthes Floribus umbellatis. *Hort. Cliff.* 126. R. *Lugdb.* 27. MILL. *Dict.* T. 210. Hyacinthus Afric. tuberosus Flore cœruleo umbellato. BREYN *Prodr.* I. p. 39. *Ic.* 23. T. 10. COMM. *Hort.* II. p. 133. T. 67. SEB. *Thes.* I. p. 29. T. 19. f. 4. Hyacintho affinis Tuberosâ radice, Afr. &c. PLUK. *Alm.* 187. T. 195. f. 1.

(*) Gelyk in het byzonder ook zeer fraay met Kleuren, door KNORR, in zyn *Thesaurus Rei Herb. Hortens. Universalis.* Neur. 1770. Tab. L, 10.

„ en figuur als der Tuberoozen, Kroonswyze „ geſchikt en van een ſchoone blaauwe Kleur." Hier heeft de Zoon bygevoegd, dat de Bloemen byna zonder Reuk zyn en de Vrugt driehokkig is, met ronde Zaaden. Deez' gaf de Afbeelding uit, byna overeenkomende met die van COMMELYN, wien de Plant, in 't laatſte der voorgaande Eeuw, door den Wel Ed. Heer Schepen PANCRAS, Kommisſaris van den Hortus Medicus alhier, vereerd werdt. Sedert is dezelve ook in andere Kruidhoven voortgeteeld en geeft jaarlyks Bloem, ja ſomtyds ook ryp Zaad.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

Volgens de algemeene Kenmerken behoort tot dit Geſlagt de volgende Plant, hoe zeer zy in Geſtalte daar van verſchille, op Plaat LXXXI, in *Fig.* 3, afgebeeld.

(6) Haak-Lelie *met platte Liniaale Bladen en geaairde Bloemen.*

VI. *Crinum anguſtifolium* Smalbladige. Pl. LXXXI. *Fig.* 3.

Zy is my, onder den naam *Mohanks*, in Liqueur van Java toegezonden. De Wortel ſchynt knobbelig te zyn, met Vezelen, waar uit een Stengetje of Struikje van Scheedachtige Bladen ontſpringt, die Liniaal of overal byna even breed, Liſch- of Grasachtig zyn, naar 't end verſmallende en ſpits uitloopende. Bezyden dezelven groeit de Bloemſtengel, naauwlyks een half

(6) *Crinum* Foliis planis Linearibus, Floribus Spicatis. *Houtt.*

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

half Voet lang, overhoeks bezet met orgesteelde Bloemen, en dus een Aair uitmaakende. Deeze Bloemen, altoos gepaard of met haar tweeën gevat in een Eyrond Scheedje, zyn omtrent twee Duimen lang. Zy hebben een Pypje en een Mondstuk dat zig in zessen verdeelt, aan den voet van 't welke, binnen het Bloempypje, zes Meelknopjes voorkomen, drie agtste Duims lang, met een zeer kort Meeldraadje ieder afzonderlyk aan den Wand gehecht en dus van elkander afstandig. De Styl van het Vrugtbeginzel, dat onder in het Pypje zit, afkomstig, bereikt maar de helft der langte van de Bloem: gelyk zig dit duidelyk door vergrooting in de geopende Bloem, by A, openbaart.

AMARYLLIS. Lelie-Narcis.

Een zesbladige Klokvormige Bloem, met een driedeeligen Stempel, onderscheidt dit Geslagt, benevens de byzondere gedaante, welke aan veele Planten, tot hetzelve behoorende, den naam van *Lelie-Narcis* heeft doen geeven. Zy hebben Bloemen als de Leliën en groeijen op de wyze der Narcissen, of hebben een Vrugt als dezelven, gelyk TOURNEFORT zegt. Wegens de Schoonheid deezer Bloemen, mooglyk, heeft LINNÆUS hier den naam van *Amaryllis*, voorheen in de Plantkunde niet gebruikelyk, op toegepast.

't Geslagt bevat de elf volgende uitheemsche Soorten.

(1)

(1) Lelie-Narcis *die eenbloemig is, met een zeer ver afstandige Scheede; de Bloemblaadjes egaal; de Meeldraadjes en Stamper regt.* V. Afdeel. III. Hoofdstuk. I. *Amaryllis Capensis.* Kaapse.

De Plant, hier bedoeld, is *Indisch Sisyrinchium* genoemd geweest, door CORNUTI, als uit Oostindie afkomstig; doch men heeft naderhand ontdekt, dat de afkomst zy uit Afrika, van de Kaap der Goede Hope. Zy heeft een Bolwortel, met een Netje overtoogen: Bladen als der Narcissen en Bloemstengels van gelyke langte als de Bladen, beneden 't midden met een Scheedje, 't welk blyft, gespitst is en vlak. De Bloemblaadjes zyn Lancetvormig, aan den voet inwendig zwart, voor 't overige geel, Vleeschkleurig of paarsch. Het heeft zeer korte Meeldraadjes met opgeregte Knopjes, half zo lang als de Bloemblaadjes: 't Vrugtbeginzel beneden; den Styl driehoekig met drie Stempels.

(2) Lelie-Narcis *die eenbloemig is, met gelyke Bloemblaadjes en gestrekte Meeldraadjes.* II. *Lutea.* Geele.

In

(1) *Amaryllis* Spathâ uniflorâ remotissimâ, Corollâ æquali, Staminibus Pistilloque rectis. *Syst. Nat.* XII. Gen. 402. *Veg.* XIII. Gen. 406. p. 264. *Am. Acad.* VI. Afr. 11. Sisyrinchium Indicum. CORN. *Canad.* 168. MORIS. *Hist.* II. p. 421. S. 4. T. 23. f. 9. RUDB. *Elys.* II. p. 236. f. 17.

(2) *Amaryllis* Spathâ uniflorâ, Corollâ æquali, Staminibus strictis. *H. Cliff.* 135. *R. Lugdb.* 36. GOUAN *Monsp.* 165.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

In Spanje, Italie en elders aan de Middellandsche Zee, groeit natuurlyk deeze, die ook een Bolplant is, in de Herfst bloeijende, en veel gelykende naar een Crocus of een Colchicum. Men vindt 'er een Afbeelding van by CLUSIUS, onder de Spaansche Planten; doch de Bladen zyn veel te kort getekend, zo dat 'er de Bloem boven uitsteekt. In de Hortus, alhier, bevind ik ze ruim een Voet lang en een half Duim breed, opstaande; terwyl de Bloemstengels maar een half Voet lang zyn. Zy zyn donker glanzig groen, en de Bloemen, van figuur als gemeld is, hebben eene fraaije geele Kleur.

III. *Amaryllis Atamasco.* Virginische.

(3) Lelie-Narcis *die eenbloemig is, met gelyke Bloemblaadjes en een neergeboogen Stamper.*

De Bloem van deeze, die in Virginie en Karolina natuurlyk groeit en van de Indiaanen *Atamasco* genoemd wordt, is niet Crocus-, maar Le-

165. FABRIC. *Helmstad.* 15. Narcissus Autumnalis major. CLUS. *Hist.* I p. 164. Colchicum luteum primum majus. C. B. *Pin.* 69. Lilio-Narcissus luteus Autumnalis major. TOURNF. *Inst.* 386. Narcissus Autumnalis quorundam. CLUS. *Hisp.* 251. T. 253.

(3) *Amaryllis* Spathâ uniflorâ, Corollâ æq. Pistillo declinato. *H. Cliff.* 135. R. *Lugdb.* 36. GRON. *Virg.* 36. Lilio-Narcissus Virginiensis. CATESB. *Car.* III. p. 12. T. 12. Lilio-Narc. vernus angustifolius. BARR. *Ic.* 994. Lilio-Narc. Liliflorus Carolinianus &c. PLUK. *Alm.* 220. T. 43. f. 8. Lilio-Narc. Ind. pumilus monanthos albus. MORIS. *Hist.* II. p. 366. S. 4. T. 24. f. 4.

Lelieachtig. Zy breidt zig, naamelyk, met haare punten wyd uit, en is niettemin opwaards geftrekt, hebbende een witachtige Kleur met eenig rood. De hoogte, echter, is ook maar een half Voet, met Bladen als die der Narcisfen en een Ajuinachtigen Wortel-Bol.

V. AFDEEL. III. HOOFD-STUK.

(4) Lelie-Narcis *die eenbloemig is, met ongelyke Bloemblaadjes, waar van drie, zo wel als de Teeldeelen, neergeboogen.*

IV. *Amaryllis formosissima.* Jacobiete.

Als een ongemeene Schoonheid, onder de fierlyke Bloemplanten van dit Geflagt, komt deeze voor, die men deswegen in 't Franfch *la belle Amaryllis* tytelt. De meest bekende naam is *Narcisfus Jacobæus* of Jakobiete; welken een Spaanfch Doktor te Madrit daar aan gegeven heeft, om dat de Bloemblaadjes, 't zy in figuur, 't zy in kleur, veel gelyken naar het roode gekruiste Zwaard, 't welk de Ridders van St. Jakob op de Kleederen draagen. Narcis heeft menze geheten, wegens de geftalte der Bloem, die echter meer overeenkomt met de Lelie-Narcisfen, waar van de naam, welken 'er

(4) *Amaryllis* Spathâ uniflorâ, Corolla inæquali, Petalis tribus Genitalibusque declinatis. *H. Cliff.* 135. *Ups.* 75. *R. Lugdb.* 36. GOUAN *Monsp.* 165. *Act. Stockh.* 1742. p. 93. T. 6. Lilio-Narcisfus Jacobæus. DILL. *Elth.* 195. T. 162. f. 196. Narcisfus Jacobæus major. RUDB. *Elys.* 2. p. 89. f. 10.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

'er DILLENIUS, in zyne omstandige beschryving, met een keurlyke Afbeelding gepaard, aan geeft. Hier echter is de Stengel tweebloemig, 't welk, zo LINNÆUS aanmerkt, die in 't jaar 1742, den 23 April, met de verklaaring van deeze Plant, toen de eerste maal in de Akademie-Tuin te Upsal bloeijende, zyne Lessen aanving, iets zeldzaams is. In 't laatste der Zestiende Eeuw kwamen eerst de Bollen daar van uit de Westindiën over, zynde sedert uit Spanje door Europa verspreid en voortgeteeld, en niet alleen door CLUSIUS, maar ook door anderen, met meer of minder aartigheid, in Plaat gebragt (*). De vermaarde HEISTER hadt dezelve *Spreckelia* getyteld (†).

Meest pryst deeze Plant zig aan, door de ongemeene Kleur haarer Bloemen, die wel met geen Schilders Penseel volkomen afgemaald kan worden, doch niettemin een gekleurde Tekening daar van veel bevalliger maakt. Haare hoogroode Kleur praalt in de Zonneschyn met een gloed als van Goud of glans van Zyde op een

(*) Gelyk by WEINMANN, doch inzonderheid fraay, in 't Werk van KNORR. *Thes. R. Herb. Hortensisque* Neur. 1770. I. p. 180. T. N.

(†) *Spreckelia* nostra quidem jam diu a variis delineata et æri incisa est, sed a WEINMANNO in suo Herbario, Tab. 652. Litt. *a*, nomine *Lilio-Narcissus totus ruber, vulgo Jacobæus*, pulcherrime; per insignem illum Pictorem et Chalcographum Augustanum HAIDIUM &c. *Brunsv.* p. 10.

een Fluweelen Grond. Dit verbloemt de wonderlyke figuur der Bloem, die als de onregelmaatigheid zelve is, gelyk uit de ſchoone Afbeelding by WEINMANN blykt. Ieder Bloemblad, ongevaar drie Duimen lang, is Lancetvormig en zy maaken met elkander; op het Vrugtbeginzel ſamengevoegd zynde, een knikkende Bloem. Drie derzelven zyn opwaards, drie nederwaards geſtrekt. Deeze laatſten zyn de binnenſten en breedſten, maakende als de Onderlip der Bloem, en de Teeldeelen Scheedachtig omvattende. De drie bovenſten vormen te ſamen het Kruiswys' Handvatzel van 't gezegde Zwaard, hoewel zy alle krom geboogen zyn, en de Meeldraadjes, zo wel als de Styl opwaards, wiens Knodsje in drieën is gedeeld. Dus ſtaat de Bloem op een Stengel van ruim een Voet hoogte, die niet volkomen rond is, ſpruitende uit een ronden gerokten Bol, tevens met de Bladen, welke naar die der Narcisſen gelyken, zynde veel korter dan de Stengel, omtrent een Vinger breed, ſtomp, geribd, glad en groen. De Bloem is teder, en duurt weinige Dagen. 't Gewas moet voor de Koude bewaard worden, gelyk de meeſten van dit Geſlagt, en vereiſcht een luchtigen Grond. Het wordt thans by de Tuinlieden genoeg gekweekt, en zelfs hier, bloeijende, op de Markt, onder den naam van *Kaapſche Goud-Lelie*, te koop gebragt.

V. AFDEEL. III. HOOFD-STUK.

IV. AFDEEL. III. HOOFD-STUK. V. *Amaryllis Belladonna.* Surinaamsche.

(5) Lelie-Narcis *die veelbloemig is; de Bloemen Klokvormig; de Bloemblaadjes egaal, aan de Nagels omgekromd; de Teeldeelen neergeboogen.*

Onder den naam van *Roode Lelie* was deeze in de Westindiën bekend, groeijende te Suriname wild in de Bosſchen. Zy gelykt, volgens ROCHEFORT, veel naar onze Roode of Oranjekleurige Leliën, maar de Bloemen zyn aan den voet ſterk omgekromd. SLOANE hadtze op 't Eiland Barbados zeer menigvuldig zien groeijen. Ook vallen zy op andere Eilanden in de Westindiën. De Stengel, uit den Grond komende, heeft aan 't end als een Spatel, die zig tweekleppig opent, geevende een Tros uit van Bloemen, Vleeſchkleurig rood, doch aan den bodem uit den witten geelachtig groen. De drie buitenſte Blaadjes hebben van binnen de tippen omgekeerd; de drie binnenſten zyn aan den voet gehaaird; de Styl is rood.

Gewoonlyk bloeit deeze Soort alhier in 't laatst van September, wat vroeger of laater, naar 't Sayzoen, ſchietende dikke paarſche Sten-

(5) *Amaryllis* Spatha multiflora; Coroll. Campan. æqualibus, Ungue reflexis, Genitalibus declinatis. *H. Cliff.* 135. *R. Lugd.* 36. MILL. *Dict.* T. 23. HILL. *Syſt.* I. T. 1-5. Lilio-Narcisſus polyanthos, Flor. incarnato. SLOAN. *Jam.* 115. *Hiſt.* I. p. 244. SEB. *Thes.* I. p. 25. T. 17. f. 1. Lilium rubrum. MERIAN. *Surin.* T. 22.

Stengels van omtrent twee Voeten langte, aan den top met vyf, zes of zeven, groote Lelieachtige bleek paarſche of Roozekleurige Bloemen, van een aangenaamen Reuk. Na het vergaan van deeze Stengels komen in 't Voorjaar de Bladen te voorſchyn, die wederom in Juny verdwynen. De Plant wordt *Belladonna* genoemd wegens haare ſchoonheid en door jonge Bollen voortgeteeld. MILLER wil, dat zy van de Roode Lelie, voorgemeld, verſchille, en in den jaare 1712 uit Portugal in Engeland overgebragt zy, daar menze uit Indie hadt. Zyn Ed. merkt aan, dat 'er een Soort is, byna alleen door de bleekheid der Bloemen daar van verſchillende, die men in 't jaar 1754 van de Kaap in Holland hadt gekreegen, maar welke in 't Voorjaar bloeide. De Belladonna, voorgemeld, zegt hy, is de voornaamſte Schoonheid der Tuinen, Huizen en Kerken, in 't Herfst-Saizoen, in Italie.

V. AFDEEL. III. HOOFD-STUK.

(6) Lelie-Narcis *die veelbloemig is; de Bloemen Klokvormig; de Bloembladjes egaal en gegolfd; de Teeldeelen neergeboogen.*

VI. *Amaryllis Reginæ.* Koninginne.

Van de voorgaande verſchilt deeze, ook uit de Westindiën afkomſtig, zegt LINNÆUS, door-

(6) *Amaryllis* Spathâ multiflorâ; Cor. Campanulatis æqualibus undulatis; Genitalibus declinatis. MILL. *Dict.* T. 24. Lilium Amer. puniceo Flore, Belladonna dictum. HERM. *Par.* 194. T. 194.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

doordien de randen der Bloemblaadjes gegolfd en niet aan de Nagels omgekromd zyn. HEISTER hadt dezelve ook in zyn Geslagt van *Spreckelia* begreepen (*). Veele Jaaren reeds overgezonden zynde geweest, bloeide zy tegen 't end van 1758 in 't Winterhuis te Helmstad, en is door den Heer FABRICIUS beschreeven, die 'er echter maar twee Bloemen aan geeft. Na 't bloeijen komen de Bladen eerst te voorschyn, dat gemeen is in deeze Planten.

Den naam van *Koninginne-Lelie* kreeg deeze van Doktor DOUGLASS, (die ze in 't jaar 1728 op een blad Papier in folio aan 't licht gaf,) om dat zy in volle Schoonheid stondt op den 1 Maart, Geboortedag van wylen de Koningin van Groot Brittannie. Anderen gaven 'er, wegens de afkomst, den naam aan van *Mexikaansche Lelie*, dien zy by de Engelsche Tuinlieden behoudt. In Duitschland noemt men ze gemeenlyk de *Kleine Belladonna*; want in Schoonheid wykt zy de andere weinig, maar is in alle opzigten veel kleiner, vallende naauwlyks een Voet hoog. In een Broeikas geplaatst, bloeit zy altoos vroeg in 't Voorjaar, en in een gemaatigde Lugt, in Maart of April. Die van de Westindische Eilanden komt, zegt MILLER, is een andere Soort.

VII. *Amaryllis Undulata.* Gegolfde.

(7) Lelie-Narcis *die veelbloemig is, met uitge-*

(*) FABR. *Helmstad.* p. 14.

(7) *Amaryllis* Spathâ multiflorâ, Cor. patulis, Petalis undulatis mucronatis, basi dilatatis, *Syst. Nat.* XII. *Veg.* XIII.

gebreide Bloemen; de Bloemblaadjes gegolfd, gespitst en aan den voet verbreed. V. AFDEEL. II. HOOFDSTUK.

Volgens de opgaave van den Leidschen Hoogleeraar DAVID VAN ROYEN, aan den Ridder, heeft deeze Kaapsche op de Stengel een Kroontje van grootte als het Kroontje met het Steeltje in het Zoombladig Oijevaarsbek * van de Kaap. De Spatelscheede brengt ongevaar twaalf paarsche Bloemen voort, met smal Lancetvormige Bloemblaadjes, die aan de tip zeer gespitst zyn, aan den voet zelf Eyrond; met neergeboogene Meeldraadjes. Men vindtze thans door den Leidsen Hovenier MEERBURG in Plaat gebragt (*).

* *Geranium zonale*

(8) Lelie-Narcis *die veelbloemig is, met omgeslagen Bloemblaadjes; de Teeldeelen opstaande.* VIII. *Amaryllis Sarnicusis.* Japansche.

Deeze heeft den bynaam *Sarniensis* bekomen, om dat de Bollen uit een gestrand Schip aan 't Eiland Guernsey, op de Fransche Kust, in

(*) *Afbeeld. van zeldz. Gewassen.* Leid. 1775. Tab. XIII.

(8) *Amaryllis* Spath. multifl. Corollis revolutis, Genitalibus erectis. *H. Ups.* 75. —— Genit. longissimis. R. *Lugdb.* 36. N. 4. *H. Cliff.* 131. Narcissus Japonicus rutilo Flor. CORN. *Canad.* 157. T. 158. RUDB. *Elys.* 2. p. 23. f. 14. EHRET. *Select.* T. 9. f. 3. KÆMPF. *Amœn.* 872. SEB. *Mus.* I. p. 25. T. 17. f. 3. Lilium Sarniense. DUGL. *Monogr.* T. 1, 2.

V. AFDEEL. III. HOOFD-STUK.

in 't Zand van den Oever aldaar begraven, na verloop van eenige Jaaren als van zelf gebloeid hebben, zo MORISON verhaalt; meldende, dat vervolgens de Bollen deezer Plant van daar, als uit dat Eiland afkomftig, aan de Liefhebbers medegedeeld zyn. 't Is eigentlyk een Japanfche Plant, van waar de Heer THUNBERG bloeijende Takken, gedroogd, heeft overgezonden. Men vindtze tegenwoordig in alle Openbaare Kruidhoven. Door verfcheide is zy in Afbeelding gebragt. KAEMPFER zegt, dat fommigen haar *Doku Symira* noemen, om dat de Bollen Venynig zyn. CORNUTI heeftze, onder den naam van *Japanfche Narcis met een Vuurroode* Bloem, aldus befchreeven.

Een aanzienlyke Bloem - Steng, in 't eerst „ Bladerloos, regt zig tot een Voet hoogte „ op, zynde in 't bovenfte gedeelte groen, „ onder met duizend donker paarfche Vlakjes „ gefprenkeld. Uit een Scheede aan den top „ komen negen of tien Bloemknoppen, die, „ wanneer de Plant in een goede Grond ftaat, „ zig zesbladig uitfpreiden; zynde ieder Blaad- „ je twee Duimen lang en zeer fmal, inzon- „ derheid by het midden der Bloem, doch de „ enden krullen om gelyk onze Krul-Leliën. „ De Kleur is Lak- of Menie-rood, met een „ Bloedkleurige Streep in 't midden. Zes „ Meeldraadjes, langer dan de Bloembladen, „ verheffen zig opwaards. Reuk alleen ont-

„ breekt

„ breekt 'er aan, als of de Natuur hier door „ de Kleur niet had willen beschaamen, „ welke zo vuurig is, by 't schynen van de „ Zon, dat 'er de Oogen op schemeren en „ dat men zig verbeelden kan, daar Vonken uit „ te zien springen. Zo onvergelykelyken gloed „ heeft deeze Bloem. 't Is een Bolplant, „ wier Bladen niet dan by 't verflenzen van de „ Stengel, na den bloeityd, uitbotten, zyn- „ de donker Fluweelachtig groen." V. Afdeel. III. Hoofd-stuk.

Dit laatste, dat de Bladen eerst lang na de Stengels uitschieten, heeft in meer anderen van dit Geslagt plaats. De Heer N. L. Burmannus betrekt deeze Soort ook tot de Kaapse Planten. Zyn Ed. spreekt van eene *Gegolfde*, die Liniaale Bladen heeft en in manier van groeijing zeer verschilt van gedagte Japansche. Voorts telt zyn Ed. nog de drie volgende van den Ridder onder de Kaapschen, naamelyk.

(9) Lelie-Narcis *die veelbloemig is, met Klokvormige Bloemen; de Bloemblaadjes gelyk; de Teeldeelen neergeboogen; de Stengel samengedrukt van langte als het Kroontje.* IX. *Amaryllis longifolia.* Langbladige.

On-

(9) *Amaryllis* Spath. multifl. Cor. Camp. æqualibus, Genit. declinatis &c. R. *Lugdb.* 36. Ehret. *Pict.* T. 13. Lilium Afric. humile longissimis foliis, polyanthos &c. Herm. *Par.* 195. T. 195. Burm. *Prodr.* 9.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

Ongemeen laag ſtaat het Kroontje van deeze, die zeer lange Bladen heeft en donker paarſche Bloemen. Men vindtze door den konſtigen EHRET zeer fraay in Afbeelding ragt.

X. *Amaryllis Orientalis.* Orientaalſche.

(10) Lelie-Narcis *die veelbloemig is, met de Bloemblaadjes ongelyk en Tongachtige Bladen.*

Van deeze heeft de vermaarde HEISTER veel gerugts gemaakt onder den naam van *Brunsvigia*, ter eere van het Doorlugtige Huis van Brunswyk door hem, toen Hofraad en Lyf-Arts des Hertogs en tevens Hoogleeraar in de Genees-, Heel- en Kruidkunde te Helmſtad zynde, ontworpen. In de Akademie-Tuin, aldaar, bloeide, in 't jaar 1750, deeze Kaapſe Bolplant, welke echter toen over de honderd Jaaren reeds was bekend geweest. Men vindtze door den Romein FERRARIUS genoemd: *Bolronde Indiſche Narcis, met Lelieachtige Bloemen.* TOURNEFORT ſteltze voor, onder den naam van *Zeer groote Bolronde Indiſche Lelie-Narcis, met veele roode Lelieachtige Bloe-*

(10) *Amaryllis* Spath. multifl. Coroll. inæq. Fol. Linguiformibus. BUTTN. *Cunon.* 215. R. *Lugdb.* p. 37. N. 9. Lilio-Narcisſus Ind. maximus ſphæricus, Flor. plur. Liliaceis. MORIS. *Hiſt.* II. p. 368. S. 4. T. 10. f. 35. Narcisſus Ind. Orient. SWERT. *Flor.* 31. f. 1. Brunsvigia. HEIST. *Monogr.* Brunsv. 1753. T. 1, 2, 3.

Bloemen: welke naam 'er aan gegeven was door den geleerden MORISON, die getuigt, dat hy in 't jaar 1657 deeze Plant te Parys heeft zien bloeijen; gelyk menze ook by WEINMANN, in zyn Kruidboek zeer fraay (*), doch in het Werkje daar over door gezegden HEISTER, in 't jaar 1753, te Brunswyk uitgegeven, ten pragtigste, in zeer groot formaat, op drie Plaaten afgebeeld en ten uitvoerigste beschreeven vindt. In de beschryving echter der Planten van gedagte Akademie-Tuin, tien jaaren laater door den Wel Edelen Heer FABRICIUS gegeven, komt de Brunsvigia niet voor.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

Deeze Lelie-Narcis munt inderdaad in pragt en schoonheid uit. Sommigen noemenze *Bolrond Ornithogalum*, anderen *Allergrootst Indisch Moly*, zegt MORISON. Uit een geschubden Bol, grooter dan die der Zee-Ajuin, spruit een Piekvormige Spatelscheede, drie Vingeren breed, vyf lang, hoog Menie-rood, welke, allengs een Stengel bekomende van een Voet of langer, een Tros Bloemen uitgeeft, zig als die van een Uijen Klootswyze uitspreidende, met Bloemsteelen van een Handbreed langte. Dit maakt een Bloemhoofd van meer dan een half Voet middellyns, welks Straalen somtyds groen, somtyds roodachtig, somtyds rood zyn waargenomen: zo wel als de Stengel;

(*) Plaat. N. 747.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

gel. Misschien hangt zulks van den Grond en de Groeiplaats af. Te Helmstad, in 't Winterhuis, waren zy groen. Aan 't end buigen zy zig om, of liever de Bloem zit krom op het Vrugtbeginzel, dat als een Knopje aan 't end der Steelen is, met den mond naar boven; des 't een en andere niet kwaalyk een Kaarskroon voorstelt of een Bol van Tabakspypen. De Kleur der Bloemen is hoog rood. Zy gelyken taamelyk naar sommige Leliën, zynde zeer diep in zes ongelyke Slippen verdeeld, met zes Meeldraadjes, die naauwlyks uitsteeken, hebbende geele Meelknopjes en in 't midden een Styl, die een weinig langer, geheel paarsch, boven wat omgekromd is, met een geknopten Stempel.

Dertig zodanige Bloemen hadt HEISTER op de Stengel van zyne Brunsvigia geteld: waarvan in 't eerst tien, vervolgens twintig, eindelyk allen te gelyk bloeiden, dat zekerlyk een fraaije Vertooning maakte. WEINMANN heeft 'er byna zo veel, FERRARIUS vier- of vyfentwintig, MORISON negentien aan vertoond. De Kroon buigt zig na 't bloeijen om en schiet in 't Zaad, dat driekantige Vrugtjes of Knoppen maakt. Vervolgens komen de Bladen te voorschyn, die byna een Span lang en een Hand breed zyn, een Stroobreed dik en dus stevig; boven donker, onder blygroen en aan de kanten bruin, in 't Voorjaar wederom verdwynende.

PLAAT LXXXII.

Fig. 1.
Fig.

(11) Lelie - Narcis *die veelbloemig is, met kanthaairige Bladen.*

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

Deeze heeft de Bladen plat, Liniaal, een Duim breed, twee Handbreedten lang en derhalve van figuur als der Amaryllis en niet der Hæmanthus, maar aan den rand overal gehaaird, de Haairtjes wit niet ros of Roestkleurig. Hierom wykt zy ver af van de kanthaairige Hæmanthus; doch geen van beiden heeft by ons gebloeid, zegt de Ridder.

XI. *Amaryllis guttata.* Gedruppelde.

Tot geen der voorigen, noch ook tot éénе der zes van de Kaap afkomſtige Soorten, welken de Heer BURMANNUS optelt, kan die Kaapſche Amaryllis t'huis gebragt worden, waar van ik een Exemplaar ontvangen heb, hier nevens, in *Fig.* 1, op Plaat LXXXII, afgebeeld. Het naaſte zou zy komen aan de Japanſche; doch niet alleen verſchilt die, welke ik daar van heb, in gedaante te veel, maar ook zyn de Teeldeelen korter, weinig langer dan de Bloemblaadjes, welke bovendien zodanig niet omgekruld zyn. Ik zalze derhalve, tot nader onderzoek, onder den naam van *twyfelachtige* voorſtellen; dewyl zy van de Gegolfde, voorgemeld, ook niet zeer veel ſchynt af te wyken. De Bloemblaadjes zyn, zo

XII. *Dubia.* Twyfelachtige. PLAAT LXXXII. *Fig.* 1.

(11) *Amaryllis* Spathâ multiflorâ, Foliis ciliatis. *Syſt. Nat. Veg* XII, XIII. Amaryllis Ciliaris. *Spec. Plant.* 422. BURM. *Prodr.* p. 9.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

zo wel als in die, Lancetvormig gespitst, maar de Teeldeelen niet neergeboogen. 't Getal der Bloemen is zeven in myn Exemplaar. Ik heb 'er geen Bladen van. De Stengel bereikt ongevaar een Voet langte.

BULBOCODIUM. Klokbol.

Een Trechterachtige zesbladige Bloem, met smalle Nagels die de Meeldraadjes draagen, onderscheidt dit Geslagt, 't welke tevens het Vrugtbeginzel binnen de Bloem heeft.

I. *Bulbocodium Vernum.* Voorjaars.

De eenigste Soort (1), een Plantje naar het *Colchicum* gelykende, voert hier den naam van *Bulbocodium*, welke bevoorens aan verscheide Planten van deezen aart gegeven was. De regte afleiding is niet bekend. 't Schynt dat men 'er een Bolplant met eene Klokswyze Bloem door verstaan hebbe. Dus zyn verscheide Soorten van Narcissen met deezen naam bestempeld geweest: en wel inzonderheid die, wier Honigbakje zeer lang en Klokvormig is, gelyk de Wilde geele Narcissen. TOURNEFORT begreep onder dien naam geheel andere Planten, waar van hier voor tot de Ixia betrokken en wel de eerste Soort. Tegenwoordig bevat het een

(1) Bulbocodium. *Syst. Nat.* XII. Gen. 403. *Veg.* XIII. Gen. 407. p. 265. *H. Cliff.* 133. Bulbocod. Fol. Lanceolatis. R. *Lugdb.* 41. Colchicum vernum Hisp. C. B. *Pin.* 69. RUDB. *Elys.* 2. p. 128. f. 2. Colchicum vernum. CLUS. *Hist.* 2. *App.* 203. J. B. *Hist.* II. 652.

een Spaansch Plantje, door CLUSIUS *Voorjaars-Colchicum* genaamd. V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

„ Dat 'er een byzondere Soort van Colchi-
„ cum zy, welke alleen in 't Voorjaar bloeije,
„ schreef my de zeer geleerde Man J. VER-
„ NERIUS, in de Maand July van den jaare
„ 1601, (zegt J. BAUHINUS) en zondt my
„ zes Bollen daar van, die hy op den Berg
„ Sotau hadt uit den Grond gehaald. Vier
„ daar van hebben by my in 't volgende Voor-
„ jaar gebloeid. Het brengt één of twee Bloe-
„ men met de Bladen te gelyk voort, die wit
„ van Kleur zyn, eer zy open gaan, maar
„ vervolgens bleek paarsch worden; zo dat
„ zy veel naar die van de witte Crocusjes
„ gelyken; doch zy zyn zesbladig, en ieder
„ Blad geeft aan den voet een Meeldraadje
„ met een geel Knopje; terwyl die der bui-
„ tenste Blaadjes korter zyn. Uit het midden
„ der Bloem komt een Styl voort, langer dan
„ dezelven, die wit is, aan 't end in drieën
„ gedeeld. Die Bloem sproot uit tusschen
„ drie gekielde Bladen, veel smaller dan die
„ van 't gemeene Colchicum. Op de Bloem
„ volgde een driehoekig Zaadhuisje, dat
„ niet groot was, met een ros rondachtig
„ Zaad. De Wortel geleek naar die van 't
„ gemeene Colchicum, maar was veel klei-
„ ner." Zo heeft men 't ook thans alhier in
de Openbaare Kruidhoven.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

APHYLLANTHES. Bies-Anjelier.

Zesbladige Bloemen, die uit Kafjes voortkomen, welke eenkleppig zyn en Schubswys' op elkander leggen; bevattende het Vrugtbeginzel, onderfcheidt dit Geflagt, 't welk de zes Meeldraadjes in de Keel der Bloem ingeplant heeft.

I. *Aphyllanthes Monfpelienfis.* Montpelliers.

Men heeft 'er ook maar ééne Soort (1) van, die ik *Bies-Anjelier* noem, om dat het een fraay Anjeliertje is, groeijende op een Biesachtig Plantje, dat naauwlyks Bladen heeft. Hierom is het *Aphyllanthos* genoemd, zegt LOBEL, by die van Montpellier, alwaar het veel groeit op Zandige ruuwe plaatfen, by de Kermesboomen, en *Bragalon* geheten wordt. De Ridder heeft het deswegen den bynaam van *Montpelliers* gegeven; hoewel het ook voorkomt in de middelfte en Zuidelyke deelen van Provence. Bladen, evenwel, ontbreeken 'er niet geheel aan, maar dezelven zyn klein en byna verdroogd als de Stengeltjes uitfchieten, die een half Voet hoog zyn, naakt, enkeld, en aan den voet met Scheedjes, gelyk die der Biezen. Op den top zyn zy bezet met tweekleppige Kafjes, ieder twee Bloempjes, als gezegd is, bevattende,

(1) Aphyllanthes. *Syft. Nat.* XII. *Gen.* 404. *Veg.* XIII. Gen. 408. p. 265. *H. Cliff.* 493. GOUAN *Monsp.* 166. TOURNF. *Inft.* 567. T. 430. Aphyllanthes Monfpelienfum. LOB. *Ic.* 454. J. B. *Hift.* III. p. 336. Caryoph. cœruleus Monfpel. C. B. *Pin.* 209. MOR. *Hift.* II. p. 562. S. 5. T. 35. f. 12.

de, kleiner dan die van Vlasch. Zy zyn niet vier- maar zesbladig, en de Stengetjes worden in de Tuinen wel een Voet en hooger. De Wortel kruipt voort, en het blyft over. 't Geheele Plantje is bitter van Smaak en een weinig heet. V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

ALLIUM. Look.

Een zesdeelige uitgebreide Bloem, in zig het Vrugtbeginzel bevattende, en tropswyze, op 't end der Stengel, voortkomende uit eene Bloemscheede; maakt de byzondere Kenmerken van dit Geslagt, waar in veele, meest Europische en Oostersche Soorten, begreepen zyn. LINNÆUS heeft dezelven in vier Rangen onderscheiden, naar dat het gebladerde of ongebladerde Stengels heeft, de Stengbladen plat of rond, de Kroontjes Bol of Huisjesdraagende.

A. De Stengbladen plat: het Kroontje Zaadhuisjes draagende.

(1) Look *met een platbladige Kroondraagende* I. *Allium Ampeloprasum.* Breedbladige.

(1) *Allium* Caule planifolio Umbellifero &c. Allium Stam. alterne trifidis &c. HALL. *All.* 5. *Opusc.* 344. Porrum Radice laterali solidâ &c. R. *Lugdb.* 40. All. Sphærico Capite, Folio latiore &c. C. B. *Pin.* 74. RUDB. *Elys.* 2. p. 158. Ampeloprasum. DOD. *Pempt.* 689.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

de Stengel, het Kroontje Bolrond; de Meeldraadjes driepuntig, de Bloemblaadjes ruuw gekield.

Van Konstantinopolen eerst overgebragt zynde, wordt deeze Soort gezegd in smaak te zyn by de Turken. Verder is zy op deeze en gene plaatsen in Europa voortgeteeld. Het is een vreemde Soort van Prey, die de Steng twee Ellen hoog heeft, van onderen gebladerd, met sappige Bladen, een Kwartier Duims breed en zes of agt Duimen lang. De Bloemsteelen zyn paarsch, de Bloemen wit, de Meeldraadjes een weinig langer. De Zaadhuisjes komen met die der volgende overeen; doch de Wortel verschilt daar in, dat de Bol zydelings is aangegroeid.

II. *Allium Porrum.* Prey.

(2) Look *met een platbladige Kroondraagende Stengel; de Meeldraadjes driepuntig; de Wortel uit Rokken bestaande.*

Zeer bekend en gemeen, in de Moeshoven onzes Lands en door geheel Europa, is deeze, die men *Prey* noemt, in 't Fransch *Porre-*

(2) *Allium* Caule planif. Umb. Stamin. tricuspidatis, Radice tunicatâ. *Mat. Med.* 165. GORT. *Belg.* 93. Porrum Radice ambiente tunicatâ oblongâ solitariâ. *H. Cliff.* 136. R. *Lugdb.* 40. Porrum commune Capitatum. Porrum sativum. C. B. *Pin.* 72. Porrum sectivum. DOD. *Pempt.* 688. Porrum tonsile et vulgare. LOB. *Ic.* 154, 155.

reau, in 't Engelſch *Leke* en in 't Hoogduitſch *Lauch*. De plaats, daar zy in 't wilde groeit, is onbekend: misſchien zal zy ſlegts door kweeking uit de voorgaande geteeld zyn. 't Verſchil is klein en beſtaat meest in de Wortels, die niet zydelings en eenzaam groeijen. Voorts is de Plant kenbaar aan den Reuk. Men noemtze *gebolde Parey*, wanneerze in 't Zaad ſchiet, zegt LOBEL; doch, die men affnydt om te gebruiken in de Keuken, *Sny-* of *Scheer-Parey*. Ook valt zy kleiner en grooter. De Griekſche naam *Praſion* heeft aanleiding gegeven tot de benaaming van een Kleur naar die der Pareijen zweemende en van een Edel Geſteente, dat donker groen is, in 't Hoogduitſch *Praſer* en by ſommigen Beril genaamd, doch gemeenlyk neemt men daar voor de Chryſopraas.

V. AFDEEL. III. HOOFD-STUK.

Behalve het Keukengebruik zyn de Preyjen ook als Geneesmiddelen aangepreezen geweest. Zy hebben een verhittende hoedanigheid, beſtaande in een vlugge Alkalyne Geest, minder ſterk dan in de Uijens en Look, doch niettemin in ſommige Gevallen dienſtig. By de Salade gegeten, verbeteren zy derzelver koelheid in zwakke Maagen en bevorderen de Ontlasting in Slymige Geſtellen. Het Afkookzel wordt van ſommigen gehouden voor een der kragtigſte Steenbreekende middelen. HELMONTIUS maakte van Prey, met Steen-Raket en Sap van Klyf, een Smeering tegen de Derden-

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK. dendaagſe Koorts (*). Het uitgeperſte Sap, met Honig gebruikt, dient ingenomen zynde tegen Venynige Beeten en de gekneusde Wortel op de Wond gelegd. Het Zaad, inzonderheid, zet het Water af; verwekt Minnelust en ſtempt ſommige Bloedvloeijingen. Te veel Parey gegeten, bezwaart de Maag, doet ongerust ſlaapen en droomen, maar men zegt; ja ſtrekt tot verzwakkinge van 't Gezigt.

III. *Allium lineare.* Smalbladige.

(3) Look *met een platbladige Kroondraagende Stengel; het Kroontje Klootrond; de Meeldraadjes driepuntig, eens zo lang als de Bloem.*

Deeze Soort, in Siberie, van de Rivier Jeniſea tot aan de Yaik toe, op drooge plaatſen, voorkomende, heeft, volgens GMELIN, een langwerpigen dunnen Bolwortel, met eenige Rokken en veele Vezelen. De Stengel is van een Span tot anderhalf Elle hoog, hard en ſtevig, met Grasachtige Bladen, en heeft op den top een Hoofdje, dat vry groot is, van roodachtige Bloemen, voortkomende uit een tweehoornige Scheede.

IV. *Rotundum.* Rondhoofdige.

(4) Look *met een platbladige Kroondraagende Sten-*

(*) HALL. All. *Opusc.* p. 349.

(3) *Allium* Caule planif. Umbellif. Umb. Globoſâ, Staminî tricuspid. &c. HALL. *All.* N. 9. Porrum Caule tereti Folioſo &c. GMEL. *Sib.* I. p. 56. T. 13 & 14. f. 1.

(4) *Allium* Caule planif. Umbellif. Stamin. tricuspid. Umbel

Stengel; de Meeldraadjes driepuntig; het Kroontje byna Klootrond; de zydelingse Bloemen knikkende.

V. AFDEEL. III. HOOFD-STUK.

In de Zuidelyke deelen van Europa wordt de Groeiplaats gesteld van deeze, welke HALLER ook in Duitschland hadt gevonden, en zy zou, door CELSIUS, by Upsal in Sweeden waargenomen zyn. HALLER zegt, dat dezelve in Provence en Languedok zeer gemeen is, groeijende tusschen de Wynstokken en Kermesboomen. De Wortel bestaat, zo hy aanmerkt, uit veele zwarte of paarsche Bolletjes, tusschen de gemeene witte Scheeden samengehoopt. De Bladen zyn Grasachtig met een Stengel van drie Voeten hoogte, die een Bloemhoofdje als de voorgaande draagt, met Vrugt en Zaaden als van Prey.

(5) Look *met een platbladige Kroondraagende Stengel; het Kroontje rondachtig; de Meel-*

V. *Allium Victorialis.* Gevlakte.

bellâ subglobosâ &c. All. Stamin. alterne trifidis &c. HALL. N. 8. All. Mont. Capite rotundo. C. B. *Pin.* 75. Scorodoprasum latif. spontaneum Italicum. MICH. *Gen.* 25. T. 24. f. 1.

(5) *Allium* Caule planif. Umbellif. Umbellâ rotundatâ, Stamin. Lanceolatis &c. *Mat. Med.* 163. All. Fol. Caulinis lanceolatis. R. *Lugdb.* 39. All. Radice oblongâ reticulo obductâ. HALL. *Opusc.* 375. All. N. 20. Allium Mont. latifol. maculatum. C. B. *Pin.* 74. TOURNF. *Inst.* 383. Allium Anguinum. CAM. *Epit.* 329. Allium Alpinum. DOD. *Pempt.* 684. Victorialis longa. CLUS. *Pann.* 224.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

Meeldraadjes Lancetvormig langer dan de Bloem: de Bladen Ovaalachtig.

Vry algemeen ſtaat deeze by de Autheuren bekend, met den naam van *Breedbladige gevlakte Berg-Look.* Anderen hebbenze, met CAMERARIUS, *Slang-* of *Adder-Look* geheten, om dat het Loof met zwarte Vlakken als het Slangekruid is geſprenkeld. De Bladen gelyken veel naar die der Lelietjes van den Dale, doch zyn ſomtyds wat ſmaller. De Wortel is rondbollig en gerokt met omwindzels, als in de Crocus, met van onderen veele Vezels, hebbende den Reuk en Smaak van Knoflook.

Dit Gewas, 't welk op de Alpen van Switzerland en Italie huisvest, werdt deswegen *Alpiſche Look* getyteld van GESNERUS, en onder deezen naam by DODONÉUS en anderen afgebeeld naar de figuur van CLUSIUS, die hetzelve *Victorialis longa* getyteld hadt. „ Dus (zegt hy), noemt het gros der Kruidkundigen hetzelve, of ook *major*, tot onderſcheiding van den *Gladiolus*, wiens Wortel, wegens de gelykheid van den Bast, die denzelven bekleedt, met dien der voorgaande, zy *Victorialis rotunda et parva* heeten. „ Men vindt het overvloedig op de Rotſen „ Durreſtein, twee Mylen boven Gaminga, „ en het wordt *Laulauch* genoemd van de Berg-„ Herders, die het veel gebruiken tegen de „ uitwaasſemingen van een bedorven en dampi-

„ ge

„ ge Lugt. Men vindt het ook op de Bergen „ die Bohemen affcheiden van Silezie, daar „ het *Siegwurts* getyteld wordt van de Duit„ fchers, om dat de genen, die aan het uit„ graaven der Metaalen arbeiden, groote uit„ werkingen daar van voorgeeven te ondervin„ den, tegen den aanval der booze Geeften: „ weshalve 'er de naam van *Victorialis*, als „ een Overwinnings - Wortel, aan gegeven „ zoude zyn. SIMLERUS noemt het ook *Si„ benhamkorn*, wegens de Netswyze omwind„ zels van den Wortel, welke maaken, dat „ men naauwlyks de Bolletjes van elkander „ afzonderen kan."

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

Noopens de Geneezende kragten van deezen Wortel, welke van ouds bekend is in de Apotheeken, merkt de vermaarde HALLER aan, dat die uitwendig hem als een Behoedmiddel tegen de Krampen in het Onderlyf, inzonderheid by zwangere Vrouwen, niet onnut hadt gefcheenen, en dat men 'er, by het Bergvolk, byna als een Tovermiddel gebruik van maakte; hoewel het in hoedanigheid en kragten, als ook in Reuk, byna overeenkomt met de Knoflook. De Bladen zyn veel breeder, wanneer men 't in de Tuinen teelt, dan in 't wilde (*).

(6)

(*) HALL. *Helv. inchoat.* Tom. II. p. 111.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

VI. *Allium subhirsutum.* Ruigachtige.

(6) Look *met een platbladige Kroondraagende Stengel; de onderste Bladen ruig; de Meeldraadjes Elsvormig.*

Dat deeze het *Moly* van DIOSCORIDES zyn zoude (*), hebben de meeste Autheuren na CLUSIUS vastgesteld. Zy groeit in Spanje, Italie en de Zuidelyke deelen van Vrankryk, als ook in Afrika en het Oosten. De Heer OSBECK beschryft dit Gewas, zo als hy het in Spanje, by Porto St. Maria, tegenover en aan de Baay van Kadix vondt. De Wortel, die Bolachtig is, met een zwarten Bast, enkeld en klein, zegt HALLER, schiet een Stengel van een Voet tot een Elle hoog, met Bladen van een Span lang, twee Lynen breed. De Bloemen groeijen Kroontjeswyze of liever als een gebold Hoofdje, gelyk de Prey, van witte Bloemen.

VII. *Magicum.* Toverkragtige.

(7) Look *met een platbladige Kroondraagende Sten-*

(6) *Allium* Caule planif. Umbellif. Fol. inferioribus hirsutis, Stamin. Subulatis. OSB. *It.* 49. HALL. *Opusc.* 368. All. N. 12. GOUAN *Monsp.* 166. R. *Lugdb.* 39. Moly angustifolium umbellatum. C. B. *Pin.* 75. Moly Dioscoridis. CLUS. *Hist.* I. p. 192. *Hisp.* p. 256. T. 257. Moly Dioscorideum putatum. LOB. *Ic.* 160.

(*) Dat *Moly* hadt van het verdryven der Ziekten den naam bekomen. Nu weet men, dat in Italie de Knoflook daar voor een Behoedmiddel is: des die benaaming niet kwaalyk past op Lookachtige Kruiden.

(7) *Allium* Caule planif. Umbellif. Ramulo Bulbifero, Sta-

Stengel; een Boldraagend Takje en enkelde Meeldraadjes. V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

Deeze, waar van men de Groeiplaats niet weet, heeft de byzondere eigenschap, dat 'er uit den Oxel van een Blad een Steeltje voortkomt met een Bolletje, 't welk in den Grond gestoken Wortel schiet en een nieuwe Plant voortbrengt. De Wortel-Bol is rond en groot, niet zelden als een Vuist zegt HALLER, en de Bloemen zyn ook groot, wit van Kleur. Hy brengt hier het breedbladige Moly van DODONÆUS t'huis, als ook het *Leliebloemige* van LOBEL, 't welk die Autheur voor het Moly van HOMERUS, ten minste voor dat van THEOPHRASTUS houdt (*), en zeker dit schynt meer te strooken dan deszelfs *Caucafon*, door den Ridder aangehaald. Wat den bynaam hier toepasselyk maake blykt my niet.

(8) Look *met een platbladige Kroondraagende* VIII. *Allium obliquum.* Scheefbladige.

Staminibus simplicibus. All. Caule tereti, propagine ex alâ. *H. Cliff.* 137. R. *Lugdb.* 39. All. Fol. Caulin. Lanceolatis &c. HALL. *Opusc.* 382. All. N. 22. Moly larifol. Liliflorum. C. B. *Pin.* 75. Moly Ind. Fl. purpureo. SWART. *Fl.* 61. β. Caucafon. LOB. *Ic.* 162.

(*) Moly latifolium. DOD. *Pempt.* 685. Moly Liliflorum, Bulbum in folio gerens, Theophrasti et Homericum forte. LOB. *Ic.* 161.

(8) *Allium* Caule planif. Umbellif. Stam. Filiform. &c. All. Radice tunicatâ &c. GMEL. *Sib.* I. p. 49. T. 9.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

de Stengel, Draadachtige Meeldraadjes driemaal zo lang als de Bloem en scheeve Bladen.

De Steng van deeze Siberische is twee of drie Voeten hoog, met Bladen die ten deele plat, ten deele gesleufd zyn, ronde Scheeden maakende en een Klootrond Kroontje. De Bloemen hebben witachtige Meeldraadjes, eens zo lang als de Blaadjes en geele Meelknopjes. Het heeft een langwerpigen Bolwortel, die als een Uijen met veele roode Rokken bekleed is, van binnen wit en scherp van Smaak.

IX. *Allium Ramosum.* Takkige.

(9) Look *met een platbladige Kroondraagende Stengel, de Meeldraadjes Elsvormig lang; het Kroontje Klootrond; de Bladen Liniaal rondachtig.*

Van den zelfden Landaart is deeze, byna half zo hoog van Stengel, zig van de anderen onderscheidende door een byna Rolronden Bolwortel, wit, met bruine Rokken bekleed, den Reuk van Uijen hebbende, zo wel als de Bladen. Hy geeft niet zelden een zydelingsen dunnen Tak uit, met Bloemen fraaijer dan eenige andere Soort, zo GMELIN aantekent. De Meeldraadjes zyn wit, iets langer dan de Bloemblaad-

(9) *Allium* Caule planif. Umbellif. Stamin. Subulatis long. &c. All. Scapo nudo tereti farcto &c. GMEL. *Sib.* I. p. 52. T. 11. f. 1.

bladjes, met Violette Meelknopjes. Door ge- geheel Siberie is deeze, zegt hy, gemeen.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK. XXXIII. *Allium Roseum.* Roosachtige.

(33) Look *met een platbladige Kroondraagende Stengel, het Kroontje getopt; de Bloembladjes uitgerand; de Meeldraadjes zeer kort en eenvoudig.*

In Languedok en Provence is deeze Soort vry gemeen, op de Akkers, in de Wyngaarden en Heggen groeijende. Zy heeft Stengels van een Voet en korter Bladen, taamelyk breed. De Bloemen, op lange Steeltjes zittende, zyn zeer groot en hebben een hoog paarsche Streep.

B. De Stengbladen plat: het Kroontje Boldraagende.

I. *Sativum.* Knoflook.

(10) Look *met een platbladige Boldraagende Stengel; de Bolwortel samengesteld; de Meeldraadjes driepuntig.* On-

(33) *Allium* Caule planif. Umbellif. Umbellâ fastigiata, Petalis emarginatis &c. GOUAN *Monsp.* 166. GER. *Prov.* 150. All. sylv. f. Moly minus, Roseo amplo Flore. MAGN. *Monsp.* 11. T. 10. RUDB. *Elys.* II. p. 166. f. 17.

(10) *Allium* Caule planif. Bulbifero, Bulbo composito, Stam. tricuspidatis. *Mat. Med.* 164. GORT. *Belg.* 93. *H. Ups.* 76. All. Radicis Bulbo multipartito, Capit. Bulbifero, Foliis Linearibus. *H. Cliff.* 137. R. *Lugdb.* 39. All. Stam. alterne trifidis &c. HALL. *Opusc.* 331. All. N. 1. Allium Sativum. C. B. *Pin.* 73. Allium. CAM. *Epit.* 328. DOD. *Pempt.* 682.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

Onder den naam van *Look*, tamme Look, *Knoplook* of *Knoflook*, is deeze by onze Tuinlieden, zo wel als voor geheel Europa, in de Moeshoven bekend, groeijende natuurlyk, zo LINNÆUS wil, op Sicilie (*). Men noemtze in 't Hoogduitsch *Knoblauch*, in 't Engelsch *Garlick*, in 't Fransch *Ail*, naar den Latynschen naam *Allium*, dien zy in de Apotheeken voert.

De Stengel van dit Kruid of Stoel wordt in de Grond omringd door een menigte van Bolletjes, die het zo befaamde Look uitmaaken. Hy is drie Voeten hoog en bezet met platte Grasachtige Bladen. Het Hoofdje op den top, dat naar de grootte schraal is, bevat, boven en behalve de Bloempjes, die als gewoonlyk gesteeld zyn, ook Bolletjes, die tot voortplanting kunnen dienen. Sommige Bloemen, naamelyk, hebben geen Meeldraadjes, en alleenlyk een Blaasje, dat een Bolletje wordt, welken MALPIGHIUS, en na hem BOERHAAVE, genoemd heeft, Mannelyke Bloemen van het Look. De overigen hebben beurtlings drie Meeldraadjes, veel langer dan de anderen, en driepuntig.

Dat men in de heete Landen veel gebruik van het Look, zo op zig zelf als tot bereiding der

(*) CUPANUS tekent eene Verscheidenheid, met een enkelden Bolwortel, als een inboorling van Sicilie aan. *Hort. Cath.* p. 6.

der Spyzen maakt, is Wereldkundig. Behalve de Egyptenaars, de Turken en andere Oosterſche Volken, zyn 'er de Italiaanen en Hongaaren, ja zelfs veele Duitſchers, op verſlingerd. Een maatig gebruik dient tot opwekking van den Appetyt, tot verſterking van de Maag, voorkoming van Flaauwtens en Zenuwtrekkingen. Een onmaatig gebruik baart ſomtyds Ongemakken door de ſcherpheid, en de Stank, dien het verwekt, is haatelyk. Alle Vogten des Lighaams worden 'er door aangedaan, en als 't op de Voetzoolen gelegd is ruikt de Adem naar hetzelve. HIPPOCRATES prees het aan, als een Middel om de Zwangerheid te ontdekken. Men heeft opgemerkt, dat de Bolletjes door 't droogen meer dan de helft verliezen in gewigt, zonder vermindering van den Reuk, Smaak of kragten. Tegen Peſtilentiaale beſmettingen dient het kaauwen van Look; het aftrekzel of afkookzel is tegen Wormen en Borstkwaalen ingegeven. Men maakt 'er ook gebruik van om het Water af te zetten en tegen den Steen; tot het doen verſlaan of aanrypen van koude Gezwellen, enz. Het Zaad komt mede onder de Winkelmiddelen.

V. AFDEEL. II. HOOFDSTUK.

(11) Look met een platbladige Boldraagende Sten-

XI. *Allium Scorodoprasum* Noordſche.

(11) *Allium* Caule planif. Bulbifero, Fol. crenulatis &c. GOUAN *Monsp.* 167. All. Capitulo Bulboſo erecto &c. *Fl. Suec.*

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

Stengel, de Bladen gekarteld, met tweesnydige Scheeden en driepuntige Meeldraadjes.

In een gedeelte van Sweeden, in Deenemarken en Oostenryk, wordt de Groeiplaats gezegd te zyn van deeze, die ook by Montpellier, als een Onkruid, voortkomt in de Moeshoven. Men noemtze aldaar *Rocambole*, by de Gotlanders *Keipe*, by de Oelanders *Gras - Look*. Op Oeland gebruikt menze als Knoflook tot de Spyzen, inzonderheid by Kool en Moes gekookt. Op Gothland groeit zy zo overvloedig, dat 'er de Melk en Boter dikwils naar smaakt. Dit betreft eigentlyk de derde Soort van HALLER, die van de tweede, *Ophiescorodon* genaamd, zo hy wil, aanmerkelyk verschilt, niet alleen door het Slangachtig omgeboogen Hoofdje voor het bloeijen, waar van de naam; maar ook doordien de Bloemen klein zyn en misdraagende, dat is Bolletjes maakende. De Tweehoornige, zegt zyn Ed., heeft de Wortelbolletjes kleiner, de Stengel is nooit omgekromd, de

Suec. 266, 278. *It. Oel.* 60. HALL. *All.* 3. All. Mont. bicorne latifolium. C. B. *Pin.* 74. RUDB. *Elys.* 2. p 155. Allium s. Moly montanum latifolium CLUS *Pann.* 212, 213. β. All. Stamin. alterne trifidis &c. HALL. *All.* 2. All. sativum alterum s. Allioprasum. C. B. *Pin.* 73. Porrum radice Cordatâ solidâ, Pedunculo revoluto, Capite Bulbifero. *H. Cliff.* 136. Scorodoprasum secundum. CLUS. *Hist.* p. 209-211. *Pann.* 210.

de Bloemen misdraagen nooit, maar zyn zeer fraay en Violet gekroond; ook de Bladen eenigermaate ruuw van rand.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

(12) Look *met een platbladige Boldraagende Stengel, ronde Bladscheeden, een stompe Bloemscheede en driepuntige Meeldraadjes.*

XII. *Allium Arenarium.* Zandige.

Met de voorgaande schynt deeze veel te strooken, dewyl het Tweehoornig Breedbladig Berg-Look van BAUHINUS tot beiden is betrokken geweest. Thans onderscheidt de Ridder deeze, op Akkers en Velden van Schoonen, alleenlyk in Zandgrond groeijende, doordien zy veel smaller en kleiner is, met de Bolletjes en Bloempjes blaauw, de Bladen geheel effenrandig. HALLER vondt ze, by Jena in Thuringen, met de Stengel twee Ellen hoog en donker paarsche of Violette Bloemhoofdjes.

(13) Look *met een platbladige Boldraagende Stengel en Elsvormige Meeldraadjes.*

XIII. *Carinatum.* Gekielde.

Dee-

(12) *Allium* Caule planif. Bulbifero &c. *It. Scan.* 227. *Fl. Suec.* II. N. 279. Allium montanum bicorne latifolium. C. B. *Pin.* 74. Porrum planifolium &c. HALL. RUPP. *Jen.* 154. T. 2. f. 2.

(13) *Allium* Caule planif. Bulbifero &c. *Fl. Suec.* II. N. 281. GORT. *Belg.* 93. All. Umbellâ Bulbiferâ, Vaginâ bicorni, Fol. Carinatis. HALL. *Opusc.* 391. All. N. 27. T. 1. f. 2. Ampeloprasum proliferum LOB. *Ic.* 156. β. All. mont. bi-

V. AFDEEL. II. HOOFDSTUK.

Deeze, die in Sweeden ook gevonden is, groeit in Duitschland op veele plaatsen. Overvloedig kwam zy den Heer HALLER by Freyberg in Thuringen voor, en inzonderheid op het Gebergte, dat van de Switzersche Grenzen naar den Donau strekt, aan CLUSIUS. Hier te Lande vindt menze in de Zalliker Weert, zo de Hoogleeraar D. DE GORTER aantekent. Tot vier Voeten hoogte groeit de Stengel in de Tuinen of op Akkers, en heeft aan den top een Scheede met twee zeer lange Hoornen. Het Hoofdje bestaat geheel uit Bolletjes, met eenige daar buiten hangende Bloempjes, die flets van Kleur zyn, de Meeldraadjes van gelyke langte; het Zaadhuisje Rolachtig. Reuk heeft deeze Plant, ook gewreeven zynde, flegts Prey- of Raapachtig, en in de Bladen geen den minsten Smaak.

C. De Stengbladen Spilrond: het Kroontje Zaaddraagende.

XIV. *Allium Sphærocephalum.* Rondkoppige.

(14) Look *met een Kroondraagende Stengel; half Spilronde Bladen en driepuntige Meeldraadjes, langer dan de Bloem.*

In

bicorne angustifolium. C. B. *Pin.* 74. All. f. Moly montan. 2. CLUS *Hist.* I. p. 193. *Pann.* 214.

(14) *Allium* Caule teretifolio Umbellif. Fol. semiteretibus &c. GOUAN *Monsp.* 167. Allium f. Moly Mont. purpureo flore. CLUS *Hist.* I. p. 195. Scorodoprasum Mont. Junцifolium. MICH. *Gen.* 25. T. 24. f. 2.

In Italie, Siberie, Switzerland groeit volgens den Ridder deeze, die ook in de Zuidelyke deelen van Vrankryk, en zelfs omstreeks Parys, is waargenomen. Zy heeft de Stengel van een Voet tot een Elle hoog, met een aangenaam rood rond Bloemhoofdje. Van de Meeldraadjes zyn drie enkeld, drie hebben drie puntjes, gelyk in veele andere Soorten. V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

(15) Look *met een Kroondraagende Stengel en byna Spilronde Bladen; het Kroontje Klootrond; de Meeldraadjes enkeld en langer dan de Bloem; de Bloemscheede Elsvormig.* XV. *Allium parviflorum.* Kleinbloemige.

In de Zuidelyke deelen van Europa groeit, volgens den Ridder, deeze, die de gedaante van de voorgaande heeft. De Bol is langwerpig, met Rokken bekleed: de Bladen zyn byna zo lang als de Stengel: het Kroontje bestaat uit zeer kleine Bloempjes, die de binnenste Blaadjes eens zo lang als de buitensten en paarschachtig hebben. De enkelde Meeldraadjes onderscheiden deeze inzonderheid van de Rondkoppige Look.

(16) Al-

(15) *Allium* Caule subteretifolio Umbellifero; Umbellâ Globosâ; Staminibus simplicibus Corollâ longioribus; Spathâ Subulatâ. *Syst. Nat.* XII, XIII.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

XVI. *Allium descendens.* Neerdaalende.

(16) Look *met een Kroondraagende Stengel en byna Spilronde Bladen; de buitenste Bloemsteeltjes korter; de Meeldraadjes driepuntig.*

In Switzerland groeit, volgens LINNÆUS, deeze, die donker paarsche Hoofdjes heeft, en daar door geen onaartig Bloemplantje maakt. Men vindtze deswegen onder de Bloemgewassen afgebeeld. De gekettingde Wortelbolletjes daalen jaarlyks dieper in den Grond.

XVII. *Moschatum.* Welriekende.

(17) Look *met een Kroondraagende Stengel en Spilronde Bladen; het Kroontje getopt byna zesbloemig; de Bloemblaadjes spits; de Meeldraadjes enkeld; de Bladen Borstelig.*

De Reuk van Moskeljaat of Sivet onderscheidt deeze Soort, welke in Languedok en Provence, als ook in Spanje, op lugtige Bergvel-

(16) *Allium* Caule subteretifolio Umbellifero, Pedunc. exterioribus brevioribus &c. *H. Ups.* 28. All. f. Moly latifol. Capite sphærico, Fl. purpureo. RUDB. *Elys.* II. p. 160. f. 20. Moly atro-purpureum. *Ibid.* f. 13.

(17) *Allium* Caule teretifol. Umbellifero, Umbellâ fastigiatâ subsexflorâ, Petalis acutis &c. GOUAN *Monsp.* 167. All. Fol. teretibus Caul. Flor. Umbellatis. HALL. *Opusc.* 367. All. N. 17. Moly Moschatum Capillaceo folio. C. B. *Pin.* 76. *Prodr.* p. 28. T. 28. RUDB. *Elys.* II. p. 166. f. 14.

velden voorkomt. CASPAR BAUHINUS hadt het eenige Jaaren in zyn Tuin gekweekt en zegt, dat de Bladen Bies- of liever Haairachtig dun en kort zyn; de Stengel een Handbreed, zelden een Voet lang; de Bloempjes vuilwit, met bruine Streepen; vyf, zes of zeven, Kroontjeswyze geplaatst. Het heeft een Pieramidaal Zaadhuisje. V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

(18) Look *met een Kroondraagende Stengel en Spilronde Bladen; hangende Bloemen; Eyronde Bloemblaadjes; de Meeldraadjes langer dan die.* XVIII. *Allium flavum.* Geelbloemig.

Als een Verscheidenheid van de voorgaande schynt deeze door sommigen aangemerkt te worden. Zy groeit zo wel in Provence als omstreeks Montpellier, alwaar de Heer GOUAN ze voorstelt als een verschillende Soort, die byzonder uitmunt door haare fraaije geele Bloempjes. CLUSIUS heeftze ook in Hongarie gevonden.

(19) Look *met een Kroondraagende Stengel en* XIX. *Pallens.* Bleekbloemige.

(18) *Allium* Caule teretifolio Umbellifero, Flor. pendulis &c. GOUAN *Monsp.* p. 168. Allium Fol. teretibus Vaginâ bicorni Umbellâ luteâ pendulâ. HALL. *Opusc.* 385. All. N. 24. Allium Juncifolium bicorne luteum. RUDB. *Elys.* II. p. 157. f. 6.

(19) *Allium* Caule subteretifolio Umbellifero, Flor. pendulis truncatis &c. HALL. *Opusc.* 386. All. N. 24. All. Mont.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

en byna Spilronde Bladen; hangende geknotte Bloemen en enkelde Meeldraadjes, zo lang als die zyn.

De Heer HALLER betrekt deeze ook tot de voorgaande, terwyl zy de Bladen, zo de Ridder aanmerkt, zevenhoekig heeft, die in de beide voorigen rond zyn. Het groeit, volgens denzelven, in Italie, Spanje, Languedok en Oostenryk. De Bloempjes zyn Klokvormig, bleek of wit van Kleur. Het heeft de Stengel twee Voeten lang.

XX. *Allium paniculatum.* Gepluimde.

(20) Look *met een Kroondraagende Stengel en byna Spilronde Bladen; uitgespreide Haairachtige Bloemsteeltjes; Elsvormige Meeldraadjes en een zeer lange Bloemscheede.*

De Groeiplaats van deeze wordt in Siberie, Oostenryk, Italie en de Levant, gesteld door den Heer LINNÆUS, die aanmerkt, dat GERARD dezelve met de voorgaande samenvoegt. Dus valt zy dan ook in Provence. De Bloemen, die paarsch van Kleur zyn en aan lange Draadjes hangen, maaken deeze zeldzaam. SEGUIER zegt, dat dezelven driekantig zyn;

Mont. bicorne Flore obsoletiore. C. B. *Pin.* 75. Gethioides sylv. COLUMN *Ecphr.* II. p. 6. T. 7. f. 2.

(20) *Allium* Caule subteretifolio Umbellifero, Pedunc. Capillaribus effusis &c Allium Fol. teretibus vaginâ bicorni &c. HALL. *Opusc.* 386. All. N. 25. Allium Mont. bicorne, Floribus triquetris &c. SEG. *Veron.* II. p. 70.

zyn; HALLER, dat de Vrugt een Prisma is, met zes ronde uitpuilende Streepen.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

(21) Look *met een Boldraagende Stengel en Spilronde Bladen, met driepuntige Meeldraadjes.*

XXI. *Allium Vineale.* Wyngaards.

Deeze Smalbladige *Wilde Look*, die men ook *Honds Look* noemt, groeit niet alleen overvloedig in Duitschland, inzonderheid omstreeks Gottingen, maar komt ook op verscheide plaatsen in onze Nederlanden voor. Men vindt ze in de Velden buiten Harderwyk, Zwol, Alkmaar; aan 't einde van den grooten Hout te Haarlem, op den Weg naar Heemstede; als ook in Vriesland aan Wallen en in Bosschen. Op drooge Velden in Engeland en Schotland is zy niet ongemeen. Ook heeft men ze in de Zuidelyke deelen van Europa waargenomen.

De Wortel bestaat uit veele Bolletjes van verschillende grootte, met de platte zyden aan elkander gevoegd: zo dat zy te samen éénen Bol uitmaaken, zynde wit van Kleur. De Stengel heeft twee Voeten hoogte; de Bla-

(21) *Allium* Caule teretifolio Bulbifero, Staminibus tricuspidatis. GORT. *Belg.* 93. GOUAN *Monsp.* 168. Allium Stamin alterne trifidis &c. HALL. *Opusc.* 338. All. N. 4. All. sylv. Campestre purpurascens. C. B. *Pin.* 74. All. Camp. Juncifolium. *Id. Ibid.* Porrum sylvestre Vinearum. *Id.* 72 & Gemino Capite *Ibid.* Allium sylvestre tenuifolium. DOD *Pempt.* 683. LOB. *Ic.* 156.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

Bladen zyn een Voet lang. Het Hoofdje bestaat uit een of twee en meer vergaaringen van Bolletjes, welke dikwils beginnen uit te schieten, zo dat zy zig als gehaaird vertoonen. Daar tusschen komen Steeltjes voort, met kleine Bloempjes, die beurtlings enkelde en driepuntige Meeldraadjes hebben, gelyk in veele andere Soorten van dit Geslagt.

Deeze Look is zeer haatelyk: want onder de Rogge of Tarwe op de Akkers veel groeijende, geeft zy daar aan een kwaaden Reuk of Stank, en besmet, op de zelfde manier, den Melk der Runderen en somtyds derzelver Vleesch. Evenwel vindt men den lekkeren Smaak der Leipziger Leeurikken daar aan toegeschreeven. Zy stinkt meer dan de Tamme Look.

XXII. *Allium Oleraceum.* Moeskruidige.

(22) Look *met een Boldraagende Stengel; Bladen, die ruuw, half Spilrond van onderen gesleufd zyn en enkelde Meeldraadjes.*

Op veele plaatsen van Duitschland en Switzerland komt deeze tusschen 't Koorn en zeer dikwils in de Wyngaarden voor, in Languedok en

(22) *Allium* Caule teretifolio Bulbifero, Fol. scabris semi-teretibus &c. GOUAN *Monsp.* 168. HALL. *Opusc.* 387. All. N. 26. Tab. I. f. 2, 3. Cepa Capitulo Bulboso prolifero. *Fl Suec.* II. N. 280. Porrum Radice solidâ, Caule erecto, Capitulo Bulbifero. R. *Lugdb.* 40. Allium Montbicorne Flore exalbido. C. B. *Pin.* 75.

en Provence op de Velden. Dus rekent HALLER, dat dezelve in Europa zelden de paalen te buiten gaat van die Landſtreeken, daar men Wyn teelt. Hierom zou de naam van *Wyngaards-Look* misſchien gepaster zyn op deeze Soort, welke ik niet vind te groeijen in de Tuinen of onder 't Moeskruid. In Sweeden zelfs merkt LINNÆUS aan, dat zy voortkomt op braak leggende Akkers, Bergvelden, in Hop-Plantagiën en Bosſchen, overvloedig in de Landen by Scanora in Schoonen. V. AFDEEL. III. HOOFD-STUK.

Volgens den Heer HALLER, die ze afbeeldt, heeft het Gewas een Kegelvormigen Wortel als een Tulpen-Bol, en ſchiet een Stengel van één of twee Ellen hoogte, met Bladen byna over 't geheel bezet, die een half Voet lang zyn, een Linie breed, rond en Pypachtig hol. De Bloemſcheede maakt twee lange ongelyke Hoorens. Daar binnen is een rond Hoofdje begreepen, van Bolletjes, waar tusſchen Steeltjes uitkomen, ſommigen ook Bol- andere Bloemdraagende, ſomtyds vrugtbaar, ſomtyds niet. De Bloemen zyn Klokvormig, eenigszins paarſchachtig, met enkelde Meeldraadjes en een uitſteekende Styl. Het Zaadhuisje is Prismatiek, met zes Ribben en Sleuven. De Bolletjes hebben een zagten Reuk van Prey.

D. Met

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

D. Met Wortelbladen en een naakte Stengel.

XXIII. *Allium nutans.* Knikkende.

(23) Look *met een naakte tweesnydige Stengel, Liniaale platte Bladen en driepuntige Meeldraadjes.*

In Siberie groeit deeze volgens den Heer GMELIN, zo veranderlyk in gestalte, dat menze dikwils niet kan onderscheiden. Uit een witte langwerpige Wortelbol schiet zy een Stengel van een Elle hoog, die platachtig is en gestreept. Een korte Scheede, op den top, bevat een Hoofdje van veele lang gesteelde, witte of paarschachtige Bloempjes, met holle Blaadjes en uitsteekende Meeldraadjes, in 't midden een driekantig Vrugtbeginzel. Voor 't bloeijen knikt de Stengel.

XVX. *Ascalonicum.* Chalotte.

(24) Look *met een naakte Spilronde Stengel, Elsvormige Bladen, een Klootrond Kroontje en driepuntige Meeldraadjes.*

In Palestina stelt HASSELQUIST de Groeiplaats van deeze, wier Bolletjes men gemeenlyk,

(23) *Allium* Caule nudo ancipiti, Foliis Linearibus planis &c. *H. Ups.* 80. HALL. *Opusc.* 347. All. N. 6. Porrum Scapo nudo ancipiti &c. GMEL. *Siber.* I. p. 55. T. 12.

(24) *Allium* Scapo nudo tereti, Foliis Subulatis &c. GORT *Belg.* 95. GOUAN *Monsp.* 168. Cepa Fol. Subulatis *H. Cliff.* 36. *Ups.* 79. Cepa Ascalonica. MORIS. *Hist.* II. p. 383. S. 4. T. 14. f. 3. Cepa sterilis, C. B. *Pin.* 72. HALL. *Opusc.* p. 365.

lyk, by ons *Chalotten* noemt. De Fransche naam is eigentlyk *Echalottes*. By Montpellier groeijen zy, zegt GOUAN, met de Moeskruiden. De gedaante is byna als die van 't Bieslook, zegt LINNÆUS, en merkt aan, dat de Stengel een Span is en langer, met een Vliezige Scheede, en een rond Kroontje, van kleiner Bloemen, de Blaadjes opstaande, blaauw; de Meeldraadjes met geele Knopjes.

V. AFDEEL. III. HOOFD-STUK.

(25) Look *met een naakte tweesnydige Stengel, Liniaale van onderen verhevenronde gladde Bladen; een rondachtig Kroontje en Elsvormige Meeldraadjes.*]

XXV. *Allium senescens.* Veroudende.

Zo wel in Siberie als op Sicilie, in Duitschland en Switzerland, zou deeze huisvesten, die daar van den bynaam heeft, dat de Wortel, welke in de jongheid uit veele digt samengevoegde, schraale Schubbige Bolletjes bestaat, in de oude Plant zig zydelings uitrekt, Houtig wordt en dwars legt, ontelbaare Vezeltjes afgeevende. De Bladen, uit den Wortel voortko-

(25) *Allium* Scapo nudo ancipiti, Fol. Linearibus &c. *H. Ups.* 79. All. Fol. Linear. R. *Lugdb.* 39. All. Rad. senescente Lignosâ transversâ. HALL. *Helv. Enum.* 297. *Iachoart.* II. 109. *Opusc.* 370. All. N. 19. All. Mont. Fol. Narcissi majus. C. B. *Pin.* 75. All. Scapo ancipiti teretiusculo, Fol. Ensiformibus. GMEL. *Sib.* I. p. 53. T. 11. f. 2.

V. AFDEEL. III HOOFDSTUK.

komende, zyn een Handbreed, de Stengel een Voet lang; de Bloemen Kroontjeswyze vergaard en groot, paarsch van Kleur, zo wel als de Vrugt, die uit drie Eyronde stompe Rolletjes is samengesteld, bevattende zwarte hoekige Zaaden. De Plant heeft een Lookachtigen Reuk.

XXXVIII. *Allium odorum.* Ruikende.

(38) Look *met een naakte rondachtige Stengel en Liniaæle gesleufde Bladen, die van onderen hoekig zyn; het Kroontje getopt.*

In de Zuidelyke deelen van Europa komt deeze, volgens den Ridder, voor, wier Bladen aan den voet samengeknoopt zyn tot een gestamd Bondeltje. De Stengel is een Voet hoog, regtopstaande, rond: de Bloemscheede kort, met Vliesjes tusschen alle de Bloemsteeltjes, die langer zyn dan de Bloemen, welke een witte Kleur hebben en een aangenaamen Reuk.

XXVI. *Nigrum.* Zwarte.

(26) Look *met een naakte ronde Stengel, Li-*

(38) *Allium* Scapo nudo teretiusculo, Fol. Linearibus Canaliculatis subtus angulatis; Umbellâ fastigiata. *Mant.* 62.

(26) *Allium* Scapo nudo tereti, Fol. Linearibus, Umbellâ hemisphæricâ &c. Allium Mont. bicorne latifolium, Flore magno dilute purpurascente. RUDB. *Elys.* II. p. 160. f. 21.

Liniaale Bladen, een half Klootrond Kroontje, de Bloemblaadjes opstaande, de Scheede gespitst en tweedeelig. V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

Te Algiers en in Provence vindt men deeze, die Bladen als der Narcissen heeft, een Duim breed. Zy gelykt naar de Veroudende, doch is tweemaal en heeft de Bloemen viermaal zo groot. De Bloemblaadjes zyn langwerpig Eyrond, langer dan de Lancetvormige Meeldraadjes. De Bloemscheede is Eyrond gespitst, naauwlyks tot den voet in twee gelyke deelen gespleeten.

(27) Look *met een naakte tweesnydige Stengel en Liniaale gesleufde Bladen, die van onderen eenigermaate hoekig zyn; het Kroontje getopt.* XXVII. *Allium angulosum.* Hoekige.

Volgens den Heer HALLER zou deeze Soort naauwlyks van de Veroudende te onderscheiden zyn. LINNÆUS bekent zelf, dat de Bladen dikwils van onderen naauwlyks eenige hoekigheid hebben. GOUAN zegt, dat zy op

(27) *Allium* Scapo nudo ancipiti, Fol. Linearibus Canaliculatis &c. *H. Ups.* 79. GOUAN *Monsp.* 168. All. petræum Umbelliferum. J. B. *Hist.* II. p. 564. Allium Mont. Narcissi folio minus. C. B. *Pin.* 75. Cepa Scapo nudo subangulato erecto &c. GMEL. *Sib.* I. p. 58. T. 14. f. 2.

V. AFDEEL. III. HOOFD-STUK.

op Rotſen by Montpellier groeije. Onze Ridder ſtelt de Groeiplaats op vogtige plaatſen in Duitſchland en Siberie. Dit getuigt GMELIN van de zyne, welke hy noemt, Uijen met een naakte, eenigermaate hoekige, gevulde Stengel, Liniaale Bladen, die van onderen hoekig zyn, de Meeldraadjes korter dan de Bloem. Overvloedig groeide deeze op vogtige Moerasſige plaatſen der Velden, van de Oby tot de Jaik toe, en ſtrekte aan ſommige Tartaaren tot Spyze. De Bol was gemeenlyk wit, doch ſomtyds ook Violet, en dan hadt de Plant een grooter fraaijer aanzien.

XXVIII. *Allium Canadenſe.* Kanadaſche.

(28) Look *met een naakte ronde Stengel, Liniaale Bladen en een Boldraagend Hoofdje.*

Van deeze meldt KALM, dat dezelve, toen hy zig in Noord-Amerika bevondt, byna op alle met Zand vermengde Akkers groeide, wordende *Landlook* geheten van de Sweeden. De Engelſchen noemden ze *Garlick.* Zy geleek veel naar de Europiſche Wilde Look, en was zeer ſterk van Smaak, zodanig dat men op de Landen, daar zy veel groeide, naauwlyks Rundvee kon weiden. Somtyds kwam te Philadelphia Boter op de Weekelykſe Markten, die des-

we-

(28) *Allium* Scapo nudo tereti, Fol. Linearibus, Capitulo Bulbifero. KALM. *Itin.* III. p. 79. Allium Bulbiferum Virginianum. BOERH. *Lugdc.* II. p. 146. Allium Arvenſe odore gravi, Capitulis bulboſis rubentibus. GRON. *Virg.* 37, 50.

wegen niet gebruikbaar was. Ook smaakte zelfs het Vleesch, dat in de Herfst geslagt werdt, naar die Look, somtyds geweldig. Hier uit blykt, dat zy niet alleen in Kanada groeije.

V. AFDEEL. III. HOOFD-STUK.

(29) Look *met een naakte driekantige Stengel, Laneetvormige gesteelde Bladen en een getopt Kroontje.*

XXIX. *Allium Ursinum.* Das-Look.

Deeze Soort groeit niet alleen in de Zuidelyke, maar ook in de Noordelyke deelen van Europa. Door geheel Siberie is zy gemeen, wordende de Bladen, in 't Voorjaar, van de Rusfen en Tartaaren dikwils in Moes gekookt en met Vleesch gegeten. In ons Nederland komt zy ook op verscheide plaatsen, daar de Grond Zandig is, gelyk by Haarlem, Utrecht en in Vriesland, voor. Men noemtze *Das-Look*; welke naam misschien, zo wel als de Latynsche bynaam *Ursinum*, afkomstig mag zyn van den afgryzelyken Stank, waar in dit Kruid

(29) *Allium* Scapo nudo triquetro, Fol. Lanceolatis petiolatis &c. *Syst. Nat. Veg.* XIII. All. Scapo nudo semicylindrico &c. GORT. *Belg.* 94. GOUAN *Monsp.* 169. All. Fol. Lanceol. *Fl. Suec.* 263, 277. All. Fol. Rad. petiolatis, Flor. umbellatis. R. *Lugdb.* 39. HALL. *Opusc.* 379. All. N. 21. GMEL. *Sib.* I. p. 49. All. sylvestre latifolium. C. B. *Pin.* 74. Allium Ursinum. CAM. *Epit.* 330. LOB. *Ic.* 159. DOD. *Pempt.* p. 683.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK. Kruid de andere Soorten van Look overtreft (*). De Franschen noemen het *Auls d'Ours*, de Engelschen *Ramsons*, de Duitschers geeven 'er den naam van *Beer- of Honds Knoflook* aan.

De Stengel is driekantig, een Voet lang en gebladerd, zo de Heer HALLER aantekent, hebbende lange Grasachtige Bladen, byna een Duim breed; doch de Wortelbladen zyn breeder, Lancetvormig en hebben lange Steelen. By alle Kruidkundige Autheuren, byna, wordt het derhalve *Wilde breedbladige Look* getyteld. Het Kroontje bestaat doorgaans uit weinige Bloemen, die wit zyn, met lange Blaadjes en dunne Meeldraadjes. Het brengt ronde, zwarte, rimpelige Zaaden voort.

Op verscheide plaatsen wordt van deeze Look als een Geneesmiddel gebruik gemaakt. Op de Wester-Eilanden van Groot Brittannie, neemt men het Afkookzel inwendig tegen 't Graveel; in de Oostelyke deelen van Siberie tegen het Blaauwschuit. In Switzerland, daar dit Onkruid maar al te gemeen is, wordt 'er dikwils de Smaak van Melk, Boter en Kaas, door bedorven.

XXX. *Allium triquetrum.* Driekantige.

(30) Look *met een naakte Stengel, die zowel als*

(*) Daar is, immers, een gemeen Spreekwoord: *Hy stinkt als een Beer.*

(30) *Allium* Scapo nudo &c. Fol. triquetris Stamin, simplicis-

als de Bladen, driekantig is, en enkelde Meeldraadjes.

V. AFDEEL. III. HOOFD-STUK.

In Spanje is de Groeiplaats van deeze, die Bladen als van het driekantig Lisch onzer Slooten heeft, en eene driekantige Stengel, welke korter is, met eene Lancetvormige Bloemscheede, een Kroontje bevattende van witte Bloempjes, met de Meeldraadjes en Stamper kort; de Meelknopjes geel en den Stempel spits.

XXXI. *Allium Cepa.* Uijen.

(31) Look *met een naakte Stengel, die om laag Buikig is, langer dan de Spilronde Bladen.*

Dit Gewas, waar van men de natuurlyke Groeiplaats niet weet, is de gewoone *Uijen* of *Ajuin*, die door geheel Europa, als ook in de Oosterſche Landen, in de Tuinen of op Akkers geteeld wordt. Men noemtze in 't Engelſch *Onyon*, in 't Franſch *Oignon* of *Cibouilles*, in Lan-

cisſimis. *Sp. Plant.* 1680. All. Caule triangulo. TOURNF. *Inſt.* 385. R. *Lugdb.* 39. All. Pratenſe, Folio Gramineo. RUDB. *Elys.* II. p. 159. f. 16. Moly parvum Caule triangulo. C. B. *Pin.* 75.

(31) *Allium* Scapo nudo, inferne Ventricoſo, longiore Foliis teretibus. *Mat. Med.* 166. GORT. *Belg.* 94. GOUAN *Monsp.* 169. R. *Lugdb.* 40. Allium Stam. alterne trifidis &c. HALL. *Opusc.* 356. All. 12. Cepa vulgaris. C. B. *Pin.* 71. Cepa rotunda. DOD. *Pempt.* 687. Cepa. LOB. *Ic.* 150.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

Languedok *Sébe*; in 't Hoogduitsch *Zwibel*, *Zibolle*, in 't Italiaansch *Cipola*: welke benaamingen meestendeels afstammen van 't Latynsche woord *Cepa* of *Cepe*, dat ook wel *Cæpa* gespeld wordt. Misschien is hetzelve van 't Grieksche woord Κῆπος, dat een Tuin betekent, afkomstig. By de Friezen wordenze *Cipels* geheten.

De manier van groeijing is iedereen bekend, en wordt door de bepaaling genoegzaam aangeweezen. Zy heeft nog dit byzonders, dat het Hoofdje van de Stengel, die anders vry dik en stevig schynt, in 't Zaad schietende zo zwaar wordt, dat de Stengel het dikwils niet kan draagen en omver valt, knikt of breekt. Voorts komt de Bolwortel inzonderheid in aanmerking, die tegen de natuur der Looken geen zydbolletjes of Jongen uitgeeft. Hierom is de Plant in 't Latyn *Unio* genoemd geweest: waar van de Fransche en Engelsche naamen, voorgemeld. Dezelve is ook van eene geheel andere figuur, Knolrond naamelyk, en, bywylen, ontzaglyk groot. Ik heb ze gezien en gehad, die ik naauwlyks bespannen kon. In zwaare vette Gronden, gelyk hier te Langedyk of by Enkhuizen, teelt men somtyds de platbollige van die grootte, welke van buiten rosachtig is: de roode valt kleiner zo wel als de langbollige; doch men heeft ook een witte platbollige, die scherper is van reuk en smaak, dan de gewoone rosachtige. In tegendeel is 'er een langbollige witte Spaansche Uijen, die zo weinig

nig ſcherpte heeft, dat menze byna raauw, als een Appel, kan eeten; doch deeze maakt een byzondere Soort uit, gelyk wy zullen zien.

V. AFDEEL. III. HOOFD-STUK.

De Uijen komt meer onder de Spyzen, dan onder de Geneesmiddelen, in aanmerking. Raauw is zy gewoonlyk zo ſcherp, dat menze niet ſchillen en ſnyden kan, zonder traanende Oogen. Waar dit van daan kome is duiſter; terwyl ſcherper dingen, gelyk de Peper, ja 't Euphorbium, geſtampt wordende, dit niet doen. De fyne deelen moeten hier van een anderen aart zyn, zelfs dan in de Knoflook. De Uijen geeft, door Destillatie, veel vlug Alkalyn Zout en zeven agtſte parten Water. Door 't kooken vervliegt al die ſcherpheid en de uitgeperſte Wortel levert een aangenaamen Kost. Raauw, zelfs, gebruikt men de kleine witte Uijentjes of Ajuin, met Smaak en nuttigheid, tot de Salade, wier koelheid zy eenigermaate verhelpen en de Maag verſterken. Men weet, hoe de Franſchen byzonder geſteld zyn op de Uijen, in alle hunne Pottagiën. Dit wordt by andere Natiën ook dikwils nagevolgd. Sommigen eetenze raauw tot Brood, gelyk by ons de Boter en Kaas gebruikt wordt. Van ouds heeft men, aan 't Uijen-Sap, de kragten van Steenbreeking toegeſchreeven. Gekneusd en met een weinig Zouts, Azyn of Brandewyn opgelegd, zyn zy dienſtig tegen Brandingen of ook tot het doen aanrypen van Gezwellen, inzonderheid om het kwaad uit te trekken, naar men

O 5 wil,

V. Afdeel. III. Hoofdstuk.

wil, wanneer 'er iets Venynigs schuilt. Gebraden acht menze voor Borst- en Longe-Ziekten, als ook voor Engborstigen dienstig. Gekookt laxeeren zy en geeven een Stinkende Reuk aan 't Water dat men loost.

„ Dat de gewoone Uijen ééne zy der Soor-
„ ten van Lookachtige Kruiden, over wier ge-
„ mis de Israëlieten in de Woestyn zo geweldig
„ treurden (*) bewyst, (zegt HASSELQUIST,)
„ het overvloedig gebruik en de uitneemendheid
„ derzelven in Egypte. Die ze aldaar ooit ge-
„ geten heeft, zal bekennen moeten, dat ze
„ nergens op den Aardkloot beter valle. Zy is
„ niet scherp noch hard, maar zoet en zagt,
„ wordende hedendaags, in vieren gesneeden,
„ gebraden gegeten, met stukjes gebraden
„ Vleesch daar by; 't welk de Turken in E-
„ gypte *Kebab* noemen, zynde by hun een zo
„ smaakelyk Geregt, dat ik ze heb hooren
„ wenschen hetzelve ook in 't Paradys te zul-
„ len mogen genieten. Een dikke Bry van grof
„ gesneeden Uijens wordt 'er ook zeer dikwils
„ gekookt, zynde een der beste Spyzen, wel-
„ ken ik ooit gegeten heb. De Knoflook komt
„ ook wel in de bereiding der Spyzen, maar
„ die wordt 'er uit de Eilanden van den Ar-
„ chi-

(*) Wy gedenken der Visschen, die wy in Egypten om niet aten; der Comcommeren ende der Pompoenen, ende des Looks, ende der Ajuinen, ende des Knoplooks. *Exod.* XI. vs. 5. De *Vulgata* heeft, *Porrique et Cepæ & Allia*, voor de drie laatsten.

„ chipel gebragt. Derhalve is 't niet te den- „ ken, dat de Israëlieten die bedoeld hebben. „ Maar Prey, by de Arabieren *Karrat* ge- „ genaamd, teelt men 'er genoegzaam, en de- „ zelve is in de Wintermaanden eene Lekker- „ ny, niet alleen voor gegoede Luiden, die „ ze met gebraden Vleesch, als Toespyze, „ maar ook voor 't Gemeen, dat dezelve „ raauw met Brood, ongemeen smaakelyk nut- „ tigt" (†).

V. AFDEEL. III. HOOFD-STUK.

(32) Look *met een naakte byna Rolronde Stengel, Lancetvormige ongesteelde Bladen en een getopt Kroontje.*

XXXII. *Allium Moly.* Geelbloemige.

Deeze wordt *breedbladig Moly* der Kruidkundigen, met geele Bloemen en den Reuk van Look, door J. BAUHINUS geheten. CLUSIUS hadt, in de aanvang der voorgaande Eeuw, de Bollen van de Pyreneen bekomen. LINNÆUS past 'er den bynaam van *Moly* op toe; als ware het dat Kruid, 't welk DI-

(†) HASSELQ. *Reize nach Palestina.* pag. 562.

(32) *Allium* Scapo nudo subcylindrico &c. *H. Ups.* 76. All. Fol. Rad. sessilibus Lanceolatis. HALL. *Opusc.* 383. All. N. 23. R. *Lugdb.* 38. Moly latifol. luteum Odore Allii. C. B. *Pin.* 75. Moly flavo Flore. SWERT. *Flor.* I. T. 60. f. 2. Moly montanum latif. flavo flore. CLUS. *App.* Moly luteum latifol. Botanicorum Allii odore. J. B. *Hist.* II. p. 562.

V. AFDEEL, III. HOOFDSTUK.

DIOSCORIDES met dien naam bedoeld heeft.* Hy ſtelt de Groeiplaats in Hongarie, in 't Veroneeſche by Montpellier en op de Pyreneen. De Heer GOUAN, nogthans, maakt geen gewag van deeze Soort.

* Zie bladz. 192.

Zy heeft, volgens HALLER, den Bol rond en enkeld, maar dubbeld volgens CLUSIUS, die ze by den Wortel van Standelkruid vergelykt. De Stengel is een Voet lang. De Bladen zyn als die van Liſch. Uit een kort Scheedje, dat ſpits is, komt een Kroontje van dertig Bloemen voort, geel van Kleur, byna een Duim breed, en derhalve van de grootſten in dit Geſlagt. De Meeldraadjes zyn enkeld: de Vrugt is driehoekig, pieramidaal.

XXXIV. *Allium Fistulosum.* Ajuin.

(34) Look *met een naakte Stengel, niet langer dan de Bladen, die Spilrond en Buikig zyn.*

Deeze bepaaling onderſcheidt de zogenaamde *Lange Spaanſche Uijen* of *Ajuin*, voorgemeld, van de gewoone Uijen, welke de Stengel veel langer dan de Bladen heeft. Men noemt dezelve, die ook in de Moeshoven geteeld wordt, by ons *St. Jans Look*, in 't Franſch *Ciboules*, in

(34) *Allium* ſcapo nudo adæquante Folia teretia Ventricoſa. GOUAN *Monsp.* 169. GORT. *Belg.* 94. HALL. *Opusc.* 360. All. N. 13. *H. Cliff.* 136. R. *Lugdb.* 40. Cepa oblonga. C. B. *Pin.* 71. DOD. *Pempt.* 687. LOB. *Ic.* 150.

in 't Engelsch *St. Omers Onyons*. De Stengel is maar een Voet hoog, het Bloemhoofd wat kleiner en de Meeldraadjes zyn enkeld; doch in Reuk en hoedanigheden komt deeze nagenoeg met de gewoone Uijen overeen. Alleenlyk moet men aanmerken, dat zy veel minder scherpte heeft, als gezegd is. Misschien is van dien aart de zoete Ajuin, welke men in de Levant teelt, en waar op de Turken zeer verslingerd zyn; hoewel men daar ook de gewoone platbollige Uijens heeft, zo RAUWOLF aantekent. Deeze worden 'er *Basfal* genoemd. Men teelt in de Tuinen van Egypte ook Prey en Knoflook, volgens FORSKAOHL, die by Kairo een byzondere Soort aantrof, welke hy noemt *Look der Wildernissen*. Deeze hadt ronde Stengbladen, Elsvormige Meeldraadjes en een Zaaddraagend Kroontje. Zy was niet groot (*).

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

(35) Look *met een naakte Stengel, niet langer dan de Bladen, die rond Elsvormig Draadachtig zyn.*

XXXV. *Allium Schænoprasum.* Bieslook.

De

(*) Allium Desertorum. *Flor. Ægypt. Arab.* p. 72.

(35) *Allium* Scapo nudo adæquante Folia teretia Subulato-Filiformia. *H. Ups.* 78. GORT. *Belg.* 95. GOUAN *Monsp:* 199. *H. Cliff.* 136. R. *Lugdb.* 40. N. 3. All. Stam. simpl. &c. HALL. *Opusc.* 361. All. N. 14. Cepa Scapis Foliisque Subulatis &c. *Fl. Suec.* 264, 282. Cepa sectilis Juncifolia pe-

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

De vermaarde TOURNEFORT, die de Uijens, in een byzonder Geslagt, door de Pypachtige Bladen van de Look afzonderde, moest daar ook het *Bieslook* t'huis brengen, 't welk anderszins veel meer naar de Knoflook gelykt. De Franschen noemen het dikwils ook *Ciboule*, zegt GOUAN, de Engelschen, volgens RAY, *Cives* of *Chives*. Veelen hebbenze, met BAUHINUS, onder de Prey geteld en *Biesbladige Sny-Prey* geheten of ook *Wilde*: want zy komt wild voor in veele deelen van Europa. GESNERUS vondtze op Rotsen, by Lauffenburg, aan de Oevers van den Ryn; HALLER doorgaans in 't Alpisch Gebergte. Zelfs is zy, zegt zyn Ed., aldaar in sommige Weiden zo gemeen, dat 'er de Smaak van het Zuivel door bedorven wordt: weshalve hy ze voor een Plant der Alpen houdt. Men vindtze op de drooge Kalk-Rotsen van Oeland en Gothland, en elders aan de Kust van Sweeden, overvloedig.

Het gemeene Bieslook, dat men in de Tuinen teelt, heeft van een Handbreed tot een Voet hoogte. De Bladen verschillen van de Sten-

perennis. TOURNF. *Inst.* 383. Porrum sectivum Juncifolium. C. B. *Pin.* 72. Schænoprasum. DOD. *Pempt.* 689. LOB *Ic.* 154. Porrum Junceum. MUNTING &c. β. Cepa Scapis Foliisq teretibus, Capitulis pyramidatis. GMEL. *Sib.* I. p. 59. T. 15. f. 1. Cepa palustris altissima. BUXB. *Cent.* IV. p. 27. T. 45. GORT. *Ingr.* 49.

Stengeltjes niet, die ronde Hoofdjes, van bleek paarſche Bloempjes hebben, in een kort wit Bloemſcheedje. Het Zaadhuisje, dat Kegel-rond, ſtomp en driekleppig is, bevat zwarte hoekige Zaaden. De Wortel-Bolletjes, die ſamengedrukt, lang en Ovaalachtig zyn, laaten zig ſplyten en hebben, zo wel als 't Kruid, een ſterken Lookreuk. Men gebruikt het één, zo wel als 't andere, op verſcheide manieren in het Moes en tot Toeſpyze, of ook in de Sausſen, naar den Smaak des Lands. Het wordt dikwils, alleenlyk om Appetyt te verwekken, van ſommigen voor den Eeten gekaauwd. De Kuikentjes der Kalkoenen wordt het ook fyn geſneeden, onder 't Aas gegeven.

V. AFDEEL. III. HOOFD-STUK.

Het is zo wel een overblyvend Kruid, als de andere Soorten van Look, kunnende, daar zy eens geplant is, verſcheide Jaaren geſneeden worden, en het Loof groeit weder aan. Dit heeft 'er den naam van Sny-Parey of Sny-Ajuin aan doen geeven: want de gewoone Uijen lydt die afſnyding, zonder nadeel, niet. Ook zou de tamme Bieslook eenigszins ſchynen te verſchillen van de Wilde, die met de punten der Blaadjes niet zodanig omgekromd te voorſchyn komt; maar dit verſchil is klein. Zelfs behoort hier, zo de Heer HALLER met den Ridder oordeelt, de Ajuin met ronde Stengels en Bladen en pieramiedaale Hoofdjes van den Heer GMELIN, welke door geheel Rusland en Siberie gemeen is, maar

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

maar fomtyds zo groot voorkomt, dat BUXBAUM dezelve *allerhoogfte Moeras-Ajuin* getyteld heeft. De hoogte verfchilt, zo GMELIN aantekent, van een Span tot een Elle (*). De Bladen zyn wat langer dan de Stengel, die dikwils aan den voet een violette Kleur heeft. De Bloemen zyn of bleeker of donkerer paarfch of wit, en hebben de punten der Blaadjes uitgebreid; 't welk men naauwlyks in andere Soorten aantreft. Ook geeft dit een Klokvormige figuur aan dezelven, die genoegzaam byzonder eigen is aan deeze Soort: terwyl de Bloembladjes doorgaans van elkander afgefcheiden zyn in de overigen, of Knopswyze gefloten. LINNÆUS, evenwel, hadt bevoorens geoordeeld, dat deeze Siberifche tot de *Alpifche dunbladige Ajuin* van TOURNEFORT te betrekken ware; maar het fchynt my toe, dat dezelve hedendaags niet van de gewoone onderfcheiden worde. Immers ook betrekt de Heer DE GORTER dezelve tot de Bieslook, die aan de Oevers van het ronde Eiland by Petersburg overvloedig voorkwam, gemeenlyk een half Elle hoog.

( ) Look

(*) Hy heeft hier, *magnitudine admodum variat, nimirum inter dodrantalem, fesquicubitalem et bicubitalem*: 't welk daar op uitkomt; dewyl *Cubitus*, dat door fommigen voor een Elle genomen wordt, flegts de langte is van de Ellepyp of weinig meer dan een half Elle, gewoone maat.

( ) Look *met een naakte Spilronde Stengel, half Rolronde Bladen en Elsvormige Meeldraadjes.* V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

Onder den bynaam van *Siberische* is thans deeze hier ingevoegd, die beschreeven wordt, als de Bladen half Rolrond, eenigermaate gesleufd en geenszins hoekig hebbende (*); de Stengels Spilrond en langer dan de Bladen; een getopt bloeijend Kroontje; de Bloemscheede klein, Eyrond, rappig; Eyronde Bloemblaadjes, met een stompe uithoeking, spits, wit, aan de kiel groenachtig: Elsvormige Meeldraadjes die korter zyn: een Aschgraauw Vrugtbeginzel en enkelde Stempel. *Allium Sibiricum.* Siberische.

(36) Look *met een naakte Spilronde holle Stengel, Draadachtig Elsvormige Bladen, en losse Hoofdjes met weinige Bloemen.* XXXVI. *Tenuissimum.* Allerfynste.

Dit is ook een Siberisch Kruid, dat eenigermaate naar de Bieslook gelykt, doch naauwlyks

( ) *Allium* Scapo nudo tereti, Fol. semicylindricis, Stam. Subulatis. *Mant.* 562.

(*) Wat dit 'er by doe begryp ik niet, dewyl het niet tot onderscheiding dienen kan, van deeze, van de voorgaande of volgende Soort.

(36) *Allium* Scapo nudo tereti inani, Foliis Subulatis Filiformibus; Capitulis laxis paucifloris. GMEL. *Sib.* I. p. 61. T. 15. f. 2, 3.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

lyks den Smaak of Reuk van Look of Uijen heeft. Waarom aan hetzelve juist een holle of ledige Stengel toegefchreeven worde, daar de voorgaande Soorten die ook hol hebben en de Bladen hier tevens hol zyn, even als in de voorigen: is my duifter. Immers dat dient tot de Soortelyke onderfcheiding niet, en baart zelfs verwarring. Doch LINNÆUS heeft deeze bepaaling woordelyk van GMELIN ontleend, die aanmerkt, dat het van de Veldmuizen of Rotten gegeten, en tot Wintervoorraad verzameld worde. Zie hier, hoe hy het befchryve.

Een zeer dun bleek Violet Wortelbolletje, dat met losfe Schillen is bekleed, geeft onder dikke lange Vezelen, en boven holle buikige Bladen uit, het Stengeltje met hunne Scheeden een end wegs byna omvattende, en omtrent zo lang als 't zelve. Het is groen, van een Handbreed tot een Span hoog en zeer dun. Uit eene éénbladige puntige Scheede komen van zes tot agt Bloemen, op Steeltjes van ongevaar een half Duim, byna knikkende, bleekrood en Knopswyze bykans geflooten. Ieder Bloem beftaat uit zes dikke Blaadjes, met zes pieramiedaale Meeldraadjes, welke flaauw paarfchachtig zyn, met geele Meelknopjes, volgens STELLERUS, die in bedenken geeft, of het ook de *Portugaalfche Ajuin met Haairachtige Bladen*, zeer klein, een paarfchachtige Bloem hebbende, van TOURNEFORT zou kunnen zyn.

(37)

(37) Look *met een naakte of byna geene Stengel, knikkende Zaadhuisjes en platte kant-haairige Bladen.*

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK. XXXVII. *Allium Chamæ-Moly.* Allerkleinste.

Zo de Look-Planten met fraaije Bloemen den naam van *Moly* verdienen, gelyk RAY wil, dan behoort zekerlyk hier dit Italiaansche Plantje, onder den bynaam van *Laag Moly.* Het is de *allerkleinste* Soort van Look, wordende door COLUMNA, bedenkelyk, voor 't Moly van DIOSCORIDES aangezien. Het heeft Bolletjes van grootte als Hazelnooten en Grasachtige Bladen, op 't hoogste een Voet lang. Zo dra de Lugt zig, in 't vroegste Voorjaar, slegts een weinig ontlaat, dat in Italie dikwils in January gebeurt, komt tusschen de Bladen een Blaasje uit den Grond, dat van zeven tot tien aartige gesterde Bloempjes uitgeeft, van binnen wit, van buiten paarsch of groenachtig. Het Vrugtbeginzel is met zes Meeldraadjes omringd, en wordt een Zaadhuisje, zig nederwaards krommende, van grootte als een Erwt, met zwarte hoekige Zaadjes. De Reuk is als tusschendien, van Kool en Look, middelslagtig.

Van dit Geslagt, hoe menigvuldig ook in Soor-

(37) *Allium* Scapo nudo subnullo, Capsulis cernuis, Fol. planis ciliatis. Moly humile Folio Gramineo. C. B. *Pin.* 75. RUDB. *Elys.* II. p. 166. f. 15. Chamæ-Moly an Moly Dioscoridis. COL. *Ecphr.* 325. T. 326. Saturnia Marati.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK. Soorten, vallen maar weinigen buiten de oude Wereld. In Europa en Asia zynze byna allen t'huis. Eene Soort, de *Toverkragtige* gebynaamd, voert by één Autheur den naam van *Indische* en is door den Heer BURMANNUS onder de Indische Planten opgetekend. Eene andere, die den bynaam heeft van *Ruigachtige* Look, plaatst zyn Ed., doch met geen zekerheid, onder de Kaapsche Planten. In Noord-Amerika valt, volgens GRONOVIUS, de Das-Look voorgemeld en die zeer stinkende, welke den bynaam van *Kanadasche* voert.

Thans gaan wy over tot een Geslagt van Bolplanten, welks aangenaame Geur wel ras dien afschuwelyken Reuk zal doen vergeeten; naamelyk

LILIUM. Lelie.

Het onderscheidt zig door een Klokvormige Bloem van zes Bladen, met eene Honigvoerende Streep overlangs: het Zaadhuisje de Klepjes met getraliede Haairtjes samengevoegd hebbende. Daar komen in voor, de volgende Soorten.

I. *Lilium album.* Witte. (1) Lelie *met verspreide Bladen en Klokvormige Bloemen, die van binnen glad zyn.*

Dit

(1) *Lilium* Fol. sparsis, Coroll. Campanulatis, intus glabris.

Dit zyn de gewoone *Witte Leliën*; de *Hemerocallis* der Latynen en Grieken. Men noemtze in 't Italiaansch *Giglio*, in 't Hoogduitsch *Gilgen*, in 't Engelsch *Lilly*, in 't Fransch *Lys* of *Lis*. De Latynsche naam *Lilium* is van den Griekschen *Leirion* afkomstig (*). In Palestina als ook in Syrie groeijen zy aan de Zeekust wild, doch in Arabie worden zy op de middelste deelen der Bergen aangekweekt. Men houdtze als een aangenaame en sierlyke Bloemplant, door geheel Europa, gelyk by ons, in de Tuinen.

V. AFDEEL. III. HOOFD-STUK.

De Gestalte is iedereen bekend, doch niet zo zeer de Verscheidenheden. De gewoone hebben de Bloemen, als zy open gaan, opwaards gekeerd en deeze komen geheel wit voor,

bris. *Syst. Nat.* XII. Gen. 406. *Veg.* XIII. Gen. 410. p. 268. *Mat. Med.* 173. *H. Cliff.* 120. *Ups.* 80. R. *Lugdb.* 30. GRON. *Orient.* 105. Lilium album Flore erecto vulgare. C. B. *Pin.* 76. Lilium candidum. DOD. *Pempt.* 197. *β.* Lilium album Flor. dependentibus f. peregrinum. C. B. *Pin.* 76. *γ.* Lilium Caule plano compresso. GRON. *Orient.* 106. Lilii albi pulchri et ignoti species. C. B. *Pin.* 76. Martagon album, Lilium candidum Byzantinum. LOB. *Ic.* 163. WEINMANN. *Kruidb* Pl. N. 655. Lett. *a*.

(*) Dit woord *Leirion* heeft, wel is waar, by de Grieken ook de Narcissen betekend en de Lelie wordt *Krinon* genoemd, by THEOPHRASTUS en alle de laateren: doch men kan, niettemin, aan de gedagte afleiding, dewyl *Leirion* by de Ouden ook de Lelie betekend heeft, geenszins twyfelen. PLINIUS verzekert, dat het *Leirion* van THEOPHRASTUS het *Lirium* of *Lilium* der Latynen zy.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

voor, of met roodachtige Streepen of gevlakt. Ook zyn 'er dubbelde witte Leliën, met grooter en kleiner Bloem. Maar geheel byzonder zyn die met nederhangende Bloemen, Uitheemſche Lelie of *Sultan Sambach* genaamd. Men noemtze *Zambak* in de Ooſterſche Landen. Derzelver Stengen zyn, volgens CLUSIUS, ſchraalder, met minder en kleiner Bladen bezet, de Bloemen vallen ook kleiner, doch zo welriekende als die der gewoone witte Leliën. Den Wortel-Bol hebben zy ſomtyds zo groot, dat men dien naauwlyks met de beide Handen omvatten kan. Deeze komen dikwils voor met platte Stengels, welke zeer breed en hoog en zeer Bloemryk zyn. LOBEL hadt aan zulk een Stengel van eens Mans langte, en een Handpalm breed, tweehonderd en meer, Sneeuwwitte en zoetruikende Bloemen, waargenomen. Men verkooptze te Aleppo op de groote Marktplaats, gelyk hier op de Bloemmarkt de witte Leliën.

Van ouds werdt de Lelie *Roos van Juno* geheten, als uit derzelver Zog geſprooten zynde. Men achtze niet alleen om haare ſchoonheid, welke de pragt der Koninglyke Gewaaden van SALOMO te boven ging, en om den aangenaamen Reuk, dien LOBEL Godlyk noemt; maar ook om de geneezende kragt. De Wortels, Bladen en Bloemen, zyn altemaal van eene verzagtende hoedanigheid, en dienen uitwendig zo wel ten dien einde, als tot rypmaaking

king van Gezwellen, inzonderheid de Wortels. De Bloemen zet men in Olie, die daar van welriekende en tevens Balſamiek wordt. Zy zyn, zo wel als de Bladen, bitterachtig van Smaak. Lelie-Bollen, onder de Aſch gebraden, zyn tot Pappen dienſtig. Met het uitgeperſte Sap, in het Deeg van Brood gemengd, zou de Waterzugt genezen zyn.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

(2) Lelie *met verſpreide Bladen en Klokvormige opſtaande Bloemen, die van binnen ruuw zyn.*

II. *Lilium bulbiferum.* Boldraagende.

Gemeenlyk worden deeze *Roode Leliën* genoemd, hoewel zy uit den paarſchen Saffraankleurig zyn. De Groeiplaats is in Italie, Oostenryk, Siberie, zegt LINNÆUS. Waarom zyn Ed. 'er de Levant niet byvoege, terwyl RAUWOLF ze by Gerar groeijende gevonden heeft, is vreemd. Door geheel Europa, byna, houdt menze als Bloemplanten in de Tuinen, wel-

(2) *Lilium* Fol. ſparſis, Coroll. campanulatis erectis, intus ſcabris. *H. Cliff.* 120. *Ups.* 80. R. *Lugdb.* 31. GMEL. *Sib.* I. p. 41. GRON. *Orient.* 104. Lilium purpureo-croceum majus. C. B. *Pin.* 76. β Flore pleno. γ. Minus. *Ibid.* δ. Lilium purpureum. DOD. *Pempt.* 198. Martagon Chymiſtarum. LOB. *Ic.* 164. Lilium phœniceum. C. B. *Pin.* 77. ε. Lil. Bulbiferum latifolium majus. ζ. Lil. Bulbif. anguſtifolium η. Minus. θ. incanum. *Ibid.* Lilium purpur. tertium. DOD. *Pempt.* 199. Lilium cruentum Bulbos gerens &c. LOB. *Ic.* 165.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK. welken zy ook niet weinig verſieren. By de Franſchen wordenze genoemd *Lis Orangé*, by de Engelſchen *Red purple Lilly*, in 't Hoogduitſch *Goldgilgen*, dat is Goud-Lely. Men wil dat het de *Bulbus cruentus* van HIPPOCRATES zy en de *Hemerocallis* of Wilde Lely van DIOSCORIDES. LOBEL noemtze de *Martagon* der Alchymisten, en die naam ſchynt in 't byzonder aan de roode Leliën te behooren.

't Gewas verſchilt aanmerkelyk van dat der Witte Leliën, zynde laager, met de Bladen langer, ſtyver, donkergroen en byna regthoekig eenigermaate Kranswyze aan de Steng geplaatst, die zig boven Kroontjeswys' verdeelt in verſcheide Bloemſteelen. Dus heeft men ze met grooter, kleiner, met enkelde of volbladige Bloemen, die ſomtyds bleeker, ſomtyds hooger Oranje of Bloedrood zyn. Op deeze Leliën, welke in Italie de Akkers en Velden verſieren, wordt door de Latynſche Digters, onder den naam van roode Hyacinthen, gezinſpeeld (*). Maar het zonderlingſte is, dat dezelven, gelyk weinig andere Planten, ſomtyds

(*) Uit het Bloed van den Jongeling Hyacinthus, met Apollo ſpeelende gekwetst geraakt, zoudenze geſprooten zyn; want OVIDIUS zegt, *Metam.* 10.

Ecce Cruor, qui fuſus humo ſignaverat Herbas,
Deſinit eſſe Cruor, Tyrioque nitentior œſtro
Flos oritur, formamque capit quam Lilia, ſi non
Purpureus color his, Argenteus eſſet in illis.

tyds Bolletjes of Klifters draagen in de Oxels der bovenfte Bladen en der Bloemfteelen, als wanneer de Vrugt gemeenlyk misdraagt. Deeze Bolletjes gaapen Schubswyze, en vallen ryp wordende zwartachtig af, waar na zy Worteltjes fchieten en nieuwe Planten voortbrengen. Van deezen aart zyn 'er met breeder of met fmaller, als ook met grysachtige Bladen; met grooter, kleiner, meer of minder talryke Klisters; als ook met zydtakjes, uit de Kroon fchietende, die met veele Klisters bezet zyn. De Bloemen van deeze zyn insgelyks hooger of bleeker rood. Voor 't overige komen deeze roode Leliën, wat de Bollen aangaat en derzelver hoedanigheden, met de witte overeen.

V. AFDEEL. III. HOOFD-STUK.

Men vindt in Switzerland de Witte en Roode Leliën, op Bergachtige plaatfen, wild, zo wel als in Provence en in Ooftenryk. Wat Siberie aangaat, aldaar komen de Roode in alle haare gemelde Verfcheidenheden, beooften de Rivier Jenifea tot aan de Zee, overvloedig voor, zegt GMELIN, die 'er dus van fchryft.

„ In de wilde Plant heb ik de Bloemen nooit
„ het getal van vier zien overtreffen. Dikwils
„ komenze eenzaam, ook wel twee of drie,
„ altoos uit den top der Stengel, als uit een
„ middelpunt voort. Dezelve is of weinig
„ of zeer fterk gehoekt, by den Grond rood of
„ groen met roode Stippen. De Bladen heb-
„ ben aan de kanten een witte Wolligheid,
„ en

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

„ en ſtaan doorgaans overhoeks, vier of vyf
„ by elkander aan den top. Daar zyn 'er met
„ breeder Bladen, die hooger groeijen, en
„ met ſmaller Bladen, die laager blyven; welke
„ laatſten de Bloemen rood of geel hebben.
„ Deeze Verſcheidenheden komen in verſchil-
„ lende Landſtreeken voor. De Wortels of
„ Bollen zyn, gelyk die der overige Leliën, by
„ de Ruſſen en Tartaaren tot Spyze in gebruik.
„ Zy kookenze in Melk of braadenze onder de
„ Aſch, en noemenze *Sarana*; doch onder-
„ ſcheidenze tevens, met byzondere naamen,
„ wegens de witheid en ſchubbigheid der Bol-
„ len."

III. *Lilium Pomponium.* Smalbladige.

(3) Lelie *met verſpreide Elsvormige Bladen en omgeboogen Bloemen, de Blaadjes omgekruld.*

Op de Pyreneeſche Bergen, als ook in Siberie, komt deeze voor, zegt LINNÆUS, die de Bladen Liniaal, ſpits, driekantig, geſleufd, verſpreid en de Spleet van 't Honigbakje zeer ge-

(3) *Lilium* Fol. ſparſis Subulatis, Flor. reflexis, Coroll. revolutis. *Hort. Cliff.* 120. *Ups.* 81. R. *Lugdb.* 31. MILL. *Dict.* T. 165. f. 2. Lilium Rad. tunicatâ, Fol. ſparſis &c. GMEL. *Sib.* I. p. 42. Lilium rubrum anguſtifolium. C. B. *Pin.* 78. Lilium rubrum præcox. CLUS. *Hiſt.* I. p. 153. *β.* Lilium miniatum odoratum anguſtifolium. RUDB. *Elys.* II. p. 176. f. 3. *γ.* Lilium brevi & Gramineo foliis. C. B. *Pin.* 79.

getand heeft. GMELIN merkt aan, dat zy in Siberie op de zelfde plaatsen groeit, als de gezegde roode Leliën en met den zelfden naam genoemd wordt, verstrekkende de Bollen ook tot Spyze. Zy verschilt 'er grootelyks van, zo door de fynheid der Bladen als door de figuur der Bloem, behoorende tot onze *Krul-Leliën*, en Menie-rood zynde van Kleur. Zy heeft den Wortel-Bol met Rokken bekleed, niet Schubbig noch getand. De Styl is zeshoekig en groen, maar de Meeldraadjes en Knopjes verschillen weinig van de Bloem. De Stengel, die ligt van den Bol afgaat, is rond en glad, witachtig groen, van een Span tot een Elle hoog. De Bladen zyn twee Duimen lang en één Linie breed, glad en hoog groen. In getal van Bloemen verandert zy, zegt zyn Ed, grootelyks, die somtyds agt of tien, doch ook wel maar één op de Stengel voorkomen. Dit komt echter niet by het verschil der aangehaalde Verscheidenheden; want daar de eerstgemelde van CLUSIUS maar één, twee of drie Bloemen hadt, droeg 'er, die met korte Grasachtige Bladen, somtyds wel over de dertig en tot by de vyftig op ééne Stengel, maar dan was dezelve plat; gelyk die menigvuldigheid ook in de witte Leliën by een misgewas plaats heeft. De zodanigen worden *Martagon Pomponii* by hem getyteld (*).

V. AFDEEL. II. HOOFDSTUK.

De

(*) Zie WEINMANNS Kruidboek, Plaat N. 659, 660.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

De aangehaalde, op deeze Soort, uit het Werk van MILLER, heeft groote Schubbige Bolwortels, en eene Steng van drie Voeten hoogte, zynde thans, zo deez' aanmerkt, in de Engelfche Tuinen vry gemeen en bloeijende een groot gedeelte van den Zomer. 't Blykt klaar, dat dezelve, fchoon in fynheid der Bladen overeenkomftig, van de gedagte van GMELIN verfchillende zy, en 't is zonderling, dat MILLER ze verwarre met de volgende.

IV. *Lilium Chalcedonicum.* Roode Krul-Lelie.

(4) Lelie *met verfpreide Lancetvormige Bladen, omgeboogen Bloemen en omgekrulde Bloemblaadjes.*

Uit Perfie zou deeze, die van overlang in de Bloemtuinen reeds gemeen is, afkomftig zyn, of van Konftantinopolen. Elders ftelt LINNÆUS de Groeiplaats in Afie en op de Pyreneen. Nu juist twee Eeuwen geleeden, kreeg de wydberoemde CLUSIUS het Zaad op, dat hy van Konftantinopolen hadt ontvangen, veel naar dat der Wilde Leliën gelykende.

(4) *Lilium* Fol. fparfis Lanceolatis, Floribus reflexis &c. *H. Cliff.* 120. *Ups.* 81. R. *Lugdb.* 31. Lilium Byzantinum Miniatum C. B. *Pin.* 78. CLUS. *Hift.* I p. 131. Hemerocallis Chalcedonica. LOB. *Ic.* 169. Lilium fylv. alterum. DOD. *Pempt.* 202. β. Lilium Byzantinum miniatum polyanthos. γ. Lil. purp. fang. Flore reflexo. Hemerocallis Byzantina. LOB. *Ic.* 169. Lilium rubrum Zufiniare. CLUS. *Pann.* p. 133, 134.

de. Omtrent dien tyd waren de Bollen van Konſtantinopolen te Weenen eerst gebragt en ſtrekten, door haare fraaije Bloemen, tot vermaak der Dames. In Karniolie, anders de Krain genaamd, by den Golf van Venetie, en omſtreeks Idria, groeijen zy natuurlyk op veele Bergen, 't zy bloot of in Bosſchen, zo Doktor SCOPOLI verhaalt, die ze aldus beſchryft (*).

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

„ De Bol is wit; de Stengel een Elle hoog, „ glad, rond. De Bladen zyn verſpreid, zo „ lang als de middel-Vinger, Lancetvormig, „ van boven glad, van onderen aan de even- „ wydige Ribben ruig, ſamengehoopt. Tot „ drie Bloemſteelen geeft zy uit, langer dan „ de Bladen, naakt. De Bloem is Menie- „ kleur, grooter dan de Martagon, met de „ Blaadjes, beneden 't midden, door een zwar- „ te ruuwheid Schurftig, de Tippen Wollig, „ omgeſlagen, van langte als het onderſtaande „ Blad, van agteren en beurtlings nederwaards „ bultig en aan den voet getand. De Meel- „ draadjes geelachtig groen: de Knopjes gevuld „ met een Meniekleurig Stuifmeel."

Dus verre de geleerde Heer SCOPOLI; wiens byzonderheden ik twyfel of men allen zal kunnen nagaan in deeze fierlyke *Krul Leliën*; waar van CLUSIUS in 't gezegde jaar 1579, in 't eerſte maar één, vervolgens vier en ein-

(*) *Flora Carniol.* p. 239.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

eindelyk zes Bloemen uit den top der Stengel kreeg. Verscheide Dames te Weenen hadden 'er, schryft hy, op 't hoogste maar drie bekomen en de Edele Heer BRANCION, te Mechelen, die ééne Bol present hadt, kreeg daar van Jaarlyks maar ééne Bloem. Zeker Heer DILFO in tegendeel, die éénе Plant uit Zaad hadt geteeld, zag daar van in 't eerste Jaar agt, in 't volgende veertig Bloemen. Dus merkt hy aan, dat 'er van dit slag Eenbloemige schynen te zyn en Veelbloemige Planten.

Wat den naam aangaat, in 't gemelde en de volgende Jaaren werden verscheide Bollen uit de Tuinen by Konstantinopolen herwaards overgebragt, onder den naam van *Zufiniare*; gelyk ook bevoorens, toen hy zig te Weenen bevondt, het Zaad was getekend geweest: doch hy vernam, dat deeze schoone Bloem van sommigen *Corona di Re*, dat is Konings Kroon, genoemd werde. Anderen gaven 'er den naam aan van Konstantinopolitaansche Martagon. Thans weet men dat 'er aanmerkelyke Verscheidenheden van voorkomen, met hooger en bleeker roode, of ook met geele Bloemen, die met roode Stippen gevlakt zyn of geheel ongevlakt.

Als een weezentlyk verschil, met de voorgaande en volgende Soort, merkt de Ridder aan, dat de Tros voor het bloeijen naauwlyks gekromd is en de Stengel tot boven toe met

digt

digt getropte Bladen bekleed, die naar het Loof van witte Leliën gelyken.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK. V. *Lilium superbum.* Pragtige.

(5) Lelie *met verspreide Lancetvormige Bladen, de Bloemen in een takkige Pieramiede geschikt, omgeboogen, met omgekrulde Bloemblaadjes.*

In Noord-Amerika groeit deeze, door CATESBY afgebeeld, onder den naam van *Kanadasche Martagon* of Krul-Lelie, met eene geele gestippelde Bloem. Het zou de zelfde zyn, waar van de beroemde TREW de Afbeelding geeft, onder den naam van „*Veelbloemige Lelie* met verspreide Bladen, de „Bloemen omgeboogen, met een Goudgeelen „bodem, een Oranjekleurigen zoom of rand, „zwart gestippeld; de Bloemsteeltjes met één „Blaadje voorzien." Zyn Ed. merkt aan, dat dezelve in grootte der Bloemen, in figuur en kleur, overeenkome met die, welke by MILLER genoemd wordt, *Groote gevlakte Kanadasche Martagon, met langere Bladen.* Maar derzelver Steeltjes, zegt hy, hebben twee Bladen, en deeze is bovendien in getal van Bloemen, hoogte der Stengels en pieramiedaale

(5) *Lilium* Fol. sparsis Lanceolatis, Flor. Ramoso-Pyramidatis &c. MILL. *Dict.* N. 8. Lil. Fol. sparsis multiflorum &c. TREW. *Ehret.* p. 2. T. 12. Lil. f. Martagon Canadense, Flore luteo punctato. CATESB. *Car.* II. p. 56. T. 56.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

le figuur, uitmuntende. Tot verder verklaaring heeft EHRET zelf daar van het volgende verhaald.

„ Deeze Lelie bloeide voor de eerste maal „ in de ryk gestoffeerde Tuin van P. COLLINSON, dien voortreflyken Kruidminner, „ waar ik ze heb afgetekend. Zy was opgegroeid tot de hoogte van zes en een halven „ Voet, met een zeer fraaije paarsche Kegelachtige Stengel, die van onderen tot den „ top overal, in 't ronde, Bladen uitgaf. Deeze Plant is, zo veel ik weet, nog niet beschreeven of afgebeeld. Haar Moederland „ is Pensylvanie, gelyk my de zeer vermaarde GRONOVIUS heeft verwittigd, die ook „ verzogt zynde de gegeven beschryving heeft „ toegestaan."

Hier kan niet t'huis gebragt worden de *Martagon met Goudkleurige Bloemen*, die met sierlyke paarsche Vlakken fraay getekend zyn, op ieder Stengel maar ééne Bloem en somtyds meer, van CLAYTON waargenomen, welke op Moerassige plaatsen in Virginie bloeit, zynde de Martagon met omgeboogen Bloemen, uit den geelen rood, met paarsche Vlakken van BANISTER, eu de Lelie of Martagon van Kanada, met een geele gestippelde Bloem (*).

(6) Le-

(*) *Acad. Reg. Par.* CATESB. *Car.* I. p. 56. CLAYT. N. 622. COLD. *Noveb.* 70. GRON. *Virg.* p. 50.

(6) Lelie *met gekranste Bladen en omgeboogen Bloemen, de Blaadjes omgekruld.*

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK. VI. *Lilium Martagon.* Krul-Lelie.

Aan deeze geeft onze Ridder den bynaam van *Martagon*, misschien, om dat MATTHIOLUS zegt, dat dezelve van de Chymisten, in Italie, Martagon genoemd worde. De Groeiplaats is op de Gebergten der middelste deelen van Europa vry algemeen. Zy komt overvloedig door geheel Siberie, tot in de allerooftelykste deelen, zo op opene Velden, als aan de kanten der Bosschen, in yle Berkenhout-Plantagiën en op Steenige gronden voor. Men noemtze ook *Sarana*, en gebruikt de Bollen insgelyks, maar tot een Spyze van geringer Smaak. In Switzerland is zy niet alleen omstreeks Geneve, maar op alle Bergvelden en in alle Bosschen zeer gemeen.

Men noemtze *Breedbladige Berg-Lelie*, en gemeenlyk *Krul-Lelie*, waar van het de bekendste Soort is, in de Europische Bloemhoven. Sommigen noemenze ook *Lelietjes van Kalvarie*. Zy heeft een digt schubbigen Saffraangeelen Bolwortel. De Stengel, welke een Elle en

(6) *Lilium* Fol. verticillatis, Floribus reflexis &c. *H. Cliff.* 120. *Ups.* 81. GMEL. *Sib.* I. p. 44. R. *Lugdb.* 31. Lil. Flor. reflexis montanum. C. B. *Pin.* 77. Lilium sylvestre. DOD. *Pempt.* 201. Lilium montanum. LOB. *Ic.* 168. HALL. *Helv. inchoat.* II. p. 118. *β.* Lil. Flor. reflexis alterum hirsutum. C. B. *Pin.* 78.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

en hooger opschiet, is bezet met onvolkomen Kransjes van drie tot vyf Bladen, doch enkeld aan 't bovenste, die hard zyn en gesteeld, breed Lancetvormig. De top is gekroond met hangende Bloemen, somtyds tot by de twintig, gemeenlyk witachtig Roozekleur met Bloedkleurige Vlakjes gesprenkeld. Hoe die in 't open gaan van figuur en Kleur veranderen, zal ieder Liefhebber der Bloemen bekend zyn. Men heeftze met roode, met Vleeschkleurige paarsche, en met zuiver witte Bloemen. Zy valt ook hooger of laager en somtyds ruig van Blad. De Vrugt, die zeshoekig is gelyk in andere Leliën, bevat, volgens de Waarneeming van SCOPOLI, tot vyftig Zaaden in ieder Hokje (*).

Wegens de geele Bollen noemen de Duitschers deeze Krul-Leliën *Goldwurtz*, dat is Goudwoatel, en *Turckischer Bund*; voor welke laatste benaaming misschien niet meer reden is, dan voor die zo algemeen gebruiklyke van *Martagon*. Zo 'er in de omgekrulde figuur der Bloemen iets ware, dat dezelve naar een Werktuig der Chymisten deedt gelyken, dan zou immers die naam op de voor beschreevene Roode Lelie niet toepasselyk zyn. Tot de *Hemerocallis* van DIOSCORIDES schynt men deeze Krul-Lelie nader te kunnen betrekken dan

(*) Zie eenige Verscheidenheden van deeze Krul-Leliën, in WEINMANNS *Kruidboek*, Plaat N. 657, 658.

dan de gemeene Witte, doch niet nader dan de Roode of Saffraankleurige Leliën, voorgemeld. V. Afdeel. III. Hoofdstuk.

(7) Lelie *met gekranste Bladen en omgeboogen Bloemen, die omgekruld Klokvormig zyn.* VII. *Lilium Canadense.* Kanadasche.

In 't byzonder voert deeze den bynaam van *Kanadasche*, om dat zy by de Autheuren dus is getyteld en dat menze, in Vrankryk, de *Martagon van Kanada* noemt. Catesby zegt, dat de Bloemen niet omgeboogen zyn; doch niet tot dien trap als in de Krul-Leliën zal hy zeggen willen. Naar die der Roode Leliën gelyken zy veel, en hebben eene Klokvormige figuur, nederwaards hangende. De Kleur is geel, met zwarte Vlakken van binnen gespikkeld. Thans zegt Linnæus, dat de Bloemblaadjes, even als in de Martagon, omgekruld zyn, 't welk tegen het gezegde en tegen de Afbeeldingen strydt. De Bladen, voegt zyn Ed. 'er by, zyn gekranst en driestreepig.

Zou

(7) *Lilium* Fol. verticillatis, Flor. reflexis, Corollis revoluto-Campanulatis. *Mant.* 364. Lil. angustifolium, Flore flavo maculis nigris distincto. Tournf. *Inst.* 371. Barr. *Rar.* 778. T. 123. Lil. Martagon Canadense maculatum. Mor. *Hist.* II. p. 408. S. 4. T. 20. f. 9. Rudb. *Elys.* I. p. 177. f. 5. Lil. s. Martagon Canad. Flor. magn. flavis non reflexis. Catesb. *Car.* III. p. 11. T. 11.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

Zou het ook die kunnen zyn, welke CLAYTON noemt, Lelie met een Saffraankleurige Bloem, die met bruine Vlakken van binnen is getekend; de Bloemblaadjes by den oirsprong smal; de Bladen langwerpig Lancetvormig, vier of vyf aan de Knietjes Kranswyze geplaatst? Deeze bloeide in de Westelyke Bosschen en Valeijen nevens de Gebergten, in Karolina (*). Ik vind die thans t'huis gebragt tot de volgende Soort.

VIII. *Lilium Philadelphicum.* Philadelphische.

(8) Lelie *met gekranste Bladen en overend staande Bloemen, die Klokvormig zyn; de Bloemblaadjes genageld.*

Deeze is afgebeeld door den schranderen MILLERUS, wien de Bollen gezonden waren door den Heer BARTRAM, van Philadelphia in Pensylvanie, die ze aldaar groeijende hadt gevonden. Grootelyks onderscheidt zy zig door de lang en smal genagelde Bloemblaadjes, welke wel breed zyn, doch spits uitloopen, maakende een Bloem gelyk der gewoone Leliën. De Kleur

(*) Lilium Fol. Lanceolato oblongis, superioribus verticillatis, inferioribus sparsis; Corollâ Campanulatâ; Petalis punctatis. GRON. *Virg.* 51. Lil. Carolinianum, Flore Croceo punctato, Petalis longioribus et angustioribus. CATESB. *Carol.* II. T. 58.

(8) *Lilium* Fol. verticillatis, Floribus erectis, Corollâ Campanulatâ &c. Lil. Fol. verticillatis brevibus &c. MILL. *Dict.* T. 165. f. 1. CATESB. *Car.* II. p. 58. T. 58.

Kleur is hoog paarsch, zegt hy, met donkere Vlakken naar 't midden. Hy hadt de Stengel één en een vierde Voet hoog gezien met twee Bloemen. V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

(9) Lelie *met gekranste Bladen en overend staande Bloemen, die Klokvormig zyn; de Bloemblaadjes ongenageld.* IX. *Lilium Camschatcense.* Kamschatkaase.

De gezegde byzonderheid onderscheidt voornaamelyk deeze, die tot de Planten van Kamschatka, op den Noordoosthoek van Siberie, behoort, doch ook in Kanada schynt gevonden te zyn. Het Loof komt veel met de gemeene Krul-Leliën overeen: want de Stengel is bezet met Kransjes van Lancetvormige Blaadjes, gelyk in de voorgaande, maar deeze heeft de Bloembladen Eyrond en stomp, anderszins ook paarschachtig van Kleur.

De Heer THUNBERG hadt in Japan eene Lelie verzameld en overgezonden met den bynaam van *Japansche*. Dezelve heeft de Bladen niet Kranswyze, noch verspreid, maar overhoeks geplaatst aan een ronde Steng, welke boven lang ongebladerd schynt uit te loopen in ééne Bloem, die de figuur heeft der gewoone witte Leliën. De Vrugtmaakende deelen verschillen ook weinig daar van. In de X. *Japonicum* Japansche. PLAAT LXXXII. *Fig.* 2.

(9) *Lilium* Fol. verticill. Flor. erectis, Coroll. Campanulatâ, Petalis sessilibus. *Am. Acad.* II. p. 348.

V. AFDEEL. III HOOFDSTUK.

de Bladen is dit byzonders, dat zy blykbaarlyk gesteeld zyn, 't welk niet voorkomt in eenige der beschreevene Soorten. De Steeltjes zyn een Kwartier Duims lang. De Bladen hebben een volmaakt Lancetvormige figuur, met drie of vyf Ribben overlangs, zynde ongevaar een half Voet lang en drie Kwartier Duims op 't breedste. Van boven schynen zy donkerer groen en ruuw, van onderen ligter glanzig en eenigermaate Zilverachtig te zyn geweest. De Kleur der Bloem is geelachtig. Nog een andere Lelie heeft zyn Ed. aldaar geplukt, die langer en smaller dan de gewoone Leliën, doch ook wit van Kleur was en een weinig krom, gelyk dezelve in myne Afbeelding, Pl. LXXXII. *Fig.* 2, eenigszins verkleind vertoond wordt, zynde deeze Lelie-Bloem, in myn Exemplaar, volle vyf Duimen lang.

FRITILLARIA. Kievitsbloem.

Een Klokvormige Bloem, die zesbladig is, en boven de Nagels een Honigvoerende Holligheid heeft (*), met de Meeldraadjes van langte als de Bloem; strekt tot onderscheiding van dit Geslagt, waar in, behalve de gewoone Kievits-Bloemen, verscheide andere Bloemplanten vervat zyn, als volgt. (1)

(*) *Supra Ungues Cavitate Nectariferâ.* Dit *boven* zal men verstaan moeten ten opzigt van den Voet der Bloem, die nederhangt: des het eigentlyk *onder* zou moeten zyn. Aan 't hoofd der Klasse staat, *basi foveâ Nectariferâ ovatâ.*

(1) Kievitsbloem *met een gekroonde Bloemtros, die onder naakt is, en geheel effenrandige Bladen.*

V. Afdeel. III. Hoofdstuk. I. *Fritillaria Imperialis.* Keizers-Kroon.

Uit Persie, waar menze *Tusai* noemde, was deeze fraaije Bloemplant, die men *Keizers-Kroon* of *Kroon Imperiaal*, in 't Fransch *Couronne Imperiale* tytelt, te Konstantinopolen gebragt en van daar, nu ruim tweehonderd jaar geleeden, door geheel Europa verspreid, alwaar zy thans gemeen is in de Bloemhoven. LINNÆUS gaf 'er bevoorens den naam aan, van *Petilium*, ontleend van PLINIUS, die deezen naam gegeven hadt aan een dergelyk Kruid. Thans heeft hy ze in dit Geslagt betrokken.

De Plant heeft een vasten, Knolronden Bol, die niet Schubbig is, naar een Uijen gelykende en naar Look ruikende. Hier uit komt een dikke Stengel, zonder Wortelbladen, voort, die Kranswyze bezet is met Lelieachtige Bladen, doch boven geheel naakt, en uitloopt in een Kroon van opstaande Bladen, tusschen welken gesteelde Klokvormige Bloemen, vier of meer in getal, nederhangen. Zy spreiden zig aan

(1) *Fritillaria* Racemo Comoso, inferne nudo, Foliis integerrimis. *Syst. Nat.* XII. Gen. 407. *Veg.* XIII. Gen 411. p. 269. GOUAN *Monsp.* 170 *H. Ups.* 82. Petilium Fol. Caulinis. *H. Cliff.* 119. R. *Lugdb.* 30. Lilium f. Corona Imperialis. C. B. *Pin.* 79. TOURNF. *Inst.* 373. DOD. *Pempt.* 202. Tusai f. Lilium Persicum. CLUS. *Hist.* I. p. 127, 128.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

aan de punten der Bloembladen een weinig uit, en zyn gemeenlyk bruinachtig rood, doch ook van andere Kleuren. Dus vindt menze die Roozekleurig, die witachtig, bleek of hoog geel, en met ſtreepen zyn. Bovendien zyn 'er met dubbelde of volbladige Bloemen, en met twee Bloemkroontjes boven elkander. Ook vallen zy grooter of kleiner van Gewas en met geheel bonte, 't zy Goud- of Zilverſtreepige Bladen, welke de ſierlykſten zyn. Men vindt ook van Kroon Imperiaalen met platte Steelen en veele Bloemen, van getakte en monſtreuze, gewag gemaakt. Zodanig eene brengt J. BAUHINUS, uit gekleurde Afbeeldingen, op 't tapyt, die veel meer Bloemen in de Kroon dan Bladen hadt (*).

II. *Fritillaria Regia.* Konings-Kroon.

(2) Kievits-Bloem *met een gekroonde Bloemtros, die onder naakt is, en gekartelde Bladen.*

Onder de Kaapſe Planten behoort misſchien deeze, die door DILLENIUS in Afbeelding is gebragt en beſchreeven. Hy zelf twyfelt 'er aan, en geen ander Autheur ſchynt men met zekerheid te kunnen vastſtellen daar van melding

(*) Zie eenige Verſcheidenheden in WEINMANNS *Kruidb.* Plaat N. 661, 662.

(2) *Fritillaria* Racemo Comoſo, inferne nudo, Foliis crenatis. Corona Regalis Lilii folio crenato. DILL. *Elth.* 110. T. 93. f. 109. BURM. *Prodr.* p. 9.

ding gemaakt te hebben. Gedagte Kruidkenner achtte, dat menze, in vergelyking met de voorgaande, *Konings-Kroon* mogt noemen. De Plant gelykt, wat het Loof belangt, naar de Maagdelieven; verſcheide Tongachtige, dikke gladde Bladen, die overlangs ſterk geaderd zyn, in 't ronde op den Grond uitſpreidende, tusſchen welken een Stengeltje opſchiet, van ongevaar een Handbreed hoog en een Pink dik. Dit is ook met Bladen gekroond, als in de voorgaande, maar die allengs naar beneden verkleinen, en waar tusſchen de Bloemen getrost zitten; zynde verder nederwaards de Stengel naakt. Zy zyn klein Klokvormig, in zesſen gedeeld, en bevatten een driekantig Vrugtbeginzel. De Kleur deezer Bloemen is groenachtig wit: zo dat zy zeer weinig fraaiheid hebben, en geen den minſten Reuk. De Wortel maakt vooral deeze Plant zonderling, als zynde een pieramiedaale Bol, met veele dwarſe Ringen, allengs verdunnende naar boven, en onder met veele Vezelen voorzien, alwaar de Bol plat is, als met een Mes afgeſneeden.

V. AFDEEL. III. HOOFD-STUK.

(3) Kievitsbloem *met een gekroonde Bloemtros, de Bladen op twee ryen (*) omvattende de Stengel, Lancetvormig.* Een

III. *Fritillaria Nana.* Naantje.

(3) *Fritillaria* Racemo Comoſo, Fol. bifariis. amplexicaulibus, Lanceolatis. BURM. *Prodr.* 9.

(*) Zo ik dit wel begryp: want *Folia bifaria* is my duiſter, en ik vindze by LINNÆUS niet.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

Een zodanige, met den bynaam van Naantje, dat is zeer kleine, heeft de Hoogleeraar N. L. BURMANNUS onder de Kaapse Planten waargenomen. Zy zal zekerlyk van die van DILLENIUS verschillen; doch of zy nog kleiner zy vind ik niet gemeld.

IV. *Fritillaria Persica.* Persische Lelie.

(4) Kievitsbloem *met een byna naakte Bloemtros en scheeve Bladen.*

Deeze voert den naam van *Persische Lelie*, in 't Italiaansch *Pennachi Persiano*, en by CLUSIUS *Lilium Susianum*, als van Susa, een Stad aan de Grenzen van Persie, nu tweehonderd Jaaren ruim geleeden, te Konstantinopolen gebragt zynde. Uit Italie was een Bol daar van aan den Ed. Heer BRANCION in de Nederlanden gezonden, die in den jaare 1576 een Stengel schoot, van twee Ellen of meer hoogte, met vyftig Bloemen beladen, hangende aan lange Steelen, welke de Steng opwaards pieramidaal omringden. Zy hadden eene Klokvormige figuur en waren van een flaauwe purperkleur, onaangenaam van Reuk. Zy gelyken veel

(4) *Fritillaria* Racemo nudiusculo, Fol. obliquis. *H. Ups.* 82. GOUAN *Monsp.* 171. Frit. Racemo nudo terminali. *H. Cliff.* 119. Frit. Radice rotundâ. R. *Lugdb.* 30. Lilium Persicum C. B. *Pin.* 79 RUDB. *Elys.* II. p. 183. f. 1. Lilium Susianum CLUS *Hist.* I. p. 130. Lil. Persicum. DOD. *Pempt.* p. 220. LOB. *Ic.* 170.

veel naar de Bloemen van die Plantjes, welken men witte Tydeloozen noemt (*). De Wortel is een ronde Bol, uit groote Schubben samengesteld, witachtig geel, van grootte als een Oranje- of Sinaas-Appel. De Bladen gelyken, in manier van groeijing, naar die van de gemeene roode Leliën; staande de ondersten, by tweeën, drieën of vieren, Kranswyze tegen malkander over. Thans vindt men deeze Bloemplant, vry algemeen, in de Europische Kruidhoven, alwaar zy een zagten Winter verduurt, doch steeds afneemt, ten zy des Winters warm gehouden wordende.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

De geleerde Heer GOUAN zegt, dat men ze in Vrankryk *la Fritillaire* noemt, en maakt van de eigentlyke Bloemen deezes naams, die hier volgen, welke zo gemeen zyn, geen gewag onder de Planten van den Koninglyken Tuin te Montpellier. Dit is iets zeldzaams, 't welk ik niet begryp. „ Zy wordt 'er (zegt hy) in „ de open Lugt gekweekt en heeft twee Voeten hoogte. De Bloemen zyn Violet van „ Kleur of versleeten paarsch, naauwlyks grooter dan een Hazelnoot, met drie kortere „ Meeldraadjes, en een groen Honigkliertje. „ De Bloeityd is in Maart" (†). Doch aan de Kroon Imperiaalen geeft hy aldaar ook maar een Stengel van een Voet hoogte. Dit is niet minder vreemd.

(5)

(*) Zie het Geslagt van *Leucoium*, hier voor.
(†) *Monsp.* p. 171.

V. Afdeel. III. Hoofdstuk.

(5) Kievitsbloem *met de onderste Bladen tegen elkander over en sommige Bloemen tusschen de Bladen.*

V. *Fritillaria Pyrenaica.* Pyreneesche.

Deeze wordt Zwarte of Kleine *Pyreneesche Kievitsbloem* door Clusius genoemd, in 't Engelsch *Black Fritillary* of *Leather-Coat*, zegt Ray. In Gestalte komt zy veel met de volgende overeen, hebbende de Stengel omtrent een Voet hoog; doch de Bloem is kleiner, van buiten flets met geelachtige Aderen, van binnen uit den groenen geelachtig, met donker paarsche Vlakken als geschakeerd en zwaar van Reuk. Men heeft 'er, volgens Bauhinus, deeze veranderingen van. 1. Inwendig als boven, de omgeboogen randen met groene Streepen en van de helft tot het midden met bruinachtig paarsche ruitjes: 2. De Bloem vrolyker paarschachtig met dergelyke ruitjes: 3. Uit den geelen meer groen een weinig bruinachtig, van binnen minder geschakeerd: 4. Uit den bruinen en geelen wat Loodkleurig en van binnen ook minder met ruitjes gevlakt.

Van Clusius is dit ontleend, die verder aanmerkt, dat deeze nog wat laater bloeijen dan de gewoone laate Kievitsbloemen, doch het Zaad in even zodanige driekantige Zaadhusjes

(5) *Fritillaria* Foliis infimis oppositis, Floribus nonnullis Folio interjectis. Frit. Flore minore C. B. *Pin.* 64. Fritill. Pyrenæa. Clus. *Hist.* II. p. 256. *Posth.* 10.

ſjes draagen, 't welk plat is, gelyk dat der anderen. Somtyds brengt deeze ook twee Bloemen op ééne Stengel, gelyk de gewoone, voort.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

(6) Kievitsbloem *met alle Bladen overhoeks en de Steng eenbloemig.*

VI. *Fritillaria Meleagris.* Gewoone.

Dit laatſte is 'er thans verkeerdelyk bygevoegd, want ten opzigt van het getal der Bloemen komt deeze Soort met de voorgaande overeen en valt ook ſomtyds tweebloemig. Zeer bekend is deeze aartige Bloemplant, die men gemeenlyk *Kievits-Eijeren* noemt, om dat de Bloemen byna van dergelyke figuur en even zo gemarmerd zyn. Hierom tytelt men de Plant, by verkorting, ook wel *Kievitsbloem*, gelyk zy den Griekſchen naam *Meleagris* van de gelykenis der ſchakeering naar die der Vederen van ſommige Faiſanten heeft. *Fritillaria*, de Latynſche naam, zou van een ſoort

(6) *Fritillaria* Fol. omnibus alternis, Caule unifloro. *H. Ups.* 81. *Fl. Suec.* II. N. 283. GER. *Prov.* 149. KRAM. *Auſtr.* 93. Frit. e Fol. Alis florens *H. Cliff.* 119. Frit. Radice depreſſâ. R. *Lugdb.* 30. Fritillaria præcox purpurea variegata. C. B. *Pin.* 64. TOURNF. *Inſt.* 377. Meleagris. REN. *Spec.* 147. T. 146. DOD. *Pempt.* 233. LOB. *Ic.* 136. *β.* Fritill. alba variegata. C. B. *Pin.* 64. *γ.* Fritillaria alba præcox. C. B. *Pin.* 64. *δ.* Frit. Serotina atro-purpurea. *Ibid.* Fritillaria dilutior et ſaturatior, CLUS. *Pann.* T. p. 170, 173.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

ſoort van Schaak- of Dambord, dat men *Fritillus* noemde, afleidelyk zyn. In 't Franſch en Engelſch behoudt men dit woord, en noemt de Plant *Fritillaire*, en *Fritillary*, of *Chequerd Lilly*, dat is gedobbelſteende Lelie. De Duitſchers noemenze, deswegen, *Bretſpiel-Blum*. Die afleiding, evenwel, is onzeker. Sommigen hebbenze *Geſpikkelde Lelie-Narciſſen* geheten.

De natuurlyke Groeiplaats ſchynt te zyn in de middelſte en Zuidelyke deelen van Europa. Zy groeit op de Bergvelden die vet en vogtig zyn, in Provence, zegt GERARD. Van zelf komt zy in Velden aan de Rivier, niet ver van Orleans in Vrankryk, voort. In Switzerland is zy door den vermaarden GAGNEBIN by Goudeba gevonden en ſedert berugt geworden onder den naam van *Tulpen van Goudeba*. Dus komt zy ook elders aldaar en in Ooſtenryk voor, zo CLUSIUS meldt. By Upſal vindt menze thans overvloedig, zegt de Ridder, in 't Koninglyke Veld, alwaar zy jaarlyks bloeit en voortteelt, en, hoewel uit de Tuinen daar gebragt, telt hy ze nogthans onder de Inboorlingen van Sweeden.

De Wortel is Bolachtig, rond en digt, geevende zydelings de Stengel uit (*), ongevaar een

(*) *Radix bulboſa rotunda, ſolida; Culmus lateralis*, volgens HALLER. TOURNEFORT zegt en toont aan, dat de Wor-

een Voet hoog, met vyf Grasachtige, smalle, Scheede-Bladen. Op den top heeft zy gemeenlyk één of twee, zelden drie Bloemen, die aan kromme Steeltjes hangen. Zy bestaan uit zes Bladen, digt aan elkander gevoegd, in de gedaante van een wydbuikige Klok, met een naauwen Mond. Deeze Bloemblaadjes zyn bultig aan den voet, daar van binnen een diep Kuiltje is, van Eyronde figuur, 't welk het Honigbakje maakt, loopende streepswyze naar 't midden. De zes Meeldraadjes omringen den Styl, die een driedubbelden Stempel heeft en de Vrugt is een driekantig Zaadhuisje, van binnen drie holligheden hebbende, met veele platagtig gerande Zaadjes (†).

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

Een groote Verscheidenheid heeft in de Kleur der Bloemen plaats. Zy zyn in 't algemeen Ruitachtig verdeeld en dus geschakeerd met Vlakken, dat 'er den naam aan geeft. Ook is de Kleur van binnen leevendiger en fraaijer dan van buiten, alwaar zy gemeenlyk groenachtig zyn, met bruine en bleek paarsche Vlakken gespikkeld; doch men vindt 'er ook die Vleeschkleurig zyn of geel, of Isabelle-Kleurig en geheel wit, 't zy met of zonder paarsche Vlakjes. Zelfs zyn 'er, die men zwarte Kievits-Ei-

Wortel doorgaans bestaat uit twee halfronde Bolletjes, waar tusschen de Stengel opschiet

(†) Het voornaamste hier van is zeer duidelyk blykbaar in de keurlyke Plaat by TOURNEFORT, N. 201.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

Eijeren noemt. Daar komen met grooter en met kleiner, als ook met dubbelde of volbladige Bloemen voor, die ongemeen zeldzaam zyn (*).

De gewoone Kievits-Eijeren zyn Voorjaars-Bloemen, doch men heeft 'er ook die in de Zomer bloeijen, welken Laate genoemd worden. Zodanig eene was die donkere van Saintonje, daar LOBEL de Afbeelding van geeft: want deeze hebben de Bloem wat korter en meer uitgezet. Zy vallen insgelyks van verscheiderley Kleuren, of donker paarsch, of uit den geelen groen en op verschillende wyzen gemengeld. CLUSIUS hadt 'er, in 't jaar 1577, zulk eene bloeijende gezien, met de punten een weinig omgeboogen, geel groen en paarsch bont, uit Provence afkomstig, welke GARIDEL aldaar weder vondt en afbeeldt (†).

UVULARIA. Lelkruid.

Tot onderscheiding van 't voorgaande Geslagt dient, dat de Bloemen hier zeer korte Meeldraadjes hebben. Het Honigbakje is een Kuiltje aan den voet der Bloemblaadjes, overendstaande (‡). Om dat de Bloemen eenigermaa-

(*) Zie WEINMANNS *Kruidboek*, Plaat 515, 516, 517.

(†) GARID. *Prov.* Fritillaria serotina, Floribus e luteo virescentibus. p. 193. T. 37.

(‡) *Basi foveâ Nectariferâ erectâ.* Een Kuiltje dat overend staat, luidt inderdaad taamelyk vreemd: doch *Corolla erecta*, kan ik al zo min overeen brengen.

maate als ons Lelletje in de Keel (*Uvula*) neerhangende (*), heeft het den Geslagtnaam bekomen. Het bevat de drie volgende Soorten.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

(1) Lelkruid *met omvattende Bladen.*

I. *Uvularia amplexifolia.* Omvattende.

Deeze Soort is de *Laurus Alexandrina* van MATTHIOLUS, in Duitschland, Silezie en Dauphiné, en mooglyk elders in Europa, voorkomende. CLUSIUS, die dezelve op Rotzige Gebergten van Oostenryk groeijende vondt, noemtze *Takkig breedbladig Polygonatum*; om dat de Takken en Stengels, even als in 't Kruid, dat men gemeenlyk Salomons-Zegel noemt, bogtig en met Knietjes zyn. Het groeide 'er een Voet en somtyds een Elle hoog, ja hooger, de Stengel en Takken rond hebbende, met breede spits Eyronde Bladen, dezelven byna als in het Doorwas omvattende. Op de hoogste Alpen van Switzerland vondt de beroemde HALLER hetzelve, in zyne laatste Kruidleezingen aldaar, overvloedig; zelfs op die van Wal-

(*) *Fructificatio instar Uvulæ dependet. H. Cliff.* p. 121.

(1) *Uvularia* Fol. amplexicaulibus, *Syst. Nat.* XII. Gen. 408. *Veg.* XIII. Gen. 412. p. 269. Uvularia Fol. Cordato-oblongis. R. *Lugdb.* 29. Smilax perfoliata Ramosa Flore albo. BARR. *Rar.* 58. T. 720. Polygonatum latifolium Ramosum. C. B. *Pin.* 303. J. B. *Hist.* III. p. 531. MORIS. *Hist.* III. p. 537. S. 13. T. 4. f. 11. CLUS. *Hist.* I. p. 276. *Pann.* T. p. 266. KRAM. *Austr.* 94.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

liferland en der Graauwbunderen. „ De Bladen, zegt hy, zyn teder, en onder ieder „ Blad komt een enkeld Bloemsteeltje voort, „ met ééne Bloem, dat in de winkelhaak als „ gebroken is of geknakt. De Bloem, die „ neerhangt, is Klokvormig, samenluikende, „ met witte Blaadjes, ouder wordende aan de „ tippen omgeboogen, de buitensten aan den „ voet bultig en rood; de binnensten smaller, „ byna Elsvormig (*). De tusschen wydte der „ Meelknopjes loopt in een Baardje uit (†). De „ Vrugt wordt een roode Besie, die uit den „ Eyronden driekantig is en driehokkig. De „ Styl verbreedt zig, met een dik samengedrukt end. De geheele Plant is aangenaam „ van Reuk."

II. *Uvularia Perfoliata.* Doorbladig.

(2) Lelkruid *met doorboorde Bladen.*

In Virginie en andere deelen van Noord-Amerika is de Groeiplaats van deeze, die een Stengel heeft, welke zig, kort boven den Grond, ver-

(*) *Corollæ Medeolæ Asparagoidis:* zegt LINNÆUS.

(†) Antherarum intervallum in Aristam terminatur. HALL. *Helv. inchoat.* II. 116.

(2) *Uvularia* Fol. perfoliatis. *Am. Acad.* II. p. 337. GRON. *Virg.* 37. Uvularia Folio integerrimo. R. *Lugdb.* 29. Uvularia. *Hort. Cliff.* 121. Polygonum Ramosum Fl. luteo majus. CORN. *Canad.* 38. MOR. *Hist.* III. p. 538. S. 13. T. 4. f. 12. Polygonatum latifolium perfoliatum Brasilianum. C. B. *Pin.* 303. *Prodr.* 136.

verdeelt en voorts Takkig zo ver uitspreidt, dat de Plant dikwils een Elle en meer hoogte bereikt. De Bladen zyn bleekgroen en breed, aan 't end stomp, de Stengel en Takken zodanig omvattende, dat zy doorboord schynen en weezentlyk zyn. Uit derzelver Oxelen komt een Steeltje, met een neerhangende, vry groote, geele Bloem, waar binnen het Vrugtbeginzel, dat vervolgens met het Steeltje oprystt, en het Zaadhuisje wordt, 't welke byna als dat der Kroon-Imperiaalen gevleugeld is. De Wortel is wit en Vleezig zegt CLAYTON. LINNÆUS merkt aan, dat de Planten, welken door een Apteeker uit Brasil medegebragt waren, en CASPAR BAUHINUS door BURSERUS medegedeeld, hem schynen uit Kanada afkomstig te zyn geweest: zo dat het den naam van Brasiliaansch niet zou mogen voeren, dien 'er BAUHINUS aan gegeven hadt.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

(3) Lelkruid *met ongesteelde Bladen.*

III. *Uvularia sessilifolia.* Ongesteelde.

In Kanada komt, volgens KALM, deeze Soort voor, die Lancetvormig Eyronde Bladen overhoeks heeft; doch, daar de Bloem uit den anderen Tak uitgaat, zyn twee Bladen en de Bloemsteel is naakt.

GLO-

(3) *Uvularia* (Fol. sessilibus. Uvul. Fol. sessilibus, Flore unico. COLD. *Noveb.* 73.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

GLORIOSA. Leliepraal.

Een zesbladige, gegolfde, omgeboogene Bloem, met een ſcheeven Styl, maakt de onderſcheidende Geſlagts-Kenmerken uit, van de twee volgende Soorten.

I. *Glorioſa ſuperba.* Pragtig.

(1) Leliepraal *met Klaauwierdraagende Bladen.*

Zeer veele Afbeedingen zyn 'er van deeze ſchoone Oostindiſche Bloemplant, die te regt den tytel voert van *Pragtige Leliepraal.* De vermaarde COMMELYN hadt 'er den naam aan gegeven van *hoveerdige Zeylonſche Lelie.* 't Is de *Methonica* der Malabaaren, *Junglang* by de Javaanen genaamd en *Nienghala* op Ceylon, zo de Heer BURMANNUS aantekent. De Portugeezen noemdenze *Raiz d'Empoſe*, de Nederlanders *Croeſteen.* Zie hier, hoe de geleerde HERMANNUS haar beſchryve.

„ De Wortel van deeze Plant, die uit den „ ronden een weinig ſamengedrukt is, heeft „ de figuur van een Winkelhaak, waar van „ de

(1) *Glorioſa* Fol. Cirrhiferis. *Syſt. Nat.* XII. Gen. 409. *Veg.* XIII. Gen. 413. p. 269. *H. Cliff.* 421. *Fl. Zeyl.* 122. R. *Lugdb.* 29. Methonica Malabarorum. HERM. *Lugdb.* 688. T. 689. PLUK. *Alm.* 249. T. 116. f. 3. Lilium Zeylanicum ſuperbum. COMM. *Hort.* I. p. 69. T. 35. RUDB. *Elyſ.* II. p. 178. f. 7. Mendoni, *H. Mal.* VII. p. 107. T. 57.

„ de hoek de Stengel uitgeeft. 't Zyn Krui- V. AFDEEL. III. HOOFD-STUK.
„ dige, ronde, knoopig getakte Ranken, drie
„ of vier Voeten lang, welke of op den Grond
„ kruipen, of by Struikgewas en Geboomte
„ opklimmen. Aan ieder Knoop hangt een
„ vlak, glad, Blad, dat, twee of drie Vinge-
„ ren breed, en byna een Span lang zynde,
„ uitloopt in eene lang geklaauwierde punt.
„ Uit het end der Ranken, als ook somtyds
„ uit de Oxels der Bladen, komt een Steeltje
„ voort, dat een naakte Bloem draagt, wel
„ Reukeloos, maar in aartigheid en fraaiheid
„ van Kleur alle andere Ceylonsche en Mala-
„ baarsche Bloemen overtreffende. Dezelve be-
„ staat uit zes smalle Blaadjes, een halven
„ Vinger lang, die aartig gefalbalaad zyn en
„ even zo veel geknopte Meeldraadjes, met
„ een driepuntigen Styl in 't midden. In de
„ eerste Dagen is de Bloem uit den groenen
„ geelachtig en hangt nederwaards als die der
„ Fritillaria; vervolgens breidt zy zig uit. De
„ Bloemblaadjes, Meeldraadjes en Styl, keeren
„ zig agterwaards om, en krygen allengs een
„ Goudkleur, tot dat zy hoog rood wordende
„ verslenzen. Als zy afgevallen zyn groeit de
„ Vrugt ter grootte van een Ockernoot, rond-
„ achtig driehoekig zynde en driehokkig, die
„ ryp wordende zig opent tot drie Lederach-
„ tige Vliesjes, gevuld met kleine roode hoe-
„ kige Zaadjes, welke op twee ryën geplaatst
„ zyn."

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

In de Tuin van den Heer BEVERNING heeft deeze Plant weleer gebloeid, schreef HERMANNUS nu omtrent honderd Jaar geleeden. De vermaarde COMMELYN gafze in 't laatste der voorgaande Eeuw aan 't licht, onder de Planten van den Amsterdamsen Tuin, doch hy merkt aan, dat de Stengels wel drie Ellen of hooger groeijen (*), naar de gesteldheid van den Grond. Hy beeldt de Bloemblaadjes wel een Vinger lang af, die eigentlyk op de kanten gegolfd zyn, en zig opwaards samenvoegen boven de Meeldraadjes, welke met den Styl byna horisontaal zyn uitgestrekt, zo dat de Bloem zig als een Vlammetje op een Rooster vertoont; gelyk LINNÆUS het zinnebeeldig uitgedrukt heeft. In de Aantekening wordt gezegd, dat de Wortel naar een Driehoek der Werklieden gelyke (*Gnomon Fabrilis* in 't Latyn;) doch 't is blykbaar, dat men daar door een Winkelhaak verstaan moet. De Bladen zyn samentrekkende, maar de Wortel is vergiftig, zelfs in kleine veelheid gebruikt zynde, volgens HERMANNUS; daar niettemin de Malabaaren hem voor een Tegengift houden. Misschien hangt dit van de bereiding af, gelyk in de Yucca, die, volgens den Ridder, veel minder den bynaam van *Gloriosa* verdient (†). (2)

(*) *Caulis Orgyalis* zegt LINNÆUS *in Mantissa altera*; dat is: de Steng een Vadem lang.

(†) De *Yucca Gloriosa* heb ik in het IV. STUK, bladz. 441, beschreeven; doch zy is de *Maniok* of *Cassave* niet, welke men vinden kan in myn VI. STUK, bladz. 272.

(2) Leliepraal *met gespitste Bladen.* V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

Ale in Senegal huisvestende, stelt LINNÆUS deeze voor, die door den schranderen MILLER genoemd is, *Gloriosa met Eyrond-Lancetvormige spitse Bladen.* De Bladen van deeze waren niet geklaauwierd, de Bloemen blaauw. De Ridder hadtze niet gezien. II. *Gloriosa simplex.* Eenvoudig.

ERYTHRONIUM. Hondstand.

Een Bloem, veel naar die van 't voorige Geslagt gelykende, zesbladig, Klokvormig; waar van het Honigbakje bestaat uit twee knobbeltjes, by den voet der beurtlingse Bloemblaadjes aangegroeid; onderscheidt dit Geslagt.

De eenigste daar van bekende Soort (1) groeit natuurlyk in sommigen der Zuidelyke deelen van Europa, in Virginie en Siberie. By de beschryvers der Planten van Oostenryk, Languedok en Provence, vindt men 'er een diep stilzwygen van, doch RAY vondt het overvloedig aan I. *Erythronium Dens Canis.* Gewoon.

(2) *Gloriosa* Foliis acuminatis. *Syst. Nat.* XII, XIII. *Mant.* 62. †. Gloriosa Fol. ovato-lanceolatis acutis. MILL. *Dict.* 2.

(1) Erythronium. *Syst. Nat.* XII. Gen. 410. *Veg.* XIII. Gen. 414. p. 269. *H. Cliff.* 119. R. *Lugdb.* 30. GMEL. *Sib.* I. p. 39. T. 7. Dens Canis. C. B. *Pin.* 87. DOD. *Pempt.* 203. TOURNF. *Inst.* 378. T. 202. Satyrium Erythronium LOB. *Ic.* 195, 196. Erythronium &c. GRON. *Virg.* 151. SCOPOLI *Carn.* p. 235. HALL. *Helv. inchoat.* II. p. 114.

V. AFDEEL. III. HOOFD-STUK.

aan den Weg van Turin naar Asty in Piemont, als ook in 't Gebied van Genua, in 't Voorjaar aldaar bloeijende; gelyk J. BAUHINUS by Geneve. Op de Jura groeide het schreef LOBEL, die het uitgestoken hadt in 't Gebergte aan het Meir van Lausanne. Het komt, omstreeks Idria, in ruuwe Bosschagiën voor, zo Doctor SCOPOLI aantekent, die hetzelve aldus beschryft.

„ Een Vleezige, witte, langwerpige, ge„ spitste Wortel" [als een Honds-Tand afschetzende, gelyk TOURNEFORT die zeer fraay afbeeldt, en waar van dit Kruid den Latynschen naam by de meeste Autheuren heeft,] Wor„ telbladen, die uitgebreid zyn, ovaalachtig „ gespitst, Vlakkig, met de Steelen de Stengel „ omvangende. Deeze is rond, boven 't mid„ den rood. De Bloem eenzaam knikkende. „ De Bloemblaadjes paarsch, met de Nagels „ overhoeks witachtig groen, en een Vleezig „ Honigvoerend ruggetje hebbende, van het „ welke twee evenwydige ribbetjes opwaards „ loopen. De Meeldraadjes wit, korter dan de „ roode Meelknopjes, die eindelyk zwart wor„ den. Een afwykende Styl, die den Stempel „ ruuw heeft door menigvuldige zeer kleine „ Tepeltjes. Het Vrugtbeginzel groen, Eyrond. „ Het Zaadhuisje Eyrondachtig."

Aanmerkelyke Verscheidenheden of veranderingen komen in dit kleine Kruidje voor. De Heer HALLER, die de hoogte op een half

Voet

Voet ſtelt, hadt van den Botanist LE CLERK een Ajuinachtig Bolletje daar van bekomen, 't welk in ééne Scheede vier Tandachtige Bolletjes bevatte. De twee Bladen merkt hy als Stengbladen, niet als Wortelbladen, aan. In Europa valt de Bloem doorgaans paarſchachtig, maar ook wel geheel wit. By de Bloemisten vindt men het met witte, roode en paarſche Bloemen. In Virginie komt het met geele Bloemen voor en bemint 'er Waterige plaatſen. Men vindt het in Siberie, even als by ons, met breeder of ſmaller Bladen, en met eene verſchillendheid van paarſche, Vleeſchkleurige en witte Bloemen, zo GMELIN aantekent, die opmerkt, dat, als de Plant gebloeid heeft, de Vlakken gemeenlyk van de Bladen af gaan. Die met Vleeſchkleurige Bloemen zyn zeer zeldzaam, zo wel als eene met volbladige Bloemen, welke dezelven zeer fraay in Kleur gemengeld, geen teken van Vrugtmaakende deelen en de Bladen geheel groen hadt.

V. AFDEEL. III. HOOFD-STUK.

„ In 't vroege Voorjaar (zegt hy) bloeit
„ deeze Plant, en in de Herfst is 'er niets
„ van te vinden. De Tartaaren graaven der-
„ halve, in de voortyd, de Wortels uit, en
„ droogen die, aan een Draad gereegen. Zy
„ ſtampen ze en mengenze in Melk tot Pap,
„ of kookenze tot Bry in Vleeſchnat. Het
„ ſchynt, inderdaad, dat dezelven een zeer
„ goed Voedzel geeven, komende my ook niet

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

„ smaakelyk voor, inzonderheid met Melk gekookt zynde. Niet kwaalyk neemt menze in „ plaats van Karstengen, waar mede de Ganzen, die men braaden wil, doorgaans vol „ gestopt worden. Dat zy dienstig zouden zyn „ om de Lintwormen te verdryven, kan ik „ naauwlyks gelooven; alzo de Tartaaren, die „ 'er dagelyks gebruik van maaken, niet weinig daar mede zyn geplaagd. Zo zy de „ Minnelust opwekken, zal dit misschien eerder van de Opspanning in 't Lyf ontstaan, „ dan van de vogtige en warme zelfstandigheid deezer Wortelen, met eenige scherpheid gemengd, gelyk LOBEL wil: want ik heb „ 'er nooit iets heets of scherps in waargenomen. Van sommige Tartaaren worden zy „ *Besf*, van anderen *Kandyk* geheten.

Dat men dit Kruidje *Satyrium Erythronium* genoemd hebbe, komt van de gedagte eigenschap en van de roode Kleur der Bloemen, die echter niet zo zeer uitmunt. DIOSCORIDES verzekert, dat de Wortel, geheel in de Hand gehouden, de Minnelust verwekt. Anderen hebben zulks van deszelfs inwendig gebruik verhaald. De Italiaanen noemenze *Hermodactylus*, volgens LOBEL. By de andere Natiën van ons Wereldsdeel heeft het geen naam, dan die met den Latynschen *Dens Canis*, in 't Nederduitsch Honds-Tand, overeenkomstig is.

TULIPA. Tulp.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

Dit Geslagt onderscheidt zig door eene zes-bladige Klokvormige Bloem te hebben zonder Styl. Het bevat de drie volgende Soorten.

(1) Tulp *met de Bloem eenigermaate knikkende en Lancetvormige Bladen.*

I. *Tulipa sylvestris.* Wilde.

Deeze Tulpen, die wild groeijen in verscheide deelen van Vrankryk en Italie, heeft LINNÆUS van de anderen afgezonderd, daar hy ze te vooren allen in ééne Soort begreepen hadt. Men vindtze ook hier en daar, uit de Tuinen verspreid, in 't wilde groeijen, in de de middelste en zelfs in de Noordelyke deelen van Europa; gelyk by Lunden in Schoonen en elders in Sweeden, zo de Ridder aantekent. Van de volgende of gemeene Tulpen verschillen zy, zo hy zegt, door de Steng hooger te hebben en de Bladen smaller. De Kleur der Bloemen is geel, van onderen groenachtig, met de Blaadjes spitser. Naby de Bloem is de Stengel

(1) *Tulipa* Flore subnutante, Foliis Lanceolatis. *Syst. Nat.* XII. Gen. 411. *Veg.* XIII. Gen. 415. p. 270. *Fl. Suec.* II. N. 284. GOUAN *Monsp.* 171. Tulipa Filamentis Subulatis inferne villosis. GER. *Prov.* 148. Tulipa minor lutea Italica & Gallica. C. B. *Pin.* 63. TOURNF. *Inst.* 376. Tulipa Narbonensis. CLUS. *Hist.* I. p. 151. Narbon. Lilio-Narcissus luteus montanus et parva Tulipa Dodonæi. LOB. *Ic.* 124. DOD. *Pempt.* 232.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

gel geboogen en knikt voor het bloeijen. Ook komen van deeze, zeer dikwils, twee en drie Bloemen op éénen Stengel voor. Maar inzonderheid kan menze onderscheiden, doordien de Meeldraadjes aan den voet zeer dun en boven den voet ruig zyn. De binnenste Bloemblaadjes zyn aan den rand ruig en de Bloem heeft een aangenaamen Reuk.

Voorts komt hier in aanmerking, dat zy laater op den Dag ontluiken dan de gewoone Tulpen, te tien Uuren naamelyk, zo LINNÆUS in Sweeden opgemerkt heeft, en de anderen een weinig voor agten. Haare Bloeityd, in tegendeel, is een weinig vroeger, komende tusschen die der Vroege Tulpen en der gewoonen in.

De Tulpen-Bollen.

HALLER, die deeze Wilde Tulpen niet voor eigentlyke Inboorlingen van Switzerland hieldt, hoewel zy hier en daar in de Velden omstreeks Bern voorkomen, merkte op, dat de Wortel scherp is en van een kwaadaartigen Reuk, Braaken verwekkende (*). LINNÆUS, niettemin, haalt uit PARKINSON aan, dat de gekookte Bollen, met Olie en Peper gegeten, smaakelyk en heilzaam zyn (†). Dit zegt hy van de Bollen der Wilde Tulpen. Aangaan-

(*) Radix acris Vomitum movet et maligno Odore est. *Helv. inchoat.* II. p. 116.

(†) Bulbi cocti, cum Oleo & Pipere adsumti, sapidi et salutares sunt. PARKINS. *Fl. Suec.* uts.

gaande de Tulpenbollen, in 't algemeen, is 't bekend, dat de Rotten en Muizen naar dezelven zeer gretig zyn. „ Of zy de zelfde krag- „ ten als het Satyrion hebben, weet ik niet dat „ iemand tot nog toe onderzogt heeft, zegt CLU- „ SIUS. JOH. MULLER, een Weener Apothee- „ ker, heeft veele Tulpenbollen, even als de „ Wortels van het Standelkruid, gekonfyt, wel- „ ken ik veel zoeter en aangenaamer van Smaak „ bevond, dan die: doch of zy dat gene doen, „ 't welk aan dezelven toegeschreeven wordt, „ heb ik nog niet vernomen." PARKINSON schryft ook, dat hy de Wortels der Tulpen met Suiker gekonfyt hadt, gelyk men die van 't Eryngium en Orchis doet, en dezelven niet minder lekker bevonden dan die van 't Eryngium; doch of zy eenige Veneriaale kragt hadden, wist hy zo min als CLUSIUS, en hadt het ook van anderen niet verstaan: doch dagt, wanneer 'er iets zodanig in de Wortels van Orchis plaats had, dat zy dan ook daar van geenszins ontbloot zyn zouden (*).

V. AFDEEL. III. HOOFD-STUK.

Iets zonderlings, ten opzigt van dit Onderwerp, brengt de gezegde CLUSIUS te berde. Na dat hy zyne onkunde, of de Tulpbollen in kragten met de Wortels van het Standelkruid overeenkwamen, als gemeld is, beleeden hadt, vervolgt hy dus. „ Voor eenige Jaaren „ zou

(*) RAY, *Hist. Plant.* II. p. 1160.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

„ zou een Antwerps Koopman iets zekers aan„ gaande dit ſtuk hebben kunnen beſluiten. „ Deeze geen klein getal zodanige Bollen, van „ zyne Vriend, uit Konſtantinopolen ontvan„ gen hebbende met Zyden Stoffen, meende „ dat het Uijens waren en liet 'er eenigen van, „ op de gewoone manier gekookt, met Olie en „ Azyn zig tot een Avondmaal bereiden: de „ overigen begroef hy in de Tuin, tusſchen „ Kool en ander Moeskruid, daar zy, ver„ waarloosd, allen in 't kort vergingen; uitge„ nomen eenige weinigen, welken een Koop„ man van Mechelen, genaamd *Georgius Rye*, „ die een groot Liefhebber van de Kruidkunde „ was, naar zig nam; aan wiens vlyt en zorge „ wy verſchuldigd zyn, dat wy vervolgens „ onze Oogen in een aangenaame verſcheiden„ heid van derzelver Bloemen hebben mogen „ verlustigen (*)".

II. *Tulipa Geſneriana.* Gewoone.

(2) Tulp *met een overendſtaande Bloem en Eyrond-Lancetvormige Bladen.*

Dee-

(*) *Pannon. Hiſt.* p. 169.

(2) *Tulipa* Flore erecto, Foliis ovato-Lanceolatis. GOUAN *Monsp.* 171. Tulipa Scapo triphyllo, Foliis ovato-Lanceolatis. *H. Ups.* 82. Tulipa. *H. Cliff.* 118. R. *Lugdb.* 31. *Fl. Suec.* 262. Tulipa (Genus fere totum) C. B. *Pin.* 57. TOURNF. *Inſt.* 373. T. 199, 200. Tulipa Turcarum. CORD. *Hiſt.* 213. DOD. *Pempt.* 231. Lilio-Narcisſus ſeu Tulipan variorum colorum. LOB. *Ic.* 126-135. WEINM. *Kruidb.* Tab. N. 982-997.

Deeze zyn de Gewoone *Tulpen*, wier benaaming, in de Europifche Taalen, gelyk de Franfche *Tulipe*, van het Latyn *Tulipa* afkomftig is, dat GESNERUS, in den jaare 1560, eerst in trein gebragt heeft. Men wil hetzelve afleiden van den Turkfchen Tulband, hoewel de Bloem daar weinig naar gelykt. Het Gemeen noemtze Tulpen, doch de Geleerden *Lelie-Narcisfen* zegt CLUSIUS. By de Bloemiften heeten zy hedendaags *Tulpaanen*. Welken naam zy by de Ouden gevoerd hebben, is nog te raaden. Moogiyk zyn zy hun, als omtrent den gemelden tyd, eerst, uit de Turkfche Landen in ons Werelddeel ingevoerd zynde, niet bekend geweest. Haar natuurlyke Groeiplaats ftelt LINNÆUS in Kappadocie. RAUWOLF vondt 'er verfcheide by Aleppo in 't wilde, en met geelachtige ftreepen op den Berg Libanon.

V. AFDEEL. III. HOOFD-STUK.

Een voornaame onderfcheiding der Tulpen is in *Vroege* en *Laate*, van welke beiden men een verbaazende verfcheidenheid van Kleuren heeft. In de eerften hadt CLUSIUS dezelve zo groot opgemerkt, als in geen andere Bloemen, zegt hy, dan misfchien in de Papavers, grooter was. Men weet, dat zy veel laager en kleiner vallen dan de Laate Tulpen, met welken zy anders in Gewas veel overeenkomst hebben. Zie hier, hoe hy dezelven ten opzigt van de Kleuren onderfcheidde.

De

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK. Vroege Tulpen.

De *Geele* komt naby aan eenen Goudglans of is bleek; doch de Nagels der Bloembladen zyn doorgaans Goudkleurig; de Reuk is als die van versch Wasch, of ook van Saffraan, somtyds in 't geheel geen of zeer flaauw.

De Kleur der *Roode* is nu hooger, nu bleeker en zeer bevallig, of ook niet fraay en flets: de Nagels der Bloembladen zyn of geheel geel', of als met eenig flaauw Rood in het geele besprengd: in sommigen besmet slegts een zwarte Vlak het midden van den geelen Nagel; in anderen een groote, zo dat van het Geele slegts een streep, den zwarten Nagel omringende, gezien wordt. Somtyds zyn die Nagels zo groot, dat zy de helft der Bloembladen beslaan. Deeze hebben den Reuk wel eens aangenaam, als van een Oranje-Appel; doch meestendeels zeer flaauw, en eenigermaate naar den Stank der Papaveren gelykende.

De *Witte* Tulpen zyn geheel wit, dan dat de drie buitenste Bladen aan de rug iets Aschgraauws of somtyds ook iets blaauws, daar onder vermengd, schynen te hebben. De Nagels zyn geel, de Meeldraadjes en derzelver Knopjes bleek.

Van de *Paarschen* zyn eenigen of donkerer en Violet- of Amethystkleur; anderen als de Bloem van de Peonie, of ook bleeker, naar de Provencie-Roozen gelykende; somtyds geheel witachtig; doch allen hebben zy de Nagels

en

en de Meeldraadjes of bleek of geel van Kleur, hoewel fommigen ook de Meelknopjes zwart en derzelver Steeltjes als met eenig Roet befmet. Men vindtze insgelyks ruikende en zonder Reuk.

V. AFDEEL. III. HOOFD-STUK. *Tulpen.*

De *Bonte* zyn zeer menigvuldig: want het Zaad, van alle vroege Tulpen, in den Grond gevallen of gezaaid, brengt zelden Jongen voort die de Kleur der Ouden hebben, verbasterende in verfcheide Kleuren, zelfs dikwils in 't Geel. Uit de Witte, nogthans, heeft my de Ondervinding geleerd, komen de grootfte Verfcheidenheden van Kleuren te voorfchyn. Uit Zaaden van eenen zelfden Bol, te gelyk in de Herfst gezaaid, kreeg ik in 't volgende Voorjaar eenige Plantjes, die na 't vyfde, zesde, zevende, ja fommigen eerst na het agtfte en tiende Jaar, bloeiden, en derzelver Bloem was of geheel wit, als die der Moeder-Plant, en wit bont, of geel en geel bont, of rood en rood, of paarfch en paarfch bont. Ik zal alle deeze Verfcheidenheden van Kleuren, zo veel doenlyk is, tragten op te geeven.

De Bloem der *Geel bonte*, uitgefpreid, vertoont zig 1. In de eerfte Dagen fomtyds geheel geel, op den vierden en vyfden van buiten met roode ftreepjes aan de kanten der Bladen, doch blyft van binnen geel, met de Nagels Roetachtig, de Meelknopjes fomtyds geel, de Meeldraadjes bruin. 2. Somtyds zyn de Bloembladen van binnen met roode Streepjes

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK. *Tulpen.*

pjes getekend, die byna tot het end uitloopen; met de Nagels Goudkleurig, de Meelknopjes bleek. 3. Men heeft 'er met de Bloembladen van buiten rood, van binnen rood gestreept. 4, Ook komen 'er voor, die de buitenste Bladen op de rug geel hebben, aan de kanten rood gestreept, van binnen hoog rood, zo wel als de binnenste, doch deeze geel gestreept, met de Meelknopjes zwartachtig en derzelver Steeltjes geel; de Nagels zeer groot en Goudkleurig. 5. Anderen zyn 'er, die de drie buitenste Bladen spits gepunt hebben en geel, met paarschachtige randen, van binnen rood gestraald; de binnenste rond gepunt, van onder tot boven met roode Streepen, maar aan de randen geel; met groote geele Nagels, Meeldraadjes en Knopjes, aangenaam van Reuk. 6. Dan komen 'er voor, met de buitenste Bladen ook rond, van buiten geheel Goudkleurig, maar de randen en van binnen geel, met eenig rood; een weinig ruikende. 7. Ook met alle de Bladen rond gepunt, aan de rug tot het end geel, met Goudkleurig roode randen en geele Nagels, die het halve Blad beslaan; de Meeldraadjes geel, en; 8. Die bleeker zyn, met de Meeldraadjes en Knopjes alleen verschillende. Deeze beide laatsten zyn ook niet Reukeloos.

Van de *Rood bonte* Vroege Tulpen zyn doorgaans de buitenste Bloembladen spits, de binnenste rond gepunt. 1. Somtyds hebben dezelven groote Goudglanzige randen, en groote

geele

geele Nagels, de Meelknopjes of zwart of flets paarsch en derzelver Steeltjes als met Roet besmet. Zy ruiken taamelyk wel. 2. Somwylen hebben de buitenste Bladen van buiten geele randen en zyn van binnen bleeker rood; de binnenste insgelyks maar met breeder geele Randen, waar het rood Straalswyze in uitloopt, gelyk in de buitenste Bladen: de Nagels geel, de Meelknopjes Aschgraauw. 3. Ook komen 'er van deezen aart voor, die bleeker Menie-Kleur zyn. Deeze beiden hebben ook eenigen Geur. 4. Anderen hebben de buitenste Bladen op de rug geel, met Bloedkleurige streepjes en geele randen; de binnensten byna geheel rood en Goudkleurig gezoomd, van binnen meest geel, zo wel als de Nagels; de Meelknopjes zwart. 5. De Bloembladen van anderen zyn allen gespitst, de buitensten op de rug geel, voorts Bloedkleurig, maar de randen geel; van binnen met Bloedstreepen over 't geheel, doch geel gerand; de binnensten van buiten geheel Bloedkleurig, geel gerand, van binnen geel, doch omtrent het midden als een roode Ster hebbende. 6. Van sommigen, die ook gespitste Bladen hebben, zyn de randen Goudgeel, het overige rood, behalve de rug der buitenste Bladen, die eenige Goudgeele Streepjes heeft. De Nagels en Meeldraadjes geel, de Knopjes zwart, gelyk in de beide voorgaanden. 7. Van sommigen zyn de buitenste Bloembladen spits, de binnensten rond,

V. AFDEEL. III. HOOFD-STUK. *Tulpen.*

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK. *Tulpen.*

rond, geheel rood, maar de randen Goudkleur, die Straalswyze in 't roode uitloopt; de buitenste donkerer, doch allen van binnen meer Goudkleurig; het overige als boven. 8. Ook vindt men 'er die zeer schoon rood zyn, met kleine Gouden randjes; de Nagels geel, de Meeldraadjes als met Roet besmet en de Knopjes flets paarsch.

De *Wit bonte* hebben of alle de Bloembladen aan 't end gespitst of de drie binnensten rond. In sommigen 1. zyn de buitenste tot aan de punt toe byna geheel wit, doch paarschachtig of Vleeschkleurig gerand, de binnensten meer paarsch: de Nagels geel en verder witachtig, de Meeldraadjes en Knopjes geel. 2. In anderen zyn de buitenste Bladen witachtig van rug, met paarsche streepjes, voor 't overige purper of incarnaat; de binnensten geheel paarsch; de Nagels en Meeldraadjes geel. 3. Eenigen hebben de binnenste Bladen donkerer paarsch dan de buitensten, die ook wit gerugd zyn; de Nagels geel gestraald; de Meeldraadjes bruin, met zwarte Knopjes. 4. Somtyds hebben de buitenste Bladen randen, die zo wel als de binnensten geheel Vleeschkleurig zyn. 5. Men vindt 'er ook, die de binnenste Bladen geheel wit hebben, zo wel als de buitensten, doch beiden met paarschachtige Streepjes getekend. 6. De binnenste Bloembladen komen in sommigen van buiten paarsch gestraald voor, zo wel als de buitenste van binnen; alles voor 't ove-

overige wit. 7. Anderen hebben de buitensten geheel wit, de binnensten met eenige paarsche streepjes aan den rand: de Nagels zyn geel, de Meeldraadjes en Knopjes bleek. 8. Men vindt 'er, eindelyk, die alle de Bloembladen Vleeschkleurig en Zilverwit gemengeld hebben, met de Meelknopjes paarschachtig, de Draadjes en Nagels wit.

V. AFDEEL. III. HOOFD-STUK. *Tulpen.*

Van de *Paarsch bonte* komen 'er voor met alle de Bladen spits, ook met alle de Bladen rond aan 't end, en met tweederley Bloembladen. 1. Van de eersten hebben sommigen in 't geheel de Kleur als der Peonie-Roozen, met witachtige randen; de Nagels en Meeldraadjes geelachtig, de Knopjes zwart. 2. Men vindt 'er ook, die van buiten grootendeels paarsch, van binnen Vleeschkleurig zyn met witachtige randen, de Nagels, Draadjes en Knopjes geel. 3. Met spitse Bloembladen komen 'er ook voor, die van binnen en buiten geheel paarsch zyn, met witte randen en geele Nagels, de Meelknopjes in 't eerst paarschachtig, vervolgens, wanneer zy omgekeerd zyn, en gaapen, met geel Stuifmeel besprengd. 4. Nog van den zelfden aart, die donkerer paarsch zyn, met witte Nagelen. 5. Anderen bleeker en levendiger paarsch, insgelyk wit gerand, de Nagels bleek groen, de Meeldraadjes zwartachtig met bleeke Knopjes. Van deeze is doorgaans de Bloem met Reuk, van de anderen, zo wel als van alle de volgende, Reukeloos. 6. Men heeft

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK. *Tulpen.*

'er ook met alle de Bladen ſpits en donker paarſch, met groote witte randen, de Nagels, Meeldraadjes en Knopjes geel. 7. Van ſommigen zyn alle de Bladen voorzien met groote witte ronde punten, voor 't overige donker en glanzig paarſch; de Nagels geel met een witten kring, de Meeldraadjes geel, de Knopjes bleek. 8. Van ſommigen zyn de binnenſte Bladen eenigermaate gerond en bleek paarſch, van binnen byna geheel wit; de randen van allen wit en groot, de Nagels, Draadjes en Knopjes geel. 9. Nog vindt men 'er, wier buitenſte Bladen geſpitst zyn en omgeboogen, van buiten donker paarſch; de binnenſten rond en bleeker; beiden met groote witte randen en van binnen als met een paarſche kring, de geheele Bloem in 't midden omringende; de Nagels geel met een witten zoom, de Meeldraadjes ook geel en de Knopjes flets paarſch. 10. Eindelyk zyn 'er ook, met alle de Bladen aan 't end ſpits, en de drie buitenſten van buiten paarſch, allen met groote witte randen en van binnen geheel wit, uitgenomen een paarſche kring door 't midden van de Bloem; de Nagels geel als boven, de Meeldraadjes met de Knopjes bleek.

Ik geef deeze beſchryving van de Verſcheidenheden der Vroege Tulpen dus breedvoerig op, om te doen zien, met welk een naauwkeurigheid de groote Kruidkenner CLUSIUS zulks voor twee Eeuwen reeds

heeft

nagegaan en waargenomen. De vermaarde TOURNEFORT heeft zyne meer dan veertig Soorten ten deele van hem ontleend, op 't voetspoor van BAUHINUS, die veelen uit den Eystetter Tuin daar toe betrokken heeft. Tegenwoordig komen deeze zo zeer niet in aanmerking als de anderen, waar van CLUSIUS aldus spreekt.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK. *Tulpen.*

„ De *Laate Tulpen* groeijen veel hooger, „ met een Stengel van een Elle en somtyds drie „ Voeten, die dikker is en steviger, rond en „ gevuld, van buiten als bedaauwd met een „ fyne gryze Wolligheid. Zy wordt overhoeks „ van vier, somtyds vyf Bladen omvat, die „ gekield zyn. steviger dan in de Vroege Tul„ pen, dikwils opstaande, en met de randen „ somtyds zodanig geboogen, dat zy uitge„ hoekt schynen te zyn; somtyds in geenen „ deele. Op den top der Stengel, die door„ gaans een Voet of langer, ja somtyds een „ Elle, naakt boven de Bladen uitsteekt, zit „ een enkele groote en langwerpige Bloem, „ hol als een Beker, uit zes Bladen bestaan„ de, welke de uiterste tippen vokomen ge„ spitst of rond, of de drie buitensten spits, „ de drie binnensten rond hebben, even als „ in de Vroege Tulpen, en het omgekeerde, „ Het Zaadhoofdje is, even als in die, drie„ hoekig, Vliezig, dikker ten grootsten dee„ le, en buikig uitpuilende; 't welk, van bo„ ven gaapende, zes ryën van platte Kraak„ bee-

Laate Tulpen.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

„ beenige Zaaden, die ros of roodachtig en „ grooter dan in de vroege Tulpen zyn, vertoont. De Bollen zyn eveneens; maar doorgaans langer en grooter. Verder komen zy „ daar mede overeen."

Tulpen-Handel.

Van deeze hadt die groote Kruidkenner zo veele Verſcheidenheden in Kleur niet waargenomen; daar nogthans dezelven hedendaags ontelbaar zyn. Dit moet men aan den ongemeenen iever, met welken de Bloemiſten zig, ſedert zynen Leeftyd, op de kweeking der Tulpen toegelegd hebben, dank wyten. Of men kan het toeſchryven aan de uitzinnigheid, met welke de Liefhebbery der Tulpen, in het voorſte gedeelte der voorgaande Eeuwe, in dit gedeelte van Europa, zodanig ten top gevyzeld werdt, dat het Gebouw eer lang moest inſtorten en in zyne Val den welvaart van veele Huishoudingen verpletterde.

Ik bedoel dien ſpooreloozen Tulpen-Handel, welke, zo men wil uit Vrankryk afkomſtig, in de jaaren 1634 tot 1637, in verſcheide Hollandſche Steden, gedreeven werdt. Men ziet 'er te Hoorn nog een gedenkteken van, in de Voorgevel van een Huis, thans veele Jaaren tot een Roomſche Kerk gediend hebbende, 't welk (zo men zegt) verkogt is voor drie Tulpen, aldaar afgebeeld. Doch dit is niets, in vergelyking van andere Pryzen. Dat een Pond zogenaamde Franſche Kroonen Bollen, voor

twaalf

twaalfhonderd Guldens verkogt werdt, zegt ook weinig. Men rekende het Aas van sommige Bollen op vyf tot tien Guldens. Dus werden vierhonderd Aazen van een Tulp, welke men Admiraal Liefkens noemde, verkogt voor meer dan vierduizend Guldens: tweehonderd Aazen van de Semper Augustus Bol, voor vyfduizend en vyfhonderd Guldens, dat is meer dan vyfentwintig Guldens het Aas en het Loot zeshonderd zestig Guldens. Want toen waren reeds aan verscheidene van de fraaist geachte Tulpen naamen gegeven.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK. *Tulpen.*

Men lette eens, in hoe verre die Prys de Waarde van Goud, Paarlen en Edele Steenen overtrof. Onbeschryflyk zotte Koopmanschappen werden 'er ook ten dien opzigte gedaan. Zeker Persoon hadt gekogt een Viceroy, die in de Aarde geplant was, voor negenhonderd Guldens, welke een ander van hem overnam, mids hem vereerende een Kleed, zo kostelyk als hy begeeren zoude, en nog, wanneer de Leverantie geschiedde, eene Som van duizend Guldens. Ook werdt zo een enkele Bol verkogt voor twee Lasten Tarwe, vier Lasten Rogge, vier vette Osfen, agt Varkens, twaalf Schaapen, twee Oxhoofden Wyn, vier Tonnen agt Guldens Bier, twee Tonnen Boter, duizend Ponden Kaas, een Bed met zyn toebehooren, een pak Kleederen en een Zilveren Beker, alles te famen vyfentwintighon-

S 5 derd

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK. *Tulpen.*

derd Guldens waardig (*). De Semper Augustus-Bol, anderhalf Vierendeel Loots zwaar, werdt verkogt voor de Som van tweeduizend Guldens, onder beding, dat de geen, die ze gekogt hadt, dezelve niet zou mogen aan een ander overdoen, zonder toestemming van den Verkooper; die, verneemende, dat de ander zyn woord niet gehouden hadt, daar van drie Bollen verkogt, voor de Somme van dertig duizend Guldens Bankgeld (†).

Tot zulk een ongelooflyke dolheid was die Windhandel, ook tevens tot andere Bloemen overslaande, in 't Jaar 1637 gesteegen, dat men den 5 February van dat Jaar, te Alkmaar op de

(*) Als een byzonderheid zal ik hier de Lyst geeven van de Waarde, op welke alle deeze Goederen dies-tyds geschat werden; naamelyk

2	Last Tarwe. . .	448 Guld.
4	Last Rogge. . .	558
4	Vette Osfen. . .	480
8	—— Varkens. . .	240
12	—— Schaapen. . .	120
2	Oxhoofden Wyn. .	70
4	Tonnen Bier. .	32
2	——— Boter. . .	192
1000	Pond Kaas. . .	120
1	Bed met zyn toebeh. .	100
1	Pak Kleederen. .	80
1	Zilveren Beker. . .	60
	Maakt	2500 Guldens.

(†) MUNTING. *Waare Oefening der Planten.* Quarto. p. 638.

de nieuwe Schutters Doelen, voor de Erfgenaamen van zekeren Wouter Bartholomeusz, die Kastelein in de oude Doelen was geweest, in openbaare Veilinge verkogt heeft, ter Somme van negentigduizend Guldens aan Tulpenbollen. Een eenig Perſoon te Amſterdam hadt met dien Handel, in vier Maanden tyds, meer dan zestigduizend Guldens gewonnen. Huis en Hof, Landeryën of Goederen, niets kon daar tegen opweegen. Twaalf Morgen Lands, in de Schermer by Alkmaar gelegen, werden gebooden voor eenen Tulpebol, die daar voor niet was te bekomen. 't Gemeenſte Volk hadt zig, even als omtrent honderd Jaaren laater met de Actiën gebeurde, in dien Handel gemengd en ſpeelde den baas zodanig, dat Luiden van Vermogen, in 't begin van 't laatstgemelde Jaar, den aanſtaanden Val van deezen Windhandel voorziende, beſlooten een ſpaak in 't Wiel te ſteeken. Want veelen waren buiten ſtaat om de Bollen, die zy gekogt hadden, te betaalen, en daar uit ſprooten Regtsgedingen, welken de Regeeringen der byzondere Steden weigerden uit te wyzen. Hierom troffen de Bloemisten, van alle de Hollandſche Steden, binnen Amſterdam vergaderd zynde, den 24 February van dat Jaar een accoord, dat alle Koopen van Tulpen, die voor het end van November 1636 gedaan waren, ſtand zouden houden; doch van de laate-

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK. *Tulpen.*

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK. *Tulpen.*

teren zou de Kooper mogen afstappen, mids tien ten honderd aan den Verkooper geevende, voor rouwkoop, en hem de Bollen laatende. Tot bevestiging hier van kwam den 27 April een Plakkaat der Staaten van Holland en Westfriesland aan 't licht, en dus raakte die dolle Handel in 't kort zodanig te niet; dat men een Bol voor vyftig Guldens koopen kon, die over de vyfduizend gekost hadt. Sommigen hadden 'er zig, gelyk naderhand met de Aktiën, door verrykt, anderen waren 'er arm door geworden, en de meesten van 't Gemeen, die zig daar in gestoken hadden, herdagten met hartzeer hunne voorige weelde en verlies van tyd.

Deeze Handel betrof inzonderheid de Laate of Gewoone Tulpen, waar van men, als gezegd is, voor twee Eeuwen maar weinige Verscheidenheden kende. CLUSIUS hadt 'er slegts Geele of Goudkleurige en Roode van gezien, die door 't zaaijen hem ook weinig veranderingen voortbragten. MUNTING kende meer dan driehonderd byzondere aartige Soorten van Tulpen. By WEINMANN vindt men, op zestien Plaaten, tusschen de veertig en vyftig van de aartigsten, met natuurlyke Kleuren afgebeeld. Men onderscheidtze, hoofdzaakelyk, in *Fransche Kroonen*, die Bloedkleurig rood zyn met Goudgeel of met wit; (een fraaije Tulp, bevoorens in veel agtinge geweest, doch thans geheel versmaad;) in *Baguetten* en *Bybloemen*, die donkerrood of paarsch

zyn,

zyn, met wit, ſtreep- en vlamswyze gemengd: en in *Biſard n*, die meer dan twee-Kleurig zyn of in 't geel en roode vallen, verwardelyk gemengeld, ten minſte geele Gronden hebben. De Baguetten, ook *witte Tulpen* genaamd, wegens haaren witten Grond, zyn de zwaarſte en grootſte, met de dikſte Stengels of Steelen, waar van misſchien de naam afkomſtig is. Op deeze is, in de laatſte Jaaren, hier te Lande, de meeſte Liefhebbery gevallen, en de byzondere ſchakeering van derzelver Kleuren, naauwlyks dan voor de Liefhebbers van Flora onderſcheidelyk, heeft honderden Naamen doen uitdenken, op welken zy worden verkogt en geliefkoosd.

V. AFDEEL. III. HOOFD-STUK. *Tulpen.*

Omtrent de Tulpen, in 't algemeen, moet men aanmerken, dat dezelven, door zaaijen vermenigvuldigd, gelyk men thans nog wel in Brabant, Vlaanderen en Vrankryk, by de Kloosterlingen doet, meest *Eenkleurigen* voortbrengen. Zeldzaam is 't, dat men, na eenige Jaaren toevens, uit de duizend Bollen, twee of drie krygt, die van goede verwagting zyn, uitmuntende in zwaarheid van Bloem, ſchoonheid of ſterkte van Kleur, en hooge Steelen. Zodanige Eenkleurigen, uit Zaad geteeld, nogthans, heeft men onderſcheiden door de algemeene benaamingen van *Baguetten primo*, *Baguetten Rigauts*, *Incomparables*, *Verpoorten*, *Triumphes de l'Ille*, *Secundes*, *Grand Violetten*, *Beauregards*, *Dromedarisſen*, enz. Uit zo-

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK. *Tulpen.*

zodanige Eenkleurigen zyn, allengs, oneindige veranderingen voortgekomen, die in de Afzetzels of jonge Bollen wel ſtand houden, doch ook ſomtyds verloopen. Het onderſcheid beſtaat byna alleen in de fynheid van het werk en de zuiverheid van de eene boven de andere: want in de Baguetten en Bybloemen is, als ik gemeld heb, de Grond altoos wit, met zwarte of bruine of roode of incarnaate Streepen doorweven. In de Biſarden, die den Grond geel hebben, kan meer ſpeeling van Kleuren waargenomen worden; om dat zy 'er dikwils meer dan twee en de tekeningen verwarder hebben. Men acht die genen onder dezelven hoogst, waar in de Kleuren ſterkſt zyn, en tegen malkander het meeſte afſteeken, vooral wanneer de werking wat regelmaatig is. Even zo is het met de Vroege Tulpen insgelyks gelegen.

Natuurlyk groeijen de Tulpen met éène enkele Bloem op een Steel of Stengel; maar men heeft 'er ook met twee of drie Bloemen, dat in de Wilde geele Tulpen, voorheen beſchreeven, gemeen is. Het komt in de anderen ſomtyds, doch zeldzaam voor. Voorts heeft men veelerley Tulpen die dubbeld of volbladig zyn (*). Dan komen 'er ook voor, van eene mon-

(*) De manier om zodanigen uit Enkelde te teelen, is omſtandig door den geleerden Heer Doktor HILL voorgeſteld, beſchreeven en in Plaat vertoond: Zie het VII. DEEL der *Uitgezogte Verhandelingen*, bladz. 67. Pl. 45.

monstreuse of wanstaltige figuur, 't zy zulks in de scheefheid der Bloemen, de oneenpaarigheid van Kleur der Bloembladen, of derzelver byzondere schikking plaats hebbe. Men vindt 'er, die de kanten der Bloembladen diep ingesneeden en met eene gekrulde Franje bezet hebben, 't zy rood en geel of rood en wit, of anders gemengeld. Ook zyn de groene Tulpen, die de randen der Bloembladen rood en wit hebben, zeer aartig.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK. *Tulpen.*

Wy hebben de Tulpenkennis, die reeds voor twee Eeuwen plaats hadt, beschouwd en gezien, hoe de dolle Handel, die voor byna anderhalf honderd Jaaren in dezelven plaats greep, allengs is in verval geraakt. Nu zal ik nog een Schets geeven van den tegenwoordigen staat dier Liefhebbery, welke voor die der Hyacinthen sedert heeft moeten wyken. In de Bloemkweekery van den Heer DIRK VOORHELM, de Buiskool genaamd, te Haarlem, die sedert veele Jaaren door geheel Europa beroemd is geweest, door menigvuldige verzendingen aan Keizerlyke, Koninglyke en Vorstelyke Hoven, zyn thans te bekomen

Vroege TULPAANEN, *geel en rood*, 27 Soorten
—— —— —— *wit met roode streepen*, . 70 ——
—— —— —— *wit met violet of paarsch*, 44 ——
Dubbelde —— —— *in 't geel met rood*, . 16 ——

Dub-

V. AFDEEL. III HOOFDSTUK. *Tulpen.*

Dubbelde TULPAANEN, *wit met rood, en Roozekleur,* 26 Soorten
——— ——— ——— ——— *wit met purper,* 2 ———
Laate ——— ——— ——— *Baguetten primo,* . 124 ———
——— ——— ——— ——— *Baguetten Rigauts,* . 31 ———
——— ——— ——— ——— *Incomparables,* 23 ———
——— Bybloemen, *wit met zwarte Streepen,* . 44 ———
——— ——— ——— ——— *wit met bruine Streepen,* . 66 ———
——— ——— ——— ——— *wit met rood en Kerſen-kleur.* . 52 ———
——— ——— ——— ——— *wit met Violette Streepen,* . 27 ———
——— Biſarden, *geel met zwart.* 63 ———
——— ——— ——— ——— *geel met bruin of feuillemort.* . 136 ———
——— ——— ——— ——— *geel met Violet of purper,* . 44 ———
——— ——— ——— ——— *geel met Oranje of Kerſenkleur.* 56 ———

Dit maakt een getal van negendhalf honderd benoemde Tulpaanen, terwyl zy nog veele anderen, daar van verſchillende, hebben, zonder naam: zo dat het getal der zogenaamde Soorten, tegenwoordig bekend, ver over de *duizend* is. Onder deeze zyn de meeſten thans, zelfs fraaije, voor een Daalder of een Kroon, de bloeibaare Bol, te bekomen. Eenige wei-

weinigen, van de uitmuntendſten, gelden nog tot tien à twintig Guldens; gelyk de *Gulde Zon* met geſtreepte Bladen, onder de Vroege Tulpen 6; *Dordrecht Royal rectifié*, onder de Baguetten, 15, *Duke of Grafton extra*, 8; *Hof Ooſtenryk* 6, en *Reine d'Hongarie extra* 5 Gulden. Onder de Bybloemen ſchynt nog wel de grootſte Liefhebbery te zyn. Daar van vindt men by hun verſcheidene op 10, 12 en 15 Guldens de Bol, gelyk *Roy de Pegu*, *Roſe Parel Schaap*, *Roſe primo*; en *Prince d'Orange*, onder de Biſarden, op 23 Guldens aangetekend. Zy hebben ééne daar van, *Sans Rival* genaamd, geſteld op den Prys van 100 Guldens (*). V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

De Bloeityd der vroege Tulpen is op den blooten Grond in Maart, die der laatere Tulpen in Mey, naar een gewoon Saizoen gerekend. Maar men heeft 'er ook als middelſlagtig, die tusſchen beiden komen, en van deeze zyn insgelyks menigvuldige Verſcheidenheden, niet alleen in de Kleur, maar ook in de Statuur; alzo 'er grootere, middelſlag en kleinere van zyn, welke laatſten niet meer dan een Voet hoog groeijen, hebbende een veel grooter Bloem, dan de vroege Tulpen, naar welken zy anders in geſtalte wel wat gelyken.

De

(*) Naamelyk de tegenwoordige Bloemisten in de Buiskool, genaamd DIRK VOORHELM en M. GROENEWOUT.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

De Tulpen leveren wel, door Afzetzels of jonge Bollen, de zelfde Soorten uit; maar zy zyn in zig zelf aanmerkelyke veranderingen onderhevig. Niet alle Bonte, 't zy Vroege of Laate, zyn ieder Jaar even fraay. Somtyds hebben de Roode of Paarſche ſmaller, ſomtyds breeder geele of witte randen. Bovendien verdwynen ſomtyds, in eene Tulp, de ſchoonſte Kleuren, dat men verloopen noemt, en dit zyn zy meest door verzuim of door eene ſlegte behandeling, onderworpen. Het kan ook voortkomen van 't Saizoen, van veel Regen of van te ſterke Zonneſchyn: weshalve de Liefhebbers gewoon zyn hunne Bedden, tegen 't bloeijen der Tulpen, met Tenten van Zeildoek te voorzien, 't welk tevens haare Schoonheid langduuriger maakt.

Het zaaijen baart wel de grootſte verbastering in dit ſlag van Bloemen. Daar komen uit het Zaad der Vroege dikwils Laate Tulpen voort en omgekeerd. Van de verandering der Kleuren heb ik reeds geſproken. Men vindt Tulpen, die Bolletjes in de Oxels der Bladen hebben, gelyk zulks in ſommige andere Bolplanten gebeurt. Voorts zyn zy ook onderhevig, dat men de Stengel, by 't uithaalen, opzyde uit den Bol bevindt te komen, daar dezelve niettemin, in 't eerst, boven uitgeſchooten was, 't welk aan des Bols aangroeijing of ryzing is toe te ſchryven; terwyl, in tegendeel, ſommigen nieuwe Bollen ſchieten, diep

in

in den Grond, doorgaans veel grooter dan de Ouden, die dan vermageren, en wit van Kleur. Anderen verſpreiden zig zydewaards, geevende Jongen uit, die door Vezelen met de Ouden als gekettingd zyn; 't welk die groote Plantenminner, CLUSIUS, in de Bononiſche of Apennynſche, als ook in de Spaanſche en dergelyken, in zyn Tuintje, zegt hy, waarnam: welke Tulpen zo aangenaam van Reuk waren als de Muurbloemen of geele Violieren.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

Nu gaan wy over tot de derde Soort van dit Geſlagt, volgens het Samenſtel van den Heer LINNÆUS.

(3) Tulp *met een veelbloemige veelbladige Stengel en Liniaale Bladen.*

III. *Tulipa Breyniana.* Kaapſche.

Deeze Kaapſche, met een aangenaam roode Bloem uit den paarſchen, eerst door BREYNIUS naar 't leven, volgens een gekweekte Plant, met een enkelde Bloem in Plaat gebragt, heeft van hem den bynaam. Onze beroemde Hoogleeraar N. L. BURMANNUS brengt wel daar toe ook t'huis, een Plantje met een veelbloemige Stengel, grootelyks daar van verſchillende, door den vermaarden PLUKENET af-

(3) *Tulipa* Caule multifloro polyphyllo. Fol. Linearibus. *Syſt. Nat.* XII, *Veg.* XIII. Siſyrinchium ex phœniceo-ſuaverubente Flore &c. BREYN *Cent.* T. 36. RUDB. *Elys.* II. p. 13. f. 11. PLUK. T. 414. f. 6. BURM. *Fl. Cap. Prodr.* p. 9.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK. afgebeeld, doch hetzelve was uit Oostindie afkomftig. LINNÆUS, niettemin, merkt aan, dat deeze Soort zes of zeven Stengbladen overhoeks heeft, die Liniaal - Lancetvormig zyn, de bovenften allengs korter, en drie of vier Bloemen aan den top, kleiner dan in de Plant van BREYN, met de Bloemblaadjes aan den voet fmaller en geen Styl. Want de Stamper beftaat in deeze, gelyk in de andere Tulpen, uit een Vrugtbeginzel, 't welk met den Stempel is gekroond.

ALBUCA. Stiftbloem.

Een zesbladige Bloem, met de binnenfte Blaadjes van eene verfchillende figuur, en drie van de zes Meeldraadjes zonder Knopjes; de Stempel Priemvormig en omringd met drie fpitsjes; maakt de onderfcheidende Kenmerken van dit Geflagt uit, 't welk de volgende Kaapfche Soorten bevat.

I. *Albuca major.* Groot. (1) Stiftbloem *met Lancetvormige Bladen.*

Het Loof van deeze Plant gelykt zeer naar dat

(1) *Albuca* Fol. Lanceolatis. *Syft. Nat.* XII. Gen. 412. *Veg.* XIII. Gen. 416. p. 270. BERG. *Cap.* 87. BURM. *Prodr.* p. 9. Ornithogalnm Canadenfe. *Sp. Plant.* I. p. 308. Ornithogalium luteo - virens Indicum. CORN. *Canad.* 160. T. 161. RUDB. *Elys.* II. p. 140. f. 7. RAJ *Hift.* 1154. MORIS. *Hift.* II. p. 423. S. 4. T. 24. f. 7.

naar dat van 't *Ornithogalum*, weshalve zy ook tot dat Geslagt is betrokken geweest en *geelachtig groen Indisch Vogelmelk* getyteld van CORNUTUS. Het heeft een ronden Bolwortel, die de Stengel te gelyk uitgeeft met de Bladen, welke lang en breed en gekield zyn, byna als in 't gewoone Kruid van dien naam. De Stengel is ongevaar een Voet lang, rond, glad en groen, met een blaauwen waasem als der Pruimen of blaauwe Druiven. Van 't midden tot den top is dezelve bezet met bolletjes van Bloempjes, die in een hol Blaadje of Blikje gevat zyn, waar uit zy allengs met een Steeltje te voorschyn komen, nederwaards knikkende open gaan, en eene dergelyke Bloem maaken, als in de zogenaamde Naakte Wyfjes. De drie buitenste Blaadjes, naamelyk, zyn uitgebreid en breed, geel van Kleur; de drie binnenste blyven tegen elkander aangevoegd, besluitende de Meeldraadjes en de Stamper, die de voornaamste byzonderheid van deeze Planten uitmaaken. Op een langwerpig, driekantig Vrugtbeginzel, zit een driehoekige Styl, die een Priem- of Pontsoenachtigen Stempel heeft, welke met drie afwykende puntjes is omringd. Hierom noem ik dit Geslagt *Stiftbloem*. De Vrugt is een driekantig driehokkig Zaadhuisje, als in veele anderen.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

(2) Stift-

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

(2) Stiftbloem *met Elsvormige Bladen.*

II. *Albuca minor.* Klein.

De verschillendheid der Bloemblaadjes heeft de vermaarde HERMANNUS ook in deeze daar door aangeweezen, dat de Bloem als dubbeld is, uit twee driebladigen bestaande, waar van de eene in de andere schynt gegroeid te zyn, groen van Kleur.

De Hoogleeraar N. L. BURMANNUS heeft hier, onder den bynaam van *Allergrootste*, nog een derde Soort, van de Kaap afkomstig, bygevoegd, welke, zo zyn Ed. aanmerkt, door de manier van Groeijing en de breedte der Bladen, die uitermaate lang zyn, van de anderen altoos verschilt; terwyl zy ook dezelven gesleufd heeft (*).

De Sweedsche Hoogleeraar BERGIUS, de eerste Soort, in de Tuinen van ons Land gekweekt, beschryvende, merkt aan, dat dezelve roode Bloemen heeft, en dat de helft der Meeldraadjes onvrugtbaare Knopjes hebben, zynde witachtig van Kleur, doch de geheele Stamper Karmozyn-rood, met een dikken Styl en de Stempel uit den geelen, pyramidaal, aan den rand ruigachtig; zo dat zy evenwel aan den naam van Stiftbloem voldoet.

HY-

(2) *Albuca* Fol. Subulatis. BURM. *Fl. Cap. Prodr.* 9. Ornithogalum Africanum Flore viridi, altero alteri innato. HERM. *Parad.* 209. T. 209.

(*) Albuca maxima Fol. oblongis Canaliculatis longissimis. BURM. *Fl. Cap. Prodr.* p. 9.

HYPOXIS. Ruigblad.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

Een zesbladige blyvende Bloem, boven het Vrugtbeginzel, dat een Zaadhuisje wordt van onderen dunner, vervat in een tweekleppige Kafachtige Kelk. Dus komen de byzondere Kenmerken voor van dit Geslagt, waar in de volgende, meest Amerikaansche Soorten, veelal aan de ruigheid der Bladen kenbaar, begreepen zyn.

(1) Ruigblad, *dat Haairig is, met Eyronde Zaadhuisjes.*

I. *Hypoxis erecta.* Opgeregt.

In Virginie en Kanada is de Groeiplaats van deeze Plant, welke bevoorens *Ruig Vogelmelk* was geheeten. Zy gelykt, inderdaad, zeer naar het Geele Ornithogalum van C. BAUHINUS, zynde een zeer klein Plantje, met Gras- of Biesachtige Haairig ruige Bladen, veel langer dan de Bloemstengetjes die hoekig zyn, met ruige Bloemsteeltjes. Gemeenlyk komen zy tweebloemig voor; gelyk de Hoogleer A. VAN ROYEN de bepaaling daar van ont-

(1) *Hypoxis* pilosa, Capsulis ovatis. *Syst. Nat.* XII. Gen. 413. *Veg.* XIII. Gen. 417. p. 270. Ornithogalum hirsutum. *Sp. Plant.* I. p. 306. Ornith. Scapo bifloro. R. *Lngdb.* 31. Ornith. Vernum luteum. GRON. *Virg.* 37. Orn. Virgin. luteum. PET. *Gaz.* I. T. 1. f. 3. Ornith. Herbaceum &c. PLUK. *Alm.* 272. T. 350. f. 12.

V. Afdeel III. Hoofdstuk.

ontleend heeft: doch somtyds Kroontjeswyze, of ook eenbloemig. Het heeft in 't Voorjaar zynen Bloeityd.

II. *Hypoxis decumbens.* Neerleggend.

(2) Ruigblad *dat Haairig is, met geknodste Zaadhuisjes.*

Hier van geeft de schrandere MILLER, onder den naam van *Laag Anthericum*, met Liniaale platte Bladen en leggende Stengetjes, de Afbeelding. Hy merkt aan, dat dit Plantje naar het Virginische kleine geele Vogelmelk, van de voorgaande Soort, veel gelyke, en naauwlyks in 't aanzien daar van verschille, dan doordien 'er verscheide Bloempjes op ieder Stengetje zyn, als ook wegens de neerhurking derzelven, en dat het bykans alle Maanden bloeije. Het heeft de Bladen zelden meer dan zes, de Stengetjes maar vier Duimen lang. De Bloempjes zyn van buiten groen, van binnen geel, zo 't schynt met Oranjekleurige Meeldraadjes. De Wortels, zegt MILLER, waren van Jamaika, toevallig, overgebragt en door hem in een Broey-Bak geplant; doch hy meldt de hoedanigheid deezer

(2) *Hypoxis* Pilosa, Capsulis Clavatis. *Am. Acad.* V. p. 396. Ornithogal. Fol. Gramineis &c. BROWN. *Jam.* 195. Anthericum sessile, Fol. Linearibus planis, Caule decumbente. MILL. *Dict.* T. 39. f. 2. Crocus Fol. et Rad. Scorzoneræ. PLUM. *Ic.* 108. f. 1.

zer Wortelen niet. Hy zegt alleen, dat hy ze onder die van eenige Piment-Boompjes (*) hem toegezonden, welke dood waren, levendig vondt. Zo het de *Crocus* met Blad en Wortel van Scorzoneere, door PLUMIER in Zuid-Amerika waargenomen, kon zyn, dan zou Blad en Bloem veel verschillen.

V. AFDEEL. III. HOOFD-STUK.

(3) Ruigblad *met zeer lange Bloempypjes.*

III. *Hypoxis fascicularis.* Gebondeld.

De Kruidkundige Heer RUSSEL vondt deeze, op zyn Levantschen Reistogt, als een nieuwe Plant, by Aleppo. Hy heeft ze Wild Look, of klein Moly, met een groote Bloem, getyteld.

(4) Ruigblad *dat Haairig is en ongestengd, met de Vrugtmaakingen by den Wortel.*

IV. *Sessile.* Ongestengd.

Dit zonderlinge Kruid heeft, hoe ook die der anderen mogen zyn, een knobbeligen Wortel. Het gelykt zeer naar de eerste Soorten, door zyne Grasachtige Haairige Bladen, als die van ruig Gras of Biezen, maar het heeft

(*) Deeze zyn, onder den naam van *Myrtus Pimenta* of Jamaika-Peper, in ons II. STUK, bladz. 545, beschreeven.

(3) *Hypoxis* Tubis Florum longissimis †. Allium sylvestre s. Moly minus amplo Flore. RUSS. *Alep.* 34. T. 2.

(4) *Hypoxis* Pilosa acaulis, Fructificationibus subradicalibus †. Ornithogali Virginici facie Herba tuberosa Caroliniensis. DILL. *Elth.* 198. T. 210. f. 287.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

heeft niets, dat naar een Steel of Stengel zweemt. Tusschen den oirsprong der Bladen, en dus by den Wortel, even boven den Grond, komen Bloempjes voort, die naauwlyks open gaan en evenwel driehokkige Zaadhuisjes uitleveren, met rype zwartglanzige Zaadjes. Zy was, in de Elthamse Tuin, toevallig opgegroeid uit Aarde, in welke andere Planten uit Karolina waren overgebragt.

ORNITHOGALUM. Vogelmelk.

Een zesbladige, opstaande, blyvende Bloem, boven 't midden uitgebreid en de Meeldraadjes beurtlings aan den voet verbreed hebbende; maakt de byzondere Kenmerken van dit Geslagt, 't welk de volgende Soorten bevat.

I. *Ornithogalum uniflorum.* Eenbloemig.

A. Met alle de Meeldraadjes Elsvormig.

(1) Vogelmelk, *met een tweebladige Stengel en eenbloemig Bloemsteeltje.*

Dit Vogelmelk, volgens den Heer LAXMAN op den top van den Berg Sini Sopka in Siberie groeijende, gelykt in alle opzigten naar het volgende, maar heeft een onverdeeld eenbloe-

(1) *Ornithogalum* Scapo diphyllo, Pedunculo unifloro. *Syst. Nat.* XII. Gen. 414. *Mant.* 62. *Veg.* XIII. Gen. 418. p. 270.

bloemig Bloemſteeltje: de Bloem is driemaal zo groot; met Lancetvormige ſtompachtige Blaadjes, die geel zyn, van onderen groen. V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

(2) Vogelmelk *met een hoekige tweebladige Stengel; de Bloemen Kroontjeswyze met eenvoudige Steeltjes.* II. *Ornithogalum luteum.* Geel.

Hoewel dit Geſlagt wegens de Melkwitte Bloemen zynen naam heeft, komen 'er doch ook in voor met geele Bloemen. Deeze Soort, die op verſcheide plaatſen in Europa gemeen is, groeit wild in de Moeshoven by Harderwyk en in de Koornlanden by Zwol, volgens den Heer DE GORTER. In belommerde Moeshoven groeit zy maar al te veel in Sweeden zegt de Ridder, byzonderlyk in Oost-Gothland, alwaar, by gebrek van andere Spyze, de Bolletjes gegeten worden. Men noemt het *Veld-Ajuin*, in 't Hoogduitſch *Feld-Zwibel.* Het is aan de kanten der Akkerlanden en Hakbosſchen in Duitſchland gemeen, zegt RAY. HALLER, die het ook op verſcheide plaatſen in Switzerland vondt, beſchryft

(2) *Ornithogalum* Scapo anguloſo diphyllo, Pedunc. umbellatis ſimplicibus. GORT. *Belg.* 95. GOUAN *Monsp.* 171. OED. *Dan.* 378. *Fl. Suec.* 270, 285. *H. Cliff.* 124. R. *Lugdb.* 31. Ornithogalum luteum. C. B. *Pin.* 71. Bulbus ſylv. DOD. *Pempt.* 222. LOB. *Ic.* 149. Pyrrochiton, RENEALM. *Spec.* 91. T. 90.

V. AFDEEL. III. HOOFD-STUK. schryft het, onder den Geslagtnaam *Phalangium*, aldus (*).

„ De Wortel is een Vleezige ronde Bol, „ geevende zeer weinige spitse Grasachtige „ Bladen uit, dikwils langer dan de Stengel, „ die een enkeld of twee ongelyke Bladen „ heeft, somtyds drie, welke veel breeder zyn, „ op de kanten ruigachtig. Uit derzelver Oxe- „ len komen veele eenbloemige Steeltjes voort, „ die glad zyn of maar weinig ruig. De Bloem- „ blaadjes, op twee ryën, zyn gestreept, uit den „ groenen geel, van buiten geheel groen, „ doorgaans glad. De Meeldraadjes, uit den „ voet derzelven voortkomende, zyn niet „ breed, noch driepuntig: de Stamper is drie- „ hoekig, driedeelig."

III. *Ornithogalum minimum.* Zeer klein.

(3) Vogelmelk *met hoekige tweebladige Stengels; de Bloemen Kroontjeswyze met Takkige Steeltjes.*

Dit kleine geele Vogelmelk alleen is door den Heer DE GORTER in Rusland waargenomen. Het groeit ook by Montpellier op de Akkers, alwaar de Heer GOUAN het zelden hoo-

(*) Phalangium Radice Bulbosâ, Stipulis maximis hirsutis, Floribus umbellatis, Petiolis unifloris. *Helv. inchoat.* II. p. 102.

(3) *Ornithogalum* Scapo angulofo diphyllo &c. GORT. *Belg.* 95. *Fl. Suec.* 271, 286. GOUAN *Monsp.* 172. GORT. *Ingr.* 50. Ornithog. luteum minus. C. B. *Pin.* 71. Hypoxis. RENEALM. *Sp.* 92. CLUS. *Pann.* 191. T. 192.

hooger dan een Handpalm gezien heeft. In Switzerland vondt de Heer HALLER het ook, en zegt, dat het laager en Takkiger dan het voorgaande is, hebbende vyf, zes of zeven Blaadjes aan de Stengel, 't welk tegen de bepaaling en tegen de Afbeelding van CLUSIUS, welke door hem aangehaald wordt, ſtrydig is. Die Autheur ſchynt het in Ooſtenryk met een Stengetje, van maar een Duim hoogte, waargenomen te hebben. Onze Ridder merkt aan, dat het in Sweeden, in de Tuinen, onder het voorgaande gemengd, doch niet overal en dus zeldzaamer voorkomt. Even 't zelfde heeft in ons Land plaats. Het verſchilt, zegt hy, niet alleen in grootte, maar ook door de ſpitsheid der Bloemblaadjes, die in het andere zeer ſtomp zyn; om van de takkigheid der Bloemſteeltjes niet te ſpreeken. GMELIN, die het Geele Vogelmelk ook in Siberie op verſcheide plaatſen vondt, hadt naauwlyks een Plant gezien, die in manier van groeijing, in hoogte, in breedte der Bladen, in grootte en Kleur derzelven en der Bloemen, meer veranderde (*): zo dat hy dit kleine voor eene Verſcheidenheid ſcheen te houden van de voorgaande Soort (†).

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

(4) Vo-

(*) HALL. *Helv. incboat.* uts.
(†) *Flor. Siber.* I. p. 47.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

IV. *Ornithogalum Pyrenaicum.* Pyreneesch.

(4) Vogelmelk *met een zeer lange Tros, Lancetvormige Meeldraadjes: de Bloemdraagende Steeltjes egaal en uitgebreid; de Vrugtdraagende digter aan de Stengel.*

Deeze groote Soort, met witachtige Bloemen, vondt de Heer RAUWOLF by Aleppo in de Tuinen. Zy is gemeen op de Gebergten van Oostenryk, Switzerland en Karniolie; doch inzonderheid op de Pyreneen, waar van CLUSIUS 'er den bynaam aan gaf. Naderhand merkt hy aan, hoe het jaar 1606 hem geleerd hadt, dat deeze geen andere Plant ware, dan de *Bolwortelige Affodillen* van GALENUS, by DODONÉUS afgebeeld, en door LOBEL *Hyacinth - Affodillen* getyteld, om dat de Bloemtros veel gelykt naar die der Hyacinthen. Op verscheide plaatsen in Switzerland is het door den onvermoeiden Kruidleezer, den grooten HALLER en anderen gevonden, die het dus beschryft.

„ De

(4) *Ornithogalum* Racemo longissimo, Filamentis Lanceolatis &c. GOUAN *Monsp.* 172. Ornith. Racemo longissimo, Filam. dilatato - Linearibus, Caps. erectis. *It. Scan.* 220. Ornith. Spica longissimâ, Fil. triangularibus. HALL. *Helv.* 294. GRON. *Orient.* 110. Ornithog. angustifol. majus &c. C. B. *Pin.* 70. RUDB. *Elys.* II. p. 134. f. 3. Ornith. majus. CLUS. *Hist.* I. p. 187. Orn. Pannon. albo flore. *Pann.* 188. T. 189. Ornith. Pyrenaicum. CUR. *Post.* 21. Stachyoides. REN. *Spec.* 93. T. 90. Asphodelus bulbosus Galeni. DOD. *Pempt.* 209. Hyacintho - Asphodelus &c. LOB. *Ic.* 93.

„ De Bol is dik. De Bladen zagt, gekield „ en naar den Grond omgeboogen, vergaan „ ras. De Stengel, van twee Voeten en hoo- „ ger, niet Takkig, draagt een zeer lange „ Aair, met zeer veele Bloemen. Witte Stop- „ peltjes heeft zy, die omvattende zyn, breed „ van voet en lang geſtaart. Opſtaande Bloe- „ men, in 't eerst toegekneepen, breiden al- „ lengs zig meer en meer uit. Van de Bloem- „ blaadjes, uit den groenen geel, met witte „ randen, zyn de drie buitenſten ſmaller, de „ drie binnenſten breeder en korter; alle Meel- „ draadjes breed geſpitst: de drie buitenſten „ ſmalst. De Stamper is korter dan dezelven: „ de Vrugt Eyrond, met rondachtige Heuvel- „ tjes beſtipt" (*).

De Meeldraadjes maaken in dit Geſlagt een voornaame onderſcheiding. Dezelven worden, in deeze Soort, van ſommigen gezegd driehoekig te zyn of driekantig, van anderen Liniaal verbreed. Doktor SCOPOLI zegt, dat dezelven Elsvormig, opſtaande, glad, aan den voet breeder en korter dan de Styl zyn. Het één ſtrekt tot opheldering van het andere. De Stempel, voegt hy 'er by, is ruuw door witte, ronde, ſamengehoopte Tepeltjes en driedeelig (†).

(5) Vo-

(*) *Helv. inchoat.* II. p. 101.
(†) *Flor. Carniol.* p. 242.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

V. (5) Vogelmelk *met een langwerpige Bloemtros en Lancetvormige Vliezige Meeldraadjes; de Steeltjes en Bloemen uitgebreid.*

V. *Ornithogalum Narbonense.* Narbonsch.

Deeze Soort wordt van GERARD en anderen gehouden voor eene Verscheidenheid van de voorgaande. Wat de Meeldraadjes aangaat, zou ze nader komen aan die van HALLER, dan dezelve; maar de Bloemen vind ik aangetekend van binnen wit te zyn, van buiten groen met witte randjes, en dus zonder Geel. Dat *Veld-Ajuin* met gebaarde witte Bloempjes van Montpellier, by LOBEL, 't welk DODONÉUS *Narbonsch* noemt, groeit op de Velden in Provence, en is, volgens den Heer GERARD, alleenlyk kleiner dan 't voorgaande. Hoe de Meeldraadjes Vliezig Lancetvormig, en tevens Elsvormig kunnen zyn, beiden volgens LINNÆUS; laat ik onbeslist (*).

VI. *Comosum.* Gekroond.

VI. (6) Vogelmelk *met een zeer korte Tros, Lancetvormige Blikjes van langte als de Bloemen, stompe Bloemblaadjes en Elsvormige Meeldraadjes.* (7)

(5) *Ornithogalum* Racemo oblongo, Filam. Lanceol. Membranaceis &c. *Am. Acad.* IV. 312. GER. *Prov.* 150. Ornithog. majus spicatum Flore albo. Ornithog. Narbonense. DOD. *Pempt.* 222. Ornithog. spicatum Monspeliensium. LOB. *Ic.* 94.

(*) Dat de Meeldraadjes *allen Elsvormig* zyn, maakt de onderscheiding van deezen Rang in dit Geslagt: zie voor.

(6) *Ornithogalum* Racemo brevissimo, Bracteis Lanceolatis

(7) Vogelmelk *met een zeer lange Tros, en Lancetvormige Degenachtige Bladen.* VI. AFDEEL. III. HOOFDSTUK. VII. *Ornithogalum latifolium.* Breedbladig.

Van de voorgaande is de Groeiplaats onbekend: deeze wordt gezegd in Arabie en Egypte te huisvesten. De vermaarde FORSKAOHL, niettemin, heeft daar niets anders gevonden dan een *Geelbloemig Vogelmelk*, op byzondere plaatsen byzonderlyk genaamd.

Het tegenwoordige heeft Bladen van een Voet lang, meer dan twee Duimen breed. Het draagt een Bloemaair die zeer groot is, somtyds met honderd Sneeuwwitte Bloemen. Des vindt men het ook onder de fraaije Bloemplanten gerekend. Het wordt by SWERTIUS *Alexandrynse Lelie* getyteld. CLUSIUS heeft daar van gesproken.

(8) Vogelmelk *met een Kegelvormige Tros en menigvuldige opstygende Bloemen.* VIII. *Pyramidale* Pieramiedaal.

Deeze

tis longitudine Florum &c. *Am. Acad.* IV. p. 312. Ornith. Spic. f. Comosum Flore Lacteo. C. B. *Pin.* 70. RUDB. *Elys.* II. p. 135. f. 1. Ornith. Lactei species major. BESL. *Eyst.*

(7) *Ornithogalum* Racemo longissimo, Fol. Lanceolato-Ensiformibus. Ornithog. latifol. & maximum. C. B. *Pin.* 70. Ornith. vel Lil. Alexandrinum, Flor. albis innumerabilibus. SWERT. *Flor.* 58. CLUS. *Pann.* p. 187.

(8) *Ornithogalum* Racemo Conico, Flor. numerosis adscendens

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

Deeze is mede een der allergrootfte Soorten, verfchillende door de Smalbladigheid meest van de voorgaande. Men vindtze, onder den naam van *Zeer groot Melkwit Ornithogalum*, in de Verzameling der Bloemplanten van den Eyftetter Tuin, en wel onder de Voorjaars-Bloemen, afgebeeld. De afkomst is van Heuvelen in Portugal, zegt de Ridder.

B. Met de Meeldraadjes beurtlings uitgerand.

IX. *Ornithogalum Arabicum.* Arabifch.

(9) Vogelmelk *met getuilde Bloemen, de Bloemfteeltjes laager dan de Stengel; de Draadjes eenigermaate uitgerand.*

Deeze, door CLUSIUS Arabifch, door DODONÆUS Groot Ornithogalum getyteld, werdt gemeenlyk *Alexandrynfe Lelie* genoemd, volgens LOBEL; welke naam men zoude mogen denken van Alexandrie in Egypte afkomftig

dentibus. R. *Lugdb.* 32. Ornithog. anguftifol. Spicatum maximum. C. B. *Pin.* 70. RUDB. *Elys.* II. p. 134. f. 4. Ornithogalum Lacteum maximum. BESL. *Eyft. Vern.* V. T. 14. f. 2.

(9) *Ornithogalum* Flor. Corymbofis, Pedunc. Scapo humilioribus &c. R. *Lugdb.* 32. Ornithogalum umbellatum maximum. C. B. *Pin.* 69. RUDB. *Elys.* II. p. 130. f. 1. Ornithogalum Arabicum. CLUS. *Hift.* II. p. 186. BESL. *Eyft. Vern.* V. T. 12. f. 1. Melanomphale. RENEALM. *Sp.* 89. T. 90. Lilium Alexandrinum Neotericorum. LOB. *Ic.* 149. Ornithog. majus. DOD. *Pempt.* 221.

ſtig te zyn; doch daar is ook een Alexandria in Ligurie, zo DODONÆUS aanmerkt. Indien zy gemeen was by de gedagte Stad, zou immers FORSKAOHL dezelve waargenomen hebben. V. AFDEEL. III. HOOFD-STUK.

De Wortel is een witte Bol, van onderen plat, en, zo wel als de Bladen, veel naar die der Hyacinthen gelykende: de Stengel één of anderhalf Voet hoog, glad, naakt, dun en groenachtig, aan den top omringd met eenige verwardelyk groeijende Steeltjes, Bloemen draagende van grootte als der Narcisſen, maar van figuur als die van 't Vogelmelk, en even als dezelven des avonds zig ſluitende. Zy beſtaan uit zes geheel witte Blaadjes, terwyl een zwart Knopje, dat driekantig is, het midden van de Bloem beſlaat, van zes Meeldraadjes omgeven, die wit zyn met geele Knopjes. Deeze Bloemen zyn zeer aangenaam en balſamiek van Reuk. HALLER zegt, dat de Meeldraadjes ſamengegroeid zyn (*).

Eenmaal hadt CLUSIUS deeze in Nederland zien bloeijen, en vervolgens, in 't jaar 1575, te Weenen; doch nergens bragt zy Zaad voort. Zelfs hadt deeze Bol, zo hy aanmerkt, een zonderlinge natuur: willende geen Blad ſchieten, dan alle Jaaren uit den Grond genomen en voor den Winter weder geplant worden.

(*) Stamina connata. HALL. *Goett.* 81, *Syſt. Nat. Veg.* XIII.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

wordende. Ook geene daar van hadt hy zien bloeijen, dan van Konſtantinopolen gebragt zynde. Men noemdeze *Zunbul Arabi*, 't welk Arabiſche Hyacinth betekent; maar hy gaf 'er, om dat zy meer naar de Soorten van Vogelmelk geleek, den naam van *Arabiſch Ornithogalum* aan.

De Bloemtros, inderdaad, zo als hy dezelve in Afbeelding bragt, welke de zelfde is als die van LOBEL en DODONÉUS, gelykt zeer weinig naar eene Hyacinth, als de Bloemen byna egaal van hoogte hebbende; weshalve deeze Soort ook zeer groot Kroontjesdraagend Vogelmelk genoemd was by BAUHINUS. Ik kan derhalve naauwlyks begrypen, hoe de Dames te Weenen dezelve *Witte Hyacinth* konden noemen, gelyk hy zegt. Immers de grootte der Bloemen, derzelver figuur en plaatzing, hadt geen de minſte overeenkomst met de Hyacinthen. Ook verſtaa ik niet, hoe de Steeltjes der Bloemen laager kunnen gezegd worden te zyn dan de Stengel: ten zy dat zulks in tegenſtelling met de volgende gezegd ware. Immers de uitdrukking van wylen den beroemden Hoogleeraar A. VAN ROYEN billykt deeze twyfeling: alzo hy niet de bepaaling van de Ridder heeft; maar zegt, dat de Bloemſteeltjes naauwlyks hooger dan de Stengel zyn (*).

LIN-

(*) Ornithog. Flor. Corymboſis, Pedunculis Scapum vix ſuperantibus, Filamentis alternis emarginatis. R. *Lugdb.* uts.

LINNÆUS merkt aan, dat deeze Soort ook aan de Kaap der Goede Hope voorkome. Ik heb van daar een Bloemtros ontvangen, die in 't gezegde opzigt meer met de gedagte bepaaling ftrookt en welke ik derhalve onder den bynaam van *Twyfelachtig* Vogelmelk voorftel. Men vindtze, in de Natuurlyke grootte, in *Fig.* 3, op Plaat LXXXII, afgebeeld. Het nevensgaande Blaadje toont, dat zy het *Uijenachtig Vogelmelk* niet kan zyn van HERMANNUS (*); gelyk ook de Meeldraadjes geene Wolligheid hebben. De Blikjes, die de Bloemfteeltjes omvatten, zyn niet Hartvormig, hoedanigen de Ridder toefchryft aan het Arabifche (†): maar zy loopen zeer fpits uit. De onderfte Bloemfteeltjes zyn vry wat korter of laager dan de top des Stengels, en maaken met de bovenften eene byna pieramiedaale Tros, van tien of twaalf Bloemen. Deeze hebben de zes Blaadjes taamelyk fpits, en geel van Kleur, ovaal- of Eyrondachtig.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK. *Ornithogalum dubium.* Twyfelachtig. PLAAT LXXXII. *Fig.* 3.

(10) Vogelmelk *met getuilde Bloemen, de Bloemfteeltjes hooger dan de Stengel; de Meeldraadjes aan den Voet verbreed.*

X. *Ornithogalum Umbellatum.* Gemeen.

De

(*) Ornithogalum Cepaceum. HERM. *Lugdb.* p. 466. T. 467.

(†) Bracteæ amplexicaules, Cordatæ. *Syst. Nat. Veg.* XIII.

(10) *Ornithogalum* Flor. Corymbofis, Pedunc. Scapo altiori.

V. AFDEEL. III. HOOFD STUK.

De Waarneeming der Meeldraadjes heeft, in deeze Gemeene Soort, eene aanmerkelyke verandering ondergaan. In 't eerst stelde de Heer LINNÆUS dat zy *uitgerand* waren, op 't laatst aan den voet verbreed. De uitranding werdt bevoorens door zyn Ed. maar aan drie Meeldraadjes, beurtlings, vervolgens aan alle toegeschreeven.

Dit Kruid, dat men *Wit Vogelmelk* noemt, komt door geheel Europa, ten minste wat de Zuidelyke en middelste deelen betreft, op verscheide plaatsen voor. „ Het groeit op Velden omstreeks Dresden aan de Elve (zegt LINNÆUS); in Italie by Padua en nevens Villanova; omstreeks Lyons in Vrankryk; ja ook door het grootste deel van Duitschland." Dit zyn, op ver naa, alle deszelfs Groeiplaatsen niet. In Languedok en Provence is het alom op Akkers en Velden gemeen. Omstreeks Parys ontbreekt het ook niet, noch in Engeland, en in onze Nederlanden, als ook in Brabant, komt het op verscheide plaatsen voor. 't Is niet te denken, dat het daar gezaaid

ribus, Filamentis basi dilatatis. *Syst. Nat. Veg.* XIII. —— Filam. emarginatis. *Sp Plant.* II. GORT. *Belg.* 96. GOUAN *Monsp.* 172. —— Pedunc. Scapum longe superantibus, Filamentis alternis emarginatis. R. *Lugdb.* 32. *H. Cliff.* 124. GRON. *Orient.* 42. Ornith. umbell. med. angustifolium. C. B. *Pin.* 70. Ornith. vulgare majus et minus. J. B. *Hist.* II. 630. Bulbus leucanthemus minor. f. Ornithogalum. DOD. *Pempt.* 221. Ornithogalon. LOB. *Ic.* 148. Eliocarmos. REN. *Sp.* 88. T. 87.

zaaid zou zyn. RAUWOLF vondt het zelfs by Aleppo groeijen. De Franſchen noemen het *Ornithogale*, de Engelſchen *Star of Bethlehem*; de Duitſchers *Feld - Zwibel*, dat is Veld-Ajnin. Ik zal hier de beſchryving inlasſchen van den Geleerden HALLER, die het in Switzerland, hier en daar, op Graswegen, tusſchen de Wyngaarden en in Velden, overvloedig aantrof (*). V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

„ De Bolwortel heeft aankomelingen. De
„ Wortelbladen zyn zagt, gekield, weinig
„ breeder dan een Lyn, doch ook tweelynig,
„ ſtomp. Aan de Stengel, die een Span hoog
„ is, komen witte, zeer groote, gekielde Stop-
„ peltjes voor. De Bloemen zyn geaaird, hoe-
„ wel zy zig als een Kroontje vertoonen, 't
„ welk uit eenbloemige Steeltjes beſtaat, waar
„ van de onderſte, die zeer lang zyn, boven
„ de bovenſte korteren uitſteeken. Een dub-
„ belde ry is 'er van Bloemblaadjes, van bin-
„ nen Melkwit, van buiten met een breede
„ groene Streep getekend. De Meeldraadjes
„ zyn breed, Sappig, drie eenvoudige, drie
„ uitgerande, welken het Meelknopje uit de
„ verdeeling uitgeeven. De Styl is enkeld:
„ de Vrugt Eyrond, ſtomp."

't Is zonderling, dat gezegde Heer aan dit Vogelmelk geaairde Bloemen toeſchryft; alzo zy

(*) *Helv. inchoat.* Tom. II. p. 103.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

zy in 't geheel de gedaante niet hebben van een Aair, en naauwlyks ook die van een Kroontje; hoewel men het gekranst zou kunnen noemen of getuild. 't Verschil in de figuur der Bloemtros is nogthans aanmerkelyk. De aankomelingen, die men Bolletjes of Klisters noemt, zyn in de Afbeeldingen blykbaar. Dat het in gebruik zou zyn, tot Spyze of Geneesmiddelen, vind ik niet aangetekend. Wat de reden zy, dat LINNÆUS het voor de *Duiven-Mest*, welke in de Belegering van Samaria zo duur verkogt werdt (*), houde (†), is my duister. Het zou daar overvloedig moeten groeijen en in menigte in gebruik geweest zyn in 't Beloofde Land. HASSELQUIST vondt, in 't jaar 1750, by Smyrna een Kruid, dat hy *Ornithogalum umbellatum* noemt, en omstandig beschryft; doch maakt daar van geen gewag (‡).

(11)

(*) II. *Koningen* VI. vs. 25.

(†) Stercus Columbinum *Bibliis*. *Syst. Nat.* XIII. Stercus Columbinum chare emptum in Obsidione Hierosolymitanâ. *Munt.* 364. Dat heet verslimmeren in plaats van verbeteren. Het was naamelyk niet in de Belegering van Jerusalem maar van Samaria, en sommigen verstaan dit geheel anders. In de vertaaling van JUNIUS en TREMELLIUS leest men: *ut Venter ipse qui est in cavo Columbarum esset quinque Siclorum Argenti*. Dus zou het zeggen willen, dat men de Ingewanden eener Duive, of een vierde part daar van, toen voor vyf Sikkelen Zilvers verkogt had.

(‡) *Reize nach Palastina.* p. 501.

V. AFDEEL. III. HOOFD-STUK.

(11) Vogelmelk *met eenzydige hangende Bloemen en een Klokvormig Honigbakje van Meeldraadjes.*

XI. *Ornithogalum nutans.* Knikkend.

In 't Napelsche werdt, nu meer dan twee Jaaren geleeden, deeze zonderlinge Soort door CLUSIUS waargenomen en beschreeven. Dezelve heeft Bladen, naar die der Hyacinthen gelykende, zegt die vermaarde Kruidkenner, en een dikke taamelyk stevige Stengel, glad en groen, een Span lang, van boven met tien, twaalf of meer, aan Steeltjes van een half Duim hangende Bloemen, die wit van Kleur zyn, van buiten groenachtig. Hy merkt aan, dat deeze in 't midden een Kelkje hebben, ook van zes Blaadjes, waar in zig zes witte Meeldraadjes, met geelachtige topjes en een witten Styl, vertoonden. De Bloemen, zegt hy, zyn geheel Reukeloos, en daar volgen driehoekige dikke Hoofdjes op, met zwart Zaad gevuld, door haare zwaarte de Stengel nederdrukkende. De Wortel was een witte Bol, met een bruinachtig Huidje, boven puntig, onder plat, en niet ten onregte werdt dee-

(11) *Ornithogalum* Flor. secundis pendulis, Nectario Stamineo Campaniformi. ——— Filam. latis, emarginatis. *H Cliff.* 124. *Ups.* 84. R. *Lugdb.* 32 Sp. 4. Ornith. exotic. magno flore minori innato C. B. *Pin.* 70. RUDB. *Elys.* I. p. 137. f. 12. Ornith. Neapolitanum. CLUS. *App.* 2. p. 9. T. 9. MORIS. II. S. 4. T. 13. f. 8, 9.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

deeze Plant in 't Napelſche, daar zy zeer gemeen was, *Vogelmelkachtige Akker - Hyacinth* geheten. Want men kan ligt begrypen, dat de Bloemtros veel naar die der Hyacinthen gelykt.

XIV. *Ornithogalum Capenſe.* Kaapſch.

(12) Vogelmelk *met Hartvormig - Eyronde Bladen.*

Een zonderlingen Wortel heeft deeze Kaapſe Plant, zynde byna een Vuist groot, knobbelig, vuil paarſch van Kleur, beneden met verſcheide Knobbeltjes, als jonge Wortelen, begroeid. De Bladen, welken dezelve, twee of drie in getal, uitgeeft, worden, door den vermaarden BREYN, als tusſchen die van 't Varkensbrood en Water - Slangekruid middelſlagtig aangemerkt. COMMELYN oordeeltze volmaakt naar die van de breedbladige of Roos - Weegbree te gelyken. Tusſchen dezelven ſchiet het een Stengel, van anderhalf of twee Voeten lang, naakt en dun, van 't midden tot den top yl begroeid met Bloemſteeltjes, ieder een klein Bloempje draagende, dat blaauw- en groenachtig is van Kleur, en uit zes Blaad-

(12) *Ornithogalum* Foliis Cordato - ovatis. BURM. *Prodr. Cap* p. 9. R. *Lugdb* 31. *It. Scan.* 73. Ornithog. Afric. Plantag. Roſeæ folio, Radice Tuberoſâ. COMM. *Hort.* II. p. 175. T. 88. Ornithog. affinis Radice tuberoſâ, Cyclaminis folio. BREYN *Cent.* T. 41. RUDB. *Elys.* I. p. 138. f. 14.

Blaadjes beſtaat, die een Bekertje maaken. Somtyds zyn de Bloemſteeltjes, inzonderheid de onderſten, wel een Vinger lang, naar boven gekromd. De Bloempjes, die op 't laatst wit worden, bevatten een driekantig Zaadhuisje, dat driehokkig is, met ronde Zaaden. De Meeldraadjes zyn, in deeze Soort, tot een Cylinder ſamengegroeid. V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

SCILLA. Squille.

Een zesbladige uitgebreide afvallende Bloem, met Draadachtige Meeldraadjes, ſtrekt tot onderſcheiding van dit Geſlagt, waar in de volgende Soorten zyn begreepen.

(1) Squille *die de Bloemen naakt heeft, met geknakte Blikjes.* I. *Scilla maritima.* Zee-Ajuin.

De eerſte is de *Squilla* der Apotheeken, die men by ons gemeenlyk *Zee-Ajuin*, in 't Hoogduitſch *Meer-Zwibel* noemt. In Spanje groeit de-

(1) *Scilla* nudiflora Bracteis refractis. *Syſt. Nat.* XII. Gen. 415. *Veg.* XIII. Gen. 419. p. 271. Scilla Radice tunicatâ. *Mat. Med.* 162. *H. Cliff.* 123. *Ups.* 89. R. *Lugdb.* 32. GOUAN *Monsp.* 173. Scilla vulg. Radice rubrâ. C. B. *Pin.* 73. Scilla maritima. CLUS. *Hiſt.* I. p. 171. *Hisp.* 290, 291. LOB. *Ic.* 151. DOD. *Pempt.* 691. Ornithogalum maritimum. Squilla Rad. rubrâ. TOURNF. *Inſt.* 381. β. Scilla Rad. albâ. C. B. *Pin.* 73. Scilla alba. BESL. *Eyſt.* Vern. 35. f. 1.

V. AFDEEL. III. HOOFD-STUK.

dezelve niet alleen natuurlyk, maar ook in Italie en elders op Zandige Oevers aan de Middellandſche Zee. By Lisſabon, in Portugal, is zy ook niet ongemeen. De Wortel wordt door de Engelſche Schepen, die de Italiaanſche Kusten van Callipolis bevaaren, zegt SEBA, medegebragt. Hier door verſtaat hy de Stad en Haven van Gallipoli, op een uithoek gelegen in 't Ryk van Napels. Volgens RAUWOLF vindt men dit Gewas ook by Tripoli in Syrie.

De Afbeeldingen, welken LOBEL en DODONÆUS, in hunne Kruidboeken, zo van den Bol als van de Bloem geeven, zyn even de zelfden als die van CLUSIUS; door welken grooten Kruidleezer de Squille op verſcheide plaatſen van Spanje en Portugal, aan den Zeekant, in Auguſtus en September bloeijende werdt waargenomen. Dien zelfden Bloeityd houdt dit Kruid hier te Lande, en heeft dit byzonders, dat de Bollen, op een Zolder geplaatst, buiten den Grond Steng ſchieten en bloeijen. De Stengel is in de Natuurlyke Groeiplaats doorgaans een Elle hoog, regt, en in de bovenſte helft, Aairswyze, begroeid met veele witte geſternde Bloempjes, kleiner dan die der Affodillen, zo CLUSIUS aanmerkt. Op dezelven volgen driehoekige Zaadhuisjes, als ſamengedrukt en ledig, bevattende een zwart plat kaffig Zaad. Na dat het Zaad ryp is en de Steng verdord, tegen 't end des Jaars,

Jaars, fchiet de Bol vyf of zes breede, groote, groene zeer dikke Bladen, op den Grond leggende, en eenigermaate gekield (*). V. AFDEEL. III. HOOFD-STUK.

De Wortels of Bollen van dit Gewas, o. verkomende, zyn van een half tot vier of vyf Ponden zwaar, en dus dikwils uitermaate groot. Zy zyn byna van figuur als die der Hyacinthen, uit veele Rokken, gelyk een Uijen, famengefteld. „ De buitenfte zyn by den „ Steel, (zegt SEBA), als afgerot, droogen „ bruin op en vertoonen als een marmering „ door het allengs uitzetten van de witte Ly„ mige boven-Schil. In de Grond gezet, fchiet „ de Bol dunne Vezelachtige Wortelen" (†).

Wy vinden een Squilla met roode en eene met witte Wortels by de Autheuren opgetekend: waar van de eerfte eigentlyk Medicinaal zou zyn; doch BAUHINUS merkt aan, dat 'er geen verfchil is in de hoedanigheid. Ook fpreekt CLUSIUS van een witten Wortel en SEBA van een witte boven-Schil. Veelen twyfelen, of deeze Plant wel de Skilla der Griekfche Geneesheeren zy. SALMASIUS heeft zulks met kragt ontkend; doch dit doet weinig ter zaake, aangezien de onze de zelfde uitwerking heeft, als die, waar zy van fpreeken.

(*) CLUSIUS zegt dit, die de Plant op de Natuurlyke plaats hadt zien groeljen. LINNÆUS zegt, dat de Bladen Lancetvormig en geftrekt zyn.

(†) Zie SEB *Kabinett.* I. D. p. 72, PL. 44. *Fig.* 4, 5.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

ken. Raauw is de Bol, hoe Lymerig ook; zo ſcherp, dat men Puistjes aan de Handen krygt, door ze lang te behandelen. De Smaak is onverdraaglyk bitter, heet en ſcherp. Men begrypt ligt, dat zy, dus ingenomen, den Keel en Maag verſchroeijen en derhalve een Vergift zyn zou. Ondertusſchen geeft de Squille, door Deſtillatie in een Kromhals, een zuuragtig Water. Loogzouten beneemen haare bitterheid en ſcherpheid grootendeels. Door 't braaden wordt de vinnigheid ook getemperd; doch het verdikte Extrakt, met Water, behoudt dezelve. Het Poeijer van den gedroogden Wortel, tot eenige weinige Greinen, met andere Middelen, die de ſcherpheid maatigen, ingenomen, is door Hedendaagſche Proeven van een byzondere kragt bevonden in de Engborſtigheid en Waterzugt. Alle Kwaalen, die uit een langduurige verſtopping door Slymige Stoffen ontſtaan, kunnen dienst hebben van een voorzigtig gebruik daar van. De Squille bevordert altoos de Waterloozing; ſomtyds doet zy braaken of afgaan en verwekt ook wel de Stonden. Behalve de Koekjes daar van in de Theriaak, heeft men in onze Apotheeken een Azyn van Squillen, waar door iemand, met 's avonds en 's morgens twee Lepels, verſcheide Maanden lang, in te neemen, van een Steenachtig Graveel verlost werdt. 't Gebruik dat de Gemeene Man van deezen Wortel, door hem op Sterken Drank te zetten, maakt,

maakt, is wereldkundig. Men kan uitwendig ook de geſtampte verſche Squille, als een ſchroeijend of Brandmiddel, opleggen. Dus dient zy, in plaats van de zogenaamde Spaanſche Vliegen; doch lang leggende of ſtyf aangedrukt, vreet zy in, en maakt ſomtyds een diepe Zweer (*).

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

(2) Squille *met een geſchubden Wortel.*

II. *Scilla Lilio-Hyacinthus.* Lelie-Hyacinth.

Tot dit Geſlagt brengt de Ridder die Bolplantjes t'huis, welken TOURNEFORT begreepen heeft onder den naam van *Lelie-Hyacinthen*: alzo het Blad en de Wortel veel gelykt naar die der Leliën. Anderen haddenze *geſternde Hyacinth* geheten, om dat de Bloem zig Sterswyze opent; hoewel een Tros of Aair maakende als de Hyacinthen. Dus gelykt dezelve ook veel naar die der Squillen. De Groeiplaats is in verſcheide deelen van Spanje en op de Pyreneeſche Bergen.

Uit een Bol-Wortel, van gemelde hoedanigheid, ſchiet dezelve zes of zeven breede Lelieachtige Bladen, en daar tuſſchen een Bloemſteel van een Span hoog, aan den top Bloem-

(*) RUTTY *de Mat. Med.* p. 471.

(2) *Scilla* Radice Squamatâ. *H. Cliff.* 123. R. *Lugdb.* 32. Sp. 2. Lilio-Hyacinthus vulgaris Flore cœruleo. TOURNF. *Inſt.* 372. Hyacinthus Stellaris Folio et Radice Lilii. C. B. *Pin.* 46. Hyacinthus Stell. floridus Mutoni, LOB. *Ic.* 101.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

pjes hebbende die zesbladig zyn, als een Ster uitgespreid, gemeenlyk blaauw, doch ook wit of roodachtig van Kleur. In 't laatst van 't Voorjaar bloeijen zy en daar op volgen driehoekige Zaadhuisjes met zwarte Zaaden.

III. *Scilla Italica.* Italische.

(3) Squille *met een langwerpige Kegelachtige Tros.*

De afkomst is onbekend van deeze fraaije *Ster-Hyacinth*, door TOURNEFORT tot de Ornithogala betrokken. Men noemtze evenwel *Italiaansche.* De Bladen gelyken naar die der gewoone Hyacinthen en vallen meest op den Grond neer. De Bloemsteel, tusschen dezelven, is naauwlyks een Voet hoog, en op den top getrost of getuild met twintig of dertig Bloemen, blaauwachtig Aschgraauw of witachtig van Kleur. Ieder Bloemsteeltje heeft twee smalle Blikjes, 't een langer dan het andere. De Bollen zyn digt van zelfstandigheid, byna gelyk die der Tulpen.

(4) Sqil-

(3) *Scilla* Racemo Conico oblongo. *Syst. Nat. Veg.* XIII. Scilla Corymbo conferto hemisphærico. *Syst. Nat.* XII. *Sp. Plant.* II. Scilla Radice solidâ. Flor. Corymbosis confertissimis. *H. Cliff.* 123. R. *Lugdb.* 32. GOUAN *Monsp.* 173. Ornithogalum spicatum cinereum. TOURNF. *Inst.* 380. Hyacinthus stellaris spicatus cinereus. C. B. *Pin.* 46. Hyacinth. stell. Italicus. BESL. *Eyst. Vern.* 42. f. 1. CLUS. *Hist.* I. p. 184.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK. IV. *Scilla Peruviana.* Peruviaansche.

(4) Squille *met een digte Kegelvormige Bloemtuil.*

Een ongemeen schoone Bloemtuil maakt deeze, die gemeenlyk *Peruviaansche* genoemd wordt in navolging van CLUSIUS; hoewel menze ook in Portugal groeijende aantreft. Sommigen meenden, dat zy eerst uit Peru overgebragt ware; maar op den uithoek Lands van Kadix, in Spanje, groeit zy ook menigvuldig. GOUAN merkt aan, dat de Stengel minder hoogte dan de voorgaande heeft en dat de Bloemen kleiner zyn, doch de Tuil is grooter en aanzienlyker, zo dat men deezen onder de fraaisten rekent van alle Hyacinthen. In Bloem komt de Spaansche volmaakt overeen met de Peruviaansche, doch deeze heeft de Bladen eens zo breed.

Uit een gerokte Wortel, die als met Spinnewebben is overtoogen; weshalve CLUSIUS 'er den naam van *Bulbus Eriophorus* (dat is Woldraagende Bol,) aan gaf, komen in 't Voorjaar groene Bladen, byna een Duim breed en

(4) *Scilla* Corymbo conferto Conico. GOUAN *Monsp.* 173. Scilla late Umbellifera. SAUV. *Monsp.* 18. Ornithog. cær. Lusit. latifolium; item Ornith. Eriophorum Peruvianum. TOURNF. *Inst.* 381. Hyacinth. Ind. Bulb. Stellatus. C. B. *Pin.* 47. RUDB. *Elys.* I. p. 37. f. 1. Hyacinth. Stellatus Peruanus. CLUS. *Hist.* I. p. 173. MORIS. II. p. 375. S. 4. T. 12. f. 19.

V. AFDEEL III. HOOFDSTUK.

en een Span lang, in 't ronde op den Grond verspreid. Daar tusschen ryst een Stengel of Bloemsteel, van dikte als een Schryfpen, ter langte van een Span, die aan den top menigvuldige dunne Bloemsteeltjes uitgeeft, paarschachtig zwart, welke ieder een Bloempje draagen, dat uit zes gespitste Blaadjes bestaat, die als een Sterretje uitgebreid zyn, paarschachtig blaauw, of donker paarsch en Violet, of ook uit den witten roodachtig van Kleur. Zy hebben in 't midden een Vrugtbeginzel dat hoog paarsch is, omringd met zes Meeldraadjes, die taamelyk breed en Pypachtig hol zyn. De Bloem heeft geen Reuk, maar de Bladen, afgerukt, rekken zig in Draadjes uit. Als de Bloemen oud worden, krommen zig de randen der Bloemblaadjes om. Zy bloeit in de Meymaand en is in de Tuinen van voornaame Liefhebbers niet onbekend; gelyk menze ook by de Bloemisten kan bekomen; doch de tederheid van 't Gewas en der Bollen maaktze duur.

V. *Scilla amœna.* Ster-Hyacinth.

(5) Squille *met de Bloemen zydelings, overhoeks,*

(5) *Scilla* Floribus lateralibus alternis subnutantibus. *H. Cliff.* 123. *R. Lugdb.* 33. GOUAN *Monsp.* 173. Hyacinthus Stellaris cœruleus amœnus. C. B. *Pin.* 46. RUDB. *Elys.* II. p. 54. T. 7. Hyacinthus Stellaris Byzantinus. BESL. *Eyst.* Vern. 43. f. 2. Hyacinthus serotinus elegantissimus. J. B. *Hist.* II. p. 582. Ornithogalum cœruleum Byzantinum. TOURNF. *Inst.* 380.

hoeks, eenigermaate knikkende, en een gehoekte Bloemsteel. V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

Deeze, die in den jaare 1590 van Konstantinopolen overkwam, wordt deswegen *Konstantinopolitaansche* by sommigen getyteld. Zy verschilt van de voorigen, doordien zy verscheide Stengels of Bloemsteelen uit een Bol, die digt en Vleezig is, uitgeeft. Die Stengels zyn hoekig, een Handbreed of een half Voet lang, en draagen dikwils ieder maar twee Bloemen, welke volkomen als die der gemelde *Ster-Hyacinthen* gefatsoeneerd zyn, van eene zeer bevallige blaauwe Kleur. Drie Bloemblaadjes zyn van binnen aan de tippen Eeltig of genageld en alle zes aan den voet met twee witachtige Stippen of Streepjes getekend. Het Naveltje of Vrugtbeginzel, in 't midden der Bloem, is geel. De Bloem is door een klein Vleezig Blikje beschut. Zy verschillen, op byzondere Planten, in grootte en Kleur, komende bleeker of hooger blaauw, ook somtyds paarschachtig of Violet, zelden wit voor, zegt BAUHINUS. Tegenwoordig vindt men, by de Bloemisten, zo wel witte en roode als blaauwe Ster-Hyacinthen.

(6) Squille *met byna overend staande Bloemen, weiniger in getal.* VI. *Scilla bifolia.* Tweebladige.

Men

(6) *Scilla* Flor. erectiusculis paucioribus. OED. *Dan.* 568. *H.*

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

Men vindt van deeze, aan welke ook een digte Wortel toegefchreeven wordt, vier Soorten by TOURNEFORT, onder den naam van *Duitfch twee of driebladig Vogelmelk*, met blaauwe, donker blaauwe, Vleefchkleurige of witachtige Bloemen, aangetekend. De Groeiplaats, naamelyk, is in Duitfchland vry algemeen, hoewel men 't ook overvloedig in de Elzas, in Switzerland en in de Zuidelyke deelen van Vrankryk aantreft. RAY meldt, dat het op zekere Eilandjes aan de Westkust van Engeland, in de Ierfche Zee, inzonderheid op Bardfey, voorkome. Het voert by DODONÉUS den naam van *Hyacinth van* FUCHSIUS; om dat 'er die Autheur de eerfte Afbeelding van gegeven hadt. Dezelve noemt het *Mertzenblum*, dat is Maartsbloem, alzo het in 't Voorjaar bloeit; doch geeft dien naam ook aan Druif-Hyacinthen, enz. (*). De beroemde HALLER noemt het *Phalangium* met een Bol-Wortel, zeer breede ftompe Bladen, een Aair met weinig Bloemen en zeer kleine Stoppeltjes. Hy befchryft het dus (†).

" Een

H. Cliff. 123. *R. Lugdb.* 33. GOUAN *Monsp.* 174. Hyacinthus Stellaris bifolius Germanicus. C. B. *Pin.* 45. Hyacinthus Germanicus Liliflorus. LOB *Ic.* 99. Hyacinthus Fuchfii. DOD. *Pempt.* 219. Ornithogalum Germanicum. TOURNF. 380. MORIS. II. S. 4. T. 12. f. 15.

(*) Zie FUCHS *Herbarius*, Octavo. *Hyacinthus cæruleus major, minor, mas et fœmina* item *niveus*. pag. 481 —— 485.

(†) *Helv. inchoat.* Tom. II. p. 102.

„ Een Uijenachtige Bolwortel; met twee of „ drie breede ſtompe zagte Bladen, en eene „ naakte Stengel, van een half Voet of een „ Span. Een losſe Bloem-Aair, van twee of „ drie, op 't hoogſte tien Bloemen (*). Zeer „ kleine Stoppeltjes. Uitgebreide, ook wel omgeſlagen Bloemen, zeer kort ſamengeknoopt, „ groen genageld, de Blaadjes ovaal en blaauw, „ door een donkerer Streep verdeeld. De bui„ tenſte ry der Blaadjes ſmaller, de binnenſte „ breeder: de Styl enkeld met een ſpitſe tip; „ het Vrugtbeginzel Kegelachtig en breede „ Meeldraadjes" (†).

Van deeze Ster-Hyacinth zyn de Bloemen vry groot en fraay, en verſieren in 't Voorjaar de Velden in Duitſchland en elders niet weinig, wordende in Engeland *Our Ladies Flower*, dat is Onzer Vrouwe Bloem, geheten, zo LOBEL aantekent. In de Tuinen plant zy zig ſterk door haare Bolletjes voort (‡).

(7) Squil-

(*) Dikwils vier Bloemen, gelyk van hoogte, ſchryft 'er onze Ridder aan toe.

(†) Daar het Geſlagt van *Phalangium* Elsvormige Meeldraadjes by den Heer HALLER heeft, en hy van het *Ornithogalum* zegt: *a Phalangio differt Filamentis latis*: zo komt het vreemd voor, dat hy dit Plantje daar ook en niet met TOURNEFORT tot de *Ornithogala* t'huis gebragt hebbe.

(‡) Hoe de Squillen en dergelyke Planten uit enkele Schilfers, op een warme plaats gelegd, Bolletjes geeven, kan men zien by GUETTARD. *Memoires*. Tom. I. Obſerv.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

VII. *Scilla Lusitanica.* Portugeesche.

(7) Squille *met een langwerpige Kegelachtige Tros en gestreepte Bloemblaadjes.*

Van deeze, die in Portugal groeijende is gevonden, maakt de Ridder thans een nieuwe Soort, en zegt, dat zy naar de Vyfde gelykt. De Stengel is rond en draagt een Tros van afstandige Bloemen, die byna korter dan de Steeltjes zyn. Zy hebben ovaale, stompachtige Bloemblaadjes, Sleufswys' gestreept en uitgebreid; een weinig langer dan de Meeldraadjes, die geel geknopt zyn.

VIII. *Hyacinthoides.* Hyacinthachtige.

(8) Squille *met een zeer lange Tros, de Bloemen korter dan het gekleurde Steeltje.*

De vermaarde TOURNEFORT heeft, in zyn *Corollarium*, geen gewag gemaakt van zulk een *Ornithogalum*, maar stelt onder dien naam een Soort in zyn Werk voor, tot welke hy de *Woldraagende Bol* van CLUSIUS betrekt (*). Op welke plaats de Heer GOUAN van deeze, or-

(7) *Scilla* Racemo oblongo Conico, Petalis lineatis. *Syst. Nat.* XII, XIII. Hyacinthus Stellaris cœruleus Stamin. e viridi luteis. C. B. *Pin.* 46. RUDB. *Elys.* II. p. 34. f. 4.

(8) *Scilla* Racemo longissimo, Floribus pedunculo colorato brevioribus. GOUAN. Ornithogalum Eriophorum Orientale TOURNF. *Inst. Cor.*

(*) Orientale. *Inst.* p. 381. Ornithog. Erioph. Bulbus Eriophorus Orientalis. C. B. *Pin.* 47. Bulb. Eriophorus. CLUS. *Hist.* 172. J. B. *Hist.* II. 621.

onder den opgegeven naam, gesproken hebbe, weet ik niet. De Ridder laat op het hier onder geplaatste volgen. „ De Bloemen blaauw, menigvuldig in getal en klein: de Steeltjes „ verspreid, Draadachtig, blaauw, driemaal „ zo lang als de Bloemen."

V. AFDEEL. II. HOOFDSTUK.

(9) Squille *met Draadachtige Liniaale Bladen en getuilde Bloemen, de Steeltjes naakt, opstygende, van langte als de Bloem.*

IX. *Scilla Autumnalis.* Herfstsche.

Deeze wordt *Herftsche Ster-Hyacinth* getyteld, om dat zy in de Nazomer bloeit. By Kaap Lezard in Engeland vondt RAY dezelve overvloedig. Zy groeit ook omstreeks Parys en verder in Vrankryk Zuidwaards, als ook in Spanje en Italie, op Zandige Gronden. De Stengel is een Handpalm hoog, rondachtig, de Bloempjes niet grooter dan een Erwt, zonder Blikjes.

(10) Squille *met een rondachtig Blad, op zyde eenigermaate geaaird.*

X. *Unifolia.* Eenbladige.

In

(9) *Scilla* Fol. Filiformibus Linearibus, Flor. Corymbosis &c. GOUAN *Monsp.* 174. Scilla Rad. Solidâ, Fol. Setaceis &c. GER. *Prov.* 149. GUETT. *Stamp.* 131. DALIB. *Paris.* 102. Hyacinthus Stellaris Autumnalis minor. C. B. *Pin.* 47. CLUS. *Hist.* I. p. 185. Hyacinthus Autumnalis. LOB. *Ic.* 102.

(10) *Scilla* Folio teretiusculo, Latere subspicato. *Syst. Nat.*

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

In Portugal was de Groeiplaats van deeze byzondere Soort, die ongemeen zeldzaam is. CLUSIUS hadt een Bol daar van by een Franſchen Bloemkweeker, in 't voorſte der voorgaande Eeuw, voor Geld bekomen. Zy ſchiet uit den Wortel een Biesachtig Blad, van een Voet langte, om laag Sleufachtig hol, en aldaar een Bloemſteel beſluitende van ongevaar een Handbreed langte, welke op den top drie witte Bloemen draagt, naar de Plant naamelyk groot en zesbladig, met witte Meeldraadjes en een driehoekig Vrugtbeginzel. De Bol was niet grooter dan een Hazelnoot, bruin, en gaf twee zodanige Bladen uit, ieder met een dergelyk zydelings Bloemtrosje.

Capensis. Kaapſe. Behalve de Herfſtſche Ster-Hyacinth betrekt de Heer N. L. BURMANNUS, onder de Kaapſche Planten, eene daar hy den naam van *Kaapſche Squille* aan geeft (*). Dezelve was by den vermaarden COMMELYN afgebeeld en beſchreeven, als zig in de Amſterdamſche Kruidtuin bevindende. Die heeft de Plant, wel is waar, genoemd *Afrikaanſche Squilla met een kleine groene Bloem en een zeer groooten Bol*: maar alzo hy meldt en vertoont, dat de Bloemen, die aan een Stengel van drie Voeten een lange Aair uitmaaken, niet zesbladig, maar in

Nat. Ornithog. Spicatum unifolium, Flore Niveo odorato. GRISL *Luſitan.* Bulbus monophyllus Flore albo. J. B. *Hiſt.* II. p. 622.

(*) Scilla Capenſis. COMM. *Hort. Amſt.* II. T. 94.

In zesfen gedeeld zyn: zo kan die Plant naauwlyks tot dit Geflagt behooren. De Bol was driemaal zo groot als die der gewoone Squille, zegt COMMELYN. Aanmerkelyk is 't, dat zy een bloeijende Stengel zonder Bladen fchoot: 't welk haar, in de eerfte opflag zelfs, genoegzaam van myne nieuwlings ontdekte Kaapfe Bolplant, die ik tot het Geflagt van *Asphodelus* betrokken heb, onderfcheidt.

V. AFDEEL. III. HOOFD-STUK.

CYANELLA.

Een zesbladige Bloem, met de drie onderfte fte Blaadjes neerhangende, en het laagfte Meeldraadje langer, van de anderen afgeboogen, onderfcheidt dit Geflagt.

I. *Cyanella Capenfis.* Kaapfe.

De eenigfte Soort, daar van bekend, voert den bynaam naar haar afkomst van de Kaap der Goede Hope. Eenige gelykheid naar de Koornbloemen, *Cyani*, fchynt aanleiding gegeven te hebben tot den Geflagtnaam. De aangehaalde Afbeelding van PLUKENET, ondertusfchen, voert by hem den tytel van *Klein Leliebloemig Phalangium met Goudgeele Bloemen.* LINNÆUS oordeelt dezelve flegt te zyn, en inderdaad, zy gelykt weinig naar een Plantje, dat de Geftalte van de Squille heeft, zo de Ridder aantekent, die ook aanmerkt, dat de Bloemen onregelmaatig zyn.

As-

(1) Cyanella. *Syft. Nat.* XII. Gen. 416. *Veg.* XIII. Gen. 420. p. 272. Vid. PLUK. *Phyt.* p. 434. f. 2.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

ASPHODELUS. Affodil.

Dit Geslagt heeft de Bloem in zessen gedeeld en het Honigbakje bestaat uit zes Klepjes, die het Vrugtbeginzel bedekken, zegt de Ridder. Voorts moet men in aanmerking neemen, dat de Bloemen Aairswyze aan een lange dikke dikke Stengel groeijen en de Wortels eene byzondere gedaante hebben, als by veele langwerpige Knobbels te gelyk aan één Stoel hangende in de gemeene Soort. De drie volgende heeft LINNÆUS opgetekend.

I. *Asphodelus luteus.* Geele.

(1) Affodil *met een gebladerde Stengel en driekantige gestreepte Bladen.*

Op Sicilie groeit natuurlyk deeze, die zo gemeen niet is als de volgende. Men achtze te zyn de Plant *Iphyon* genaamd by THEOPHRASTUS en het *Erizamba* der Arabieren. Gemeenlyk wordt zy *geele Affodil* genoemd en was by de Ouden het *Wyfje*, tot onderscheiding van de volgende, welke zy het *Mannetje* noemden. De gebladerde Stengel, die de hoogte

(1) *Asphodelus* Caule folioso, Fol. triquetris. *Syst. Nat.* XII. Gen. 417. *Veg.* XIII. Gen. 421. p. 272. JACQ. *Hort.* T. 77. GOUAN *Monsp.* 174. *H. Cliff.* 127. *Ups.* 83. R. *Lugdb.* 33. Asphodelus luteus Flore et Radice. C. B. *Pin.* 28. Asphod. fœmina. CAM. *Epit.* 372. Asph. luteus. DOD. *Pempt.* 208. Asph. luteus minor &c. LOB. *Ic.* 91.

te van een Elle of daar omtrent heeft, maakt het grootste verschil. De Bladen, immers, komen in deeze ook somwylen Pypachtig voor, hoewel zy meest maar gestreept zyn. De Bloemen, geel van Kleur, hebben groote witte Vliezige Blikjes.

V. AFDEEL. III. HOOFD-STUK.

(2) Affodil *met een naakte Stengel en Degenvormige gekielde gladde Bladen.*

II. *Asphodelus Ramosus.* Witte.

Deeze, de *Witte* of Mannetjes Affodille genaamd, groeit in de Zuidelyke deelen van Vrankryk, in Spanje, Portugal, Italie, in Switzerland, als ook in Oostenryk, volgens LINNÆUS. Ik vindze nogthans door KRAMER of JACQUIN niet aangetekend; maar in de Krain groeitze op 't Gebergte, volgens SCOPOLI. HALLER maakt wel van de voorgaande Geele, doch niet van deeze Witte, onder de Planten van Switzerland, gewag. RAY heeft dezelve op Gebergten by Messana, als ook op Steenige Heuvelen, omstreeks Montpellier, gevonden. GOUAN zegt, dat zy aan de Zee, naar Frontignan en Cette in Languedok, groeije. Op

(2) *Asphodelus* Caule nudo, Fol. Ensiformibus Carinatis lævibus. *Mat. Med.* 172. Asphodelus Caule nudo, Foliis laxis. *H. Cliff.* 127. R. *Lugdb.* 24. GOUAN *Monsp.* 175. Asphod. albus Ramosus et non Ramosus. C. B. *Pin.* 28. TOURNF. *Inst.* 343. Asphodelus primus et secundus. CLUS. *Hist.* I. p. 197. MORIS. *Hist.* II. p. 330. S. 4. T. 1. f. 1.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

Op dorre Bergen, in de Zuidelyke deelen van Provence, wordt zy, volgens GERARD, gevonden.

Daar deeze Affodil zo wel ongetakt als Takkig voorkomt, vind ik den bynaam niet zeer eigen. CLUSIUS noemt de ongetakte *Witte*, de Getakte *Groote Asphodelus*, van welke laatste hy, van Lisfabon naar Madrit reizende, de Wortels door den Ploeg uitgerukt vondt leggen, wel tweehonderd of meer in getal, aan éénen Stoel hangende, zynde zeer dik als Stek-raapen: des hy dagt, dat de geheele Plant wel vyftig Ponden gewoogen had. De Steng, zegt hy, valt somtyds wel twee Ellen hoog, zynde rond en glad, boven in Bloemdraagende Takjes verdeeld, en anders geheel naakt. De Bladen, uit den Wortel of Stoel voortkomende, zyn langwerpig, smal, driekantig en als gekield, gespitst, voos en taay. De Bloemen zyn zesbladig, van binnen wit, van buiten ieder Blaadje met een paarschachtige Streep getekend. Zy zitten op korte Steeltjes en hebben die eigenschap, aan de meeste Bolwortelige Planten, welke een Aair of Trosachtige Bloem draagen, gemeen; dat zy van onderen op ontluiken, en dus de onderste Bloemen reeds verflenst of afgevallen zyn, eer de bovensten open staan. Een paarschachtige Affodille, met bonte Bladen, vindt men door BAUHINUS opgegeven. De Zaadhuisjes zyn byna rond, met drie verhevene Ribben, in

drie

drie holligheden verdeeld, een zwart driekantig Zaad bevattende. V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

(3) Affodil, *die de Stengel naakt heeft, en gestrekte, Elsvormige, gestreepte, byna Pypachtige Bladen.* III. *Asphodelus fistulosus* Pypbladige.

Deeze, die de Stengen minder dan een Elle hoog en altoos getakt heeft, is in Spanje zeer gemeen, en komt ook voor in Languedok en Provence. In de Woestynen by Kairo in Egypte is een *Pypbladige* Affodil door FORSKAOHL waargenomen. De Wortels zyn van die der gemeene Affodillen verschillende: want zy hangen Vezelig aan den Stoel, niet verdikkende. De Bladen zyn somtyds Pypachtig, maar ook dikwils halfrond, aan de eene zyde vlak, aan de andere gestreept, veel bleeker dan die der gewoone Affodillen, welke insgelyks Zeegroen zyn. De Bloemen vallen kleiner en witachtig, hebbende de Meeldraadjes aan de tippen verbreed; de Zaadhuisjes en het Zaad komen nagenoeg overeen.

Dat deeze Affodil ook op Creta groeije, heeft

(3) *Asphodelus* Caule nudo, Fol. strictis Subulatis, striatis subfistulosis. *H. Ups.* 83. GOUAN *Monsp.* 174. Asphod. Caule nudo Fol. strictis. C. B. *Pin.* R. *Lugdb.* 34. Asphodelus Fol. Fistulosis. C. B. *Pin.* 29. Aphod. minor. CLUS. *Hist.* I. p. 197. *Hisp.* p. 295. T. 296. DOD. *Pempt.* 206. Phalangium Cretæ. LOB. *Ic.* 42.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

heeft LINNÆUS meer dan eenmaal gemeld (*). Men moest daar door volstrekt verstaan het Eiland Kandia; alzo dat woord op zig zelve nooit anders gebruikt wordt. Ook zegt GERARD 'er, van *Oritur in planitie Cretæ*: maar dit geeft aanstonds aanleiding om te denken, dat die Autheur daar door een Vlakte in Provence verstaa. Nog meer moest zulks blyken, wanneer LOBEL dit Gewas noemt, *Phalangium Cretæ Salonensis*, en MORISON zulks verklaart, met de Fransche benaaming *le Crau de Salo*. Zie hier, hoe LOBEL zelf daar van spreekt (†).

„ Doen wy van Montpelliers spelen ende
„ herbariseren gingen nae Marseille in Pro-
„ vencen onder ons Clercken, door de gruys-
„ achtighe ende de dorre pleynen ghenaamt
„ Craux van Salon, als ghelyck wesende van
„ natueren den Eylanden Creta oft Candie;
„ soo vonden wy daar in grooter menichte een
„ ander soorte desen anderen niet onghelyck,
„ verschillende alleene in de grootte, als nau-
„ we eenen Voet hooghe zynde, en minder
„ van Bladers, maar dicker ende veel styver,
„ den Gariophilaet zeer nae comende. In Ju-
„ nio gaft syn Bloemen ende 't Saedt in Au-
„ gus-

(*) Spec. Plant. II. p. 444. Alwaar men ook *Hort. Cliff.* 83, in plaat van *Ups.* vindt.

(†) *Herbarius of Kruidtboek*, bl. 60.

G. Philips delin. et sculpsit.

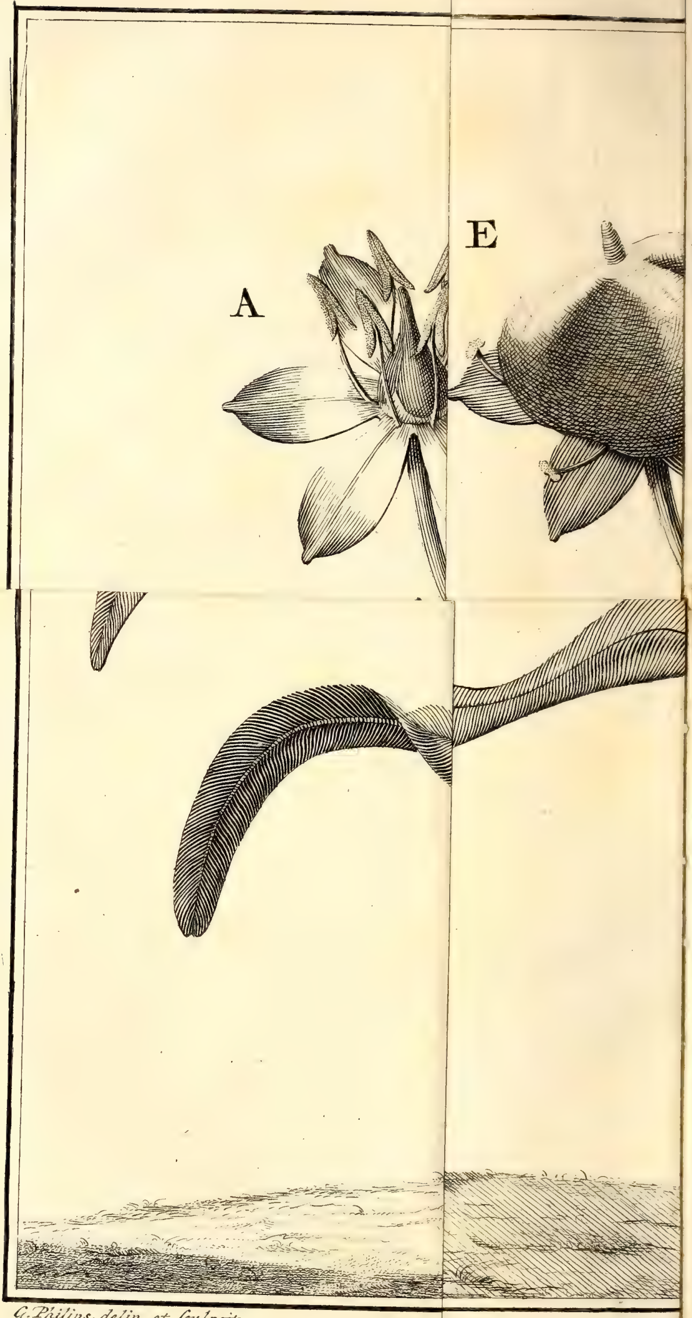

G. Philips, delin. et sculpsit.

„ gusto den anderen ghelyck, maar minder (*)." V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

De Affodillen zyn door de Ouden aangemerkt geweest, als de Waterloozing en Stonden bevorderende; doch tegenwoordig geeft men 'er naauwlyks plaats aan onder de Geneesmiddelen. De Wortels zyn zeer heet en scherp, kunnende derhalve uitwendig dienen als een Schroeiend middel. Inwendig zal men 'er niet ligt gebruik van maaken. Door de Zwynen worden zy somtyds uit den Grond gewroet en opgevreten.

Onze kundige Hoogleeraar, N. L. BURMANNUS, telt onder de Kaapse Planten twee Soorten van dit Geslagt. De eene, door zyn Ed. *Capensis* gebynaamd, heeft een naakte Stengel die Takkig is en Lancetvormige platachtige Bladen: de andere, met den bynaam van *strictus*, een naakte Stengel en Liniaale gestrekte Bladen, die langer zyn dan de Stengel (†).

Tot geen van beiden behoort die Kaapse Bolplant, in 't voorleeden Jaar 1778, hier te Lande mooglyk allereerst, en in 't byzonder ook

(*) *Cette Plante vient dans le Crau d'Arles aupres de Salon*, zegt GARIDELL: waar uit blykt, dat die Gruis-Zandige Vlakte tusschen de Steden Arles en Aix gelegen zy, omstreeks de Stad Salon. Zie de *Tegenw. Staat van Frankryk*. II. Deel, 459.

(†) Asphodelus Capensis & strictus, *Prodr. Fl. Cap.* p. 10.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK. ook by my gebloeid hebbende, welke ik, zo wegens de deelen der Vrugtmaaking, als wegens de Gestalte, niet nader brengen kan dan tot dit Geslagt. Ik maak 'er derhalve een nieuwe Soort van, onder den naam van *Asphodelus Comosus* of Bladerkroonige Affodil, om dat de Bloem-Aair met Bladeren gekroond is, en geef die op met de volgende bepaaling.

IV. *Asphodelus Comosus.* Bladerkroonige. PLAAT LXXXIII.

(4) Affodil *met een naakte Stengel, de Bladen Lancetvormig, Geutachtig, gegolfd, van onderen gekield.*

Naar de leevende Plant, in een Pot by my, als gezegd is, uit een Kaapse Bol gekweekt, en in de Zomer des voorleeden Jaars zeer fierlyk in Bloem staande, is de nevensgaande Afbeelding, tot een derde der Natuurlyke hoogte verkleind, door onzen kundigen Plaatsnyder, den Heer G. PHILIPS, getekend en vervolgens in 't Koper gebragt. Deezen Jaare 1779 heeft zy ook nog, zo wel als toen, met verscheide Stengels in de Hortus Medicus alhier gebloeid en Zaad gedragen. De *Kenmerken*, op de manier van den Ridder, door my ten naauwkeurigste daar van opgemaakt, toonen, dat dezelve tot dit Geslagt behoore; naamelyk:

De *Kelk* ontbreekt.

De *Bloem* is eenbladig, zesdeelig, met Lancet-

(4) *Asphodelus* Caule nudo, Foliis Lanceolatis, Alveolatis undulatis, subtus Carinatis. HOUTTUYN.

eetvormige vlakke uitgebreide Slippen, die wit zyn, aan 't end geknodst en groenachtig; niet afvallende. V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

Het *Honigbakje* bestaat uit zes paarsche Schubbetjes, die Kegelswyze samenluiken, dekkende het Vrugtbeginzel.

De *Meeldraadjes*, zes Elsvormige uitwaards Boogswys' gekromde Vezels, van gelyke langte, de slippen der Bloem aan den voet ingeplant: de *Meelknopjes* langwerpig opleggende, opstygende, tweelings of gespleeten, nederwaards Vorkachtig; vervolgens Eyrond, dwars opgelegd; het *Stuifmeel* Zwavelkleurig.

De *Stamper*; een rondachtig *Vrugtbeginzel*, binnen de Schubbetjes van het Honigbakje bykans verborgen: de Styl Elsvormig met een geknotten Stempel.

De *Vrugt*: een Kogelrond, Vleezig, drie kwabbig, driehokkig Zaadhuisje; niet alleen gekroond met den Styl en de blyvende Bloem; maar zelfs door de Meeldraadjes geschoord.

Zaaden verscheiden, tot negen toe, in ieder Hokje der Vrugt, die Eyrond gespitst zyn, aan de éene zyde bultig.

Op PLAAT LXXXIII, hier nevens, zyn ter wederzyde van de Bloemsteng de deelen der Vrugtmaaking, in alle Afmeetingen verdubbeld zynde, onder 't oog gebragt. Dus ziet men by A de *Bloem* vertoond, zo als zy na de ontluiking voorkomt, de Slippen, naar Blaadjes gelykende, half wit, half groen, aan 't

Y end

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

end geknodst: de zes geboogen Meeldraadjes, met Vorkagtige Knopjes omringende het *Vrugtbeginzel*, 't welk by B afzonderlyk vertoond is, zo wel als de *Meeldraadjes* by C en D. Hier openbaart zig in deeze laatften een aanmerkelyk verfchil, naar dat dezelven nog in ftaat tot Bevrugting of reeks uitgewerkt zyn, gelyk men dit ook aan de Bloemfteng, die van onderen op bloeit, kan waarneemen. Zodanig iets heeft plaats in de blyvende Meelknopjes van allerley Bloemen. Zy keeren zig om en fchudden als haar Stuifmeel uit, waarna zy allengs inkrimpende verdroogen. De Vrugt, die onder groen, boven paarfchachtig is, vertoont zig by E, in de overblyvende Bloem gevat, met de Meeldraadjes omringd en met den Styl gekroond. By F ziet menze overdwars doorgefneeden, zo wel als de holligheden der drie Hokjes en de Zaaden, daar in vervat, wier figuur nader blykt by G, alwaar zy, zo van de eene als van de andere zyde, vertoond zyn.

Befchryving der Plant.

De *Wortel* is een Schubbige Bol, niet rond, maar Kegelvormig, onder geknot en als dwars afgefneeden, witachtig geel, van aanmerkelyke grootte.

De *Bladen* zyn Lelieachtig, anderhalf Voet en daar over lang, by den Stoel derdhalf Duim

Duim breed, voorts allengs, tot aan de punt toe, versmallende, van boven Geutachtig, van onderen bultig gekield, op de kanten gegolfd, niet uitgegulpt, aan de bovenzyde donker groen, van agteren geelachtig en aldaar, in de benedenste helft, met paarsche Vlakjes getekend.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

De *Bloemsteng* is aanzienlyk, schuins uit den Wortel schietende en verder regtopstaande, stevig, van beneden tot het midden een Vinger dik, en ter hoogte van drie Rynlandsche Voeten opgroeijende. Zodanig is de hoogte van de eene myner Planten, in Potten, geweest. Ik had nog een andere, met twee Bloemstengen van minder hoogte. In de Hortus Medicus was zy, deezen Jaare, met verscheide Bloemstengen van verschillende hoogte, allen van boven met Bladertjes gekroond.

Het middelste en bovenste gedeelte hadt in de eerstgemelde, by my, omtrent *zeventig* Bloempjes, ieder op een Steeltje van een Duim langte, dat van onderen gevat is in een driehoekig spits hol *Blikje*. De Bloempjes zyn opstygende, niet neerhangende: ieder omtrent een Duim breed. Het onderste van de Stengel, dat het groenste is, glad en volkomen rond, is met dergelyke paarsche Vlakken als de Bladen, die onregelmaatig zyn en digt by elkander staan, getekend. Het bovenste is geeler en hoekig door 't afgeeven van de Bloemsteeltjes allengs verdunnende.

De afgebloeide Bloempjes worden, op de

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

Zon ſtaande, aan de randen paarſchachtig; maar het Vrugtbeginzel, dat in 't eerſt paarſch was bekleed, wordt van onderen groen of geelachtig en by aanryping uit den geelen paarſch.

ANTHERICUM.

Dit Griekſche woord is van PLINIUS voor de Affodille, by THEOPHRASTUS voor de Steng der Affodillen: waarſchynlyk wegens de menigte van Bloemen, daar aan zittende, in welk opzigt zy de meeſte andere Planten overtreft, gebezigd. Waarſchynlyk zyn de Witte Affodillen daar mede bedoeld, dewyl men 't Latynſch *Albucum* daar mede gelyk ſtelt. LINNÆUS gebruikt het hier voor een Geſlagt van Planten, dat niet alleen in Geſtalte zeer veel van de Affodillen verſchilt, maar ook de Bloem zesbladig, Sterswyze uitgebreid heeft en het Zaadhuisje verhevener, Eyrondachtig. 't Geſlagt van *Phalangium* by TOURNEFORT, zo wel als deszelfs *Liliaſtrum*, en dat gene, 't welk de Ridder bevoorens *Bulbine* getyteld hadt, zyn begreepen in de drie volgende ſmaldeelingen.

A. *Phalangium*: met de Bladen geſleufd, de Meeldraadjes meeſtendeels glad.

(1) An-

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

(1) Anthericum *met platachtige Bladen, de Steng eenbloemig.*

I. *Anthericum serotinum.* Laatbloeimig.

Deeze, bevoorens voorgesteld onder den naam van *Bulbocodium*, van anderen onder de Narcisfen of Basterd-Narcisfen geteld geweest, is een loutere Bergplant, voorkomende op Switzerfche Alpen en andere Gebergten der Zuidelyke deelen van Europa, als ook in Engeland volgens RAY, die dezelve heeft afgebeeld. HALLER befchryftze dus.

De Wortel is een langwerpige Bol, met een Netje omweven, die veele dunne ronde of driekantige Bladen uitgeeft, en een Stengeltje van vier Duimen of een weinig hooger, met veele korte Blaadjes. De Stengel draagt een enkele Bloem, die van zelf famenluikt, gelyk die van 't Palangium des avonds. De Blaadjes zyn Eyrond-Lancetvormig, wit, van binnen en buiten ros, met donker roode Streepen en een geel Nageltje. De Styl is Prismatiek; de Vrugt driekantig-Kegelvormig.

Het is, zegt hy, een Voorjaars-Plant, en be-

(1) *Anthericum* Foliis planiusculis, Scapo unifloro. *Syst. Nat.* XII. Gen. 418. *Veg.* XIII. Gen. 422. p. 272. *Mant.* 365. Bulbocodium Fol. Subulato-Linearibus. R. *Lugdb.* 41. *Sp. Plant.* I. p. 294. Bulbocodium Alpinum Juncifolium. RAJ. *Angl.* III. p. 374. T. 17. f. 1. Pfeudo-Narcisfus Gramineo folio. C. B. *Pin.* 51. *Prodr.* 27. RUDB. *Elys.* II. p. 64. f. 9.

V. AFDEEL. III. HOOFD-STUK. betrekt 'er niettemin toe de *Kleine Herfst-Narcis* van J. BAUHINUS, als ook de *Laatbloemige Narcis* van CLUSIUS; 't welk tegenstrydig schynt, doch niettemin den bynaam billykt van onzen Ridder (*).

II. *Anthericum Græcum.* Grieksch.

(2) Anthericum *met vlakke Bladen, een enkelde Stengel en getuilde Bloem.*

Dit Kruid, in de Levant door TOURNEFORT waargenomen, heeft een Bolwortel en Liniaale gladde Bladen, byna zo lang als de Stengel, die eenvoudig is, met drie of vier kortere Bladen, hebbende op 't end een Tuiltje van vyf Bloemen, op drie Steeltjes, het middelste eenbloemig. De Bloem is wit, met de Meeldraadjes kort en de Styl nog korter.

III. *Planifolium.* Vlakbladig.

(3) Anthericum *met vlakke Bladen, de Stengel en Meeldraadjes Wollig hebbende.*

Deeze Soort, in Portugal, by Kaap Spizel, in de Maand April bloeijende gevonden door den

(*) De Afbeelding van de *Narcissus Autumnalis minor*, by CLUSIUS, *Hisp.* p. 252, komt met die van BAUHINUS nagenoeg overeen, of deeze is daar van ontleend; maar de Bloem voldoet niet.

(2) *Anthericum* Fol. planis, Scapo simplici, Flor. Corymbosis. Bulbocodium Græcum Myosotidis Flore. TOURNEF. *Cor.* 50.

(3) *Anthericum* Fol. planis, Scapo Filamentisque Lanatis. *Mant.* 224.

den Heer VANDELLI, heeft, volgens hem, de Wortels dik, langwerpig, geelachtig; de Wortelbladen Liniaal, vlakachtig, gestreept, eenigermaate gekield, met het end omwonden, Elsvormig: de Stengel Takkig met Lancetvormige Blikjes en de Bloemsteeltjes eenigermaate getrost: de Bloemen rood, van grootte als in het Takkige, dat volgt, met Wollige Draadjes, geele Meelknopjes en den Styl korter. De Gestalte is als die van 't voorgaande, maar de Bloemen zyn kleiner en hebben geen gladde Meeldraadjes (*). V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

(4) Anthericum *met driekantige ruuwe Bladen, een Takkige Stengel en omgekromde Bloemen.* IV. *Anthericum revolutum.* Krombloemig.

Tot de Kaapse Planten moet, volgens den Heer MURRAY, deeze Soort behooren, als zynde in de Hortus alhier, nu negentig Jaar geleeden, uit Zaaden van de Kaap gesprooten. Zy maakte een Gewas, met Bladen als van Prey, de Stengels anderhalf Voet hoog en Tak-

(*) Gelyk hetzelve, wil zekerlyk de Ridder zeggen; *Mant. loc. cit.* en daarom heb ik *Filamentis Lanatis*, dat 'er bygevoegd was, van 't voorgaande afgelaten.

(4) *Anthericum* Fol. trigonis scabris, Scapo Ramoso, Corollis revolutis. Phalangium Æthiopicum Ramosum Flor. albis, Petalis reflexis. COMM. *Hort.* I. p. 67. T. 34. MURR. *Goett.* 214. Asphodelus Fol. compressis asperis, Caule patulo. TOURNF. *Inst.* 343.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

Takkig; de Bloemen zesbladerig, agterwaards omgekruld, gelyk die der Hyacinthen, en wit; de Zaadhuisjes langwerpig driekantig, bevattende bruine ruuwe Zaadjes, driehoekig zynde en met drie zeer kleine Gaatjes doorboord.

V. *Anthericum Ramosum.* Takkig.

(5) Anthericum *met vlakke Bladen, een Takkige Stengel, platte Bloemen en een regten Stamper.*

Dit is het Gemeen of *Groote Phalangium*, dat, in de Zuidelyke deelen van Europa, op Kalk- of Kryt-Rotsen groeit, volgens den Ridder. Dien Griekschen naam leidt men daar van af, dat deszelfs Bladen, Bloem en Zaad, op Wyn gezet, een nuttig Geneesmiddel tegen de Beeten van Spinnekoppen, Scorpioenen en andere Venynige Insekten zouden uitleveren. Hierom noemen sommigen het ook, in 't Engelsch, *Spiderwort*, in 't Hoogduitsch *Erdspinnenkraut*, dat is Aard-Spinnenkruid. Op verscheide plaatsen, in Duitschland, groeit het op Heijen en Bergvelden en komt in Sweeden voor.

(6)

(5) *Anthericum* Fol. planis, Scapo Ramoso, Coroll. planis, Pistillo recto. Anther. Fol. planis &c. GOUAN *Monsp.* 175. *Fl. Suec.* 267, 289. GUETT. *Stamp.* p. 129. Phalangium parvo Flore ramosum. C. B. *Pin* 29. TOURNF. *Inst.* 368. Phalangium majus. CAM. *Epit.* 580. Phalang. Ramosum. DOD. *Pempt.* 106. LOB. *Ic.* 47. Horologium Floræ. *Act. Bern.* 1766. T. 6.

(6) Anthericum *met vlakke Bladen, een geheel eenvoudige Stengel, platte Bloemen en den Stamper neergeboogen.* V. Afdeel. III. Hoofdstuk. VI. *Anthericum Liliago.* Ongetakt.

Deeze, zo wel als de andere, groeit in menigte op de Switzersche Bergen, als ook op drooge Vlakten in Provence. LINNÆUS vondt deeze laatste zelfs in Sweeden en verzekert dat zy een verschillende Soort zy, hoewel de Heer GERARD ze als een Verscheidenheid aanmerkt van de voorgaande. Het voornaamste verschil is aangeweezen.

De beroemde HALLER noemt deeze laatste een fraaije Plant, die de Wortels Vezelig tot een Knobbel vergaard heeft en samengegroeid; waar uit veele Grasachtige Bladen voortkomen, die stevig en een Voet lang zyn. De Stengel is een Elle lang, Bladerloos, met een losse Aair van tien Bloemen, welke uit twee ryën Bloemblaadjes bestaan; de binnenste breeder Lancetvormig ovaal en zuiver wit; de buitensten met een groenachtig streepje. Ieder Bloem is by de twee Duimen breed en zy gelyken veel naar die der Affodillen.

Van het Takkige Phalangium, zegt die groote

(6) *Anthericum* Fol. planis Scapo simplicisfimo &c. GOUAN *Monsp* 175. GER. *Prov* 155. *H. Ups.* 83. *Fl. Suec.* II. N. 290. Phalangium parvo flore non ramosum. C. B. *Pin.* 29. DOD. *Pempt.* 106. Liliago Cordi. LOB. *Ic.* 48. JACQ. *Hort.* 83.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

te Kruidkenner, is zy voor 't overige weinig verschillende, dan dat zy de Bloemen veel kleiner heeft, en dus ook veel minder aanzienlyk is. De Stengel verdeelt zig boven in verscheide Takjes, yl met Bloemen beladen, welke by nagt geheel geslooten, op den middag volkomen uitgespreid zyn, en op de tusschen-Uuren in een gemiddelde staat. In Sweeden bevondt LINNÆUS, dat zy van zeven Uuren 's morgens, tot drie of vier Uuren 's namiddags, waaken. Wegens die zonderlinge eigenschap heeft MULLERUS de Plant het *Uurwerk van Flora* getyteld (*).

VII. *Anthericum Liliastrum.* Lelieachtig.

(7) Anthericum *met vlakke Bladen, een geheel eenvoudige Stengel, en Klokvormige Bloemen, met neergeboogene Meeldraadjes.*

Van deeze Bloemplant hadt TOURNEFORT een byzonder Geslagt gemaakt, onder den naam van *Liliastrum*, om dat zy een Bloem heeft in figuur naar die der witte Leliën gelykende; doch verschillende daar van, inzonderheid, door-

(*) Vid. *Mem. de la Societé de Berne.* 1766. T. IV.

(7) *Anthericum* Fol. planis, Scapo simplicissimo, Cor. Campanulatis, Staminibus declinatis. Hemerocallis Liliastrum. *H. Cliff.* 128. *Sp. Plant.* I. 324. GER. *Prov.* 154. HALL. *Helv.* 290. Liliastrum Alpinum minus. TOURNF. *Inst.* 369. Phalangium magno Flore. C. B. *Pin.* 29. Phalangium. DALECH. *Hist.* 852.

doordien de Wortels aan den Stoel hangen als Stekraapen. Anderen hadden ze onder de *Phalangia* geschikt, en door de grootte der Bloem van de voorgaande onderscheiden. LINNÆUS plaatste dezelve bevoorens in 't Geslagt van *Hemerocallis*, welke benaaming de Heer HALLER nog behouden heeft (*). V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

Overvloedig kwam het deezen voor, op de Bergvelden der Alpen in Switzerland, zelfs op de allerhoogsten; gelyk het ook groeit op die van Provence, naar den kant van Piemont en Savoije. De Wortels, zegt die Kruidkenner, bestaan uit veele ronde zeer lange Vezelen. Hierom is 't zonderling, dat LINNÆUS 'er een knobbeligen Wortel aan toegeschreeven hebbe (†). De Bladen zyn Grasachtig, zagt, breeder dan twee Lynen, die uit den Wortel zeer lang. De Stengel ongebladerd, van een Voet of een Elle, met een yle Bloemaair, over ééne zyde. De Bloemen komen gaapende voor, op eenbloemige Steeltjes, met gekleurde Eyrond Lancetvormige Stoppeltjes. Zy bestaan uit zes tedere Sneeuwwitte Blaadjes, die de punt omgeboogen en dikker hebben, met een groene Stip getekend. De Meeldraadjes zyn byna zo lang en flap; de Stamper is langer, aan

(*) Hemerocallis Flor. patulis secundis. *Helv. inchoat.* II. p. 112. Sp. 1230.

(†) Hemerocallis Radice tuberosâ, Corollis hexapetalis. *Hort. Cliff.* uts. item. *R. Lugdb.* 27.

V. AFDEEL. II. HOOFDSTUK. aan 't end geknopt; de Vrugt Eyrond Kegelvormig, met hoekige Zaaden. De Bloemen zyn welriekende.

VIII. *Antheri-cum Spirale.* Omgedraaid. (8) Anthericum *met een omgedraaide Bloemstengel.*

Aan den voet des Leeuwenbergs, aan de Kaap der Goede Hope, kwam dit Plantje den Heer KOENIG voor, dat sedert in de Upsalsche Akademie-Tuin is waargenomen. Uit een Bolwortel schiet het een Stengeltje, dat van onderen als met beginzels van Bladen bekleed is, doch Bladerloos blyft. Dit Stengeltje, een Handbreed hoog en Draadachtig dun, is Schroefswyze gedraaid, een weinig klimmende. Het draagt drie of vier Bloemen, op eigen Steeltjes, die viermaal zo lang zyn, aan den top: terwyl ieder Bloempje flegts de grootte van die van 't Varkensgras heeft.

B. *Bulbine*, met Vleezige Bladen en gebaarde Meeldraadjes.

IX. *Frutescens.* Heesterig. (9) Anthericum *met Vleezige Spilronde Bladen en eene Heesterige Steng.* We-

(8) *Anthericum* Scapo Spirali. *Mant.* 224.

(9) *Anthericum* Fol. Carnosis teretibus, Caule Fruticoso. GOUAN *Monsp.* 175. Anthericum Caulescens. WACHEND. *Ultr.* 305. Bulbine Caulescens. *H. Cliff.* 122. R. *Lugdb.* 33. Phal. Afric. Fol. Cepaceis, Flor. spicatis Aureis. BOERH. *Lugdb.* II. p. 132. Phal. Capense Caulescens. DILL. *Elth.* 310. T. 231. f. 298. BURM. *Prodr.* 10.

Wegens de geſtalte hebben ſommigen dit Kaapſe Heeſterige Gewas ook tot de *Phalangia* t'huis gebragt. De groote BOERHAAVE noemde 't zelve *Afrikaanſch Spinnekruid, met Bladen als van Uijen en geaairde Goudkleurige Bloemen.* De Ridder heeft het, met de volgende van deeze Afdeeling, onder den naam van *Bulbine*, tot een byzonder Geſlagt betrokken gehad. Immers dit erkent DILLENIUS het zelfde te zyn, als zyn Stengmaakend Kaaps Phalangium, 't welk hy aldus beſchryft.

V. AFDEEL. III. HOOFD-STUK.

„ Een regte, Houtige, ronde Steng, van „ een Duim dik en een Voet lang, Takken „ uitgeevende met Bladen van dergelyke of „ meerder langte, die glad en groen zyn, van „ boven plat, van onderen rond en niet hol: „ zo dat zy niet volkomen met Uijenbladen „ ſtrooken. Zy omvatten Scheedswyze de „ Takjes aan den voet en ſtorten, gebroken „ zynde, een lymerig bitter Sap uit. Naar 't „ end der Takken komen uit de Oxels Stee- „ len, van één of twee Voeten langte, die „ gelyk de Eerenprys geaaird zyn met Bloe- „ men als van het Spinnekruid, geel van Kleur, „ hebbende drie breedere, drie ſmallere Blaad- „ jes. Het Vrugtbeginzel, dat een dun Styl- „ tje heeft, is met zes Meeldraadjes omringd. „ Ieder Bloempje duurt ſlegts éénen Dag, doch „ wordt dagelyks van anderen vervangen; zo „ dat de Plant byna den geheelen Zomer bloeit."

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK. X. *Anthericum Aloides.* Aloëachtig.

(10) Anthericum *met Vleezige Elsvormige platachtige Bladen.*

Dit wordt door den beroemden DILLENIUS, in tegenstelling van 't voorgaande; *Kaapsch ongesteeld Phalangium* getyteld. Het heeft de Bladen zo zeer naar die van Aloë gelykende, dat men het, zonder Bloemen, daar voor zou aanzien. Zy zyn Lancetvormig, aan de bovenzyde Geutswyze uitgehold en komen tropswyze uit den Wortel voort, die een korte, breede, geele Knobbel is, Vezels uitgeevende. Met een weinig behandeling kneust men deeze Bladen en krygt aan de Vingers een lymerig Sap, als Eywit, dat, in 't eerst Smaakeloos, een gevoel van scherpte op de Tong agterlaat. Deeze tederheid doet de Bladen, ligtelyk, van 't end af verdorren, en de Plant is niet gemakkelyk te behouden. Zy geeft uit den Wortel Stengels van een of twee Voeten lang, met Aairen in 't eerst byna als die van Weegbree, vervolgens ontluikende met dergelyke Bloemen, als het voorgaande.

(11) An-

(10) *Anthericum* Fol. Carnosis Subulatis planiusculis. *H. Ups.* 83. Anther. Fol. pulposis Lanceolato-Subulatis, supine excavatis. WACHEND. *Ultr.* 304. Bulbine acaulis. *H. Cliff.* 123. R. *Lugdb.* 35. Phalangium Capense sessile &c. DILL. *Elth.* 312. T. 232. f. 299.

(11) Anthericum *met Vleezige Elsvormige half Spilronde gestrekte Bladen.* V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

(12) Anthericum *met Vleezige Elsvormige rondachtige Bladen, en een byna Trosdraagende Stengel.* XI. *Anthericum Asphodeloides.* Affodillig.

Deeze twee Kaapsen verschillen in het Loof van de voorgaande byzonder weinig. Ook is de manier van groeijing byna eveneens. Volgens WACHENDORF heeft de eerste de Bladen platachtig van boven, 't welk byna overeenkomt met die der Heesterige van DILLENIUS, en de laatste zou dezelven smaller hebben dan de Stengel. Zy zyn steviger in de Affodillige, van welke de Jaarlykse inzonderheid verschilt, doordien zy niet overwintert, gelyk dezelve. Anders komen deeze en de volde daar in overeen, dat zy geen Stengen hebben dan de Bloemsteelen. De laatste is de eenige Jaarlykse Plant in dit Geslagt. XII. *Annuum.* Jaarlyks.

(13) Anthericum *met Vleezige, samengedrukte, stekelige Bladen.* XIII. *Hispidum.* Stekelig.

Dee-

(11) *Anthericum* Fol. Carnosis Subulatis Semiteretibus strictis. *H. Ups.* 83. Antheric. acaule Fol. Pulposis teretibus Subulatis, supine convexo-planis. WACHEND. *Ultr.* 305.

(12) *Anthericum* Fol. Carnosis Subulatis teretiusculis, Scapo subracemoso. *H. Ups.* 83. Anther. acaule Fol. Setaceis Caule angustioribus. WACH. *Ultr.* 305.

(13) *Anthericum* Fol. Carnosis compressis hispidis. Asphode-

V. Afdeel. III. Hoofdstuk.

Deeze, ook aan de Kaap huisvestende, heeft, volgens den Ridder, een Vezeligen Wortel; met byna Vleezige, famengedrukte, geftreepte Bladen, een half Voet lang, omgekromd, overal bezet met ftekelige Haairtjes, zo wel als de Stengel, die eenvoudig is en een Bloemtros draagt met Lancetvormige Blikjes, zo lang als de Bloemfteeltjes en ook ftekelig. De Bloemen zyn wit met een groenen Kiel en geele Meelknopjes.

Bedenkelyk wordt hier van zyn Ed. t'huis gebragt, die Plant, welke door den fchranderen MILLER, onder den naam van *Affodil met een naakte Takkige Stengel* en platte Lancetvormige Bladen, is afgebeeld en befchreeven. 't Verfchil, ondertusfchen, is in de eerfte opflag zelfs vry groot. De Takkige Stengel ftrydt tegen een eenvoudige of enkelde zeer. De Bladen waren in deeze glad, zonder eenige ftekeligheid: hebbende negen of tien Duimen langte en anderhalf Duim breedte in 't midden en loopende aan beide enden fmal. Dit verfchilt veel van famengedrukte, Vleezige, omgekromde Bladen. De Wortels waren Affodil-achtig als dunne Stekraapen. Uit Kaaps Zaad was deeze in Engeland geteeld, die aldaar Zaad uitleverde, in driehokkige Zaadhuisjes vervat.

Van deeze zelfde heeft, dat ook zonderling is,

delus Caule nudo Ramofo, Fol. planis Lanceolatis. MILL. *Dict.* T. 56?

is, de Heer N. L. BURMANNUS zyn *Phalangium Ramosum*, 't welk ik hier voor beschreeven heb, gemaakt. V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

Mooglyk zal tot één der gemelde Soorten van *Bulbine* die Kaapse Plant behooren, waar van ik de Afbeelding in *Fig.* 3, op PLAAT LXXX, heb gegeven. Immers, dat dezelve een *Anthericum* zy, blykt uit de zes Meeldraadjes en het Vrugtbeginzel binnen de Bloem, gelyk onze Afbeelding duidelyk voorstelt: maar de Meeldraadjes zyn niet Haairig of gebaard, als blykt by Letter *b*, alwaar men ziet, hoe dezelven uit den Voet of Nagel der Bloemblaadjes oirsprong neemen, en vry groote Meelknopjes hebben.

C. *Narthecium*, met Degenvormige Bladen.

(14) Anthericum *met Degenvormige Bladen en gewolde Meeldraadjes.* XIV. *Anthericum Ossifragum.* Beenbreekend.

In de Noordelyke zo wel als in de middelste deelen van Europa groeit dit Kruid, dat het

(14) *Anthericum* Fol. Ensiformibus, Filamentis Lanatis. GORT. *Belg.* 96. *Fl. Suec.* 269, 287. GMEL. *Sib.* I. p. 73. T. 18. f. 2 *Fl. Lapp.* 136. R. *Lugdbs* 45. Narthecium. MOEHR. *Eph. N. Cur.* 1742. p. 389. T. 5. f. 1. Pseudo-Asphodelus palustris Anglicus. C. B. *Pin.* 29. Phalang. Angl. palustre Iridis folio. TOURNF. *Inst.* 368. Asphodelus luteus palustr. DOD. *Pempt.* 208. Asphod. minimus luteus &c. LOB. *Ic.* 92.

V. AFDEEL. III. HOOFD-STUK.

het zo beruchte *Beenbreekend Gras* is onzer Voorouderen. Het komt overvloedig buiten Harderwyk op de Gagelkamp voor, by 's Heeren Loo; in Vriesland op de Bergummer-Heyde en elders in de Wouden, volgens den Heer DE GORTER. Men noemt het, zegt zyn Ed., *Geele Water-Affodillen* en by de Boeren *Egelgras*. In Engeland schynt het byzonderlyk zyn Zetel gevestigd te hebben, alzo het den naam van Engelsch of Schotsch voert by de Autheuren, ja zelfs by sommigen *Lancaster-Affodil* getyteld wordt. Het is 'er op Moerasfige plaatsen zeer gemeen, als ook in Noorwegen en Sweeden. Het zelfde verzekert de Heer HALLER van Switzerland, doch nergens komt het overvloediger, zegt hy, voor; dan by Bern in het Veld de Eymatte, daar de Beek eerst uit het Bosch komt vloeijen, als ook op andere Moerasfige plaatsen; doch zelfs in de schuinte der Bergen.

De Wortel, die wit en Vezelig is, geeft veele Grasachtige, harde, platte Bladen uit, en een regte Stengel, om laag gebladerd, welke uitloopt in een lange Bloem-Aair, bezet met paarsche Blikjes. De Bloemen, kort gesteeld, hebben twee ryën van Blaadjes, uit den geelen groen en een Draadachtigen Styl, met gladde Meeldraadjes, volgens dien Autheur. Dit is te verwonderen, daar de Heer LINNÆUS getuigt, dat in Sweeden de Bloemen door haare gebaarde Draadjes aanzienlyk

zyn.

zyn. Zou dit dan ook een weezentlyk verschil maaken; aangezien HALLER zegt: „ deeze onze Soort heeft geen Beenbreekende „ kragten, om welken een dergelyke Plant „ in 't Noorden berugt is"? Maar de Heer GMELIN heeft zelfs in Siberie ook deeze Plant met gladde Meeldraadjes waargenomen; zo het niet de volgende is, welke daar mede verward wordt by de Autheuren. V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

Die Beenbreekende hoedanigheid, ondertusschen, schynt eene Hersenschim te zyn. De vermaarde BARTHOLINUS bragt dezelve te voorschyn uit een Gerugt, 't welk ten dien opzigte in Noorwegen heerschte, daar men 't *Storregras* noemde. Men zeide, dat het de Beesten, die daar van aten, kragteloos en tot beweeging onbekwaam maakte, zo dat zy zig als Beenderloos vertoonden (*). SIMON PAULLI, die in zyn tyd een bekwaame Arts was, meende zulks door zekere Lood- of Kwikzilverige Stoffen, welke aldaar in de Grond mogten zyn, te verklaaren. De Fransche Schryvers van het Journaal der Geleerden, op 't jaar 1675, staken 'er den gek mede, zeggende; „ dat BAR„ THOLINUS van dit Noorweegsche Kruid ver„ zekerde, hoe hetzelve, van de Katten ge„ geten, derzelver Schenkels als door de Huid „ heen deedt komen, zo dat zy niet loopen „ kon-

(*) BARTH. *Acta Hafn.* II. p. 126.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

„ konden in die toeſtand. Men gaf haar, „ tot Geneezing, Poeijer van gedroogde Been- „ deren, dat eene ſterke Kwyling verwekte." Hier omtrent verantwoordt BARTHOLINUS zig zeer wel, maar voegt 'er by, dat in Jutland, alwaar het overvloedigst groeide, geen Mineraalen waren, en dat het Vee aldaar, zonder hinder, dit Gras nuttigde (*). In onze Provinciën heeft men 'er ook geen nadeel, noch voor de Runders, noch voor de Schaapen, van bevonden; hoewel LINNÆUS aanmerkt, dat men het by de Boeren, in Smaland, voor het Wolvee ſchadelyk oordeelde. Men achtte het in Engeland tot Geneezing van Wonden kragtig, en met de Bloemen, in Loog geweekt, maakten de Meisjes het Haair geel, volgens LOBEL, zo RAY meldt. Misſchien ziet dit op een andere Soort van Affodillen.

XV. *Anthericum Calycylatum.* Kelkbloemig.

(15) Anthericum *met Degenvormige Bladen en driekwabbige Kelken; de Meeldraadjes glad, de Bloemen driewyvig.*

Op

(*) Eadem T. IV. p. 100.

(15) *Anthericum* Fol. Enſiformibus, Perianthiis trilobis, Filamentis glabris, Flor. trigynis. GOUAN *Monsp.* 175. *Fl. Suec.* 269, 288. GMEL. *Sib.* I. p. 13. T. 18. f. 2. *H. Cliff.* 140. GRON. *Virg.* 39. Anther. Scapo nudo Capitato, Filam. glabris. *Fl. Lapp.* N. 136. T. 10 f. 3. Anthericum Pſeudo-Asphodelus. JACQ. *Vind.* 233. OED. *Dan.* 36. Phalang. Alpinum paluſtre iridis folio. TOURNF. *Inſt.* 368. SEG. *Veron.* II. p. 61. T. 14. Pſeudo-Asphodelus Alpinus. C. B. *Pin.* 29.

Op de Gebergten van Switzerland, Lapland en Siberie, niet alleen, maar ook in Italie en elders, groeit deeze wonderbaare Lelieachtige Plant, zegt de Ridder, welke in de geheele Geſtalte naauwlyks van de voorgaande te onderſcheiden is, maar grootelyks verſchilt in de Vrugtmaaking, als hebbende een driehoekigen Kelk en geen Styl, drie Vrugtbeginzels en kaale Meeldraadjes. SEGUIER vondtze in een koude Valey van den Baldus-Berg op een vetten Grond, en geeft 'er een Afbeelding van, welke zeer goed is, zo GOUAN aanmerkt, en niettemin aanmerkelyk verſchilt van de Laplandſche van LINNÆUS; nader komende aan de Siberiſche, door GMELIN uitgegeven: hoewel die de Stengel met Bladertjes bezet heeft, 't welk deeze Kruidkenner als eene Verſcheidenheid aanmerkt. V. AFDEEL. II. HOOFD-STUK.

Zy valt veel kleiner, de Bladen zyn naauwlyks een Duim lang, bleek groen, en als in malkander ſteekende: het Stengeltje van langte als een Vinger, Draadachtig dun en beladen met kleine witte Bloempjes: zo dat deeze Soort in fraaiheid veel te kort ſchiet by de voorgaande.

De een of andere, doch inzonderheid de eerſte, heeft men in Sweeden *Ilograes* genoemd, om dat men de Bottigheid der Schaapen daar aan toeſchreef, dat zy veel van dit Gras nuttigden. Terwyl, nu, ſommige Weiden, in Noordholland, hier ook aan onderhevig

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

vig zyn, zou het onderzoek, of deeze Soort van Gras of dergelyken, daar ook groeiden, niet onnut zyn (*).

„ Geen Geslagt, (zegt LINNÆUS) (†), „ wordt, in de geheele Klasse der Lelieachti„ gen, moeielyker dan dit bepaald. Het *Steen*„ *breekend* en *Kelkbloemig* Anthericum is in de „ geheele Gestalte zo overeenkomstig, dat „ menze, de Vrugtmaaking uitgezonderd, „ naauwlyks onderscheiden kan; doch de laat„ ste Soort heeft gladde Meeldraadjes, een „ byna Klootrond Zaadhuisje, drie Stempels „ zonder Stylen en een driekleppigen Kelk. „ Het Steenbreekende is met de vyf voor„ gaande Soorten door zyne ruige Meeldraad„ jes verknogt, doch verschilt door een pie„ ramidaal Vrugtbeginzel, kaffige Zaaden en „ een blyvende Bloem. De zeven eerste Soor„ ten verschillen van de volgenden door glad„ de Meeldraadjes en Gestalte der Affodillen: „ derhalve moesten alle deeze Planten of in „ één Geslagt begreepen, of in vier byzonde„ re voorgesteld worden, als wanneer men zeer „ moeielyk de Kenmerken der zeven eersten „ zou bekomen." Zie daar de reden van de opgegevene schikking en benaamingen.

LE-

(*) Gemeenlyk leidt menze van de nattigheid af: zie myn I. D. III. STUK, bladz. 235.

(†) *Sp. Plant.* II. p. 447.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

LEONTICE. Leeuwenblad.

De Kenmerken van dit Geslagt zyn, een zesbladige Bloem en een zesbladig Honigbakje, op de Nagels der Bloem zittende, met een uitgebreiden rand: als ook een afvallende zesbladige Kelk. Het bevat de vier volgende Soorten.

(1) Leeuwenblad *met gevinde Bladen, de gemeene Bladsteel enkeld.* I. *Leontice Chrysogonum.* Enkelvinnig.

(2) Leeuwenblad *met verdeelde Bladen, de gemeene Bladsteel driedeelig.* II. *Leontopetalum.* Deelbladig.

Deeze beide Planten heeft TOURNEFORT in één Geslagt betrokken, onder den Griekschen naam *Leontopetalon*, die Leeuwenblad betekent. Zy hebben haare Groeiplaats in de Zuidelyke deelen van Europa, in de Levant en

(1) *Leontice* Fol. pinnatis, Petiolo communi simplici. *Syst. Nat.* XII. Gen. 423. *Veg.* XIII. p. 273. *H Cliff.* 122. GRON. *Orient.* N. 113. Leontopetalon, Fol Costæ simplici innascentibus. TOURNF. *Cor.* 49. Leontopetalo affinis Fol. Quernis. C. B. *Pin.* 324. MORIS. *Hist* II. p. 285. S. 3. T. 15. f. 7. Chrysogonum Dioscoridis. RAUW. *Itin.* 119. RAJ. *Hist.* 1326.

(2) *Leontice* Fol. decompositis, Petiolo communi trifido. *H Cliff* 122 R. *Lugdb.* 34. GRON. *Orient.* 114. Leontopetalon Fol Costæ Ramosæ innascentibus. TOURNF. *Cor.* 49. Leontopetalon. C. B. *Pin.* 324. CAM. *Epit* 565. MORIS. uts. fig. 6. RAJ. *Hist.* 1326.

V. AFDEEL. II. HOOFDSTUK.

en de Oosterſche Landen. Beiden groeijen zy by Aleppo onder 't Koorn. WHELER vondt 'er een groote Vlakte, by Athenen, mede bezet.

„ De Vraag is, (zegt LINNÆUS (*),) of „ men deeze Plant, in een Natuurlyke Klasſe, „ onder de Lelieachtigen mag t'huis brengen. „ Dit wordt aangeraden door de naakte Bloem, „ met zes regelmaatige Blaadjes, de zes Meel- „ draadjes en een Knobbelwortel; doch de ge- „ daante, de ſamengeſtelde Bladen, en de een- „ hokkige Vrugt, ſtryden 'er tegen." Ik heb echter dezelve, geen beter plaats weetende, op 't voorbeeld van den Hoogleeraar A. VAN ROYEN, daar toe bewaard.

De laatstgemelde, die de Bladſteelen Takkig verdeeld heeft, acht men het *Leontopetalon* der Ouden te zyn; ten minſte voert zy by alle Antheuren dien naam. RUELLIUS zegt, dat men het *Pata Leonis* in de Winkels heette en de Duitſchers noemen het *Lowentap*, dat is Leeuwenpoot, in 't Franſch *Patte de Lion*. De Bladen, immers, hebben veel dat naar dezelven zweemt. Zy gelyken in Kleur naar die van Kool en de Wortels naar Aardappelen, zynde wel een Vuist groot, ongelyk geknobbeld, van binnen geelachtig groen, en bitter van Smaak. Tusſchen de Bladen ſchiet een Stengel van één of anderhalf Voet hoogte, welke in Tak-

(*) *H. Cliffortiani* loco citato.

Takjes verdeeld is en Bloemen draagt als die der gewoone geele Veld - Ranonkelen. Het Zaadhuisje, dat 'er op volgt, is Blaasachtig en heeft veel dat zweemt naar die der Krieken over Zee, maar bevat verscheide ronde zwarte Zaaden, als van 't Oostindisch Bloemriet. V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

Het *Leontopetalon* heeft, volgens GALENUS, uitwendig op Gezwellen gelegd zynde, een kragt van vermurwing, verwarming en verdrooging in de derde Graad. De Wortel, zegt DIOSCORIDES, met Wyn genomen, helpt de genen die van Slangen gebeten zyn. Diestyds werdt dezelve veel in Klysteeren gedaan, om de Jichtpynen te doen bedaaren, en was in deezen van goede uitwerkinge.

De eerste Soort, die veel naar 't zelve gelykt, acht men het *Chrysogonon* van den laatstgenoemden te zyn. Sommigen hebben daar voor het bekende Kruid, 't welk men Cineraria noemt, anderen de Tormentilla gehouden; doch dit schynt het echte te zyn. De Wortel is ook een Knobbel, maar van binnen rood: de Bladen zyn ingesneeden, als die der Eiken, en staan kruislings om den Bladsteel, donker groen van Kleur: de Bloemen, ook geel, zyn aanzienlyker, als kleine Anjeliertjes; voor 't overige komt het in Gewas byna overeen, dan dat de Stengetjes dunner zyn, zig over den Grond uitbreidende.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

III. *Leontice Thalictroides.* Fynbladig.

(3) Leeuwenblad *met het Stengblad driemaal drievoudig; het Bloemblad tweemaal* (*).

Die van Parys zyn gewoon dit Kruid *Thalictroides* te noemen, zegt de Heer GRONOVIUS. Het groeit in Virginie op de manier van 't Epimedium, volgens den Ridder, die het dus beschryft.

„ De Steng is naakt, bepaald door drie uit„ gebreide gesteelde Bladen. Ieder Bladsteel „ is driedeelig, met negen aangegroeide Blaad„ jes, waar van de twee zydelingse ongesteeld, „ tweekwabbig, het middelste gesteeld, drie„ kwabbig," enz. Aan 't end loopt de Steng uit, in een losse overend staande Tros van Bloemen.

IV. *Leontopetaloides.* Veeldeelig.

(4) Leeuwenblad *met enkelde driedeelig veeldeelige Bladen, en eenbladige gekelkte Bloemen.*

Dit Kruid, in Oostindie groeijende, en door AMMAN in de Petersburgse Verhandelingen af-

(3) *Leontice* Folio Caulino triternato (27), Florali biternato (9). Leontice Fol. supradecompositis. GRON. *Virg.* II. 52.

(*) Dat is het Stengblad van *zevenentwintig*, het Bloemblad van *negen* Blaadjes.

(4) *Leontice* Fol. simplicibus tripartito - multifidis, Cor. monopetalis Calyculatis. †. Leontopetaloides. AMM. *Act.* VIII. p. 211. T. 113. BURM. *Fl. Ind.* p. 82.

afgebeeld, heeft de Gestalte van dit Geslagt, doch de Bloem schynt veel te verschillen. Misschien zou men 'er een byzonder Geslagt van mogen maaken, zegt onze Ridder, die het niet hadt gezien. V. AFDEEL. III. HOOFD-STUK.

De drie hier op volgende Geslagten van *Asparagus*, *Dracæna* en *Convallaria*, reeds beschreeven zynde, komen wy tot dat van

POLIANHTES. Tuberoos.

Dus wegens de menigte van Bloemen, die de Steng versieren, en wegens derzelver fraaiheid, genaamd.

Het heeft een Trechterachtige, kromme, gelykrandige Bloem, die eenbladig is, met de Meeldraadjes in de Keel ingeplant, en het Vrugtbeginzel op den bodem.

De eenigste Soort (1), die haar afkomst uit Oostindie, van Java en Ceylon, heeft, maakt een Bloemplant uit, welke, en wegens de Gestalte en wegens den Reuk, zeer bemind wordt. I. *Polianthes tuberosa.* Sierlyke.

(1) Polianthes. *Syst. Nat.* XII. Gen. 422. *Veg.* XIII. Gen. 426. p. 276. Polianthes Flor. alternis. *H. Cliff.* 126. *Ups.* 76. GOUAN *Monsp.* 178. R. *Lugdb.* 27. *Fl. Zeyl.* 125. Hyacinth. Ind. tuberosus Flore Narcissi, *item* Flore Hyacinthi Orient. C. B. *Pin.* 47. RUDB. *Elys.* II. p. 39, 38. f. 4. 2. Hyacinthus Ind. tuberosâ Radice. CLUS. *Hist.* I. 176. Amica nocturna. RUMPH. *Amb.* V. p. 285. T. 98. BURM. *Zeyl.* 122. *Fl. Ind.* p. 83.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK. *Tuberoos.*

wordt. Men noemtze gemeenlyk *Tuberoos*, in 't Fransch *la Tubereuse* of *Tuberose*; welke benaaming daar van afkomstig is, dat het den Wortel van onderen knobbelig heeft, en hierom voert het by BAUHINUS den naam van *Indische Hyacinth met eenen Knobbelwortel.* RUMPHIUS heeftze *Nagt-Liefste* of *Nagt Minnaares* genoemd, naar 't Maleitsch *Sonaal-Maram*, om datze by nagt lieffelyker dan over dag ruikt. „ Het is een van de welriekendste Bloe„ men, zegt hy, in Indie, uit het geslagt der „ Hyacinthen; want onder by de Wortelen „ maaktze een Bol als een groeijende Ajuin, „ hier op Amboina een paar Duimen, maar „ elders wel een Vuist dik, en aan 't onderste „ derzelve veele dwarsloopende Vezelingen. „ De Bladen verspreiden zig in 't ronde, zeer „ smal, van een Elle of langer, een Pink „ breed, Geutswyze gefatsoeneerd, dik, Sap„ pig, doch slap en meest gebroken hangende. „ Uit het midden der Plant schiet een enkelde „ ronde Steel, drie of vierdhalf Voeten lang, „ met eenige korte Bladeren bezet, welke „ zig somtyds in zyd-Takken verdeelt. Aan „ het opperste van dien Steel of Stengel ko„ men Bloemen voort, twee by elkander uit „ een klein Blaadje, als uit een Scheede, on„ gesteeld, doch met een langen krommen „ Hals; des menze altoos over zyde of ne„ derwaards geboogen ziet. De Bloem heeft „ de gedaante van die der Hyacinthen, gaan-

„ de

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK. *Tuberoos.*

„ de 's avonds open als een Klokje, van zes
„ Melkwitte en gesternde dikachtige Blaadjes
„ of Slippen. De onderste Bloemen gaan al-
„ toos eerst open, en duuren maar ééenen Dag,
„ doch worden telkens door anderen vervan-
„ gen, tot aan het bovenste van de Stengel.
„ De onderste zetten inmiddels tot Vrugtknop-
„ pen of Zaadhuisjes maar zonder Zaad: des
„ men dit Gewas moet voortteelen door de
„ Knobbels, die ter zyden uit den Hoofdwor-
„ tel schieten. Men plantze aldaar meest in
„ Potten of Kasjes, in goede zwarte Aarde
„ en zetze voor de Vensteren, wordende de
„ Bloemen 's avonds afgebroken, om in 't
„ Haair te steeken of op de Bedden te strooi-
„ jen. Men zet ook wel de Bloemstengen in
„ Water of de geheele Pot met de Bloemplant
„ in een Kamer, om die des nagts te vervul-
„ len met den aangenaamen Reuk, als van Le-
„ liën en Narcissen."

Nu ruim honderd Jaar geleeden was deeze Plant eerst op Amboina gebragt van Batavia, alwaar de Natuurlyke Groeiplaats, als gezegd is, schynt te zyn. In Egypte vondt HASSELQUIST de Tuberoozen in Augustus bloeijende, en merkt aan dat men aldaar, door infusie der Bloemen, een zeer welriekende Olie, gelyk met Jasmyn-bloemen, vervaardigt. In Italie en in andere deelen van Europa zyn zy door de konst der Bloemisten zeer verbeterd en verfraaid, zynde aldaar reeds meer dan anderhalve Eeuw

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK. *Tuberoos.*

Eeuw bekend geweest. Men vindtze nog wel met enkelde Bloemen, gelyk die, welke RUMPHIUS afbeeldt en dus a's Hyacinthen; doch ook met dubbelde Bloemen, naar kleine Narcisjes of Roosjes gelykende, wit met eenig mengzel van Roozekleur (*). De enkelde zyn zesbladig, maar de dubbelde of volbloemige, hebben negen, twaalf, agttien of meer Bloemblaadjes en een veel grooter Bloem. Zy komen ook met verguld gezoomde Bladen voor. Het gene de manier van behandeling of kweeking betreft, veel tot het begrip van deeze Bloemplant dienende, zal ik hier overneemen (†).

„ De Tuberoozen begeeren eenen vetten „ Zavelachtigen, wel doormesten Kleygrond, „ in eene vrye opene warme Lugt met veel „ Vogts. Wanneer men dezelven aldus plant „ en onderhoudt, vermenigvuldigenze zeer „ ſterk, en brengen, uit ieder Bol, verſcheide „ Bloemſtengen voort; 't welk niet zo zeer door „ de grootte van den Bol, maar voornaamelyk „ daar door veroirzaakt wordt, dat de „ Bol, van onderen, met eenen gezonden, „ vaſten, dikken Wortel voorzien is, uit wel- „ ke veele kleine Haair- of Houtige Wortelen „ ſchie-

(*) Zie de Afbeelding by WEINMANN, in zyn Kruidboek, Plaat N. 584, doch ongelyk fraaijer in 't Werk van den Heer LA COURT, over 't aanleggen van Lusthoven en Plantagiën, enz. I. Druk, aan 't end.

(†) Uit het laatstgemelde Werk, bladz. 409.

Tuberoos.

„ ſchieten, die aan deezen Plantbol, by aanhoudende Warmte en Vogtigheid, een gedurigen groey veroirzaaken door geſtadigen aanwas van Kliſters. Dit is, myns weetens, aan geen ander Plantgewas zo eigen en ik heb het door de Ondervinding geleerd. Wanneer ik zodanigen grooten onder-Wortel, zonder Bol. die alleenlyk op zyde eenige kleine uitbottingen hadt, van grootte als Speldenkoppen, geplant had; bragt deeze niet alleen in het zelfde Jaar, in Auguſtus, vyf Bloemſtengen, ieder met over de dertig of veertig Bloemen, voort: maar was ook, in Oktober uit den Grond genomen zynde, tot een groote Klomp, van tien groote Bollen en een menigte aanwasjes van kleine Kliſters, gegroeid. Ook bevond ik, dat een groote Bol, het ééne Jaar gebloeid hebbende, indien hy ſlegts met een goeden onder-Wortel voorzien is, het volgende Jaar niet minder Bloemſtengen voortbrengt; alzo ik 'er dus vyf te gelyk op zyde heb zien uitbarſten.

„ Koude en natte Damp is deeze Bolplant zeer nadeelig, maar een zoel Najaar, met veel Vogts, doet dezelve met ongemeene dikke Stengen en veele Bloemen praalen. In tegendeel zyn de Stengen, in groote Zomer-Hitte en droogte, mager, dor met weinige Bloemen: weshalve men dezelven alsdan overvloedig en dikwils begieten moet,

„ zelfs

V. AFDEEL. III. HOOFD-STUK.

„ zelfs fomtyde twee of meer maalen in de „ Week."

HYACINTHUS. Hyacinth.

Dit Geflagt, 't welk tegenwoordig de voornaamfte Liefhebbery van Flora behelst, wordt bepaald door een Klokvormige Bloem, en dat het Vrugtbeginzel drie Honigvoerende Gaatjes heeft. Voorts komt daar by, de algemeen bekende Geftalte, uit hoofde van welke, buiten de gewoone, hier ook verfcheide andere Bolplanten t'huis gebragt zyn, in de volgende Soorten.

I. *Hyacinthus non fcriptus.* Nederlandfche.

(1) Hyacinth *met Klokvormige zesdeelige Bloemen, aan de tippen omgekruld.*

Dat deeze Hyacinth, by fommigen, den naam van *non fcriptus*, dat is niet befchreevene, voert, is in tegenftelling van de benaaming *Hyacinthus fcriptus*, welke oudtyds toegepast werdt op de Oranjekleurige Leliën; om dat derzelver Bloembladjes met zekere Merktekenen als befchreeven zyn. Hoe die vergely-king

(1) *Hyacinthus* Corollis Campanulatis fexpartitis, apice revolutis. *Syft. Nat.* XII. Gen. 423. *Veg.* XIII. Gen. 427. p. 276. *H. Cliff.* 125. *R. Lugdb.* 27. SAUV. *Monsp.* 17. Hyacinth. oblongo Flore cœruleus major. C. B. *Pin.* 43. Hyacinth. non fcriptus. DOD. *Pempt.* 216. Hyac. Anglicus & Belgicus. LOB. *Ic.* 103.

king plaats kan hebben, daar zy in gedaante zo zeer van deeze Hyacinth verschillen, is duister. Dezelve voert, by anderen, naar den Landaart, den bynaam van *Engelsche* en zelfs van *Nederlandsche*. „ Desen hebbe ick willen „ heeten Engelschen ofte Nederlandtschen Ja- „ cinth, om dat hy nergens ter wereldt in „ groen Bosschen en Bemden overvloediger „ en groeyet, dan in Engellandt, Nederlandt, „ ende principaal by Doornick, aan den Berg „ van Trinité geheten ende desgelycke by „ Bruessel," zegt LOBEL. De Heer SCHWENCKE heeftze in 't Haagse Bosch gevonden en men noemtze *Hyacinthus Belgicus* by de Bloemisten. In Bosschen en Heggen van Engeland, aan de kanten der Akkeren in Spanje en de zuidelyke deelen van Vrankryk, als ook nevens de Wegen in de Piemonteesche Landsdouwen, stelde LINNÆUS de Groeiplaats. In Languedok of Provence, ondertusschen, vind ik ze onder de inlandsche Planten niet aangetekend en de Spaansche van CLUSIUS verschilt eenigermaate van deeze, die RAY Engelsche Hyacinth of *Haazenklokjes* noemt. Misschien vallen zy, in onze Provintiën, dan ook wel elders wild, als mede in Duitschland; hoewel zy door KRAMER niet onder de Oostenrykse geteld zyn. In Switzerland vindt menze op eenige woeste Steenige Bergachtige plaatsen, zo HALLER aantekent, die deeze Hyacinth aldus beschryft (*). De

V. AFDEEL. III. HOOFD-STUK. *Hyacinthen.*

(*) *Helv. inchoat.* Tom. II. p. 121.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

„ De Bol is als die der anderen en geeft Gras„ achtige, zagte, breede Bladen uit, van taa„ melyke langte, als ook een Bloemsteel, met „ eene omgeboogene Aair aan 't end, van wei„ nige Bloemen, die Pypachtig zyn, aan den „ voet buikig; voorts rolrond en aan 't end in „ Slippen verdeeld, drie grooter, drie kleiner." In de natuurlyke Plant zyn deeze Bloemen blaauw, maar men heeft 'er zo veel Verscheidenheden, in 't witte en roode of Roozekleurige, van bekomen, dat onze Ridder hier de agttien eerste Soorten van TOURNEFORT t'huis bragt. BAUHINUS heeft 'er tien, van Hyacinthen met langwerpige Bloemen en de groote BOERHAAVE zes opgetekend (*).

II. *Hyacinthus cernuus.* Spaansche.

(2) Hyacinth *met Klokvormige zesdeelige Bloemen en een knikkende Bloemtros.*

De bynaam van *Cernuus* onderscheidt deezen niet behoorlyk, alzo de andere ook volstrekt knikkende Bloemen heeft. Hier wordt thans de *Spaansche* van CLUSIUS t'huis gebragt, die, zo LINNÆUS aantekent, de Bloemen meer knikkende en vooral buikiger heeft (†), van eene Roozekleur, met de Slippen

(*) BOERH. *Lugdb.* II. p. 111.

(2) *Hyacinthus* Cor. Campan. sexpartitis, Racemo cernuo. Hyacinthus Hispanicus. CLUS. *Hist.* I. p. 177.

(†) *Corolla huic Basi Ventricosior, praecedenti vero minime,* worde

Fig. 1.
Fig. 2.

Fig. 1.

pen weinig omgekruld. De Blikjes ook, die de Bloem beschutten, dikwils langer dan dezelve, zyn van een zelfde Kleur of hooger rood. De Stamper is korter dan de Meeldraadjes, en 't Gewas kleiner. V. AFDEEL. III. HOOFD-STUK.

(3) Hyacinth *met de buitenste Bloemblaadjes byna onderscheiden, de binnensten te samen vereenigd.* III. *Hyacinthus serotinus.* Laatbloemige.

Deeze was, onder de voorgemelde Verscheidenheden van de Eerste Soort, bevoorens mede geteld door den Ridder, doch naderhand daar van afgezonderd. Hy stelt de natuurlyke Groeiplaats in Spanje en Barbarie. ,, De Bloemtros (zegt hy) bloeit aan ééne zyde: de ,, Bloemen zyn droevig of flets van Kleur en ,, evenwel by nagt niet welriekende: de Bloem ,, is zesdeelig, met de drie buitenste Slippen ,, beurtlings, byna tot den bodem toe, van één ,, gescheiden en omgekromd." De Kleur is, volgens CLUSIUS, uit den paarschen bleek groenachtig.

(4)

wordt in de laatste Uitgaave van 't *Syst. Nat.* Ed. *Veg.* XIII, gezegd: doch HALLER zegt daar van *Flos tubulosus, Mellugine plenus, ad originem Ventricosus:* gelyk ik heb geschreeven.

(3) *Hyacinthus* Petalis exterioribus subdistinctis, interioribus coadunatis, Hyacinthus obsoleto Flore. C. B. *Pin.* 44. TOURNF. *Inst.* 345. GOUAN *Monsp.* 178. Hyacinthus obsoleti Coloris, Hispanicus serotinus. CLUS. *Hist.* I. p. 177, 178.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK. IV. *Hyacinthus viridis.* Groene. PLAAT LXXXIV. *Fig.* 1.

(4) Hyacinth *met de buitenste Slippen der Bloemen Elsvormig en zeer lang.*

Deeze zeer aartige Hyacinth, van de Kaap afkomstig, hadt de Heer BURMANNUS levendig gehad, schryft LINNÆUS, die aanmerkt, dat de Gestalte als van de volgende is, maar dat zy de Bloemen groen heeft. De drie buitenste Slippen, beurtlings, zegt zyn Ed., zyn eens zo lang als de geheele Bloem, en loopen Elsvormig uit in een zeer spitse punt. De Ridder schynt dezelve niet levendig gezien te hebben. Ik had deezen Zomer het geluk, van die aartige Groene Hyacinth uit myne Kaapse Bollen in bloey te krygen en derhalve heb ik ze in Afbeelding laaten brengen, gelyk zy in *Fig.* 1, op PLAAT LXXXIV, naar 't Leven is vertoond.

Men moet in agt neemen, dat deeze Bolplant alles groen heeft, uitgenomen de Lancetvormige Blikjes, één by ieder Bloem, die Vliezig witachtig, en de naauwlyks zigtbaare Meelknopjes in de Keel, die geel zyn. Voorts zyn de Bloemen met een paarschachtigen waasem als bedaauwd. De Stengel of Bloemsteel heeft omtrent een Voet hoogte. In de Hortus alhier heb ik ze dit Jaar ook bloeijende gevonden.

(5)

(4) *Hyacinthus* Coroll. exterioribus Laciniis Subulatis longissimis. BURM. *Fl. Cap. Prodr.* 10.

(5) Hyacinth *met Klokvormige half zesdeelige Bloemen, die aan den bodem Rolrond zyn.*

V. Afdeel. III. Hoofdstuk.

V. *Hyacinthus Amethystinus.* Paarschachtige.

Drie Bolletjes van deeze Soort, in Spanje verzameld, hadt CLUSIUS ontvangen, en twee derzelven gaven Bloem. De Plant hadt lange smalle gestreepte Bladen, van onderen gekield, groen, zeer slap en doorgaans op den Grond leggende. Een regtopstaand Stengeltje of Steeltje, van een Span lang, paarschachtig gekleurd, droeg zes of zeven Bloemen, kleiner dan die der gewoone Hyacinthen en wyder, van blaauwachtige Kleur uit het eene, wit uit het andere Bolletje, en uit dergelyke zouden ook roode Bloemen voortgekomen zyn. Met paarschachtige Bloemen, ondertusschen, is deeze in de Bloemhoven niet onbekend.

(6) Hyacinth *met Trechterachtige half zesdeelige Bloemen, die aan den bodem Buikig zyn.*

VI. *Orientalis.* Gewoone.

„ Naauw-

(5) *Hyacinthus* Corollis Campanulatis semi-sexfidis, basi Cylindricis. *H. Ups.* 85. Hyacinth. oblongo cœruleo flore minor. C. B. *Pin.* 44. RUDB. *Elys.* II. p. 27. f. 8. Hyac. minor Hisp. angustifolius. J. B. *Hist.* II. p. 587. CLUS. *Cur.* App. alter.

(6) *Hyacinthus* Corollis Infundibuliformibus, semi-sexfidis, Basi Ventricosis. *H. Cliff.* 125. *Ups.* 85. R. *Lugdb.* 27. GOUAN *Monsp.* 178. Hyacinthus Orientalis Sp. 1 - 15 &

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK. *Hyacinthen*

„ Naauwlyks is 'er een Bloem, die de Wetten der Kweeking bekwaamer ondergaat, of daar door beschaafder gemaakt wordt, dan deeze; zeide LINNÆUS. Hierom wordt zy, hedendaags, by de Haarlemmer Bloemisten, als de Koningin der Bloemen geëerbied en gekoesterd: maar, de Kweeking verwaarloosd zynde, neemt zy allengs, wederom, haar wilde manieren aan."

Dus sprak de Ridder, nu ruim veertig Jaar geleeden, toen hy den Cliffortsen Tuin beschreef, van deeze vermaarde Bloemplant, die tegenwoordig nog de grootste Liefhebbery der Bloemisten uitmaakt. Verwonderlyk is het te zien, met welk eene zorgvuldigheid de Grond der Bedden, waar in menze planten wil, bereid wordt, om vryheid en Voedzel te verschaffen aan de zwaare Wortelvezelen der Bollen! Verwonderlyk is de zwaarheid der Bladen, Stengels en Bloemen, door zodanige Oefening gekweekt! Verwonderlyk de schoonheid der Bedden, in haare Bloeityd praalende met een oneindige Verscheidenheid van Hyacinthen, blaauw, wit, Roozekleur en rood, ja zelfs thans

& plenus 1 - 3. C. B. *Pin.* 44. Hyacinthi Species 20-63. TOURNF. *Inst.* 345. BOERH *Lugdb.* Sp. 15 - 58. Hyacinthus Orientalis Sp. 10 - 14. MORIS. *Hist.* II. p. 474. S. 4. T. 11. Hyacinthus Or. major et minor. DOD. *Pempt.* 216 Hyacinthus Orient. Græcus, purpureorubens; major polyanthos; albus et minor. LOB. *Ic.* 104, 105, 106.

thans geel, met veranderingen, te fyn om van een ander Oog, dan dat der Bloemisten, nagegaan te worden! Verwonderlyk, dat zulk eene Plant de Neusgaten niet minder ſtreelt dan het Gezigt, door een by uitſtek lieflyken Geur: hier in de ſchoonſte Tulpen, Ranonkelen en andere Bloemen, overtreffende!

V. Afdeel. III. Hoofdstuk. *Hyacinthus.*

Kortelyk zal ik van den oirſprong des naams en van de plaats der afkomst ſpreeken. *Hyakinthos* is een zuiver Griekſch woord, van DIOSCORIDES gebruikt, dat by de Romeinen met den tongval van *Hyacinthus* overgenomen werdt, en nog heden door geheel Europa zwerft. De Italiaanen zeggen *Hyacintho*, de Franſchen *Jacinthe*, de Engelſchen en Duitſchers, gelyk wy, *Hyacinth.* Daar zyn 'er wel, die ze in 't Spaanſch *Mayos Flores*, in 't Hoogduitſch *Mertzblume*, in 't Engelſch *Grape Flower*, in 't Nederduitſch *Hondslook* heeten; doch die benaamingen zyn of op byzondere Soorten toepasſelyk, of in geen gebruik. Men geeft 'er, by 't gemeen, 't zy wegens den Reuk, 't zy wegens de figuur, in ons Land wel den naam van *Nagelbloemen* aan.

Of de Hyacinthen naar zekeren Jongeling van dien naam genoemd zyn; als uit deszelfs Bloed, wanneer hy door Apollo, onverhoeds, al ſpeelende, doodelyk gekwetst was, geſprooten zynde, laat ik voor de Fabel-Hiſtoriekundigen ter beſlisſing over. Die Bloemen,

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK. *Hyacinthen.*

welken OVIDIUS daar mede bedoelt (*), schynen geenszins onze tegenwoordige gewoone Hyacinthen geweest te zyn (†). Zy hadden, immers, de gedaante van Leliën, en waren paarsch van Kleur. „ De Hyacinth (schryft „ DIOSCORIDES,) geeft Bladen als een Bol, „ en een gladde Stengel van een Span hoogte, „ dunner dan de Pink, Grasgroen van Kleur, „ met eene bultige knikkende Tros van paar„ sche Bloemen." Dit zou nader komen aan de eerste Soort, of misschien op de tweede of op de vyfde kunnen zien, die in de Zuidelyke deelen van Europa groeijen, dan op de gewoone hedendaagsche Voorwerpen der Liefhebbery, welke haar afkomst hebben uit de Oostersche Landen. In Italie worden zy genoemd *Orientaalsche Hyacinth*, zegt DODONÉUS en LOBEL tyteltze *Hyacinthen van Konstantinopolen*. 't Is wel waar, dat deeze ook van een Grieksche spreekt, doch daar uit op te maaken, dat zy in Griekenland natuurlyk groeijen zouden,

(*) Ecce Cruor, qui fusus Humi signaverat Herbas,
Desinit esse Cruor, Tyrioque nitentior œstro,
Flos oritur, formamque capit quam Lilia, si non
Purpureus Color his, Argenteus esset in illis.
Non satis hoc Phæbo est, (is enim fuit Auctor Honoris:)
Ipse suos gemitus Foliis inscribit, et ai ai
Flos habet inscriptum.

(†) Immers de tekening der Letteren *Ai* of *Aja* vindt men duidelykst in de Ridderspooren, gelyk ik gemeld heb in II. D. IX. STUK, bladz. 152.

den, was ongegrond. MATTHIOLUS, immers, die de woorden van DIOSCORIDES verklaaren wil, verſtaat 'er door een Hyacinth, in Italie wild groeijende, aldaar *Cipolle Canine*, dat is Honds-Ajuin genaamd, en deeze is niet onwaarſchynlyk één van de volgende Tros-Hyacinthen, wier Kleur in 't paarſche valt, en waar op het kan zien, dat dezelven knikken, naar den Grond hellen of ook ſomtyds op denzelven neerleggen; gelyk ſommige Handſchriften de laatſte woorden van DIOSCORIDES hebben (*). MATTHIOLUS zelf verhaalt, daar nevens, dat hy onze thans gewoone Hyacinth, die hy afbeeldt, ontvangen hadt van den Kruidkenner CORTUSUS, wien dezelve uit de Ooſterſche Landen, waarſchynlyk van Konſtantinopolen, was gezonden. Dezelve was ook, ten tyde van CLUSIUS, reeds onder den naam van *Orientaalſche Hyacinth bekend*; zo dat zy geenszins de Hyakinthos van DIOSCORIDES kan zyn en den Ouden waarſchynlyk niet bekend zal zyn geweeſt.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK. *Hyacinthen.*

Overtollig zou het derhalve zyn, het verſchil van Kleur te trachten goed te maaken; dewyl men de Gewoone natuurlyk ſlegts blaauw of

(*) Naamelyk in plaats van Κόμην ἐπικειμένην κυστὴν; dat men op verſcheide manieren vertaalen kan, leezen zy ἐπὶ γῆς κειμένην; dat is *op den Grond leggende.*

V. AFDEEL. III. HOOFD-STUK. *Hyacinthen.*

of wit aantreft. Van meer belang acht ik het, te letten op het groot verschil van de figuur, 't welk plaats heeft in de Bloemen der enkelde en dubbele Hyacinthen. De Bloem der Enkelden maakt van onderen, daar zy op 't Steeltje zit, een Knopje: weshalve ook onze Ridder, in de bepaaling deezer Soort, dezelve zegt *aan den bodem Buikig* te zyn: daar de Bloem der regte zogenaamde Dubbelde of volbloemige Hyacinthen zig Klokvormig als een Vaas, ja in sommigen byna geheel plat, als een Roosje, vertoont. De reden, nu, hier van, is blykbaar, wanneer men acht geeft op het maakzel der Bloemen en de Vrugtmaakende deelen.

In de enkelde Hyacinthen heeft de Bloem, welke sommigen zeer verkeerdelyk de Kelk noemen, eene Trechterachtige gedaante, vertoonende zig, wanneer menze vergroot beschouwt, byna als een Trechter met zyn Tuit geplaatst op den bodem van een omgekeerden Bottel, wiens Hals dan het Steeltje verbeeldt. De rand van den Trechter is in zessen gesneeden en meer of minder omgekruld. In de Keel, of het onderste van de Tuit, bevinden zig de Mannelyke Teeldeelen, naamelyk zes Paletachtige zogenaamde Meeldraadjes, naauwlyks grooter dan een Zandkorreltje, ieder een langwerpig Meelknopje hebbende, dat driekantig is of Prismatiek, aan twee zyden bezet met Stuifmeel, regt overend staande in de opgeregte

regte Bloem. De holte van den Bottel, dat is het Buikig Knopje der Bloem, bevat het Vrugtbeginzel, waar in men, door 't Mikroskoop, zeer duidelyk de toekomstige Zaaden waarneemt, in een driehokkig driekantig Klootrondachtig Huisje zittende. Dit is met een taamelyk dik Styltje gekroond, dat zeer kort is en den Keel der Bloem niet bereikt, hebbende een breeder Stempel.

V. AFDEEL. II. HOOFDSTUK. *Hyacinthen.*

De geleerde Heer Marquis DE ST. SIMON, door wien deeze Vrugtmaakende deelen zeer naauwkeurig in Plaat gebragt zyn (*), geeft op de volgende Plaat, tot vergelyking, de Afbeeldingen der Bloemen van eene Enkelde en verscheide Dubbelde Hyacinthen; waar uit men ziet, hoe dat de Vrugtmaakende deelen door de Bloemblaadjes, naar derzelver meer of minder menigvuldigheid, ook in meer of minder graad verdrukt en in de hoogste trap van volbloemigheid als geheel vernietigd worden. Uit zyne Afbeelding der doorgesneeden Bloemen blykt, dat zy niet, gelyk sommigen zig verbeeld hebben (†), haare binnenblaadjes van de Meel-

(*) In zyn Ed. Werk, genaamd *des Jacinthes* &c. Amsterd. 1768. Pl. 6, 7, 8. Men vindtze ook by uitstek fraay en niet minder duidelyk, met de Natuurlyke Kleuren, uit de Enkelde Blaauwe Hyacinth afgebeeld door den beroemden LEDERMULLER, in zyne *Mikroskoopische Vermaaklykheden*, I. Deel, Pl. 22: die reeds in 't Fransch te Neuremburg, in 't jaar 1764, uitgegeven waren.

(†) Zie ons I. DEEL, deezer *Natuurlyke Historie*, bl. 142.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK. *Hyacinthen.*

Meeldraadjes bekomen; alzo dezelven in den Keel der Bloem, en deeze Blaadjes in den bodem ingeplant zyn. Te minder, alzo de Meeldraadjes, zo wel als de Vrugtbeginzels, in sommige dubbelde Bloemen nog te vinden zyn: ja dat meer is, aangezien de Dubbelde Bloemen somtyds vrugtbaar Zaad voortbrengen.

Dit is een twistappel. LINNÆUS zegt, dat volle Bloemen nooit Zaad geeven, dewyl zy in 't geheel geen Meeldraadjes hebben (*); terwyl gezegde Heer, in de Bloem van de Hyacinth, genaamd *le Vainqueur*, dat is de Overwinnaar, dezelven zeer duidelyk aantoont. Niemand, nu, zal dezelve niet voor een volbladige Bloem houden. Ook is 't in de Balsaminaas en anderen bekend, dat dubbelde Bloemen somtyds Zaad geeven. Maar zodanigen houdt LINNÆUS niet voor *Volle*, of gelyk men gewoonlyk zeggen zou, *volkomen Dubbelde* Bloemen (†). Ook blykt uit gezegde Afbeeldingen, dat de dubbelheid der Hyacinthen niet voortkomt uit slippen van den Rand, maar uit weezentlyke Blaadjes, niettegenstaande de Ridder

(*) Plenus Flos, cum Corolla adeo multiplicatur, ut Stamina omnia excludantur: Steriles ergo sunt Pleni; illi enim Eunuchi evaserunt, adeoque semper abortiunt. *Phil. Botan.* §. 121, 150.

(†) Pauci Flores, ut *Papaver*, *Nigella*, potius *multiplicati* dicendi quam *perfecte pleni*, Semina perficiunt. *Ibid.* §. 150.

der zulks verzekerde (*). Dan dit geeft ſtoffe tot nader Waarneemingen (†). V. AFDEEL. III. HOOFD-STUK.

Ten tyde van CLUSIUS waren nog geen anderen, dan Enkelde, van deeze Orientaalſche, Aſiatiſche of Konſtantinopolitaanſche Hyacinthen bekend. *Hyacinthe n.* Hy maakt echter van eene gewag, die een Kelkje van drie Blaadjes in 't midden hadt, zynde de Bloem eenigszins groenachtig en deeze was ook met Meeldraadjes voorzien. Uit zodanigen zullen vervolgens, door 't zaaijen, die uitmuntende Tros-Hyacinthen voortgekomen zyn, wier ſchoonheid thans tot zo veel vermaak ſtrekt. Immers men verkiest, om Dubbelden te teelen, onder de Bloemisten te Haarlem, liever het Zaad van Enkelde dan van Dubbelde Hyacinthen zegt gedagte Heer; dewyl hetzelve volkomener ſlaagt, en 'er geen voorbeeld bekend is, dat het Zaad van eene Hyacinth, 't zy Dubbeld of Enkeld, ooit de zelfde Soort voortgebragt hebbe, uitgenomen de Kleur, die doorgaans eenigermaate ſtand houdt. Sommigen verkiezen het Zaad van zodanige Bloemen, die eenige

(*) Flores monopetali per lacinias Limbi, Polypetali per Petala implentur. §. 126. Vervolgens § 150, Stamina excrescunt in Petala.

(†) Zie ten dien opzigte het Vertoog van Doktor HILL, over de Manier, *om uit Enkelde Bloemen dubbelde voort te brengen*, door een regelmaatig beloop van Kweeking. *Uitgez. Verhand.* VII. DEEL. bladz. 67, enz.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK. *Hyacinthen.*

ge Blaadjes bevatten of half dubbeld zyn, gelyk men 't noemt: anderen hebben andere opmerkingen; doch het is gebeurd, dat men uit enkelde geele Hyacinthen, flaauw van Kleur en klein van Gewas, de schoonste Dubbelde, zwaar van Bloem, hoog van Stam, en volmaakt schoon van Kleur, bekomen heeft.

De Liefhebbery der Bloemisten heeft, in deeze Eeuw, onder de Dubbelden zelfs aanmerkelyke onderscheidingen gemaakt. Men heeft 'er die ten deele en die geheel gevuld zyn; in sommigen leggen de Blaadjes van binnen regelmaatig op de buitenste Slippen en op elkander; in anderen zyn zy, op veelerley manieren, door één gevlochten en verward. Sommigen hebben het Hart of middelstuk van de zelfde, sommigen van een geheel andere Kleur als den buiterrand. Voeg hier by, de trapswyze verflaauwingen of verheffingen van Kleur, in eene zelfde Bloem; om nu niet te spreeken van derzelver figuur, die in sommigen Klokvormig, in anderen Roosachtig uitgebreid is, gelyk ik bevoorens heb gezegd. Bovendien komt in aanmerking de gestalte, die zelfs sommige Enkelden bevallig maakt.

In de witte Hyacinthen is de mengeling van het Roozekleurige, paarsch of roode, een voornaame fraaiheid met veelerley veranderingen (*).

Niet

(*) Zodanig eene, van ongemeene schoonheid, is door den

Niet minder fierlyk fpeelt het zwarte of violette met het blaauwe in de Blaauwe, en het groen in de Roode Hyacinthen; terwyl de Geele aartig met wit of rood gemarmerd zyn. Men heeft ook verfcheide Witten, in 't midden geel, en onder de Enkelden zyn fommigen in veel achtinge. Onder alle de Kleuren vindt men 'er, die een aanmerkelyken Prys waardig geacht worden, waar in de nieuwheid en zeldzaamheid, of ook de fraaiheid in alle opzigten, de Markt ftelt. Jaarlyks komen nieuwe Soorten te voorfchyn en de onvermoeide vlyt der Bloemisten, in het aanteelen, heeft gemaakt, dat 'er hedendaags naauwlyks Kleuren te bedenken zyn, welken men niet in deeze Bloemen aantreft. Men heeft 'er Blaauwen die byna geheel zwart zyn, ook helder Hemelsblaauw en oneindige tusfchen-foorten: men heeft paarfchen, Agaatkleurigen en Porfeleinen, zogenaamd: ook geftreepten en onder de Rooden, van Roozekleur of incarnaat tot Scharlaken en Vuurkleur, zeer veele veranderingen. In 't Witte en Geele zelfs zyn aanmerkelyke Natuurfpeelingen; gelyk men witten vindt, wier Hart byna Goudkleurig is. Dit alles maakt, dat men thans te Haarlem byna tweeduizend van deeze Orientaalfche Hy-

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK. *Hyacinthen.*

den fchranderen MILLER, in zyn *Kruidkundig Woordenboek*, op Plaat 148, uitgefchilderd.

V. AFDEEL. III. HOOFD-STUK. *Hyacinthen.* Hyacinthen, zo enkelde als dubbelde, by Naamen vindt aangetekend : wier verscheidenheid, wanneer zy op Bedden in bekwaame orde geplaatst zyn, het Oog der Liefhebberen ongemeen verlustigt.

Ruim een Eeuw geleeden, kwamen de dubbelde Hyacinthen nog in geen aanmerking. SWERTIUS geeft, in zyn *Florilegium*, dat tot een Verzameling der Afbeeldingen van allerley fraaije Bloemen strekte, die van veertig Soorten van Hyacinthen, of daar omtrent, waar onder zig geene Dubbelde bevindt. Na het het verval van den Tulpen-Handel, voorheen gemeld *, begonnen echter de Hyacinthen allengs het hoofd op te steeken, en dus werdt van dezelven langs hoe meer werks gemaakt. Maar men lette toen slegts op de zwaarheid der Bloemen, de fraaiheid der Kleuren en de aangenaamheid van Reuk. Men verwierp, onder de Nieuwelingen, alle, die van de gewoone regelmaatigheid afweeken, en gaf dus in 't geheel geen acht op Dubbelden, welken men voor wanschapen aanzag, verkiezende slegts de genen, die tot Zaaddraagen wel geschikt waren. Even zo weinig als een Liefhebber thans op dubbelde Tulpen het Oog slaat, werden de volbloemige Hyacinthen diestyds geestimeerd. De fraaiheid van een dubbelde Hyacinth, by toeval uit de Enkelden gesprooten en bewaard gebleeven, bekoorde eindelyk de Bloemisten om dezelve voort te teelen ;

* Bladz. 280.

't welk aanleiding gaf tot het begin der tegenwoordige Liefhebbery. Dit moet niet veel voor den aanvang deezer Eeuw geweest zyn, aangezien de zogenaamde *Koning van Groot Brittannie*, die tegenwoordig voor de oudste gehouden wordt, thans maar omtrent tagtig Jaaren is bekend geweest. Deeze Bloem werdt oneindig meer geacht dan de anderen en het ging zo ver, dat men 'er meer dan duizend Guldens voor betaalde. In warme Landen overgebragt, ontluikt hy veel schooner dan te Haarlem en slaagt zo wel op den blooten Grond als in Broeibakken, maar vergaat in een koud vogtig Terrein.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK. *Hyacinthen.*

Sedert dien tyd, dat is geduurende het beloop deezer Eeuw, heeft men zig met zo veel vlyt toegelegd op het aanteelen van nieuwe Soorten en op allerley manieren, door verbetering van den Grond, de aankweeking en Voortteeling zodanig bevorderd, dat het getal ontzaglyk is vergroot. In plaats van veertig of vyftig Verscheidenheden, die men voor honderd Jaaren kende, waren 'er, in 't Jaar 1767, te Haarlem reeds zo veelen met Naamen onderscheiden, als ik bevoorens, van de Verscheidenheden der Bloemen spreekende, in een Tafeltje opgegeven heb (*). Hetzelve had ik ontleend uit de Lysten der Naamen, door den

(*) II. DEELS I. STUK van deeze *Natuurlyke Historie*, bladz. 213.

V. AFDEEL. III. HOOFD-STUK. *Hyacinthen.*

den meergemelden Heer, Marquis de ST. SIMON, die zo uitvoerig over de Hyacinthen geschreeven heeft, verzameld. Die Heer zegt, in zyn Werk, verscheide maalen; dat men 'er te Haarlem meer dan tweeduizend by Naamen kende. De Catalogus van den Heer DIRK VOORHELM, voor dit loopende Jaar 1779, bevat de volgende

HYACINTHEN.

Dubbelde bruin blaauwe. .	189
——— Porselein blaauwe.	129
——— Agaat blaauwe en Grisdeline.	54
——— Witte. .	53
——— ——— met Geel. .	36
——— Geele. .	3
——— Witte met Rood. .	86
——— ——— met Violet of Purper.	87
——— ——— met Vleeschkleur.	38
——— Roode. ,	126
——— Roos- en Vleeschkleurige.	80
Enkelde donker Blaauwe.	92
——— Porselein blaauwe.	70
——— Agaat-blaauwe. .	35
——— Witte .	92
——— Roode en Rooskleurige.	55
——— Geele. .	26

Dit maakt samen een getal van twaalfhonderd een- en vyftig, waar onder driehonderd-zeventig Enkelde, van welken ook veelen een

aanmerkelyken Prys waardig zyn, inzonderheid de Geele en Roode; welke laatsten, die voor dertig of veertig Jaaren nog byzonder zeldzaam waren, thans zo zeer vermenigvuldigd zyn, als men uit de optelling ziet en in raarheid plaats gemaakt hebben voor de Geelen, onder welken deezen Zomer een Nieuweling by zyn Ed. gebloeid heeft, die ik gezien heb, zo uitmuntende, dat dezelve by het bezigtigen door haare Koninglyke Hoogheid, de Princesse WILHELMINA, met Hoogst derzelver Naam is verwaardigd (*).

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK. *Hyacinthen.*

Onder de Blaauwe en Witte komen nog wel de hoogste van Prys voor; gelyk ik dus, onder de eersten, *Marchal de Turenne*, *Monbijou*, *Trianon* en *l'Importante* van 40 Guldens; *Prince Fredric Henry*, *Fanciscus primus*, en *la Gentillesse*, van 25; *Duke of Newcastle*, *Gekroonde Moor*, *Grand Victorieux*, *Keurvorst van Trier*, *la Mode Françoise* van 20; *la Belle Brunette* van 18 Guldens, aangetekend vind. Onder de dubbelde Witte is de *Admiraal Generaal* op 40, de *Erfstadhouderesse* op 30 Guldens gesteld en verscheide anderen op 25 a 20 Guldens. Onder de Rooden vindt men *la Republique d'Hollan-*

(*) De nieuwheid der Geelen blykt te meer daar uit, dat men in 't Kruidboek van WEINMANN, nu ruim dertig Jaar geleeden aan 't licht gekomen, onder de zo veele dubbelde en enkelde Hyacinthen, als Plaat N. 584 —— 587 voorgesteld zyn, geen ééne Geele of Geelachtige vindt.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK. *Hyacinthen.*

lande, (met reden de hoogste), op 50; *Princesse Frederica Sophia Wilhelmina*, *Duchesse de Parma* en *Aimable Caroline*, op 30; anderen op 20 Guldens en minder getaxeerd. Onder de Enkelde Roode of Roozekleurige en Geele, komen ook eenigen van 12 en 10 Guldens de Bol voor, enz.

Uit de Catalogussen der Bloemisten blykt, dat eene zelfde Naam, in verschillende Kleuren toegepast wordt aan byzondere Hyacinthen. Men vindt, by voorbeeld, een *Gloria Mundi*, zo wel onder de Blaauwen en Witten, als onder de Rooden. Sommige Enkelden zyn met de Naamen der Dubbelden benoemd; 't welk daar uit voortkomt, dat de Bloemisten het onder malkanderen niet eens zyn, omtrent de benaamingen. Ook verschillen zy dikwils met elkander, ten opzigt van de Kleuren, die zo in malkander loopen, dat men tusschen Rood, Roozekleur en Vleeschkleur, geen regte onderscheiding vindt. Voeg hier by, dat de zelfde Bol in de ééne Tuin een Bloem van hooger Kleur geeft dan in de andere; doch inzonderheid, dat het Rood in het ééne Saizoen veel beter slaagt dan in het andere; gelyk ook de Klisters, van een zelfde Bol genomen, zo van elkander als van den Moeder-Bol dikwils in Kleur verschillen. Men heeft ook Bloemen van verschillende Kleur op één Steel gezien.

Ik zwyg van de Gedrochtelyke vermengingen, die men kan maaken; zo door twee halve

Bol-

Bollen aan elkander te lappen, als anders; om nog kortelyk te spreeken van de Ongemakken, welken deeze thans zo geachte Bolbloemen onderhevig zyn; het geene den Prys onder de raarsten in stand houdt, en maakt dat veelen te Haarlem een bestaan hebben uit de Verzendingen, zo binnenslands, als inzonderheid aan de Vorstelyke Hoven door geheel Europa. Want, behalve dat 'er dikwils sterven, zonder dat men 'er de reden van kan navorschen; of ook door blykbaare redenen, wegens de koude en natheid van 't Saizoen; zyn sommige Bollen, in de Behandeling, van een geheel andere natuur dan anderen: waar omtrent gezegde Heer Marquis de St. Simon, van wien ik veel ontleend heb, dus spreekt (*).

V. Afdeel. III. Hoofdstuk. *Hyacinthen.*

„ De *Franciscus primus* is onder alle Hya-
„ cinthen-Bollen de gene die moeielykst voort-
„ teelt en de meeste zorge vereischt voor zyne
„ Klisters; maar, tot vergoeding, is dezelve
„ het minst onderhevig aan verscheide Kwaa-
„ len, welken de andere Bollen aandoen en
„ vergaat niet ligt. Het is de eenigste die,
„ sedert vyfentwintig Jaaren, op een aanmer-
„ kelyken Prys blyft. De *Rien ne me surpasse*,
„ een der schoonste blaauwe Hyacinthen, heeft
„ altoos een kwynend Loof, dat verdroogd is
„ en zelfs een weinig gekruld; men zou den-
„ ken

(*) In zyn aangehaalde Werk, *des Jacinthes, de leur Anatomie, reproduction et Culture.* Amst. 1768.

V. Afdeel. III. Hoofdstuk. *Hyacinthen.*

" ken dat de Bol ziek ware; doch hy geeft " een niet te minder ſchoone en forſe Bloem. " De blaauwe *Paſſe non plus ultra* ſchynt ook " geen genoegzaam Sap te hebben tot onder- " houd zyner Bladen, die vlak op den Grond " uitgeſpreid blyven, hoewel zeer groen en " gezond. *Og Koning van Baſan*, in tegen- " deel, ſchiet de Bladen zo hoog, breed en " regt, dat zy, zo wel als de Bloem, die van " een buitengewoone grootte is, [wit in 't " midden geel,] alle anderen overtreffe. De " *Couronne du Roi* heeft haar Loof ook al- " toos van een byzondere breedte en dikte. " De *Parhelie Solaire* en de *Komeet* hebben " het Hart haarer Bloemen rood en groen " gemengeld. Daar is veel werk aan, om " deeze laatſte van het Groen te zuiveren, zo " dat zy niet behoude dan het voortreffelyke " Rood, 't welke haar tot eene der ſchoonſten " van alle Hyacinthen maakt. De *Prins Des- " ſau* heeft het zelfde gebrek en, nog traager " zynde dan de Komeet, is het veel moeie- " lyker die te zien in alle haare ſchoonheid. " De *Theatre Italien*, zeer ſchoon rood van " Kleur, maar altoos laag blyvende, komt uit " den Grond met een ſterkkleurige Aair en " naderhand vertoonen zig de Bladen, die zig " niet ontwikkelen dan na de Bloem, welke, " om die reden, meer dan een andere van den " Vorst te dugten heeft, waar door de Kop " ligt verſchroeid wordt. Het *Juweel van Haar-*

" *lem*

„ *lem* en de *Princesse Karolina* hebben zo klei- V. AFDEEL. III. HOOFD-STUK. *Hyacinthen.*
„ ne en smalle Bloembladjes, vooral wanneer
„ zy beginnen te ontluiken, dat men ze, zon-
„ der op de manier van groeijing te letten,
„ naauwlyks voor Hyacinthen aan zou zien.
„ Ook behooren deeze tot de laatbloeijende.
„ De *Admiraal de Ruiter* in 't blaauw man-
„ keert nooit een tweede Steng te schieten,
„ zo dra de eerste haar Bloemen begint uit te
„ spreiden. De *Marquise de Bonnac*, wier
„ Kleuren zo fyn zyn, is meer dan een andere
„ onderhevig haare Steng te verliezen, welke
„ voor 't open gaan der Bloemen dikwils ver-
„ dort, 't geen de Bloemisten veel moeite
„ hebben te beletten. Dit toeval doet den Bol
„ geen kwaad, die niettemin in de volgende
„ Jaaren op zyn tyd bloeit. Een der ver-
„ maardste Bloemkweekers heeft my gezegd,
„ dat hy dit toeschreef aan een gebrek van
„ den omloop des Saps, 't welk te veel van
„ het middelpunt afweek, om zig in de zyden
„ te begeeven. De *Alcibiade* en de *Beaure-*
„ *gard* zyn ook dit toeval onderhevig, 't welk
„ men voorkomt met deeze Bollen in Novem-
„ ber, dat is een Maand laater, te planten,
„ dan de anderen. Sommige Soorten geeven
„ een groote menigte van Klisters, gelyk de
„ *Gekroonde Amstelland*, die 'er altoos een
„ kring van rondom de kroon des Bols maakt;
„ terwyl anderen 'er zeer weinig uitleveren en
„ ieder Soort behoudt hier in haare eigenschap-

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK. *Hyacinthen.*

„ pen. Die zig het minfte vermenigvuldigen, „ gelyk de *Franciscus primus*, *Staaten Generaal*, *Gekroonde Pieramiede*, enz. vergaan „ ook zo ligt niet als anderen. De Witten in „ 't midden rood, paarfch of violet, zyn het „ bederf meest onderhevig, verrottende ligt: „ de *Kontrolleur Generaal* in 't Witte, met een „ Violetkleurig Hart, is het moeielykfte te „ behouden en het gemakkelykfte om voort te „ teelen. De *Gloria Florum fuprema*, welke „ veele Liefhebbers voor de bevalligfte van „ alle Hyacinthen houden, vergaat zeer ligt „ en fleept in het bederf alle de Klisters mede, „ welke zig daar aan gehecht bevinden."

Wat de Bollen aangaat, die hebben, gelyk bekend is, eene zeer regelmaatige en fraaije figuur; waar in zy byna alle Bolplanten overtreffen. Ook is die figuur in alle Hyacinthen-Bollen even de zelfde. De meeften zyn van buiten met een Vlies van een zeer bevallige paarfche Kleur bekleed; doch fommigen misfen altoos dit paarfche Vliesje, en blyven wit; hoedanig ook de Kleur der Bloemen zy. Ondertusfchen kunnen geoefende Bloemisten, niettegenftaande die egaalheid van de figuur der Bollen, de meefte Soorten aan dezelven onderfcheiden. 't Verdient eok aanmerking, dat deeze Bollen eenigermaate den aart hebben van de Zee-Ajuin, niet eetbaar en misfchien eenigermaate Vergiftig zynde: zo dat zy door het Ongediert, Rotten en Muizen, dat naar Tulpen.

pen-Bollen zo gretig is, zelden worden aangetast. V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

(7) Hyacinth *met Trechterachtige getuilde opstaande Bloemen, die de Stengel korter dan de Bladen heeft.* VII. *Hyacinthus Corymbosus.* Getuilde.

Deeze Kaapse heeft den bynaam daar van, dat de Bloemen niet Aairswyze groeijen, maar een Tuiltje maaken aan den top van de Stengel (*). De Bladen, die uit den Wortel, welke een Bol is, voortkomen, zyn zeer smal, dikwils drie in getal, korter dan een Vinger: de Stengel is nog korter en heeft een Tuiltje van Trechterachtige paarsche Blommetjes. De Heer KOENIG heeft deeze aan de Kaap gevonden.

(8) Hyacinth *met Klokvormige half zesdeelige getroste Bloemen en Vliezige Meeldraadjes.* VIII. *Romanus.* Roomsche.

Te

(7) *Hyacinthus* Coroll. Infundibuliform. Corymbosis, Scapo foliis breviore. *Mant.* 223.

(*) Men vindt wel *Comosus* in *Syst. Nat.* maar dit zal een misslag zyn; alzo 'er *Corymbosus* in de *Mantissa* staat en nog een andere Soort met dien bynaam volgt.

(8) *Hyacinthus* Cor. Campanulatis semi-sexfidis Racemosis &c. *Mant.* 224. Hyacinthus Comosus albus Belgicus. C. B. *Pin.* 42. Hyacinth. Comosus albus, cœruleis Staminibus. J. B. *Hist.* II. p. 584.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

Te Rome komt deeze, volgens den Heer COPELLER, van zelf, zo op Bouwlanden als in de Tuinen voort. Zy heeft Bladen die zeer lang zyn, een Vinger breed, en eene lange ronde Tros van menigvuldige Bloemen, die gesteeld zyn, met kleine Vliezige stompe Blikjes. Zy zyn Klokvormig of Cylindrisch Eyrond, over de helft in zessen gedeeld, wit, met breede Vliezige Meeldraadjes en blaauwe Meelknopjes.

IX. *Hyacinthus Muscari.* Muskeerende.

(9) Hyacinth *met Eyronde Bloemen, die allen gelyk zyn.*

,, Uit Konstantinopolen en de nabuurige ,, Tuinen, over den Bosphorus gelegen, is ,, allereerst aan ons Europa deeze Plant me- ,, degedeeld, (zegt CLUSIUS,) welke ik, we- ,, gens den aangenaamen Reuk, niet kon voor- ,, bygaan. Zy heeft een witachtigen Bolwor- ,, tel, die groot is, en uit veele Schilfers ,, bestaat als een Uijen. Deeze geeft vyf of ,, zes langwerpige Bladen uit, over den Grond ,, verspreid, taamelyk dik en Sappig, dikwils ,, schoon rood of paarsch van Kleur. In 't ,, Voor-

(9) *Hyacinthus* Corollis ovatis omnibus æqualibus. *H. Cliff.* 126. *Ups* 85. R. *Lugdb.* 28. GOUAN *Monsp.* 178. Hyacinthus Racemosus Moschatus. C. B. *Pin.* 43. Muscari obsoletiore Flore. CLUS. *Hist.* I. p. 178. PANN. *Ic.* p. 201. Tipcadi Chalcedonium. LOB. *Ic.* 109.

„ Voorjaar ſchiet uit derzelver midden een vry „ dikke ronde Steel, niet ſtevig, in de boven- „ ſte helft Troswyze met Bloemen omringd, „ welke als aan elkander kleeven. Zy gelyken „ naar Bekertjes, en zyn in 't eerst ſomwy- „ len paarſchachtig of groen, vervolgens uit „ den groenen witachtig: ſomtyds blaauw of „ zwartachtig in 't begin en vervolgens bleek. „ Als zy verſlenzen willen, dan geeven zy „ een zeer aangenaamen Moskeljaat of Krui- „ derigen Reuk: hoewel die geel zyn naar Nar- „ cisſen ruiken. Ik verſtaa, dat zy ook geheel „ wit of hoog rood voorkomen: doch zodani- „ gen heb ik nog niet gezien. Op alle volgen „ groote, driekantige en als gevinde Hoofdjes, „ bevattende een zwart rond Zaad, dat taa- „ melyk groot is, als kleine Erwtjes. Zy be- „ gint van onderen op te bloeijen, gelyk de „ andere Hyacinthen. De vermaarde CORTUSUS heeft eerst de Bollen, hier van, „ aan den grooten Liefhebber van Kruiden in „ Nederland, myn Vriend BRANCION, on- „ der den naam van *Tipcadi* toegezonden. Te „ Konſtantinopolen zyn de Bloemen, als aller- „ aangenaamst van Geur, onder den naam van „ *Muscari* of *Muschurimi* bekend (*)." Zy groeijen in Languedok in 't wilde, zo GOUAN aantekent."

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

(10)

(*) Zy zyn 'er tot Minnaaryên in gebruik, wordende aan eene Beminde toegezonden, zo TOURNEFORT verhaalt.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK. X. *Hyacinthus monstrosus.* Monstreuze.

(10) Hyacinth *met byna Eyronde Bloemen.*

Hoe deeze *Monstreuze Hyacinth* gezegd kan worden byna Eyronde Bloemen te hebben, begryp ik niet. De gene, ten minste, die ik daar van gezien heb, gelykt in Loof wel naar de Hyacinthen, doch de Bloem, hoe fraay ook door haare schoone paarschachtig blaauwe Kleur, gelykt in geenen deele naar dezelven, dan door de trosachtigheid; zynde als het overblyfzel van een Tros, daar men de Druiven afgeplukt heeft, zo COLUMNA aanmerkt. De Bloem, die Kegelvormig gepluimd is, duurt lang en vergaat eindelyk zonder eenig Zaad te geeven. De Soort niettemin blyft behouden door de Afzetzels of Klisters, waar mede men dezelve voortteelt. COLUMNA heeftze naar den Kardinaal SANNESIUS genoemd, in wiens Tuin zy zig ten zynen tyde bevondt. Sommigen willen, dat zy in 't Land omstreeks Pavia, in Lombardye, zou gevonden zyn. Anderen denken, dat het eene verbastering zy van de volgende Soort, en dat is niet onwaarschynlyk. By WEINMAN vindt menze, onder den naam van *Koraalen-Hyacinth*,

(10) *Hyacinthus* Corollis subovatis. *Vir. Cliff.* 28. R. *Lugdb.* 28. β. Hyac. Floribus paniculatis monstrosis. *H. Cliff.* 126. Hyac. paniculâ cœruleâ. C. B. *Pin.* 42. Hyacinthus Sannesius, paniculâ comosâ. COL. *Ecphr.* p. 10. T. 12.

cinth, om dat de Bloesſem zig als Takjes Koraal vertoont, zeer wel afgebeeld (*). V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK. XI.

(11) Hyacinth *met hoekig Rolronde Bloemen, de bovenſten onvrugtbaar en langer geſteeld.* *Hyacinthus Comosus.* Gekroonde.

In de Velden der Zuidelyke deelen van Europa, zelfs in Vrankryk, Duitſchland en Switzerland, groeit deeze, die in 't Franſch *Vaccet* genoemd wordt. Veelen houden dezelve voor de Hyacinth van DIOSCORIDES, en misſchien niet ten onregte. De Kleur, immers, voldoet, en wat de kromte van de Bloem-Aair aangaat, hier omtrent is zyne beſchryving duiſter. Gemeenlyk wordt dezelve, in Duitſchland, *Akker-Hyacinth* geheten. Men houdtze hier in de Tuinen.

Uit een Bol, als die der eerſte Soort, komen breede Bladen, van een Voet langte, waar tusſchen een Stengel, die ſomtyds een Elle hoog wordt, met een zeer lange Aair. De onderſte Bloemen zyn flets van Kleur, Rolrond, van

(*) Hyacinthus Calamiſtratus. WEINM. Pl. N. 583. Lett. *a.*

(11) *Hyacinthus* Coroll. angulato-Cylindricis &c. *Mant.* 366. GOUAN *Monsp.* 178. Muscari Arvenſe latifolium purpurascens. TOURNF. *Inſt.* 347. Hyacinth. Comoſus major purpureus. C. B. *Pin.* 42. Hyacinthus. CAM. *Epit.* 798. Hyac. Comoſus ſpurius tertius. DOD. *Pempt.* 218. Hyac. Dioscoridis comoſus major. LOB. *Ic.* 106. WEINM. uts. Lett. *b.*

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

van binnen met Honig gevuld en Vrugtdraagende. Aan den top zyn zelfs de Steeltjes paarſchachtig blaauw, zo wel als de Bloemen, die zeer ſchraal zyn en misdraagen, maakende een Kroontje boven de anderen, waar van de bynaam. Het enkele Gezigt maakt het blykbaar, dat de voorgaande Soort uit deeze kan zyn geſprooten.

XII. *Hyacinthus Botryoides.* Druifachtige.

(12) Hyacinth *met Klootronde eenvormige Bloemen en Sleufachtig Rolronde geſtrekte Bladen.*

XIII. *Racemoſus.* Getroste.

(13) Hyacinth *met Eyronde Bloemen, de bovenſten ongeſteeld, de Bladen ſlap.*

Deeze beiden, in de Zuidelyke deelen van Europa, als ook in Duitſchland en Switzerland, groeijende, verſchillen weinig. Behalve het gene in de bepaalingen is aangeſtipt, merkt de Ridder aan, dat het voornaamſte verſchil daar in

(12) *Hyacinthus* Coroll. Globoſis uniformibus, Fol. Canaliculato-Cylindricis ſtrictis. GOUAN *Monsp.* 179. Hyacinthus Corollis globoſis. *H. Cliff.* 126. *Ups.* 85. *R. Lugdb.* 28. Hyac. Racemoſus cœruleus major. C. B. *Pin.* 42. Hyac. Botryoides purpureus tertius. CLUS. *Hiſt.* I. p. 181. Hyac. Botr. cœr. amœnus. LOB. *Ic.* 108.

(13) *Hyacinthus* Coroll. ovatis, ſummis ſesſilibus, Fol. laxis. SAUV. *Monsp.* 17. Hyac. Racem. cœrul. minor Juncifolius. C. B. *Pin.* 43. Hyac. Botryoides primus. CLUS. *Hiſt.* I. p. 181. *Pann.* T. 205, 206. Hyacinthus Racemoſus. DOD. *Pempt.* 217.

in bestaat, dat de Bloemen in de laatste wel- V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.
riekende en de Bladen half neerhangende zyn.
De eerste heeft dezelven, buiten dien, veel
breeder dan de laatste, die derhalve Biesbladige door BAUHINUS gebynaamd wordt. Ook
valt dezelve kleiner. TOURNEFORT maakt
derhalve, doch inzonderheid wegens de Kleur
der Bloemen, wel agt of negen Soorten van
deeze *Druif-Hyacinthen* in zyn Geslagt van
Muscari, dat door de Kogelrondachtige Bloemen van de Hyacinthen onderscheiden wordt.
De beroemde HALLER betrektze, met onzen Ridder, tot dezelven en noemt de laatste,
Hyacinth met gekielde, de andere met Grasachtige Bladen, welke de Kogelronde Bloemen
eenzydig heeft, en de Aair met wat minder
beladen, twintig of dertig naamelyk, daar de
Getroste 'er wel veertig of vyftig in ééne
Aair heeft. Deeze, zegt hy, ruiken naar
Pruimen, en zyn vol Honigzoet Vogt, maar
aan den top vindt men dikwils misdraagende.
De Stengetjes vallen maar een half Voet hoog.
't Gemeene Volk, in Provence, noemt deeze
Druif-Hyacinthjes *Barrilets* zegt LOBEL, om
dat de Bloemen naar Flefchjes, [ik zou denken naar Tonnetjes,] gelyken en in Languedok
geeft men aan dezelven, zo wel als aan de
Gekroonde Hyacinth, voorgemeld, den naam
van *lou Couguou*, zo GOUAN verzekert. De
Kleur, gelyk men ze ook by onze Bloemisten
vindt, is blaauwachtig, wit of incarnaat.

(14)

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK. XIV. Hyacinthus Orchioides. Stindelkruidige.

(14) Hyacinth *met zesdeelige Bloemen, de drie buitenste Blaadjes korter.*

„ Van den jaare 1758, tot nu toe, heeft „ deeze dikwils by ons gebloeid, (schryft de „ Heer N. L. BURMANNUS,) verschillende „ grootelyks, zo in het Loof, als in groot- „ te, in de kleur de Bloemen en in de Vlak- „ ken, waar mede de Steng en Bladen ge- „ sprenkeld zyn.". Drie verscheidenheden geeft 'er de vermaarde BREYN van op, allen van de Kaap afkomstig, welken zyn Ed. Vader in de Tuin van Mevrouw DE FLINES bloeijende hadt gezien. Twee derzelven waren grooter, met de Stengel een Voet hoog en twee Wortelbladen van een half Voet lang, bleek groen; maar de eene hadt dezelven, zo wel als de Stengel, ongevlakt, de ander met bruine Vlakken getekend. In beiden was de Stengel, op de manier der Hyacinthen, bezet met buikig Rolronde Bloemen, ieder door een Blikje geschoord, daar de Meeldraadjes een weinig uitstaken en deeze Bloemen hadden de drie buitenste Slippen veel korter dan de binnensten. De Kleur derzelven was in de ongevlakte blaauw, in de gevlakte Zwavel geel. Een derde hadt gee-

(14) *Hyacinthus* Corollis sexpartitis, Petalis tribus exterioribus brevioribus. Hyacinth. Orchioides Africanus major bifolius maculatus &c. BREYN *Prodr.* III. p. 24. T. 11. f. 1, 2, 3. Orchis angustifolia maculata. BUXB. *Cent.* III. p. 10. T. 16. BURM. *Prodr.* 10.

geene Bladen; de Stengel was geel en bruin gevlakt, de Bloemen, uit den witten geelachtig, maakten een korte digte Aair uit. V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

Ik heb dergelyke Verscheidenheden deezer Soort van de Kaap ontvangen, waar onder ééne eenbladige, gelyk deeze Hyácinth by WEINMAN afgebeeld wordt (*): doch de Bloemen gelyken 'er weinig naa en de tweebladige, die hy daar nevens opgeeft, schynt door den Wortel nog meer te verschillen van deeze Soort, die een ronden Bolwortel heeft.

(15) Hyacinth *met Wollige Bloemen en een Takkige Stengel.* XV. *Hyacinthus Lanatus.* Gewolde.

Deeze, die zig in de Leidse Akademie-Tuin bevondt, welke de Hoogleeraar A. VAN ROYEN genoemd hadt, Hyacinth met een Takkige Stengel en Woldraagende Bloemen, hadt de Heer LINNÆUS niet gezien en wist ook de plaats der afkomst niet.

Onder de Kaapse Planten telt onze Hoogleeraar N. L. BURMANNUS, ook de Paarschachtige (*Amethystinus*) en misschien de *Orientalis* of gewoone Tuin-Hyacinth. Ik heb Kaapse Exemplaaren naar deeze beiden gelykende.

ALE-

(*) Hyacinthus Africanus Orchioides Serpentarius B. Tab. N. 582.

(15) *Hyacinthus* Corollis Lanatis, Caule Ramoso. Hyacinth. Caule Ramoso, Corollis Lanigeris. R. *Lugdb.* 27.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

ALETRIS.

Dit Geslagt hadt een Trechterachtige gerimpelde Bloem, ook in zessen gedeeld zynde, met de Meeldraadjes in den voet der Slippen ingeplant en het Zaadhuisje driehokkig. De volgende uitheemsche Soorten komen 'er thans in voor; naamelyk

I. *Aletris Capensis.* Kaapse.

(1) Aletris *die ongestengd is, met Lancetvormige gegolfde Bladen, een Eyronde Aair en knikkende Bloemen.*

Na dat de Heer LINNÆUS die Kaapse Plant, onder deeze bepaaling, voorgesteld hadt, werdt dezelve door gedagten Heer N. L. BURMANNUS omstandig, op de volgende manier, beschreeven.

„ De Wortel, een Kegelachtige Bol, van „ onderen plat als een Koek, met omgeboo„ gen Vezelen. Lancetvormige, gegolfde Sap„ pige, zeer gladde Bladen, die de Stengel „ Scheedswyze, tot het midden toe, omvatten, „ welke anderhalf Voet lang is, eenzaam, met „ paarsche Vlakken. De Bloemen aan den „ top

(1) *Aletris* acaulis, Fol. Lanceolatis Undulatis, Spicâ ovatâ, Floribus nutantibus. *Syst. Nat.* XII. Gen. 424. *Veg.* XIII. Gen. 428. p. 277. BURM. *Fl. Cap. Prodr.* 10. MURRAY *Gott.* 205. *Act. Stokholm* 1770. p. 229. T. 5. Veltheimia. GLED. *Act. Berol.* 1771. Orchis Hyacinthoides Fol. Caule et Flor. maculatis. BUXB. *Cent.* III. p. 12. T. 20.

„ top van de Steng, knikkende, Pypachtig, „ aan de tippen zestandig. Zes Draadachtig „ dunne Meeldraadjes, in het Bloempypje in- „ geplant, met rondachtige Knopjes. Een „ langwerpig, driehoekig, driehokkig Vrugt- „ beginzel, met een Elsvormigen geboogen „ Styl."

V. AFDEEL. III. HOOFD-STUK.

Het is, volgens den Heer MURRAY, de zelfde Plant, waar van wylen de beroemde HEISTER den Bol van de Kaap ontvangen hadt, en die, in den jaare 1760 in de Helmstadse Akademie Tuin gebloeid en ryp Zaad gedraagen hebbende, in 't jaar 1763 wederom bloeide (*), geevende toch veel forser Bloemsteel; waar uit de Heer FABRICIUS dezelve als een byzonder slag van Plant, tusschen de Aloë en Hyacinth middelslagtig, beschreef. „ Dezelve geleek, (zegt die Autheur), ten opzigt van den Wortel en Bloemsteel volmaakt „ naar de Peruviaansche Hyacinth, (waar zyn „ Ed. dit Gewas op volgen laat); in het Loof „ naar de *Hæmanthus Colchici folio* van DIL- „ LENIUS; maar, wat de Bloem-Aair aan- „ gaat, volkomen naar die Plant, welke *Afri-* „ *kaanse Aloë*, met zeer lange smalle driehoe- „ ki-

(*) Dit blykt duidelyk uit de woorden van den Hoogleeraar FABRICIUS, die zegt: quæ nunc, Mense Januario 1763, iterum Scapum floridum adhuc vegetiorem ex eodem Bulbo protulit. (*Enum. Meth. Plant. Hort. Helmstad.* 1763, p. 23.)

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

„ kige Bladen en geele ſtinkende Bloemen, van „ COMMELYN genoemd wordt:" welke de *Aloë* (thans *Aletris*) *Uvaria* is (*).

Gezegde Gottinger Hoogleeraar MURRAY in de Kruidtuin aldaar, in den jaare 1769, twee bloeijende Planten daar van voor Oogen hebbende, gaf daar van, in de Verhandelingen der Koninglyk Sweedſche Akademie te Stokholm, een uitvoerige Afbeelding en beſchryving, waar van het voornaamſte hier op uitkomt.

„ De Plant heeft een Klootronden, gerok„ten, Violetkleurigen of bruinachtigen Bol, „ die van onderen veel lange witte Vezels „ heeft, welke taamelyk dik zyn, met fyne „ Vezeltjes doorvlogten. Zes Wortelbladen „ heeft dezelve van ongelyke breedte, de „ buitenſten als een Handpalm, Lancetvor„mig-Eyrond, Sleufachtig geplooid, op de „ kanten gegolfd, donker groen, met paarſch„achtige Vlakken. Zy zyn half zo lang als de „ Stengel, die ſcheef tusſchen dezelven op-

„ ſtygt,

(*) In de *Mantisſa altera* van den Heer LINNÆUS, wordt de benaaming van *Scilla, Radice ſolidâ, Corymbo contortô Conico*: FABR. *Helmſtad.* 23: zeer verkeerdelyk als een *Synonymum* van deeze Plant opgegeven: daar dezelve de Soortnaam is van de gedagte *Peruviaanſche Hyacinth*, met een vitieuſe verdraaijing van *contorto* voor *conferto*; 't welk men uit de agter gevoegde L. Sp. 4, genoegzaam had kunnen beſpeuren. 't Is te verwonderen, hoe men door verhaaſting kan mistasten: want het blykt zeer duidelyk, dat FABRICIUS niet in zyn hoofd gehad heeft, gedagten naam te geeven aan dit vreemde Gewas.

„ ftygt, in 't eerst krom, verder regt, rond, V. AFDEEL. III. HOOFD-STUK.
„ taamelyk dik, twee Voeten lang, met der-
„ gelyke Vlakken, aan den top gekroond met
„ een dikke digte Aair of Tros, van menig-
„ vuldige, kort gefteelde, knikkende Bloemen,
„ ieder met twee Borftelige Blikjes, die bo-
„ ven een klein Kroontje maaken. De Bloe-
„ men, ongekelkt, zyn byna Rolrond, Pyp-
„ achtig, drie Duimen lang en maar twee Ly-
„ nen breed, aan den Mond doorgaans een
„ weinig ingefneeden, Reukeloos, witachtig
„ met Vleefchkleurige Vlakjes. Zy bevatten
„ doorgaans zes Meeldraadjes, die, op twee
„ derden der langte van den bodem af, aan
„ den wand der Bloemen aangegroeid zyn, en
„ by den Mond eindigen, met langwerpige
„ Meelknopjes en een geel Stuifmeel. Het
„ Vrugtbeginzel, op den bodem zittende, heeft
„ den Styl een weinig korter, Elsvormig,
„ met een ftompen Stempel. Het Zaadhuisje
„ is groot, driekantig Eyrond, met drie Vler-
„ ken, Blaasachtig, twee Duimen lang, fprin-
„ gende van boven open, en bevattende maar
„ weinige Zaaden."

Gezegde Heer heeft in die beide Planten eenige verfchillendheden opgemerkt. In de grootfte hadt de Aair wel zestig, in de kleinfte maar twintig Bloemen. De onderften hadden den Mond in zevenen of agten gefneeden, en ook zo veel Meeldraadjes; terwyl de bovenften in zesfen gedeeld waren, met zes Meeldraadjes.

Cc 3 Voorts

V. AFDEEL. III. HOOFD-STUK.

Voorts merkt hy te regt aan, dat deeze Plant van de opgegevene Kenmerken der Aletris in dit voornaame afwykt, dat de Bloemen geenszins gerimpeld, maar volkomen glad zyn. Het eerste hadt LINNÆUS van de Virginische Soort, welke den bynaam van Meelig droeg, ontleend, en, niettegenstaande dezelve thans is uitgemonsterd en ik weet niet waar geplaatst, heeft zyn Ed. nog dit Kenmerk, op geen der tegenwoordige Soorten passende, behouden (*). Bovendien komt de inplanting der Meeldraadjes geenszins met deeze Soort overeen en de gedaante der Bloemen verschilt grootelyks van de *Hyacinthoides*, gelyk wy zien zullen; zynde zelfs ook niet Trechterachtig: des het byzondere Kenmerk van dit Geslagt byna verdwynt.

II. *Aletris Uvaria.* Getroste.

(2) Aletris *die ongestengd is, met Degenvormige gesleufde gekielde Bladen.*

Dat

(*) Ook wordt elders daar van gezegd: Stamina non alternantia cum Corollæ segmentis, sed iisdem opposita, ut et Corolla rugosissima et fere Farinacea, distinctissimum reddunt Genus. *Am. Acad.* III. p. 11. Hoe weinig strookt dit met de thans opgegevene Soorten!

(2) *Aletris* acaulis, Fol. Ensiformibus Canaliculatis carinatis. *Syst. Nat.* XIII. Aloë Uvaria. *Sp. Plant.* 460. Aloë Fol. Linearibus Radic. Membranaceis. *H. Cliff.* 133. R. *Lugdb.* 23. Aloë Africana, Folio triangulari longissimo et angustissimo, Flor. luteis fœtidis. COMM. *Hort.* II. p. 29. T. 15. SEB. *Thes.* I. p. 29. T. 19. f. 3. WEINM. *Kruidb.* Tab. N. 45. KNORR. *Thes. Rei Herbariæ Hortensisque.* Neur. 1770. Tab. A. 13. optime.

Dat deeze van de voorgaande afgezonderd moet worden, is blykbaar uit het Loof, alzo zy zeer lange smalle driekantige, gespitste, Degenvormige Bladen heeft, uit hoofde van welken VAN STAPEL haar oudtyds *Iris Uvaria* genoemd heeft, zinspeelende tevens op de Getroste Bloemen, die echter in 't allerminste niet naar de Bloemen van Lisch gelyken: des deze naam weinig past. Tot de Aloë - Planten kon zy ook niet gevoeglyk behooren, gelyk de Heer BURMANNUS den Ridder erinnerd heeft: hoewel de Bloem, zo min als die der voorgaande Soort, met de opgegevene Kenmerken der Aletris strookt. Ten opzigt van de gedaante der Stengel en Bloemtros komt zy byna volmaakt met gedagte *Kaapse*, zo wel als in de afkomst overeen; doch heeft den Styl en Meeldraadjes een weinig uitsteekende, en de hoogte van 't Gewas verschilt aanmerkelyk. Haar Bladen en Stengel hebben wel vier of vyf Voeten langte; de Bloemen zyn gesslooten rood, ontlooken geel en stinken; de Wortel is geen Bol, maar een onregelmaatige Knobbel, die zydelings dikke Vezels uitgeeft. In de Hollandsche Kruidhoven is zy taamelyk bekend en bloeit 'er op 't laatste van den Zomer.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

(3) Aletris, *die ongestengd is, met breede platte Lancetvormige Bladen.*

III. *Aletris Linguæformis.* Tongbladige.

Niet-

(3) *Aletris* acaulis, Foliis latis, planis, Lanceolatis. *Mihi.* BURM. *Cap. Prodr.* 10. BUXB. *Cent.* III. T. 20.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

Niettegenstaande de aangehaalde Afbeelding van BUXBAUM door den Heer LINNÆUS tot de eerste Soort betrokken is, geef ik hier nog plaats aan de gene, welke de Heer N. L. BURMANNUS *Tongachtige*, wegens de figuur der Bladen, tytelt. Dezelve, zegt zyn Ed., hadt in de Maand April van 't jaar 1758 gebloeid en kwam in Gewas met de eerstgemelde overeen; doch hadt de Steng korter, ongevlakt en de Bloemen eens zo groot. Een dergelyk verschil heeft plaats in de Standelkruidige Hyacinth, als boven is gemeld.

IV. *Aletris bifolia.* Tweebladige.

(4) Aletris *die ongestengd is en tweebladig.*

Ik zou van deeze, die ook een Verscheidenheid van de eerste schynt te zyn, geen gewag maaken, indien 'er niet in een Verzameling van nog niet uitgegeven Planten, uit het Kruidboek van BUCHODZ, een Afbeelding van aan 't licht gekomen ware, die in gestalte aanmerkelyk van de voorgaanden verschilt. De Bladen omwinden de Stengel, welke yl met Rolronde Bloemen is bezet, waar van eene afzonderlyk geopend vertoont wordt. Volgens die figuur schynt my de Bloem tot aan den voet verdeeld te zyn, dat met de ande-

(4) *Aletris* acaulis, Foliis binatis. *Mihi.* BURM. *Cap. Prodr.* 10. *Ecloga Botanica* per WIRSING. Norimb. 1778. Fol. Tab. 3.

deren geheel ſtrydig is. Zy was, in dat Kruidboek, een Soort van *Orientaalſche Hyacinth* genoemd; 't welk myns oordeels beter ſtrookt.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

(5) Aletris *die ongeſtengd is, met Lancetvormige Vleezige Bladen en tweelingſe Bloemen.*

V. *Aletris Hyacinthoides.* Hyacinthige.

Veel twyfeling heeft deeze Plant veroirzaakt, als zeer lang zonder bloeijen in de Hollandſche Tuinen bewaard geweest zynde; zo dat daar van zelfs Afbeeldingen, met enkele Bladen, aan 't licht gegeven zyn, onder den naam van Aloë, wegens de gedaante; doch men heeft naderhand ontdekt, dat dezelve, in figuur der Bloemen, nader kwam aan de Hyacinthen of aan dit Geſlagt, tot het welke zy eindelyk is t'huis gebragt. Men meent daar toe zo wel een Ceylonſche als een Guineeſche te behooren; maar dezelven verſchillen merkelyk in 't Loof, als volgt.

De *Ceylonſche* (*) heeft de buitenſte Bladen Lan-

A. *Zeylanica.* Ceylonſche.

(5) *Aletris* acaulis Fol. Lanceolatis Carnoſis, Floribus geminatis. BURM. *Fl. Ind.* p. 83. Aloë Hyacinthoides. *Sp. Plant.* I. p. 123. Aloë Fol. Lanceolatis planis rectis Radicalibus. *H. Cliff.* 132. *Ups.* 85. *Fl. Zeyl.* 130. Katu-Kapel. *H. Mal* XI. p. 83. T. 42?

(*) Aloë *Zeylanica* pumila Fol. variegatis. COMM. *Hort.* II. p. 41. T. 21. PLUK. *Alm.* 19. T. 256. f. 5. WEINM. *Kruidb.* Tab. N. 74. Aloë Fol. exterioribus Lanceolatis planis erectis Radicalibus &c. R. *Lugdb.* 23.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

Lancetvormig plat regtopstaande, de binnensten Elsvormig half Rolrond, gesleufd en veel langer: allen in 't donker groene met bleeker Vlakken, als een Slangehuid getekend. Deeze Bladen komen voort uit een dikke roodachtige Wortel, die van binnen wit is en sterk voortloopt, zo dat menze ligt kan vermenigvuldigen. Eens heeftze in de Keizerlyke Hof-Tuin te Weenen gebloeid, zo de Heer JACQUIN aantekent; die bevondt, dat de Bloemen naageenoeg met de volgende overeenkwamen, zynde zeer fyn geslipt, en de Stengel maar een Voet lang, de helft dunner hebbende.

B. *Guineënsis.* Guineesche.

De *Guineesche* (*) heeft de Bladen wel op dergelyke manier, in 't donkere, naamelyk, met Golfswyze licht groene Vlakken getekend; doch dezelven zyn altemaal Lancetvormig en plat, hoewel insgelyks styf overend staande. Deeze werdt door den vermaarden COMMELYN, uit de Hortus alhier, ook zonder Bloemen in Plaat gebragt, als wanneer zyn Ed. opmerkte, dat zy een Wortel met Knietjes heeft, die van buiten geelachtig is en de Bladen komen op een geheel andere wyze voor, zynde ook met een rooden rand gezoomd. Dus schynt zy vry veel van de voorgaande te verschillen. Hy hadtze, in den jaare 1702, eene Bloemsteng zien schieten, van twee Voeten hoog,

(*) Aloë *Guineënsis*, Radice geniculatâ, Foliis e viridi et atro undulatim variegatis. COMM. *Hort.* II. p. 39. T. 20. Præl. 84. T. 33.

hoog, rond en uit den groenen paarſchachtig, met veele witachtige eenbladige Bloemen. Deeze waren Pypachtig, in zes diepe omgeboogene Slippen verdeeld, hebbende in 't midden, behalve den Styl, zes witachtige Meeldraadjes, met dwars daar op leggende Knopjes. Deeze Bloemen vergingen in de Herfst altemaal, zonder Zaad te maaken. Het ſchynt dat van dezelven twee by elkander aan de Stengel voortkwamen, 't welk de reden zal zyn van de gemelde bepaaling. „ Zy gelyken „ naar die der Hyacinthen (zegt de Ridder) „ ook door de drie Honigvoerende gaatjes van „ het Vrugtbeginzel: JACQUIN, niettemin, „ achtze tot dit Geſlagt te behooren (*)."

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

(6) Aletris *die geſtengd is, met Lancetvormige ſlappe Bladen.*

VI. *Aletris fragrans.* Welriekende.

Deeze Plant, in 't laatst der voorgaande Eeuw in de Hortus Medicus gebloeid hebbende, werdt door den geleerden COMMELYN op twee Plaaten afgebeeld. Dezelve hadt toen een

(*) Ik vind dat zyn Ed. dezelve tot de Hyacinthen, of tot een nieuw Geſlagt, met de volgende betrokken wilde hebben: zeggende, dat zy jaarlyks in de Keizerlyke Hof-Tuin bloeit. *Vind.* 308.

(6) *Aletris* Caulescens, Fol. Lanceolatis laxis. JACQ. *Vind.* 309. Aloë Africana Arborescens Floribus albicantibus fragrantisſimis. COMM. *Hort.* II. p. 7. T. 4. N. 1, 2. & I. p. 93. T. 49.

V. Afdeel. III. Hoofdstuk.

een Stam van vier Voeten hoogte, aan 't boveneinde, op de wyze der Mays, met Bladen bezet van anderhalf Voet langte en drie Duimen breedte, fpits uitloopende en donker groen, van onderen met eene dikke Ribbe gekield, niet ftevig. Daar tusfchen fchoot zy een Stengel of Bloemfteel van anderhalf Voet hoogte, beladen met veele Trosjes van witte eenbladerige Bloemen, met een in zesfen gefneeden omgekrulden rand; dus veel naar die der enkelde Hyacinthen gelykende, en met roode ftreepjes overlangs getekend. Zy gaven een zeer aangenaamen Reuk, als de Tuberoozen, ftortende, gelyk de Boomachtige Aloë, een Honigzoet Vogt. Vroeg in 't Voorjaar bloeide deeze Plant, om de twee Jaaren, in het Winterhuis; vervullende hetzelve met haaren aangenaamen Geur. Zy was uit Guinee afkomftig en moest derhalve warmer gehouden worden dan de Kaapfe Planten. Hy hadtze *Boomachtige Afrikaanfche Aloë*, met witachtige zeer geurige Bloemen, getyteld.

Maar éénmaal hadt de Heer JACQUIN deeze Plant bloeijende gezien in de Keizerlyke Tuin te Weenen, alwaar het zeer groote Winterhuis ook met derzelver aangenaamen Reuk vervuld werdt. De deelen der Vrugtmaaking onderzogt zyn Ed. naauwkeurig en bevondt de Bloem als gezegd is, aan den voet Buikig, als het Vrugtbeginzel influitende, 't welk Eyrond was met een langen Draadachtigen Styl, die een Knop-

Knopje hadt als uit drie Stempels bestaande. Deeze Styl stak buiten de Bloem uit, van lang-te zynde als de Meeldraadjes, die de omgeboo-gene Bloemslippen bykans evenaarden, zynde aan derzelver voet ingeplant, zes in getal, met langwerpige draaijende Meelknopjes.

V. AFDEEL. III. HOOFD-STUK.

Dit doet dan blyken, dat deeze Plant, zo wel als die van de voorgaande Soort, geenszins tot het Geslagt van Aloë, dat de Meeldraadjes, volgens LINNÆUS, in den Stoel moet ingeplant hebben, behoorde. Tot de Hyacinthen kon zy ook, wegens 't gemis der drie Honigvoerende Gaatjes in 't Vrugtbeginzel, niet t'huis gebragt worden. Hierom was niets nader dan dit Geslagt, tot het welke zy, volgens de opgegevene bepaalingen, meer behoorde dan de eerste Soorten.

(7) Aletris *die byna gestengd is, met de Wortelbladen Eyrond, gesteeld, en Klokvormige Bloemen.*

VII. *Aletris Japonica.* Japansche. PLAAT LXXXIV. *Fig.* 2.

Tot dit Geslagt heeft ook de Heer THUNBERG een Plantje betrokken, dat zyn Ed. in Japan geplukt hadt; hetzelve, als een nieuwe Soort, noemende *Aletris Japonica.* Ik heb, volgens myn daar van ontvangen zeer fraaije Exemplaar, de Afbeelding in *Fig.* 2, op PLAAT LXXXIV.

(7) *Aletris* subcaulescens, Fol. radicalibus ovatis petiolatis, Flor. Campanulatis. *Mihi.*

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

LXXXIV. medegedeeld. In Bladerloof verschilt hetzelve van alle de voorgaanden niet minder dan in de figuur der Bloemen: het welk ik door de bepaaling getracht heb eenigermaate uit te drukken.

De Steng of Stengel schynt taamelyk lang te zyn, doch hoe lang kan ik niet vastslellen (*). De Wortelbladen, in een Plantje daar nevens gevoegd, zyn Eyrondachtig, overlangs geribd, met zeer lange Steelen en Vliezig dun, zo wel als de Stengbladen, die Lancetvormig en naauwlyks gesteeld, allengs verkleinen naar boven, en ieder aldaar uit zynen Oxel een Bloem uitgeeven, welke van een dun Pypachtig beginzel zig Klokvormig uitbreidt met zes spitse punten. De Styl des Stampers is geknopt en langer dan de Meeldraadjes, die echter ook buiten de Bloem uitsteeken en ingeplant zyn in de wanden, daar de Trechter eindigt, gelyk my uit de opgescheurde Bloem is gebleeken.

De Geslagten van *Yucca*, *Aloë* en *Agave*, hier op in het Samenstel der Sexen volgende, zouden volgens de gedaante der Bloem ook wel tot de Lelieachtigen hebben kunnen t'huis ge-

(*) Of het een Steng (*Caulis*) dan een Stengel of Bloemsteel (*Scapus*) te noemen zy, is my even zo min blykbaar. Het onderscheid daar tusschen schynt niet volstrekt bepaald te zyn. In *Phil. Bot.* onderscheidt LINNÆUS *Scapus* van *Caulis*, doordien de eerste enkel Bloem en Vrugt, de laatste ook Bladen draagt: dienvolgens zou dit een *Caulis* zyn. Doch men vindt ook wel *Scapi* genoemd, die Bladen draagen en *Caules* zonder Bladen.

gebragt worden: maar, om dat de Gestalte te veel van de Bolplanten afweek, heb ik die reeds elders beschreeven (*). Dus volgt dan hier het Geslagt van

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

ALSTROEMERIA.

't Welk de Bloem zesbladig, byna tweelippig heeft, met de twee onderste Blaadjes aan den voet pypachtig, en afgeboogene Meeldraadjes. Het is naar den Sweedschen Botanist ALSTROEMER getyteld en bevat de drie volgende Amerikaansche Soorten.

(1) Alstroemeria *met een opgeregte Steng.*

I. *Alstroemeria pelegrina.* Opstaande.

De natuurlyke Groeiplaats van deeze Soort is op het Gebergte, omtrent een Uur gaans benoorden de Stad Lima in Peru, alwaar de Plant, wegens de fierlykheid haarer Bloemen, *Pelegrina*, dat is Uitmuntende, van de Inwooners geheten wordt. Pater FEUILLÉE beschryft ze aldus. „ De Wortel is als een „ bos-

(*) Men vindt de Yucca, onder de Heester-Gewassen, in het IV. STUK, bladz. 441: de Aloë-Planten in het VIII. STUK, bladz. 353 enz., onder de Kruiden voorgesteld.

(1) *Alstroemaria* Caule erecto. *Syst. Nat.* XII. Gen. 428. *Veg.* XIII. Gen. 432. p. 279. JACQ. *Hort.* Tab. 50. Planta Alstromeria. *Am. Acad.* VI. p. 247. Tab. Hemerocallis Flor. purpurascentibus maculatis, FEUILL. *Peruv.* II. p. 711. T. 5.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

„ bosje Fransche Raapen, van twee Duimen
„ langte, en in 't midden byna een half Duim
„ dikte. Zy maakt een Stengetje van een
„ Span hoogte, zeer dun, doch overend staan-
„ de, onregelmaatig bezet met eenige Blaadjes
„ van anderhalf Duim langte en vier Lynen
„ breedte, dat puntig uitloopt. Op 't end der
„ Steng zit een Peerachtig, overlangs gesleufd,
„ Vrugtbeginzel, gekroond met eene Lelieach-
„ tige Bloem, die tot aan den bodem in zessen
„ gedeeld is en de Bladerige Slippen zeer ver-
„ schillende heeft. Drie derzelven hebben,
„ by de tip, de randen inwaards gevouwen,
„ en loopen uit in eene spitse geelachtig groene
„ punt; terwyl het midden schoon Karmozyn-
„ rood is, met Roozekleur tot aan de kant ge-
„ zoomd. De langte is twee Duimen en de
„ breedte, naar de punt toe, ruim één Duim.
„ De drie andere Slippen, maar een half Duim
„ breed, zyn plat, ten halve naar de punt toe
„ rood, met donkerroode Vlakken regelmaatig
„ bezaaid: de helft naar den voet geel, met
„ bleekroode Vlakken. Zes Roozekleurige
„ Meeldraadjes komen uit het midden der Bloem
„ en het Vrugtbeginzel heeft zes Hokjes, ie-
„ der met Zaad gevuld."

By geval kwam gedagten Heer ALSTROMER te Kadix deeze Plant te vooren, die dezelve nader onderzogt en het Zaad naar Upsal overzondt, alwaar zy opgekomen is, en sedert overblyvende de Oogen verlustigd heeft door de on-

ge-

gewoone fraaiheid haarer Kleuren. In de nadere beschryving, welke daar van gegeven wordt, is gemeld, dat de Bladen ongeplooid zyn en de Steng hadt aan 't end verscheide Bloemsteeltjes. De Bloem was tweelippig, bestaande de Bovenlip uit één breede en twee smalle, de Onderlip uit éene smalle en twee breede Slippen of Bloemblaadjes. De Meeldraadjes waren, drie boven, drie beneden, in de hellende Bloem, van den Styl afgeboogen, welke Draadachtig, aan 't end drie dunne geknopte Stempels hadt. Het Zaadhuisje, van grootte als een Vingerlid, was driehokkig, bevattende veele rondachtige Zaadjes. V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

(2) Alstroemeria *met een opstygende Steng.* II. *Alstroemeria Ligtu.* Hellende.

Deeze, welke ruim zo veel naar het volgende Geslagt gelykt, werdt daarom, naar alle gedagten, van Pater FEUILLÉE met den naam van *Hemerocallis* bestempeld en de Ridder achtte weleer deeze, zo wel als de voorgaande en volgende, tot de Lelie-Asphodillen te behooren (*). Gemelde Pater nam dezelve langs de Rivier waar, die door 't midden der Stad Conception, in 't Ryk van Chili, vloeit. Hier-

(2) *Alstroemeria* Caule adscendente. Hemerocallis Floribus purpurascentibus striatis. FEUILL. *Peruv.* II. p. 710. T. 4.

(*) *Hort. Cliffort.* p. 128.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

Hierom is 't zeer zonderling, dat LINNÆUS deeze, zo wel als de volgende, kon zeggen haare natuurlyke Groeiplaats te hebben in Lima, de Hoofdſtad van Peru (*).

Gemeenlyk werdt dezelve *Ligtu* geheten, zegt FEUILLÉE. De Wortel boort ſchuins in den Grond, zynde rond, een vierde Duims dik, als in Leedjes verdeeld, met eenige Haairvezeltjes aan ieder Lid. De Steng verheft zig, in de zelfde ſtreek, tot een Voet hoogte, zynde rond, bruinachtig rood, bezet met Lancetvormige Blaadjes en met zes of zeven aan 't end gekroond. Hier tusſchen ſchieten even zo veele Bloemtakjes uit, ieder verſcheide Bloemſteeltjes draagende; 't welk een ſierlyk Kroontje maakt. Zy zyn getopt met een langwerpig Vrugtbeginzel, dat geribd is en een ſchoon roode Lelieachtige Bloem draagt, in zes Blaadjes verdeeld, gelyk de voorgaande. Twee derzelven, die ſmaller en puntiger zyn dan de anderen, hebben witte Streepen. De langte der Bloem was omtrent anderhalf Duim. Hy hadt 'er geen ryp Zaadhuisje van gezien.

(3) Al-

(*) Van de voorige had ik nog kunnen goedmaaken, dat zyn Ed. zegt: *habitat in Peru et Lima*: doch van deeze twee te zeggen, *habitat in Lima*, komt my geheel ongerymd voor. Had zyn Ed. gezegd *habitat in Peru*; dan zou ik denken, dat hy 't Ryk van Chili voor een gedeelte van Peru mogt houden: maar nu vind ik voor zyn zeggen geen verſchooning.

(3) Alſtroemeria *met een windende Steng.*

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK. III. *Alſtroemeria Salſilla.* Klimmende.

In de ſchuinte van een Gebergte, in 't Ryk van Chili, vondt gezegde Pater ook deeze, aldaar *Salſilla* genoemd, als welker Wortel gelyk die der Salſaparilla en tot de zelfde Kwaalen, door de Ingezetenen des Lands gebruikt wordt. Dezelve is, zegt hy, met een donkeren Bast bekleed, van binnen wit, Houtig en dringt zeer ſchuins in den Grond. Zy heeft een dunne Steng, welke zig op de gewoone manier der klimmende Planten, dat is van de ſlinker naar de regter Hand, om de Stammen of Takken van 't Geboomte windt (*). In zyne Afbeelding was het, door de omkeering van den Plaatſnyder, dat veel gebeurt, verkeerd vertoond. De Bladen, overhoeks aan de Steng groeijende, waren zeer ſpits Eyrondachtig, drie Duimen lang en omtrent een half Duim breed, met een kort Steeltje, glad en ſchoon groen. Aan 't end kwam ook een Kroontje, van roode Bloemen, in zesſen zeer ongelyk verdeeld (†). „ Be-

(3) *Alſtroemeria* Caule volubili. Hemerocallis ſcandens Floribus purpureis. FEUILL. *Peruv* II. p. 713. T. 6.

(*) Dat is *met de Zon om*, gelyk men gemeenlyk zegt. Hy hadt het tegendeel maar in éene Peuldraagende Plant gezien: maar 't is zeker, dat men in de Klokjes-Winde (*Convolvulus*) zo wel als in de Turkſe Boonen (*Phaſeolus*) en verſcheide anderen, eene winding *tegen de Zon op* waarneemt. Vid. *Phil. Botan* p. 39.

(†) 't Is zonderling, dat hy de Bloemen van alle deeze drie

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

„ Behalve 't gemelde gebruik dat de Indiaanen van deeze Plant maakten, bedienden „ zy zig ook daar van tegen Maagpynen, laa- „ tende dezelve, ééne nagt lang, koud in ge- „ meen Water trekken, en dan hetzelve nee- „ mende voor hunnen gewoonen Drank."

HEMEROCALLIS. Dagschoon.

Dit Geslagt onderscheidt zig door eene Klokvormige Bloem, met een Rolrond Pypje en afgeboogene Meeldraadjes. Het bevat de *Lelie-Affodillen* van den beroemden TOURNEFORT, dus, wegens de Lelieachtige Bloem en Affodilachtige Wortelen, reeds voor hem genoemd. LINNÆUS dien naam, als samengesteld, verwerpende, geeft 'er deezen, welke *Dagschoon* betekent, aan, om dat de Bloemen vroeg open gaan en wederom vroeg verwelken, op den zelfden Dag. Hier van zyn bekend de twee volgende Soorten.

I. *Hemerocallis flava.* Geele.

(1) Dagschoon *met geele Bloemen.*

Dee-

drie Soorten in 't Fransch rood of roodachtig (*rouges*) en wel in de tweede *d'un beau rouge*, dat is schoon rood, in de eerste Karmozyn-rood (*d'un beau rouge cramoisi* noemt, en in 't Latyn paarsch of paarschachtig.

(1) *Hemerocallis* Corollis flavis. *Syst. Nat.* XII. Gen. 429. *Veg.* XIII. Gen. 433. p. 279. Hemerocallis Scapo Ramoso Cor. monopetalis. *H. Ups.* 88. GOUAN *Monsp.* 182. Hem. Rad. tuberosâ &c. *H. Cliff.* 128. *R. Lugdb.* 26. GMEL. *Sib-*

Deeze, die in 't Oostenrykse, in Hongarie en in Siberie, wild groeit op drasse, vette Gronden, is een gemeene overblyvende en sierlyke Bloemplant in de Tuinen van ons Wereldsdeel. Ook is zy in Switzerland, en in de Bosschen by Idria, aan de Adriatische Zee, waargenomen. Men heeftze Lelie-Affodil genoemd of geele Lelie, om dat de Bloemen byna de figuur en Reuk hebben van de gewoone Witte Leliën. Hierom noemde DODONÉUS deeze Plant, Lelie zonder Bol; want de Wortel is, gelyk ik gemeld heb, als die der Affodillen. In 't Fransch noemt menze ook *Belle de Jour* dat is Dagschoon, naar den Griekschen naam *Hemerocallis*, welke aan dit Kruid door de Ouden zou gegeven zyn (*): hoewel anderen dien op sommige Leliën toepassen, gelyk wy gezien hebben. De Engelschen noemenze, om de zelfde reden, *Day-Lilly*, dat is Dag-Lelie. V. AFDEEL. III. HOOFD-STUK.

Uit den Stoel der Wortelen, die een Knobbelige Tros uitmaaken, van buiten geel zynde, van binnen wit en zoet van Smaak, geeft het een

Sib. I. p. 37. Lilio-Asphodelus luteo Flore. CLUS. *Hist.* I. p. 137. Liliasphodelus luteus. *Pann.* T. 344. LOB. *Ic.* 92. Lilium luteum Asphodeli radice. C. B. *Pin.* 80. Lilium non bulbosum. DOD. *Pempt.* 204. β. Lilio-Asphodelus luteus minor. TOURNF. *Inst.* 334.

(*) Liliasphodelum nonnulli appellant, nonnulli Liliaginem, plerique Liliastrum: Veteres autem Hemerocallida dixerunt. DOD. *loc. cit.*

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

een geheel Bos van lange gekielde Degenvormige Bladen, donker groen van Kleur, waar tusschen dunne ronde Stengels, van meer dan een Elle lang, aan 't end gekroond met Takkige Bloemsteelen, waar op Bloemen van gezegde figuur en schoon geel. De Zaadhuisjes, zynde dikke driekantige Haauwen, bevatten een rond zwart Zaad.

Een aanmerkelyk gebruik maaken de Tartaaren, in de Oostelyke deelen van Siberie, van deeze Plant. De Bladen, verdroogd zynde, wryven zy tusschen de Handen, en van de overblyvende Vezels weeven zy zekere Kleeden, die haar, onder de Beesten-Vagten, tot een soort van Linnen verstrekken. Hier van hebben deeze Bladen, by de Russen, ook een byzonderen naam.

II. *Hemerocallis fulva.* Roode.

(2) Dagschoon *met hoogroode Bloemen.*

Behalve de Kleur en grootte der Bloem, schynt deeze ook daar in van de voorgaande, volgens GMELIN, te verschillen, dat de Slippen der Bloem als twee ryën maaken. LINNÆUS vondt buiten 't gemelde geen verschil, dan dat deeze grooter is en wat laater, naament-

(2) *Hemerocallis* Corollis fulvis, Lilio-Asphodelus puniceus. CLUS. *Hist.* I. p. 137. Lilium rubrum Asph. radice. C. B. *Pin.* 80. Liriosphodelus phoeniceus. LOB. *Ic.* 93. Lil. non Bulb. obsolete colore rubens. DOD. *Pempt.* 204. GARID. *Prov.* p. 286. T. 61.

PLAAT LXXXV.

PLAAT L

mentlyk in de Nazomer, bloeit. Zy is in de Velden, omstreeks Pouriéres in Provence, door den Koninglyken Hoogleeraar FOUQUE gevonden en door GARIDELL afgebeeld. In Switzerland, tusschen les Posses en Fenalet, schynt zy ook waargenomen te zyn. Sommigen stellen de Kleur flets-, anderen hoog-, anderen Oranje-rood. De Bloem is van niet langer duuring dan die der geele. Onze Ridder heeftze uit China afkomstig gerekend. V. AFDEEL. III. HOOFD-STUK.

Hier volgen, in het Samenstel van LINNÆUS, eenige Geslagten, met eene geheel verschillende gestalte van Bloem- en Vrugtmaaking, gelyk de *Acorus*, *Orontium* en *Calamus* of Rotting-Riet, reeds onder de Kruiden beschreven, dan de *Juncus* of Biezen, nog onder de Grasplanten te beschryven: voorts de *Achras*, *Prinos*, *Bursera*, *Capura* onder de Boomen; de *Berberis*, *Loranthus*, *Hillia* onder de Heesters en anderen onder de Kruiden voorgesteld: waar mede de Rang der Eenwyvigen ten einde loopt. Maar tot denzelven behoort nog een nieuw Geslagt.

By gelegenheid, naamelyk, dat een Kaapse Bolplant, welke de vermaarde Heer THUNBERG naar zynen Reisgenoot in Afrika, den Engelschen Heer MASSON (*), benoemd heeft, te-

(*) Zie het Dagverhaal der Reizen van dien Heer, van de Kaap Noordwaards, in de Jaaren 1772, 73, 74, in het VI. DEELS

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

tegenwoordig, nu ik dit schryve, in 't midden van December des jaars 1779, andermaal bloeide, hadt de Kruidkundige Hortulanus, de Heer STORM, de goedheid, van my daar van twee Bloemen mede te deelen, die ik om de zeldzaamheid hier, in *Fig.* 1, op PL. LXXXV, heb in 't koper doen brengen. Ik zal derhalve ook een kort woord zeggen van deeze Plant.

MASSONIA.

De Kenmerken zullen zyn, een Klokvormige Bloem, die in zessen gedeeld is, met omgebogen Slippen en inwaards gekromde Meeldraadjes.

I. *Massonia depressa.* Neergedrukte. Pl. LXXXV. *Fig.* 1.

De eenigste Soort, misschien, daar van tot heden bekend (1), geeft uit haare Bol of Wortel twee Bladen, die tegenover elkander vlak op den Grond leggen, zynde van ovaalachtige figuur en donker groen. Zy gelyken veel naar de Bladen van den Hæmanthus, zo als die zyn na 't vergaan van de Bloem. Hier tusschen komt een ronde Knop te voorschyn van een halven Vuist groot, die aan den omtrek bezet is met Bloemen, welke zig vervolgens over de geheele rondte uitspreiden. Een deezer Bloemen vertoont zig by *c*, alwaar men de gedaante ziet van het onderstuk, dat witach-

DEELS II. STUK der *Hedendaagsche Vaderlandsche Letteroefeningen*, bladz. 235, 274 & 323.

(1) Massonia. THUNB.

achtig is en van de omgeslagen Slippen, die groenachtig zyn. De holte van de Bloem verstrekt voor Honigbakje, als zynde met een helder, zoet, Vogt gevuld: welks rand in 't ronde gekroond is met zes taamelyk dikke Roozekleurige Meeldraadjes, binnenwaards gekromd en op 't end langwerpige Meelknopjes hebbende. Op den bodem van het Honigbakje zit een Eyrond Vrugtbeginzel, met een Roozekleurigen Styl, die zig tot de hoogte der Meeldraadjes verheft, hebbende een naauwlyks blykbaaren Stempel, als in de geopende Bloem by *b* zeer duidelyk zig vertoont.

V. AFDEEL. III. HOOFD-STUK.

Nu gaa ik over tot den Rang der *Driewyvigen* onder de Zesmannigen, alwaar eerst voorkomt het Geslagt van

MELANTHIUM.

Welks naam weleer op de Nigelle toegepast geweest, wegens de zwartheid der Zaaden (*), thans, ik weet niet om welke reden, door den Ridder gegeven is aan Planten, die een zesbladige Bloem hebben, uit welker verlangde Nagelen de Meeldraadjes spruiten. Het bevat de volgende Soorten, die naar de plaats der afkomst onderscheiden zyn.

(1) Me-

(*) Zie II. DEELS IX. STUK, bladz. 176.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

I. *Melanthium Virginicum.* Virginisch.

(1) Melanthium *met genagelde Bloemblaadjes.*

Dit Kruid, welk PLUKENET als met de Affodillen naverwant aanmerkte, hadt Takkige Stengen en fletse Bloemen naar die van 't Vogelmelk gelykende. Zyne Afbeelding vertoont hetzelve in een fraaije gedaante. Men vindt het by CLAYTON genoemd, *Nigella* met eene flets geele Bloem en Grasachtige Bladen. Het is, volgens de beschryving van wylen den Heer GRONOVIUS, een Plant van één, twee Voeten of hooger, met een ronde Stengel als een Halm en Bladen als van Koorn, overlangs geribd, dun en flap. Op den top is de Stengel, zegt hy, gepluimd met ontelbaare Bloemen, doch allen Vrouwelyk zynde, dat is, zonder Meeldraadjes. Hierom vraagt de Ridder, of het ook tot de Tweehuizigen behoore.

Een fraaije Afbeelding van deeze Soort, door den beroemden EHRET getekend, vindt men in 't Werk van den Keizerlyken Lyf-Arts, TREW, in welke niet alleen de Bloemen met Meeldraadjes maar ook in 't midden van

(1) *Melanthium* Petalis Unguiculatis. *Syst. Nat.* XII. Gen. 449. *Veg.* XIII. Gen. 454. pag. 287. GRON. *Virg* II. p. 55. Melanth. Fol. Linearibus integerrimis longissimis. GRON. *Virg.* I. p. 59. Asphodelo affinis Floridana, Ramoso Caule, Flor. Ornithogali obsoletis. PLUK. *Amalth.* 40. T. 434. f. 8. TREW. *Ehret.* T. 81.

van ieder Blaadje met een aartig Honigbakje zyn voorzien (*). V. AFDEEL. III. HOOFD-STUK.

(2) Melanthium *met ongenagelde Bloemblaadjes.* II. *Melanthium Sibiricum.* Siberisch.

Op verscheide plaatsen, in Siberie, is deeze waargenomen, wier Bloemblaadjes, in vergelyking met de anderen, ongenage'd zyn (†). GMELIN noemt het Kruid *Ornithogalum*, om dat het, wat de Bloemen aangaat, ook veel naar 't Vogelmelk gelykt. 't Heeft een langwerpig Bolletje dat Grasachtige Blaadjes, van een Span, of een Voet lang, uitgeeft en een dun Stengetje, dikwils twee Voeten lang, somtyds roodachtig. Dit is, in de bovenste helft, Aairswyze bezet met Bloempjes, zo aan de Stengel als zydelings. Dezelven zyn zesbladig, uit den groenen witachtig, en hebben de Meeldraadjes van onderen breed, allengs versmallende en de Meelknopjes taamelyk groot, in 't eerst paarschachtig. Zy komen voort ter plaatse daar het Bloemblaadje is aangegroeid aan 't Honigbakje: doch geenszins uit de verlangde Nagelen der Bloem,

(*) TREW *Ehret.* T. 81.

(2) *Melanthium* Petalis sessilibus. *Am. Acad.* II. p. 349. T. 11. Ornithogalum Spicis Flor. longissimis Ramosis. GMEL. *Sib.* I. p. 45. T. 8.

(†) De Nagel (*Unguis*) is dit langwerpige Steelachtige gedeelte, waar mede de Bloemblaadjes in den Stoel of Kelk zyn ingeplant.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

Bloem, alzo dezelve geen Nagels heeft: ten ware men de Honigbakjes daar voor neemen mogt. Ondertusſchen zweemt dit Kruid naar 't gedagte Virginiſche, in Geſtalte, zeer. De Vrugt beſtaat uit drie ſamengevoegde Scheedjes.

III. *Melanthium Capenſe.* Kaaps.

(3) Melanthium *met geſtippelde Bloemen en Huikachtige Bladen.*

De beſchryving, welke ik van dit Kaapſe Plantje vind, is als volgt. Een geheel eenvoudige Steng, van een Handbreed hoogte. Lancetvormige Bladen, die omvattende, doorboord of Huikachtig zyn, of onder Scheedig, met de Scheede opwaards uitgebreid. Vier zodanigen aan de Steng, het bovenſte en onderſte kleinst. Een Tros aan 't end. Ovaale Bloemblaadjes, eenigermaate genageld, en geſtippeld. De Meeldraadjes byna in den Stoel ingeplant. Drie Stylen.

IV. *Indicum.* Oostindiſch.

(4) Melanthium *met Liniaal-Lancetvormige Bloemblaadjes en Liniaale Bladen.*

By Tranquebar was deeze door den Heer KOENIG gevonden. Het Kruid, dat de Geſtalte van

(3) *Melanthium* Petalis punctatis, Foliis cucullatis. *Am. Acad.* VI. Afr. 12.

(4) *Melanthium* Petalis Lineari-Lanceolatis, Fol. Linearibus. *Mant.* 226.

van het Geele Vogelmelk heeft, komt uit een Bolwortel voort. De Steng is ook eenvoudig, een Handbreed hoog, regtopſtaande, glad, met drie Liniaale Bladen, die langer zyn, begroeid. Aan 't end komen doorgaans twee Bloemſteeltjes, het eene één-, het andere tweebloemig; met twee korter breeder Blaadjes by de Bloemen. De Bloemblaadjes, ſmal Lancetvormig, zyn donker paarſch, met de Meeldraadjes en Stamper korter: het Zaadhuisje is driekantig, effen, van grootte als een Koffy-Boon.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

(5) Melanthium *met de Bloemblaadjes van binnen ſamengegroeid en omgeboogen; de Bladen geſpitst en omgekromd.*

V. *Melanthium Spicatum.* Geaaird.

PLAAT LXXXV. *Fig.* 2.

Deeze Soort heeft onze Hoogleeraar, N. L. BURMANNUS, by dit Geſlagt gevoegd, doch geeft daar van geen nadere beſchryving. Ik heb by den Leidſen Hoogleeraar, D. VAN ROYEN, onlangs op dien naam de zelfde Plant gevonden, welke voor twee Jaaren by my uit Kaapſe Bolletjes, die ik toen ontvangen had, gebloeid heeft, en welke ik nog gedroogd bewaar. Onder myne van de Kaap overgezonden Planten heb ik 'er twee Exemplaaren van; het eene, gelyk het voorgemelde, dat by

(5) *Melanthium* Petalis interne concretis reflexis, Foliis acuminatis recurvis. BURM. *Prodr.* 11.

by my in een Pot bloeide, zeer donker paarsch en byna zwart van Kleur, het andere met witte Bloemen. Van het eerste gaat in *Fig.* 2, PLAAT LXXXV, de Afbeelding Levensgrootte, hier nevens.

De meergemelde Heer THUNBERG, dat Exemplaar by my ziende, verzekerde my, dat de Ridder LINNÆUS die Plant elders als een nieuw Geslagt, onder den naam van SPARRMANNIA, naar den vlytigen reizenden Botanist deezes naams, hadt voorgesteld. Ik heb het, tot nog toe, nergens kunnen vinden, en derhalve breng ik ze hier onder den opgegeven Soortnaam, als een Soort van Melanthium, naar welk Geslagt zy veel gelykt.

De Bloemblaadjes, immers, in figuur naar die der voorgaande Oostindische zweemende, doch Sleufachtig hol, geeven, als 't ware, uit hunne Nagels, welke samengegroeid zyn, ieder een Meeldraadje; gelyk men in de eenmaal vergroote Bloem, by *d*, duidelyk ziet, wier geele Meelknopjes op de zwartachtige Kleur der Bloemen zeer, en byna eveneens als in het witte Nieskruid, afsteeken. Dit maakte myn bloeijend Plantje zeer fraay en het gedroogde, dat zyne Kleur behoudt, nog niet onaartig. Maar het byzonderste is, dat deeze Bloemen, zo veel ik 'er heb kunnen onderzoeken, geheel van Vrouwelyke deelen ontbloot zyn. Die van myn Exemplaar met witachtige Bloemen, in tegendeel; zo veel kleiner, dat men eene der-

zel-

zelven, by *a*, vyfmaal in Afmeetingen vergroot ziet, hebben allen een Vrugtbeginzel, met Styltjes, wier getal somtyds drie of ook vyf of zes en meer is; schynende dit, zo wel als 't getal der Meeldraadjes, af te hangen van 't getal der Bloemblaadjes of Slippen, die ik hier vyf, zes of zeven, bevonden heb. Ondertusschen heeft dit laatste de zelfde Gestalte als het andere: zo dat dit Plantje ook tot de Klasse der Tweehuizigen of Veelwyvigen zou schynen te behooren.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

TRILLIUM.

Een driebladige Kelk en een driebladige Bloem onderscheidt dit Geslagt, welks Vrugt is een driehokkige Bezie. Daar toe behooren de volgende Noord-Amerikaansche Planten.

(1) Trillium *met een gesteelde knikkende Bloem.*

I. *Trillium cernuum.* Knikkend.

In Karolina heeft deeze haare Groeiplaats, zynde een Kruid met een Knolligen Wortel, die twee of drie Steelen uitgeeft van ongevaar een Span langte, volgens CATESBY, op 't end

(1) *Trillium* Flore Pedunculato cernuo. *Syst. Nat.* XII. Gen. 451. *Veg.* XIII. Gen. 456. p. 287. Paris Fol. ternis Flore Pedunculato nutante. COLD. *Noveb.* 81. Solanum triphyllum, Flore hexapetalo Carneo. CATESB. *Carol.* I. p. 45. SELIGM. *Vog.* I. Band. Pl. 90.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK. end van welken altoos drie Bladen groeijen, en uit derzelver midden komt, zegt hy, een zesbladige Vleeschkleurige Bloem voort, met ongelyke Meeldraadjes. Het Zaadhuisje is rond en in een Kelk van drie omgeboogen Blaadjes gevat.

II. *Trillium erectum.* Opgeregt. (2) Trillium *met een gesteelde opgeregte Bloem.*

Niet alleen in Virginie, maar ook in Kanada en zelfs in Brasil, dat tot Zuid-Amerika behoort, schynt dit Kruid te huisvesten, dat men, gelyk het voorige, tot de Nagtschade betrokken heeft gehad. Volgens CORNUTI heeft het ook een Bolwortel, die een Stengetje uitgeeft van een Voet langte, dat omtrent in 't midden drie Bladen heeft, byna gelyk de Bosch-Ranonkel, en op den top een Bloem, welke zig zesbladig vertoont, doch uit drie groene Kelkbladen bestaat die korter en drie donker paarsche, welke langer zyn. In 't midden groeit een klein Appeltje of Bezie, byna gelyk in de gewoone Nagtschade, zwart van Kleur, met fyn Zaad. Het Brasiliaansche, dat BAUHINUS beschryft, schynt hier van aanmerkelyk te verschillen.

(3)

(2) *Trillium* Flore Pedunculato erecto. Paris Fol. ternis &c. *Am. Acad.* I. p. 154. Solanum triphyllum Brasilianum. C. B. *Pin.* 167. *Prodr.* 91. Solanum triphyllum Canadense. CORN. *Canad.* 166. T. 167. MORIS. *Hist.* III. p. 532. S. 13. T. 3. f. 7.

(3) Trillium *met een ongesteelde opgeregte Bloem.*

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK. III. *Trillium sessile.* Ongesteelde.

Een zeer aartig Plantje, dat in Virginie en Karolina vry gemeen is, maakt deeze uit. Het heeft ongevaar een half Voet hoogte, en bestaat uit een enkel Steeltje, dat aan 't end drie groote groene Bladen heeft; waar tusschen in 't midden een Bloem voortkomt, met drie overendstaande lange paarsche en drie nederleggende of omgeboogene groene Bladen, welke voor Kelk verstrekken.

De Wortel is knobbelig en gestreept van dit Plantje, zegt de Heer CLAYTON, die van eene Verscheidenheid daar van gewag maakt, door wylen den Heer GRONOVIUS genoemd; Trillium met drie byna Eyronde stompe Bladen, een ongesteelde, opgeregte, eenzaame Bloem, welke de helft kleiner dan de Bladen is. Deeze schynt, inderdaad, zeer weinig, dan in Kleur, te verschillen. De Bloem, naamelyk, was wit en welriekende.

COLCHICUM.

Dit Geslagt heeft een Bloemscheede. De Bloem

(3) *Trillium* Flore sessili erecto. GRON. *Virg.* II. p. 56. Solanum Virginianum triphyllum &c. PLUK. *Alm.* 352. T. 111. f. 6. Solanum triphyll. Flore hexapetalo &c. CATESB. *Car.* I. p. 50. T. 50. SELIGM. *Vog.* I. Band. T. 100.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

Bloem is zesdeelig en haar Pypje komt uit den Wortel voort. Het Zaadhuisje bestaat uit drie samengevoegde opgeblazene Hokjes. Hier komen de drie volgende, Europische Soorten, in voor.

I. *Colchicum Autumnale.* Laatbloeijend,

(1) Colchicum *met platte Lancetvormige opstaande Bladen.*

Zo vreemd als de voorgaanden, zo bekend is dit Kruidje onder den naam van *Colchicum*, den Griekschen *Colchicon* nabootzende, welke daar aan gegeven was, om dat het veel op 't Eiland Colchos groeide. Het komt zo wel in Engeland en Oostenryk, als in de Zuidelyke deelen van Europa, op Velden en Akkers voort. In Karniolie is het op de Velden, na 't afmaaijen van het Hooy, een zeer gemeen Plantje, de voorlooper van den Herfst, zegt Doktor SCOPOLI, die het aldus beschryft (*).

,, Een geelachtig, langwerpig gespitst Bol-
,, letje, ontvangt in zyne gesleufde holte een
,, ge-

(1) *Colchicum* Foliis planis Lanceolatis erectis. *Syst. Nat.* II. Gen. 452. *Veg.* XIII. Gen. 457. p. 287. *H. Cliff.* 140. *Ups.* 90. R. *Lugdb.* 41. GOUAN *Monsp.* 189. BOEHM. *Lips.* 29. FABR. *Helmst.* 13. Colchicum commune. C. B. *Pin.* 67. TOURNF. *Inst.* 348. T. 181, 182. Colchicum. DOD. *Pempt.* 460. Colch. s. Strangulatorium Ephemerum Crocifolium. LOB. *Ic.* 143. β. Colchicum Flore pleno. C. B. *Pin.* 67.

(*) *Flor. Carniol.* p. 229.

„ geworteld Pylaartje, dat twee Bloemen „ draagt. Deeze hebben een half rolrond „ Pypje uit twee Vliezen beſtaande, waar „ van het buitenſte de groote Slippen der „ Bloem, het binnenſte de kleine voortbrengt. „ Tusſchen dat Pylaartje en den voet van 't „ Pypje legt het Vrugtbeginzel, dat ſlegts in „ 't volgende Jaar een Doosje maakt, in het „ dorre geſcheurde en verwyde Pypje der Bloem „ beſlooten en bevrugt met veele witte rond- „ achtige Zaaden." V. AFDEEL. III. HOOFD-STUK. *Colchicum.*

De beroemde Heer HALLER, die het een weinig omſtandiger waargenomen heeft, beſchryft het (*) als volgt. „ Een Bolronde, „ Vleezige, Scheedige Wortel, aan de eene „ zyde verhevenrond, aan de andere plat, en „ aldaar uit een Sleuf een nieuwen Stengel „ uitgeevende, brengt in de Herfst de Vrugt, „ met de beginzels der Bladen, onder de Aar- „ de voort. Na dien tyd en even zo in 't „ Voorjaar, in de Verſcheidenheid B, komt „ de Bloem, alleen, door een Sleuf van den „ ouden Wortel te voorſchyn, met een Pyp- „ je van een half Voet of een Span en bleek „ paarſche Bloemblaadjes. In 't naaſte Voor- „ jaar, (of omſtreeks de Maand Juny in de „ gezegde Verſcheidenheid,) volgen Bladen, „ die Lelieachtig, zeer groot, Eyrond Lan- „ cet-

(*) *Helv. inchoat.* II. p. 125.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK. *Colchicum.*

„ cetvormig zyn, bevattende de ongesteelde „ Vrugt."

De gezegde Verscheidenheid is het *Voorjaars Colchicum*, „ dat by Roche, (zegt zyn „ Ed.) in de Velden omstreeks Rennaz, over„ vloedig is, groeijende ook by Zurich en „ Dyon. Dit brengt insgelyks de Bloem een „ weinig voor de Bladen voort, welken te ge„ lyk met de Bloem overblyven. De Bladen „ zyn niet Liniaal, noch uitgebreid, maar zo „ wel als de Bloemblaadjes een weinig smaller „ dan in het andere."

Zyn Ed. hadt de Bloemen aldus beschreeven. „ Een Pypje, uit den Wortel zelf ge„ booren, lang zonder weergaa, zeer naauw „ en vervolgens in drie grootere, drie kleine„ re, samenluikende, ovaale Slippen verdeeld. „ Zes Meeldraadjes, uit het onderste der Bloem„ blaadjes, ['t welk de gezegde Slippen zyn,] „ spruitende. Drie Stylen, ook buitenspoo„ rig lang, Draadachtig, uitloopende in krom„ me Haakjes. Een groote, Eyronde, drie„ hokkige, veelzaadige Vrugt."

Men behoeft slegts de aangehaalde Plaaten van TOURNEFORT, die ten opzigt van dit alles byna volmaakt zyn, te beschouwen, om een begrip te krygen van de Bloemen deezer zonderlinge Plant, welke ook gemakkelyk des Winters, tot onderzoek, zyn te bekomen. 't Is naamelyk, bekend, hoe deeze Bloemen des Winters, zelfs buiten den Grond, uit de Bolle-

letjes voortkomen. Dus vindt menze doorgaans by de Bloemisten en op de Markt te koop. Men heeft 'er aanmerkelyke Verscheidenheden van, zo ten aanzien van de breeder of smaller en ook bonte, Zilver- of Goudkleurig gestreepte Bladen, als ten opzigt van de Kleur der Bloemen, die, met veel veranderingen, van 't witte in het bleek en bruin paarsche speelen, als ook gestreept, gevlamd en dubbeld of volbladig voorkomen. Men heeftze ook met veel Bloemen op één Stengel en geel van Kleur (*).

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK. *Colchicum.*

De gestalte van de Bloem zweemt zo zeer naar de Crocus, dat menze, op sommige plaatsen, *Wilde* of *Veld-Saffraan* noemt, gelyk in Engeland en Italie. De Duitschers heetenze *Zeitlosen* of *Wiesenzeitlosen*, dat is *Tydeloozen*; een benaaming, welke by ons aan de Naakte Juffertjes of ook aan de wilde geele Narcisfen gegeven wordt *, om dat zy zo vroeg in 't Jaar en dus buiten den gewoonen Bloeityd, voorkomen; even of zy de Tydrekening misten. Met meer regt mag die naam dan op de Colchicums worden toegepast, als welke doorgaans midden in de Winter bloeijen. De Franschen geeven 'er den naam aan van *Tue-Chien*, of *Mort au Chien*, dat is *Hondsdood*: welke voor een geheel ander slag van Planten, doch om de

* Zie bladz. 133.

(*) Vid. LOB, *Ic.* 144. *sub titulo*, Colchicum candidum Pannonicum polyanthon Clusii & Colchicum luteum. p. 147. item TABERNEMONT. *Herb.* 331.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK. *Colchicum.*

de zelfde reden, gebruiklyk is (*); dat 'er naamelyk eene verworgende kragt aan toegeschreeven wordt.

De Reuk is walgelyk en van het veel eeten der Bloemen was een Kalf gestorven, dat de Maag zeer gezwollen en hard en de Bloedvaten van dat Ingewand met zwart Bloed opgevuld hadt, schryft Doktor SCOPOLI. Men verhaalt zulks, ten opzigte der Wortelen, ook van andere Dieren. Men heeft, in Engeland, met Honden daar van de proef genomen. Door twee Oncen der Bolletjes op te eeten, wierdt een Hond blind, en van een half Loot stierf een ander, met geweldig braaken en afgaan. Men vondt de Maag, in dit Dier, zeer samen getrokken en ontstoken, de Darmen vernaauwd, met harde Vuiligheid opgevuld en van derzelver Vliezen was de Hond, zo boven als onder, kwyt geraakt (†).

Ten opzigt van de Menschen was het Colchicum ook in een zo kwaad gerugt, dat men het, met DIOSCORIDES, veeleer onder de Vergiften, dan onder de Geneesmiddelen telde. De versche Wortel is zo scherp, dat hy, gekaauwd zynde, de Tong en het Gehemelte verschroeit en als gevoelloos maakt, voor eenige Uuren; doch, gedroogd zynde, verliest dezelve byna zyn geheele kragt (‡). Dit heeft een

(*) Zie II. DEELS VII. STUK, bladz. 740, 747.

(†) STORCK *de Colchico*. p. 21, 22, 23.

(‡) STORCK. *de Pulsatilla*, p. 59.

een byſtere tegenſtrydigheid, omtrent deszelfs eigenſchappen, onder de Geneeskundigen veroirzaakt. Men leest van geweldige uitwerkingen, daar van waargenomen op de Waterloozing en Afgang. De Aftrekzels daar van, 't zy met Water, Wyn of Wyngeest, waren by uitſtek bitter en ſcherp en van het gebruik der Wortelen, in zelfſtandigheid, waren verſcheide Menſchen geſtorven. Anderen verhaalden, dat men de Wortels eeten kon als Hazelnooten, hebbende dergelyken Smaak. V. AFDEEL. III. HOOFD-STUK. *Colchicum.*

Veel gerugts maakte, voor eenige Jaaren, gelyk het *Extractum Cicutæ*, zo ook het *Oxymel Colchici*. De Weener Geneesheer STORCK, door het beproeven van verſcheide zogenaamde Vergiften, ter Geneezing, Wereldkundig (*); zette den Wortel, in 't voorſte van den Zomer verzameld, op twaalfmaal zo veel Azyn en maakte van het Aftrekzel, met Honig, een Syroop. Hier van tot zes Drachmen in Kinderen, tot anderhalf Once in Volwasſenen eens, of tot twee Drachmen om de twee Uuren gebruikt zynde, kreegen zy daar van, ſomtyds, zulk een ſterke Waterloozing, dat zy dagelyks negen Pond Pis kwyt raakten; des zyn Ed. daar me-

(*) Zie myn breedvoerig en naauwkeurig Berigt dien aangaande, ten opzigt van de *Dolle Kervel*, zo in het II. DEELS, VIII. STUK, deezer *Natuurlyke Hiſtorie*, bladz. 57 en vervolgens; als in de *Uitgezogte Verhandelingen*, op verſcheide plaatſen, aldaar aangehaald.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK. *Colchicum.*

mede verscheide Waterzugtigen genezen hadt. Borstkwaalen waren ook door dit Middel weg genomen; weshalve het daar toe, inzonderheid, wanneer men gedagten op een Borst-Waterzugt hadt, naar zyn voorbeeld, van andere Geneesheeren ook voorgeschreeven werdt. Doch dit *Oxymeel* voldeedt, zo min als het zo berugte Extrakt van Dolle Kervel, aan de verwagting. Een Poolsch Geneesheer, CRATOCHWYLL genaamd, maakte zelfs de Wortels van Colchicum voor kragteloos uit, hebbende van vyf Oncen van dit *Oxymel*, op éénen Dag gebruikt, geen de minste uitwerking waargenomen. Het zelfde hadt hier plaats, en in Engeland heeft men ook de Pisdryvende kragt des Wortels schriftelyk t'eenemaal ontkend.

,, De vermaarde STORCK derhalve (zegt de ,, Heer HALLER (*), van wien ik dit ont-,, leen,) bekent, dat hy in Karniolie de Wor-,, tels van het Colchicum onschadelyk bevon-,, den heeft, zo dat hy zonder nadeel daar ,, van een geheel Bolletje kon opeeten, en, ,, zelf de proef herhaalende, heb ik in de Herfst ,, den Wortel zonder eenige Smaak of scherp-,, heid bevonden. Is misschien, gelyk MA-,, RANTA gewaarschouwd heeft, de Wortel, ,, in

(*) *Hist. Stirp. Helv. inchoat.* Tom. II. p. 125, 126. Het bovenstaande is een kort begrip van zyn Ed. uitvoerig Berigt dien aangaande, kunnende zyne aanhaalingen, waar hy het van daan hadt, aldaar nagezien worden.

„ in 't Voorjaar zeer bitter, in de Herfst zoet (†)? „ Maar, in de Proeven van anderen ontstondt, „ op het gebruik van Colchicum, gelyk ook „ MONRO meldt, een geweldige prikkeling „ tot en pynlyk Wateren. Andere Genees- „ heeren maakenze zwakker dan de Zee-A- „ juin: anderen evenwel hebben gezien dat „ het Oxymel de Pis sterk afzette, met een „ zeer gewenscht gevolg. In de Proefnee- „ mingen, eindelyk, van CRATOCHWYLL „ zelf, stierf een Hond van twee Oncen dee- „ zer Wortelen met Ontsteeking van 't Gedarm- „ te. My komt het zeer onwaarschynlyk voor, „ dat een Hond van twee Wortelen zou ster- „ ven, en een Mensch 'er vier zou kunnen „ verdraagen: want in 't algemeen kunnen de „ Honden grooter Giften van Geneesmiddelen, „ dan de Menschen, uitstaan (‡)."

V. AFDEEL. III. HOOFD-STUK. *Colchicum.*

(2) Colchicum *met Liniaale zeer uitgebreide Bladen.*

II. *Colchicum montanum.* Smalbladig.

De

(†) LOBEL schryft dit groote verschil aan den Landaart toe: zie zyn *Kruidb.* p. 176.

(‡) Behoudens de achting van den grooten HALLER verschilt het veel, welk soort van Honden men de Proef op neeme. Van een Bulhond zal dit laatste waar zyn; doch niet van kleine of Schoothondjes. En of 'er in 't voorgaande ook een Drukfeil schuile, dat het *twee Drachmen Wortelen* moet zyn; is my onzeker.

(2) *Colchicum* Fol. Linearibus patentissimis, LOEFL. *Hisp.* 19,

V. AFDEEL. II. HOOFDSTUK. *Colchicum.* De Smalbladigheid onderscheidt voornaamelyk dit *Berg-Colchicum*, 't welk in Spanje en Switzerland valt. Op Heuvels by Salamanca plukte CLUSIUS hetzelve in de Meymaand uit den Grond, met een stevige Stengel, van een Span langte, die op den top een driehoekig Peultje hadt, met klein, rondachtig, bitter Zaad bevrugt. In Nederland overgebragt, zegt hy, heeft dezelve, schoon eenige Jaaren gebloeid hebbende, nog geen Zaad voortgebragt. Men noemde het aldaar *Merenderas* en by sommigen *Villorita*.

De Bladen vergeleek hy by die der Duitsche Hyacinthen, drie of vier in getal, een Vinger lang zynde en ruim zo breed, maar donker groen en glanzig, op den Grond uitgespreid, slap wordende roodachtig en zuur van Smaak. Eerst kwam de Bloem te voorschyn, doch werdt schielyk van Bladen gevolgd en als voortgestooten, die den geheelen Winter overbleeven tot den Zomer toe. De Wortel was Bollig, niet groot, met veele ros en zwartachtige Rokken bekleed, van binnen digt, wit, zoet met eenige samentrekking.

Overvloedig vondt de Heer LOEFLING dit Colchicum by Madrit groeijen, 't welk van het Gemeene, zo hy aanmerkte, genoegzaam in het

19, 26. Colchicum Montanum angustifolium. C. B. *Pin.* 68. Colchicum Montanum. CLUS. *Hisp.* 266. T. 267. *Hist.* I. p. 200. LOB. *Ic.* 145.

het Loof, door de geſtalte, kleur en tyd, onderſcheiden is; hoewel de Bloemen eveneens zyn, en hy achtte het moeielyk te bepaalen, of het een byzondere Soort dan eene Verſcheidenheid ware van de andere. Het bloeit zo wel in de Herfst als die.

V. AFDEEL. III. HOOFD-STUK.

(3) Colchicum *met gegolfde uitgeſpreide Bladen.*

III. *Colchicum variegatum.* Bont-bloemig.

De Bladen van deeze hebben volmaakt de gedaante van een Tulp, zegt LINNÆUS (*). Door die uitdrukking, hoe duister ook, zal hy zekerlyk hebben willen zeggen, dat de Bladen van deeze Plant naar die der Tulpen zweemen. Zy komen ook als zodanig voor by MORISON, die door dezelven haar van een ander Bontbloemig Colchicum, dat vlakke Bladen heeft, onderſcheidt. Het hier bedoelde, van 't Eiland Chio, zo men wil, afkomſtig, geeft ook in de Herfst zyne Bloem, die, gelykerwys ſommige Kievitsbloemen, van binnen Ruitswyze geſchakeerd is met zwartachtige Plekjes, loopende in 't midden, overlangs, een witte Streep

(3) *Colchicum* Fol. Undulatis patentibus. *H. Cliff.* R. *Lugdb.* 42. Colchicum Chionenſe, Flor. Fritillariæ inſtar tesſulatis, Fol. undulatis. MORIS. *Hiſt.* II. p. 341. S. 4. T. 3. f. 4. Colchicum variegatum. CORN. *Canad.* Colch. Fritillaricum Chienſe. RAJ. *Hiſt.* 1172.

(*) Folia hujus faciem exacte Tulipæ ferunt. *Hort. Cliff.*

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK. *Colchicum.*

Streep daar door heen. Midden in de Bloem, voor 't overige naar die van 't gemeene gelykende, zyn zes Meeldraadjes met blaauwe Knopjes. De Wortel, met rosachtig zwarte Rokken omwonden en met Wolligheid voorzien, is van binnen digt en wit, gelyk in de andere Soorten. Na het bloeijen komen de Bladen te voorſchyn, welke donker groen zyn met gegolfde kanten, als boven is gezegd.

Veelen hebben de Wortels, 't zy van deeze of van een andere Soort, gehouden voor den *Hermodactylus* der Apotheeken. Anderen hebben het gebruik derzelven, als zodanig, zeer veroordeeld. Ten overvloede zagen wy, hier voor, het ongemeene verſchil, dat 'er tusſchen de Bolletjes van het Colchicum, 't zy door den Landaart, 't zy door het Saizoen, plaats heeft, en dat ſommigen derzelven zoet en onſchadelyk zyn. TOURNEFORT verzekert, dat de Hermodactyli de Wortels zyn van die Soort, welke CASPAR BAUHINUS genoemd heeft, *Colchicum, welk den gedroogden Wortel wit heeft.* Hy hadt dezelve dikwils in Klein Aſie aangetroffen met Bladen en Vrugten van Colchicum. „ Men heeft dan „ de minſte reden niet, zegt hy, om te twyfelen of de Hermodactylen de Wortels van „ een Soort van Colchicum zyn; alzo ik de „ Plant, waar van menze afrukt, bevonden „ heb, overeenkomſtig te zyn met het gemeene Colchicum, door haare Bladen en „ Vrug-

„ Vrugten (*). RAUWOLF heeft ook in Syrie, by Aleppo, een Soort van Colchicum, tusſchen de Olyfboomen groeijende, gevonden, by de Ingezetenen *Kuſam* genaamd, 't welk de Hermodactylus zou zyn. Dit wordt van ſommigen voor een Soort van Iris gehouden, als boven is aangemerkt (†). V. AFDEEL. III. HOOFD-STUK.

HELONIAS.

Een zesbladige Bloem, zonder Kelk, en een driehokkig Zaadhuisje, komt als de byzondere Kenmerken van dit Geſlagt voor, 't welk gelyk de voorigen zes Meeldraadjes en drie Stylen heeft, hoewel de geſtalte anders veel naar die der Weegbree gelykt. Het bevat de volgende Soorten.

(1) Helonias *met Lancetvormige geribde Bladen.* I. *Helonias bullata.* Belbloemige.

We-

(*) TOURNF. *de la Mat. Med.* Par. 1717. Tom. I. p. 167, 168.

(†) Iris tuberoſa. bladz. 86.

(1) *Helonias* Fol. Lanceolatis Nervoſis. *Syſt. Nat.* XII. Gen. 453. *Veg.* XIII. Gen. 458. p. 287. Helonias Fol. Radicalibus Lanceolatis. *Am. Acad.* III. p. 12. T. 1. f. 1. Ephemerum Phalangoides Virginianum, Floſculis Aureis bullatis in Spicam diſpoſitis. PLUK. *Alm.* 135. T. 174. f. 5. MORIS. *Hiſt.* III. p. 606. S. 15. T. 2. f. 1. Veratrum Racemo ſimplicisſimo, Corollis patentibus, Staminibus longioribus. MILL. *Ic.* 181. T. 272.

V. AFDEEL. III. HOOFD-STUK.

Wegens de Bolachtige gedaante der Bloemen, die gantsch niet groot zyn, heeft deeze den bynaam. Zy groeit op Moerassige plaatsen van Pensylvanie, als ook van Nieuw Jersey, in Noord-Amerika.

De Wortel is Vleezig, en geeft Lancetvormige, Ribbig gestreepte, spitse Bladen uit. In 't midden derzelven staat een geheel eenvoudige Stengel, die rond is, met eenige Lancetvormige Schubbetjes, wyd van elkander, aan den voet digter en Eyrond, bekleed. Op 't end is een Eyronde, paarschachtige, Bloem-Aair, met blaauwachtige Meelknopjes.

Hier brengt de Ridder die Plant t'huis, welke MILLER genoemd heeft *Veratrum*, met een geheel eenvoudig Bloemtrosje, gaapende Bloemen en langer Meeldraadjes. De Gestalte, inderdaad, gelykt zeer, doch dat de Bloemen zig plat open spreiden, gelyk die Kruidkenner zegt, wykt ongemeen af van eene Belvormige figuur. Ook waren de Bloemen geenszins Goudkleurig, gelyk in die van PLUKENET, maar donker-rood en ten deele Mannelyk, ten deele tweeslagtig: zo dat de Plant, volgens MILLERS oordeel, billyk, met het Veratrum, tot een andere Klasse moest behooren.

II. *Helonias Asphodeloides.* Affodil-lige.

(2) Helonias *met Borstelige Stengbladen.*

Dee-

(2) *Helonias* Foliis Caulinis Setaceis. Asphodelus minor albus. PLUK. *Mant.* 29. T. 342. f. 3.

Deeze, ook in Penfylvanie groeijende, heeft een geheel enkelde Steng, twee Voeten lang, overhoeks bezet met Borftelige Bladen, en aan 't end getrost met lang gefteelde witte Bloempjes.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

Zeer gelykt deeze naar de Affodil, zegt LINNÆUS, maar heeft drie omgekromde Stylen. Ik twyfel of de aanhaaling van de kleine witte Affodil, uit PLUKENET, wel regt begreepen zy. Immers, het fchynt my toe, dat met die Figuur een andere Plant bedoeld worde (*); waarfchynlyk de *Aletris Hyacinthoides*, hier voor befchreeven, *Katu-Kapel* der Malabaaren.

(3) Helonias *met Liniaale Bladen en Takkige Stengeltjes.*

III. *Helonias minuta.* Zeer kleine.

Nevens het Vlek aan de Kaap der Goede Hope, op Puinige of grof Zandige plaatfen, is deeze door den Heer KOENIG gevonden, die men ook in de Upfalfche Tuin gehad heeft. Haar Wortel is een Kegelachtig Bolletje, van onderen geknot en gerand. De Wortelbladen Liniaal, Vleezig, fpits, langer dan de Stengetjes of Bloemfteeltjes, welke rond zyn en Takkig, met witte Bloempjes, ieder op een Steeltje. Het

(3) *Helonias* Fol. Linearibus, Scapis Ramofis, *Mant.* 225.

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

Het Vrugtbeginzel is langwerpig, met drie Vliezige Styltjes, pieramidaal samengevoegd. Het scheen een overblyvend Plantje te zyn.

Eer ik dit Hoofdstuk eindig, zal ik hier de beschryving nog invoegen van een aartig Plantje, by my, nu vyf of zes Jaaren geleeden, uit Kaapse Bloembolletjes, die ik gekogt had, gebloeid hebbende en toen door den Heer PHILIPS naar 't leeven afgetekend. Het is my nergens voorgekomen en dewyl het, schoon driemannig, wegens de figuur der Bloem geenszins tot de Ixiaas behooren kan, noch ook, zo 't my voorkomt, tot eenig ander Geslagt in de derde Klasse, zo geef ik 'er den naam aan van

HOUTTUYNIA.

De Kenmerken zyn een éénbladige Klokvormige of liever Trechterachtige Bloem, die in zessen gedeeld is, met een Cylindrisch Pypje en drie opstaande Meeldraadjes, de Styl in drieën gedeeld.

Houttuynia Capensis. Kaapse. Pl. LXXXV. *Fig.* 3.

Aan de eenigste Soort, my daar van bekend, kan ik niet gevoeglyker dan den bynaam van *Capensis* geeven. Men zou mogen denken of zy tot een der *Sisynrichia*, welke door den vermaarden COMMELYN op ééne Plaat, uit den Hortus Medicus alhier, vertoond zyn, behooren mogte; dewyl derzelver Bloemen ook wit waren, met paarschachtige Streepen, gelyk in

in de myne; maar geen derzelven komt, in andere opzigten, daar mede overeen, en het schynt my toe, dat dezelven Ixiaas zyn; tot welken dit Plantje, als de Bloem niet zesbladig noch tot het Pypje toe verdeeld hebbende, volgens de Kenmerken van dat Geslagt geenszins behooren kan. Ook komen de Bloemen niet uit dergelyke Scheedjes, maar uit een afzonderlyk tweepuntig Kelkje, dat in een Blikje gevat is, voort. De Styl is Draadachtig dun, in drie Stempels verdeeld, en langer dan de Meeldraadjes, wier dikke langwerpige Knopjes zig in de vergroote Bloem, by *e*, duidelyk openbaaren. Die aftekening toen niet hebbende, was 't my in de andere voorgekomen, dat de Bloem zes Meeldraadjes had en daarom had ik ze dus lang bewaard: maar naderhand heb ik bevonden, dat die hoog paarsche Streepen, in 't midden van ieder Bloemslip, in de Keel der Bloem, zig als Meeldraadjes vertoonden; doch het niet waren: zynde die deelen juist in zodanige vergrooting, ook, op myn order, ten naauwkeurigste afgetekend. Voor het overige was de Bloem geheel wit en, diestyds door andere bezigheden verhinderd, heb ik geen nader Waarneemingen daar op gedaan. Het Plantje sedert verlooren hebbende, strekt de Aftekening alleen tot onderrigting van de Gestalte: zynde de hoogte omtrent een Voet geweest.

V. AFDEEL. II. HOOFDSTUK.

V. AFDEEL. IV. HOOFDSTUK.

IV. HOOFDSTUK.

Beschryving der MANWYVIGE LELIEACHTIGE *of* BOLPLANTEN, *der genen, naamelyk, wier Bloemen de Meeldraadjes of* op den Styl *zittende, of op eenigerley manier* daar mede vereenigd *hebben; als daar zyn, de verschillende Geslagten van* Standelkruid *en dergelyken.*

De zodanigen heeft de vermaarde Hoogleeraar, op onze Leidse Akademie, A. VAN ROYEN, tot de *Palmæ* betrokken en gerekend dat zy als een middelslag tusschen de Lelie- en Grasplanten uitmaakten: zo dat zy, in myne Natuurlyke Methode, niet gevoeglyker dan hier geplaatst konden worden. HALLER maakte 'er een byzondere Klasse van, onder den naam van *Liliaceis adfines*, dat is de Lelieachtigen nabykomende, en Doktor SCOPOLI onder den tytel *Satyria*, waar van hy het volgende zegt.

„ Met de *Leliën* komen zy overeen, door
„ een enkel Zaadblaadje, een sappigen Wor-
„ tel, onverdeelde Bladen en een onbekleede
„ Bloem. Zy verschillen daar van door een
„ enkele Stengel of Bloemsteel; een veelbla-
„ dige onregelmaatige Bloem; twee Meel-
„ draadjes op een eigen Kolommetje gegroeid,

„ met

„ met Wigvormige Meelknopjes ; geen Styl ; „ het Vrugtbeginzel gedraaid en altoos buiten „ de Bloem te hebben ; als ook een éénhokkig „ Zaadhuisje, dat driekleppig aan de hoeken „ open ſplyt en zeer veele *Zaagzelachtige* „ Zaadjes, welke op drie ryën geſchikt zyn."

V. AFDEEL. IV. HOOFD-STUK.

De algemeene Kenmerken der Standelkruiden, achtte de Heer HALLER te beſtaan „ in die „ Klootronde Balletjes, Kluwens naamelyk van „ Draaden, daar het Stuifmeel aan kleeft, in „ twee Huikjes verborgen en op den top van „ 't Vrugtbeginzel zittende binnen den Helm; „ van welken, door een taamelyk open Ka-„ naal, het Zaad bevrugt wordt:" zegt Doktor Doktor SCOPOLI. HALLER hadt zulks tot onderſcheiding der Orchis van de Hellebo-rine en anderen voorgeſteld, „ in welken de „ Meeldraadjes (zegt zyn Ed.), binnen de „ vooze zelfſtandigheid van het opgeregte „ Spongieuſe Lighaampje geplaatst zyn" (*).

Het algemeene Kenmerk deezer Planten, hadt de beroemde TOURNEFORT, zeer eenvoudig en duidelyk, geſteld in een *ongeregeld veelbladige Bloem, wier Kelk de Vrugt wordt.* Kelk (*Ca-*

(*) Non posſum, quin —— notem, verum Characterem Orchidis, *quo ab Helleborine ſeparatur*, esſe ſtructuram Staminum. Testes enim Globoſi &c. (ut habet SCOPOLI, *Fl. Carn.* p. 244.) In Helleborine vero, Calceolo, Nido Avis, Stamina in fungoſa ſubſtantia Corpusculi erecti ſpongioſi locantur. OPUSC. *Botan.* p. 5.

V. AFDEEL. IV. HOOFD-STUK.

(*Calyx*) naamelyk, was by hem de algemeene benaaming van dat gedeelte waar de Bloem op rust: mids tot de Bloem behoorende, 't welk daar uit blykt, dat hetzelve uitzet en een Zaadhuisje wordt: zynde daarom gemeenlyk door eenige dikte van den Steel of het Steeltje onderscheiden. Hier is 't byna het Bloemsteeltje zelf. Zulk een eenvoudige schikking verwerpende, heeft men de Kenmerken in 't algemeen van andere omstandigheden ontleend, en is daar door in ongemeene verwarring geraakt. Onze Ridder kwam zo ver, dat hy het verschil der Wortelen en van 't Gewas in aanmerking neemende, de overeenkomst der Plsnten, welken hy tot den Natuurlyken Rang van *Orchideæ* betrekt, byna zou hebben doen bestaan in de Bloemen of in de Kragten (*). De Bloemen komen in dat opzigt overeen, dat zy veelal, zeer grappig, de een of andere Menschelyke of Dierlyke gedaante, 't zy van een Aapje, Vogeltje, Kapelletje, Vliegje of dergelyken voorstellen en aan de Wortelen wordt eene Geilmaakende kragt toegeschreeven; doch allen hebben zy wederom dit niet: zo dat de groote LINNÆUS, na veele overdenkingen ten dien opzigt, eindelyk het volgende daar van geboekstaafd heeft.

„ Het is een Natuurlyke Rang, waar in de

„ Ge-

(*) Zie het II. DEELS I. STUK van deeze *Natuurlyke Historie*, bladz. 177.

„ Geflagten byna alleen ten aanzien van het „ *Honigbakje* verfchillen: welk Kenmerk ik ver- „ re boven dat der Wortelen verkieze. Ook „ heeft deeze Rang eene byzondere plaatzing „ der Teeldeelen. Het *Vrugtbeginzel* is al- „ toos omgedraaid. De *Bloem* beftaat uit vyf „ Blaadjes, waar van de twee binnenften door- „ gaans tot een *Helmpje* famenluiken, welks „ Onderlip het *Honigbakje* wordt, dat de plaats „ inneemt van den Stamper en van een zesde „ Bloemblaadje. De *Styl* is aan den binnen- „ ften rand van het Honigbakje aangegroeid; „ zo dat men hem, met zynen *Stempel*, naauw- „ lyks onderfcheiden kan. Altyd vindt men 'er „ twee zeer korte *Meeldraadjes* (*), ieder een „ *Meelknopje* draagende, dat van onderen fmal- „ ler is, naakt of zonder bekleedzel, en gelyk „ het Merg der Citroenen deelbaar. Deeze zyn „ gedekt met zo veele Celletjes, nederwaards „ open, in den binnenrand zelf van het Ho- „ nigbakje ingegroeid. De *Vrugt* is een één- „ hokkig driekleppig Zaadhuisje, dat aan de „ hoeken gaapt onder gekielde Ribbetjes. De „ *Zaadjes* zyn menigvuldig, fyn als Zaagzel, „ zittende aan een lang en fmal reepje in ieder „ Klepje. Alle deeze Planten zyn, door de „ Ge-

V. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

(*) Des maaken deeze Planten, onder den naam van *Tweemannigen*, den eerften Rang uit in de *Twintigfte Klasfe* van het Samenftel der Sexen, die de Manwyvigen (*Gynandria*) behelst. Zie het voorg. XI. STUK, bladz. 153.

V. AFDEEL. IV. HOOFDSTUK.

„ Geneesheeren, in 't algemeen als de Minne-„ driften opwekkende erkend (†).” Zy voeren daar van ook veelal den naam, gelyk blykt in het Geslagt van

ORCHIS. Standelkruid.

Dat van de figuur der Wortelen, die veelal naar Honds - Balletjes of Kulletjes gelyken, den Griekschen tytel heeft; in 't Fransch *Couillon de Chien*; in 't Spaansch *Coyon*; in 't Engelsch *Goats - Stones* , *Fools - Stones*, enz. Men noemt het, in 't Hoogduitsch, *Knabenkraut*, *Ragwurts* en *Stendelwurts*, waar van misschien de Hollandsche naam.

„ De *Orchis* (zegt de Heer HALLER) heeft „ de Wortels Bolachtig, gevingerd of onver-„ deeld. Haare twee Meeldraadjes hebben „ Vliezige Klepjes, die als met een Kleedje „ geslooten zyn, 't welk opscheurende, als het „ tyd is, de Meelknopjes uitlaat. Dit zyn „ geen Doosjes, maar Kluwentjes van een „ opgewonden Draad, waar overal de Zaad-„ bolletjes aan zitten.”

Dit Geslagt wordt van onzen Ridder door de Hoorn van 't Honigbakje, die zig als een Spoor „ on-

(†) Voorts merkt de Ridder aan, dat men, in 't onderzoeken en vergelyken der Kenmerken van deeze Klasse, altoos eerst acht moet geeven op den *Stamper* of *Styl*, niettegenstaande zyn Ed. de *Meeldraadjes* tot de eerste onderscheiding hadt gebruikt. *Vid. ejus Genera Plantarum.*

PLAAT LXXXVI.

PLAAT L

onder aan de Bloem vertoont, onderſcheiden, en bevat meer dan dertig Soorten, welken op de volgende manier geſmaldeeld zyn.

V. AFDEEL. IV. HOOFDSTUK.

A. Met de Helm der Bloem geſpoord.

(1) Standelkruid *met onverdeelde Bolwortelen, de Bloemhelm tweeſpoorig.*

I. *Orchis bicornis.* Tweehoornig. PLAAT LXXXVI. *Fig.* 1.

Deeze en de beide volgende verſchillen van de andere daar in, dat zy de Helm geſpoord hebben. De eerſte heeft twee Hartvormige Wortelbladen en drie of vier aan de Stengel, Huikswyze dezelve omvattende. De Aair is met Lancetvormige Blikjes voorzien, beſchuttende de Bloemen, welke ieder een gewelfd, eenbladig Helmpje hebben, dat van agteren twee Hoorntjes uitgeeft, langer dan het Vrugtbeginzel, en op hetzelve leggende. De twee zydelingſe Blaadjes zyn breeder dan de ſlippen van het driedeelig Lipje, welke byna egaal zyn: gelyk dit zig in de vergroote Bloem van myn Kaaps Exemplaar deezer Soort, in *Fig.* 1, op PLAAT LXXXVI afgebeeld, by *a*, vertoont.

(2) Stan-

(1) *Orchis* Bulbis undiviſis, Corollis Galeâ bicalcaratâ. *Syſt. Nat.* XII. Gen. 1009. *Veg.* XIII. p. 678. *Am. Acad.* VI. Afr. 90. Orchis lutea, Caule geniculato. BUXB. *Cent.* III. p. 6. T. BURM. *Fl. Cap. Prodr.* p. 30.

V. AFDEEL. IV. HOOFDSTUK.

(2) Standelkruid *met onverd. Bolwort. de Bloemhelm éénſpoorig, met uitgebreide Vleugels; de Lip geſpitst Lancetvormig.*

II. *Orchis biflora.* Tweebloemig.

Deeze, ook van de Kaap afkomſtig, heeft eenige kleine Eyronde Wortelblaadjes en een Draadachtige Stengel met Bladerige Scheedjes, doch doorgaans maar twee Bloemen aan den top hebbende. Een kort geſpitst boven-Blaadje loopt van agteren in een Spoor uit: twee binnen-Blaadjes verbergen de Teeldeelen, en de Lip, een geſpitst Blaadje, is tusſchen de twee zydelingſe, die langer zyn, geplaatst.

III. *Cornuta.* Gehoornd. PLAAT LXXXVI. Fig. 2.

(3) Standelkruid *met onverd. Bolwort. de Bloemhelm eenſpoorig met uitgebreide Vleugels; de Lip zeer klein en bykans Eyrond.*

Veel Bladen heeft deeze aan de Stengel, die groot en Lancetvormig zyn, van onderen Scheedig: een losſe Aair met Lancetvormige Blikjes, langer dan de Bloemen, wier Helm gewelfd is, langwerpig, van agteren een Hoorntje uitgeevende, dat ſtomp is en kort. De twee

(2) *Orchis* Bulb. indiv. Coroll. Galeâ unicalcaratâ; Alis patentibus; Labio Lanceolato acuminato. *Am. Acad.* VI. Afr. 92.

(3) *Orchis* Bulb. indiv. Coroll. Galeâ unicalcaratâ, Alis patentibus, Labello minimo ſubovato. *Am. Acad.* VI. *Afr.* 91.

twee zydelingse Blaadjes zyn langwerpig, de anderen korter dan de Helm en daar onder bykans samenluikende, met een kleinder ovaal middellipje. Men ziet de Bloem van deeze Kaapse, die in *Fig.* 2, op de gezegde Plaat is afgebeeld, vergroot by *b.* Myn Exemplaar heeft twee Hoorntjes of Staartjes. Mooglyk heeft men 't eene over 't hoofd gezien of, gelyk alhier, niet kunnen zien.

V. AFDEEL. IV. HOOFDSTUK.

B. Met onverdeelde Wortelbollen.

(4) Standelkruid *met onverd. Bolw. de Lip van 't Honigbakje, dat krom gehoornd is, Lancetvormig vyftandig; de Bloemblaadjes samenluikende.*

IV. *Orchis Sancta.* Joodsch.

Deeze Soort, in 't Beloofde Land groeijende, heeft de Steng een Voet lang, ten grootsten deele naakt, boven met een of twee spitse Blaadjes. De Tros is yl, met Lancetvormige Blikjes en drie spitse Bloemblaadjes, welke een langwerpige Helm maaken. De Lip is breed Lancetvormig, in vyf spitse Tanden verdeeld, waar van de middelste langst.

(5) Standelkruid *met onverd. Bolw. de Vleugels*

V. *Susannæ.* Susannaas.

(4) *Orchis* Bulb. indivisis ? Labio Lanc. quinquedentato, Cornu incurvo, Petalis conniventibus.

(5) *Orchis* Bulb. indiv. Nectarii Alis amplioribus ciliatis.

Ff 5 Or-

V. AFDEEL. IV. HOOFDSTUK.

gels van 't Honigbakje grooter en kanthaairig.

Deeze wordt by RUMPHIUS *Susanna-Bloem* genoemd, naar zyne Beminde, die hem in 't opzoeken der Planten behulpzaam was geweest, en hem ook allereerst dezelve getoond hadt. Zy heeft een Steng van derdhalf Voet langte, die van onderen af bekleed is met Scheedachtige, geribde Bladen als van Weegbree, en boven vier of vyf witte Bloemen draagt van eene zeer aartige figuur. Op zyde hebben dezelven twee gestraalde Vleugels, boven een Helm, van agteren een Hoorn, Spoor of Staart, die byna een half Voet lang is en de Bloemen zyn zo groot als gewoone Narcissen, hebbende een flaauwen Lelie-Reuk. In 't midden zyn de deelen der Vrugtmaaking vervat en het Steeltje levert het Zaadhuisje uit, gelyk in de Standelkruiden in 't algemeen. De Groeiplaats was voornaamelyk, zegt hy, op de Bergen van Leitimor, by het Kasteel Victoria, naar het Oosten, onder laage ruigte, daar de Cajupoetie-Boomen staan.

VI. *Orchis Ciliaris.* Kanthaairig.

(6) Standelkruid *met onverd. Bolw. de Lip van 't Honigbakje Lancetvormig kanthaairig: met een zeer lange Spoor.*

In

Orchis Amboinensis Fl. albis fimbr. HERM. *Par.* p. T. 209. Flos Susannæ. RUMPH. *Amb.* V. p. 286. T. 99.

(6) *Orchis* Bulb. indiv. Nectarii Labio Lanceolato &c. *Act.*

In Virginie en Kanada komt deeze voor, die niet minder aanmerkelyk is, wegens de zeer lange Staart van haare Bloem, welke geel is van Kleur en aartig gepluimd. Zy heeft smalle gestreepte Bladen. Aan deeze wordt, door BANISTER, een gepalmde Wortel toegeschreeven. V. AFDEEL. IV. HOOFDSTUK.

(7) Standelkruid *met onverd. Bolw. de Lip van 't Honigbakje driedeelig; de zydelingsen Borstelig en een Draadachtige Spoor, tienmaal langer dan de Bloemblaadjes.* VII. *Orchis Habenaria.* Getoomd.

Op 't Eiland Jamaika, in de Westindiën, is deeze waargenomen, die een ongemeen lange Staart aan de Bloem heeft. De Steng is een Voet hoog, met langwerpig Eyronde Bladen en Vrugtbeginzels of Bloemsteeltjes van een Duim lang in gespitste Blikjes gevat. De drie bovenste Bloemblaadjes luiken samen en zyn eenigermaate gekarteld; de twee zydelingse Eyrond langwerpig, uitgebreid, en het onderste, dat de Lip maakt, is in drie lange Slippen gedeeld.

(8)

Act. Ups. 1740. p. 6. GRON. *Virg.* II. 136. R. *Lugdb.* 15. Orchis palmate elegans lutea Americana &c. MORIS. *Hist.* III. p. 499. Orchis Marilandica grandis et procera. RAJ. *Suppl.* 588.

(7) *Orchis* Bulb. .... Nectarii Labio tripartito &c. *Am. Acad.* V. p. 408. Satyrium erectum, Fol. oblongis &c. BROWN. *Jam.* 324.

V. AFDEEL. IV. HOOFDSTUK. VIII. *Orchis bifolia.* Tweebladig.

(8) Standelkruid *met onverd. Bolw. de Lip van 't Honigbakje Lancetvormig effenrandig; een zeer lange Spoor en uitgebreide Bloemblaadjes.*

Deeze Soort, op drooge Velden door geheel Europa hier en daar voorkomende, wordt ook by ons in de Duin-Valeijen agter Hillegom, en op Heyvelden in Vriesland gevonden, zo de Heer DE GORTER aantekent, die ze insgelyks in Rusland aan de Neva en elders waargenomen heeft. Wegens de Wortelen telt menze onder de *Vosse-Kulletjes*, hoewel de Engelschen haar, veel deftiger, *Butterfly-Satyrion* heeten, om dat de Bloem eenigermaate naar een Vlindertje gelyken zou. LOBEL, nogthans, oordeelt, dat dezelven de figuur van eene Mug uitdrukken, en zegt, dat menze daarom, in 't Neerduitsch, *Muggen* noemt. Zy bloeit laat, zegt HALLER, en geeft

(8) *Orchis* Bulb. indiv. Nectarii labio Lanceolato integerrimo &c. *Mat. Med.* 411. GORT. *Belg.* 255. *Act. Ups.* 1740. p. 5. *Fl. Suec.* 723, 793. DALIB. *Par.* 273. GER. *Prov.* 127. SCOP. *Carn.* 244. KRAM. *Austr.* 263. HALL. *Flor.* T. 35. Orchis alba bifolia minor Calcari oblongo. C. B. *Pin.* 83. VAILL. *Par.* 151. T. 30. f. 7. SEG. *Veron.* T. 15. f. 10. Orchis Serapias primus. DOD. *Pempt.* 237. Testiculus Vulpinus primus. LOB. *Ic.* 178. Testiculi Sp. quinta. CAM. *Epit.* 625. β. Orchis trifolia minor. C. B. 83. γ. Orchis bifolia altera & latissima. C. B. *Pin.* 82 Orchis Radicibus oblongis, Labello Lineari. HALL. *Helv. inchoat.* II. 146. Tab. f. 2. OED. *Dan.* T. 235.

geeft tegen den avond, als ook in de vroege morgenstond, en zeer aangenaamen Reuk. V. AFDEEL. IV. HOOFD-STUK.

Ongemeen heeft deeze Kruidkenner in 't Geslagt der Standelkruiden uitgeweid en zeer schoone Afbeeldingen van de genen, die in Switzerland groeijen, gegeven. Daar onder is ook deeze, die dus ongelyk fraaijer by hem voorkomt, dan by CAMERARIUS, LOBEL en DODONÆUS. VAILLANT heeft de Bloem ook zeer naauwkeurig in Plaat gebragt, die wit is en aan haar smalle voorwaards afhangende Lip, niet minder dan aan het lange Staartje of Hoorntje (*) van agteren, kenbaar. In langte echter komt hetzelve by de naastvoorgaande veel te kort (†). De opmerkzaame Heer SCOPOLI beschryft dus deeze Bloem. „ De Lancetvormige Wieken maaken een kruis „ met het ovaale Schildje en de Lip, die lan- „ ger is dan het Kapje. Het byna vierhoekige „ Hoorntje, eenkleurig met de Lip, is eens „ zo lang als het Vrugtbeginzel. Het groen- „ achtig Blikje is langer dan hetzelve en kor- „ ter dan het Hoorntje. Het Huisje der Meel- „ draad-

(*) In de bepaaling noemt **LINNÆUS** het een Hoorn: in *Mantiss. alt.* zegt hy *Calcar Subulatum longissimum*. **HALLER** noemt het ook een Spoor.

(†) Die groeit in de Westindiën, gelyk ik aangetekend heb, des men daar agter, in *Syst. Veg.* Ed XIII. zeer verkeerdelyk, OED. *Dan.* T 235, geplaatst heeft, 't welk deeze is, die ook geen *Calcar longissimum* heeft, als in *Mantissa* wordt gezegd.

V. AFDEEL. IV. HOOFDSTUK.

„ draadjes is groen getopt, van agteren knobbelig, met afstandige beursjes. De Meelknopjes zyn geel: de Reuk is aangenaam."

Voorts moet men aanmerken dat deeze Soort de Gestalte der andere Standelkruiden heeft, maar voorkomt met een byna naakte Stengel, van een Span of een Voet hoogte, naar den Grond (*); hebbende om laag twee of drie breede Bladen, waar hy uit spruit en van onderen twee langwerpig getepelde ronde Wortelbolletjes. De Stengel is onder met eenige kleine Blaadjes bezet, en boven met Bloemen en Blikjes, maakende een lange yle Aair.

Hier toe behoort ook dat Breedbladige allergrootste Standelkruid, welk de groote CLUSIUS, nu twee Eeuwen geleeden, by het Kasteel Greben, in Opper-Oostenryk, eenmaal waarnam met twee Bladen, zo groot als die van 't Witte Nieskruid, sterk geaderd, van boven groen en glanzig. De Bladen, naamelyk, van deeze Soort, zyn de grootsten in dit Geslagt.

IX. *Orchis flexuosa.* Bogtig.

(9) Standelkruid *met onverd. Bolw. de Lip van 't Honigbakje geplooid; twee Draadachtige verborgene Bloemblaadjes en een bogtige Stengel.*

Aan

(*) *Caulis Cubitalis* zegt de Heer HALLER. Hy moet zekerlyk *Cubitus* op een half Elle hebben genomen.

(9) *Orchis* Bulb. indiv. Nectarii Labio imbricato, Petalis duobus occultatis Filiformibus, Scapo flexuoso. *Am. Acad.* VI. Afr. 89.

Aan de Kaap valt deeze, die de Wortelbladen Eyrond, de Stengel een Voet lang heeft, overhoeks bezet met kleine Scheedeblaadjes, en aan 't end met kleine Bloempjes, ver van elkander. Deeze zyn Vlinderachtig, met de Vlag en Vleugel roodachtig wit en twee Draadachtige Blaadjes onder de Vlag; de Lip bleekgeel met zwarte Stippen, breed en golfachtig geplooid. V. AFDEEL. IV. HOOFDSTUK.

(10) Standelkruid *met onverd. Bolw. de Lip van 't Honigbakje driedeelig; de Bloemblaadjes famenvloeijende en een naakte Steng.* X. *Orchis Cucullata.* Gekapt.

In Siberie groeit deeze, die door haar driedandig Kapje van alle anderen verfchilt, zo de Heer GMELIN aanmerkt. Zy is nogthans aldaar, of ook in Rusland, niet ongemeen, en wordt van hem een zeer fchoone Plant genoemd. Zy heeft twee rondachtige Wortelbladen, het Stengetje een half Voet of een Span hoog, met een losfe Aair van Bloemen, die paarfchachtig zyn, hebbende de Lip ook driedeelig en een kort krom Hoorntje.

(11) Stan-

(10) *Orchis* Bulb. indiv. Nectarii Labio trifido, Petalis confluentibus, Caule nudo. Orchis Rad. rotundâ, Cucullo tridentato. GMEL. *Sib.* I. p. 16. T. 3. f. 2.

V. AFDEEL. IV. HOOFDSTUK.

XI. *Orchis Globosa.* Rond-Airig.

(11) Standelkruid *met onverd. Bolw. de Lip van 't Honigbakje omgeslagen, driedeelig, met de middelste Slip uitgerand: een korte Spoor en de Bloemblaadjes Elsvormig getipt.*

Wegens de rondachtig Kegelvormige Bloem-Air voert deeze den bynaam, die de Steng ook ongevaar eén of anderhalf Voet hoog heeft, met Lancetvormige Bladen bezet en langwerpig ronde Wortelen. De Bloemen zyn bleek paarsch en flaauw van Reuk. Men vindt deeze, zo wel in Oostenryk als in Switzerland, op laage Bergvelden.

XII. *Pyramidalis.* Pieramiedaal.

(12) Standelkruid, *met onverd. Bolw. de Lip van 't Honigbakje tweehoornig, driedeelig,* [illegible] *egaal,* [illegible]

(11) *Orchis.* Bulb. indiv. Nectarii Labio resupinato trifido &c. JACQ. *Vind.* 292. HALL. *Flor.* 27. Orchis Rad. Conicis &c. HALL. *Helv.* 295. *Opusc.* 226. Orchis Flore globoso. C. B. *Pin.* 81. Orchis Flore globoso. C. B. *Pin.* 81. Orchis Rad subrotundis, Spicâ densissimâ &c. HALL. *Helv. inchoat.* N. 1272. T. 27. f. 1.

(12) *Orchis* Bulb. indiv. Nectarii Labio bicorni trifido æquali integerrimo. &c. GORT. *Belg.* 255. GOUAN *Monsp.* 469. GER. *Prov.* 127. JACQ. *Vind.* 292. *Fl. Suec.* II. N. 798. *H. Cliff.* 429. SEG. *Ver.* T. 15. f. 11. RAJ. *Angl.* 3. p. 377. T. 18. Cynosorchis Militaris montana Spicâ rubente conglomeratâ. C. B. *Pin.* 81. *Prodr.* 28. *β.* Cynos. latifolia hiante Cucullo altera. *γ.* Cynos latif. Spica compactâ. C. B. *Pin.* 81. Cynosorchis tertius. DOD. *Pempt.* 235. Cynos. major alt. nostras. LOB. *Ic.* 174. HALL. *Helv. inchoat.* N. 1286. T. 35. f. 1. RIV. *Hex.* T. 14.

egaal, effenrandig: de Spoor lang; de Bloemblaadjes byna Lancetvormig. V. AFDEEL. IV. HOOFD-STUK.

Aanmerkelyke Verfcheidenheden komen van deeze, die door geheel Europa gemeen is en onder de *Honds-Kulletjes* geteld wordt, by de Autheuren voor. In 't algemeen onderfcheidt zy zig door haare Aair, die wel rondachtig, gelyk in de voorgaande, doch tevens eenigermaate Pieramidaal is. Zy valt zelden meer dan een Voet hoog. Het is een fraaije Plant, zegt de Heer HALLER, die haar zeer fierlyk afbeeldt, en aanmerkt, dat de Bloemen fchoon paarfch zyn. In Sweeden vondt de Heer BERGIUS haar flegts een Handbreed verheven. By ons groeit zy omftreeks den Haag en elders in de Duinvelden. Haar Bladen zyn taamelyk breed, Lancetvormig, doch hier in heeft, zo wel als in de digtheid van de Aair, fomtyds eenig verfchil plaats.

(13) Standelkruid *met onverd. Bolw. de Lip van 't Honigbakje driedeelig omgeboogen en* XIII. *Orchis Coriophora.* Wants-draagend.

(13) *Orchis* Bulb. indiv. Nectarii Labio trifido reflexo crenato &c. GOUAN *Monsp.* 469. GER. *Prov.* 127. DALIB. *Par.* 272. Orchis odore Hirci minor. VAILL. *Par.* 149. T. 31. f. 30, 31, 32. RIV *Hexandr.* T. 20. Tragorchis minor Flore fuliginofo. RAJ. *Hift.* 1213. Trag. minor et verior Gemmæ. LOB. *Ic.* 177. HALL. *Helv. inchoat.* II. 145. N. 1284. T. 34. *Fig.* 3.

V. AFDEEL. IV. HOOFDSTUK.

en gekarteld; een korte Spoor en samenluikende Bloemblaadjes.

De Bloemen van deeze hebben iets, dat naar de figuur van Weegluizen gelykt, zo LOBEL wil, of de Stank der Bloemen heeft reden gegeven tot de Grieksche benaaming *Coriosmites* en *Coriophora*: 't één mooglyk met het andere gepaard. Van sommigen wordt die Reuk Bokkig gekeurd, en deswegen is de Plant *Tragorchis* genoemd geweest. Zy komt op verscheide plaatsen in de Zuidelyke deelen van Europa, als ook in Duitschland en Switzerland voor, en heeft de Bloemen doorgaans donker groenachtig of bruin, doch ook wel uit den paarschen ziende, welke de zesde *Batavische Orchis* is by CLUSIUS. Ik vindze, nogthans, onder de Planten van onze Provinciën niet opgetekend. De hoogte komt nagenoeg met die der voorgaanden overeen: de Aair is langwerpig, dun, twee Duimen lang, met kleine Bloemen. Zy heeft van de grootste Wortelbollen, ongevaar als de Ballen van een Bokje, en deswegen wordt zy, in 't Engelsch, *Goats-Stones* geheten.

XIV. *Orchis Cubitalis.* Hoog.

(14) Standelkruid *met onverd. Bolw. de Lip van 't Honigbakje Draadachtig driedeelig, met de middelste slip Eyrond, en de Spoor korter dan de Vrugtbeginzels.* Schoon

(14) *Orchis* Bulb. indiv. Nectarii Labio trifido Filiformi, in-

Schoon aan deeze Ceylonsche eene Steng van een Elle hoogte toegeschreeven wordt, vind ik die, in de beschryving, maar op anderhalf Voet gesteld: zo dat men hier de Cubitus ook voor een half Elle neemt. De Wortel is Vleezig en zo het schynt eenigermaate Testikelachtig, als in de anderen. Om laag heeft de Steng vier of vyf Bladen, die Lancetvormig en Scheedachtig zyn: het overige is naakt met spitse Blikjes, en boven een zeer smalle Aair van byna een Span langte.

V. AFDEEL. IV. HOOFDSTUK.

(15) Standelkruid *met onverd. Bolw. de Lip van 't Honigbakje vierdeelig, gekarteld; met een stompe opstygende Spoor, en stompe samenluikende Bloemblaadjes.*

XV. *Orchis Morio.* Harlekyn.

De Bloem zig eenigermaate als een Zots-Kaproen vertoonende, heeft men deeze en de volgende *Morio* geheten, en by sommigen *Triorchis*, als somtyds drie Wortelbolletjes hebben-

intermediâ Ovatâ, Cornu Germinibus breviore. *Fl. Zeyl.* 320. Orchid. species Caule Cubitali. HERM. *Zeyl.* 23.

(15) *Orchis* Bulb. indiv. Nectarii Labio quadrifido crenulato &c. *Mat. Med.* 412. GORT. *Belg.* 256. GOUAN *Monsp.* 469. R. *Lugd.* 15. *Fl. Suec.* 724, 794. DALIB. *Par.* 273. SEG. *Ver.* T. 15. f. 7. Orchis Morio fœmina. C. B. *Pin.* 82. VAILL. *Par.* T. 31. f. 13, 14. OED. *Dan.* T. 457. HALL. *Helv. incboat.* II. 143. N. 1282. T. 33. f. 2. Cynosorchis Morio fœmina, Orchis Delphinia C. Gemmæ. LOB. *Ic.* 176. Testiculus Morionis fœmina. DOD. *Pempt.* 236. Triorchis Serapias mas. FUCHS. *Hist.* 559.

V. AFDEEL. IV. HOOFDSTUK.

bende. Anderen tellenze mede onder de *Cynosorchis* of noemenze, in 't algemeen, *Kullekens-Kruid.* 't Is zeker dat de Bloemen, door den gezegden Kap, de gestreepte Vleugels en gestippelde Onderlip, veel hebben dat naar een Harlekyns Pakje zweemt. Zy is op dorre drooge Velden, door geheel Europa, mooglyk wel de allergemeenste, komende in onze Provinciën ook veel voor. Zy valt dikwils maar een Span hoog en heeft de Bladen een Vinger breed, om laag de Steng Scheedachtig omvattende en boven een korte Aair hebbende van Bloemen, welke meest paarsch, doch ook wit of Roozekleur voorkomen. De Lip is gestippeld en in twee Kwabben gedeeld, tusschen welken een klein middelstukje, dat uitgerand zynde twee puntjes maakt; waar door de Lip zig vierdeelig vertoont. De Spoor is eenigermaate opgewipt en van langte als het Vrugtbeginzel of Steeltje der Bloem.

De Wortel-Bolletjes worden in het *Electuarium Diasatyrion* geeischt, als hebbende een byzondere kragt om de Vermogens van den Mensch te versterken. Oudtyds werden zy tot wegneeming van de Mannelyke onmagt ter Voortteeling, door Tovery veroirzaakt, voorgeschreeven; doch hedendaags heeft men zo weinig gedagten van het Middel als van de oirzaak der gemelde Kwaal. Hierom zal het ook weinig verschillen, of daar toe de Bolletjes van het Tweebladige, dan van dit Standelkruid,

kruid, onder den naam van *Satyrii radix*, genomen worpen (*).

V. AFDEEL. IV. HOOFDSTUK. XVI. *Orchis Mascula.* Mannetje.

(16) Standelkruid *met onverd. Bolw. de Lip van 't Honigbakje vierdeelig, gekarteld, met een ſtompe Spoor; de Rugblaadjes omgeboogen.*

Deeze, *Mannetjes*-Harlekyn by de Autheuren genaamd, voert by de Engelſchen, om gedagte reden, ook den naam van *Fools-Stones*, dat is Zots-Ballen. De Bloem komt in het hoofdzaakelyke wel overeen, doch heeft de Vleugels ſpitſer en langer: ook is de middelſlip van de Lip grooter dan de zydkwabben en duidelyker in tweeën gedeeld. De Steng valt wel anderhalf maal zo hoog en de Bladen zyn tweemaal zo breed. De Bloemblaadjes zyn niet zo zeer geſprenkeld als in de voorige, maar de Bladen komen ſomtyds gevlakt voor, ſomtyds ongevlakt. Het Kapje van de Bloem is

(*) De Heer LINNÆUS hadt de *Bifolia* daar voor aangetekend en deeze ſchynt zyn Ed., in dat opzigt, met de volgende gelyk te ſtellen. Vid. *Mat. Med.*

(16) *Orchis* Bulb. indiv. Nectarii Labio quadrilobo crenulato &c. GORT. *Belg.* 256. GOUAN *Monsp.* 470. VAILL. *Par.* uts. f. 12. Testiculus quartus. CAM. *Epit.* 624. Orchis Morio Mas Foliis (non) maculatis. C. B. *Pin.* 81. RUDB. *Elys.* II. p. 191. f. 1. Testiculus Morionis mas. DOD. *Pempt.* 236. Cynoſorchis Morio. LOB. *Ic.* 176. HALL. *Helv. inchoat.* II. p. 144. T. 33. f. 1. RIV. *Hex.* T. 10.

V. AFDEEL. IV. HOOFDSTUK.

is hier nooit geslooten, gelyk in de voorgaande, maar de Bloem-Aair valt mede zo wel wit als paarsch.

Dit Mannetjes Harlekyn-Standelkruid groeit zo wel by ons, als elders in Europa, op de zelfde plaatsen, by het Wyfjes, voorgemeld. Men houdt hetzelve voor het *Satyrion* der Ouden, en sommigen willen de Wortels daar van, ten einde als boven, gebruikt hebben. Dat zy, met Kruim van Brood gestampt en met Spaanschen Wyn bevogtigd, door stooving vermurwd, eindelyk door uitdrukking een rood Vogt geeven, gelyk VAN HEERS heeft bevonden (*), is zo zeer niet te verwonderen, als dat hetzelve de Minnaary begunstigen zoude. Zeker Vorst, immers, heeft een groote veelheid van de gekonfyte Wortels, om zig tot Voortteeling bekwaam te maaken, ingenomen, zonder vrugt (†).

Hier uit blykt, niettemin, de onschadelykheid deezer Bolletjes, en alzo zy, gedroogd zynde, door bevogtiging een lymige Stoffe uitleveren, is 't gantsch niet onwaarschynlyk, dat de zo berugte *Saleb*, die ons uit de Levant toegebragt wordt, de Wortel van dit of eenig ander Standelkruid zy. De Turken en Persiaanen, zegt men, maaken van dezelven veel werks, als zynde van eene ongemeen versterken-

(*) *Bresl. Samml.* 1724.
(†) HALL. *Helv. inchoat.* II. p. 145.

kende hoedanigheid, weinig minder dan de Ninzi of Ginzeng-Wortel. Zy komen echter van geheel verfchillende gedaante, fommigen langwerpig Eyrond, anderen aan 't eene end verdeeld voor, en deeze worden gehouden voor de Wortels van een Standelkruid, welks Bloemen wel taamelyk naar die van deeze Soort gelyken, doch het welke maar één of twee Bladen heeft. Zodanige Worteltjes zyn, aan Draadjes gereegen, overgebragt; maar anderen, gelyk die men thans gemeenlyk los bekomt, hebben eene meer Hartvormige figuur, hoedanigen de kundige SEBA van een andere Plant afkomftig oordeelde (*).

V. AFDEEL. IV. HOOFDSTUK. *Salebs Wortel.*

Dus is 't nog onzeker (†), welke Gewas eigentlyk de Saleb voortbrenge, en te verwonderen, dat men door de hedendaagfe Reizigers in de Oofterfche Landen niet nader daar van verzekerd zy. By RAUWOLF vind ik 'er in 't geheel geen melding van, noch ook by HASSELQUIST. FORSKAOHL fpreekt alleenlyk van een Orchis, welke hy by Mharras in Arabie vondt, (die een Takkige Stengel hadt en groene

(*) Zie zyne *Thes.* VOL. II, alwaar, op PLAAT LXXXIII. de Afbeeldingen, zo van de Plant of Bloemfteng, als van de Wortels, gegeven worden.

(†) In de *Sweedfche Verhand.* 1764, p. 251, vind ik wel, dat de *Orchis mascula* de Salep der Perfen zy; doch dit zal mooglyk fteunen op de *Mat. Med. Linn.* welke thans niet op dezelve, maar op de *Orchis Morio* aangehaald wordt.

V. AFDEEL. IV. HOOFDSTUK.

ne Bloemen;) *dat de Bladen gelyk waren aan de Saleb-Plant* (*): maar ik vind niet dat hy die ergens heeft befchreeven. Ook is het zonderling, dat dergelyke Wortels, als die van 't Standelkruid, door een half Uur in Water te kooken, doorfchynend worden en dan wederom gedroogd, vervolgens tot Poeijer gemaakt, geheel in Water fmelten en hetzelve Lymig maaken zouden (†). Niet minder vreemd is 't, dat die Saleb, welke by ons bevonden wordt zo verzagtende te zyn voor de Borst in Kolykpynen, en tegen den Bloedloop uit dien hoofde dienftig (‡), de zelfde Wortel zy, waar van de Oofterlingen tegen Onmagt en tot Hartfterking gebruik maaken. Ten dien einde fchynt iets Kruiderigs vereischt te worden, of eenige bitterheid, met het Lymige vermengd, gelyk men in de Ginzeng, Pedro del Porco, Bezoar en Ambergrys vindt. Tot langduurige Verzwakkingen, door Uitteering, wegens inwendige Kwaalen of anders, zyn enkel Lymige middelen dienftig (§).

De

(*) Folia fimilia Plantæ Salab. *Flor. Ægypt. Arab.* p. 156.

(†) Vid. Exp. GEOFFROY: *Mem. de l'Acad. de Paris*, 1740. p. 139, &c. *Act. Stockh.* 1764: *Verfuche mit Schwedifchen Salep* von RETZIUS: p. 253.

(‡) Men zegt evenwel bevonden te hebben, dat de Saleb in de Roode Loop een gebrek heeft, van op te droogen en te ftoppen. ZIMMERMAN *von der Rhur.* p. 518.

(§) Nonne pleraque Analeptica viscofa funt? RUTTY *Mat. Med.* p. 468.

De Wortels van 't Satyrion werden door de Ouden, in Melk gekookt, tot opwekkinge der Minnelust gebruikt. Men atze ook, ten dien einde, gebraden of gekookt en fchreef 'er, in 't algemeen, eene verzagtende eigenfchap aan toe. Tegenwoordig bevindt menze van een zoetachtigen Smaak, en fchryftze voor, tot verfterking, in Uitteeringen door Borstkwaalen veroirzaakt. V. AFDEEL. IV. HOOFD-STUK.

(17) Standelkruid *met onverd. Bolw. de Lip van 't Honigbakje vierdeelig en ruuw gestippeld, met een ftompe Spoor en afgezonderde Bloemblaadjes.* XVII. *Orchis uftulata.* Pukkelig.

Deeze en de volgende, door geheel Europa ook taamelyk gemeen, voeren by de Autheuren den naam van *Orchis Militaris* of *Strateumatica*, om dat de Bloemen de figuur van een gehelmd Mannetje voorftellen. Deeze fchynt wegens de Pukkeltjes, welken zy menigvuldig heeft, of paarfche Vlakjes, die op het

(17) *Orchis* Bulb. indiv. Nectarii Labio quadrifido punctis fcabro &c. GOUAN *Monsp.* 470. DALIB. *Par.* 272. *Fl. Suec.* 726, 797. OED. *Dan.* T. 103. Orchis Militaris Pratenfis humilior. VAILL. *Par.* T. 31. f. 35, 36. SEG. *Ver.* T. 15. f. 4. Orchis Rad. fubrotundis, Labello quadrifido, Calcare brevisfimo. HALL. *Helv. inchoat.* II. p. 138. N. 1273. T. 28. f. 2. Orchis Pannonica quarta. CLUS. *Hift.* I. p. 268. Cynoforchis alter. DOD. *Pempt.* 234. Orchis Strateumatica minor. LOB. *Ic.* 184. Orchis Militaris minor, minima, RIV. *Hexandr.* T. 17.

V. AFDEEL. IV. HOOFDSTUK.

het witte zeer afsteeken, den bynaam bekomen te hebben. De Oelanders in Sweeden noemenze, zo de Ridder aanmerkt, *Krutbrannare.* De hoogte van de Stengel is een Span of minder; met taamelyk breede Bladen, en een korte Aair van kleine Bloempjes, die korter gespoord zyn dan in de volgende.

XVIII. *Orchis Militaris.* Krygsmans.

(18) Standelkruid *met onverd. Bolw. de Lip van 't Honigbakje vyfdeelig en ruuw gestippeld, met een stompe Spoor en samengegroeide Bloemblaadjes.*

Veele Verscheidenheden behooren tot deeze Soort, die ook, doch zeer zeldzaam, in onze Provinciën wordt gevonden. Wegens de Wortelen behoort zy, met de voorige, tot de zogenaamde *Hondskulletjes.* Zy valt grooter dan die, doch verschilt zelf ook in grootte, komende somtyds tot by de twee Voeten, somtyds

(18) *Orchis* Bulb. indiv. Nectarii Labio quinquefido punctis scabro &c. GORT. *Belg.* 256. GOUAN *Monsp.* 470. DALIB. *Paris* 271. *Fl. Suec.* 725, 798. Orchis Rad. subrotundis, Spicâ Conicâ, Labello quadrifido, Brachiolis et Pectore peranguftis. HALL. *Helv.* II. 140. N. 1277. T. 28. f. 1. *Item.* Orchis Rad. subrot. Sp. longâ, Labello quadrifido, Brachiolis angustis, Crusculis latis serratis. *Ibid.* T. 31. Cynosorchis latifolia hiante Cucullo major et minor. C. B. *Pin.* 80, 81. *Item* Militaris major. *Ibid.* Orchis Militaris major. TOURNF. *Inst.* 438. T. 247. A. Orchis Strateumatica f. Stratiotes major five Militaris. LOB. *Ic.* 184.

tyds van anderhalf of éénen Voet voor. De Bladen zyn in de kleinere spitser dan in de grootere, doch in beiden Lancetvormig. De Heer HALLER, die onvergelykelyk naauwkeurig is geweest in 't onderzoek der Standelkruiden, merkt het gedagte grootste byna als het schoonste van allen aan. De Armpjes van het Krygsmannetje, (dat de Onderlip is der Bloem,) zyn, zegt zyn Ed., in deeze langer en schraalder, de Schenkeltjes veel breeder en wyder gemikt, dan in de kleinere, die in Switzerland by de andere voorkomt. Van beiden geeft hy zeer schoone Afbeeldingen, zo van de geheele Plant, met Wortel en Bloem-Aair, als van de Bloemen in 't byzonder. Het kleine puntje, dat tot onderscheiding der Sexe zou kunnen dienen (*), neemt LINNÆUS voor het vyfde deel, en noemt daarom de Lip vyfdeelig. Somtyds komt de figuur nader aan die van een Aapje, en dan voert de Plant, hoewel ook tot deeze Soort behoorende, daar van den naam (†). Zodanig is de Bloem, welke de

V. AFDEEL. IV. HOOFDSTUK.

(*) Men vindt dat Puntje ook wel in de voorgaande Soort, doch het is doorgaans kleiner en ontbreekt ook wel geheel: zo dat men die *Wyfjes* zou kunnen noemen. C. BAUHINUS heeft van deeze Menschdraagende Bloemen, om die zelfde reden, ook Wyfjes en Mannetjes gemaakt.

(†) Orchis Flore Simiam referens. C. B. *Pin.* 82. Orchis Zöophora Cercopithecum exprimens Oreades. COL. *Ecphr.* I. p. 320.

V. AFDEEL. IV. HOOFDSTUK.

de vermaarde TOURNEFORT daar van zo fraay in Plaat gebragt heeft, door de smalte der Armpjes en Schenkeltjes veel verschillende; weshalve hy ze ook zegt de figuur van een naakt Mensch voor te stellen: terwyl die der anderen van deeze Soort een Mannetje vertoonen als met een Tabberd of in Turksch Gewaad. Met eenige toegeeflykheid kan men zig allerley veranderingen daar in verbeelden. Ook gaapt in de eene het Kapje of Helmpje meer dan in de andere. De Kleur der Bloemen is, gelyk in de voorige, van buiten paarsch, van binnen bleek met paarsche Vlakjes of weerschynende met eenen blaauwen Glans. Men vindtze ook geheel wit en Vleeschkleurig met paarsche Streepen op den Helm en roode Stippen, de Borst van 't Lipje rood gevlakt zynde, zegt de Heer HALLER, die gedagte Verscheidenheden als byzondere Soorten aanmerkt.

XIX. *Orchis Papilionacea.* Vlinderagtig.

(19) Standelkruid *met onverd. Bolw. de Lip van 't Honigbakje grooter, onverdeeld, gekarteld, uitgerand; de Spoor Elsvormig; de Bloemblaadjes samenluikende.*

In gestalte komt deeze, die door den Heer ALT-

(19) *Orchis* Bulb. indiv. Nectarii Labio indiviso crenato, emarginato, ampliato, &c. Orchis Papilionem expansum referens. C. B. *Pin.* 83? Orchis Ornithophora s. Ornithes. LOB. *Ic.* 182. Cynosorchis quintus. DOD. *Pempt.* 235.

ALTSTROEMER in Spanje gevonden is, de naastvoorgaande zeer naby, zegt de Ridder en heeft dergelyke Bloem, maar de Lip heeft de grootte van een Duim-Nagel, breeder zynde dan lang, onverdeeld, ſtomp of uitgerand en gelyk de Bloem paarſchachtig. Dat van BAUHINUS hadt een groenachtige Bloem, en kwam overeen met het Vogeldraagende of Vogeltjes-Standelkruid van LOBEL, die de Vyfde Soort van Hondskulletjes is by DODONÉUS. LOBEL noemtze *Vyfwouters* of *Pepels*, dat oude Duitſche benaamingen zyn van de Vlinders of Kapellen. Men zou deeze Soort derhalve *Vlinderbloem* kunnen heeten.

V. AFDEEL. IV. HOOFDSTUK.

(20) Standelkruid *met onverd. Bolw. de Lip van 't Honigbakje veeldeelig Liniaal; een Hartvormig Blad, de Stengel, die eenbloemig is, omvattende.*

XX. *Orchis Burmanniana.* Burmanniſch.

Deeze, van de Kaap afkomſtig, heeft de Stengel een Span hoog, naakt en pluizig: een enkel Wortelblad, Hartvormig, ſtomp, geſpikkeld: een zeer korte, gekapte Bloem-Aair, met ééne Bloem. Deeze heeft, behalve drie buitenſte Blaadjes, die Lancetvormig zyn en ruig, twee langere Degenvormige, gladde, en een bree-

(20) *Orchis* Bulb. indiv. Nectarii Labio multipartito Lineari, Fol. Cordato amplexicauli, Scapo unifloro. *Am. Acad.* VI. Afr. 88. BURM. *Prodr.* p. 30.

V. AFDEEL. IV. HOOFD-STUK.

breede lange Lip, die in ontelbaare Liniaale Slippen is verdeeld. De Spoor, van agteren, heeft naauwlyks de langte van het Vrugtbeginzel.

XXI. *Orchis pallens.* Bleek.

(21) Standelkruid *met onverd. Bolw. de Lip van 't Honigbakje driedeelig effenrandig, een ſtompe middelmaatige Spoor en uitgebreide Bloemblaadjes.*

In Duitſchland, omſtreeks Jena, als ook in Ooſtenryk en Switzerland, komt deeze voor, die van de bleekheid der Bloemen gebynaamd is, welke echter de Lip geel hebben. De Bladen zyn zeer breed, doch de Stengel is laag, met eene yle Aair van weinige Bloemen, veel naar die van het Harlekyn gelykende, maar ongeſtippeld. Zy ſtinkt zodanig naar Kattepis, dat tedere Vrouwtjes 'er byna in zwym door vallen, zegt HALLER.

C. Met gevingerde Wortelbollen.

XXII. *Latifolia.* Breedbladig.

(22) Standelkruid *met byna gevingerde regte Bol-*

(21) *Orchis* Bulb. indiv. Nectarii Labio trifido integerrimo &c. *Mant.* 292. Orchis Bulboſa Fl. flavescentibus. SEG. *Ver.* T. 8. f. 3. Orchis fœtida Sylv. præcox, Fl. albo Barbâ luteolâ. RUPP. *Jen.* II. p. 297. Orchis Pann. ſeptima. CLUS. *Hiſt.* I. p. 269. HALL. *Helv. inchoat.* N. 1281. T. 30.

(22) *Orchis* Bulb. ſubpalm. rectis &c. GORT. *Belg.* p. 257. DA-

Bolwortels; de Spoor van 't Honigbakje Kegelvormig; de Lip driedeelig met de zydelingſe Kwabben omgeboogen, en Blikjes langer dan de Bloem.

V. AFDEEL. IV. HOOFDSTUK.

Op vogtige Velden, meest in de middelſte deelen van Europa, als ook in onze Nederlanden, komt deeze voor, die in 't Franſch *Satyrion Royal* getyteld wordt, in 't Hoogduitſch *Kruisbloem*. De gemeene naam, by ons, is *Handekens-Kruid*, misſchien wegens de figuur der Wortelen, die knobbelig en als gevingerd zyn. Dit onderſcheidt deeze en de volgenden zeer van de voorgaande Teſtikeldraagende. Zy heeft de Steng ongevaar een Voet hoog, Pypachtig hol, Scheedachtig overhoeks bezet met Lancetvormige breede Bladen, die overlangs geribd zyn en ook wel wat Vlakkig, opwaards verkleinende en eindelyk zig tusſchen de Bloemen als Blikjes invoegende; zo dat zy de Aair ſomtyds ſterk gebladerd maaken.

De

DALIB. *Par* 274. *Fl. Suec.* 728, 801. Orchis Rad. palmatis &c. *H. Cliff.* 429. Orchis palmata Pratenſis latifolia, longis Calcaribus. VAILL. *Par.* T. 31. f. 1 —— 5. *β.* Orchis palm. Paluſtris latifolia. *γ.* Orch. palm. Montana altera. *δ.* Orch. palm. Paluſtris maculata. C. B. *Pin.* 86. OED. *Dan.* 266. Satyrium Baſilicum mas & folioſum. DOD. *Pempt.* 240, 241. Palma Chriſti et Serapias mas lævi folio. LOB. *Ic.* 188. HALL. N. 1279. T. 32. f. 2.

V. AFDEEL. IV. HOOFDSTUK.

De Bloem, die paarschachtig is of ook wit of Roozekleurig, zweemt eenigermaate naar een Crucifix in deeze Soort. Haar bovenste Bloemblaadje, dat Eyrond is, dekt twee anderen en de Kolom der Meeldraadjes, die groene Knopjes hebben. Wederzyds is een spits uitgebreid Blaadje, en nederwaards hangt de Lip, die bultig is in drie Kwabben gedeeld. De Spoor, korter dan het Vrugtbeginzel, is krom en stomp.

XXIII. *Orchis incarnata.* Vleeschkleurig.

(23) Standelkruid *met gevingerde Bolw. de Spoor van 't Honigbakje Kegelvormig; de Lip flaauw driekwabbig Zaagtandig; de Ruggeblaadjes omgeboogen.*

Deeze komt in Sweeden, zo 't schynt, als ook in de Zuidelyke deelen van Europa, doch met eenig verschil voor. LINNÆUS merkt aan, dat zy van de voorgaande niet alleen verschilt door de Bladen bleek groen en ongevlakt, de Stengel half zo hoog, maar ook wegens de Bloemen bleek Vleeschkleurig te hebben, waar van de bynaam. Zodanig hadt hy ze in Sweeden gevonden; doch HALLER verwondert zig, waarom de Ridder dezelve dien bynaam had gegeven; terwyl hy ze, zo wel

(23) *Orchis* Bulb. palm. Nectarii Cornu conico; Labio obscure trilobo serrato, Petalis Dorsalibus reflexis. *Fl. Suec.* II. N. 802. Orchis palmata lutea, Flor. Labio maculato. SEG. *Ver.* III. p. 249. T. 8. f. 5. HALL. N. 1280.

wel als SEGUIER in 't Veroneesche, met geelachtige Bloemen vondt. Van de volgende acht hy haar; hoewel zy geen den minsten Reuk heeft, niet soortelyk te verschillen. V. AFDEEL. IV. HOOFD-STUK.

(24) Standelkruid *met byna gevingerde regte Bolw. de Spoor van 't Honigbakje Kegelvormig; de Lip Eyrond, byna driekwabbig; de Blikjes van langte als de Bloemen.* XXIV. *Orchis Sambucina.* Vlierig.

Deeze, die in Sweeden zo wel als elders in Europa groeit, is door den Ridder zeer naauwkeurig waargenomen. „Men onderscheidtze, „(zegt hy), van haare mede-Soorten, zo „door de figuur van de deelen der Vrugtmaaking als door de Kleur der Bloemen, „die geelachtig is met paarschachtige Streepjes en Stippen. Ook valt zy op vogtige „Bergachtige plaatsen en bloeit vroeger dan „eenig ander van onze inlandsche Standelkruiden, naamelyk met de Kroon Imperiaalen. „Men onderscheidt ze ligtelyk van het *Breedbladige*, door weinige Bloemen, de Steng „beneden 't midden slegts gebladerd, de Blikjes niet langer dan de Bloemen te hebben. „De

(24) *Orchis* Bulb. subpalm. rectis &c. *Fl. Suec.* II. N. 803. Orchis palmata Sambuci odore. C. B. *Pin.* 86. RUDB. *Elys.* II. p. 213. f. 9. orchis Pann. octava. CLUS. *Hist.* I. p. 269. HALL. *Helv.* N. 1280. Var.

V. AFDEEL. IV. HOOFD-STUK.

„ De Bladen zyn ook geenszins Eyrond Lan„ cetvormig, maar byna Tongachtig, gelyk „ in het *Gevlakte* Standelkruid, waar van men„ ze ligtelyk onderscheidt, door yler Bloem„ Aair, de Lip niet gekarteld, een langer Spoor, „ ongevlakte Bladen, minder wyd gemikte „ Wortels, en door de gantsche Gestalte." Zy komt ook met witachtige en met paarsche Bloemen voor en heeft een zwaaren Reuk als van Vlierbloemen.

XXV. *Orchis maculata.* Gevlakt.

(25) Standelkruid *met uitgebreide gevingerde Bolw. de Spoor van 't Honigbakje korter dan 't Vrugtbeginzel; een platte Lip en Ruggelingse Bloemblaadjes.*

Ten opzigt van het Breedbladige wordt dit Standelkruid als het Wyfje aangemerkt, en zoude dus Wyfjes Handekens-Kruid genoemd kunnen worden. Het komt op de zelfde plaatsen van Europa, als ook in onze Nederlanden veel in de Duin-Valeijen en in laage Zandige Velden voor, zynde op de Graslanden der Gebergten in Switzerland zeer gemeen. Het heeft de

(25) *Orchis* Bulb. palm. patentibus &c. GORT. *Belg.* 257. GOUAN *Monsp.* 471. DALIB. *Par.* 274. *Fl. Suec.* 729, 800. Orchis palmata Pratensis maculata. C. B. *Pin.* 85. *Item.* Orch. palm. Montana mas. *Ibid.* VAILL. *Par.* T. 31. f. 9, 10. HALL N. 1278. T. 32. Satyrium Basilicum fœmina. DOD. *Pempt.* 240. Palma Christi Serapias fœmina Pratensis. LOB. *Ic.* 188. RIV. *Hex.* T. 8, 11.

de Stengel wat hooger dan het Breedbladige, niet hol maar digt; de Bladen smaller en met veel donkerer Vlakken getekend, die dezelven van boven gantsch bont maaken. Wat de Bloem aangaat, die verschilt daar in, dat de twee zydelingse Blaadjes agterwaards uitsteeken; dat de middelslip der Bloem niet uitgerand is, de Lip niet bultig maar vlak, doch ook met paarsche Streepjes en Stippen getekend. V. AFDEEL. IV. HOOFD-STUK.

Voor 't overige merkt de Ridder ten opzigt van deeze op Waterige plaatsen groeijende Standelkruiden aan, dat de éene Wortel zwemmende 't Gewas uitgeeft, en de andere zinkende de Spruit bewaart van 't volgende Jaar. Misschien zal iets dergelyks plaats hebben in de Testikel-draagende of rondwortelige, waar van het éene Bolletje doorgaans laager dan het andere, als ook fletser en meer ingekrompen bevonden wordt. De grootsten dier Bolletjes, in het Stinkende of Bokkige voorgemeld, zyn ongevaar als een Ockernoot in de Bolster, of als de Balletjes van een jong Bokje. De gevingerde Standelkruiden hebben de Wortels ook dubbeld, maar als Kinderen Handjes, en deeze noemt men elders *Lieve Vrouwe Hand*, of gevingerde Orchis.

(26) Standelkruid *met gevingerde Bolw. de Spoor van 't Honigbakje korter en om-* XXVI. *Orchis odoratissima.* Welriekende.

(26) *Orchis* Bulb. palm. Nectarii Cornu recurvo breviore &c.

V. AFDEEL. IV. HOOFDSTUK.

omgekromd; de Lip driekwabbig: de Bladen Liniaal.

Deeze, die ook hier en daar, doch meest in de gemaatigde deelen van Europa, groeit, is ongemeen fterk en aangenaam van Reuk. Misfchien is zy daarom Kruidnagelig of Anjelierig genoemd geweest. Zy heeft de Stengel een Voet of anderhalf hoog, de Bladen zeer fmal, de Bloemen bleek paarfch en veel naar die der volgende gelykende.

XXVII. *Orchis Conopsea.* Steekvliegig.

(27) Standelkruid *met gevingerde Bolw. de Spoor van 't Honigbakje Borftelig en langer dan het Vrugtbeginzel; de Lip driedeelig met twee zeer uitgebreide Bloemblaadjes.*

Naar

&c. GOUAN *Monsp.* 471. Orchis palmata anguftifolia minor odoratisfima. C. B. *Pin.* 86. *Prodr.* T. p. 30. RAJ. *Hist.* 1225. SEG. *Ver.* III. p. 250. T. 8. f. 6. HALL. N. 1274. T. 29. Orchis palmata Caryophyllata. J. B. *Hist.* 777. LOB. *Ic.* 194.

(27) *Orchis* Bulb. palm. Nectarii Cornu Setaceo, Germ. longiore, &c. GORT. *Belg.* 258. DALIB. *Par.* 275. OED. *Dan.* T. 244. *Fl. Suec.* 727, 799. *H. Cliff.* 429. Orch. Rad. palm. Calcare longisfimo, Labello obtufo trifido concolore. HALL. N. 1287. T. 29. Orchis palmata minor, Calcaribus oblongis. C. B. *Pin.* 85. VAILL. *Par.* T. 30. f. 8, 8. RUDB. *Elys.* II. p. 212. f. 5. RIV. *Hexap.* T. 11. Serapias minor rubello nitente Flore. LOB. *Ic.* 189. Satyrium bafilicum mas. FUCHS. *Hist.* 712. Palma Chrifti minor mas. TABERN. β. Orch. palm. anguftifolia minor. C. B. *Pin.* 85. γ. Orchis palm. Prat. maxima. *Ibidem.*

Naar een Geslagt van Insekten, door den Ridder *Conops* genoemd, by ons Steekvliegjes, voert deeze Soort, wegens de Bloem, die als met een langen dunnen rooden Angel voorzien is, den bynaam. Zy groeit ook op veele plaatsen in Europa en komt by ons in de Duin-Valeijen voor. In Sweeden is zy vry zeldzaam, maar in Switzerland groeit zy overal op de Velden, zo in de Valeijen als op de Gebergten, zegt de Heer HALLER, die ze telt onder de genen, welke een zeer lange Spoor hebben. Hier door verschilt zy inzonderheid van het Welriekende Standelkruid, en van het Pieramidaale door de Wortelen, uit hoofde van welken zy ook tot de Handekens-Kruiden behoort.

V. AFDEEL. IV. HOOFD-STUK.

De Steng is Bladerig, anderhalf Voet lang, tot omtrent de halve hoogte bekleed met smalle Bladen, allengs verkleinende, tot dat zy de Blikjes worden van de Bloemen, die een paarsche Aair uitmaaken, wat zwaar, doch somtyds aangenaam, van Reuk. De bovenste Bloemblaadjes zyn Lancetvormig ovaal, de Lip is in drieën gedeeld, even als in de voorgaande, en egaal gekarteld.

(28) Standelkruid *met gevingerde Bolw. de Spoor*

XXVIII. *Orchis flava.* Geel.

(28) *Orchis* Bulb. palm. Nectarii Cornu Filiformi longissimo &c. GRON. *Virg.* II. 137. Orchis palmata elegans lutea Virginiana &c. MORIS. *Hist.* III. p. 499.

V. AFDEEL. IV. HOOFDSTUK.

Spoor van 't Honigbakje Draadachtig zo lang als 't Vrugtbeginzel; de Lip driedeelig effenrandig.

In Virginie groeit deeze, die wegens de Kleur der Bloemen den bynaam voert, hoewel dezelven maar flets geel zyn, en in een lange Aair vergaard, zo CLAYTON aantekent. By MORISON wordt zy een fraaije Virginische Plant geheten. De onderste Bladen zyn een Handpalm groot, Lancetvormig.

In Arabie vondt FORSKAOHL een Soort van Standelkruid, daar hy ook den bynaam van *Geel* aan geeft, hebbende eene vry hooge Stengel, met groote getroste geele Bloemen en gladde Liniaal-Lancetvormige Bladen, van langte als de Stengel. Deszelfs Wortelbollen waren groen, drie Duimen dik, steekende dikwils boven den Grond uit. De Groeiplaats was op 't Gebergte Barah genaamd. De Arabieren beeldden zig in, dat het Sap daar van, op een Wondje gestreeken daar een Doorn in zat, dezelve daar uit kon dryven. Nog maakt hy van een *Bladerloos* gewag en van een *Groenbloemig*, waar van ik reeds gesproken heb.

D. Met gebondelde Wortelbollen.

XXIX. *Orchis fuscescens.* Bruinachtig.

(29) Standelkruid *met gebond. Bolw. de Spoor van*

(29) *Orchis* Bulb. Fascic. Nectarii Cornu longit. Germinis &c.

van 't Honigbakje zo lang als 't Vrugtbeginzel; de Lip Eyrond aan den voet getand. V. AFDEEL. IV. HOOFDSTUK.

In Silezie nam de Heer GMELIN deeze waar, hebbende veele Wortels als dikke Vezelen, langer en korter, in 't midden dikwils dikker, gelyk die der Affodillen. De onderste Bladen zyn langwerpig Eyrond, de bovensten allengs smaller. De Stengel is een Span of een Voet hoog, met eene Aair van een halve of geheele Handbreed en ook van een half Voet langte. De Bloemen zyn uit den groenen geelachtig. De Plant wordt door 't droogen bruin, waar van de bynaam.

(30) Standelkruid *met gehond. Bolw. de Lip van 't Honigbakje tweekwabbig effenrandig: de Spoor van langte als het Vrugtbeginzel.* XXX. *Orchis Strateumatica.* Ceylons.

Deeze, op Ceylon vallende, heeft de Stengel een Span hoog; de Bladen Lancetvormig Liniaal, overhoeks, de ondersten korter, de bo-

&c. Orchis Rad. multis, Labello quasi alato. GMEL. *Sib.* I. p. 20. T. 4. f. 2.

(30) *Orchis* Bulb. Fascic. Nectarii Labio bilobo integerrimo, Cornu longitudine Germinis. *Fl. Zeyl.* 319. BURM. *Fl. Ind.* p. 188. Orchis Caule ad summum Foliofo. BURM. *Zeyl.* 176.

V. AFDEEL. IV. HOOFDSTUK.

bovenften langer. Dus is de Stengel tot boven toe gebladerd, zo wel als de Aair der Bloemen, welke de Bovenlip driedeelig, de Onderlip ftomp Hartvormig tweekwabbig hebben, en van agteren een dunne Spoor.

XXXI. *Orchis Hyperborea.* Yslands.

(31) Standelkruid *met gebondelde Bolw. de Spoor van 't Honigbakje zo lang als 't Vrugtbeginzel; de Lip Liniaal effenrandig geknot.*

De Heer KONIG, deeze op Ysland gevonden hebbende, befchryftze dus. „ De Sten„gel met de Aair een Handbreed hoog. [Welk „een klein Plantje!] De Bladen Lancetvormig „overhoeks, van dergelyke langte. De Aair „Eyrond, met Lancetvormige Blikjes, zo lang „als de Bloemen, die geelachtig groen voor„komen, hebbende de drie bovenfte Blaadjes „famenluikende; de twee zydelingfen laager, „langwerpig en de Lip naauwlyks langer dan „een Bloemblaadje.

XXXII. *Abortiva.* Bafterd.

(32) Standelkruid *met gebond. Bolw. die Draadachtig zyn; de Lip van 't Honigbakje Eyrond effenrandig: de Stengel Bladerloos.*

Deeze

(31) *Orchis* Bulb. Fascic. Nectarii Cornu longit. Germ. Labio Lineari integerr. truncato. *Mant.* 121. Orchis Bulbis fibrofis &c. OED. *Dan.* 333.

(32) *Orchis* Bulb. Fasciculatis Filiformibus, Nectarii Labio

Deeze was, door den vermaarden TOURNEFORT, tot een byzonder Geslagt gemaakt onder den naam van *Limodorum*, by welken zy ook voorkomt in de beschryving der Oostenrykse Planten, door den grooten CLUSIUS. „ Van 't Limodorum (zegt deeze) vindt men „ wel verscheide Soorten, die aan veele Ge- „ westen gemeen zyn; maar éène, weet ik „ niet, ergens anders gevonden te hebben, „ dan in 't Gebergte boven de Badense Bad- „ stooven. De Stengel verheft zig een Voet, „ om laag met veele Scheedachtige Blaadjes „ omwonden, boven een Aair draagende van „ Bloemen uit vier Blaadjes bestaande, waar „ van het bovenste in een Hoorntje uitloopt, „ en zeker Snuitje tusschen de middelste Blaad- „ jes uitsteekende, daar zekere Baardjes aan „ gegroeid zyn. Onder de Bloemen bevinden „ zig gestreepte langwerpige Hoofdjes, met „ zeer klein Zaad als dat der Standelkruiden ge- „ vuld. De Wortel bestaat uit dikke lange „ en scheeve Vezelen. De geheele Stengel „ met de Bloemen is donker paarsch of Violet „ ge-

V. AFDEEL. IV. HOOFD-STUK.

bio ovato integerrimo. GOUAN *Monsp.* 471. DALIB. *Paris* 275. Orchis abortiva violacea. C. B. *Pin.* 86. Limodorum Austriacum. TOURNF. *Inst.* 437. T. 250. SEG. *Ver.* II. 137. CLUS. *Pann.* 241. Orobanche et Nido Avis affine Pseudo-Limodorum Austr. Violaceum. J. B. *Hist.* II. 782. Epipactis aphylla, Calcare longo, Labello ovato Lanceolato. HALL. *Helv.* inchoat. II 148. T. 36.

V. AFDEEL. IV. HOOFDSTUK.

„ gekleurd. Een dergelyke, maar veel bleeker, heugt het my, weleer in het Bosch van 't Land omstreeks Montpellier, by 't Klooster Gramont, onder de Groen-Eiken, gevonden te hebben."

Hedendaags groeit deeze Basterd-Orchis overvloedig in de Pynboom-Bosschen van Languedok, als ook in Provence op verheven Heuvelen. Men vindtze veel in Switzerland, alwaar de vermaarde HALLER dezelve naauwkeurig in Plaat gebragt en beschreeven heeft. Haare Zaadhuisjes zyn grooter, zegt hy, dan in eenige andere van dit Geslagt, en hebben die eigenschap, dat na de uitstorting vau het zeer fyne Zaad de Klepjes afvallen, waar door een gevensterd Hokje overblyft, gelyk TOURNEFORT in Plaat vertoont.

E. Met de Wortels nog onbekend.

XXXIII. *Orchis Psycodes*, Goudkleurig.

(33) Standelkruid, *dat de Spoor van 't Honigbakje Borstelig, zo lang als 't Vrugtbeginzel; de Lip driedeelig en kanthaairig heeft.*

Deeze Virginische, in Kanada ook door den Heer

(33) *Orchis* Nectarii Cornu Setaceo longitudine Germinis, Labio tripartito Ciliari. GRON. *Virg.* II. p. 137. Orchis Marilandica Spicâ brevi confertâ &c. RAJ. *Suppl.* 582. Orchis Floribus Aureis. Spicâ habitiore &c. GRON. *Virg.* I. p. 184.

Heer KALM gevonden, heeft de geſtalte van 't Gevlakte Standelkruid. De Stengel, met Liniaale geſpitſte verſtrooide Bladen bezet, heeft een lange digte Aair en Bloemen van vyf ſamenluikende Blaadjes, die Goudkleurig zyn, de drie buitenſten Eyrond, de twee binnenſten langwerpig. De Lip is omgeboogen, driedeelig, met zeer ſmalle Slipjes, Wigvormig, aan 't end gehaaird.

V. AFDEEL. IV. HOOFDSTUK.

(34) Standelkruid, *dat de Spoor van 't Honigbakje zo lang als 't Vrugtbeginzel; de Lip ovaal en uitgerand; en ovaale Bladen heeft, met een naakte Stengel.*

XXXIV. *Orchis ſpectabilis.* Aanzienlyk.

Wegens de fraaiheid voert deeze Virginiſche den bynaam, die, volgens CLAYTON, zeer ſchoone groote Bloemen heeft, met de Helm van 't Honigbakje hoog blaauw; de twee buitenſte Blaadjes groen en een witte Spoor. Maar vyf of zes zodanige Bloemen maaken de Aair uit. Wortelbladen zyn 'er twee, ovaal, geſteeld, ſtomp en byna van langte als de Stengel, die met Lancetvormige Blikjes, welke vry groot zyn, bezet is, van onderen naakt. Die Blikjes zyn de bovenſte Blaadjes, uit wier Oxelen de

(34) *Orchis* Nectarii Cornu longitudine Germinis, Labio ovali emarginato, Caule aphyllo, Fol. ovalibus. GRON. *Virg.* II. 136. Orchis Fl. pulcherrimo magno ſpecioſo &c. CLAYTON.

V. AFDEEL. IV. HOOFDSTUK.

de Bloemen voortkomen, gelyk elders wordt gezegd (*).

Van dit Geslagt komen, derhalve, zeer weinige Soorten in Asie, in Oost- of Westindie, voor; maar ettelyken in Noord-Amerika. Buiten Europa, dat de meesten huisvest, groeijen veelen op den Zuidhoek van Afrika: want zy beminnen, in 't algemeen, drooge Zandige Landsdouwen.

Kaapse Soorten.

Behalve de vyf hier beschreevene, naamelyk de Tweehoornige, Tweebloemige, Gehoornde, Bogtige en Burmannische, vind ik onder de Kaapse Planten, door den Heer N. L. BURMANNUS, ook aangetekend, de Vlinderachtige en nog vyf nieuwe Soorten. Zyn Ed. heeft een *Knikkende*, met onverdeelde Bollen, de Lip van 't Honigbakje vyfdeelig, een Hartvormig Blad, een ruige geaairde Stengel en knikkende Bloemen. Een *Gebladerde* en *Digte* by BUXBAUM gemeld. Een *Dunbladige*: met onverdeelde Bolwortels, een gebladerde Stengel en Liniaale opgeregte Bladen. Een *Gespoorde*, eindelyk, met wyd gemikte Bollen, de Helm der Bloem gewelfd, gehoornd; uitgebreide Vleugels, een uitpuilende Lip en zeer lange Spoor; tot welke, als eene Verscheidenheid, zyn Ed. nog eene van BUXBAUM betrekt (†).

SA-

(*) Orchis Fol. inferioribus ovatis, superioribus ovato-oblongis, Flor. ex Alis superioribus. GRON. *Virg.* I. p. 109.

(†) Orchis cernua. Orch. Foliacea & densata, BUXB. *Cent.* III.

SATYRIUM. Zakjesbloem. V. AFDEEL. IV. HOOFD-STUK.

Een Honigbakje, dat naar het Balzakje gelykt, of zig als twee Balletjes vertoont, agter de Bloem, onderſcheidt dit Geſlagt, waar van de meeſte Soorten weleer geteld zyn onder de Standelkruiden en in geſtalte daar van weinig verſchillen. Ook komen zy in alle opzigten, wat de deelen der Vrugtmaaking betreft, daar mede overeen; uitgenomen, dat de Spoor, die als een aanhangzel van het Honigbakje aangemerkt wordt, ontbreekt, en dat zy in plaats van dien 't gezegde Balzakje hebben: weshalve ik 'er den naam van *Zakjesbloem* aan geef (*).

(1) Zakjesbloem *met onverdeelde Bolwortels, en* I. *Satyrium Hircinum.* Bokkig,

III. T. 14, 12. Orch. tenuifolia. Orch. Calcarata, β. BUXB. *Cent.* III. T. 10. *Prodr. Fl. Cap.* p. 30.

(*) De Heer HALLER betrekt de *Satyria* van LINNÆUS ook tot zyn Geſlagt van *Orchis*, en onderſcheidtze alleenlyk van de anderen door een korte Spoor: *Calcare brevi*, zegt zyn Ed. *quod cum Scroto comparet*: dat is: welke LINNÆUS met een Balzakje gelieft te vergelyken.

(1) *Satyrium* Bulb. indiv. Fol. Lanceolatis; Nectarii Labio trifido, intermediâ [ſc. parte] Lineari obliquâ præmorſâ. *Syſt. Nat.* XII. Gen. 1010. *Veg.* XIII. p. 676. GOUAN *Monsp.* 471. DALIB. *Par.* 275. Orchis barbata fœtida. J. B. *Hiſt.* II. p. 756. VAILL. *Par.* T. 30. f. 6. SEG. *Ver.* T. 15. f. 1. Orchis barbata Odore Hirci, breviore et latiore folio. C. B. *Pin.* 20. TOURNF. *Inſt.* 433. Tragorchis Teſticulus Hirci. DOD. *Pempt.* 237. LOB. *Ic.* 177. Fig. 1. HALL. *Helv.* N. 1268. T. 25. RIV. *Hexandr.* T. 18.

V. AFDEEL. IV. HOOFDSTUK.

en Lancetvormige Bladen; de Lip van 't Honigbakje in drie deelen gespleeten, waar van het middelste Liniaal is en als scheef afgebeeteu.

Bokkig Standelkruid of *Boks-Kulletjes* wordt deeze in 't algemeen genoemd; dat meer zynen oirsprong van den Bokkigen Stank, dan van de figuur der Wortelen heeft, die eveneens zyn als in de Testikeldraagende, voor beschreeven. Des verschilt zy van het Wantsdraagende Standelkruid, dat ook *Tragorchis* geheten wordt, byna alleen in de figuur der Bloem, welke door sommigen Haagdisachtig is gekeurd. In Vrankryk, zo wel als in Engeland, komt zy, als ook in Switzerland, doch zeldzaamer voor, dan andere Standelkruiden. De Heer HALLER heeft 'er een allerfraaiste Afbeelding van gegeven. Zyn Ed. merkt aan, dat de Wortel- en Stengbladen zeer groot zyn, een half Voet lang en tot drie Duimen breed; de Wortelbolletjes van de grootsten in dit Geslagt, als Eijeren naamelyk, en dus wat grooter nog dan die van het andere Bokkige hier voor beschreeven *. De Stengel valt somtyds een Elle hoog (*).

* Bladz. 466.

De

(*) Zyn Ed. zegt wel, *Culmus Cubitalis, bicubitalis*; doch hy neemt *Cubitus*, gelyk 't behoort, op een half Elle, gelyk ik boven heb aangemerkt. Het is een der hoogsten onder de Orchisfen, des 'er ook onze Ridder van zegt, *Planta alta* (in *Syst. Nat.* en elders (in Mantissa) *Planta al-*

De Aair is Trosachtig en bestaat uit veele, paarschachtig groene, taamelyk groote Bloemen, die ten uiterften byzonder zyn door het lange, smalle, middeldeel der Lip, terwyl de zyddeelen als gekruld zyn of geplooid: waar by komende de gestalte der andere Bloemblaadjes, die zig als tot een Kop of rond Hoofdje vereenigen; zo kan men 'er, met eenige toegeeflykheid, zeer wel een Donderpaddetje of jonge Kikvorsch, die zyne eerste Pooten slegts bloot heeft, van maaken. In plaats van Spoor is agter aan de Lip, nevens het Vrugtbeginzel daar de Bloem op rust, een dik Knobbelachtig deel, dat weezentlyk naar een Balzakje gelykt. Het gedagte Strookje van de Lip, naar een Lintje gelykende, is wit met paarsche Vlakjes, twee of drie Duimen lang, aan 't end scheef, met Tandjes of ook in twee Slippen verdeeld.

V. AFDEEL. IV. HOOFDSTUK.

(2) Zakjesbloem *met gevingerde Bolwortels en*

II. *Satyrium viride.* Groen.

altissima; dat is, een zeer hooge of allerhoogste Plant: welk, in betrekking tot de Orchides in 't algemeen, mooglyk zal gezegd zyn. De grootste *Militaris* komt daar in het naast aan deeze (zie bladz. 474. Dikwils is de Stengel *Pypachtig en maar een Voet lang*, zegt de Heer GOUAN, die ze by Montpellier hadt waargenomen.

(2) *Satyrium* Bulbis palmatis, Fol. oblongis obtusis &c. DALIB. *Par.* 276. *Fl. Suec.* 730, 804. OED. *Dan.* T. 87. Sat. Fol. oblongis Caulinis. *Fl. Lapp.* 313. Orchis palmata Flore viridi. C. B. *Pin.* 86. *Prodr.* 30. LOES. *Pruss.* 182. T. 56. β. Orchis palmata Batrachites. C. B. *Pin.* 86. VAILL. *Par.*

V. AFDEEL. IV. HOOFDSTUK.

en langwerpige ſtompe Bladen; de Lip van 't Honigbakje Liniaal driedeelig, met de middelſte Slip klein.

Veel laager valt deeze, die wegens de groene Bloemen den bynaam heeft, beminnende de koude Gewesten van Europa. In ſommige deelen van Sweeden is zy zeer gemeen, en komt in Switzerland op hooge en laage Bergvelden, als ook in de Valeijen, veel voor. In Siberie groeit zy van de Oby-Rivier tot de Jaik, overal, indien de Grond gunſtig is, zegt GMELIN. De Heer SCWENCKE heeftze in de Valeijen op Staalduin, by 's Graavenhaage, gevonden. Zy heeft twee driedeelig gevingerde Wortels, welke, even als in de Teſtikeldraagende of rondbollige Standelkruiden, de eene friſch, de ander flets zyn en ſlap. De Stengel is naauwlyks een Span hoog, met taamelyk breede Lancetvormige Bladen als die der Helleborine. Of zy wegens dergelyke figuur der Bloemen *Batrachites* genoemd zy, is onzeker. LOBEL zegt, dat menze *Myoïdes* of *Batrachites* noemt, om dat de Bloemen groen zyn als Vorskens, ghelyckende lanckwerpige Vlieghen. Zy hebben een rond groenachtig Helmpje, van vyf Blaadjes gemaakt, als de voorige, waar binnen de Meeldraadjes beſlooten zyn, maar

Par. 153. T. 31. f. 6, 7, 8. Serapias Batrachites vel Myoides, LOB. *Ic.* 193. HALL. *Helv.* N. 1269. T. 26.

maar de Lip is geel, en in drieën gedeeld, de Slippen ſpits, de middelſte zeer klein. Verſlenzende worden de Bloemen bruin. V. AFDEEL. IV. HOOFDSTUK.

(3) Zakjesbloem *met gevingerde Bolwortels en Liniaale Bladen; de Lip van 't Honigbakje opwaards geſtrekt en onverdeeld.* III. *Satyrium nigrum.* Zwart.

Een Plantje van dergelyke hoogte, als de voorgaande, maakt deeze uit, die taamelyk gemeen is, zo op de Laplandſche als op de Switzerſche Gebergten, alwaar zy insgelyks in de Valeijen voorkomt. De Duitſchers, (want zy groeit ook op den Schneeberg in Ooſtenryk), noemenze *Brandtlia*, de Switzers *Jalouſie*, de Sweeden *Brunkulla*, volgens den Heer LINNÆUS. Zeer gemeen is zy op alle Velden der Sweedſche Provincie Jemtenland, alwaar men de Bloemen gebruikt om een Violette Kleur te geeven aan de Jenever. Dezelven zyn eigentlyk niet zwart, maar donker paarſch en hebben een zeer aangenaamen Reuk als

(3) *Satyrium* Bulb. palm. Fol. Linearibus, Nectarii Labio reſupinato indiviſo. *Mant.* 488. KRAM. *Auſtr.* 265. JACQ. *Vind.* 293. *Flor. Suec.* 731, 805. Sat. Fol. Linearibus. R. *Lugdb.* 14. Orchis palmata anguſtifolia Alpina nigro flore C. B. *Pin.* 86. Palma Christi minor. CAM. *Epit.* 627. Orchis, Rad. palmatis, Spicâ denſisſimâ, Flore reſupinato, Calcare brevisſimo. HALL. N. 1271. T. 27. f. 2.

V. AFDEEL. IV. HOOFDSTUK.

als van Anjelieren (*). Zy zyn zodanig omgekanteld, dat de Helm onder komt, de Lip met de Spoor boven: maar de deelen der Bloem zyn zeer klein: het Lipje gelykt naar een Ploegyzer en de Spoor is naauwlyks zigtbaar.

Dit smalbladig Standelkruid of Zakjesbloem, dat Bladen byna als de Crocusjes heeft, komt op de Gebergten ook, doch zeldzaam, voor, met Roozekleurige en met Witte Bloemen, zo TOURNEFORT aantekent. Het wordt, wegens de gevingerde Wortels, mede tot de Handekenskruiden betrokken (†).

IV. *Satyrium albidum.* Witachtig.

(4) Zakjesbloem *met gebondelde Bolwortels, Lancetvormige Bladen, de Lip van 't Honigbakje spits driedeelig, het middel-Slipje stomp.*

In Sweeden is deeze Soort zo zeldzaam, dat LINNÆUS haar in Schoonen vindende 'er

(*) Flos saturate purpureus, pene niger, in altioribus Alpibus rarius Rosens, odore Caryophyllorum eximio. HALL.

(†) Incocta Radix dicitur Lac in fervorem ciere. *Idem.*

(4) *Satyrium* Bulb. Fasciculatis, Fol. Lanceolatis, Nectarii Labio trifido acuto &c. JACQ. *Vind.* 294. *Fl. Suec.* 733, 806. OED. *Dan.* T. 115. Satyrium Scanense. *It. Scan.* 153. Pseudo-Orchis Alpina Flore Herbaceo MICH. *Gen.* 30. T. 26. Limodorum montanum &c. CHOM. *Mem. de Paris* 1705. p. 517, Tab. 8. Orchis Rad. confertis teretibus &c. HALL. N. 1270. T. 26, *Fig.* 1. Helleborine Broccenbergensis. RIV. *Hexandr.* T. 3.

'er den bynaam van die Provincie aan gaf. Men vindtze ook hier en daar in Duitſchland, Ooſtenryk en Provence, aan den voet der Bergen, maar in Switzerland is zy op alle Grasvelden der Alpen t'huis.

V. AFDEEL. IV. HOOFDSTUK.

Een trop ronde Wortelen geeft een ſtevige Stengel van een Voet hoogte, met Bladen van taamelyke breedte overhoeks bezet en een digt langwerpig Aairtje hebbende van Bloemen, wier Helmpje wit, geelachtig of Roozekleurig is, het Lipje groen: ja zy komt ſomtyds met paarſche Bloemen voor; zo dat de Kleur, inderdaad, hier geen genoegzaame onderſcheiding maakt. CHOMEL, die ze op hooge Gebergten in 't midden van Vrankryk vondt, heeftze, onder den naam van *Berg-Honger-gift*, met eene uit den witten bleek groenachtige Bloem, in een byzonder Vertoog uitvoerig beſchreeven en afgebeeld. RIVINUS hadtze *Brokkenbergs Niesblad* getyteld.

(5) Zakjesbloem *met ſamengedrukte getande Bolwortels, een Scheedige Steng, de Lip van 't Honigbakje opwaards onverdeeld.*

V. *Satyrium Epipogium.* Bovenbaardig.

De

(5) *Satyrium* Bulb. compresſis dentatis, Caule Vaginato &c. JACQ. *Vind.* 164. Epipogum. GMEL. *Sib.* I. p. 12. T. 2. f. 2. Epipactis Caule aphyllo, Fl. ſupinato, Labello Ovato-Lanceolato, Calcare Ovato turbido. HALL. *Act. Bern.* V. p. 309. *Helv. inchoat.* N. 1289.

V. AFDEEL. IV. HOOFDSTUK.

De Heer GMELIN hadt deeze Soort, welke hy op hooge dorre Zandige plaatsen der Bergen, in Siberie, tegen 't end van July fraay bloeijende vondt, *Epipogum* genoemd, om dat zy de Bloemen omgekeerd, met de Baard of Lip, naamelyk, opwaards gestrekt heeft, even als het Zwartbloemige. Zy komt in Oostenryk, op dergelyke plaatsen, en zelfs in Switzerland voor, hebbende een vreemde gestalte.

De Wortel, die Takkig is, geeft een Stengeltje, dat zeer teer is en ongebladerd, een half Voet of een Span lang, by den Grond als Bolachtig. Een yl Bloem-Aairtje, met groote Stoppeltjes, draagt zeer weinige Bloemen, die naar een Spinnekop, doch omgekeerd, gelyken, zynde uit den paarschen witachtig. Op dezelven volgt een driekleppig en drievenstegig Zaadhuisje met zeer fyne Zaadjes, gelyk in andere Standelkruiden.

VI. *Satyrium Plantagineum.* Weegbree-achtig.

(6) Zakjesbloem *met byna Vezelachtige Bolwortels, de Stengbladen Eyrond gesteeld en Scheedig; de Lip van 't Honigbakje onverdeeld.*

Dee-

(6) *Satyrium* Bulb. subfibrosis, Fol. Caulinis ovatis Petiolatis Vaginantibus, &c. *Am. Acad.* V. p. 408. Orchis elatior latifolia, Asphodeli Radice, Spicâ strigosâ. SLOAN. *Jam.* 119. *Hist.* I. p. 250. T. 147. f. 2. Helleborine Fol. Liliaceis. PLUM. *Ic.* 190. Satyrium erectum minus &c. BROWN. *Jam.* 324. Epipactis amplo flore luteo. FEUILL. *Per.* II. T. 20.

Deeze Westindische heeft Wortels byna als der Affodillen, zo uit de aanhaalingen der Autheuren en uit de Afbeeldingen blykt: des het te verwonderen is, dat zy byna Vezelachtig genoemd worden. De Stengel is een Span hoog. De Bladen zyn gesteeld, langwerpig Eyrond en geribd: dus veel naar die van Weegbree gelykende. De Steelen maaken Scheedjes om de Steng. De Bloem heeft twee uitgebreide zydblaadjes; ééne langwerpige onverdeelde Lip, en een stomp Eyronde Spoor.

V. AFDEEL. IV. HOOFDSTUK.

(7) Zakjesbloem *met Vezelige Bolwortels, Eyrond Wortelbladen en eenzydige Bloemen.*

VII. *Satyrium repens.* Kruipend.

In verscheide deelen van Europa, inzonderheid in Switzerland, komt dit *Kruipend* Zakjesbloem in de Boschen voor. Het schynt die van Pyn- en Denneboomen, voornaamelyk, te beminnen. De Wortels zyn Spilrond Takkig, als met Leedjes geringd, zonder Haairige Vezelen. Zy geeven kruipende Ranken uit en

(7) *Satyrium* Bulb. Fibrosis, Fol. Ovatis Radicalibus, Flor. secundis. DALIB. *Par.* 278. *Fl. Suec.* 732, 807. *Flor. Lapp.* 314. Orchis minor Flosculis albis f. Radice repente. CAM. *Hort.* 111. T. 35. Pseudo-Orchis. C. B. *Pin.* 84. Pyrola angustifolia polyanthos. LOES. *Pruss.* 210. T. 68. *β.* Orchis Rad. rep. Fol. maculis nigris et albis. MENTZ. *Pug.* T. 3. f. 4, 5. Epipactis Fol. petiolatis &c. TREW. *Nor.* 1736. p. 409. T. 6. f. 7. HALL. *Helv. inchoat.* p. 153, N. 1295. T. 22.

V. AFDEEL. IV. HOOFDSTUK.

en als 't ware lang gesteelde Bladen die zwaar geribd zyn, somtyds bont met zwarte en witte Vlakken. De Stengel, een Span hoog, is byna naakt en geheel ruig, inzonderheid boven, alwaar zy eene Aair draagt van een Duim langte, die als eenzydig zig vertoont, bevattende by de twintig Bloemen. Dezelve zyn slegts vierbladig en witachtig geel van Kleur.

VIII. *Satyrium Capense.* Kaaps. PLAAT LXXXVI. *Fig.* 3.

(8) Zakjesbloem, *dat de Lip van 't Honigbakje breeder, stomp uitgerand en wederzyds gulpswyze getand heeft.*

Dit Kaapse hadt eenige Liniaal Lancetvormige Wortelbladen, gestrekt en eenigermaate gestreept; de Stengel werdt overhoeks omvat van kortere gespitste Scheede-Blaadjes. Een yle Bloemtros droeg dezelve met kleine Lancetvormige Blikjes en Steeltjes van langte als de Bloemen, die uit vyf byna gelyke Blaadjes bestonden, behalve de Lip, welke breeder was, stomp getipt, uitgerand en wederzyds in 't midden een Tandje hadt, van agteren een zeer korte stompe Spoor.

Van dit alles zyn de blyken te bespeuren in onze Afbeelding *Fig.* 3, op Plaat LXXXVI, met de vergroote Bloem, by *c*, daar nevens.

Hier

(8) *Satyrium* Bulbis...... Nectarii Labio latiore obtuso emarginato utrinque undulato. *Syst. Nat.* dentato. *Am. Acad.* VI. Afr. 93. unidentato. *Sp. Plant.* II. p. 1339.

Hier by voegt de Heer BURMANNUS, onder de Kaapfe Planten, een *Gehoornd Satyrium*, met gevingerde Bolwortels, Eyronde Wortelbladen, Lancetvormige Stengbladen en een enkele gehoornde Bloem (*). V. AFDEEL. IV. HOOFDSTUK.

OPHRYS Tweeblad.

De Griekfche naam *Ophrys* wordt gemeenlyk gegeven aan een Plantje, dat de Duitfchers *Zweyblatt* of Tweeblad noemen. Ook hebben de meefte Soorten van dit Geflagt, by onzen Ridder, twee Bladen aan de Stengel; maar zyn voornaamfte Kenmerk beftaat daar in, dat het Honigbakje van onderen eenigermaate gekield zy. Ondertusfchen zou de Griekfche naam, die Wenkbraauw betekent, volgens fommigen op gedagte Bladen zien. De Heer HALLER brengt de Soorten tot zyne *Orchis*, tot zyne *Epipactis* en elders t'huis, naar de zeer fyne onderfcheiding der Teeldeelen, door hem gemaakt. Weinigen, inderdaad, zal het gelusten, zyn voetfpoor in die verdrietelyke uitpluizing te volgen. Ik kome dan tot de befchryving der Soorten, volgens onzen Ridder.

A. Met Takkige Wortels.

(1) Tweeblad *met Vezelige gebondelde Wortel-* I. *Ophrys Nidus Avis.* Vogelnest.

(*) Satyrium Cornutum. *Fl. Cap. Prod.* p. 30.
(1) *Ophrys* Bulbis fibrofo-fasciculatis, Caule Vaginato aphyl-

V. AFDEEL. IV. HOOFDSTUK.

telbollen ; een Scheedige ongebladerde Steng ; de Lip van 't Honigbakje tweedeelig.

De vermaarde TOURNEFORT hadt een byzonder Geslagt gemaakt van deeze Plant, die in gestalte behoort tot de Standelkruiden, maar Vezelachtige Wortels heeft, naar een *Vogelnest* gelykende, en daar van ook den Latynschen naam *Nidus Avis* voert. Meer dan tweehonderd Jaaren reeds is die naam aan dit Gewas gegeven geweest, als uit LOBEL blykt, die hetzelve een Miswas van de Orchisfen noemt, om dat het geene Bolachtige Wortels heeft. Het komt door geheel Europa hier en daar voor, in lommerryke Bosschagiën; doch is in ons Land, zo veel ik weet, nog niet gevonden.

Uit een Wortel, als gemeld is, brengt het een stevige dikke Stengel voort, die in plaats van Bladen met vry groote drooge Schubben is bezet en Roestkleurig, een Voet of anderhalf hoog. De lange Rolronde Aair heeft een groote menigte Bloemen, tot vyftig in getal, die ieder bestaan uit vyf Blaadjes tot een Helm ver-

aphyllo &c. *Syst. Nat.* XII. Gen. 1011. *Veg.* XIII. p. 677. GOUAN *Monsp.* 472. Neottia Bulb. fasciculatis, Nectarii Labio bifido. *Act. Ups.* 1740. p. 33. *Fl. Suec.* 742, 815. DAL. *Par.* 277. Orchis abortiva fusca. C. B. *Pin.* 86. Nidus Avis. TOURNF. *Inst.* 437. LOB. *Ic.* 195. Neottia. DOD. *Pempt.* 559. Epipactis aphylla, Flore inermi, Labello bicorni. HALL. N. 1290. T. 37.

vergaard en een Lipje, dat in twee ſtompe Slippen Gaffelswyze gedeeld is, lang uitſteekende en nederwaards hangende, volgens de wyze van dit Geſlagt. De Bloemen zyn ook rosachtig wit en zwaar van Reuk.

V. AFDEEL. IV. HOOFD-STUK.

(2) Tweeblad *met getakte bogtige Wortelbollen, een Scheedige ongebladerde Steng; de Lip van 't Honigbakje driedeelig.*

II. *Ophrys Corallorhiza.* Koraalwortel.

In de Wildernisſen der Noordelyke deelen van Europa, als ook in Switzerland en Oostenryk, in lommerryke Dennen Bosſchen, komt dit Gewas voor, dat wegens den aartigen Koraalachtigen Wortel den bynaam bekomen heeft. *Corallorhiza* was het, voor veele Jaaren reeds, door RUPPIUS getyteld, die het omſtreeks Jena in Duitſchland vondt. *Neottia* met eenen Netswys' gevlogten Wortel heeft men het, als met Vogelnest naverwant, getyteld. MENTZEL nam, op zyn ſchroomelyken Togt naar den top des Bergs van Mittenwalde, een Plant-

(2) *Ophrys* Bulbis Ramoſis flexuoſis &c. Neottia Bulbis Reticulatis &c. *Act. Ups.* 1740. p. 34. *Fl. Suec.* 743, 816. Orobanche Rad. Coralloide. C. B. *Pin.* 68. RUDB. *Elys.* II. p. 234. f. 16. Orobanche ſpuria ſ. Corallorhiza. RUPP. *Jen.* 284. T. 2. Orobanche Rad. Coralloide ruberrimâ. MENTZ. *Pug.* T. 9. f. 1. Corallorhiza. HALL. *Helv inchoat.* II. p. 159. N. 1301. T. 44. Dentaria Coralloide Radice. CLUS. *Pann.* 449. T. 450.

V. AFDEEL IV. HOOFDSTUK.

Plantje van deezen aart waar, dat hy noemt Kleine Orobanche, met een hoogrooden Koraalachtigen Wortel, doch CLUSIUS vondt in zyn Koraalwortelig Tandkruid den Wortel geheel wit, zo wel als HALLER, die de Plant aldus befchryft.

„ De Wortel wykt van de Stengel in den
„ Winkelhaak af, maar geeft aan alle zyden
„ fpruchtels, die zelf Takkig zyn en ftomp,
„ gelyk in de Koraalen [Madreporen], allen
„ teder, volfappig en wit. De Stengel is een
„ Span of een Voet hoog, regt en ongebla-
„ derd, uitgenomen de niet groene, weinig
„ uitfteekende en ftompe Schubben. Zy heeft
„ een yle Aair, van twaalf Bloemen of daar
„ omtrent, met Eyrond Lancetvormige Blikjes
„ en Steeltjes van eenige Lynen; des de Zaad-
„ huisjes neerhangen. Deeze zyn driekantig
„ Eyrond en geribd, met drie breede Stroo-
„ ken, welke de Klepjes zyn, daar, gelyk in
„ alle de Standelkruiden, het Zaad aan ge-
„ kleefd zit. De Bloem heeft een groenach-
„ tig Helmpje, maar de Lip is wit met eeni-
„ ge paarfche Vlakjes en daar in verfchilt
„ deeze Soort van de anderen, dat zy vier
„ Meelknopjes heeft, doch welke in twee
„ ovaale Beursjes verborgen zyn en ryp zyn-
„ de daar uit fpringen.". Dit maakt deeze Plant in alle opzigten zeldzaam.

De Heer LINNÆUS wil, dat men hier mede vergelyken zal, twee Plantjes, die onder den

den naam van *Orobanche met getande Wortelen* door D. BANISTER opgegeven en door PLUKENET in Plaat gebragt zyn (*), de eene een Voorjaars, de andere een Herfstgewas. De Heer CLAYTON nam in Virginie eene Plant waar, die hy *Neottia abortiva* of *Limodorum Austriacum* noemt, zonder eenig Blad; de Stengel schubbig als in 't Heermoes; hangende Bloemen van Roestige Kleur, met paarsche Streepen, van binnen rood, in een yle Aair geschikt en eene lange witte Vleezige Snuitige Wortel (†).

V. AFDEEL. IV. HOOFD-STUK.

(3) Tweeblad *met vergaarde langwerpige Wortelbollen, een byna gebladerde Steng; Spiraal-eenzydige Bloemen en de Lip van 't Honigbakje onverdeeld gekarteld.*

III. *Ophrys Spiralis.* Spiraal.

Deeze Europische voert, wegens de Spiraal gedraaide Aair, den bynaam. *Welriekende Kulletjes* was by sommigen de naam, om dat zy een

(*) Conf. PLUK. *Phyt.* 211. f. 1, 2.

(†) GRON. *Virg.* II. p. 137.

(3) *Ophrys* Bulbis aggregatis oblongis, Caule subfolioso &c. GOUAN *Monsp.* 472. DALIB. *Par.* 277. Triorchis alba odorata minor. C. B. *Pin.* 84. Satyrium odoriferum. BRUNSF. *Herb.* I. p. 105. Testiculus odoratus. LOB. *Ic.* 186. β. Triorchis s. Tetraorchis odorata major. C. B. *Pin* 84 γ. Orchiastrum æstiv. palustre album odoratum. MICH. *Gen.* 30. T. 26. δ. Epip. Fol. plerisque ex lineari Lanceolatis. GMEL. *Sib.* I. p. 13. T. 3. f. 1. Epipactis Bulb. Cylindr. Spicâ spirali, Labello crenulato. HALL. N. 1294. T. 38.

V. AFDEEL. IV. HOOFDSTUK.

een zeer aangenaamen Reuk heeft. De Groeiplaats is op Grazige Velden, in Italie, Vrankryk en Groot Brittannie. In Switzerland is zy zeer gemeen, volgens den Heer HALLER; hebbende een Wortel, die uit één, twee of drie, rolronde Bolletjes bestaat, van twee Duimen langte, en een Stengetje van een half Voet tot een Voet hoogte. Zy heeft vier of vyf Sappige Wortelbladen en aan het Stengetje kleine Blaadjes, dat ter halver langte schraal geaaird is met omtrent twintig Bloemen, die Spiraal geschikt zyn, even als een Wenteltrap oploopende. Behalve dit, zyn ook de Bloemen van eene zonderlinge figuur, eenigermaate Klokvormig of Lelieachtig, gelyk in sommige Soorten van Aloë, doch hebben evenwel een Lipje, dat rondachtig is en aan de kanten gehaaird. De Kleur is witachtig, de Reuk als der Hyacinthen.

Als Verscheidenheden behooren hier: 1. Een grootere van den zelfden aart, die een Wortel van drie of vier Bolletjes heeft: 2. Het witte Zomers Moeras - Orchiastrum, dat MICHELIUS afbeeldt, op vogtige plaatsen des Lands omstreeks Florence, tusschen de Biezen groeijende en 3. Dat geen, 't welk GMELIN in Siberie waarnam, meest verschillende door de paarschachtige Kleur der Bloemen. Dit laatste, immers, komt volgens HALLER anders in alle opzigten overeen; hoewel de meeste Bladen

Li-

Liniaal Lancetvormig zyn en het Lipje ſpits, ſmal, niet rond is gelyk in de anderen. V. AFDEEL. IV. HOOFD-STUK.

(4) Tweeblad *met gebondelde Wortelbollen, een gebladerde Steng en knikkende Bloemen; de Lip van 't Honigbakje langwerpig, ſpits, onverdeeld.* IV. *Ophrys cernua.* Knikkende.

In Virginie en Kanada groeit, volgens den Ridder, deeze, wier Wortel beſtaat uit zeer veele dikke Vezelen. De Wortelbladen zyn Liniaal en lang; de Stengbladen Scheedig, zeer kort. Zy heeft een digte langwerpige Aair, van omgekromde knikkende Bloemen, welke klein zyn met de bovenſte Blaadjes samengevoegd; de Lip als boven is gemeld.

(5) Tweeblad *met een Vezeligen Wortelbol; de Steng tweebladig; de Bladen Eyrond; de Lip van 't Honigbakje tweedeelig.* V. *Ovata.* Eyronde.

Dee-

(4) *Ophrys* Bulb. Fasciculatis, Caule Folioſo, Flor. cernuis, Nectarii Labio oblongo integro acuto. *Sp. Plant.* II. p. 1340.

(5) *Ophrys* Bulb. Fibroſo, Caule bifolio, Fol. ovatis, Nectarii Labio bifido. GOUAN *Monsp.* 472. GER. *Prov.* 130. KRAM. *Auſtr.* 265. GORT. *Belg.* 258. GORT. *Ingr.* 145. GMEL. *Sib.* I. p. 25. *Fl. Suec.* 738, 808. OED. *Dan.* 137. SCOP. *Carn.* 254. Ophrys Fol. ovatis. DALIB. *Par.* 278. *H. Cliff.* 429. R. *Lugdb.* 15. Ophris bifolia. C. B. *Pin.* 87. Bifolium. LOB. *Ic.* 302. Pſeudo-Orchis Bifolium. DOD. *Pempt.*

V. AFDEEL. IV. HOOFDSTUK.

Deeze voldoet, zo wel als de volgende, aan de benaaming van Tweeblad, en voert deezen naam te regt zo wel als den bynaam; alzo zy maar twee Eyronde Bladen heeft. Men heeft 'er evenwel ook een driebladige van gevonden. De Groeiplaats is door geheel Europa, doorgaans op vogtige Zandige Velden. Zy komt op de Stads Weide te Harderwyk, tusschen Bergen en Egmont op den Hoef, buiten Alkmaar, als ook in Boschjes aan den Duinkant, by Haarlem, voor. In Switzerland groeit zy alom, in Velden, Boomgaarden en Bosschen, zegt HALLER. In Karniolie vindt menze menigvuldig op laage Kruidige Heuvelen, zegt Doktor SCOPOLI, die ze aldus beschryft.

„ Eyronde gladde Bladen, de Steng boven
„ de Bladen ruig, geschubd. Een lange Aair.
„ Groene uitgebreide Bloemen. De Bloem-
„ blaadjes van het Huikje even lang. De Lip
„ inwaards gebogen, langer dan het Vrugt-
„ beginzel, met een glanzige Borst. Meel-
„ draadjes met een rondachtig Plaatje gedekt,
„ geel van Kleur, driekantig, op een byzon-
„ dere manier geplaatst. Het Vrugtbeginzel
„ Eyrond, met een Blikje dat langer dan het
„ Steeltje is. De Reuk als van vermufte din-
„ gen."

(6)

Pempt. 242. Ophris bifolia. TOURNF. *Inst.* 437. T. 251. β. Ophris trifolia. C. B. *Pin.* 87. Epipactis Fol. binis ovatis Labello bifido. HALL. N. 1291. T. 37.

(6) Tweeblad *met een Vezelige Wortelbol, tweebladige Steng en Hartvormige Bladen.*

V. AFDEEL. IV. HOOFD-STUK. VI. *Ophrys Cordata.* Hartvormige.

Zeer veel komt dit kleine Tweeblad, dat in de Bosfchen van Lapland gemeen is, ook in die van Switzerland voor. Men vindt het insgelyks in Siberie. By ons groeit het in de Duin-Valeijen agter Overveen by Haarlem, op opene luchtige plaatfen, zegt COMMELYN. Het valt ook op hooge Gebergten, in Thuringer - Wald en elders in Duitfchland, doch meest in de Hey en Mos, op vogtige Moerasfige Gronden; terwyl men het in hooge Dennen - Bosfchen, omftreeks Idria, in Karniolie aantreft.

't Is, volgens GAGNEBIN (die 'er een byzonder Vertoog over gegeven heeft in de Switzerfche Verhandelingen,) een zeer klein Plantje, dikwils maar één of anderhalf Duim hoog voorkomende, met zyne twee Blaadjes boven aan een Stengetje; doch, als het bloeijen wil, dan verheft zig hetzelve tot twee, vier of zes Duim

(6) *Ophrys* Bulbo fibrofo, Caule bifolio, Fol. Cordatis. GORT. *Belg.* 259. Ophrys Fol. Cordatis. *Fl. Lapp.* 247. *Fl. Suec.* 739, 809. GMEL. *Sib.* I. p. 25. GAGNEB. *Act. Helv.* II. p. 75. T. 6. Ophris minima. C. B. *Pin.* 87. *Prodr.* 31. Bifolium minimum. J. B. *Hist.* III. p. 534. Epipactis Fol. binis Cordatis, Labello bifido, poftice bidentato. HALL. N. 8. Ophrys minima Flor. purpuro-croceis. MENTZ. *Pug.* T. 9. f. 2.

V. AFDEEL. IV. HOOFD-STUK.

Duim en somtyds tot een Voet hoogte, zo HALLER meldt. Dit Stengetje is roodachtig bruin, en heeft aan 't end een Aairtje van by de twaalf Bloempjes, wier bovenste Blaadjes van elkander gespreid zyn, allen groen zo wel als 't onderste, dat de Lip uitmaakt, die in tweeën gespleeten is, als in het gemeene Tweeblad, maar wederzyds een Tandje heeft. De Bloemen worden vervolgens rood of paarsch en somtyds komt aan het Stengetje, digt onder de Aair, een derde Blaadje voor. De Wortels zyn als Touwtjes door den Grond verspreid, wit van Kleur, doch worden door 't droogen geel, bruin of zwartachtig.

B. Met rondbollige Wortels.

VII. *Ophrys Lilifolia.* Leliebladig.

(7) Tweeblad *met een ronden Bolwortel; een naakte Steng en Lancetvormige Bladen; de Lip van 't Honigbakje onverdeeld; de Ruggeblaadjes Liniaal.*

In Virginie en Kanada, als ook in de Moerassen van Sweeden, groeit volgens LINNÆUS dit

(7) *Ophrys* Bulbo subrotundo, Scapo nudo, Fol. Lanceolatis &c. GORT. *Belg.* 259. *Fl. Suec.* II. N. 811. GRON. *Virg.* 138. EHRET. *Phil. Transact.* 1764. N. 53. p. 81. T. 4. Orchis Lilifolia minor Sabuletorum Zelandiæ et Bataviæ. J. B. *Hist.* II. p. 770. Herminium Rad. ovatis tunicatis, Scapo nudo. *H. Cliff.* 429. *β.* Epipactis Fol. binis ovatis, Bulbis Pyriformibus. HALL. *Act.* IV. p. 120. Bifolium bulbosum. DOD. *Pempt.* 242.

dit Tweeblad met Lelie-Bladen. Men vindt het ook by ons, volgens COMMELYN, in de Breefaap, een groote Duin-Valey, bezuiden den Weg van de Beverwyk naar Wyk op Zee. Niettemin wordt het als een gemeen Gewas der Duinen van Holland en Zeeland, door fommigen, opgegeven. In de Moerasfige Gronden van Engeland, by Kambridge, is het ook waargenomen. V. AFDEEL. IV. HOOFDSTUK.

Uit een Schubbige Bolwortel geeft het twee Bladen, van gezegde gedaante, waar tusfchen een Stengetje van een Handbreed of half Voet hoog, dat hoekig is, en boven drie, vier of meer, Bloempjes draagt. Deeze beftaan, als in de anderen, uit zes Blaadjes, waar van vyf een Kapje maaken, en het onderfte een Lip. De Kleur is ten deele groen, ten deele rood.

Hier zal ik byvoegen de befchryving van de Virginifche, welke, volgens LINNÆUS, zesmaal grooter is dan de Europifche of Sweedfe, door hem waargenomen. De kundige EHRET gaf daar van, in de Verhandelingen der Koninglyke Societeit van Londen, een zeer fraaije Afbeelding en merkt aan, dat de Heer CLAYTON dezelve voorgefteld heeft onder de bepaling van: „ *Tweeblad* met een Stengel uit „ het midden van twee Bladen, die naakt is „ en ongebladerd, dun aan 't begin, naar den „ top allengs aangroeijende en zes of zeven „ Doosjes draagende; een Vleezigen, Vezeli- „ gen, groenen Wortel, met Bladen omwon- „ den, ter aarde leggende en weinige Ve-

V. AFDEEL. IV. HOOFD-STUK.

„ zels uitgeevende; daar de Wortel van 't
„ voorgaande Jaar, aanraakende en van de
„ dorre bekleedzels ontwikkeld, doorschynen-
„ de aan kleeft."

Terwyl zy voor de eerste maal in Engeland, in den jaare 1758, in de Tuin van den Heer COLLINSON bloeide, beschreef hy ze aldus. „ De Wortel, die veele Vleezige Vezelen „ Takswyze uitgeeft, bestaat uit de Voet- „ steelen der Bladen, welke elkander zodanig „ omvatten, dat zy een Bolachtigen Wortel „ vormen. Van den gezegden Bol komen twee „ ovaale geribde gladde Bladen voort, welke „ vliezige Scheedachtige Voetsteelen hebben. „ Deeze omvatten een driekantige Stengel of „ enkelen Steel, uit het middelpunt van deezen „ Wortel spruitende en veele Bloemen van een „ byzonder maakzel voortbrengende. Dezel- „ ven zyn door kleine Steeltjes onderschraagd, „ van een Bloedroode Kleur, die tot Zaad- „ huisjes uitzwellen, hebbende een scherp „ Tandje aan den voet."

De Bloem en Vrugtmaakende deelen, door hem onderzogt, achtte de Heer EHRET aanmerkelyk van die van CLAYTON te verschillen, welke in Virginie deeze Plant, in Mey van 't jaar 1741, bloeijende aangetroffen hadt en aanmerkt dat de Vrouwelyke deelen volmaakt als die der Ophrys van onzen Ridder zyn.

Zyn Ed. brengt hier, als eene Verscheidenheid,

heid, t'huis; de *Epipactis met twee Eyronde Bladen*, die tusschen Gottingen en Pirmont gevonden was, door den Heer HALLER beschreeven. Deez' vondt op den Wortel twee groene Vleezige Bolletjes zitten, ieder uit een Scheede van driekantige Bladen een Stengetje uitgeevende van een half Voet of een Span, met een Aairtje van zeven Bloemen of iets meer. „ De Bloem was uit den geelen groen, zeer „ uitgebreid, met afstandige Blaadjes, de drie „ buitensten Eyrond Lancetvormig en daar van „ het middelste opstaande, de zydelingsen „ hangende, evenwydig aan het Lipje: de „ binnenste gantsch Draadachtig, gelyk in het „ Vliegdraagende Standelkruid; het zesde Blaad- „ je, dat het Lipje maakt, holrond als een Le- „ pel en uit den ovaalen Lancetvormig."

V. AFDEEL. IV. HOOFD-STUK.

(8) Tweeblad *met een rondachtigen Bolwortel, een naakte driehoekige Stengel, de Lip van 't Honigbakje Eyrond.*

VIII. *Ophrys Loeselii.* Pruissisch.

Deeze, eerst in Pruissen door den Heer LOESEL gevonden, waar van zy den bynaam draagt, komt, volgens LOEFLING, ook in Sweeden, op Moerassige plaatsen, voor. De Wortel is een Bol, die een opstygende Tak uit-

(8) *Ophrys* Bulbo subrotundo, Scapo nudo trigono, Nectarii Labio ovato. *Fl. Suec.* II. N. 812. Ophrys diphyllos bulbosa, LOES. *Pruss.* 180. T. 58.

V. AFDEEL. V. HOOFDSTUK. uitgeeft. Zy heeft twee Lancetvormige gesteelde Blaadjes, byna zo lang als het Stengetje, dat naakt is, boven driekantig, met Bloemen eens zo groot als in de volgende, van vyf tot agt in getal. Deeze hebben smalle omgeboogene Bloemblaadjes en de Lip van 't Honigbakje Eyrond, vry groot.

IX. *Ophrys Paludosa.* Moerassig. (9) Tweeblad *met een rondachtigen Bolwortel, een byna naakte vyfhoekige Stengel; de Bladen ruuw getipt; de Lip van 't Honigbakje onverdeeld.*

Op Veenige Moeras-Gronden in Sweeden, als ook in Engeland, komt deeze voor, die daar van den bynaam heeft. Uit een Eyronde kromme Wortelbol geeft zy drie of vier Spatelvormige Bladen, en eene meest naakte Stengel, die een Trosje draagt van veele groene geelachtige Bloemen. Deeze hebben twee zydblaadjes langwerpig Eyrond en een weinig omgeboogen; twee anderen Liniaal omgekromd: het bovenste regt, maakende het Kapje der Meeldraadjes. De Lip is Lancetvormig Eyrond, omgeboogen. De Bolletjes hangen nederwaards als gekettingd aan malkander. Van de voorgaan-

(9) *Ophrys* Bulbo subrotundo, Scapo subnudo pentagono &c. *Fl. Suec.* N. 813. Orchis minima Bulbosa. RAJ. *Hist.* III. p. 587. Orchis bifolia minor palustris. PLUK. *Alm.* 270. T. 247. f. 2. Bifolium Palustre. RAJ. *Angl.* III. p. 385.

gaande verſchilt zy door meer Bloemen te hebben en een ſmaller Lip; van de volgende door niet Eyronde maar ruuw getipte Bladen en geene Haairige Bloemſteeltjes, zegt de Ridder. V. AFDEEL. IV. HOOFDSTUK.

(10) Tweeblad *met een ronden Bolwortel en een naakte Stengel; het Blad Eyrond; de Lip van 't Honigbakje onverdeeld.* X. *Ophrys monophyllos.* Eenbladig.

In ſommige deelen van Sweeden, doch byzonderlyk in het Pruisſiſche, groeit dit *Eenbladig Tweeblad*, dat men ook in Switzerland, op éene plaats, naamelyk in 't opklimmen van een Berg, Frenalp genaamd, in 't Kanton van Glaris, heeft gevonden.

Uit een rond Bolletje, dat met veele drooge Bladen als omkleed is, komt, volgens HALLER, een enkeld ſtevig Stengetje van anderhalf Voet hoogte, met één Blad, zeer daar 't Slangetong-Kruid gelykende. Het bovenſte van de Stengel, ter langte van een half Voet, is yl bezet met ongevaar tagtig Bloemen, die zeer klein zyn, hebbende het bovenſte Blaadje Eyrond, het Lipje Tongachtig; alles groen van Kleur.

An-

(10) *Ophrys* Bulbo rotundo, Scapo nudo, Folio ovato &c. Ophris monophyllos bulboſa. LOES. *Pruſ.* 180. T. 57. Monorchis Ophioglosſoides. MENTZ. *Pug.* T. 5. f. 1, 2. Pſeudo-Orchis monophyllos. CLUS. *Hiſt.* I. p. 269. Epipactis Folio unico amplexicauli, Spicâ prolixâ multiflorâ. HALL. N. 1293. T. 36. *Fl. Suec.* II. N. 814.

V. AFDEEL. IV. HOOFDSTUK.

Anderen, gelyk MENTZEL, hebben dit Gewas veel kleiner, met het Stengetje Draadachtig dun, naauwlyks een Handbreed hoog, en dus nog meer naar het Slangetong gelykende, waargenomen.

XI. *Ophrys monorchis.* Eenballig.

(11) Tweeblad *met een Klootronden Bolwortel en een naakte Stengel; de Lip van 't Honigbakje driedeelig gekruist.*

Op vogtige plaatsen, in verscheide deelen van Europa, groeit deeze, die in Switzerland zeer gemeen is, zo de Heer HALLER aantekent, beminnende veelal de Berg-Valeijen. Zyn Ed. betrekt 'er toe dat Plantje, 't welk LOBEL *Klein Oever-Standelkrnid van Vriesland* en het gene die Autheur *Klein Luiks Standelkruid* noemt, als in die Gewesten groeijende. Uit

(11) *Ophrys* Bulbo globoso, Scapo nudo, Nectarii Labio trifido cruciato. GER. *Prov.* 131. OED. *Dan.* 162. Herminium Bulbo supra radiato &c. *Fl. Suec.* 740, 810. Herm. Rad. Globosâ. *Fl. Lapp.* 317. Orchis Rad. subrotundâ, Labello Hastato. GMEL. *Sib.* I. p. 18. T. 4. f. 1. Orchis odorata, moschata f. Monorchis. C. B. *Pin.* 84. Orchis trifolia. SEG. *Ver.* II. p. 131. T. 16. Orchis Coleo unico f. Monorchis. LOES. *Pruss.* 184. T. 61. Monorchis. MICH. *Gen.* 30. T. 26. RUPP. *Jen.* 421. T. 2. HALL. N. 1262. p. 132. T. 22. β. Orchis lutea hirsuto folio. C. B. *Pin.* 84. γ. Triorchis lutea Fol. glabro. *Ibid.* δ. Triorchis lutea altera. *Ibid.* ε. Monorchis bifolia, Flore pallide virente, Prussica. MENTZ. *Pug.* T. 5. f. 5. Orchis Frisiæ Littoralis. LOB. *Ic.* 186. Orchis minor Leodiensis. *Ibid.* 187.

Uit een enkel rond Worteltje geeft het twee of drie Lancetvormige Blaadjes, die Scheedachtig in elkander fluiten, omvattende tevens het Stengetje, dat naauwlyks een half Voet hoog is, maar digt geaaird met een reeks van Bloempjes, naar Honig ruikende, die het Onderlipje Kruiswyse in drieën gedeeld hebben, met alle punten spits. De Kleur is meer of min groenachtig en somtyds byna volkomen geel.

V. AFDEEL. IV. HOOFDSTUK.

De Heer HALLER hadt bevoorens aan dit Plantje, behalve het Kruiswys' Lipje, ook twee Kruisachtige Blaadjes van het Kapje toegeschreeven (*). Daar toe betrok zyn Ed. alle de gemelden, onder den naam van *Monorchis* en *Triorchis*, hier uit de Kruidkundige Autheuren aangehaald. Thans verdwynt die Kruisvormigheid der twee zydblaadjes, by hem, byna geheel en het Lipje alleen behoudt die figuur zeer aanmerkelyk (†). Derhalve kan ook dat Plantje, 't welk GMELIN door geheel Siberie, op alle zo drooge als vogtige Velden, aantrof, hier billyk t'huis gebragt worden. Hy schryft daar van: „ in 't Voorjaar, wanneer het bloeit, „ is

(*) Orchis Radice subrotundâ, Labello & duobus Petalis Cuculli Cruciformibus, Calcare nullo. *Enum. Stirp. Helv.* p. 269. N. 20.

(†) Interiora duo Petala —— ad ortum ex Basi incisione aliquâ notata; Labellum ad angulos rectos trifidum &c. *Helv. inchoat.* II. p. 132.

V. AFDEEL IV. HOOFDSTUK.

„ is maar één enkel Blad aan den Wortel, doch, „ als de Bloemen verflenzen, dat in 't laatst „ van July gebeurt, groeit ook een tweede en „ derde Blad, zelfs aan de Steng, die dan hoo- „ ger opschiet. Ik heb ook in sommige Plant- „ jes, behalve den gewoonen Bol, aan 't end „ van een dikken Vezel, die boven aan den „ Bol was uitgegroeid, een anderen Bol vinden „ hangen: des het byna geloofbaar is, dat aan „ alle *Eenbollige* Standelkruiden twee Bollen „ gegeven zyn, maar van welken de één eerst „ in de Herfst aangroeije, daar dezelve in de „ echte Standelkruiden reeds in 't Voorjaar „ waargenomen wordt."

Volgens anderen geeft dikwils het Wortelbolletje van dit Plantje één of meer Draaden uit, waar aan een ander Bolworteltje op eenigen afstand is gehecht; 't welk dan het Plantje *twee- of drie-Ballig* maakt, gelyk men 't in de aangehaalde van LOBEL afgebeeld vindt.

XII. *Ophrys Alpina.* Alpisch.

(12) Tweeblad *met Eyronde Bolwortels, een naakte Stengel, Elsvormige Bladen; de Lip van 't Honigbakje onverdeeld stomp, wederzyds eentandig.*

Op

(12) *Ophrys* Bulbis ovatis, Scapo nudo &c. *Fl. Suec.* II. N. 817. JACQ. *Vind.* 295. T. 9. OED. *Dan.* 452. Chamæ-Orchis Alpina Fol. Gramineo. C. B. *Pin.* 81. *Prodr.* 29. Orchis Rad. subrotundis, Labello ovato, utrinque Denticulo notato. HALL. N. 1263. T. 22. f. 1.

Op de Alpen van Switzerland en van Lapland is deeze waargenomen, zynde een der allerkleinsten onder de Standelkruidachtigen volgens LINNÆUS. De Elsvormige Blaadjes, echter, welken zyn Ed., zo wel als het Stengetje, maar een Duim lang opgeeft, kwamen in Switland den Heer HALLER weinig korter dan de Stengel, die van vier tot zes Duimen lang was, voor. Het getal derzelven was ook grooter: hy spreekt van veele en onze Ridder van vier Blaadjes. Op de toppen van den Schneeberg, die met Kruiden begroeid zyn, by Weenen in Oostenryk, vondt de Heer JACQUIN dit Plantje met van vier tot agt dunne, groene, gekielde Blaadjes dikwils van twee Duimen, en het regtopstaande Stengetje, hoekig naakt, van de zelfde langte. Men begrypt ligt, dat de Grond en Groeiplaats dit onderscheid maakt. 't Getal der Bloemen of Bloempjes verschilt niet minder. In Lapland hadt de Aair 'er slegts vier of vyf; in Oostenryk van drie tot twaalf; in Switzerland van twaalf tot twintig Bloemen: 't welk eenigszins met het verschil van grootte evenredig is. Vyf Blaadjes maaken het Helmpje of Kapje als gewoonlyk en 't zesde het Lipje, dat weinig langer is; het Vrugtbeginzel omgedraaid als in de voorige. De Kleur der Bloemen is ook uit den groenen geel.

V. AFDEEL. IV. HOOFDSTUK.

V. AFDEEL. IV. HOOFDSTUK.

XIII. *Ophrys Camtschatca.* Siberisch.

(13) Tweeblad *met een Draadachtige Scheedige Stengel, een yle Bloemtros, de Lip van 't Honigbakje Liniaal tweedeelig.*

Een byzonder aartig Bloempje heeft deeze Siberische, in Kamtschatka groeijende; waar van de Wortel nog onbekend is. Zy heeft een Draadachtig Stengetje van een Handbreed hoog, gevat in Pypachtige Blaadjes. De Bloempjes bestaan uit vyf uitgespreide Blaadjes en een Lipje dat veel langer is, aan 't end in twee Slippen gedeeld. Zy zyn zeer lang gesteeld en het Zaadhuisje is langwerpig, met veele Kaffige Zaadjes.

XIV. *Anthropophora.* Menschdraagend.

(14) Tweeblad *met rondachtige Bolwortels; een gebladerde Stengel; de Lip van 't Honigbakje Liniaal driedeelig; met de middelste Slip langer en gevorkt.*

In

(13) *Ophrys* Bulbis...... Scapo Filiformi vaginato, Nectarii Labio lineari bifido. Neottia Nect. Labio bifido Lineari. *Am. Acad.* II. p. 361. T. 4. f. 24.

(14) *Ophrys* Bulbis subrotundis, Scapo Folioso; Nectarii Labio &c. GOUAN *Monsp.* 473. GER. *Prov* 131. Neottia Bulbis subrotundis, Nect. Labio quadrifido. DALIB. *Par.* 277. Orchis Flore nudi Hominis effigiem repræsentans, fœmina. C. B. *Pin.* 82. VAILL. *Par.* 147. T. 31. f. 19, 20. Orchis antropophora Oreades. COL. *Ecphr.* I. p. 320. Orchis Rad. subrot. Spicâ longâ, Fl. inermi, Labello peranguſto quadrifido. HALL. N. 1264. T. 23.

In de Zuidelyke deelen van Europa, als ook in Vrankryk en Switzerland, komt deeze voor, die door den Heer HALLER zeer duidelyk in Plaat gebragt is. Zy wordt *Menschdraagende* bygenaamd, om dat de Bloemen, wegens haare vier Slippen van de Onderlip, iets hebben, dat naar de gestalte van een naakt Mensch gelykt. Het Kapje, naamelyk, kan voor het Hoofd worden genomen; doch de gelykenis blyft niettemin zeer onvolmaakt. De Plant heeft twee Ballen, en komt daar in met alle de Testikeldraagende Orchissen overeen, dat de éëne Bolwortel grooter en kragtiger dan de andere is, welke in 't volgende Jaar een Steng zal schieten (*).

V. AFDEEL. IV. HOOFD-STUK.

De Plant heeft aan den Wortel eenige Bladen, die taamelyk breed zyn, en andere kortere aan de Steng, welke één of anderhalf Voet lang, en grootendeels bezet is met een yle Aair van menigvuldige Bloemen, die regt op staan. Het Kapje is groenachtig, met een paarsch randje: het Lipje bleek met twee Gouden stipjes en de Armpjes zyn hoogrood. De Reuk is sterk als die der Standelkruiden (†).

(15) Twee-

(*) Omnibus Bulbosis Orchidibus ea est natura, ut alter Bulbus hoc Anno vigeat, inde periturus; alter, nunc minor, alterius Anni Scapum sit editurus. HALL. p. 132.

(†) Odor vehemens, Orchideus. HALL.

V. AFDEEL. IV. HOOFDSTUK. XV *Orchis Insectifera* Insekten-draagend.

(15) Tweeblad *met rondachtige Bolwortels, een gebladerde Stengel de Lip van 't Honigbakje byna vyfkwabbig.*

Onder deeze algemeene bepaaling heeft onze Ridder die Standelkruiden begrepen, welken men *Vlieg-, Wesp* of *Spinnekopbloemige* genoemd hadt, volgens de byzondere gedaante der Bloemen, naar deeze of genen, der gedagte *Insekten*, gelykende. 't Is zeker, dat zy aanmerkelyk van elkander verschillen, en dat dit verschil stand houde in veele der opgenoemde Verscheidenheden; doch men kan ze gevoeg-

(15) *Orchis* Bulbis subrotundis, Scapo Folioso, Nectarii Labio subquinquelobo. GOUAN *Monsp.* 473. GER. *Prov.* 131. Cypripedium Bulbis subrotundis, Foliis oblongis Caulinis. *It. Oel.* 44. p. 121. *Fl. Suec.* 737 *α.* Orchis Muscæ Corpus referens minor. C. B. *Pin.* 83. VAILL. *Paris.* 147. T. 31. f. 17, 18. Orchis Myodes prima LOB. *Ic.* 181. *β.* Orch. Muscam referens major. *γ.* Lutea. C. B. *Pin.* 83. Orch. Myodes lutea Narbonensis. LOB. *Ic.* 181. *δ.* Orch. Muscam cœruleam majorem repræsentans. BREYN *Cent.* 100. T. 44. MORIS *Hist.* III. S. 12. T. 13. f. 11. *ε.* Orch. Myodes lutea & *ζ.* fusca Lusitanica. BREYN. *Cent.* 110. T. 45. *η.* Orchis Araneum referens. C. B. *Pin.* 84. TOURNF. *Inst.* 434. T. 247. VAILL. *Par.* T. 30. f. 10-13. Orchis Adrachnitis. LOB. *Ic.* 185. *θ.* Orchis Fucum referens Colore Rubiginoso. C. B. *Pin.* 83. VAILL. *Par.* T. 31. f. 15, 16. *ι.* Orch. Fucum referens major, flore subvirente. VAILL. T. 30. f. 9. Orch. Apem referens Lusitanica. BREYN. *Cent.* 98. T. 43. *κ.* Orchis Scarabæum referens. MORIS. *Hist.* III. S. 12. T. 13. f. 10. *λ.* Orchis Cercopithecum exprimens Lusitanica. BREYN *Cent.* 94. T. 42. MOR. S. 12. T. 13. f. 4. Orchis Fuciflora & Musciflora. HALL. N. 1265, 1266. T. 24.

voeglyk tot twee Hoofdſoorten betrekken, welken de Heer HALLER heeft voorgeſteld, in deeze termen.

V. AFDEEL. IV. HOOFDSTUK.

(A) Standelkruid *met rondachtige Wortels, het Lipje als Fluweel, tweeſleuvig, met korte Elsvormige Armpjes.*

A. *Orchis Myoides.* Vliegbloemig.

Deeze komt, zo wel als de volgende, in verſcheide deelen van Europa, buiten ons Nederland, voor; hoewel menze veelal, zelfs in Engeland, in laage Grazige Velden vindt. Dikwils vertoont zy zig zodanig, dat het ſchynt of 'er Vliegen hingen aan de Stengel, die een Voet of anderhalf hoog en ſtevig is, om laag bezet met Grasachtige Bladen. De Bloem-Aair is ongemeen yl (*), uit naauwlyks meer dan agt Bloemen beſtaande, welke ieder een Blikje hebben, langer dan het Vrugtbeginzel of Steeltje. Zy ſtaan overend, en hebben een open Helmpje, met de drie buitenblaadjes groen, de binnenſte twee donkerpaarſch of byna zwart, gelyk de Lip, die als het Lighaam van een Vleeſchvlieg vertoont, te meer, om dat zy Pluizig is als Fluweel: maar de Bloem verwelkende wordt zy bruin met een witte Vlak. Ook zyn 'er met geele Bloemen, en dus kunnen hier de zes eerſte

(A) *Orchis* Rad. ſubrotundis, Labello Sericeo, biſulco, Brachiolis brevibus ſubulatis. *Helv. inchoat.* II. 133.

(*) Spica Floralis omnium Orchidum rariſſima. HALL. *ibid.*

V. AFDEEL. IV. HOOFDSTUK. B. *Orchis Adrachnites.* Spinnebloemig.

eerste Verscheidenheden van LINNÆUS worden t'huis gebragt.

(B) Standelkruid *met rondachtige Wortels, het Lipje als Fluweel, uitgerand, met een byhangzel.*

Veel overeenkomst heeft deeze in gestalte met het Vliegbloemige, maar de Steng is meer gebladerd en de Aair minder yl, zegt HALLER. De Blaadjes, van het opene Helmpje der Bloemen, zyn hier wit of witachtig, en de twee binnensten, in het voorige smal en dun, in dit dik en breed. Het Lipje is rosachtig of donker bruin van Kleur, hebbende een rondachtige figuur, met twee knobbeltjes in plaats van Armpjes en verscheide Vlakjes, zynde van onderen met een byhangzeltje in de uitranding voorzien, en zo wel Pluizig als Fluweel, met eenen glans, als in het voorige.

Door den ouderdom ondergaan de Bloemen van dit Standelkruid, zo ons de Heer HALLER leert, een aanmerkelyke verandering. Het Witte, niet alleen, wordt paarsch, gelyk in andere Planten, maar het middelste tipje van de Lip slaat om, zo dat het schynt weg te zyn, en de Knobbeltjes worden, door omkeering, een soort van Armpjes of Pooten. Dit maakt,

(B) *Orchis* Rad. subrotundis, Labello holosericco, emarginato, appendiculato. *Helv. inchoat.* I. p. 134.

maakt, dat de Bloem (hoe tegenstrydig zulks ook schyne) als van een Spinnekop in een Wesp verandere. Dus kunnen hier de genen die naar een Wesp gelyken, zo wel als die men Spinnekopbloemig genoemd heeft, worden t'huis gebragt. Gemakkelyk heeft men 'er ook de figuur van een Torretje in kunnen vinden. Maar de gedaante der Bloemen, die naar een Aapje of Meerkatje zweemen, in het Portugeesche Standelkruid door BREYN afgebeeld en beschreeven, schynt meer overeenkomst te hebben met de voorgaande Soort: ten ware het enkele Staartje of byhangzeltje genoegzaam mogt zyn, om hetzelve, wegens de vyfdeelige Lip, hier te betrekken.

V. AFDEEL. IV. HOOFDSTUK.

(16) Tweeblad *met Vezelige Bolwortels, en driebladige Bloemen, die een groot uitgespannen Helmpje hebben en een gekruiste Lip; de Stengel gebladerd.*

XVI. *Ophrys Catholica.* Gekaperd.

(17) Tweeblad *met onverdeelde Bolwortels, en driebladige Bloemen; de Vleugels uitgerand;*

XVII. *Circumflexa.* Omgebogen.

(16) *Ophrys* Bulbis fibrosis, Flor. tripetalis; Galeâ Ventricosâ magnâ, Labio Cruciato, Scapo folioso. *Am. Acad.* VI. Afr. 94. Orchidi affinis Flore luteo. BUXB. *Cent.* III. p. 12. T. 21. BURM. *Fl. Ind.* p. 30.

(17) *Ophrys* Bulbis indivisis, Flor. tripetalis; Alis emarginatis; Labio trifido lateralibus circumflexis. *Am. Acad.* VI. Afr. 95. Orchis barbâ carens Flore luteo-viridi. BUXB. *Cent.* III. p. 8. T. 13.

V. AFDEEL. IV. HOOFDSTUK.

rand; de Lip driedeelig met de zydslippen omgeboogen.

XVIII. *Ophrys Caffra.* Kaffers.

(18) Tweeblad *met de Lip van 't Honigbakje Niervormig, zeer breed en uitgerand.*

XIX. *Atrata.* Zwartwordend.

(19) Tweeblad *met het Kapje der Bloemen, waar in de Meeldraadjes vervat zyn, tweehoornig.*

Van deeze vier Kaapse zyn de byzonderheden uit de bepaalingen genoegzaam blykbaar. De Wortels van de twee laatsten waren LINNÆUS onbekend. De eerste en derde hadden de Stengel ongevaar een Voet, de allerlaatste maar een Handbreed hoog, en daar die weinige Lancetvormige Bladen hadden, was deeze met menigvuldige, Elsvormige, byna Liniaale Blaadjes, aan de Stengel voorzien. Zy hadt de Bloempjes vyfbladig en het Helmpje gehoornd; wordende door het droogen geheel zwart, waar van de bynaam.

SERAPIAS. Niesblad.

Een Eyrond, bultig Honigbakje, met een Eyronde Lip, onderscheidt dit Geslagt, waar de

(18) *Ophrys* Bulbis ...... Nectarii Labio Reniformi latissimo emarginato. *Am. Acad.* VI. Afr. 96.

(19) *Ophrys* Bulbis ...... Florum Cucullo Staminifero bicorni. *Mant.* 121.

de Ridder den naam, die door DIOSCORIDES aan een Soort van Standelkruid gegeven was, aan toeëigent. Om dat de *Helleborines* meest daar in begreepen zyn, die van de gedaante der Bladen haaren naam hebben, geef ik 'er den van *Niesblad* aan. Het bevat thans de zeven volgende Soorten, waar van de vier eersten door den Heer HALLER betrokken zyn tot zyn Geslagt van *Epipactis* dat hy door de plaatzing en figuur der Teeldeelen, zeer fyn, van dat van *Orchis*, waar toe de vyfde behooren zou, afzondert.

V. AFDEEL. IV. HOOFD-STUK.

(1) Niesblad *met Vezelige Bolwortels, Eyronde de Steng omvattende Bladen en hangende Bloemen.*

I. *Serapias latifolia.* Breedbladig.

Tot veel verwarring heeft dit Kruid, dat men gemeenlyk *Helleborine*, of basterd-Nieskruid, in

(1) *Serapias* Bulbis fibrosis, Fol. ovatis amplexicaulibus, Flor. pendulis. *Syst. Nat.* XII. Gen. 1012. *Veg.* XIII. p. 678. Ser. Bulb fibr. Nectarii Labio obtuso crenato, Petalis æquali; Fructibus pendulis. HUDS. *Angl.* 341. Serap. Bulb. fibrosis, Flor. secundis, Labelio planiusculo, Petalis ovatis. SCOP. *Car.* 255. Ser. Bulb Fibr. Caule multifloro, Flor. spicatis, Nect Labio Petalis breviore. GER. *Prov.* 132. Epipactis Fol. amplexicaulibus Lanceolato-Ovatis, Labello Lanceolato. HALL. *Helv. inchoat.* II. N. 1297 p. 154. T. 40. Helleborine latifolia montana. C. B. *Pin.* 186. TOURNF. *Inst.* 436. T. 249. Helleborine. DOD. *Pempt.* 384. Hell. f. Epipactis recentiorum. LOB. *Ic.* 312. CAM. *Epit.* 187. RIV. *Hexandr.* T. 6. GORT. *Belg.* 259. GOUAN *Monsp.* 474.

V. AFDEEL. IV. HOOFDSTUK.

in 't Griekfch *Epipactis* noemt, aanleiding gegeven. De verfchillende kleur der Bloemen nam men tot Kenmerken van byzondere Soorten, zo wel als derzelver hangende of opftaande geftalte, benevens de langte of kortheid van de Lip. LINNÆUS heeft eindelyk goedgevonden, de onderfcheiding dus te maaken naar zeer blykbaare Kentekenen, daar toe ook inzonderheid de bepaalingen van den grooten HALLER, die de Standelkruidachtige Planten, op de Groeiplaats zelve, weergaloos naauwkeurig onderzogt en in Afbeelding gebragt heeft, gebruikende.

Aan deeze, die zig door de breedte haarer Bladen, welke Lancetvormig Eyrond zyn, en in 't klein zeer veel naar die van 't Witte Nieskruid gelyken, kenbaar maakt, fchryft de laatstgemelde, evenwel, een Lancetvormig Lipje toe, daar hy hetzelve, in de befchryving, Hartvormig noemt, uit een foort van Schuitje voortkomende en fpits gepunt. De Bloem beftaat uit vyf Blaadjes, die Lancetvormig en byna gelyk van langte zyn; een boven als een Helmpje, twee wederzyds geplaatst, in welker midden zig dat Schuitachtig Lighaampje of Honigbakje bevindt, dat van fommigen by het Lighaam van een Vliegje vergeleeken wordt. Het fteekt door zyne donker paarfchachtige Kleur dikwils veel af by de Kleur der Bloemen, die in de jonge Plant groen- of witachtig, in de volwasfene Vleefchkleurig of bleek paarfch

en

en somtyds ook wel roodachtig of Violet, voorkomen: want derzelver Kleur is veele veranderingen onderhevig. De Stengel valt wel een half Elle hoog, met eene Aair van een half Voet, samengesteld uit een groot getal, tot dertig, meest hangende Bloemen; waar op Zaadhuisjes volgen, die ook nederwaards gekromd zyn. V. Afdeel. IV. Hoofdstuk.

(2) Niesblad *met Vezelige Bolwortels, Zwaardachtige ongesteelde Bladen en hangende Bloemen.* II. *Serapias longifolia.* Langbladig.

Door geheel Europa komt deeze *Smalbladige* zo wel voor als de *Breedbladige* Helleborine, en wordt ook in onze Duin-Valeijen, hier en daar, gevonden. De Bloemen hangen zo wel nederwaards, als in de voorgaande, doch in deeze zyn zy eens zo groot, met breeder Blaadjes, en het Honigbakje, met de overige Blaadjes samengegroeid, heeft het Schuitje paarsch gestreept, met geele Vlakjes en

(2) *Serapias* Bulb. Fibrosis, Fol. Ensiformibus sessilibus, Flor. pendulis Ser. Bulb. Fibr. Nect. Labio obtuso longitudine Petalorum. GER. *Prov.* 132. Ser. Bulb. Fibr. Fl. sparsis patulis, Labello concavo, Petalis longiore. SCOP. *Carn.* 256. Epipactis Fol. Ensiformibus, Flor. pend. Labello obtuso, Oris plicatis. HALL. *Helv. inchoat.* II. N. 1296. p. 154. T. 39. Helleborine angustifolia Palustris s. Pratensis. C. B. *Pin.* 187. GOUAN *Monsp.* Var. γ.

V. AFDEEL. IV. HOOFDSTUK.

en een veel kenbaarer Lipje, dat ſtomp Hartvormig is. Zy valt omtrent van gelyke hoogte en is meest in 't Loof verſchillende, hebbende de Aair ook yler, met minder Bloemen, doch grooter, als gezegd is.

III. *Serapias grandiflora.* Grootbloemig.

(3) Niesblad *met Vezelige Bolwortels, Zwaardachtige Bladen en opgeregte Bloemen; de Lip van 't Honigbakje ſtomp en korter dan de Bloemblaadjes.*

Deeze heeft de Bloemen nog grooter en zeer weinig aan de Stengel, vertoonende zig byna geſlooten, en, doordien zy regtop ſtaan, veel van de anderen verſchillende. Zy zyn niet in Stoppeltjes gevat, maar in kleine Bladen, die langer zyn dan de Bloemen. Men vindt van deeze Soort eene Verſcheidenheid, welke de Bladen breeder, Eyrond-Lancetvormig, heeft. Het geſtreepte Lipje van de Bloem heeft drie geele Ribbetjes, welke Haairig zyn, doch is voor 't overige, gelyk de Bloemen, wit.

(4) Nies-

(3) *Serapias* Bulb. Fibroſis, Fol. Enſiformibus, Flor. erectis, Nect. Labio obtuſo Petalis breviore. *It. Oel.* 144. HUDS. *Angl.* 341. Ser. Bulb. Fibr. Caule paucifloro, Flor. diſtant. &c. GER. *Prov.* 132. Epipactis Caule Folioſo paucifloro, Lineis lævibus Labelli obtuſi. HALL. *Helv. inchoat.* II. N. 1298. p. 155. T. 41. Helleborine Flore albo, ſ. Damaſonium montanum latifolium. C. B. *Pin.* 187. Helleb. alba. RIV. *Hex.* T. 4, 5. OED. *Dan.* T. 506. GOUAN *Monsp.* 474. Var. *d*.

V. AFDEEL. IV. HOOFDSTUK.

(4) Niesblad *met Vezelige Bolwortels en Zwaardachtige Bladen; de Bloemen opgeregt en de Lip van 't Honigbakje spits.*

IV. *Serapias rubra.* Rood-bloemig.

Deeze, die meest kenbaar is aan haare rood- of paarschachtige Bloemen, heeft dezelven ook niet klein, maar met Stoppeltjes geschoord. Het Loof komt veel met dat der voorgaande overeen en de gestalte verschilt weinig, uitgenomen die der Bloem, gelyk uit de bepaaling blykt.

Dus ziet men dat alle deeze vier Soorten van Niesblad, die zo wel in onze Provinciën als elders in Europa voorkomen, gemakkelyk te onderscheiden zyn. Of evenwel die Kenmerken zo bestendig plaats hebben, dat zy op alle Gewesten toepasselyk zyn, is twyfelachtig door de Waarneemingen van den Heer GMELIN, die in Siberie de zelfde Soort somtyds met weinige, somtyds met veele Bloemen; somtyds hooger, somtyds laager; met smaller of breeder Bladen, aantrof en de Kleur der Bloemen somtyds groen en rood bont, somtyds paarsch vondt, somtyds uit den groenen wit-

(4) *Serapias* Bulb. Fibrosis, Fol. Ensiformibus, Flor. erectis, Nectarii Labio acuto. OED. *Dan.* 345. RIV. *Hex.* T. 6. Epipactis Caule Folioso paucifloro, Lineis undulatis Labelli acutissimi. HALL. *Helv. inchoat.* II. N. 1299. p. 156. T. 42. Elleborine quinta. CLUS. *Pann.* p. 275. T. 276. Helleborine montana angustifolia purpurascens. C. B. *Pin.* 187. GORT. *Belg.* 160. GOUAN *Monsp.* 474. Var. β. GMEL. *Sib.* I. p. 8.

V. AFDEEL. IV. HOOFDSTUK. witachtig. Evenwel schynt de Heer HALLER, en LINNÆUS, op zyn voetspoor, dit stuk thans, zo 't mooglyk is, op een vasten voet gebragt te hebben.

V. *Serapias Lingua.* Getongd. (5) Niesblad *met rondachtige Bolwortels, de Lip van 't Honigbakje driedeelig gespitst, glad, langer dan de Bloemblaadjes.*

Gezegde HALLER brengt deeze, die wegens de lange Tongachtige Lip van 't Honigbakje den bynaam heeft, tot het Geslagt van Orchis t'huis. Hy noemtze Standelkruid met rondachtige Wortels, een samengelymd Helmpje met een zeer lange Snuit en een driekwabbige Lip, die Eyrond Lancetvormig is. Dus beschryft hy dezelve.

„ De gestalte is als die der anderen, met „ twee Wortelbollen, en een gebladerde Steng, „ van een Voet langte, met zeer groote, paarschachtige, gestreepte Stoppeltjes. De Aair „ heeft weinig Bloemen, geheel van die der „ Standelkruiden verschillende. De Helm, van „ vooren lang gesnuit, bestaat uit drie gestreep- „ te

(5) *Serapias* Bulb. subrotundis, Nectarii Labio trifido, acuminato, glabro, Petalis longiore. GOUAN *Monsp.* 474. Orchis Montana Ital. Flore ferrugineo, Linguâ oblongâ. C. B. *Pin.* 84. *Prodr.* 29. *β.* Orch. Mont. Ital. Linguâ oblongâ altera. C. B. *Pin.* 84. Orchis macrophylla. COL. *Ecphr.* II. p. 321. T. 322. Orchis Rad. subrot. Galeâ conglutinatâ, longissime Rostratâ, Labello trilobato, Ovato-Lanceolato. HALL. *Helv. inchoat.* II. N. 1267. p. 135.

V. AFDEEL. IV. HOOFDSTUK.

" te buiten Blaadjes, welke uit den Eyronden lang Lancetvormig zyn, hebbende, aan de binnenzyde, de twee binnen Blaadjes aangelymd, die van de zelfde figuur zyn, gebaard, gestreept. Het zesde daalt verneder, als een Ploegyzer, Lancetvormig, met twee Eyronde stompe Uitsteekzels aan 't begin, tot dus verre meer naar die der Epipactes gelykende. Tusschen die byna regte Uitsteekzels is een Valeitje (*) en zy schraagen wederzyds het pylaartje der Meeldraadjes. Door het Blaadje zelf loopen om laag Slangswyze verhevene Streepen, maar aan 't begin is het ruigachtig. Het Pylaartje der Meeldraadjes geeft voorwaards een zeer lange punt uit, gelyk in het Wespbloemige Standelkruid; voor 't overige heeft het *twee Kapjes en gesteelde Meelknopjes*. Des is het een waare Orchis. Midden onder de Meelknopjes puilt een Bolletje uit. Onder het Pylaartje der Meeldraadjes is het laage holle gedeelte met Smeer gevuld."

Dit laatste Kuiltje is aan alle de Kruiden van deezen aart, die ook veel Honig uitleveren, gemeen. Van het andere heeft gedagte Kruidkenner het onderscheid der Epipactes van de Orchisfen ontleend; als aan welken de gezegde Kapjes over de Meelknopjes ontbreeken en de Meel-

(*) Quæ subrectæ Valleculam intercipiunt.

V. AFDEEL. IV. HOOFDSTUK.

Meelknopjes ongesteeld zyn. Zy zitten, zonder eenig blyk van Meeldraadjes, in twee holletjes van een Spongieus Lighaampje, dat op een dergelyk Pylaartje rust, voortkomende uit het Vrugtbeginzel. Iets fraays, waarlyk, om van de Liefhebbers de Kruidkunde nagegaan te worden (*).

VI. *Serapias Cordigera.* Hartdraagend.

(6) Niesblad *met rondachtige Bolwortels, de Lip van 't Honigbakje driedeelig gespitst, zeer groot en aan den Voet gebaard.*

De Groeiplaats der voorgaande is in Italie, Portugal en de Zuidelyke deelen van Vrankryk, als ook in Switzerland; van deeze in Spanje, Italie en de Levant, volgens den Ridder. HALLER zegt, dat zy niet van de voorgaande verschille: LINNÆUS, dat zy 'er veel naar gelykt, maar grooter is, hebbende de Lip van 't Honigbakje byna Hartvormig, in

(*) Ik heb dit te meer hier mede gedeeld, om dat het als een Toegift kan dienen op de historie der Standelkruiden, welken de kundige Heer HALLER uit de enkele gedaante der Vrugtmaakende deelen, in de twee Geslagten van ORCHIS, dat ook de *Satyria* van onzen Ridder bevat, en van EPIPACTIS, waar in de meesten van 't *Ophrys* en *Serapias* van LINNÆUS begreepen zyn, geplaatst heeft: terwyl onze Ridder de onderscheiding van veel blykbaarer Kenmerken, uit de gedaante der Bloemen, in navolging van TOURNEFORT, afleidt.

(6) *Serapias* Bulb. subrot. Nect. Labio trifido acuminato, maximo, Basi barbato. Orchis Montana Italica Linguâ trifidâ. RUDB. *Elys.* II. p. 204. f. 20.

in 't midden van den Voet gebaard, wederzyds met een opgeregt ſtomp Oortje. V. AFDEEL. IV. HOOFD-STUK.

(7) Niesblad *met verdubbeld Zwaardachtige Bladen: de Steng om hoog byna naakt; met Bladerige Scheedjes.* VII. *Serapias Capenſis.* Kaaps.

Een geheel enkelde opgeregte Steng van een Voet langte heeft deeze Kaapſe Soort, met Zwaardachtige Wortelbladen, glad en ſpits, van een Vinger, de Stengbladen een Duim lang, Scheedig, ver van elkander. Aan 't end komt een eenzydige Aair, met elf of twaalf Bloemen, die geſteeld zyn, en Lancetvormige Vliezige Blikjes hebben. De Bloem beſtaat uit vyf Lancetvormige opgeregte Blaadjes en heeft de Lip van 't Honigbakje tweedeelig.

Het Langbladige is door den Heer N. L. BURMANNUS onder de Kaapſe Planten geteld: of deeze Soort daar mede bedoeld worde kan ik niet bepaalen.

LIMODORUM. Hongergift.

Een Honigbakje dat eenbladig, holrond is en geſteeld, binnen het onderſte Bloembiaadje vervat, onderſcheidt dit Geſlagt, welks benaaming ik dus vertaald heb.

(1)

(7) *Serapias* Fol. conduplicato - Enſiformibus; Caule ſuperne nudiusculo: Vaginis Foliaceis. *Mant.* 293.

V. AFDEEL. IV. HOOFDSTUK. I. *Limodorum tuberosum.* Knobbelig.

(1) Hongergift *met ongesteelde getroste Bloemen overhoeks.*

In Noord-Amerika is de Groeiplaats van dit Gewas, dat een Knobbeligen Wortel heeft, waar van de bynaam. Het komt in Gestalte met de Helleborines overeen, hebbende lange smalle Bladen, uit den Wortel voortkomende; van groote Wortels gemeenlyk vier in getal, zegt MILLER. Dezelven zyn negen of tien Duimen lang, in 't midden drie Kwartier Duims breed, aan 't end zeer spits uitloopende, en overlangs als gekreukt, met vyf Sleuven; dus naar jonge Bladen van Dadelboomen wat gelykende. De Bloemsteng, aan ééne zyde uit den Wortel schietende, is naakt, anderhalf Voet hoog, van boven een lange yle Aair hebbende van Bloemen, die roodachtig paarsch zyn. Deeze bestaan uit zes ongelyke Blaadjes, waar van vyf in 't ronde geplaatst zyn, en één laager als een Geutje uitgehold. Het Voetstuk wordt een Vrugt, die zig tweekleppig opent.

De Wortels van deeze Plant hadt MILLER van Pensylvanie, als ook van de Bahama-Eilanden en zelfs van Jamaika ontvangen, daar Doctor HOUSTON dezelve overvloedig op de Gebergten vondt groeijen. Zy is in Engeland, als

(1) *Limodorum* Flor. sessilibus Racemosis alternis. *Syst. Nat.* XII. Gen 1013. *Veg.* XIII. p. 680. R. *Lugdb.* 16. GRON. *Virg.* 138. *Act. Ups.* 1740. p. 21. Helleborine Amer. Rad. tuberosâ &c. MART. *Cent.* 50. T. 50. MILL. *Dict.* T. 145.

als ook in de Leidſe Akademie-Tuin, alhier, voorgeteeld.

V. AFDEEL. IV. HOOFD-STUK. II. *Limodorum altum.* Verheven.

(2) Hongergift *met geſteelde verſpreide Bloemen.*

De Amerikaanſche of Westindiſche Plant, welke Pater PLUMIER genoemd hadt *Helleborine* met eenen Rietachtigen Wortel en zeer groote Lierachtige Bladen, acht thans de Ridder een byzondere Soort te zyn. Hy onderſcheidt dezelve door den bynaam van *Verheven*; alzo de Stengel gezegd wordt zeer hoog te zyn, en de Bladen, door hunne plooijen eenigszins naar een Lier gelykende, ('t welk echter LINNÆUS niet Lierachtig noemt,) waren in de Natuurlyke Groeiplaats zeer breed. De Bloemen worden van den Heer BURMANNUS gezegd in een Tros vergaard te zyn, en uit eigentlyke Blaadjes te beſtaan, zynde ook niet meer geſteeld dan in de voorgaande Soort. Maar het ſchynt, dat omtrent deeze Gewasſen nog veel duiſterheid plaats hebbe.

ARETHUSA.

Een Pypachtig Honigbakje binnen den bodem der

(2) *Limodorum* Flor. pedunculatis ſparſis. *Syſt. Nat.* XII, XIII. Helleborine Radice Arundinaceâ. Fol. amplisſimis Lyratis. PLUM. *Sp.* 9. *Ic.* 189.

V. AFDEEL. IV. HOOFDSTUK.

der Bloem, wier Onderlip aan den Styl is aangegroeid, maakt de byzondere Kenmerken van dit Geslagt, welks benaaming van den Heer CLAYTON afkomstig schynt te zyn. Het bevat de volgende Soorten.

I. *Arethusa Bulbosa.* Bolwortelige.

(1) Arethusa *met een Bolronden Wortel, een Scheedige Stengel en een tweebladige Bloemscheede.*

Dit Virginisch Plantje is *Arethusa* genoemd door gezegden Heer, als zynde een Waterplantje (*), naar het Standelkruid gelykende, dat in 't Voorjaar zig met een eenige zeer fraaije roode Bloem op zyn Stengetje vertoonde. Het hadt zeer smalle groene Bladen, zeer weinige aan den Steel, en een ronden witten Vleezigen Wortel. Volgens den Ridder komt het ook in Kanada voor. Het is door den Heer MITCHELL beschreeven als een byzonder Geslagt, onder den naam van *Orchidion*, die aanmerkt, dat hetzelve vyf byna gelyke Bloemblaadjes heeft, drie buiten twee binnen,

(1) *Arethusa* Radice globosâ, Scapo Vaginato, Spathâ diphyllâ. *Syst. Nat.* XII. Gen. 1014. *Veg.* XIII. p. 689. *Am. Acad.* III. p. 15. Arethusa Claytoni. GRON. *Virg.* 184. II. 138. Serapias Bulbis subrotundis, Caule unifloro. *Act. Ups.* 1740. p. 24. Helleborine Mariana monanthos. PLUK. *Mant.* 100. T. 348. f. 7. Orchidion. MITCH. *Nov. Plant. Gen.* 19.

(*) *Arethusa* was één der Nymphen of Water-Godinnen by de Ouden.

nen, tot een Helm opwaards famenluikende en een éénbladig Honigbakje, dat Trechterachtig is, met twee Lippen, de bovenfte breed en hol, de onderfte fmal en byna van langte als de Bloemblaadjes. Dit zal die eenbladige Bloem zyn, waar van de Heer GRONOVIUS fpreekt en uit hoofde van welke zyn Ed. dit Plantje zo zonderling onder de Standelkruidachtigen oordeelde. Het is door den vermaarden PLUKENET *eenbloemige Helleborine van Maryland*, met een lange paarfche Lelieachtige Bloem, getyteld. V. AFDEEL. IV. HOOFDSTUK.

(2) Arethufa, *met een Vezeligen Wortel, een ovaal Stengblad en een Lancetvormig Bloemfcheede-Blaadje.* II. *Arethufa Ophioglosfoides.* Slangtongige.

Een niet minder zonderling Plantje maakt deeze uit, op dergelyke plaatfen in Virginie en Kanada groeijende. 't Is een louter Stengetje of Steeltje, ongevaar een Voet lang en zeer dun, met één Tongachtig Blad in 't midden en boven een Scheedeblaadje, dat een Bloem bevat, die Vleefchkleurig is, met een paarfchen gehaairden Baard, zo CLAYTON aantekent.

(3)

(2) *Arethufa* Rad. Fibrofâ, Scapi Folio ovali, Foliolo Spathaceo lanceolato. GRON. *Virg.* II. p. 139. Cypripedium Folio Caulino ovato-oblongo, terminatrici Setaceo plano. *H. Cliff.* 430. Helleborine Virg. Ophioglosfi folio. PLUK. *Alm.* 182. T. 93. f. 2. Hell. Virg. diphylla. MORIS. *Hift.* III. p. 488. S. 12. T. 11. f. 15.

V. AFDEEL. IV. HOOFDSTUK. III. *Arethusa divaricata.* Wyd gemikte.

(3) Arethusa *met een byna gevingerden Wortel, het Steng - Blad en Scheedeblaadje Lancetvormig, de buitenste Bloemblaadjes opstygende.*

Dit, insgelyks op Moerassige Gronden in Noord - Amerika voorkomende, maakt een Plantje van dergelyke hoogte, dat een Uijenachtigen Wortel heeft en een groote zesbladige Bloem, met drie lange smalle donker paarsche en twee Roozekleurige Blaadjes, het Honigbakje, dat Pypachtig is, omvangende. De Stengel is als met een Lelie - Blad omgeven.

IV. *Capensis.* Kaapse.

(4) Arethusa *met een Vleezigen Wortel, een gebladerde Stengel, de buitenste Blaadjes langer en gestaart.*

Wat de reden zy, dat de Heer LINNÆUS deeze Kaapse Soort thans uitgemonsterd hebbe, is my duister. Ik vindze nogthans by den Hoogleeraar N. L. BURMANNUS opgetekend en beschryfze derhalve hier.

Een langwerpige Wortel schiet een Stengel van

(3) *Arethusa* Rad. subpalmatâ, Scapi Folio Folioloque Spathaceo Lanceolatis, Pet. exter. adscendentibus. GRON. *Virg.* II. p. 139. Ser. Rad. palmato - Fibrosis, Caule unifloro. GRON. *Virg.* I. p. 111. Helleborine Lilii Folio Caulem ambiente. CATESB. *Car.* I. T. 58. SELIGM *Vog.* II. Band. Pl. 16.

(4) *Arethusa* Rad. Carnosâ, Scapo foliato, Pet exter. longioribus Caudatis. *Am. Acad.* VI. Afr. 97. BURM. *Cap. Prodr.* p. 30.

van een Voet langte, die om laag ruig is, en drie omvattende Bladen overhoeks heeft, welke Lancetvormig zyn. De Bloem, op den top, heeft drie Blaadjes met Staarten, het bovenste der anderen ovaal, met twee Hartvormige ftompe zydelings. Het is een overblyvend Plantje, zo wel als de voorigen.

V. AFDEEL. IV. HOOFD-STUK.

CYPRIPEDIUM. Vrouwe-Schoen.

Een Buikig opgeblazen hol Honigbakje onderfcheidt dit Geflagt, 't welk van dat gedeelte der Bloemen den naam heeft, bevattende de twee volgende Soorten.

(1) Vrouwe-Schoen *met Vezelige Wortels en Eyrond-Lancetvormige Stengbladen.*

I. *Cypripedium Calceolus.* Vezelig.

In de Noordelyke deelen van Europa, Afia en

(1) *Cypripedium* Rad. Fibrofis, Fol. ovato-Lanceolatis. *Syft. Nat.* XII. Gen. 1015. *Veg.* XIII. p. 680. GOUAN *Monsp.* 475. KRAM. *Auftr.* 266. *Fl. Suec.* 735, 820. *Fl. Lapp.* 318. GMEL. *Sib.* I. p. 2. T. 1. Calceolus. HALL. *Helv.* inchoat. N. 1200. p. 157. T. 43. MILL. *Ic.* T. 242. Calceolus Marianus. DOD. *Pempt.* 180. Calceolus Mariæ et Sacerdotis Crepida. LOB. *Ic.* 312. Helleborine Flore rotundo f. Calceolus. C. B. *Pin.* 187. TOURNF. *Inft.* 436. T. 249. GMEL. *Sib.* I. Tab. 1. β. Helleborine Virginiana &c. PLUK. *Mant.* 101. T. 418, f. 2. γ. Calceolus Marianus Canadenfis. CORN. *Canad.* 204. δ. Calceolus minor Fl. vario. AMM. *Ruth.* 133. T. 22. Calc. Fol. ovatis binis Caulinis. GMEL. *Sib.* I. p. 5.

V. AFDEEL. IV. HOOFDSTUK.

en Amerika, zegt LINNÆUS, groeit deeze; doch zy valt ook vry Zuidelyk, gelyk in Languedok, daar menze *Sabot de notre Dame*, dat is Lieve Vrouwe-Schoen noemt, en in Virginie. In Switzerland is zy niet zeldzaam, zegt de Heer HALLER, die het Gewas zeer fraay afbeeldt. Hy noemt het een schoone Plant; gelyk inzonderheid uit de gekleurde figuuren van 't zelve, by MILLER en by WEINMAN, blykt.

De Wortel bestaat uit Vleezige zwarte Vezelen, die zig digt aan de Oppervlakte des Gronds uitspreiden. De Stengel is een Voet of anderhalf hoog, met Blaadjes bezet byna gelyk het Biesblad, welke drie of vier Duimen lang en aan den Voet by de twee Duimen breed zyn, loopende zeer spits uit. Op 't end van de Stengel komt een enkele Bloem, die vier paarsche Blaadjes heeft, twee breeder, twee zeer smal; van elkander uitgespreid, en in 't midden een dergelyk Honigbakje, als boven is gemeld, geel van Kleur, met een Lipje of Dekzeltje aan 't begin, waar onder de Vrugtmaakende deelen geplaatst zyn.

Zodanig komt het Vrouweschoen in Europa voor; doch men heeft 'er Verscheidenheden van, 't zy met kleiner of grooter geele of ook met geheel paarsche Bloemen; zo wel in Noord-Amerika, als in Siberie; welken de Heer GMELIN zeer omstandig heeft beschreeven. Hy merkt aan, dat de Kleuren niets doen tot eene Soor-

te-

telyke onderscheiding in deeze Plant: want behalve de opgetelde Verscheidenheden (zegt hy) is oudtyds reeds, door CASPAR BAUHINUS, een Vrouweschoen met een purper Blaasje en witte Bloemen waargenomen. Doch hy maakt een byzonder Soort van zyne *Calceolus met twee Eyronde Stengbladen*, hier als de laatste Verscheidenheid door den Ridder opgetekend, waar van AMMAN, onder den naam van *Kleiner Vrouweschoen met bonte Bloemen*, de Afbeelding gegeven hadt. MESSERSCHMIDT hadt dezelve by Tobolsky in Siberie gevonden en noemdeze „ Calceolus, welke een enkele „ kleinere Bloem heeft, die wit is en met paar- „ sche Vlakken getekend, het Zakje weinig of „ niet omgeboogen, de Wortel Vezelig en „ langer kruipende." Of het de zelfde was met het *Kanadasch Vrouweschoen* van CORNUTUS, kon AMMAN uit deszelfs gebrekkelyke beschryving niet opmaaken. GMELIN echter verbeeldde het zig (*) en dat Schoentje, 't welk hier van hun een Blaasje en Zakje genoemd wordt, komt wel wat verschillende voor, ten opzigt van de figuur en dwarse Streepen of Kreukels, die het van binnen of buiten heeft, veranderende ook naar den ouderdom; doch zy schynen allen tot eene zelfde Soort, die ook wel

V. AFDEEL. IV. HOOFDSTUK.

(*) Videtur, zegt hy: doch HALLER gaat verder, zeggende Conjungit certe LINNÆUS et ipse GMELINUS; notas discriminis gnari inquirant. *Helv. inchoat.*

V. AFDEEL. IV. HOOFD-STUK.

wel den naam van *Priester-* of *Paapen-Muiltjes* voert, (hoewel zy volkomen uitgespannen, veeleer de gedaante van Holtsblokjes hebben, te behooren.

„ Deeze kleine Siberische komt, (volgens „ GMELIN, met witte, of ook met vuil wit- „ achtige, of met Vleeschkleurig en wit bonte „ Bloemen, door geheel Siberie voor, alwaar „ zy in 't voortst van Juny begint te bloeijen. „ Altoos valt zy laager en heeft nooit meer dan „ twee Bladen aan de Stengel, 't welk een „ voornaame onderscheiding maakt. Het Ho- „ nigbakje is byna Rolrond en altoos grooter „ of langer dan de zydelingse Blaadjes, van „ vooren niet gesleufd of gekreukt, maar met „ een verheven Streep getekend. Het bovenste „ Tongetje van den Styl is opstygende, niet „ horizontaal gelyk in de andere; het onder- „ ste met drie Tandjes ingesneeden. Doch de „ ruigte der Bladen, die van weinig belang „ is, heeft zy met de voorgaanden gemeen. „ De Reuk der Bloemen is in deeze ongemeen „ welriekende en aangenaam: maar het Loof „ wordt, na 't afvallen der Bloem, zwart; „ weshalve de Russen haar *Zwart Kruid* noe- „ men: daar de gemeene Naam van 't Vrou- „ weschoen by hun is *Koekkoeks-Laars*. Het „ zelfde gebeurt, wanneer men de Plantjes, „ groen

(*) Labellum amplissimum, Calcei lignei simile, ovatum, ad Cymbæ modum cavum. HALLER, *ibidem*.

„ groen afgeplukt, tusfchen Papieren droogt. „ Dit Kruid is, by de Ingezetenen des Lands „ afgekookt zynde, tegen de Vallende Ziekte „ in gebruik.

V. AFDEEL. IV. HOOFD-STUK.

(2) Vrouwefchoen *met eenen rondachtigen Bolwortel en één rondachtig Wortelblad.*

II. *Cypripedium Bulbosum.* Bolwortelig.

Te verwonderen is 't, dat de Ridder, naar zyne gewoonte, niet een duidelyker onderfcheiding in dit Geflagt gemaakt hebbe: alzo hy het eerfte en gemeene Europifche Vrouwefchoen, zeer gevoeglyk, *veelbladig*; het Siberifche kleinere, zo even befchreeven, dat 'er zekerlyk van verfchilt, *tweebladig*, en dit laatfte *eenbladig* hadt kunnen noemen. Hy gebruikt de Wortels, die aanmerkelyk in dit laatfte verfchillen, 't welk ook zyne Groeiplaats in Lapland en Siberie heeft. Het was door de groote Kruidkenners RUDBECK gevonden, uit welker Aftekening de Ridder het, onder den naam van *Vrouwefchoen met één rondachtig Blad*, in Plaat gebragt heeft en befchreeven. Zelf hadt hy 't in Lapland niet aangetroffen. Het Siberifche heeft GMELIN, wegens het getal der

(2) *Cypripedium* Bulbo fubrotundo, Folio fubrotundo Radicali. *Act. Ups.* 1740. p. 25. *Fl. Suec.* 736, 821. Cypripedium Folio fubrotundo. *Fl. Lapp.* 319. T. 12. f. 5. Serapias Scapo unifloro. GMEL. *Sib.* I. p. 7. T. 2. f. 1. Orchis Laponenfis monofolia. RUDB. *Elys.* II. p. 209. f. 10.

V. AFDEEL IV. HOOFD-STUK.

der Bloemblaadjes en het maakzel der Teeldeelen, liever tot de *Serapias* dan tot het *Cypripedium* willen betrekken. De Afbeelding van STELLERUS, door hem gebruikt, is, zo hy oordeelt, ook veel naauwkeuriger. Zie hier zyne beſchryving van dit Plantje, dat in 't midden van Mey zig, op opene Velden tusſchen de Bosſchen, aan de Rivier Lena, tot vyfenvyftig Graaden breedte toe, bloeijende vertoont.

„ Het heeft voor Wortel een byna rond, „ wit Bolletje, op een trop dikke Vezelen „ rustende; waar nevens een ander, voor 't „ volgende Jaar. Een Eyrond Wortelblad, op „ den Grond leggende, met Ruitjes geſtreept, „ dikwils van onderen paarſchachtig, van bo„ ven groen. Een zeer teder Stengetje, van „ een Handbreed of een half Voet hoog, „ witachtig, met ſpitſe Schubben, en boven „ met een Scheede - Blaadje, dat paarſch is, „ voorzien. De Bloem beſtaat uit vyf ſmalle „ ſpitſe Blaadjes, Waaijerswys' geſchikt, paarſch „ met eenig wit, van welker midden het Ho„ nigbakje afhangt, dat ſamengedrukt Eyrond „ is, van binnen met geele en purpere Stree„ pen, die aan de buitenzyde doorblinken. „ De opening of Mond van 't zelve is zeer „ groot, en daar over hangt een paarſche „ rondachtige Lip, bedekkende den Stamper, „ die de gedaante heeft van een Penis met een „ Glans voorzien, welke aan de binnenzyde

„ twee

„ twee Meelknopjes bevat, ieder met een kort „ Draadje gehecht aan den Stamper." V. AFDEEL. IV. HOOFD. STUK.

De overigen van den Rang der Tweemannigen onder de Manwyvige Kruiden, gelyk het *Epidendrum* of Boomplaag, dat veel naar de Standelkruiden gelykt, en de *Gunnera*, zyn reeds beschreeven; maar onder de *Driemannigen* komen nog voor, de twee volgende Geslagten, ook tot de Manwyvigen (*Gynandria*) behoorende.

SISYRINCHIUM.

Dit is eenwyvig, als maar éénen Styl of Stempel hebbende, met eene tweebladige Bloemscheede en zes vlakke Bloemblaadjes en 't Vrugtbeginzel beneden de Bloem, wordende een driehokkig Zaadhuisje. Het bevat de twee volgende Soorten.

(1) Sisyrinchium *met Degenvormige Bladen, die ongeribd zyn.* I. *Sisyrinchium Bermudinum.* Lischbladig.

De

(1) *Sisyrinchium* Fol. Ensiformibus enerviis. *Syst. Nat.* XII. Gen. 1017. *Veg.* XIII. p. 682. Sis. Caule Foliisque ancipitibus. *H. Cliff.* 431. *Ups.* 278. R. *Lugdb.* 19. GOUAN *Monsp.* 475. GRON. *Virg.* II. p. 140. Sisyr. cœrul. parvum gladiato Caule Virginianum. PLUK. *Alm.* 348. T. 61. f. 1. Bermudiana Graminea Fl. minore cœruleo. DILL. *Elth.* 49. T. 41. f. 49. β. Sis. Bermudiense &c. PLUK. *Ibid.* f. 2. Bermud. Iridis folio Radice fibrosâ. TOURNF. DILL. *Elth.* 48. T. 41. f. 48.

V. AFDEEL. IV. HOOFDSTUK.

De vermaarde TOURNEFORT hadt dit Plantje, als van de Bermudes Eilanden afkomftig, *Bermudiana* genoemd en wegens de Bloem onder de Lelieachtige Planten geplaatst. PLUKENET hadt hetzelve *Sifyrinchium* geheten. Dat van die Eilanden afkomftig is, heeft Bladen als van Lifch, doch kleiner, groeijende niet meer dan één of anderhalf Voet hoog met de Stengel, die, 't welk zonderling is, de gedaante byna heeft van een Blad, zynde plat en tweefnydig. Boven heeft de Stengel een Bloemfcheede, welke verfcheide Bloemen uitgeeft, omtrent zeven in getal. Zy zyn wat grooter dan die der Violen en paarfchblaauw van Kleur, maar aan de Nagels der Bloemblaadjes geel. In 't midden van de Bloem is een enkele Styl, met drie Meelknopjes, die aan kleine Draadjes hangen, beladen.

Dit is de gemeene Bermudiana, waar van de Virginifche eene Verfcheidenheid uitmaakt, als veel kleiner zynde, met Grasachtige Bladen, welke op de Natuurlyke Groeiplaats byna Draadachtig dun voorkomen, zo wel als de Stengel. Voor 't overige is dezelve aan de voorgaande gelyk, maar valt in alle opzigten kleiner en de Bloemen hebben dikwils niet dan een blaauwe Kleur. De Bladen zyn, zo wel als in 't voorige, overlangs geftreept en de Stengel, die zig ook boven verdeelt, heeft in 't midden als een uitpuilend Ribbetje.

(2)

V. AFDEEL. IV. HOOFDSTUK.

(2) Sisyrinchium *met Degenvormige geribde Bladen.*

Deeze Amerikaansche, Ixia met geribde Bladen door den Heer BURMANNUS getyteld, heeft dezelven geplooid of gekreukt en witte Bloemen.

II. *Sisyrinchium Palmifolium.* Kreukbladig.

FERRARIA.

Een enkele Bloem uit eene Scheede, onderscheidt dit Geslagt, dat ook eenwyvig is, of éénen Styl heeft, met gekapte Stempels: zes Bloemblaadjes, die Golfachtig gekruld zyn, en onder de Bloem het Vrugtbeginzel, dat een driehokkig Zaadhuisje wordt.

I. *Ferraria undulata.* Gegolfde.

De eenigste Soort (1), reeds lang bekend geweest, heeft van wylen den beroemden Hoogleeraar J. BURMANNUS, die 'er in de Verhandelingen der Keizerlyke Akademie een goede

(2) *Sisyrinchium* Fol. Ensiformibus Nervosis. *Mant.* 122. Sisyr. Americanum Fol. plicatis et nervosis. MAGN. *Hort.* 185. Bermudiana Palmæ folio, Radice bulbosâ. PLUM. *Ic.* 35. T. 46. TOURNF. *Inst.* 388.

(1) Ferraria. *Syst. Nat.* XII. Gen. 1018. *Veg.* XIII. p. 682. MILL. *Ic.* 280 JACQ. *Hort.* T. 63. Ferraria Fol. Nervosis Lanceolatis. BURM. *Eph. Nat. Cur.* 1761. p. 199. T. 3. f. 1. Iris stellata Cyclaminis radice pullo flore. BARR. *Ic.* 1216. Narcissus Flore saturate purpureo. RUDB *Elys.* II. p. 49. f. 9. Flos Ind. e violaceo fuscus, Rad. tuberosâ. FERR. *Cult.* 168. T. 171. Gladiolus Indicus &c. MORIS. *Hist.* II. p. 344. S. 4 T. 4. f. 7.

V. AFDEEL. IV. HOOFDSTUK.

de Afbeelding en beschryving van uitgaf, den naam bekomen van den Kruidkundigen Italiaan FERRARIUS: door wien zy was voorgesteld onder den tytel van *Indische Bloem, uit den Vio- letten bruin, met een knobbeligen Wortel.* Zy is nogthans van de Kaap der Goede Hope en niet uit de Indiën afkomstig. Sommigen haddenze tot de Irissen, sommigen tot de Narcissen, anderen tot de Gladiolen t'huis gebragt. 't Gewas gaf zekerlyk daar toe aanleiding, doch de Bloem betrokze tot een ander Geslagt. Ook behoorde zy niet tot de Klasse der Driemannigen, gelyk MILLER dagt; maar, alzo de Meeldraadjes op den Styl gegroeid zyn, tot deeze Klasse, die de Manwyvigen bevat.

Hy hadt den Wortel, afkomstig van de Kaap der Goede Hope, ontvangen van wylen den Heer Doktor BASTER, van Zirikzee; zynde een plat Bolletje, veel naar die der Ixiaas of Gladiolen gelykende, van buiten licht bruin, van binnen wit. Uit een holletje, in deszelfs midden, kwam een Stengel voort van anderhalf Voet hoogte, ongevaar een Pink dik, over de geheele langte met Piekvormige Bladen bezet, de laagsten van vier tot vyf Duimen lang, licht groen van Kleur. Aan den top kwamen, uit Scheedeblaadjes, de Bloemen voort, die uit zes Blaadjes bestonden, drie kleiner, drie grooter, aan de kanten met Franje en agterover gebogen. Op het langwerpige Vrugtbeginzel, dat het bovenste van het Steeltje uitmaakte,

had-

hadden zy een Styl, die met zes Meelknopjes was gekroond, en daar onder drie Stempels. De Kleur der Bloemen was Hemelschblaauw en aan de buitenzyde vuil wit. Het Vrugtbeginzel wierdt een driehoekig Zaadhuisje, dat driehokkig was, gevuld met kleine ronde Zaadjes.

V. AFDEEL. IV. HOOFD-STUK.

De Heer MILLER merkt aan, dat de Bolletjes deezer Plant dit byzonders hebben, dat zy één of twee Jaaren kunnen over leggen, zonder Blad of Bloem te geeven. Mooglyk komt dit van 't Klimaat: want te Rome hadt men bevonden, dat de Wortel Biesachtige Bladen uitgaf, waar tusschen de Bloemsteng sproot en de Bloemen, anders van de zelfde gedaante, waren van buiten groen, van binnen Violetkleurig blaauw, met donkere Franje en Vlakken, wordende in ruim een Etmaal geheel zwart, en verslenzende of rimpelig samentrekkende, zo wel als de Meeldraadjes. In het getal der Knopjes (*Antheræ*) scheen ook eenig verschil te zyn; zo dat deeze Plant veele byzonderheden oplevert.

V. AFDEEL. V. HOOFDSTUK.

V. HOOFDSTUK.

Beschryving van eenige LELIE-ACHTIGE *of* BOLPLANTEN, *welke tot de voorgaande niet behooren, naamelyk het* Water-Lisch *of* Zwaanebloemen, *enz.*

Van andere Klassen, in het Samenstel der Sexen, behooren tot de Lelie-achtige of Bolplanten nog eenige weinige Geslagten, waar onder in de Negende, dat is onder de Negenmannigen, het Geslagt van

BUTOMUS. Zwaanebloem.

Hetzelve is het laatste, en het eenigste onder de Zeswyvigen, dat is die zes Stylen of Stempels hebben, 't welk de voornaamste Kenmerken uitmaakt.

I. *Butomus umbellatus.* Gekroond. De eenigste Soort (1), daar van, door geheel Europa op Waterige plaatsen, en by ons overal aan de kanten van Slooten, Vaarten, Ri-

(1) Butomus. *Syst. Nat.* XII. Gen. 507. *Veg.* XIII. p. 319. GORT *Belg.* p. 116. R. *Lugdb.* 45. GOUAN *Monsp.* 202. KRAM. *Austr.* 114. *Fl. Lapp.* 159. *Fl. Suec.* 328, 350. HALL. *Helv.* 298. *Helv. inchoat.* II. p. 21. Juncus floridus major. C. B. *Pin.* 12. Gladiolus aquatilis. DOD. *Pempt.* 601. Juncus Cyperoïdes floridus Paludosus, Gladiolus palustris Cordi. LOB. *Ic.* 86. Butomus. TOURNF. *Inst.* 271. T. 143.

Rivieran, Vyvers en buiten-Graften der Steden, in het Water groeijende, wordt deswegen *Water-Lisch* of *Zwaanebloem*, in 't Fransch *Jonc fleuri*, dat is Bloeijende Biezen, geheten. Dus is ook de Latynsche naam, *Juncus floridus*, by de Autheuren gemeener dan *Butomus*, eerst door CÆSALPINUS gebruikt, onder welken de vermaarde TOURNEFORT een Geslagt daar van gemaakt heeft, in zyne Klasse van Planten met eene Roosachtige Bloem. *Water-Gladiolus* is deeze Plant ook van sommigen getyteld. Wylen de Leidse Hoogleeraar A. VAN ROYEN hadtze tot de Lelieachtige Planten betrokken (*). V. AFDEEL. V. HOOFD-STUK.

De Wortel is Vezelig, doch de onderste Bladscheeden geeven een soort van Bolwortels aan dit Gewas, dat in Switzerland zeldzaamer dan in Duitschland is, zegt HALLER. Het heeft zeer lange driekante Biesachtige Wortelbladen, tusschen welken een regtopstaande Stengel schiet, van meer dan een Elle lang. Op den top draagt die een fierlyke Kroon, van veele Bloemen, welke elk een byzonder Steeltje hebben, in een gemeen Stoppelig Omwindzel. De Bloemen zyn dubbeld driebladig, met de drie buitenste Blaadjes smalst, de binnensten breedst, gelyk in de meeste Lelieachtigen. Haar Kleur is uit den paarschen Roozekleurig, doch men vindt het ook

(*) Planta hæc in Syst. Naturali sub Liliaceis omnino comprehendi debet. LINN. *Fl. Lapp.* p. 120.

V. AFDEEL. V. HOOFDSTUK.

ook somtyds met witte Bloemen. Daar binnen zyn vervat negen Meeldraadjes, omringende het Vrugtbeginzel, dat uit zes gestylde Scheedjes bestaat, die een zeshokkig Zaadhuisje samenstellen, waar in veele kleine Zaadjes. Van 't Vee wordt het Loof, misschien wegens de bitterheid, versmaad (*).

Verscheide Soorten van het Geslagt van *Oxalis*, dat ik Klaver-Zuuring genoemd heb, zouden ook, wegens den Bolachtigen Wortel, hier kunnen behooren; maar de Bloem verschilde te veel van de Lelieachtigen; des ik alle de Soorten van dat Geslagt by elkander heb beschreeven (†).

Des volgt dan hier, uit de Elfde Klasse, het Geslagt van

GETHYLLIS.

Waar van, boven en behalve het getal van twaalf Meeldraadjes en een enkelen Styl of Stamper, de Kenmerken bestaan in een zesdeelige Bloem, die uit een Bloemscheedje voortkomt, en de gestalte der Crocussen heeft, maar met een zesvoudige inplanting der Meeldraadjes, en het Vrugtbeginzel, dat een driehokkig Zaadhuisje wordt, onder de Bloem.

De

(*) Armentis non placet. HALL. uts.

(†) Zie II. D. VIII. STUK, bladz. 654, enz.

De eenigste Soort (1) schynt eene nieuwe Kaapse Plant te zyn, alleenlyk in de Cliffortse Tuin gebloeid hebbende, en by geen Autheuren bekend. Dezelve geleek zeer, zegt LINNÆUS, naar de Crocus of het *Bulbocodium* van TOURNEFORT. Zy hadt een Bolworteltje, met veele Liniaale Blaadjes, van een Vinger lang. Aan den Wortel was, binnen de gemeene Scheede der Bladen, een witte Bloemscheede. De Bloem hadt het Pypje langer dan de Bladen, een witten zoom en witte Meeldraadjes, met geelachtige Knopjes. De Vrugt zat binnen de Bloemscheede verholen.

V. AFDEEL. V. HOOFDSTUK. I. *Gethyllis Afra.* Afrikaanse.

Nu volgt nog uit de Drie-en-twintigste Klasse, welke de Veelwyvigen (*Polygamia*) bevat, het Geslagt van

CHRYSITRIX.

Deszelfs Kenmerken zyn, tweederley Bloemen op byzondere Planten, de eene met, de andere zonder Vrouwelyke deelen of onvrugtbaar. De Tweeslagtige Bloem heeft een tweekleppig Kafje, en bestaat uit veele Borstelige Vezeltjes, hol zynde, en ieder een Meeldraadje

(1) Gethyllis. *Syst. Nat.* XII. Gen. 590. *Veg.* XIII. p. 267. *H. Cliff.* 493. BURM. *Fl. Cap. Prodr.* 13.

V. AFDEEL. V. HOOFD-STUK. je insluitende. De Styl is enkeld, en ontbreekt geheel in de Mannelyke Bloemen, die anders eveneens zyn.

I. *Chryfitrix Capenfis.* Kaapfe. De eenigfte Soort (1), hier van, is door den Heer KOENIG aan de Kaap der Goede Hope ontdekt en waargenomen. 't Is een overblyvend Plantje, dat de geftalte van 't Sifyrinchium heeft, en daarom zekerlyk hier t'huis behoort. De Bladen zyn Degenvormig, effen, een Handbreed of een Voet lang. De Stengel, naar een Bladgelykende, is famengedrukt Vliezig, en heeft aan 't end een Bloemfcheedje, dat tweekleppig is, met het eene Klepje regt, als een verlanging van de Stengel; het andere laager, gaapende, Eyrond. De Bloem, voortkomende uit den anderen bovenrand der Stengel, is als een getopte Bondel van Gouden Borftels, in een Kraakbeenige Bloemkelk vervat.

(1) Chryfitrix. *Syft. Nat. Veg.* XIII. Gen. 1335. p. 773. *Mant.* 304.

In 't volgende XIII. STUK, zullen de *Grasplanten*, het Koorn en dergelyken, enz. befchreeven worden.

BLAD-

BLADWYZER

DER

LELIEACHTIGE

OF

BOLPLANTEN.

A.

Adder - Look. 190
Affodil. 330
Ajuin of Uijen. 215
(lange Spaansche) 220
Akker - Hyacinth. 397
Aletris. 402
Aloë Africana. 402, 411
Aloë Hyacinthoides. 40
Aloë Uvaria. 406
Amaryllis. 166

B.

Basterd - Narcissen. 133
Beenbreekend Kruid. 354
Beer of Honds - Knoflook. 214
Belladonna. 173
(Kleine) 174
Berg - Colchicum. 442
Berg - Look. 190
Bies - Anjelier. 184
Bieslook. 221
Boks Kulletjes. 494

C.

Chalotten. 208
Cipels of Ajuin. 216, 220
Colchicum Autumnale. 433
(Voorjaars-) 183
Corona Imperialis. 247
Crinum. (Haak - Lelie) 153
Crocus. 8

D.

Dagschoon. 420
Das - Look. 213
Duif - Hyacinth. 399

E.

Egelgras. 354

F.

Fritillaria of Kievitsbloem. 254

G.

Geel Lisch. 77
Gladiolus. 43
Goud Lely. 232
Gras - Look. 198

H

Haak - Lelie. (*Crinum*) 153
Haanekop. 80
Haazenklokjes. 369
Handekens - Kruid. 479
Harlekyn - Orchis. 467
Helleborine. 529
Hemerocallis. 347
Hermodactylus. 444
Hondendood. 145
Honds - Ajuin. 377
Honds - Kulletjes. 465, 474
Honds - Look. 205, 375
Hondsdood. 437
Hondstand. 263
Hongergift. 537
Hyacinth 368
(Gesternde) 319
(Gerofte) 398
(Gewolde) 401
(Groene) 372
(Konstantinopolitaansche). 322 376

Hy-

Hyacinth (Monstreuze.) 396
(Muskeerende) 394
(Nederlandsche.) 369
(Orientaalsche) 376
(Peruviaansche) 321
(Roomsche) 393
(Spaansche) 370
(Tweebladige) 324
Hyacinthen. (Gewoone) 374
Hyacinthus Africanus. 164
Belgicus. 369
Orchioides. 400
Peruvianus. 321
Plumosus. 396
Stellaris. 319

I.

Indische Lely. 118, 144
Insekten - draagend Tweeblad. 524
Irias of Iris. 65
Iris Bulbosa. 87
Florentina. 67
Persica. 88
Susiana. 65
Uvaria. 407

J.

Jacobiet - Narcis. 169
St. Jans Look. 220
Jonquiljes. 142
Juffertjes in 't Hembd. 124

K.

Keizers - Kroon. 247
Kievitsbloem 246
(Pyreneesche) 252
Kievits - Eijeren. 253
Klokbol. (Bulbocodium.) 182
Knoflook of Knoplook. 195
Koninginne - Lelie. 174
Konings - Kroon. 248
Koraalwortel. 505
Kroon Imperiaal. 247
Kruisbloem. 479
Krul - Leliën. (Breedbladige) 241
(Geele gestippelde) 239
(Roode) 236
(Smalbladige) 234
Kullekens - Kruid. 468
Kulletjes. (Welriekende) 507

L.

Lancaster - Affodil. 354
Landlook. 212
Leeuwenblad. 359
Lelie. 228
(Alexandrynse) 306
(pragtige Ceylonsche) 260
(Japansche) 245
(Persische) 250
(Roode) 172
Leliën (Roode) 231
(Witte) 229
Lelietjes van Kalvarie. 241
Lelie - Affodillen. 420
Lelie - Hyacinth. 319
Lelie - Narcis. 118
(Afrikaansche) 160
(Amaryllis) 166
(Indische Bolronde) 178
(Indische groote) 154
(Twyfelachtige) 181
Leliepraal. 260
Lelkruid. 256
Lieve Vrouwe Hand. 483
Liliastrum. 346
Lisch. 65
Look. (Allium) 185
(Alpische) 190
(Egyptisch) der Wildernissen. 221
(Tamme) Knoplook. 196
(Wilde) Hondslook 205

M.

M.
Martagons of Krul-Leliën. 234
Menſchdraagend Twee-blad. 522
Methonica der Malabaar. 260
Mexikaanſche Lelie. 174
Moly. (Allerkleinst) 227
(Breedbladig) 219
(Indiſch allergrootst) 179
Muscari. 394, 399
N.
Naakte Wyfjes. 124
Nagelbloemen 375
Nagt - Minnaares. 364
Narcis. (Ambonſche) 152
(Japanſche) 175
(Laatbloemige) 342
Narcisſen. 130
(Bekerige) 138
(Geele) 132
(Tweekleurige) 134
(Welriekende) 135
(Witte) 131
Narcisſus Jacobæus. 169
Narthecium. 353
Niesblad. 528
O.
Oever - Standelkruid. 518
Orchis of Standelkruid. 454
Ornithogalum Alexandrinum. 306
Neapolitanum. 313
Vulgare. 310
P.
Paas - Leliën. 130
Perſiaanſche Iris. 88
Perſiſche Lelie. 250
Phalangium. 340
Pinkſterbloemen. 77
Prey of Parey. 186
R.
Rietmoes. 106
Ruigblad. 295
S.
Saffraan. 9
(Wilde of Veld-) 437
Salep - Wortel. 471
Satyrion. 493
Slang Look. 190
Spaanſche Jenette. 139
Spatwortel. 156
Spinnenkruid. 344, 349
SpinnekopbloemigeOrchis. 524
Squille. 315
Standelkruid. 454
Ster - Hyacinth. 320, 322
Stiftbloem. 292
Stinkende Liſch. 78
Sultan Sambach Lelie. 230
Suſanna - Bloem. 458
T.
Tros - Narcis. 143
Tros - Narcisſen. 139
Tuberoos. 363
(Afrikaanſche) 164
Tulp. 267
(Javaanſche) 160
(Kaapſche) 291
Tulpaanen. 271
Tulpen. (Gewoone) 270
van Goudeba. 259
(Laate) 279
(Vroege) 272
(Wilde) 267
Tulpen - Handel. 280
Tweeblad. 503
Tydeloos. 125
Tydeloozen. 437
(Geele) 133
(Witte) 125
Tyloozen. 130
U.
Uijen, of Ajuin. 215
Uurwerk van Flora. 346
Uvaria. 406
V.
Valſche Kalmus. 76

Veld - Ajuin. 299
Veld - Saffraan. 437
Vlinderbloem. 477
Vogelmelk. (*Ornithogalum*) 298
(Wit) 310
Vogelnest. 504
Vosse - Kulletjes. 460
Vrouweschoen. 544
Vyfwouters of Pepels. 477

W.

Water - Affodillen. 354
Water - Leliën. 76
Water - Lely. 97
Water - Lisch. (Bloeijende) 555
Weegluizen - Kruid 78
Wilde Ajuin.) Oostindische) 152
Witte Leliën. (Westindische) 146
Wittertje. 123
Woldraagende Bol. 321, 326
Wyngaards - Look. 207

X.

Xiphion. 87

Z.

Zakjes - Bloem. 493
Zee - Ajuin. 315
Zee - Leliën. 149
Zee - Narcis. 148
Zomer - Zotjes. 124
Zots - Ballen. 469
Zwaanebloem. 554
Zwaardekruid. 43
Zwaardlelie. 87
Zwibels. 216

DRUKFEILEN.

Bladz. 15.	Reg.	8.	Lees	Ixia.
257.	—	2.	—	nederhangen.
372.	—	22.	—	Voorts.
277.	Aantek.		—	Κυρτήν.
381.	—		—	monopetali.
423.	Reg.	25.	—	Bolplant.
440.	—	7.	—	*Oxymel.*
469.	—	2.	—	worden.
542.	Op de kant en Aant.		—	*Ophrys.*

REGISTER

DER

GESLAGTEN.

Albuca. Bladz. 292
Aletris. 402
Allium. 185
Alſtroemeria. 415
Amaryllis. 166
Anthericum. 340
Antholyza. 56
Aphyllanthes. 184
Arethuſa. 539
Asphodelus. 330

B.

Bulbocodium. 182
Butomus. 554

C.

Calliſia. 112
Chryſitrix. 557
Colchicum. 433
Commelina. 103
Crinum. 153
Crocus. 8
Cyanella. 329
Cypripedium. 543

E.

Erythronium. 263

F.

Fabricia. 129
Ferraria. 551
Fritillaria. Bladz. 246

G.

Galanthus. 123
Gethyllis. 556
Gladiolus. 43
Glorioſa. 260

H.

Hæmanthus. 117
Helonias. 445
Hemerocallis. 420
Houttuynia. 448
Hyacinthus. 368
Hypoxis. 295

I.

Iris. 65
Ixia. 14

L.

Leontice. 359
Leucoium. 125
Lilium. 228
Limodorum. 537

M.

Maſſonia. 424
Melanthium. 425
Moræa. 95

N.

Narcisfus. 130

O.

Ophrys. . 503
Orchis. 454
Ornithogalum. 298

P.

Pancratium. . 143
Phalangium. 114
Polianthes. . 363

S.

Satyrium. 493
Scilla. 315
Serapias. . 528
Sifyrinchium. 549
Sparrmannia. . 430

T.

Trillium. 431
Tulbagia. 127
Tulipa. . 207

U.

Uvularia. . 256

V.

Vieusfeuxia. 91

W.

Wachendorfia. 98

De Plaaten zyn dus ingevoegd.

PLAAT LXXVII.	tegenover Bladz.	17
..... LXXVIII.	— — —	33
..... LXXIX.	— — —	49
..... LXXX.	— — —	91
..... LXXXI.	— — —	129
..... LXXXII.	— — —	181
..... LXXXIII.	— — —	335
..... LXXXIV.	— — —	371
..... LXXXV.	— — —	423
..... LXXXVI.	— — —	455

[illegible]